MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEŞ

ARGESIS
XVI

STUDII ŞI COMUNICĂRI

SERIA
ISTORIE

PITEŞTI - 2007

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XVI

EDITURA ORDESSOS
PITEŞTI
2007

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Judeţean Argeş
Piteşti

ARGESIS
History series
Annals of the Argeş County Museum
Piteşti

EDITORI:
CONSILIUL JUDEŢEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
Adresa redacţiei: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0348/401374

EDITORIAL STAFF:
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Piteşti
Phone/Fax: 0348/401374
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare computerizată: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ

ISTORIE MEDIEVALĂ

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

ADDENDA

C O N T E N T S • S O M M A I R E

ARCHAEOLOGY AND ANTIQUE HISTORY

MEDIEVAL HISTORY

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

ADDENDA

Responsabilitatea asupra conţinutului ştiinţific al studiilor şi comunicărilor publicate revine în totalitate autorilor.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ARHEOLOGIE, ISTORIE ANTICĂ

NOI CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN MUNTENIA. DESCOPERIRILE DE LA URLAŢI (JUD. PRAHOVA)

RADIAN ANDREESCU, ALIN FRÎNCULEASA,
DANIEL GARVĂN, TIBERIU NICA, ION TORCICĂ,
LOREDANA NIŢĂ, VALENTIN DUMITRAŞCU

Localitatea Urlaţi este situată în nord-estul judeţului Prahova, în zona colinară a dealurilor subcarpatice, la 25 km nord de municipiul Ploieşti. Este străbătută de la nord la sud de râul Cricovul Sărat, şi traversată de paralela 45°. Situl arheologic din localitatea Urlaţi, punctul *„La Câmp"* sau *„La Islaz"*[1], este situat la aproximativ 50 de metri est de piaţa agricolă săptămânală de *„La Moară"* şi la 150 metri sud-vest de Liceul Teoretic *„Brâncoveanu Vodă"*, la sud de lacul fostului C.A.P. Este plasat pe prelungirea unei terase primare ce „coboară lin" spre sud-vest în lunca mlăştinoasă din zonă. Reperele geografice sunt: latitudine 44°59′03.91″ nord, longitudine: 26°14′13.00″ est. Situl arheologic a fost descoperit prin cercetări de suprafaţă de A. Frînculeasa în anul 2002.

Obiectivele cercetării

Cercetările arheologice de la Urlaţi, cu extensie în bazinul râului Cricovul Sărat, s-au derulat în cadrul unui proiect ce vizează abordarea sistematică a ariei de nord a culturii Gumelniţa. Un alt obiectiv al proiectului este înţelegerea/precizarea dinamicii locuirii neo-eneolitice în această zonă, cu o preocupare pentru locuirea în zona de deal sau din imediata apropiere a acestora[2]. Cercetările din situl de la Urlaţi[3] s-au derulat în trei campanii arheologice pe perioade scurte, de câte două-trei

---

[1] Primele materiale arheologice culese prin cercetări de suprafaţă au fost marcate şi inventariate sub toponimul *"La motopompă"*.

[2] Andreescu R., *Proiectul „Începuturile civilizaţie europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos"*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, A XXXIX-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia 25-28 mai 2005, 2005, p. 421-423; Andreescu R., *Proiectul Începuturile civilizaţie europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, A XL a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Constanţa 31 mai-3 iunie 2006, 2006, p. 405-406; Andreescu R., *Proiectul Începuturile civilizaţie europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, p. 399-401; Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleţ E., Nica T., Tocică I., *Consideraţii preliminare asupra aşezării eneolitice de la Mălăieştii de Jos (Jud. Prahova)*, Mousaios, XI, 2006, p. 9-33.

[3] Colectiv de cercetare: R. Andreescu (M.N.I.R.) - responsabil ştiinţific, A. Frînculeasa (M.J.I.A.P.). La săpături au mai participat M. Peneş (2004), A. Gheorghievici, 2004, I. Adamescu, 2004-(M.J.I.A.P.), D. Garvăn, 2005-(C.M.J. Neamţ), T. Nica, 2004, 2005 (M.C.G. Olteniţa), I. Torcică, 2006 (M. J. Teleorman).

săptămâni, în luna octombrie a anilor 2004, 2005 şi noiembrie în anul 2006[4]. În aceste prime campanii de cercetare s-a urmărit evaluarea primară a acestui sit arheologic, pentru trasarea unei strategii de cercetare sistematică. Precizăm câteva din obiectivele principale ale cercetărilor arheologice din cadrul acestui sit: ● stabilirea stratigrafiei; ● identificarea unor zone de locuire mai intensă a sitului arheologic, având în vedere că acesta este foarte întins (aproximativ 2,5 ha); ● determinare şi înţelegerea tipului de ocupare/locuire a acestei terase de către comunităţile umane.

Metodologie de cercetare

● În prima campanie arheologică derulată în anul 2004 a fost stabilit un ax central pe lungimea sitului, ax ce a avut orientarea NE-SV. Pe lungimea acestuia au fost trasate la distanţe de 15-25 metri, mici sondaje cu dimensiuni de 2x1 m. Acestea au fost orientate cu lungimea, pe axul stabilit iniţial. De asemenea, pe lăţimea maximă a sitului, în zona de nord a fost trasată o secţiune perpendiculară pe axul aşezării. Aceasta a avut orientarea NVN-SES. Pe acest ax a fost trasat un sondaj de 2x1 m (sondajul numărul 8) în zona în care apăruseră la suprafaţă materiale arheologice încadrate în cultura Starcevo-Criş. Nu am putut sonda toată lungimea sitului, deoarece în prezent partea de est a terasei este antropizată, fiind ocupată de case şi gospodării.

● În campania arheologică din anul 2005 a fost stabilit un ax ce traversa aşezarea aproximativ de la NVN la SES pe lăţimea maximă a sitului (130 m). Axul din această campanie a fost trasat aproximativ perpendicular pe cel din campania anului 2004. Pe lungimea acestui ax au fost trasate şi cercetate 11 suprafeţe, plasate din 10 în 10 metri, începând cu metrul 20. Aceste suprafeţe au avut dimensiuni variabile de 2x1 m (denumite convenţional sondaje), 4x2 m, 6x2 m (denumite convenţional casete). Acest ax a suprapus şi sondajul 8 trasat în campania 2004.

● În anul 2006 am trasat un ax pe lăţimea sitului în zona de sud-vest a acestuia. Axul a fost orientat aproximativ sud-nord, la 50 metri de limita de vest a sitului. Pe lungimea acestui ax de aproximativ 60 de metri au fost trasate un număr de 6 sondaje, plasate la distanţe egale de 10 metri.

Stratigrafia sitului

Stratigrafia sitului nu este unitară pe toată întinderea acoperită prin cercetări arheologice. Situl are mai curând o stratigrafie orizontală. Au fost surprinse în câteva casete succesiuni culturale, ce fac din acest sit un important reper pentru cronologia culturală relativă a preistoriei în această zonă a Munteniei. Au fost descoperite materiale arheologice încadrate în epoca neo-eneolitică - culturile Starcevo-Criş şi Gumelniţa, epoca bronzului - cultura Tei, cultura Chilia-Militari (sec. II-III d.Hr.), epoca medievală. Prin cercetări de suprafaţă au fost descoperite materiale arheologice aparţinând culturii Boian.

Precizăm că în toate sondajele şi casetele cercetate, nivelul arheologic a fost

[4] Andreescu R., Frînculeasa A., Peneş M., Paveleţ E, *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, A XXXIX-a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Jupiter-Mangalia 25-28 mai 2005, 2005, p. 395-397; Andreescu R., Frînculeasa A., Garvăn D., Nica T., *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, A XL a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Constanţa 31 mai-3 iunie 2006, 2006, p. 381-383; Andreescu R., Frînculeasa, A., *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, 386-387; Niţă L. Frînculeasa A., *Consideraţii asupra materialului litic cioplit descoperit în aşezarea gumelniţeană de la Urlaţi (jud. Prahova)*, Argesis, XIV, 2005, p. 41-53.

surprins la adâncimea de –0,18/0,22 m faţă de nivelul actual de călcare, fiind suprapus direct de stratul arabil ce are culoarea brun-verzuie. Materiale arheologice au fost descoperite şi în poziţie stratigrafică secundară „întoarse” de plug.

Cultura Starcevo-Criş

În anul 2004 materiale arheologice atribuite culturii Starcevo-Criş au fost descoperite în sondajul 8, trasat în partea de nord-est a sitului, într-o zonă în care apăruseră la suprafaţă materiale arheologice încadrate respectivei culturi. La adâncimea de –0,18/0,22 m a putut fi observat un nivel brun, nisipos, în care au apărut câteva fragmente ceramice gumelniţene. La adâncimea de –0,24/0,26 m a fost descoperită o groapă, notată *Cpl 2*. Groapa nu a putut fi cercetată integral: intra în profilurile de vest şi nord ale sondajului, avea dimensiunile cercetate de 0,90x0,80 m. În suprafaţă a apărut ca o pată de culoarea verzui-cenuşie. Groapa perforează straturile gălbui-roşiatic lutos şi gălbui nisipos, sterile din punct de vedere arheologic, adâncindu-se până la –0,55/0,58 m faţă de nivelul actual de călcare, având mai curând aspectul unei alveolări. Inventarul complexului constă din fragmente ceramice aparţinând culturii Starcevo-Criş. Majoritatea fragmentelor ceramice au foarte multă pleavă în pastă, prezintă o angobă roşiatică, atât pe suprafaţa exterioară, cât şi interioară, miezul având culoarea neagră. Câteva funduri de vase descoperite sunt profilate inelar. Restul materialului arheologic a fost descoperit în strat (Pl. 9). Nivelul arheologic are 0,10/0,15 m grosime. În campania din anul 2005 în primele trei suprafeţe cercetate plasate pe panta lină de nord a sitului (sondajele 1, 2 şi caseta 1) au fost descoperite în strat materiale arheologice aparţinând culturii Starcevo-Criş. Acestea constau în fragmente ceramice şi câteva unelte litice cioplite. În sondajele din campania anului 2006 nu am descoperit materiale arheologice din cultura Starcevo-Criş.

Materialul litic cioplit este format din 10 piese din silex crem-maroniu. Tipologic aceste piese se pot clasifica astfel: şapte piese sunt lame-suporţi, un gratoire pe lamă, o lamelă, o aşchie.

Cultura Boian

Prin cercetări de suprafaţă a fost descoperit un fragment ceramic cu un decor tipic culturii Boian, faza Giuleşti. Acesta este o buză de vas, are culoarea gălbui-portocalie. Decorul constă în excizarea unor „dinţi de lup” şi este plasat imediat sub buza faţetată în interior. Sub acest decor apar o succesiune de linii orizontale paralele, adâncite.

Cultura Gumelniţa

Materiale arheologice atribuite culturii Gumelniţa au apărut aproape în toate suprafeţele cercetate, majoritate descoperite în strat sau gropi menajere. Nu au fost descoperite locuinţe. În strat, dar şi în gropile menajere cercetate a fost descoperit chirpici ars provenind probabil de la pereţii sau vetrele unor locuinţe incendiate.

Cpl. 3/2004 a fost cercetat în sondajul numărul 7/2004 la adâncimea de –40/42 cm. Era o groapă de mari dimensiuni, ce întra în profilurile de nord şi de sud ale casetei. Avea formă de sac. Diametrul gropii este de 1.40 m, iar adâncimea maximă de 1.15 m. Inventarul constă în foarte multă ceramică fragmentară, unelte din silex, foarte multe oase. Pe fundul gropii au fost descoperite depuse pe orizontală una peste alta, o râşniţă şi frecătorul din piatră, cu partea activă în jos (râşiniţa), oase mari de bovidee, bucăţi mari de chirpici ars provenit de la o vatră dezafectată (gardină), chirpici nears, cenuşă, lemn ars, nuclee de piatră, lemn ars. Remarcăm descoperirea în această groapă

a unor fragmente ceramice pictate cu grafit. De asemenea câteva fragmente ceramice sunt excizate sau imprimate, încrustare cu pastă albă prăfoasă. Au fost descoperite şi fragmente decorate prin incizii constând în linii orizontale paralele sau haşură, uneori în spaţii rezervate. Unele fragmente sunt pictate cu roşu înainte de ardere, în spaţii delimitate de linii incizate. Au fost identificate ca forme castroane cu umăr carenat sau cu buza îngroşată, castroane bitronconice, cupe bitronconice etc. Groapa perforează două nivele geologice sterile arheologic, unul galben-roşiatic lutos, celălalt galben-albicios nisipos bogat în concreţiuni calcaroase. Nu excludem ca această groapă să fi fost contextul unei acţiuni cu un rol de cult, râşniţa şi frecătorul, oasele de animale, bucăţile de gardină de vatră par să fi fost depuse intenţionat pe fundul gropii.

Complexul 3/2005 a fost cercetat în caseta 3/2005. Acesta este o groapă circulară în plan, în profil are formă de clopot. Umplutura era negricioasă. A fost surprinsă în plan la adâncimea de 30/35 cm. Se adânceşte până la -1,70/1,75 m. Inventarul nu foarte bogat, era alcătuit din ceramică fragmentară, unelte de silex (12 piese), un cap de statuetă antropomorfă, oase, chirpici ars. Pare să fi fost o groapă de extras lutul, folosită ulterior ca groapă menajeră.

Complexul 4/2005 a fost descoperit în caseta 2/2005 la adâncimea de -0,90/0,95 cm, fiind tăiat de o locuinţă adâncită din epoca medievală (Cpl. 2/2005). Este o groapă circulară în plan cu diametrul de 0,84 m, având în profil formă de sac. Se adânceşte aproximativ 0,50/0,60 m. Umplutura este de culoare cenuşiu-negricioasă. Inventarul este foarte bogat, constă din foarte multă ceramică fragmentară, un vas fiind întregibil, fragmente de linguri din lut, aproximativ 50 de piese din silex, o râşniţă din piatră, unelte din piatră, unelte din os, un pandantiv din os, două astragale de porc perforate, foarte mult material osteologic, multe pietre de râu.

Legat de stratigrafie remarcăm apariţia în strat a materialelor arheologice atribuite culturii Gumelniţa descoperite/depuse pe două, dacă nu chiar trei nivele. Cel mai vechi „nivel” este marcat prin apariţia unor materiale imediat deasupra sterilului sau chiar adâncite în acesta. Precizăm că aceste „nivele” sunt greu de separat stratigrafic, grosimea stratului gumelniţean este de 15-20 cm. De asemenea nu am surprins complexe arheologice gumelniţene suprapuse. În sondajul 7/2004 am constatat următoarea succesiune stratigrafică. La adâncimea de –18 cm au fost descoperite în strat câteva fragmente ceramice încadrate în cultura Chilia-Militari. La –23 cm adâncime au fost descoperite fragmente ceramice încadrate în epoca bronzului. Ceramica este nedecorată, de culoare negricioasă sau cărămizie, având în pastă nisip grosier. La adâncimea de –28/32 cm a apărut în strat ceramică gumelniţeană foarte fragmentară. De asemenea au fost descoperite mai multe piese litice, un fragment de apucătoare de capac în formă de căsuţă, un fragment de statuetă antropomorfă. După demontarea acestui strat, la adâncimea de –35 cm a apărut un al doilea strat cu ceramică gumelniţeană fragmentară dispusă orizontal. În acest nivel remarcăm descoperirea unui fragment de castronaş modelat din pastă fină, decorat prin incizii (Pl. 2/7)). Are umărul carenat, pe care apare o mică apucătoare perforată vertical. Sub acest strat de ceramică, la adâncimea de –40-42 cm a fost descoperită o groapă de mari dimensiuni, notată *Cpl. 3*. Groapa perforează două nivele geologice sterile arheologic, unul galben-roşiatic lutos, celălalt galben-albicios nisipos bogat în concreţiuni calcaroase. De altfel şi complexul 3/2005 era suprapus de ceramică gumelniţeană descoperită în strat.

În caseta 2/2004 la adâncimea de –18/20 cm într-un strat brun nisipos, au fost descoperite câteva fragmente ceramice încadrate epocii bronzului. La –23/25 cm în stratul de culoarea brun-negricios, au apărut foarte multe fragmente ceramice încadrate în cultura Gumelniţa, mai multe unelte şi aşchii de silex, un vârf de suliţă din silex, oase de animale. Fragmentele de vase ne-întregibile erau dispuse pe orizontală. După demontarea acestui nivel am putut observa că acest strat suprapune un alt nivel în care apare ceramică în cantităţi mai reduse. În acest ultim nivel au fost descoperite mai multe unelte de silex, dar şi o statuetă antropomorfă fragmentară. Grosimea nivelului arheologic este de 18-20 cm, are culoare brun-negricios, pământul fiind lutos. Stratul arheologic suprapune nivelul steril arheologic ce apare la adâncimea de –32/35 cm, are culoarea galben roşiatic, pământul fiind lutos. Precizăm că zona în care a fost trasată această casetă se află spre marginea sitului, zonă ce prezintă o uşoară pantă spre SV.

V. Materiale arheologice

V.1. Ceramica

Ceramica descoperită poate fi uşor încadrată tipologiei ceramicii gumelniţene[1]. O particularitate a ceramicii gumelniţene de la Urlaţi este prezenţa unor elemente ce amintesc de tipologia ceramicii aspectului cultural Stoicani-Aldeni. Situaţie este explicată de apropierea aşezării de la Urlaţi de arealul aşezărilor respectivului aspect cultural. Având în vedere că a fost abordată o suprafaţă redusă din aşezarea gumelniţenă, rezultatele nu pot genera concluzii care să depăşească un stadiu strict preliminar. De altfel încercând să analizăm ceramica din două complexe închise, respectiv gropi menajere, rezultatele sunt apropiate. Remarcăm totuşi cantitatea diferită de material arheologic a celor două gropi, raportat la volum, dar şi tipologia inventarului.

A fost descoperită ceramică fragmentară, modelată din pastă fină, semifină sau grosieră. Ceramica fină are culoarea negricioasă, uneori fiind lustruită, dar şi cenuşie mai rar roşiatică. Sunt lustruite inclusiv vase de mai mari dimensiuni, din categoria ceramicii semifine, castroane, străchini. Apare foarte rar pictura cu roşu crud după ardere, benzi înguste (linii mai curând) pictate cu alb înainte de ardere, foarte rar urme de grafit, fără să poată fi precizate anumite motive decorative. Apare ca decor şi incizia fină sau mai pronunţată, constând uneori în haşuri, decorul *„scrijelit”* combinat cu pastă albă încrustată, impresiunile circulare sau elipsoidale. Câteva fragmente ceramice prezintă *„decor făţuit”*. Un fragment de vas este decorat cu *„paranteze”* (Pl. 6/1), iar altul are decor canelat vertical (Pl. 4/19). Vasele de mari dimensiuni sunt barbotinate, dar există şi vase nedecorate.

Străchini: sunt cele mai numeroase, cu diferite variante. Au formă tronconică sau bitronconică. Bitronconismul este determinat uneori de partea superioară „trasă” spre interior. Unele au buza îngroşată spre interior. Există şi străchini ce au umăr puţin pronunţat, fără să se poată vorbi de carenă. Doar câteva sunt decorate prin incizii sau cu impresiuni circulare. Cele mai simple străchini sunt cele tronconice cu buza rotunjită sau teşită. Unele străchini au „agăţătoare” dispuse pe pântec, perforate orizontal.

Castroane: sunt numeroase prezintă diferite variante, tronconice sau rotunjite, fiind modelate atât din pastă fină, semifină, dar şi grosiere (Pl. 3/3, 4; 4/1, 4, 14-16; 5/10-14; 6/1, 4, 5). Cele din categoria fină au diametre de 8-12 cm, iar cele din pastă

[1] Voinea V. M., *Ceramica complexului cultural Gumelniţa-Karanovo VI, fazele A1 şi A2*, Constanţa, 2005.

grosieră cu barbotină fină ajung să aibă diametre de 20-28 cm. Un castron de mari dimensiuni, modelat din ceramică ce prezintă lustru aminteşte de vase din fază A1 a culturii Gumelniţa (Pl. 5/1)[2]. Un castronaş de mici dimensiuni are fundul rotunjit, umărul uşor carenat, decorat prin incizii fine (Pl. 12/7). Are analogii cu vase descoperite în aşezări ale aspectului Stoicani-Aldeni[3]. Un castron are un decor prin incizii grosiere dispuse simplu sau în haşuri (Pl. 2/8). Un fragment de vas din această categorie este decorat cu paranteze (Pl. 6/1), decor ce se dezvoltă în etapa A2 doua a culturii Gumelniţa, fiind foarte prezent în etapa B1[4]. Există castronaşe ce pot fi incluse în categoria vaselor miniaturale (Pl. 5/3, 4).

Pahare: sunt relativ numeroase. Au pereţii rotunjiţi, având aspectul unor boluri, două din acestea având formă aproape bitronconică cu umăr uşor pronunţat (Pl. 2/9; 4/8, 9; 5/8). Un pahar este decorat spiralic (două S dispuse oblic „îmbucate") prin incizie, în interiorul spaţiului delimitat de incizii fiind pictat cu ciocolatiu (Pl. 2/1).

Boluri au dimensiuni reduse, pastă fină, buza rotunjită, pereţii rotunjiţi, nedecorate (Pl. 5/6). Unele boluri pot fi incluse în categoria cupelor.

Vase miniaturale: au formă tronconică sau sferoidală. Din categoria vaselor miniaturale a fost descoperit şi un vas fragmentar de tip cupă cu picior tronconic (Pl. 3/9).

Alte tipuri de vase: au fost descoperite şi vase de dimensiuni mai mari, având pereţii curbaţi, decorate cu barbotină fină, ce au diametre de 25-30 cm (Pl. 2/2; 5/7). În această categorie intră şi trei vase fragmentare ce au gâtul înalt cu buza rotunjită, fiind fragmente de la vase amforoidale (Pl. 6/6, 8-9). Unele vase au formă semisferoidale, cu partea superioară scurtă, umărul rotunjit mai mult sau mai puţin pronunţat.

V.2. Materialul litic cipolit gumelniţean[5]

Lotul de material litic cioplit analizat este format din 275 piese. Grupa uneltelor este formată din 21 piese de tip *grattoir*, 3 piese de tip *burin*, 11 lame retuşate, 4 lamele retuşată, o aşchie retuşată, trei troncaturi. Restul pieselor reprezintă nuclee, percutoare, aşchii şi suporţi[6].

Majoritatea pieselor este reprezentată de silexul caracteristic platformei pre-balcanice, cenuşiu, maroniu-roşcat, maroniu-gălbui maroniu-roşcat, cu puncte albe, vineţiu. La nivel macroscopic, textura şi culoarea silexului par să indice exploatarea a cel puţin patru galeţi/blocuri diferite. Alte categorii de materie primă, reprezentate de piese izolate: gresie maroniu-roşcată (o aşchie de tip *entame*), radiolarit (o lamă mezială neretuşată), jasp şi materie primă neidentificată (gri-închis, cu granulaţie medie, asemănătoare gresiei, de care se deosebeşte, însă, prin pigmentaţia albă).

Foarte multe piese au fost descoperite în strat, dar şi în complexe (gropi menajere). În complexul 3/2005 au fost descoperite 12 piese din silex, între care şi trei gratoare. În complexul 4/2005 au fost descoperite 50 de piese, între care 4 gratoare, o lamelă retuşată, o lamă cu troncatură, 2 lame retuşate (Pl. 8).

---

[2] Voinea V. M., *op.cit.*, p. 37.
[3] Dragomir I. T., *Eneoliticul din sud-estul Moldovei, aspectul Stoicani-Aldeni*, Bucureşti, 1983.
[4] Voinea, *op.cit.*, p. 59.
[5] Analiza a fost realizată de L. Niţă –Universitatea Valahia Târgovişte.
[6] Niţă L., Frînculeasa A., *op.cit.*; Niţă L., *Materialul litic cioplit*, Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania 2005, 2006, p. 383.

		275 piese
Tip piese	Nr. Piese	Materie primă
Percutoare	6?	Gresie/Silex
Nuclei	4	Silex/Jasp
Percutoare – Nuclei	2	Silex
Suporţi (Lame/Lamele)	163	Silex/Jasp/Opal/Radiolarit
Aşchii	63	Silex/Jasp/Gresie
Unelte	53	Silex/Jasp

V.3. Unelte din piatră

Din piatră au fost descoperite două fragmente de topoare şlefuite. De asemenea au fost descoperite mai multe râşniţe, frecătoare, percutoare, cute. În complexul 4/2005 au fost descoperite alături de un fragment de râşnişă peste 30 de pietre de râu de dimensiuni diferite.

V.4. Unelte din os

Au fost descoperite mai multe unelte din os, toate în complexele 3/2004 şi 4/2005. Uneltele au fost realizate din oase de animale, respectiv tibii, ulne, radius de suine sau ovicaprine. Tipologic au fost identificate împungătoare şi dălţiţe (Pl. 7/7). Tot din os am descoperit un mic *pandantiv* şlefuit, ce are formă dreptunghiulară, plat, perforat în zona centrală (Pl. 7/6). De asemenea a fost descoperit un astragal perforat şi şlefuit (Pl. 7/5).

V.5. Plastica antropomorfă

Plastică antropomorfă este în general fragmentară (Pl. 7/1). Remarcăm o statuetă antropomorfă din lut ars în poziţie orantă cu braţele întinse orizontal, fragmentară, are modelaţi sânii prin mici pastile aplicate (Pl. 7/1b). O altă statuetă fragmentară are corpul plat (Pl. 7/1a). Au fost descoperite şi două capuri de statuete modelate asemănător, prin presare şi obţinerea unor lobi departajaţi de o nervură ce marchează nasul (Pl. 7/1c, d). Nu sunt perforate în zona lobilor. Picioarele unei statuete modelate separat şi apoi lipite, au marcate plastic gleznele (Pl. 7/1f).

V.6. Plastica zoomorfă

A fost descoperit un fragment de cap de suină, din lut ars, realist modelat (Pl. 7/4). Este perforat de-a lungul râtului. Pentru o reprezentare zoomorfă fragmentară este greu de precizat specia căreia îi aparţine.

V.7. Alte piese din lut

Un fragment de apucătoare de capac în formă de căsuţă a fost descoperit în sondajul 7/2004 (Pl. 2/10). Acoperişul este modelat în două ape. O piesă de mobilier este reprezentată de un scăunel din lut cu spetează şi patru picioare (Pl. 7/3). Are analogii cu numeroase piese descoperite în aria gumelniţeană[7]. Au fost descoperite şi cozi de linguri şi polonice (Pl. 7/2). Două fragmente de cozi, pictate cu roşu-ciocolatiu, ce sunt „îndoite” la capăt în unghi de 90°, au analogii cu piese descoperite în cadrul aşezărilor Stoicani-Aldeni.

---

[7] Comşa E., *Despre obiectele de mobilier din epoca neolitică de pe teritoriul României*, Pontica, XIII, 1980, p. 32-56.

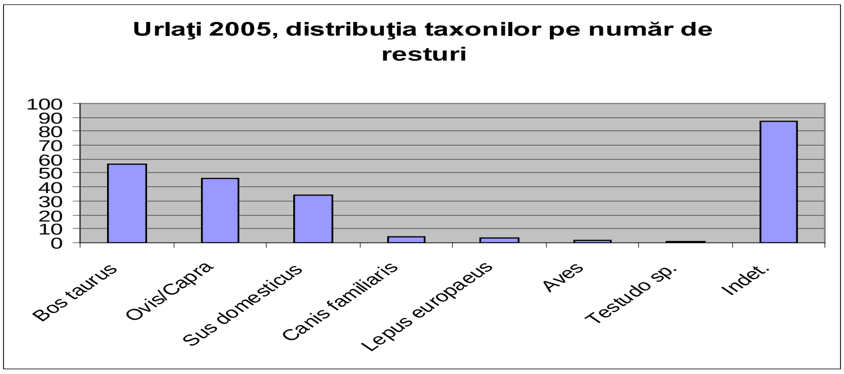
V.8. Piese din metal

În complexul 3/2004 a fost descoperită şi o mică piesă de cupru cu diametrul de aproximativ 1cm, având forma unei mici verigi, într-o stare de conservare precară.

VI. Materialul osteologic gumelniţean[8]

În complexul 3/2004 numărul de resturi este de 84, din care 44 au putut fi determinate cu exactitate, celelalte fiind fragmente de coaste şi aşchii, toate provenind de la mamifere. Fragmentele osoase au toate caracteristicile unor resturi menajere, respectiv urme de spargere, dezarticulare etc. Pe lângă aceste urme de activitate antropică, majoritatea resturilor prezintă urme de dinţi de carnivore, cel mai posibil câini. Ca număr de resturi, predomină vita domestică (*Bos taurus*), cu 19 fragmente ce provin de la minim doi indivizi, unul adult, de peste 3,5 ani şi unul de sub trei ani. Predomină fragmentele din scheletul apendicular, cu excepţia unui molar, unui fragment de mandibulă şi a două vertebre. Din cauza gradului ridicat de fragmentaritate, nu s-a putut face diferenţa între resturile de oaie (*Ovis aries*) şi cele de capră (*Capra hircus*), drept pentru care au fost luate în considerare împreună. Astfel ovicaprinele sunt reprezentate prin 13 fragmente, ce aparţin la minim doi indivizi, unul de sub şase luni şi unul de peste doi ani. Raportul dintre resturile de schelet cefalic şi cele de schelet apendicular este de aproape 1/1. Porcul domestic (*Sus domesticus*), este reprezentat prin 11 resturi, însă predomină ca număr minim de indivizi, respectiv trei: un adult de peste doi ani şi doi indivizi sub şase luni. Fragmentele determinate aparţin doar scheletului membrelor. Au fost identificate şi două fragmente aparţinând câinelui (*Canis familiaris*), ce pot proveni de la un singur individ adult. Prezenţa câinelui este însă atestată de către urmele evidente de dinţi de pe majoritatea oaselor descoperite.

În campania 2005 au fost prelevate 243 fragmente osoase, din care 152 au putut fi determinate, restul de 91 nefiind determinabile, putând fi atribuite totuşi mamiferelor. Au fost identificate două complexe gumelniţene (3 şi 4) şi un complex medieval, din acestea provenind 181 fragmente osoase. La scara întregii săpături, predomină ca număr de resturi vita domestică, urmată de ovicaprine şi de porcul domenstic. În procente foarte mici apar şi resturi de câine, iepure de câmp, păsări şi un fragment carapace de ţestoasă de uscat. Au fost identificate relativ numeroase oase prelucrate.

[8] Analiza a fost realizată de V. Dumitraşcu - Universitatea Valahia Târgovişte.

Cultura Tei

A fost cercetat parţial un singur complex în campania din anul 2004. Era o groapă ce perfora nivelul eneolitic, cobora până la adâncimea de 1,20 m. Inventarul era sărăcăcios şi consta în ceramică fragmentară nedecorată. Celelalte materiale arheologice atribuite culturii Tei au fost descoperite în poziţie stratigrafică secundară, în strat. A fost descoperită ceramică fragmentară, câteva unelte şi oase de animale.

Ceramica de epoca bronzului este foarte fragmentară, are suprafaţa exterioară aspră datorită prezenţei nisipului, are culoarea negricioasă, cenuşie sau cărămizie, foarte puţină este decorată. Cele câteva fragmente negricioase, cărămizii, cenuşii sunt decorate prin împunsături (Pl. 10). Un fragment de vas are un decor cu brâu alveolat sub buză (Pl. 10). Au fost descoperite şi două fragmente de topoare din piatră şlefuită, ambele perforate. Astfel în campania 2004 a fost descoperit un topor fragmentar din piatră şlefuită, de culoare negricioasă, cu gaură de înmănuşare (Pl. 10). Un alt topor-ciocan fragmentar din piatră şlefuită, culoarea verzuie, cu gaură de înmănuşare a fost descoperit în 2005. Ceafa toporului este circulară (Pl. 10).

Cultura Chilia-Militari

Materialele Chilia-Militari constau în fragmente de vase lucrate la roată, în special ceramică cenuşie cu funduri inelare, fragmente de amfore romane cărămizii, dar şi ceramică lucrată la mână grosieră, având în pastă nisip şi pietricele. Un fragment de amforă culoarea gălbuie este din pastă caolinoasă.

Epoca medievală

În campania din anul 2005 a fost cercetat parţial un complex din epoca medievală. *Cpl. 2/2005* a fost descoperit în caseta 2/2005 (Pl. 11). A fost surprins la adâncimea de –35-40 cm. Complexul este un bordei ce se adânceşte până la –0,90-0,95 m faţă de nivelul actual de călcare. Are formă rectangulară, colţul de nord-est surprins în săpătură era uşor rotunjit, intră în profilurile de est, vest şi sud ale casetei. Avea dimensiuni (cercetate) de 2,11x2 m. Umplutura avea culoarea negricioasă. Pe latura de nord-vest a bordeiului a fost cercetat un cuptor cotlonit. Acesta a fost construit de la nivelul podelei bordeiului. Cuptorul avea lungimea de 0,80 m şi lăţimea cercetată 0,50 m. Avea cupola şi pereţii groşi de 0,5-0,7 m, care s-au prăbuşit în interiorul său. În gura cuptorului era amenajată o vatră făţuită (0,63x0,48 m) pe care era scoasă probabil cenuşa. Această vatră avea trei refaceri constând în lipituri succesive groase de 2-4 cm. Podeaua era simplă din lut, avea culoarea cenuşie, pigmentată puternic cu lemn ars. Inventarul constă din ceramică fragmentară roşiatică, atât smălţuită cât şi nesmălţuită, piese din fier (cuie, o potcoavă de asin, un fragment de lamă de cuţit). Complexul ar putea data grosso-modo din sec. XVII-XVIII.

Consideraţii generale

Pentru zona centrală a nordului Munteniei sau imediat apropiată datele despre epoca neo-eneolitică sunt în general inconsistente, deşi cercetări arheologice au fost întreprinse încă din anii '30 ai secolului XX la Ioneşti-Palade[9], Puntea de Greci[10], Sărata-Monteoru[11], Aldeni[12], Bălăneşti[13] etc.

---

[9] Berciu D., *Săpături şi cercetări arheologice în ultimii trei ani (1933-1935)*, BCMI, XXIII, fasc. 83, 1935, p. 29.

[10] *Ibidem.*

[11] Nestor I., *Raport asupra cercetărilor şi săpăturilor de la Sărata Monteoru*, Rapoarte MNA 1942-1943,

Cultura Stacevo-Criş este relativ puţin cunoscută în Muntenia[14]. Pentru Muntenia am identificat până în prezent 49 de puncte în care au fost descoperite materiale arheologice atribuite culturii Starcevo-Criş. Cercetări arheologice sistematice, în care am inclus sondajele şi săpăturile de salvare, s-au derulat în 14 din punctele repertoriate. Celelalte puncte arheologice atribuite culturii Starcevo-Criş provin din descoperiri fortuite sau realizate în urma unor cercetări de suprafaţă. Precizăm că anumite descoperiri ar trebui privite cu rezervă, multe puncte fiind determinate prin câteva cioburi, etalonul principal fiind prezenţa în pasta ceramicii a pleavei. Există situri care sunt pluristratificate (pentru epoca neo-eneolitică), iar pleava apare constant ca degresant în ceramica epocii neo-eneolitice. Majoritatea descoperirilor atribuite culturii Starcevo-Criş din Muntenia sunt de suprafaţă, multe puncte fiind identificate prin câteva fragmente ceramice, în general atipice (vezi descoperirile de la Gura Vitioarei, Gherăseni, Bălteni, Băieşti, Bucşani, Lapoş, Tohani, Boldeşti-Scăieni, Boldeşti-Grădiştea, Tohani, Ploieşti, Păuleşti, Ciorani etc.).

Cu excepţia săpăturilor sistematice de la Târgşoru Vechi, Dulceanca, Măgura, celelalte cercetări au avut fie un caracter de salvare (Ceptura de Sus, Brăteştii de Sus) sau au fost sondaje (Urlaţi, Fântânele). La Gherăseni, Vadu Săpat (3 puncte) descoperirile Starcevo-Criş constau în câteva fragmente ceramice. Pentru siturile de la Brăteştii de Sus, Ceptura, Târgşoru Vechi, Urlaţi, Deagurile, Dulceanca, Măgura sunt publicate complexe arheologice. Există informaţii asupra stratigrafiei siturilor în care au fost descoperite materiale arheologice Starcevo-Criş pentru aşezările de la Brăteştii de Sus, Ceptura de Sus, Târgşoru Vechi, Urlaţi, Vadu Săpat *„Budureasca 1”*, Gherăseni, Fântânele (jud. Prahova), Lapoş, Bucureşti *„Mihai Vodă”,* Dulceanca, Măgura[15].

În aşezarea descoperită în localitatea Urlaţi ceramica are pleavă în pastă, suprafeţele exterioară şi interioară sunt roşiatice, miezul are culoarea neagră. Ceramica grosieră este decorată cu brâu alveolat, proeminenţe, unele fragmente prezentând urme de barbotină fină. Foarte rar apar fragmente cu angobă roşiatică. Câteva funduri de vase descoperite sunt profilate inelar sau au postamente înalte de 1-2,5 cm. Pe baza ceramicii aşezarea ar putea fi încadrată unei faze finale a culturii Starcevo-Criş. Lipsa unor materiale tipice face dificilă o încadrare cronologică cât mai exactă.

În nordul şi centrul Munteniei ceramica descoperită are un aspect grosier, foarte rar apar urme de pictură roşie. Aceasta este în general aplicată ca fond al vasului. Nu au fost descoperite fragmente ceramice decorate cu ajutorul picturii. Aspectul „rudimentar” al ceramicii Criş a fost explicat printr-un proces de „barbarizare” pe care îl capătă civilizaţia Starcevo-Criş pe măsură ce se depărtează de nucleul ei central,

---

1944, p. 28.

[12] Ştefan Gh., *Raport asupra săpăturilor de pe „Balaurul”, comuna Aldeni, jud. Buzău*, Rapoarte MNA 1942 şi 1943, 1944, p. 31-34; idem, *Raport asupra săpăturilor şi cercetărilor arheologice de la Băieşti-Aldeni (jud. Buzău)*, în Rapoarte MNA 1942 şi 1943, 1944, p. 74-76.

[13] Dumitrescu H., *Raport asupra cercetărilor şi săpăturilor din judeţul Buzău*, Rapoarte MNA, 1944, p. 49-50.

[14] Teodorescu V., *Cultura Criş în centrul Munteniei (Pe baza săpăturilor arheologice de la Tîrgşorul Vechi)*, SCIV, XIV, 2, 1963, p. 252-274; Frînculeasa A., *Cultura Starcevo-Criş în Muntenia (Cu privire specială asupra centrului şi nordului Munteniei),* Valachica, Studii şi cercetări de istorie şi istoria culturii, 19, 2006, p. 35-56 (cu bibliografia aferentă).

[15] *Ibidem.*

datorită adoptării modului de viaţă sedentar de comunităţile locale epipaleolitice[16]. Acesta ar corespunde mai ales ultimei faze, orizont considerat „de trecere (decădere), de schimbare a ordinii, impunându-se noi principii de viaţă care au produs transformări substanţiale, sesizabile în ceramică”[17]. E. Comşa leagă descoperirile din centrul Munteniei de „roirea” unor grupuri venite din Oltenia, de-a lungul zonei de dealuri, cel puţin până la Târgşoru Vechi, iar pentru nord-estul Munteniei, de grupuri pătrunse într-o fază târzie dinspre Moldova[18]. Gh. Lazarovici precizează că pătrunderea comunităţilor Starcevo-Criş spre Moldova se face inclusiv din Câmpia Română şi nu invers, la un nivel cronologic Starcevo-Criş IIIA[19]. S. Marinescu-Bâlcu respinge ideea pătrunderii *„pe un drum ocolit”* a triburilor Criş din Moldova spre Muntenia, considerând că descoperirile de la Târgşoru Vechi „constituie dovezi ale unui curent care a mers de la vest şi sud către est şi nord”[20].

Descoperirile de la Târgşoru Vechi, Fântânele, Budureasca[21], Brăteştii de Sus[22], Ceptura de Sus[23], Dulceanca[24] au fost încadrate într-un interval cronologic Starcevo-Criş II final – Starcevo-Criş IIIA. Aşezarea din sectorul D de la Târgşoru Vechi, dar şi descoperirile izolate de la Ceptura[25], Sărăceşti[26], Lapoş (vetre aflate probabil în complexe de suprafaţă), Croitori şi Grozăveşti ar putea fi posterioare celor de mai sus. Datele de care dispunem sunt inconsistente, de aceea aceste încadrări trebuiesc tratate cu rezervă.

Privind harta vom remarca două importante concentrări cu descoperiri atribuite culturii Starcevo-Criş în Muntenia, pe vale Oltului, respectiv în apropierea zonei de curbură a Carpaţilor. Alte câteva aşezări sunt descoperite în interfluviul Vedea-Dâmboviţa. Pentru aşezările de pe valea Oltului, dar şi pentru cele din zona Teleorman-Neajlov situaţia nu pare deloc întâmplătoare. Putem presupune o pătrundere în Muntenia de la Sud spre Nord (posibil şi dinspre zona Olteniei) pe văile acestor râuri. Această imagine nu trebuie absolutizată, fiind determinată mai curând de stadiul actual al cercetării.

Absenţa unor cercetări sistematice face dificilă încadrarea majorităţii descoperirilor din apropierea curburii Carpaţilor pentru a confirma/infirma diversele propuneri cronologice, implicit asupra căilor de pătrundere ale comunităţilor Starcevo-Criş admise/respinse de către cercetării ce s-au aplecat asupra subiectului. În stadiul actual al cercetării putem constata o pătrundere relativ târzie dinspre Sud a comunităţilor Starcevo-Criş în nordul Muntenieri, majoritatea aşezărilor (încadrabile)

---

[16] Ursulescu N., 2001, *Neoliticul timpuriu*, Istoria Românilor, vol. I, Bucureşti, p. 131.
[17] Maxim Z., *Neo-eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, p. 30-31
[18] Comşa E., 1987, *Neoliticul pe teritoriul României-consideraţii*, Bucureşti, p. 29; idem, *Aşezarea Starcevo-Criş de la Dulceanca*, Analele Banatului, S.N., 1994, p. 39.
[19] Lazarovici Gh. *Neoliticul timpuriu în România*, Acta Musei Porolisensis, VIII, p. 64.
[20] Marinescu-Bâlcu, *Asupra unor probleme ale culturii Criş*, SCIVA, 26, 4, 1975, p. 504.
[21] Teodorescu V., *op. cit*., p. 267.
[22] Tudor E., Chicideanu I., *Săpăturile arheologice de la Brăteştii de Sus judeţul Dâmboviţa*, Valachica, 9, 1977, p. 133.
[23] Lichiardopol D., *Un cuptor aparţinând culturii Criş descoperit la Ceptura*, SCIVA, 35, 1, 1984, p. 83.
[24] Comşa E., *Aşezarea Starcevo-Criş de la Dulceanca*, Analele Banatului, S.N., 1994, p. 39.
[25] Teodorescu V., op. cit, p. 267.
[26] Berciu D., *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 33 .

fiind datate în faza a III a. Aceste aşezări probabil sunt posterioare celei de la Măgura, unde a fost precizată o pătrundere de la sud de Dunăre la un nivel cronologic al fazei IIB a culturii Starcevo-Criş[27].

De altfel descoperirile recente ale unor materiale arheologice Precriş la Măgura impun reevaluări în ce priveşte evoluţia neoliticului timpuriu la sud de Carpaţi[28]. Absenţa unor cercetări sistematice constante, determină stadiul actual al cunoaşterii a culturii Starcevo-Criş în Muntenia şi implicit a procesului de neolitizare a acestui spaţiu.

Cultura Boian a fost identificată în cadrul sitului de la Urlaţi doar printr-un ciob decorat prin excizi şi incizie, tipic fazei Giuleşti. Nu am reuşit să identificăm încă nucleu locuirii Boian în acest sit, de aceea nu vom, urmând ca prin cercetări viitoare să aducem completările necesare. Aşezări Boian în Prahova au fost identificate la Târgşoru Vechi, Budureasca, Ciorani, Tomşani, Boldeşti-Grădiştea, Ploieşti, Potigrafu, Ghinoaica, Tohani.

Cultura Gumelniţa prezintă în nordul Munteniei anumite particularităţi relevate de cercetările arheologice derulate de-a lungul timpului. Aşezările plasate în câmpie sunt atribuite, cu mici excepţii, culturii Gumelniţa, aşa cum este cazul celor de la Surduleşti[29], Brăiliţa[30], Gherăseni[31], Târgşoru Vechi[32], Geangoeşti[33], Teiu[34], Morteni[35], Moara din Groapă[36], Lişcoteanca[37], Cireşu[38], Popeşti[39], Însurăţei[40], Ziduri[41], Negrilaşi[42], Glavacioc[43], Colceag[44], Urlaţi[45] etc.

---

[27] Mirea P., *Consideraţii asupra lociurii Starcevo-Criş din sud-vestul Munteniei*, Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, XXII, 2005, p. 48-49.

[28] Andreescu R. et alli, *Măgura, com. Măgura, jud. Teleorman*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, p. 226-228.

[29] Petrescu-Dâmboviţa M., *Cercetări arheologice la Surduleşti*, Materiale, I, 1953, p. 523-542.

[30] Harţuche N., *Complexul arheologic Brăiliţa*, Bucureşti, 2002, B.THR.XXXV.

[31] Comşa E., *Les figurines en os appurtenant a la phase moyenne de la culture Gumelniţa*, Dacia, N.S., XXIII, 1979, p. 73, fig. 4/9.

[32] Teodorescu V. 1961, în Popescu D., Constantinescu N., Diaconu Gh., Teodorescu V., 1961, *Şantierul arheologic Târgşor*, Materiale, VII, p. 635; Frînculeasa Alin, *Descoperiri arheologice din epoca neo-eneolitică la Târgşoru Vechi, judeţul Prahova,* Cumidava, XXIX, 2007, p. 11-27.

[33] Boruga C., *Plastica antropomorfă gumelniţeană de la Geangoeşti*, Valachica, 1, 1969, p. 215-226; Mihăiescu G., Ilie A., *Tell-ul gumelniţean de la Geangoeşti*, Ialomiţa, IV, 2003-2004, p. 71-80.

[34] Nania I., *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor dela Teiu*, SAI, IX, 1967, p. 7-24.

[35] Diaconescu P., *Cercetări arheologice în bazinul mijlociu al Argeşului. Aşezarea eneolitică de la Morteni, jud. Dâmboviţa*, Valachica, 10-11, 1978-1979, p. 97-113.

[36] Gioglovan R., *Raport preliminar de cercetare arheologică la Moara din Groapă, judeţul Dâmboviţa (1976). Intervenţie de salvare*, în Arhiva Valachica, VIII, 1976, p. 49-54.

[37] Harţuche N., *Cercetările arheologice de la Lişcoteanca I. Aşezarea „Movila Olarului" (1970-1976)*, Istros, V, 1987, p. 7-90.

[38] Sîrbu V., *Cercetările arheologice de la Cireşu (jud. Brăila). Aşezarea Gumelniţa şi descoperirile postneolitice*, Istros, I, 1980, p. 9-31.

[39] Cioflan T., *Cercetările arheologice de la Popeşti, judeţul Argeş*, Argessis, VII, 1995, p. 5-12.

[40] Pandrea, S., Sîrbu, V., Neagu, M., *Cercetări arheologice în aşezarea gumelniţeană de la „Însurăţei-Popina I", jud. Brăila. Campaniile 1995-1999*, Istros, IX, 1999, p. 146-169.

[41] Măndescu D., *Tellul gumelniţean de la Ziduri (com. Mozăceni, jud. Argeş)*, Argesis, X, 2001, p. 7-19. idem, *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovnicului*, Argesis, XI, 2002, p. 31-42.

[42] Măndescu D., *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovnicului*, Argesis, XI, 2002, p. 40.

[43] Mirea P., Frînculeasa A., *Locuirea eneolitică gumelniţeană de la mănăstirea Glavacioc (judeţul Argeş)*, Argesis, XIV, 2005, p. 55-74.

[44] Frînculeasa A., *Un vas zoomorf descoperit la Colceag (judeţul Prahova)*, Argesis, XIII, 2004, p. 11-26.

Aşezările descoperite în zona dealurilor subcarpatice cum ar fi cele de la Aldeni[46], Bălăneşti[47], Gura Vitioarei[48], Mălăieştii de Jos[49], Budureasca[50], Boboci[51], Apostolache[52], Coţatcu[53] etc., sunt atribuite aspectului cultural Stoicani-Aldeni. Acesta a fost definit ca un „aspect mixt" sau "facies de sinteză" între civilizaţiile Gumelniţa şi Precucuteni-Cucuteni[54]).

Foarte puţine obiective arheologice atribuite culturii Gumelniţa descoperite în zonă sunt cercetate. În judeţul Prahova aşezări Gumelniţa au fost descoperite la Târgşoru Vechi, Boboci, Seciu, Ploieşti, Boldeşti-Gradiştea, Independenţa, Gherghiţa, Iordăcheanu, iar la Apostolache, Mălăieştii de Jos, Gura Vitioarei, Budureasca, Vadu Săpat, Tohani, Ghinoaica au fost identificate aşezări atribuite aspectului Stoicani-Aldeni[55]. De altfel zona cuprinsă în interfluviul Teleajen-Buzău prezintă o particularitate pentru cultura Gumelniţa. Au fost descoperite atât aşezări de tip tell

---

[45] Andreescu R., Frînculeasa A., Peneş M., Paveleţ E, *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, 2005, p. 395-397; Andreescu R., Frînculeasa A., Garvăn D., Nica T., *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, 2006, p. 381-383; Andreescu R., Frînculeasa, A., *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, 386-387.

[46] Ştefan Gh., *Raport asupra săpăturilor de pe „Balaurul", comuna Aldeni, jud. Buzău, Rapoarte MNA 1942 şi 1943, 1944*, p. 31-34; idem, *Raport asupra săpăturilor şi cercetărilor arheologice de la Băieşti-Aldeni (jud. Buzău)*, în Rapoarte MNA 1942 şi 1943, 1944, p. 74-76; Ştefan Gh., Comşa E., *Săpăturile arheologice de la Aldeni (reg. Ploieşti, r. Berceni)*, în Materiale, III, 1957, p. 93-102; Comşa E., *Figurinele neolitice din aşezarea de la Fulga (jud. Buzău)*, SCIVA, 45, 2, 1994, p. 105-122; Comşa E., *Raporturile dintre comunităţile culturii Gumelniţa şi cele ale aspectului cultural Aldeni II, reprezentate prin figurinele antropomorfe*, C.C.D.J., XIII-XIV, 1995, p. 19-28.

[47] Dumitrescu H., *Raport asupra cercetărilor şi săpăturilor din judeţul Buzău*, Rapoarte MNA, 1944,p. 49-50.

[48] Comşa, E., Georgescu V., *Cetăţuia geto-dacă de pe Dealul Movila de la Gura Vitioarei*, S.C.I.V.A., 32, 2, 1981, p. 271-282.

[49] Idem, *Aşezarea neolitică de tip Aldeni II de la Mălăieştii de Sus (jud. Prahova)*, S.C.I.V.A., 34, 4, 1983, p. 334-349; Andreescu, R., Frînculeasa, A., Paveleţ, E., Nica, T., Torcică, I. *Consideraţii preliminare asupra aşezării eneolitice de la Mălăieştii de Jos (Jud. Prahova)*, Mousaios, XI, 2006, p. 9-33.

[50] Teodorescu V., Peneş M., *Matricea de incidenţă a siturilor de la Budureasca (Budureasca 1-Budureasca 31) jud. Prahova, oglindă a continuităţii multimilenare de viaţă, a unităţii culturale şi a densităţii paleodemografice în zonă*, AMIAP, I, 1984, p. 11-50.

[51] Peneş, M., Paveleţ, E., *Aşezarea de la Boboci, comuna Jugureni, judeţul Prahova*, Mousaios, VII, 2001, p. 9-15.

[52] Andreescu, R., Frînculeasa, A., Paveleţ, E., *Apostolache, jud. Prahova*, Cronica cercetărilor arheologice, campania 2003, A XXXVIII a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004, 2004, p. 42-43.

[53] Grigoraş Laurenţiu, Paveleţ Eugen, 2007, *Studiu preliminar privind cercetările arheologice efectuate în tellul eneolitic de la Coţatcu, com. Podgoria, jud. Buzău*, Mousaios, XII, p. 7-26.

[54] Ştefan Gh., *Raport asupra săpăturilor de pe „Balaurul", comuna Aldeni, jud. Buzău*, Rapoarte MNA 1942 şi 1943, 1944, p. 31-34; idem, *Raport asupra săpăturilor şi cercetărilor arheologice de la Băieşti-Aldeni (jud. Buzău)*, în Rapoarte MNA 1942 şi 1943, 1944, p. 74-76; Petrescu-Dâmboviţa M., *Cetăţuia de la Stoicani*, Materiale, I, 1953, p. 13-155; Comşa E., *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II (Pe baza săpăturilor de la Drăgăneşti-Tecuci)*, SCIV, XIV, 1, 1963, p. 7-32; Dumitrescu Vl., *Originea şi evoluţia culturii Cucuteni-Tripolie*, SCIV, 14, 1, 1963, p. 51-76; Niţu A., *Reconsiderarea Ariujdului*, Aluta. Studii şi comunicări, 5, 1973, p. 57-124; Dragomir I. T., *Eneoliticul din sud-estul Moldovei, aspectul Stoicani-Aldeni*, Bucureşti, 1983; Şimon M., 1986, *Unele probleme ale aspectului Stoicani-Aldeni*, SCIVA, 37, 1, p. 5-28.

[55] Marea majoritate a siturilor Gumelniţa descoperite în judeţul Prahova sunt distruse antropic cum este cazul celor din localităţile Ploieşti, Seciu, Vîlcele, Boboci, Boldeşti-Gradiştea, Ghinoaica sau natural cele de la Apostolache, Budureasca *"La Grec"*.

atribuite culturii Gumelniţa, dar şi cu stratigrafie orizontală, acestea din urmă plasate în general pe terase sau boturi de deal, atribuite aspectului cultural Stoicani-Aldeni.

Bazinul Cricovului Sărat sau zona imediat apropiată este relativ bogat în astfel de obiective arheologice. Au fost descoperite aşezări de tip tell la Colceag, Vâlcele, dar şi aşezări situate pe terase la Urlaţi, Iordăcheanu, Apostolache, Ciorani. Săpături arheologice pe suprafeţe restrânse au fost realizate la Apostolache[56] şi Urlaţi[57], ambele aşezări fiind plasate pe terasă. Aceste aşezări au o stratigrafie orizontală, stratul cultural fiind modest având 15-25 centimetri grosime. Aşezările de tip tell descoperite deocamdată numai în zona de câmpie/sudică a bazinul Cricovului Sărat au înălţimi de 2-2,5 metri, diametre de 50-60 metri. Absenţa unor săpături arheologice în tell-urile din zonă determină stadiul actual al cunoaşterii.

Aşezarea de la Urlaţi este situată din puncte de vedere geomorfologic la zona de contact dintre câmpia piemontană şi dealurile subcarpatice. Pare să „asigure legătura" între aşezările din sud/câmpie şi cele din nord/dealuri, atât în ce priveşte tipul de aşezare, cât şi componenta culturală prin amestecul de materiale arheologice tipice Gumelniţa ce sunt covârşitoare, dar şi prin apariţia unor materiale ce pot fi încadrate inventarului aspectului Stoicani-Aldeni (paharele, decorul cu impresiuni elipsoidale, statuete antropomorfe, cozile de linguri îndoite la partea proximală etc.).

Fără să putem avea o listă tipologică completă a ceramicii şi a decorului acesteia, dar şi în lipsa unor alte elemente specifice, concluziile nu pot avea decât un caracter preliminar. Pe baza observaţiilor asupra materialelor descoperite, aşezarea de la Urlaţi ar putea să fi evoluat întru-un interval cronologic delimitat de sfârşitul fazei A1 şi faza A2 a culturii Gumelniţa. Cercetări viitoare vor aduce date noi.

Deşi au fost descoperite numeroase situri, *cultura Tei* este puţin cunoscută în nordul Munteniei. Lipsa unor cercetări arheologice ample face dificilă o abordare a descoperirilor Tei din aşezarea de la Urlaţi. Remarcăm prezenţa consistentă a comunităţilor Tei în judeţul Prahova. Au fost descoperite aşezări, morminte, dar şi piese izolate atribuite culturii Tei. Majoritatea siturilor au fost identificate prin cercetări de suprafaţă, săpături inconsistente fiind derulate la Târgşoru Vechi *„La mănăstire"*, Urlaţi. Situri atribuite culturii Tei au fost descoperite în judeţul Prahova în localităţile Târgşoru Vechi[58], Mehedinţa[59], Soimeşti[60], Ploieşti *„Nord"*, Ploieşti *„Găgeni"*[61], Ploieşti *„Triaj"*[62], Mălăieştii de Jos *„Mornel"*[63], Vadu Săpat-*Budureasca*[64], Tătărani[65],

[56] Andreescu R., Frînculeasa A., Paveleţ E., *Apostolache, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2003, 2004, p. 42-43.

[57] Andreescu R., Frînculeasa A., Peneş M., Paveleţ E, *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2004, 2005, p. 395-397; Andreescu R., Frînculeasa A., Garvăn D., Nica T., *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2005, 2006, p. 381-383; Andreescu R., Frînculeasa, A., *Urlaţi, jud. Prahova*, Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 2006, A XLI a Sesiune naţională de rapoarte arheologice, Tulcea, 29 mai-1 iunie 2007, 2007, 386-387.

[58] Leahu V., 1966, *Cultura Tei,* Bucureşti, p. 18; idem, 2003, *Cultura Tei*, B.THR., XXXVIII, Bucureşti, p. 25; un alt obiectiv arheologic Tei este situate în punctul *"La Moară"* din aceeaşi localitate.

[59] Leahu V., 1966, op. cit., p. 18.

[60] Teodorescu V., 1974, *Monumente din istoria judeţului Prahova. Cele mai vechi izvoare*, p. 9-23, în Prahova tradiţii de luptă şi înfăptuiri socialiste, Ploieşti, p. 13, fig. b; Leahu V., 2003, *op.cit.*, p. 25.

[61] Leahu V., 1966, *Cultura Tei,* Bucureşti, p. 18; idem, *Cultura Tei*, B.THR., XXVIII, Bucureşti, 2003, p. 23.

[62] Idem, 1966, *op.cit.*, p. 18; idem, 2003, *op.cit.*, p. 23.

[63] Comşa E., Georgescu V., 1983, *Aşezarea neolitică de tip Aldeni II de la Mălăieştii de Sus (jud. Prahova)*, SCIVA, 34, 4, p. 347.

Perşunari[66], Mizil[67], Potigrafu[68] Mălăieştii de Sus *„La Gogan”*[69], Măneşti[70], Şirna[71]. La Ploieşti-Triaj au fost descoperite morminte de înhumaţie[72]. Se pare ca morminte Tei au fost descoperite şi în localitatea Şoimeşti. În localităţile Sinaia, Teişani şi Tătaru au fost descoperite topoare din bronz de tip Pădureni atribuite culturii Tei[73].

Pe baza celor câteva fragmente ceramice decorate aşezarea de la Urlaţi ar putea fi încadrată, cu rezervele de rigoare, în faza a III a culturii Tei. În Urlaţi în punctul *„La lac la Frâncu”* [74], dar şi în apropiere în localitatea Şoimeşti *„Merez”* au fost descoperite aşezări din cultura Monteoru, probabil faza târzie, zona părând a asigura contactul între cele două arii culturale. De altfel la Şoimeşti *„Merez”* există descoperiri ale culturii Tei, dar şi Monteoru.

Locuirea de sec. II-III d.Hr. surprinsă doar prin câteva fragmente ceramice vine să completeze o hartă bogată în astfel de descoperiri în Muntenia. De altfel, tot în localitatea Urlaţi am mai descoperit alte două aşezări Chilia-Militari în punctele *„La lac la Frâncu”* şi *„La lac la Tacu”/„La autogară”*.

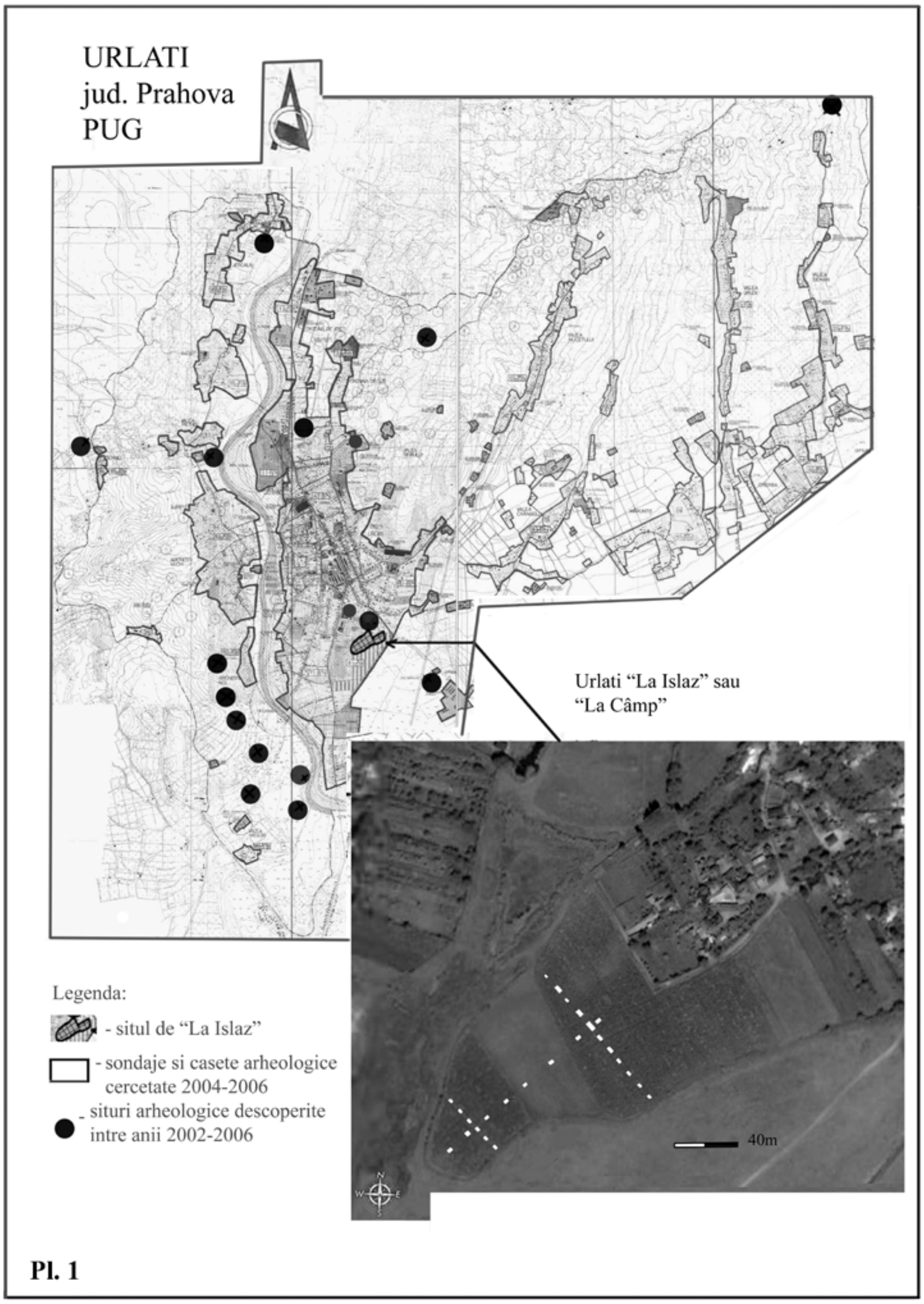
Deşi abordat doar prin câteva sondaje, fiind cercetată o suprafaţă de 86 m^2, direct proporţional, situl de la Urlaţi a generat descoperiri consistente, oferind oportunitatea cercetării într-un spaţiu bine delimitat a unor obiective arheologice din mai multe epoci. Prezenţa în cadrul aceluiaşi sit a unor materiale din culturile Starcevo-Criş, Boian şi Gumelniţa reprezintă o situaţie foarte rar înregistrată în Muntenia, ce trebuie remarcată şi în acelaşi timp valorificată. Accesul facil la sit este un atu ce poate fi eficient exploatat în cazul unei cercetări sistematice. De asemenea situl este în cea mai mare parte neacoperit/nedistrus de construcţii edilitare sau civile, fiind relativ bine conservat.

Lista ilustraţiilor:

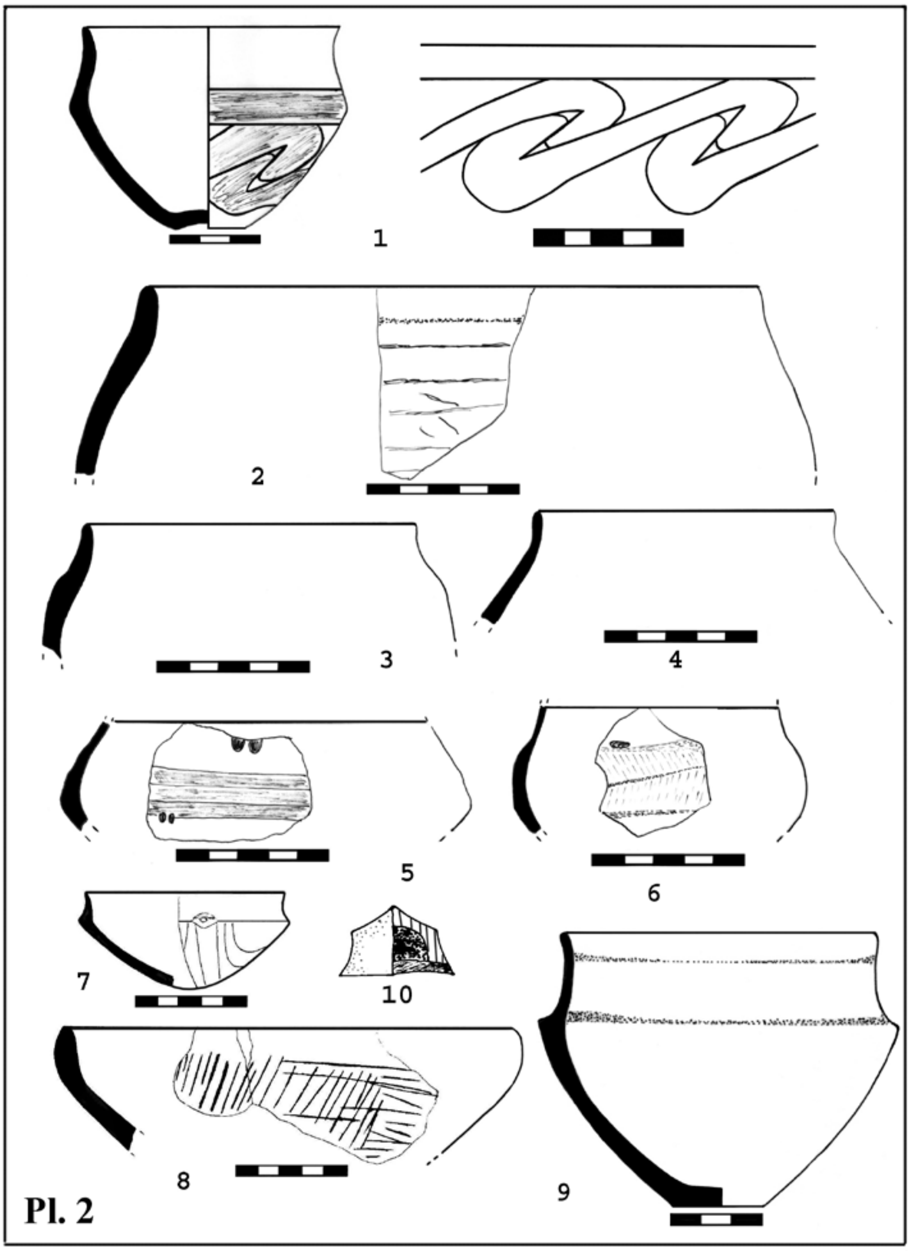
Pl. 1 - Harta localităţii Urlaţi; situl arheologic cu poziţionarea săpăturii arheologice; Pl. 2 - Ceramică, cultura Gumelniţa; Pl. 3 - Ceramică, cultura Gumelniţa; Pl. 4 - Ceramică, cultura Gumelniţa; Pl. 5 - Ceramică, cultura Gumelniţa; Pl. 6 - Ceramică, cultura Gumelniţa; Pl. 7 - 1 Plastică antropomorfă-cultura Gumelniţa, 2 Cozi de linguri - cultura Gumelniţa; scăunel din lut, cultura Gumelniţa; 4 piesă zoomorfă din lut-cultura Gumelniţa; 5 astragale perforate; 6 piesă din os; 7 unelte din os; Pl. 8 - Unelte din silex; Pl. 9 - Ceramică, cultura Starcevo-Criş; Pl. 10 - 1-2 Ceramică, cultura Tei; 3-4. Topoare din piatră, cultura Tei; Pl. 11 - Plan complexe arheologice 1, 2, 4; 2 Profil bordei şi cuptor, epoca medievală; 3 Ceramică medievală; 4-5 Piese din metal, epoca medievală.

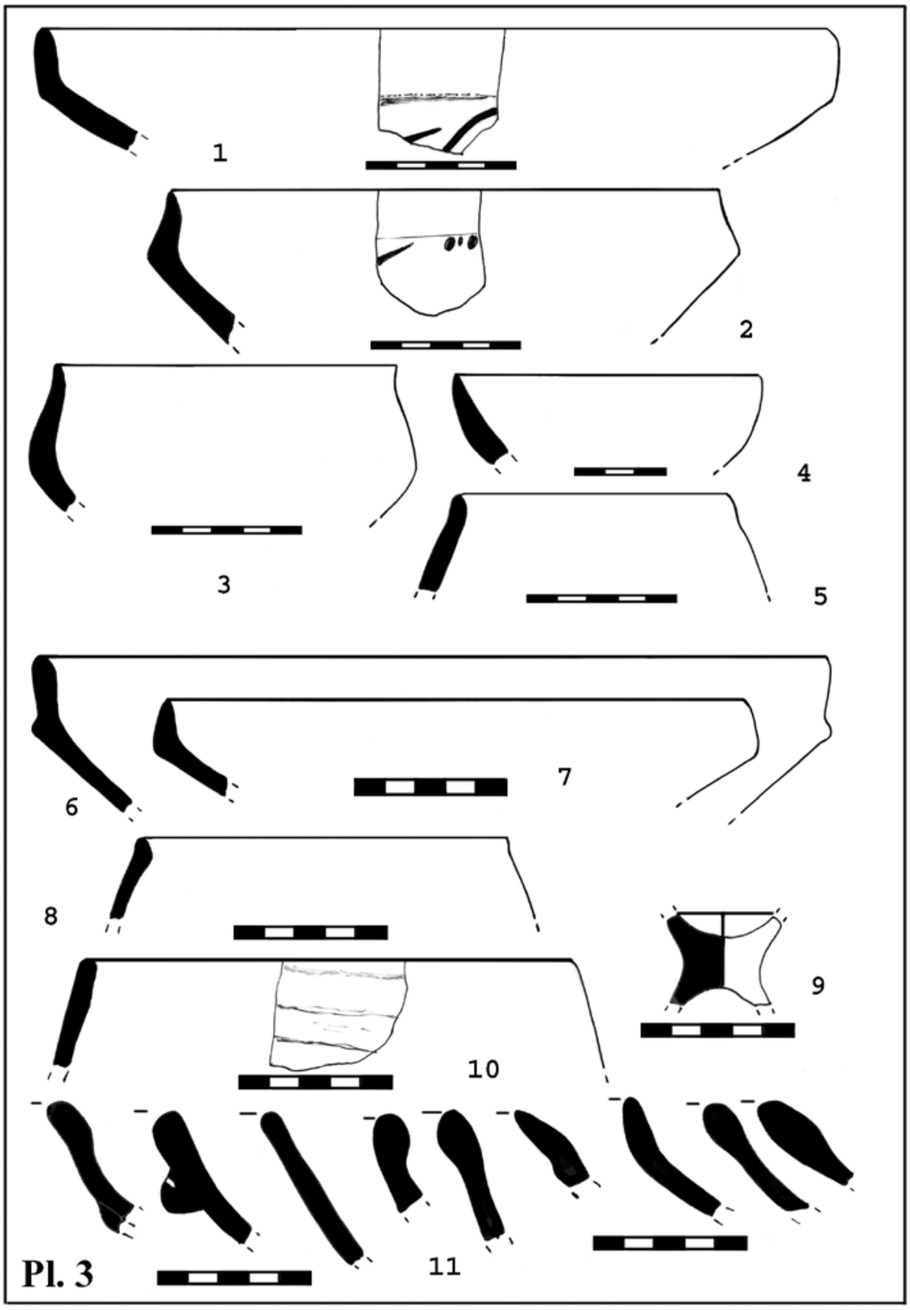
[64] Teodorescu V., Peneş M., *op.cit.*; Leahu *Cultura Tei*, B.THR., XXXVIII, Bucureşti, 2003, p. 19.
[65] Leahu V., *op.cit.*, p. 25.
[66] Peneş M., *Lista de monumente şi situri arheologice,* Lista monumentelor din judeţul Prahova, Ploieşti, 1998, p. 8.
[67] *Ibidem,* p. 7-8.
[68] Inedit, ceramică aflată în patrimonial MIAP.
[69] Descoperire A. Frînculeasa, I. Torcică, B. Pană - cercetări de suprafaţă 2006.
[70] Descoperire A. Frînculeasa, B. Ciupercă - cercetări de suprafaţă 2007.
[71] Inedit; cercetări Şt. Olteanu, N. Grigore.
[72] Leahu V., *op.cit.*, p. 23, 125.
[73] Palincaş N., *Un topor de bronz găsit în Bucureşti şi câteva observaţii cu privire la tipul Pădureni,* BMTA, 5-6, 1999-2000, p. 263-270.
[74] Inedit.

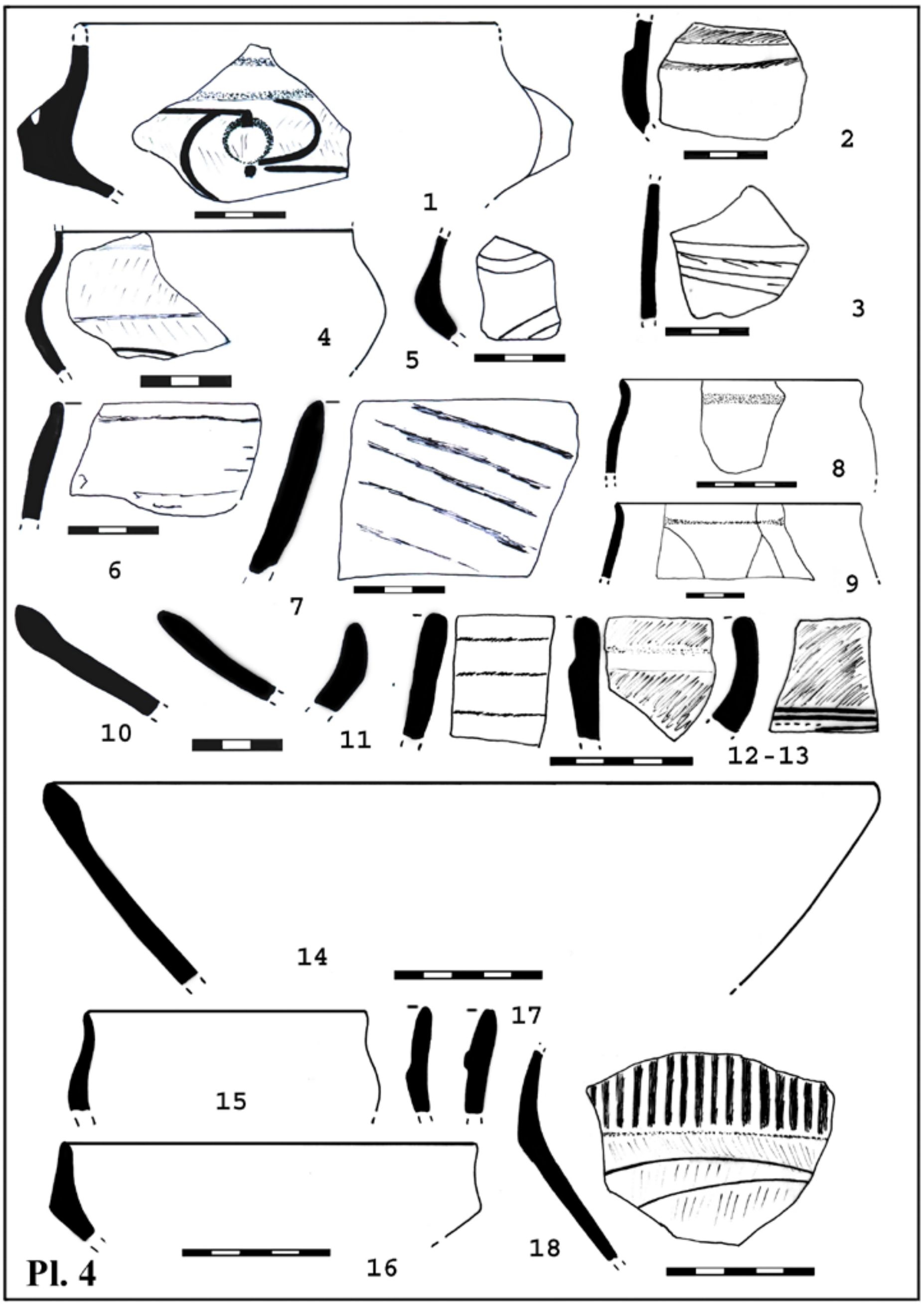
Pl. 1 - Harta localităţii Urlaţi; situl arheologic cu poziţionarea săpăturii arheologice.

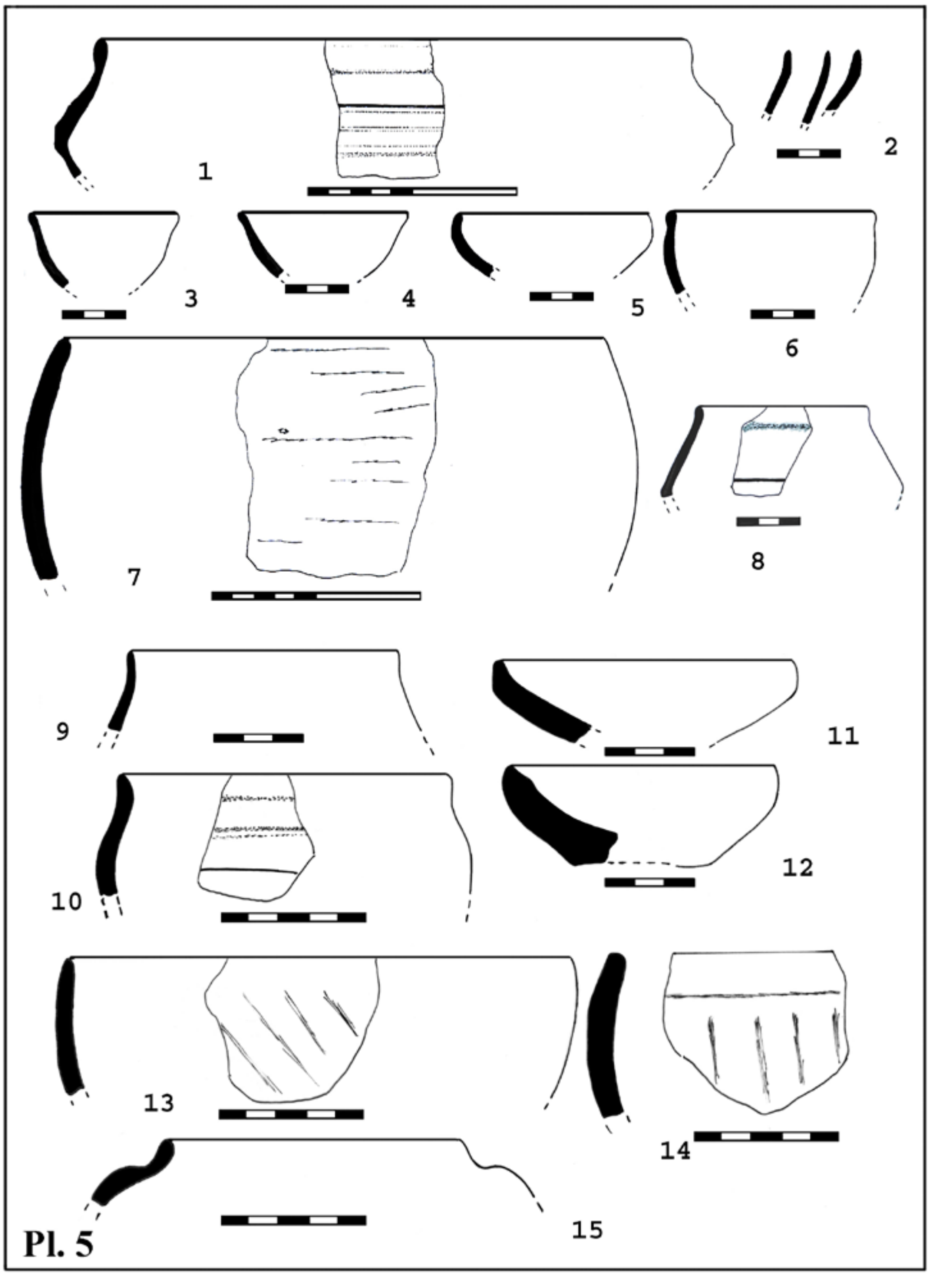
Pl. 2 - Ceramică, cultura Gumelniţa.

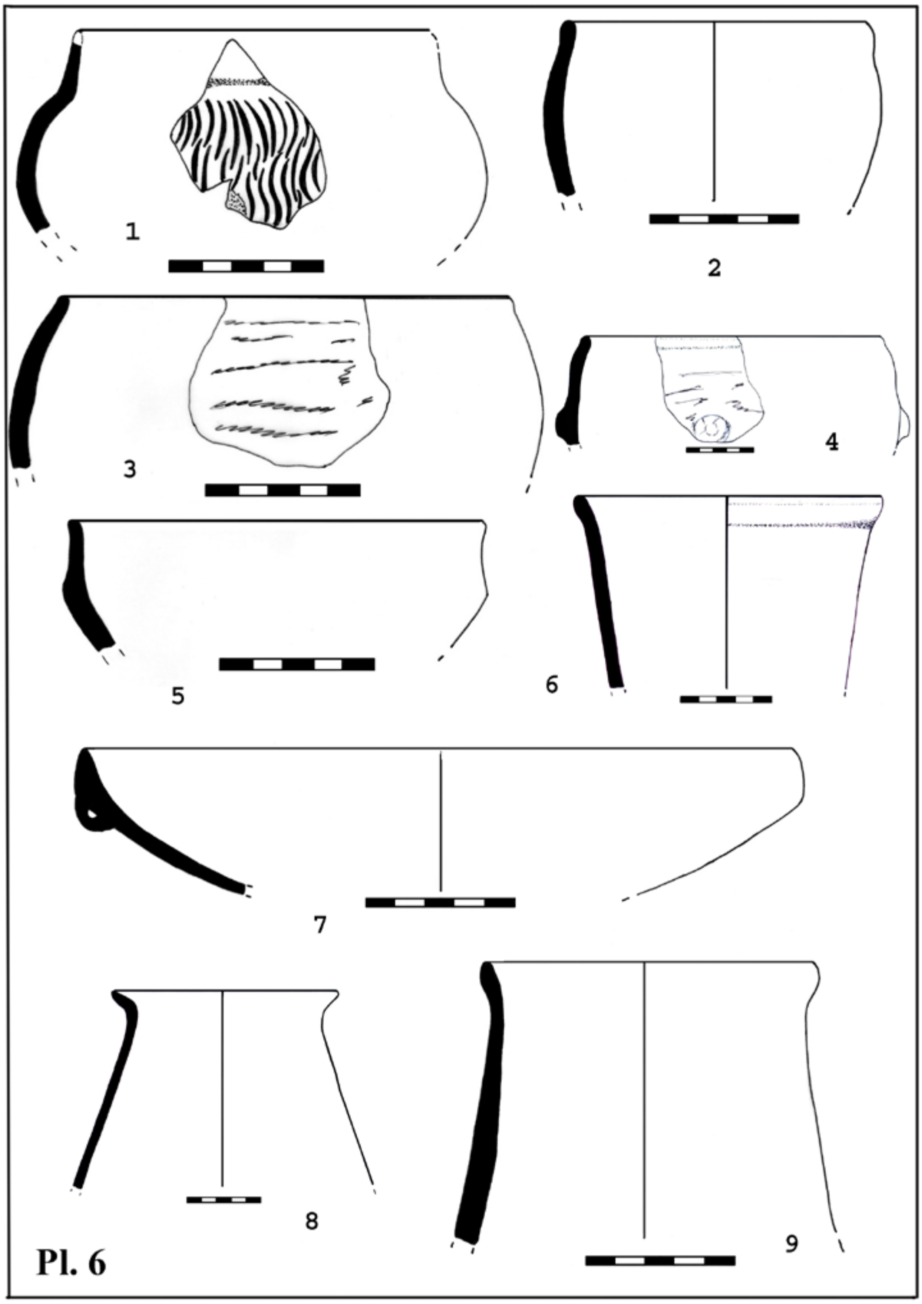
Pl. 3 - Ceramică, cultura Gumelniţa.

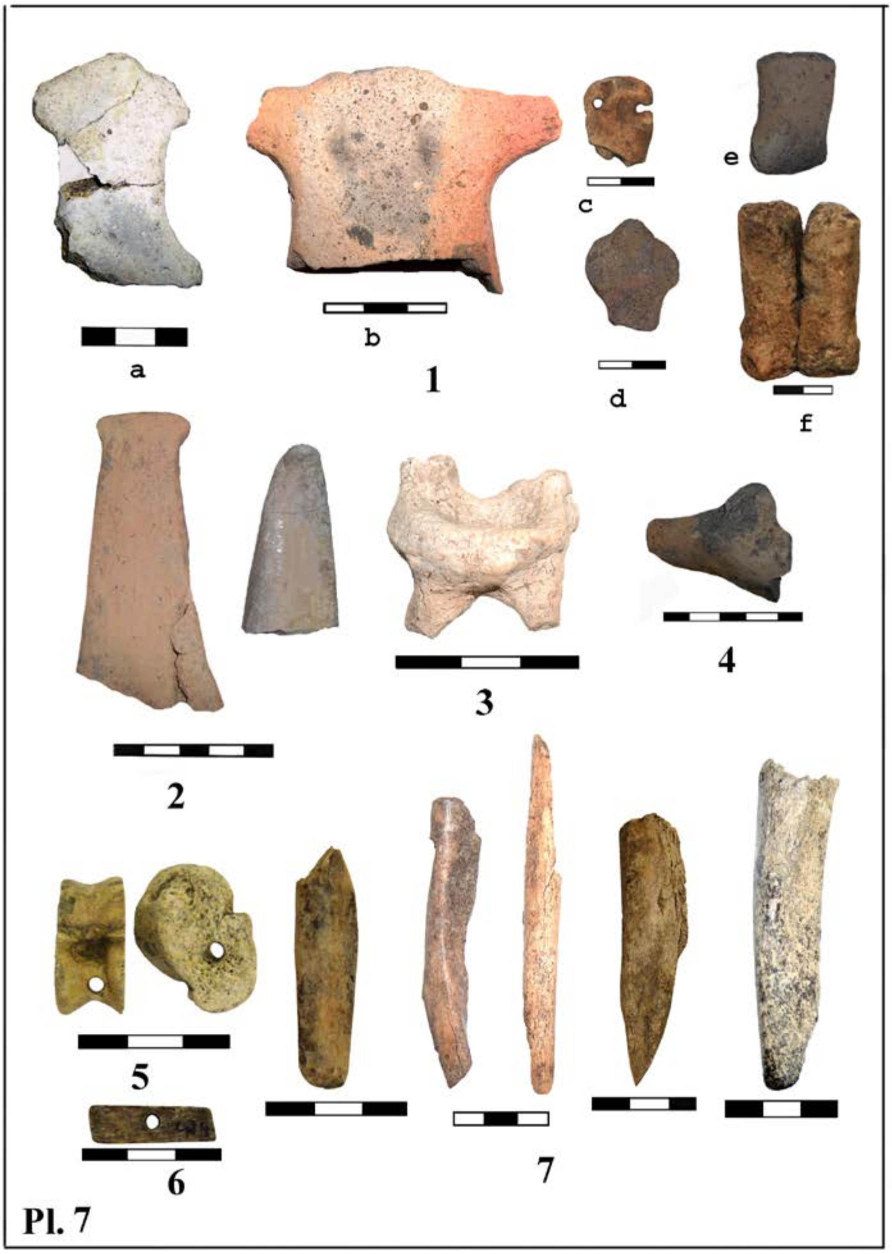
Pl. 4 - Ceramică, cultura Gumelniţa.

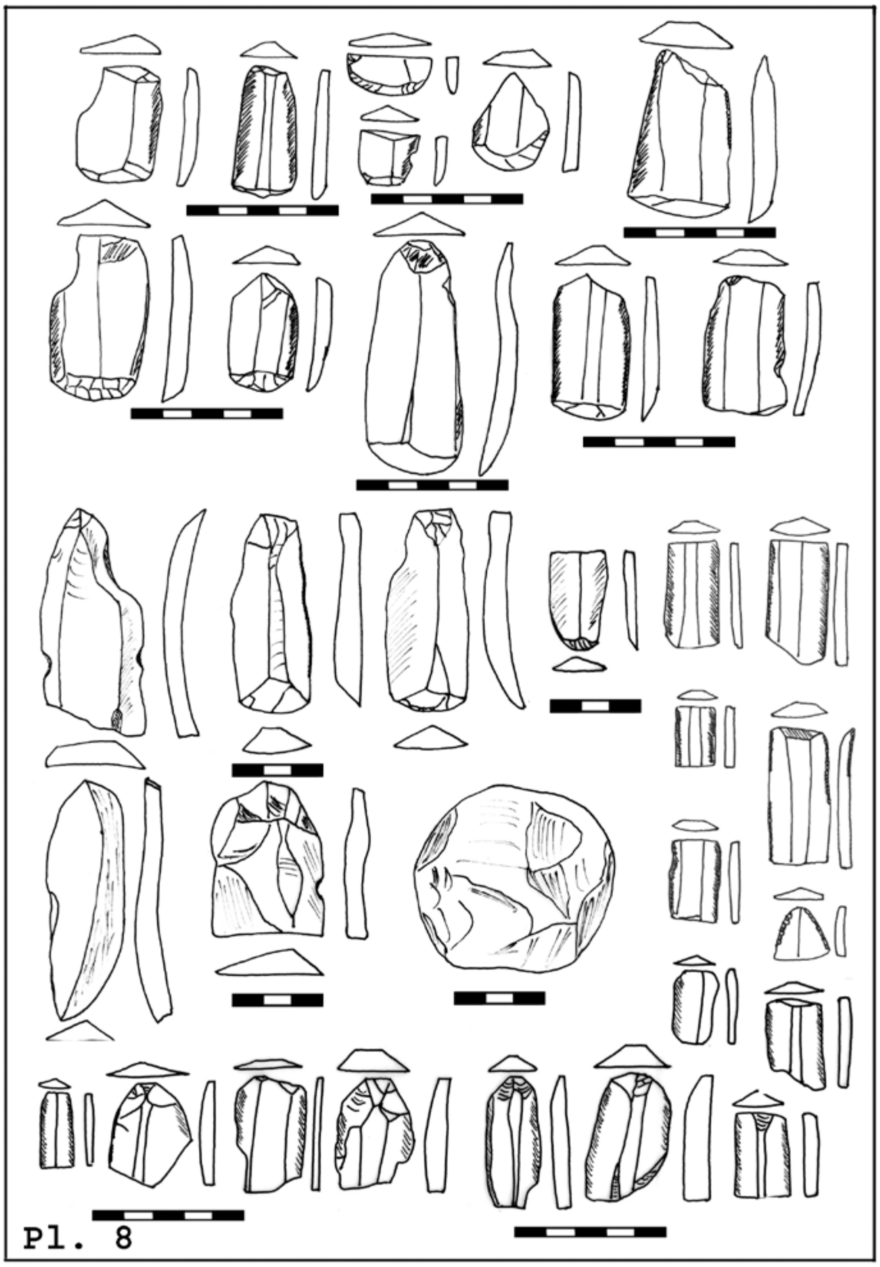
Pl. 5 - Ceramică, cultura Gumelniţa.

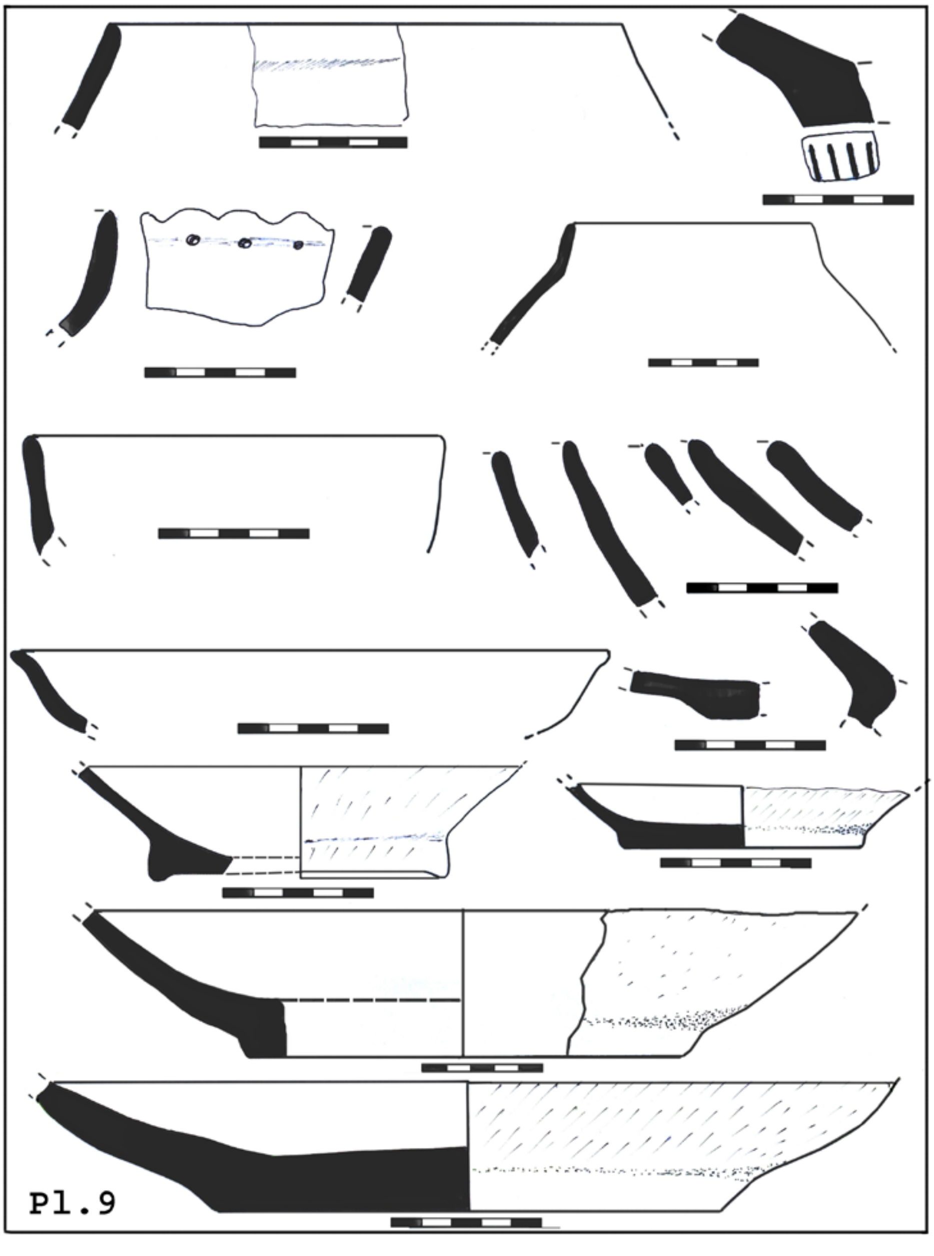
Pl. 6 - Ceramică, cultura Gumelniţa.

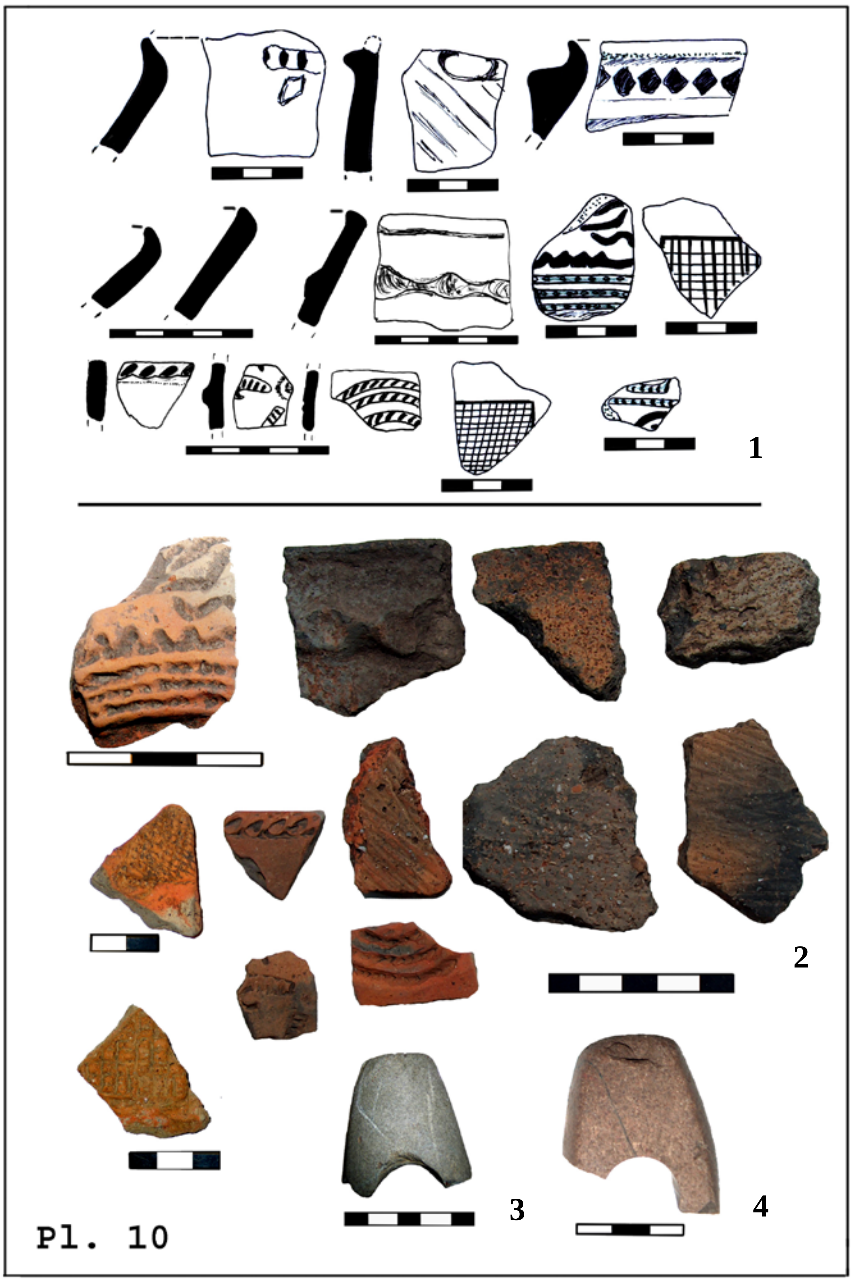
Pl. 7 - 1 Plastică antropomorfă-cultura Gumelniţa, 2 Cozi de linguri - cultura Gumelniţa; scăunel din lut, cultura Gumelniţa; 4 piesă zoomorfă din lut-cultura Gumelniţa; 5 astragale perforate; 6 piesă din os; 7 unelte din os.

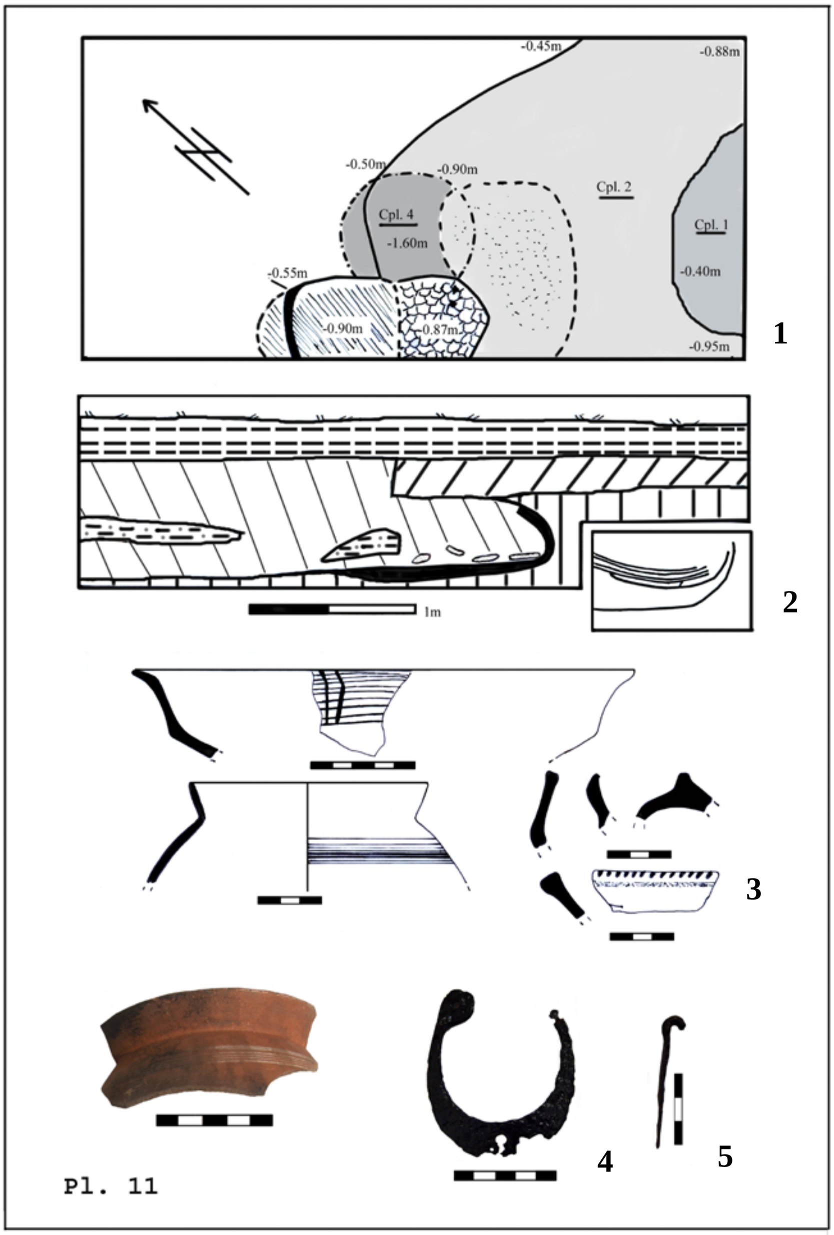
Pl. 8 - Unelte din silex.

Pl. 9 - Ceramică, cultura Starcevo-Criș.

Pl. 10 - 1-2 Ceramică, cultura Tei; 3-4. Topoare din piatră, cultura Tei.

Pl. 11 - 1 Plan complexe arheologice; 2 Profil bordei şi cuptor, epoca medievală; 3 Ceramică medievală; 4-5 Piese din metal, epoca medievală.

NOUVELLES RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES EN MUNTENIA. LES DECOUVERTES DE URLATI (DEP. PRAHOVA)

Résumé

Les recherches archéologiques de Urlaţi avec extension dans le bassin de la rivière Cricovul Sarat, ce sont déroulées dans le cadre d'un projet qui a vise l'abordation systématique de l'aire nordique de la culture Gumelnita. Un autre objectif du projet est celui de comprendre/préciser la dynamique de l'habitation dans la zone collinaire ou dans la zone située a proximité. Les recherches du site de Urlaţi ce sont déroules en trois campagnes archéologiques sour des brefs périodes de deux trois semaines, pendant le mois d'octobre de années 2005, 2005, et novembre de l'année 2006. Pendent cettes premières campagnes de recherche on a suivi l'évaluation primaire de ce site archéologique, pour tracer une stratégie de recherche systématique. La stratigraphie du site n'est pas unitaire au long de la surface couverte par des recherches archéologiques. Le site a plutôt une stratigraphie horizontele. Par l'intermédiaire des foulles archéologiques ont été surprises des successions culturelles qui font de ce site un important repère pour la chronologie culturelle reletive de la préhistoire dans cette zone de la Muntenia. Ont été découvertes des matériaux archéologique encadres dans l'époque neo-eneolothique – les cultures Starcevo-Criş et Gumelniţa, dans l'époque du bronze – la culture Tei, la culture Chilia-Militari (II-IIIe siècle ap.J.C.), dans l'époque médiévale. On a découvert par des recherches de surface des matériaux archéologiques appartenant a la culture Boian, la phase Giulesti.

Le plus nombreux matériel découvert a été le matériel appartenant a la culture Gumelnita. Une particularité de la céramique de la culture Gumelnita de Urlaţi est la présence de quelques fragments qui rappellent de la typologie de la céramique du aspect Stoicani-Aldeni. La situation est expliquée par le voisinage de l'habitation de Urlaţi de l'areal des habitations du aspect Stoicani-Aldeni.

La site de Urlaţi a été aborde seulement par quelques sondages, étant recherchée une surface de 86 mètre carres, directement proportionnel, mais ce site a engendre des découvertes consistantes, offrant l'opportunité de la recherche dans un espace bien délimite de certain objectifs archéologique de plusieurs époque d'intérêt archéologique. La présence dans le cadre du même site de quelques matériaux des cultures Starcevo-Cris, Boian et Gumelnita représente une situation rarement enregistrée en Muntenia, qui doit être remarque et mise en valeur dans le même temp. L'accès aise au site est un atout qui peut être efficiente ment exploate au cas d'une recherche systématique. Aussi, le site est en grande partie découvert/pas détruit par des constructions édilitaire ou civiles, étant relativement bien conserve.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DOUĂ VASE GUMELNIŢENE DE TIP ASKOS DIN COLECŢIA MUZEULUI JUDEŢEAN ARGEŞ

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Tellurile eneolitice din judeţul Argeş oferă una dintre cele mai expresive imagini de ansamblu asupra aspectelor particulare ale culturii Gumelniţa în arealul său nordic. Două dintre aceste telluri, şi anume cele de la Teiu şi de la Ziduri, se individualizează prin prezenţa în inventarul ceramic a vaselor de tip askos.

Askoii eneolitici, categorie ceramică din care fac parte şi cele două piese pe care le vom prezenta în cele ce urmează, au fost în repetate rânduri discutaţi în literatură, inclusiv prin intermediul unor studii speciale[1]. Forma joasă cu baza plată, toarta de susţinere poziţionată deasupra vasului, gura plasată excentric la capătul axului lung sunt elemente ce ne permit să atribuim askosului o funcţionalitate bine definită în contextul ceramicii gumelniţene, aceea de păstrare şi turnare de lichide.

Askosul de la Teiu (nr. inv. I. V. 3029) are dimensiunile de 17,5 cm lungime, 11,3 cm lăţime şi 7,8 cm înălţime (Pl. 1). Este lucrat din pastă comună, în care se observă câteva pietricele, bine frământată şi atent modelată. Suprafaţa este netezită, iar datorită arderii secundare a căpătat tente diferite, de la roşcat la brun deschis. Pe părţile laterale se observă o serie de incizii fine, dese, orizontale sau uşor oblice, iar pe un mic segment al suprafeţei exterioare, către bază, un pigment brun-închis aplicat, ce nu este exclus să constituie vestigiile unei picturi. Toarta lipseşte, ruptă din vechime, însă urmele de prindere pe partea superioară a vasului arată că era una solidă, cel puţin în zona bazei. Gura este larg deschisă cu diametrele de 8 x 6 cm. Coordonatele topo-stratigrafice sunt marcate cu tuş negru pe talpa vasului[2]: „Teiu 63, Tell 1, S 6, T III, □ 1, 1,20-1,50”.

Aşadar, vasul a fost descoperit în tellul nr. 1 de la Teiu (Gumelniţa B1), în campania din 1963, ultima desfăşurată în acel sit. Din păcate, contextul din care făcea parte acest askos ori vreun eventual complex de care aparţinea ne rămân necunoscute, cercetările sistematice efectuate în perioada 1959-1963 în tellul nr. 1 de la Teiu, de

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] S. Marinescu-Bîlcu, *Askoï et rhytons énéolithiques des région balkano-danubiennes et leurs relations avec le Sud, à la lunière de quelques pièces de Căscioarele*, în „Dacia”, N. S., 34, 1990, p. 5-21; mai recent, V. M. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelniţa-Karanovo VI. Fazele A1 şi A2*, Constanţa, 2005, p. 46 şi urm.

[2] Marcare olografă Ion Nania.

către Sebastian Morintz şi Ion Nania, rămânând în cea mai mare parte inedite[3], astăzi cu greu (dacă nu imposibil) de recuperat[4].

Askosul de la Ziduri (nr. inv. I. V. 3581) are dimensiunile de 14,3 cm lungime, 12 cm lăţime şi 10 cm înălţime (Pl. 2). Este modelat uşor neglijent, dintr-un lut în care a fost amestecată (ca degresant) o cantitate apreciabilă de nisip, mici pietricele şi particule de mică. Suprafaţa este aspră, de culoare brun-roşcată, cu urme de ardere secundară. Toarta, simetric boltită, este de dimensiuni reduse. Gura are diametrele de 7 x 6,5 cm şi este diferenţiată de restul corpului vasului printr-o mică inflexiune, buza fiind astfel bine marcată. A fost descoperit campania din anul 2000, în S 1, □ 6, complexul nr. 2, la -0,32 m adâncime. Respectivul complex era o locuinţă de suprafaţă (locuinţa nr. 1) cu plan rectangular, amplasată în zona centrală a sfertului nord-estic al tellului, având dimensiunile de 6,3 x 4,1 m. Locuinţa făcea parte din ultimul nivel de locuire a aşezării (Gumelniţa B1), resturile pereţilor incendiaţi şi prăbuşiţi fiind reperate imediat după îndepărtarea solului actual[5].

Deşi ambele piese au fost descoperite în telluri aparţinând aceleiaşi faze culturale (Gumelniţa B1) şi despărţite de o distanţă relativ mică în spaţiu (circa 8 km), între ele există diferenţe semnificative. Pornind de la aspectul exterior, forma joasă şi aplatizată a askosului de la Teiu contrastează cu corpul înălţat şi bombat, cu gura bine marcată, a celui de la Ziduri, elemente ce-l apropie pe acesta din urmă de formele mai târzii ale aşa-numitei *Askos Kanne*[6]. Din punct de vedere al tehnicii de execuţie, askosul de la Teiu este realizat cu o mult mai mare preocupare pentru simetrie, acurateţe şi grijă pentru detaliu, dintr-o pastă superioară calitativ celei din care a fost modelat vasul de la Ziduri. Un alt element distinctiv este ornamentul fin incizat de pe askosul de la Teiu. În cazul în care meşterul ceramist a intenţionat să sugereze o blană de animal, atunci acest askos se apropie de categoria ceramică bine individualizată a vaselor zoomorfe gumelniţene[7].

Însemnătatea celor două vase prezentate aici este şi mai mult reliefată de faptul că askoii sunt prezenţe mai timide în repertoriul ceramic al siturilor gumelniţene nordice. Valoarea lor documentară se argumentează în mod diferit. Pentru askosul de la Ziduri un avantaj îl constituite cunoaşterea contextului de care aparţinea. Piesa de la Teiu este cu atât mai relevantă cu cât cantitatea de informaţie pe care o deţinem relativ la descoperirile din acel tell rămâne în continuare extrem de laconică şi fragmentară.

Askoii de la Teiu şi de la Ziduri alcătuiesc încă o mărturie a persistenţei nealterate, până către sfârşitul epocii pietrei, a modelelor şi influenţelor de sorginte sudică, egeeană şi balcanică, ce au stat la originea civilizaţiei Gumelniţa, considerată pe bună dreptate centrul cultural al Europei de-acum şase milenii.

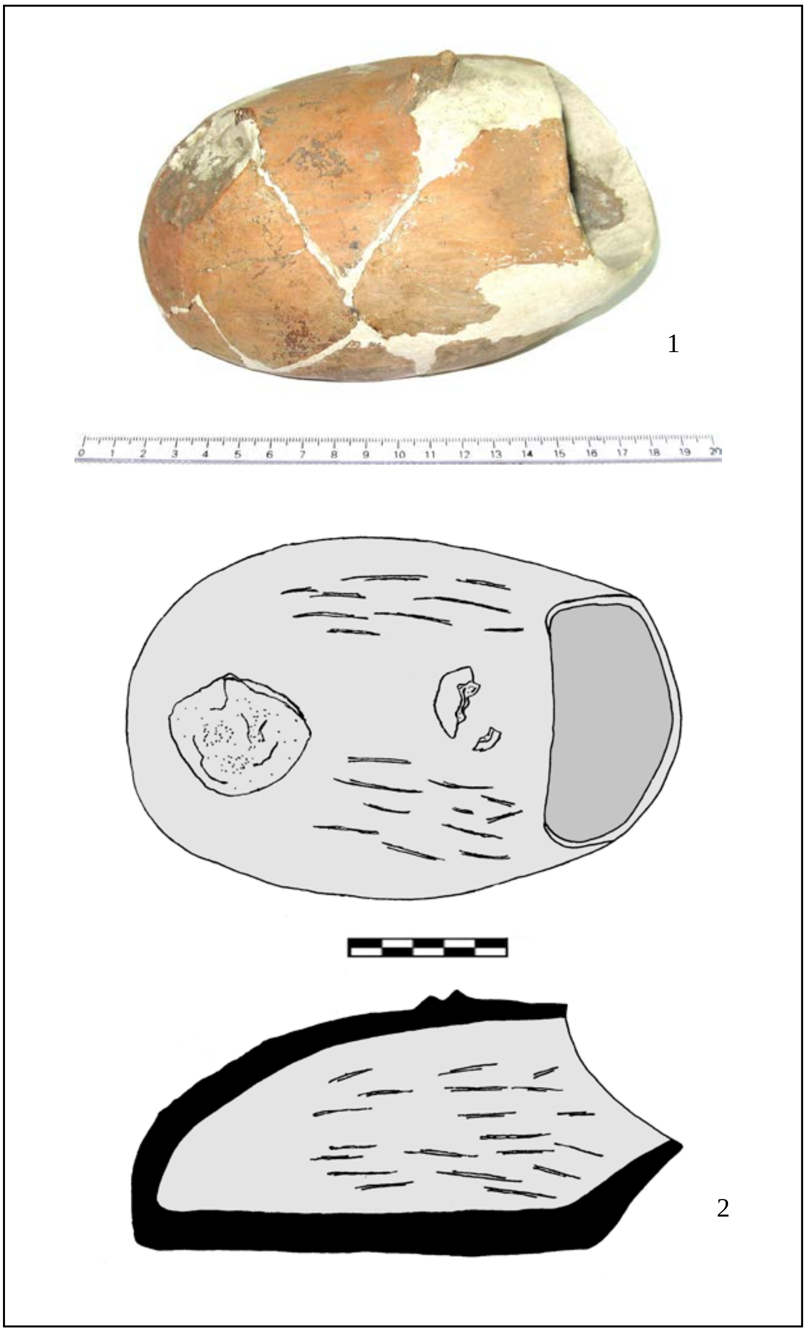
[3] S. Morintz, *Tipuri de aşezări şi sisteme de fortificaţie şi de împrejmuire în cultura Gumelniţa*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche” 13, 1962, 2, p. 273-284; I. Nania, *Locuitorii gumelniţeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „Studii şi Articole de Istorie” 9, 1967, p. 7-23.

[4] D. Măndescu, *Sfârşitul epocii pietrei şi începutul epocii metalelor în zona Argeş*, în „Argesis”, 12, 2003, p. 60-62, fig. 3.

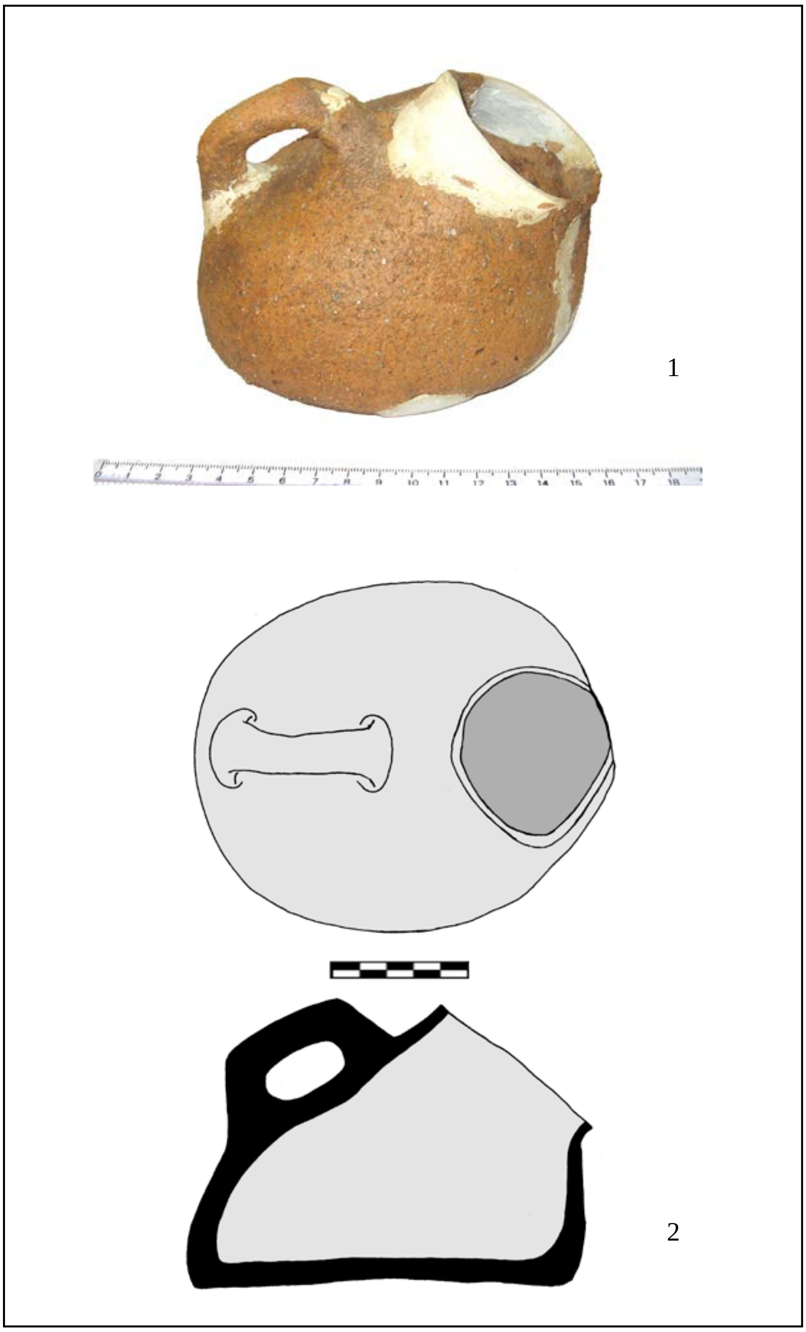
[5] Idem, *Tellul gumelniţean de la Ziduri*, în „Argessis”, 10, 2001, p. 11, fig. 7/1; Idem, *Cercetări arheologice pe Valea Dâmbovnicului, I. Şantierul arheologic Ziduri*, în „Argessis”, XI, 2002, p. 33-34, fig. 4.

[6] S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 7

[7] Mai recent, pentru această categorie ceramică, v. Alin Frînculeasa, *Un vas zoomorf descoperit la Colceag (judeţul Prahova)*, în „Argesis”, 13, 2004, p. 11-26 (cu bibliografia).

Pl. 1. Askosul de la Teiu.

Pl. 2. Askosul de la Ziduri.

TWO ASKOS TYPE GUMELNIŢA VESSELS FROM THE COLLECTION OF THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM.

Abstract

The Askos type vessels were discovered in the archaeological diggings from two tell settlements in the South of the Argeş County: Teiu and Ziduri. Both the settlements belong to the Gumelniţa B1 Phase and they are spatially placed at the northern border of the Gumelniţa Culture.

The two vessels are of great importance especially because of the rare presence of the Askos pottery in the North side of the Gumelniţa sites. Their documentary value is differently sustained. The fact that the context, i.e. a surface dwelling, which the piece from Ziduri belongs to represents an advantage. Because the discoveries from Teiu are extremely fragmental and little known the piece found in this tell becomes very important.

The Plates' explanations:

Pl. 1. The Askos from Teiu.
Pl. 2. The Askos from Ziduri.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

UN SCEPTRU DE PIATRĂ DIN ENEOLITICUL TÂRZIU DESCOPERIT LA ROŞIORII DE VEDE, JUDEŢUL TELEORMAN

ION PĂTRAŞCU*

În colecţia Muzeului Municipal Roşiori de Vede (judeţul Teleorman) se află un sceptru de piatră cu patru lobi[1]. Din păcate nu este cunoscut cu exactitate locul de descoperire al piesei, aceasta s-ar fi găsit „în zona oraşului”[2].

Piesa are următoarele caracteristici:

Lungimea, între capetele a doi lobi diametral opuşi, este de 7,7 cm, iar lungime unui singur lob este de 2,7 cm. Grosimea maximă a unui lob, situată în zona mediană, este de 2,3 cm. Gaura pentru coadă are la un capăt diametrul de 1,3 cm, iar la celălalt 1,00 cm.

La Dunărea de Jos, obiecte asemănătoare au fost descoperite la Rădoaia (Republica Moldova), Bârlăleşti, Ocna Sibiului, Decea Mureşului. O altă piesă, identică cu cea descoperită la Roşiori de Vede, provine din zona Cernăuţilor (Ucraina), fără a se cunoaşte punctul de descoperire[3].

Piese de „tip Marjupol”[4], după cum sunt cunoscute acestea în literatură, au fost descoperite, prin săpături arheologice sau fortuit, pe un spaţiu foarte întins, din bazinul fluviului Volga şi până în cel al Mureşului[5], fiind datate la sfârşitul neoliticului.

A STONE SCEPTER FROM LATE NEOLITHIC DISCOVERED AT ROŞIORII DE VEDE, TELEORMAN COUNTY

Abstract

The paper presents a late Neolithic stone scepter discovered at Roşiori de Vede (Teleorman County).

Explanation of the figure:

Fig. 1. 1 The stone scepter from Roşiori de Vede (Teleorman County); 2 The map with the discovery area.

* Inspectoratul de Poliţie al Judeţului Teleorman, Alexandria.

[1] Muzeul Municipal Roşiorii de Vede, nr. inv. 56.

[2] I. Spiru, *File de istorie teleormăneană*, Alexandria, 1996, p. 15. Autorul o consideră greşit ca fiind „o insignă” din epoca geto-dacică.

[3] Muzeul Bucovinei din Suceava, nr. inv. C 123.

[4] V. Dergacev, în „Thraco-Dacica“, 20, 1999, p. 45.

[5] *Ibidem*, p. 41-45, fig. 12/23; 15/7-9.

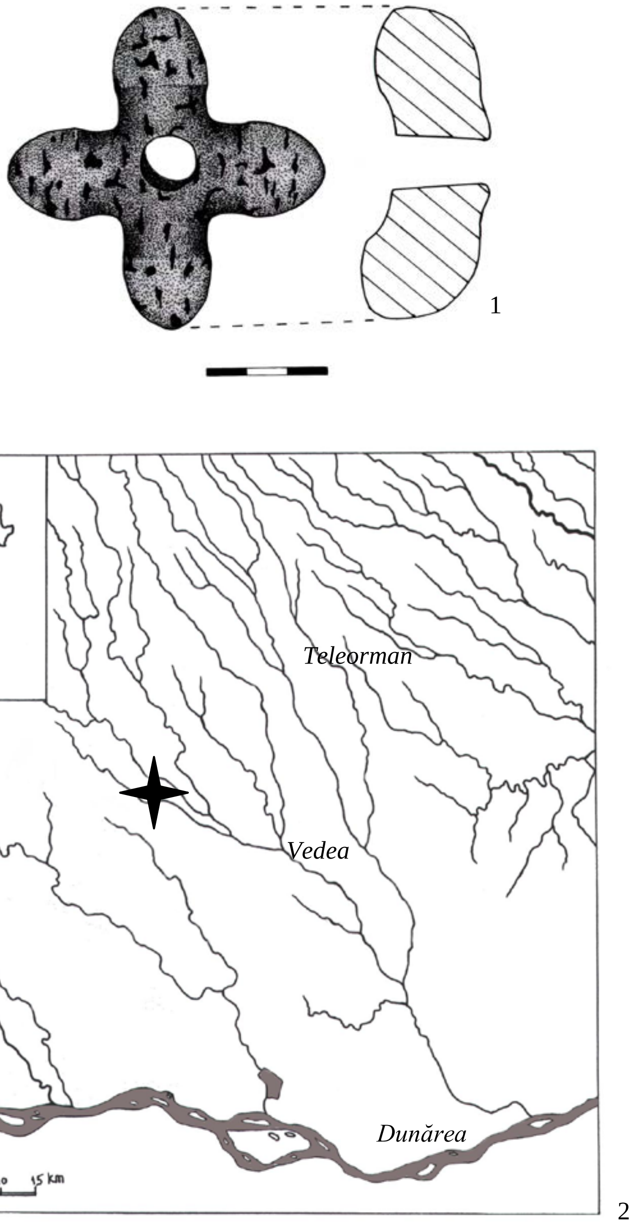

Fig. 1. 1 Sceptrul descoperit la Roşiori de Vede (jud. Teleorman);
2 Harta cu zona în care a fost descoperit sceptrul de piatră.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

STUDIUL UNOR RESTURI ARHEOZOOLOGICE DESCOPERITE ÎN AŞEZAREA DE SECOL VI P.HR. DE LA BĂLĂCEANCA „ECLUZĂ” (JUD. ILFOV)

SERGIU HAIMOVICI[*]

I

Aşezarea se găseşte aşezată la cca. 500 m. est de satul Bălăceanca (com. Cernica), spre S-E de Bucureşti, pe un bot de terasă înalt, pe malul drept al râului Dâmboviţa. Zona aparţine la aşa-zisa Câmpie a Bucureştiului, ce are o altitudine de cam 60 m şi geologic, către suprafaţă, avem straturi foarte noi, de la începutul Holocenului cu pietrişuri şi nisipuri, iar solurile sunt aluviale. Vegetaţia este alcătuită din culturi agricole şi pajişti secundare stepizate; spre N-E apar petice de păduri reprezentate prin stejărişuri (*Querqus robur),* amestecate cu alte specii lemnoase, alcătuind împreună asociaţia vegetală cunoscută cu numele de *Quercetum mixtum*, ele reprezentând resturi ale vechilor codrii ai Vlăsiei.

II

Materialul faunistic ne-a fost dat spre studiu de arheologul Vasilica Sandu de la O.P.C.N. – M.B. căreia îi mulţumim.

Resturile animaliere ce au fost determinate provin din cinci gropi şi 13 bordeie şi sunt în număr de 385 aparţinând la următoarele grupuri sistematice: moluşte – lamelibranhiate cu un singur rest, o valvă de la specia *Unio crassus* (scoica de râu); păsări cu cinci resturi reprezentate prin fragmente osoase provenind de la specia *Gallus domestica,* adică găina domestică şi cele mai multe 379 aparţinând mamiferelor. Dintre acestea 376 provin de la mamifere domestice cu şase specii (a se vedea tabelul alăturat), iar doar trei aparţin unei specii sălbatice şi anume mistreţul (*Sus scrofa ferus)* şi provin probabil de la un singur individ.

În cele ce urmează vom trece în revistă fiecare specie în parte, mai ales pentru cele domestice.

După cum se vede pe tabelul alăturat specia cu cele mai multe resturi este reprezentată de *Bos taurus* (taurine sau cornutele mari, prin denumirea economică). Reprezintă, am putea spune cam jumatate din materialul osos, dar trebuie să amintim că specia este de talie mare şi totodată că din punct de vedere economic ea este polivalentă.

---

[*] Universitatea „Al. I. Cuza“, Iaşi.

S-au găsit resturi de la toate fragmentele osoase, lipsind doar axe cornulare şi de aceea nu putem aprecia care era tipul acestora. Dat fiind cantitatea mare a resturilor s-a putut pune în evidenţă o serie de date considerând morfologia, dar şi faptul că s-a putut executa multiple măsurători. Se poate constata, având la dispoziţie resturi de la craniu că taurinele aparţineau grupului „primigenius", ce era comun pentru taurinele din zona noastra a Europei. Pe baza resturilor unor oase mai cu seamă pe metapodale întregi că acestea erau totuşi de talie destul de joasă şi anume doar în medie de 1066 mm adică 1,065 m. Înălţimea la greabăn (talia) a fost calculată pe baza a trei metapodale întregi, aparţinând toate sexului femel. Dupa alte măsurători, dar şi morfologic, s-a constatat însă că existau şi indivizi mai înalţi şi mai masivi aparţinând masculilor castraţi (boi) dar şi unul provenind aproape sigur de la un taur. Numeric, între mature, preponderente erau femelele (vacile) urmate de către castraţi. Având în vedere resturile reprezentate prin apariţia şi erodarea dinţilor, dar chiar şi după oasele lungi, că erau sacrificaţi, pe de o parte tinerii, dar nu prea mulţi şi pe de altă parte, ici colo, câte un adult, dar mai cu seama maturii mergând pâna la după zece ani, când se consideră de către specialiştii de azi că s-a ajuns la sfârşitul vârstei economice.

După taurine, dar cu o frecvenţă mult mai mică, reprezentând cam ¼ din resturile determinate, se situează porcinele. Se ştie că ele, ca talie, sunt mai mici în raport de cornutele mari, un porc reprezentând cam a treia parte dintr-un taurin. De asemenea, acestea sunt doar monovalente, producătoare de carne prin sacrificare (poate doar grăsimea ce este mai fluidă avea atunci alte folosinţe decât una comestibilă). Porcul din aşezare aparţinea unui tip primitiv, cu botul alungit, cu osul lacrimal oblong, cu partea posterioară a occipitalului bine oblică, cu membre relative lungi, apropiindu-se ca morfologie de strămoşul său, mistreţul. Dimorfismul sexual este încă bine vizibil. După dinţi, dar, de asemenea şi după oasele lungi cât şi vertebre se constată ca sacrificarea se făcea mai ales între limitele de 1,5-2 ani, când indivizii ajungeau la maturitate şi la o marime acceptabilă, aşadar, mai târzie decât la porcul actual; am găsit însă si resturi de la doi porci cu vârste între 4-5 ani, poate scroafe ţinute pentru prăsilă.

Ovicaprinele se aşează pe al treilea loc, ele fiind şi mult mai mici în raport cu porcinele. Am găsit si resturi de la *Ovis aries* (oaia) cât şi de la *Capra hircus* (capra). Ovinele sunt în cantitate mai mare decât caprinele. Se ştie că pentru *Ovicaprinae* diferenţierea pe schelet a celor două genuri este foarte dificilă, dar totuşi am reuşit să determinăm până la specie resturile de cornute mici şi să arătăm frecvenţa de mai sus. Ca si la taurine femelele sunt preponderente dar am găsit şi două axe cornulare, unul de la un berbec si altul de la un ţap. Se ştie că şi ovicaprinele sunt polivalente, în afară de carnea rezultată prin sacrificare, ele dau prin femele lapte, iar ovinele şi lâna, atât de necesară, la latitudinele noastre pentru a fi transformată în veşminte, dar nu numai, pentru perioada rece a anului. În ceea ce priveşte vârsta de sacrificare situaţia se apropie de cea a taurinelor: se tăiau şi tineri, probabil mai ales masculii ce nu-şi mai aveau rostul aproape deloc la maturitate, dar femelele se ţineau până la vârste înaintate pentru ovicaprine, adică chiar 6-7 ani după cum o arată eroziunea dentitiei. Talia celor două specii: oaia şi capra era de asemenea oarecum joasă, arătând că şi acestea aparţineau unui tip primitiv neameliorat.

Ca frecvenţă urmează calul, care este şi el polivalent şi totodată are o talie mare, poate chiar mai înaltă decât taurinele căci resturile calului aparţin la indivizi destul de mari. Acesta este şi el polivalent şi credem totodată că era şi el sacrificat

pentru a i se folosi carnea. Printr-un metapodal întreg s-a putut stabili o înălţime la greabăn de 1314 mm., deci cu ceva mai mult de 1,30 m, o talie oarecum medie. Se constată după dinţi că s-au găsit si indivizi de peste 10-12 ani.

Câinele, are doar două resturi, unul dintre ele, un maxilar inferior de pe dreapta, din bordeiul B 35 s-a putut măsura şi prin lungimea acestuia şi a dinţilor jugali se poate constata că craniul ce le aparţinea era chiar bine mare având după Brinkmann 170 mm. şi după Dahr 170,6 mm. Era o specie folositoare, dar necomestibilă.

Mistreţul este singura specie de mamifere sălbatice existentă. A fost găsit în bordeiul B 38, unde au apărut, laolaltă şi toate speciile de mamifere domestice, acest bordei reprezentând de altfel cam jumătate din întregul material osteologic determinat. Cele trei fragmente provin de la acelaşi individ ce este de talie destul de mare, cu o înălţime la greabăn cu ceva sub un metru, probabil un mascul. Dacă-l punem alături de mamiferele domestice el ar reprezenta doar 0,90% din fragmente şi 2,22% din indivizii prezumaţi de la mamifere.

Am lăsat la urma găina, care are, aşa cum am arătat, cinci resturi ce ar aparţine la doi indivizi prezumati, toate găsite în bordeiul B 35. După măsurători, dar şi morfoscopic specia apare foarte mică ca talie şi primitivă, aproape de neluat în seamă pentru economia animalieră. Totuşi este important de specificat găsirea ei (în acea perioadă ea era încă rară în siturile arheologice studiate). Această specie pe lângă carnea sa, producea şi ouăle indispensabile pentru a intra în conţinutul unor deserturi mai sofisticate, ce îşi făceau de acum loc la începutul evului mediu de la noi.

III

Având în vedere cele de mai sus, să trecem la stabilirea importanţei acestor specii determinate pentru economia animalieră a locuitorilor din aşezarea respectivă.

Este aproape sigur că culegerea scoicilor nu era o ocupaţie stabilă a purtătorilor respectivei culturi. Un râu ca Dâmboviţa, prin porţiunea sa inferioară, considerând şi faptul că cursul apei era destul de domol, având în vedere altitudinea locului, era cu totul propice pentru a se dezvolta, către malul râului, aceste vietăţi – evident apa Dâmboviţei nefiind atunci poluată ca acum.

Vânătoarea se executa şi ea doar ocazional, lipsind aproape total, după cum am văzut, speciile de mamifere sălbatice. Se ştie actualmente, având în vedere studiile de arheozoologie, că în zonă se găseau atunci în afară de mistreţ şi alte artiodactile comestibile, ca cerbul, căpriorul, poate chiar şi bourul şi dintre carnivore chiar şi ursul. Este posibil ca mistreţul găsit în materialul nostru să fi fost omorât întrucât el ar fi devastat probabil culturile agricole ale populatiei. Ambientul, păduros, era cu totul propice pentru ca sălbătăciunile enumerate să-şi facă culcuş în acesta.

Creşterea animalelor domestice, cele şase specii specificate mai sus, era însă, probabil alături de agricultură o ocupaţie de bază a locuitorilor aşezării.

Am văzut că taurinele, ovicaprinele şi calul erau de altfel polivalente. Taurinele, pe lângă faptul că erau comestibile prin carnea lor, produceau însă şi lapte dat de femele, din care se puteau face prin industrializare, un număr mare de produse ce se mâncau. Totodată însă acestea prin faptul că erau „motoare animale” ajutau din plin munca locuitorilor fie în agricultură, fie în cărăuşie. Ovicaprinele, deşi mult mai mici, dădeau pe lângă carne şi lapte, folosindu-se la ele produsele lactate ce apăreau după industrializarea acestora, întrucât ele se puteau prin păstrare să fie la îndemână chiar

iarna, când taurinele şi ovicaprinele, cu caractere primitive, aşa cum am arătat, erau înţărcate şi de aceea proteinele animale deveneau mai puţine, produsele lactate industrializate fiind singurele care puteau fi folosite acum pentru a compensa lipsa laptelui. La nevoie, în anotimpul friguros se puteau de asemenea sacrifica şi indivizii de taurine şi ovicaprine, dar prin alegere, mai ales tineretul masculin sau indivizii bătrâni ce nu mai erau folositori, dar aceştia din urmă, după cum se ştie, dădeau de acum o carne nu atât de bună pentru a fi folosită ca aliment. Trebuie să spunem că iarna se împuţineau şi furajele încât unii indivizi de orice vârstă erau sacrificaţi pur şi simplu de nevoie. Reamintim de asemenea, că ovinele furnizau şi lâna lor.

Calul, cu frecvenţa mai mică era şi el polivalent furnizând atât carnea atât prin sacrificare dar totodată fiind un ,,motor animal" de prim rang, folosind cu precădere în cărăuşie – el fiind cu mult mai sprinten decât taurinele ce au un mers domol; desigur se folosea de asemenea în echitaţie, ca tovarăş al omului, fie la nevoie, sau chiar direct pentru luptă călare. Am văzut că, asemenea, taurinelor, el era sacrificat de obicei tot spre bătrâneţe.

Porcinele, sunt monovalente, porcul fiind crescut doar pentru carne şi grăsime (am văzut ca aceasta era folosită mai ales pentru făclii, aproape singura sursă de lumină noaptea, mai ales la drum); totuşi nu putem să trecem specia ca fiind prin aceasta polivalentă. Trebuie să subliniem că datorită caracterului său primitiv, neameliorat, porcul era sacrificat atunci mult mai târziu ca vârstă decât actualmente.

Câinele, aproape sigur necomestibil era folosit doar ca animal de pază; credem că nu existau la noi atunci ,,câini de salon".

Trebuie sa amintim că după sacrificare sau/şi moarte că de la toate mamiferele se foloseau, în afara de carne si unele produse ale lor cum ar fi (pentru cele care nu putrezesc) coarne, dinţi, oase ca atare dar şi unele moi (care dispar însă prin putrezire) piei şi blană, intestine, stomac, vezică urinară, tendoane ş.a, şi de aceea precizăm că în materialul nostru noi am găsit canini de porc şi mistreţ ce poartă urme de prelucrare, cât şi o tibie de oaie cu diafiză şlefuită ca împungător şi cu epifiza inferioară ca mâner. De asemenea, am găsit bucăţele sub forma unor dinţi, de coarne, aproape sigur de cerb care reprezentau resturi ale unor piepteni. Este important de adaugat că am constat de asemenea că existau şi piese cu caractere patologice: un maxilar inferior de ovicaprine cu urme de parodontoză la M_1-M_2 dar şi unele vertebre de taurine cu exofite cât şi o falanga I de cal ce poartă de asemenea exofite în zona epifizei inferioare.

În ceea ce priveşte agricultura, precis şi ea o ocupaţie de bază, nu putem spune mai nimic căci în mod direct nu avem date pe care să le folosim. Dar indirect arătam ca frecvenţa oarecum înalta a taurinelor – mai ales ai indivizilor castraţi – reflectă într-o oarecare măsură că prezenţa lor socotind că aceştia erau intens folosiţi pentru munci legate direct de aceasta ocupaţiune.

IV

La sfârşit trebuie să arătăm, având în vedere speciile de mamifere găsite, unele dintre ele, chiar stenoece, ca de exemplu mistreţul, dar şi cele domestice ce se trag din strămoşi ce nu ocoleau pădurea, că zona era cu totul împădurită, agricultura făcându-se doar pe parcele rezultate prin eliminarea vegetaţiei lemnoase, care însă după ce se făcea pe ele o agricultură extensivă si erau din când în când lăsate în pârloagă, pădurea avea puterea de a se reface în mod natural. Având în vedere cele de mai sus putem considera

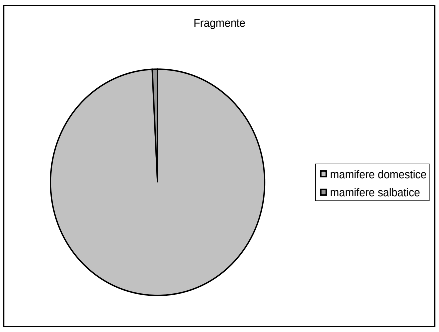
că climatul era mai puţin excesiv faţă de actualitate, cu ierni mai blânde şi veri mai răcoroase; de asemenea, că populaţia avea bine la îndemână, lemnul ca atare ce era folosit prin prelucrare în varii necesităţi.

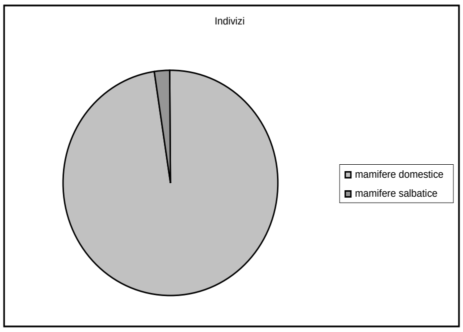
De asemenea să conchidem, având în vedere frecvenţa speciilor domestice că locuitorii aşezării erau cu totul precis autohtoni, iar situl a fost ocolit de către slavi, care în acea vreme, ajungând în actuala Muntenie, se îmbulzeau să treacă Dunărea. Se ştie că slavii erau cu precădere crescători de porcine, frecvenţa joasă a porcului în sit arătând că locuitorii nu se amestecaseră cu aceştia.

Tabelul reprezentând frecvenţa speciilor de mamifere prin fragmente şi indivizi prezumaţi

Specia	**Fragmente**		**Indivizi**	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Bos taurus-taurine	197	52,39	19	43,18
Sus scrofa domest. – porcine	88	23,41	12	27,27
Ovicaprinae - adică *Ovis aries şi Capra hircus*	64	17,02	7	15,91
Equus caballus - cal	25	6,65	4	9,09
Canis familiaris – câine	2	0,53	2	4,55
Total mamifere domestice	**376**	**-**	**44**	**-**
Sus scrofa ferus - mistreţ	3	0,90	1	2,22
Total general	**379**	**-**	**45**	**-**

Frecvenţa mamiferelor pe ocupaţii economice (creşterea animalelor domestice şi vânătoarea)

L'ETUDE DES RESTES ARCHAEOZOOLOGIQUES DECOUVERTS
DANS L'ETABLISSEMENT DE VI ^{ÈME} SIECLE P. CHR.
DE BALACEANCA „ECLUSE" (DEPART. ILFOV)

Résumé

Le site de Bălăceanca se trouve à S-E de Bucureşti dans une plaine traversée par la rivière de Dâmboviţa.

Les restes déterminés sont en nombre de 385: un reste appartient à une moule d'eau douce, cinq a une poule et 379 aux mammifères – six espèces domestiques et une sauvage, le sanglier (voir le tableau).

On a fait une étude morphoscopique et biométrique pour chaque espèce et puis on a indiqué les occupations des habitants du site, spécialement l'élevage.

Finalement on a conclusioné sur l'ambient de jadis et aussi sur l'appartenance des habitants du site: ils étaient des autochtones.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

FALERELE, O CATEGORIE DE OBIECTE CU FUNCŢIUNI VARIABILE

DANIEL SPÂNU*

Cuprins:

Pe baza izvoarelor literare şi iconografice, falerele au fost percepute în general ca ornamente ale harnaşamentului calului. Unele descoperiri cu caracter funerar, în care falerele se asociază cu piese de harnaşament, au susţinut uneori această interpretare. Totuşi, nu orice placă din metal preţios sau din bronz, de formă circulară, fie ea chiar bogat ornamentată, a servit împodobirii hamurilor calului. Falerele constituie deci o categorie de obiecte determinată ca atare pe criterii formale, dar care au îndeplinit utilizări multiple. Tentativa de identificare a evantaiului de utilizări cărora le-au putut fi destinate falerele din perioada răspântiei dintre ere (epoca elenistică şi romană imperială) constituie obiectivul demersului de faţă.

1. Circumstanţe ale folosirii falerelor

1.1. Falerele în surse literare şi în armata romană

Falerele apar în sursele literare referitoare la Antichitatea greco-romană ca ornamente ale harnaşamentului de paradă al cailor şi au fost menţionate în contextul unor schimburi de daruri practicate în cadrul raporturi diplomatice dintre diferite centrele de putere ale lumii antice. La sfârşitul secolului al V-lea, regele Agesilaos II al Spartei dăruia solului persan un cal împodobit cu falere (Plutarch, *Agesilaos* 13), iar mai bine de două secole mai târziu, Senatul Republicii Romane, stabilea primele raporturi clientelare cu elita conducătoare din Noricum, trimiţând fraţilor regelui,

* Institutul de arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

printre alte obiecte de preţ şi doi cai împodobiţi de asemenea cu falere (Titus Livius, *Ad urbe condita* 60, 5). La rândul său, Vercingetorix, în semn de acceptare a capitulării impuse de Caesar, depunea la picioarele acestuia calul cu falere şi armele sale (Florus, *Epitome* II.I.45.26). Aceste exemple indică în mod elocvent faptul că în medii culturale diferite, falerele montate pe harnaşament erau percepute ca insemne ale prestigiului suveranilor. Totuşi, de-a lungul timpului sau în contexte culturale particulare, funcţionalitatea falerelor a cunoscut unele abateri.

Potrivit lui Polibius 6.39, în cursul secolului al II-lea a.Chr., dacă pentru uciderea unui duşman un infanterist roman dobândea o fială, un luptător călare dobândea o faleră. Cu timpul, potrivit inscripţiei lui Cn. Pompeius Strabo (CIL I2 nr. 709), deja în cursul secolului I a.Chr., această diferenţiere pare să fi fost abandonată, iar falerele, alături de *torques* şi *armillae* (Tacitus, *Germania* 15.11) au fost integrate în categoria de distincţii denumite *dona militaria*, acordate în egală măsură infanteristului şi călăreţului. Astfel, deşi falerele au continuat să ornamenteze harnaşamentul calului (expresia *eqvus phaleratus* este pilduitoare), falerele dobândite de pedestraşi au fost purtate, asemeni unor medalii, la piept sau montate prin intermediul unor reţele de curele peste platoşe, aşa cum o indică, nu atât de obscurele sursele literare, cât mai ales sugestiva evidenţă iconografică[1]. Prin urmare, în armata romană funcţia iniţială a falerei, aceea de ornament ale hamurilor s-a estompat, semnificaţia ei de obiect de prestigiu amplificându-se.

1.2. Reprezentări iconografice ale falerelor

Reprezentările iconografice sunt cele pe baza cărora s-au putut obţine informaţiile cele mai complete asupra modului de ornamentare a harnaşamentului cu falere. Din păcate, astfel de reprezentări, ilustrative pentru modul de ornamentare a harnaşamentului la finele erei vechi şi la începutul celei noi sunt relativ rare şi provin din regiuni destul de îndepărtate, din afara Imperiului Roman: Bactria, Germania, Danemarca sau Anglia[2].

1.2.1. Reliefurile budiste din Bactria

O sursă extem de preţioasă pentru posibilităţile de ornamentare a harnaşamentului a fost evidenţiată de Klaus Fischer într-un studiu dedicat reliefurilor budiste din primele secole p.Chr., descoperite în regiunea Gandahāra (nord-vestul Pakistanului şi Afganistanul de est), în antica Bactria[3]. In anumite scene din viaţa prinţului Siddhartha este reprezentat calul mitic Kanthaka, acordându-se o atenţie particulară redării accesoriilor şi ornamentelor de harnaşament: falere de crupă şi de piept, precum şi ornamente cu panaş pe frunte[4]. Probabil că la aceleaşi surse iconografice a recurs şi Mordvinceva în efortul de a reconstitui modul de organizare a seturilor de falere în vederea ornamentării harnaşamentului sarmatic. Semnificativ este că pe unele dintre aceste reliefuri, Bodhisattva călare este reprezentat cu vestimentaţia

[1] Maxfield V. A. 1981, 91-95, pl. 10-11. S. 92: ”the literary references to phalerae during the Republic are too sparse and too vague to allow of any close determination of the date at which phalerae ceased to be the sole preserve of the mounted soldier”.

[2] Dezbateri asupra reprezentărilor iconografice ale harnaşamentului în epocă Latene sunt oferite de Müller-Karpe A. 1989, 147, fig. 4 şi Hachmann R. 1990, 776-784. Trebuie remarcat faptul că deşi reprezentările de cai sunt extem de diverse, redarea explicită a falerelor ornamentând curelele de harnaşament sunt relativ rare.

[3] Fischer K. 1980, 277-sqq. (*Excurs über den Hengs Kanthaka*), mai ales 292-293, fig. 13, 14, 16-18, 20.

[4] Fischer K. 1980, 293.

proprie cavalerilor nomazi (pantaloni şi tunica strânsă pe mijloc), o conjunctură care sugerează relaţiile strânse dintre Bactria şi populaţiile nomade (sarmatice) din stepa euro-asiatică.

1.2.2. Recipientul în formă de cal de la Louvre

In colecţiile Muzeului Louvre se află un recipient interpretat de Allen[5] ca rython, dar care înfăţişază de fapt un cal înşeuat şi înhămat confecţionat din tablă în repusaj. In zonele de intersectare a benzilor care redau curelele de pe capul calului au fost reprezentate şase falere : câte două pe fiecare dintre părţile laterale ale capului şi două pe frunte şi pe botul calului[6]. Hamurile de pe pieptul calului şi par să fi fost ornamentate şi ele, numai cu falere (redate sub forma unor discuri reliefate prin repunsaj), alternate cu pandantivi. Şi de această dată, numărul falerelor de pe piept este de trei, iar cel al falerelor de pe crupă este de două. De asenenea, cureaua care cuprinde abdomenul calului pare să prezinte şi ea discuri reliefate. Din păcate, origina spectaculoasei piese este necunoscută, iar încadrarea ei cronologică pe baza detaliilor ornamentale este imprecisă.

1.2.3. Reprezentări în arta funerară romană

O serie de reprezentări iconografice, de această dată din lumea romană, şi anume de pe Rinul mijlociu, atestă montarea pe harnaşament a falerelor, într-o combinaţie similară celor ilustrate de reliefurile din Bactria: câte două falere pe crupă, două pe umeri şi una pe pieptul calului. In acest sens pot fi evocate reliefurile de pe monumentul funerar de la Dienheim, cele ale monumentului dela Wesseling-Keldenich sau de pe diferite alte pietre funerare datate în primul secol al Principatului[7]. Unele dintre aceste monumente funerare par să fi aparţinut, după toate probabilităţile, unor soldaţi din trupele auxiliare recrutate în Tracia[8], o origine care l-a influenţat de altfel şi pe Sigmar von Schnurbein să atribuie etnic falera din castrul de la Oberaden[9]. Pe de altă parte, unele dintre reprezentările de falere de pe reliefurile funerare de pe Rin prezintă o ornamentaţie florală compusă din patru sau şase sau petale cordiforme[10], care se asemănă în mod surprinzător cu decoraţiile falerelor redate pe reliefurile bactriene[11]. Atât pe reliefurile budiste, cât şi în arta funerară romană, calul cu harnaşament ornamentat cu falere (*equus phaleratus*) se vădeşte a fi un simbol al statutului posesorului său – fie personaj mitologic, fie defunct eroizat[12]. Semnificativă în acest sens este expunerea peste lorica a falerelor, alături de colane sau brăţări, şi ele

---

[5] Allen D. F. 1971, pl. XVII, b-c.

[6] Ornamentarea hamurilor capului calului poate fi recunoscută pe numeroase reprezentări de cai din arta grecească, dar şi tracică: în frescele de la Vergina (Andronicos M. 1994, 116, fig. 71), pe falerele de la Letnica (Alexandrescu P. 1983, fig, 4) sau pe cnemida 1 de la Agighiol (Alexandrescu P. 1984, 96, fig, 7) ş.a.

[7] Hachmann R. 1990, 776-777, fig. 47/2; Gabelmann H. 1973, 135-142, fig. 1 şi 39.

[8] Gabelmann H. 1973, 161, nt. 16 cu literatura mai veche.

[9] Schnurbein S. v. 1986.

[10] Piatra funerară a lui Togitio (Gabelmann H. 1973, 163, fig. 25) sau reprezentările de pe friza monumentului de la Wesseling-Keldenich (Gabelmann H. 1973, 173, fig. 30). In alte cazuri, cum sunt stelele funerare ale lui C. Romanius Capito, Reburrus sau T. Flavius Bassus (Gabelmann H. 1973, 166, fig. 26, 168, fig. 28, 173, fig. 30), decorul falerelor reprezentate constă numai din valuri concentrice. Nu trebuie pierdută din vedere nici reprezentarea de faleră de harnaşament de pe un fragment de stelă de la Chameleux-Herenville (Gabelmann H. 1973, 155, fig. 22), pe care se poate recunoaşte un patruped redat într-o poziţie încordată, foarte asemănătoare animalelor reprezentate pe falere de argint de la Sark şi Oberaden.

[11] De exemplu, Fischer K. 1980, 256, fig. 20.

[12] Gabelmann H. 1973, 171.

montate pe aceiaşi reţea de curele pe care s-au fixat şi plăcile decorative, aşa cum o ilustrează unele reliefuri funerare romane, dintre care cel mai cunoscut se regăseşte pe stela lui Sertorius[13]. Prin urmare, atât falerele, cât şi colanele sau brăţările sunt expuse ca insemne ale triumfului şi prestigiului, şi nu mai sunt întrebuinţate potrivit funcţiunii lor curente (colanele la gât, brăţările pe braţe ş.a.), astfel că asistăm la o degenerare a funcţiunii contracarată de o sporire a semnificaţiei simbolice.

1.2.4. Reprezentarea falerelor în arta celtică

De asemenea, şi în reprezentările de cai de pe reliefurile cazanului de la Gundestrup se poate recunoaşte indicarea unor falere pe crupa şi umerii unor cai[14], o situaţie care este ilustrată şi de monedele ”Verica” emise în sudul Angliei[15]. Semnificaţia reprezentării cailor împodobiţi cu falere din scena de pe peretele cazanului de la Gundestrup nu este nici ea lipsită de însemnătate. Potrivit lui P. Grosse, scena VI ar putea ilustra, nu atât un ritual sacrificial, ci mai degrabă un ritual de trecere de la rangul de pedestru din registrul inferior la rangul de cavaler in registrul superior[16]. Această interpretare corespunde însă pasajului din ciclul Tûatha-Dê-Danann (*Táin Bó Cuailnge*), în care războinoicii răniţi în bătălia fantastică de la Mag Tured sunt vindecaţi, iar puterile lor sporesc, după ce au fost scufundaţi într-un puţ magic amenajat de către divinitatea Diancecht[17]. Din perspectiva acestei interpretări, se poate considera că şi în iconografia cazanului, falerele constituie un accesoriu ornamental specific harnaşamentului cailor eroilor-cavaleri mitici.

Exemplele de reprezentări iconografice evocate indică diversitatea de posibilităţi de ornamentare a hamurilor cu falere. Cu toate acestea, se poate considera că zonele preferenţiale de pe corpul calului care par să fi fost ornametate cu falere erau capul şi pieprul animalului, dar şi crupa acestuia. Pe de altă parte, trebuie precizat că în toate exemplificările iconografice evocate, falerele sunt integrate ornamentaţiei fastuoase a harnaşamentului cailor unor personaje mitologice sau ai unor defuncţi eroizaţi. Cu alte cuvinte, falerele, ca ornamente de harnaşament au fost reprezentate în contexte iconografice în care s-a urmărit fie onorarea *post mortem* a unor cavaleri ai

---

[13] Castro Pérez L. 1998, 181, fig. 62; asocierea falerelor, colanelor sau a unor *armillae* ca *dona militaria*, montate prin intermediul unei reţele de curele, peste platoşe se regăseşte pe diferite stele funerare de pe cuprinsul imperiului: Castro Pérez L. 1998, 180, fig. 61, Maxfield V. A. 1981, pl. 10-11. Uneori, chiar şi cavalerii ajung să poarte falerele peste platoşe, renunţând la împodobirea cu acestea a hamurilor, aşa cum o ilustrează stela lui C. Marius, eques în legiunea *I Germanica* descoperită la Bonn (Maxfield V. A. 1981, pl. 10a). De această dată relieful înfăţişază două garnituri de falere şi unite de curele – una reprezentată peste platoşa cavalerului, cealaltă expusă la picioarele calului. Pe unele reliefuri funerare nu se reprezintă decât falerele, renunţându-se la imaginea eroizată a defunctului, care este înlocuită de insemnele prestigiului său (Maxfield V. A. 1981, pl. 11/b-c). Astfel, se poate considera că în arta funerară romană, garniturile de falerele ajung să dobândească o vădită semnificaţie votivă.

[14] Placa interioară nr. VI.

[15] Müller-Karpe A. 1989, 147, fig. 4/7.

[16] Grosse R. 1963, 73; în acelaşi sens Castro Perez L. 1998, 107: “The scene seems to suggest a circular movement in which the spear throwers possibly advance to be submerged in the cauldron and to leave it transformed into knights”. Asupra interpretării scenei VI ca reprezentare a unui ritual de sacrificiu: Filip J. 1961, 175; Kimmig W. 1965, 135; Hachmann R. 1990, 821-827; Wieland G. 1999, 48-49. Interpretarea ca scenă de sacrificiu a plăcii VI de pe cazanul de la Gundestrup ar putea fi confirmată şi prin analogie cu o scenă de pe un flacon roman ilustrat de Walters H. B. 1921, 21, pl. 13, nr. 78. De această dată Artemis pare să arunce într-o fântână o mască umană (*oscillum*), probabil un substitut al sacrificiului uman.

[17] In acest sens: Even A. 1956, 92, Olmsted G. S. 1976, 97, Birkhan H. 1997, 783 ş.a.

armatei romane, fie înfăţişarea plină de fast a unor războinici sau prinţi mitici. Astfel de contexte tematice şi iconografice exprimă în mod elocvent caracterul simbolic deosebit cu care au fost înzestrate falerele în diferitele contexte culturale evocate – roman, celtic sau budist.

1.3. Funcţiuni ale falerelor determinate arheologic

1.3.1. Falerele ca ornamente de harnaşament

Regiunea care a oferit cercetării lotul cel mai consistent de falere databile în perioada de sfârşit a epocii fierului este regiunea nord-pontică. Din păcate, lucrarea recentă a Valentinei Mordvinceva[18], dedicată falerelor sarmatice a evidenţiat într-o măsură nesatisfăcătoare şi simplificatoare modul de amenajare a contextelor funerare din care provin astfel de piese. Cercetătoarea simferopolitană a adoptat accepţiunea încetăţenită în literatura arheologică de interpretare a falerelor în mod unilateral ca ornamente ale harnaşamentului. O serie de detalii cum sunt verigile de pe reversul unora dintre falere sau tijele duble încrucişate de pe reversul altor exemplare ar pleda într-adevăr în acest sens[19].

Mordvinceva propune o clasificare întemeiată pe determinarea poziţiei falerelor pe harnaşament[20] (falere de umăr, de piept şi cap) care se întemeiaza numai parţial pe observaţii tehnice asupra pieselor studiate, în elaborarea ei, un rol decisiv deţinându-l sursele iconografice. In cadrul acestor categorii funcţionale diferite de falere, Mordvinceva a distins pe criterii morfologice mai multe tipuri a căror diferenţiere se face pe baza sistemelor diferite de montare a falerelor pe curelele de harnaşament şi a morfologiei pieselor.

Din păcate, documetarea precară a majorităţii descoperirilor realizate în condiţii de cele mai multe ori întâmplătoare sau inexpresivitatea unor contexte constituie piedici mai greu de depăşit în vederea elucidării circumstanţelor contextuale pe baza cărora s-ar fi putut în care au fost identificate falerele repertoriate. In ansamblu, trebuie remarcată ponderea precumpănitoare a descoperirilor pentru care datele contextuale sunt fie inexistente, fie nu au fost prezentate sistematic şi satisfăcător în evidenaţa şi literatura arheologică. Precaritatea stării de documentare a unui număr semnificativ de contexte în care au fost identificate falere poate lasă loc şi altor interpretări.

Contexte în care falerele se asociază cu piese de harnaşament sunt rare şi nesigure, aşa cum se întâmplă în cazul descoperirii de la Balaklija. Din păcate în această descoperire a fost realizată întâmplător astfel că asocierea dintre falerele şi psalia argintată ar putea fi considerată ca incertă[21].

Un exemplu mai convingător este însă oferit de o descoperire recentă din nord-vestul Bulgariei, unde, într-un mormânt de incineraţie de la Koilovci, şase mici falere de bronz se asociază cu o zăbală de tip Werner XVI, precum şi cu alte câteva plăci care aparţineau probabil ornamentării harnaşamentului[22]. De asemenea, trebuie semnalat şi demersul metodologic complex întreprins de Andreas Müller-Karpe pentru desluşirea

[18] Mordvinceva V. 2001.
[19] Cf. Pfrommer M. 1993, 5-13.
[20] Mordvinceva V. 1999, 139-142, fig. 3-4; Mordvinceva V. 2001, 43-48, fig. 7-8.
[21] Fettich N. 1953, 141-142: "Nach Ausssage einzelner Finder seien letztere Fundobjekten (die Pfaleren) in einem Haufen, nach anderen Findern jedoch vereinzelt gelegen".
[22] Lazarova S., Paunova V. 2003.

posibilităţilor de reconstituire a modului de montare în harnaşament a falerelor dintr-un mormânt cu resturi ale unui car şi două zăbale din necropola de la Wederath (mai precis mormântul 1445)[23].

1.3.2. Falere ca omphaloi ai unor recipiente

Ideea montării prin sudarea a unor falere ca omphaloi în interorul unor recipiente este ilustrată în mai multe cazuri în morintele princiare de la Vergina unde mai multe aplici circulare înfăţişând busturi de silen sau de Pan au fost montate în interiorul unor recipiente de tip *kalix*[24]. Un alt exemplu de montare a unor falere în interiorul unor recipiente – de această dată două mici patere – este oferit de exemplarele provenind dintr-un mormânt din secolul al IV-lea a.Chr. de la Balšoija Bliznica în regiunea Kobanului[25]. Montarea de plăci circulare cu reprezentări ale unor busturi umane pe interiorul unor vase – în general forme deschise (fiale), o regăsim şi în cazul unor piese de la începutul epocii imperiale descoperite în Georgia[26] sau în Italia, cele mai reprezentative exemple fiind oferite de fialele de la începutul epocii imperiale: Boscoreale[27], Hildesheim[28] sau din Egipt (Hermoupolis)[29]. Prin urmare, se poarte considera că această modalitate de ornamentare a interiorului unor recipiente a fost practicată în mod curent orfevreria elenistică şi romană. Trebuie precizat însă că în stadiul actual al cercetării, montarea ca *omphaloi* a unor falere în interiorul unor cupe de tip *mastos* nu s-a evidenţiat decât la Jakimovo[30]. Această conjunctură ar putea reflecta într-o anumită măsură caracterul original al soluţiei adoptate de orfevrul care a confecţionat cupele acestui tezaur.

1.3.3. Falera ca ofrandă votivă

In colecţiile muzeului Louvre se află două falere dintre care una, întreagă prezintă o inscripţie grecească, potrivit căreia, piesa ar fi fost dedicată de o persoană cu numele Mithridates[31], templului zeiţei Artemis (”ΝΑΟΣ ΑΡΤΕΜΙΔ ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΒΑ ΜΙΘΡΔΤ”)[32]. Perechea ei, păstrată fragmentar, prezintă la rândul ei începutul similar al unei inscripţii (”ΝΑΟΣ ...”). De această dată, falerele, deşi ar fi putut servi şi ca ornamente ale harnaşamentului, (ambele prezintă câte patru orificii pentru nituri), în mod evident au constituit în cele din urmă obiectul unui gest votiv, de consacrare în beneficiul unei divinităţi. Nu vom fi poate niciodată în măsură să precizăm dacă actul de dedicare a presupus consacrarea falerelor ca piese de sine stătătoare, sau a implicat consacrarea unei întregi garnituri de falere.

2. Valenţele funcţionale ale falerelor din Dacia preromană

Identificarea falerelor ca ornamente de harnaşament fost asumată în mod aproape unilateral, mai ales pentru descoperirile atribuite unor populaţii sarmatice de

---

23 Müller-Karpe A. 1989, 145-156, fig. 12-14.
24 Andronicos M. 1994, 150-151, fig. 113-114; 212-213, fig. 179-180.
25 Piotrovsky B., Galanina L., Grach N. 1986, fig. 200-201. Semnificativ este de această dată că falerele de bronz au fost montate pe micile patere prin intermediul unor nituri şi nu prin sudare ca în celelalte exemple evocate.
26 Boltounova A. I. 1963, 431, fig. 101/4-5.
27 Walters H. B. 1921, 7-8, fig. 6; Künzl S. 1997, 14-15, fig. 7.
28 Gregarek H. 1997, 92-92, fig. 2-3.
29 Mielsch H. 1997, 42-46, fig. 1-5.
30 Die Thraker 2004, 153, nr. 207b-c.
31 Hachmann R. 1990, 685 îl identifică pe dedicant cu însuşi Mithridates al VI-lea Eupator.
32 Allen D. F. 1971, pl. XIV-XV.

călăreţi. Totuşi, o serie de cojuncturi în care au fost idetificate falerele din Dacia preromană (sau mai precis din Transilvania şi de la Dunărea de Jos), pledează pentru o revizuire a acestei interpretări.

Dacă pe una dintre falerele de la Bucureşti-Herăstrău[33] a fost iniţial sudată o fibulă de bronz anume confecţionată pentru a putea fi inserată în spaţiul concav al reversului piesei, la Jakimovo[34], falerele au fost montate ca *omphaloi* în interiorul unor cupe conice. Funcţionalitatea falerelor de la Bucureşti-Herăstrău se regăseşte şi în cazul mai multor "broşe" (fibule-falere) din contexte funerare din Crimeea[35] şi stepele nord-pontice[36], datate în secolele II-I a.Chr. Alte exemple din perioada elenistică târzie se regăsesc şi în Peninsula Balcanică, de exemplu la Mesembria Pontica/Nesebar în Bulgaria[37] sau în Albania la Dyrrachion/Dures[38]. In stadiul actual al cercetării este mai greu de precizat dacă ideea montării unei falere pe o fibulă are o origină nord-pontică sau balcanică. Totuşi, concentrarea mai frecventă a unor astfel de piese în descoperiri din Crimeea ar putea constitui un indiciu pentru identificarea originii soluţiei tehnologice şi estetice de montare a unei falere pe o fibulă.

Pe de altă parte, trebuie precizat că la Jakimovo şi Bucureşti-Herăstrău, falerele nu prezintă găuri de nituire, prezente însă pe falerele tezaurului de la Lupu[39], falerele cu cavaler şi gifon de la Surcea[40], sau placa circulară din mormântul 11 de la Brad[41] şi în general în cazul falerelor folosite ca ornamente de harnaşament din regiunea nord-pontică.

Tot ca falere au fost interpretate şi cele patru piese de formă hemisferică de la Surcea care însă au fost interpretate, prin analogie cu piesele de la Sâncrăieni, şi ca baze de kantharos[42]. Pentru interpretarea lor ca falere destinate probabil ornamentării harnaşamentului capului calului ar putea fi invocate analogiile cu piese relativ asemănătoare de la Jančokrak şi Balakleja în estul Ucrainei[43]. Totuşi, numai în cazul primeia dintre exemplele nord-pontice amintite, bordura falerelor este prevăzută cu două orificii pentru montarea prin nituire pe hamuri. Absenţa niturilor de pe piesele hemisferice de la Surcea oferă un indiciu care ar infirma interpretarea lor ca ornamente de harnaşament. Nu trebuie însă uitat că în contextul descoperirii de la Surcea au fost identificate şi câteva nicovale a căror prezenţă sugerază că plăcile ornamentale ar fi putut aparţine unui orfevru şi astfel se aflau în curs de prelucrare în momerntul abandonării şi îngropării lor. Piesele hemisferice de la Surcea puteau fi transformate de

---

[33] Popescu D. 1948.
[34] Milčev A. 1973; Die Thraker 2004, 153, nr. 207b-c.
[35] Širokaja Balka (Simonenko A. V. 1993, 64-66, fig. 20/b), Ust'-Alma (Puzdrovskij A. 2004, fig. 2/6, fig. 4), Tavel', curganul nr. 2 (Daševskaja 1991, 121, pl. 65/3), Neapolis Skytica (Daševskaja O. D. 1991, 121, pl. 65/4; Zaicev Y. P., Mordvinceva V. 2004, 199, fig. 7/9; Zaytsev Y. P. 2004, 162, fig. 112/2; 172, fig. 122/1), Beliaus' tumulul 156 (Daševskaja O. D., Mihlin B. J. 1983, 143, fig. 9; Daševskaja O. D. 1991, 121, pl. 65/1a-b, 2; Zaicev Y. P., Mordvinceva V. 2004, 201, fig. 9/28).
[36] Sokolovo (Simonenko A. V. 1994, 109, nr. 17, 126, fig. 8; 2004 139, 166, fig. 4/8), Smol'ijaninova (Simonenko 2004 139, 166, fig. 4/7).
[37] Galabov I. 1955, 141-144, fig. 7-8b, fig. 9b and 11; Tonkova M. 2002, 104-105, pl. I/6.
[38] Treister M. Y. 2001, 189-190, fig. 93.
[39] Glodariu I., Moga V. 1994; 1997; Spânu D. 2002.
[40] Fettich N. 1953, 128-129, pl. XVI; Székely Z. 1954a, 5-14, pl. I-IV.
[41] Ursachi V. 1987a, 119, fig. 12/28; Ursachi V. 1995, 246, pl. 210/37, pl. 333/4.
[42] Székely Z. 1954b, 38; Popescu D. 1958.
[43] Mordvinceva V. 2001, 48 (tipul 6 al falerelor de căpăstru), 78-79, nr.cat. 66 şi 71.

un meşter orfevru, fie şi puţin experimentat, atât în baze de kantharos, ca la Sâncrăieni, cât şi în ornamente pentru harnaşament, aşa cum ar sugera-o analogiile nord-pontice, dar aceasta numai în măsura în care aici, funcţia de ornamente ale hamurilor ar putea fi demonstrată temeinic. Funcţiunea explicită a plăcilor hemisferice de la Sâncrăieni ca baze de kantharos, şi apropierea geografică între această descoperire şi cea de la Surcea ar pleda pentru infirmarea interpretării pieselor de aici ca ornamente ale căpăstrului calului aşa cum propune, poate fără suficiente argumente elocvente, Valentina Mordvinceva pentru exemplarele de la Jančokrak şi Balakleja.

In concluzie, trebuie remarcat faptul că toate plăcile ornamentale interpretate ca falere, dar care în mod sigur (Jakimovo, Bucureşti-Herăstrău) sau aproape sigur (Surcea) nu au fost montate pe reţele de curele de harnaşament, argumentul decisiv reprezentându-l absenţa unor orificii destinate nituilor.

3. Dificultăţile determinării funcţionalităţii falerelor nituite

3.2. Sisteme de montare a falerelor sarmatice

Sistemele complexe de fixare pe curelele de harnaşament atestate atât în descoperirile sarmatice nord-pontice, cât şi în descoperiri din lumea celtică sunt multiple: a) câte două benzi încrucişate ataşate de patru nituri[44], b) trei benzi montate lateral şi în partea superioară a reversului falerelor, fiecare cu câte două nituri[45], c) montarea plăcilor de argint pe un suport de bronz fie prin răsfrângerea marginilor, fie cu ajutorul niturilor şi a chitului de orfevrerie[46]. In cazul falerelor din regiunile Dunării Inferioare, ultimele două sisteme nu sunt atestate. Numai falerele mari de la Galiče[47] prezintă un sistem de fixare cu patru nituri care permitea montarea unor benzi încrucişate, astfel că interpretarea lor ca ornamente de harnaşament ar putea fi mai plauzibilă.

3.3. Consideraţii asupra numărului şi tematicii falerelor de la Lupu

Tematica celor şapte falere de la Lupu permite distingerea a trei grupe: o pereche de falere cu cavaler, o alta cu pasăre de pardă cu şarpele în ghiare şi trei falere cu reprezentarea câte unui personaj feminin. Se poate pune întrebarea dacă această repartiţie tematică şi numerică (două perechi şi un triplet) nu ar putea corespunde unei anumite distribuţii compoziţionale a falerelor pe suport. In orice caz, corespondenţele iconografice semnificative dintre cele trei falere cu personaj feminin sugerează că acestea puteau forma o unitate iconografică şi trebuiau percepute conjugat.

In eventualitatea în care s-ar considera că acest suport ar fi fost constituit de o reţea de curelele de harnaşament, s-ar putea presupune o anumită relaţie între numărul de falere grupate tematic şi amplasarea acestor plăci pe diferitele părţi ale corpului calului. Astfel, una dintre perechile de falere putea ornamenta hamurile de-o parte şi de alta a crupei calului, o altă pereche putea fi plasată pe tâmplele calului, iar cele trei falere cu personaj feminin puteau ornamenta umerii şi pieptul calului. De sigur, o astfel de presupunere nu este decât ipotetică, iar distribuirea tematică a falerelor pe

[44] Sistemul de ataşare cu benzi încrucişate este atestat nu numai în descoperirile nord-pontice, ci şi în regiunile central şi vest-europene, de exemplu la Wederath, într-un mormânt cu falere, piese de harnaşament şi de car (Müller-Karpe A. 1989, 145-156).
[45] Mordvinceva V. 2001, - falere de umăr, variantele 1A şi 1B.
[46] Mordvinceva V. 2001, 43-48, falere de piept (I), tipul 3A şi falere ale capului calului (III), tipurile 1, 3, 4 şi 5A.
[47] Fettich N. 1953, 135-137, fig. 5-6.

harnaşament se putea face şi într-un mod diferit: cele trei falere cu personaj feminin puteau ornamenta de asemenea capul calului, iar celelalte două perechi umerii şi crupa ş.a.

Acceptarea identificării unei astfel de funcţionalităţi pentru falerele de la Lupu ar avea menirea de a accentua complexitatea simbolică a acestui inventar. Pe de altă parte, trebuie precizat însă că sistemul simplu de fixare al falerelor de la Lupu, cu câte două nituri, precum şi fragilitatea tablei extrem de subţiri constituie caracteristici care ar putea fi considerate mai degrabă improprii pentru plăcile ornamentale ale harnaşamentului.

Unele corespondenţe tematice dintre falerele de la Lupu şi scenele de pe falerele redate pe stela funerară a lui Sertorius pe care s-ar putea recunoaşte reprezentări de chipuri ale unor divinităţi feminine, un vultur şi un cal, ar putea sugera chiar o întrebuinţare diferită de cea a montării lor pe hamuri. Chiar dacă aceste reprezentări nu se identifică în mod direct cu tematica de pe falerele tezaurlui transilvănean, totuşi posibilitatea ca aceste piese să fi fost montate peste un veşmânt ceremonial asemeni exemplului oferit de reliefurile de pe stelele funerare romane, nu ar trebui pierdute din vedere. Fragilitatea tablei şi prezenţa a numai câte două nituri pe falerele de la Lupu ar putea fi considerate ca argumente utile în acest sens. Nu în ultimul rând, iconografia complexă a falerelor şi mai ales corespondenţele iconografice strânse dintre scenele reprezentate (mai ales cele cu divinitate feminină) oglindesc preocuparea pentru transmiterea unui mesaj mitologic, simbolic şi religios care depăşeşte prin semnificaţie cerinţele ornamentării harnaşamentului unui armăsar, fie el şi de paradă. Putem să ne imaginăm că expunerea unor imagini cu un mesaj iconografic atât de complex, adevărate icoane ale religiei timpului lor, s-ar putea asocia acelor ritualuri desfăşurate de păstrătorii tradiţiilor comunitare şi religioase locale, poate chiar prin montarea lor peste veşminte. In ciuda acestor posibile ipoteze de interpretare a modului de întrebuinţare a falerelor de la Lupu, ar fi poate mai prudent ca acestea să fie percepute doar ca piese de prestigiu cu valenţe votive, evitându-se o determinare funcţională certă.

3.4. Setul de falere de la Galiče

Faţă de tezaurul de la Lupu, la Galiče[48] regăsim o combinaţie tematică şi numerică diferită de falere: trei falere cu profil trapezoidal (o falera cu bustul unui personaj feminin, o alta cu reprezentarea unui cavaler şi cea de a treia cu motive vegetale) se asociază cu 11 falere hemisferice. Dintre acestea din urmă, cinci prezintă diametre de 14,8-15,1 cm, iar celelalte şase un diametru de 8,9-9,7 cm. Această configuraţie a setului de falere de la Galiče sugerează, în eventualitatea interpretării lor ca ornamente de harnaşament, o multiplicare a elementelor de decor, concentrate poate mai ales în zona capului calului. Cele şase dintre falerele hemisferice cu diametru mai mic de la Galiče prezintă numai câte două orificii pentru nituire, o caracteristică specifică exemplarelor pe care cercetătoarea simferopolitană le consideră ca falere ale căpăstrului, (de exemplu la Žutovo, Taganrog sau Balakleja)[49] şi cum o sugerează şi detaliile de pe recipientul equiform de la Luvru. In schimb celelalte cinci falere hemisferice, cu diametre de 14,8-15,1 cm, prevăzute cu câte patru orificii pentru nituire

[48] Fettich N. 1953, 135-140, fig. 5-12.
[49] Mordvinceva V. 2001, 48 (tipul III.5B).

ar corespunde însă falerelor identificate de aceiaşi autoare ca ornamente ale hamurilor de umăr ale calului[50]. Trebuie subliniat că, spre deosebire de falerele de la Lupu, cele de la Galiče sunt realizate dintr-o tablă mai groasă.

De asemenea, majoritatea falerelor de aici – cele 11 falere hemisferice, şi una dintre cele cu profil trapezoidal – prezintă o ornamentaţie vegetală şi numai celelalte două falere (cu personaj feminin şi cavaler) se apropie de complexitatea mesajului iconografic de la Lupu. Schema quadripartită de ordonarea motivelor vegetale de pe falerele hemisferice de la Galiče se asemanănă de altfel cu cea a ornamentelor florale de pe harnaşamentul redat în reliefurile bactriene sau renane. Identificarea falerelor de la Galiče (cel puţin a celor hemisferice) ca ornamente de harnaşament este prin urmare plauzibilă, cu atât mai mult cu cât acest tezaur provine dintr-o regiune în care practica depunerii de accesorii de harnaşament în morminte (zăbale de tip Werner XVI-XVII, mai rar pinteni, dar şi falere de bronz în inventarul funerar de la Koilovci) pare să fi constituit o cutumă curentă în perioada de sfârşit a epocii Latène.

3.5. Observaţii asupra numărului şi poziţiei niturilor pe falere

Spre deosebire de exemplele evocate mai sus, de la Jakimovo şi Bucureşti-Herăstrău, funcţionalitatea celorlalte falerele precum cele de la Lupu, Galiče şi falerele cu cavaler şi grifon de la Surcea nu poate fi dedusă decât pe baza unor indicii legate de sistemul de fixare pe suport. Sistemul de fixare a fost asigurat prin plasarea a câte două nituri pe falerele de la Lupu şi Surcea (falera cu grifon şi cea cu reprezentarea cavalerului), dar şi în cazul falerelor mici ce la Galiče sau de patru nituri diametral opuse, plasate aproape de marginea plăcii, în cazul falerelor mari de la Galiče şi a celei de la Brad. In unele cazuri, intenţia de a fixa falerele cu nituri este indicată de orificiile plăcii falerelor (la Galiče) sau de zonele deteriorate în urma unei posibile smulgeri a falerelor de pe suport (la Lupu). Semnificativ este şi faptul că pe falerele de la Lupu, distanţa dintre nituri este variabilă de la o piesă la alta, astfel că nu se poate presupune un sistem unic şi standardizat de montare pe suport. La Surcea niturile suprapun şi chiar deteriorează elementele compoziţiei, în timp ce la Lupu fixarea niturilor s-a efectuat evitându-se elementele reliefate ale scenelor reprezentate. In ambele cazuri nituirea pare să fi fost efectuată ulterior finalizării ornamentaţiei.

Spre deosebire însă de falerele de la Galiče, unde niturile (fie patru, fie numai două) au fost plasate pe marginile răsfrânte ale falerelor, la Lupu şi Surcea, niturile, plasate în câmpul ornamental, se situează la o oarecare distanţă de suprafaţa descrisă de marginile falerelor. Această caracteristică a sistemelor de fixare pe suport a falerelor de la Lupu şi Surcea sugerează că acestea nu puteau fi montate pe suprafeţe plane şi nici pe curele supuse unor tensiuni mai mari care ar fi deteriorat marginile pieselor. Putem bănui că în aceste două cazuri, materialul folosit ca suport pe care erau montate falerele prezenta o structură extrem de flexibilă, care se putea adapta uşor concavităţii reversului falerelor, probabil o piesă textilă sau o piele subţire. Prin urmare, pe baza observaţiilor legate de poziţia orificiilor de nituire pe falere, putem bănui că exemplarele de la Surcea şi Lupu nu au fost destinate împodobirii unor curele de harnaşament.

---

[50] Mordvinceva V. 2001, 43 (tipul I.2)

4. Încheiere

Scopul acestei dezbateri dedicată falerelor nu este acela de a afirma caracterul eronat al unei unice interpretări funcţionaliste, ci de a schiţa evantaiul multiplelor funcţionalităţi, precum şi complexitatea diferitelor semnificaţii pe care le poate ilustra şi conţine această categorie de obiecte. Sursele literare şi reprezentările iconografice permit identificarea falerelor ca elemente ornamentale ale harnaşamentului şi în acelaşi timp ca insemne de prestigiu ale unor personaje mitice (*Siddhartha*) sau istorice (*Vercingetorix*). Mai ales, pe baza posibilelor analogii iconografice, se poate considera că, în genere, falerele puteau fi amplasate pe harnaşament pentru a masca racordurile hamurilor de pe părţile laterale ale corpului calului la crupă şi sub greabăn, pe piept şi pe hamurile capului, la tâmple sau pe frunte. Totuşi, aşa cum o indică falerele de la Luvru dedicate Artemisei, practica infanteriştilor romani de a expune falerele peste platoşe sau unele exemple din Dacia, Crimeea sau din stepele nord-pontice sugerează că aceste piese puteau ”transcede” strictei funcţiuni de ornamentare a harnaşamentului în sfera obiectelor de prestigiu, de reprezentare, sau cu caracter votiv. După cum remarcă pe bună dreptate Jochen Garbsch[51], indiferent de funcţiunea lor, ca ornamente ale harnaşamentului sau ca medalioane montate pe platoşe, pe scuturi sau pe veşminte, discurile ornamentale reliefate din metal preţios aveau un rol fundamental decorativ, dar totodată simbolic.

Literatura citată

Alexandrescu P. 1983 - Alexandrescu P., Le groupe de trésors thraces du nord der Balkans (I). Dacia 27, 1983, 45-66

Alexandrescu P. 1984 - Alexandrescu P., Le groupe de trésors thraces du nord der Balkans (II). Dacia 28, 1984, 85-97

Allen D. F. 1971 - Allen D. F., The Sark Hoard. Archaeology, 103, 1971, 1-31.

Andronicos M. 1994 - Andronicos M., Vergina. The Royal Tombs and the Ancient City. Athens 1994.

Birkhan H. 1997 - Birkhan H., Kelten. Versuch einer Gesamtdarstellung ihrer Kultur. Wien 1997.

Boltounova A. I. 1963 - Boltounova A. I. , L'influence de l'art antique sur la toreutique du Caucase des premièrs siècles de notre ère. Conngrès Int. d'Archéologie Classique, Paris 8, 1963, 427-432.

Castro Pérez L. 1998 - Castro Perez L., The Sacred Torcs. Prehistory and Archaeology of a Symbol. Edinburgh, Cambridge, Durham 1998.

Daševskaja O. D. 1991 - Daševskaja O. D., Pozdnie skif'i v Kr'imu. Arheologija SSSR 1991.

Daševskaja O. D., Mihlin B. J. 1983 - Daševskaja O. D., Mihlin B. J., Èeyire kompleksa s fibulami iz Beljausskogo mogil'nika. Sovetskaja Arheologija 3, 1983, 129-147.

Die Thraker 2004 - Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. 23. Juli bis 28.

[51] Garbsch J. 1978, 12.

November 2004. Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland. Mainz 2004.
Even A. 1956 - Even A., Notes sur le Mercure celtique III. Le Dieu celtique Lvgvs. OGAM 8/1, 1956, 81-110.
Fettich N. 1953 - Fettich N., Archäologische Beiträge zur Geschichte der Sarmatisch-dakischen Beziehungen. Acta Archaeologica Hungarica 3, 1953, 127-178.
Filip J. 1961 - Filip J., Die keltische Zivilisation und ihr Erbe. Prag 1961.
Fischer K. 1980 - Fischer K., Zu erzählenden Gandhara-Reliefs. Allgemeine und Vergleichende Archäologie - Beiträge 2, 1980, 229-296.
Gabelmann H. 1973 - Gabelmann H., Römische Grabmonumnete mit Reiterkampfszenen im Rheingebiet. Bonner Jahrbücher 173, 1973, 132-200.
Galabov I. 1955 - Galabov I., *Kamenni grobnici pri Nesebar*. IzvestijaSofia 19, 1955, 135-144.
Garbsch J. 1978 - Garbsch J., Römische Paraderüstungen. Münchner Beiträge zur Vor-und Frühgeschichte 30, München 1978.
Glodariu I., Moga V. 1994 - Glodariu I., Moga V., Tezaurul dacic de la Lupu. Ephemeris Napocensis 4, 1994, 33-48.
Glodariu I., Moga V. 1997 - Glodariu I., Moga V., Der Schatzfund von Lupu. Germania 75, 2, 1997, 585-596.
Gregarek H. 1997 - Gregarek H., Der Hildesheimer Silberfund. In: Prittwitz u. Gaffron H.-H. v., Mielsch H. (ed.), Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr. Bonn 1997, 91-98.
Grosse R. 1963 - Grosse R., Der Silberkessel von Gundestrup - ein Rätsel keltischer Kunst. Ein Zeugnis des Läuterungs- und Einweihungsweges bei den Kelten. Dornach 1963.
Hachmann R. 1990 - Hachmann R., Gundestrup-Studien. Untersuchungen zu den spätkeltischen Grundlagen der frühgermanischen Kunst. Sonderdruck aus Bericht RGK, 71, 1990, 565-903.
Kimmig W. 1965 - Kimmig W., Zur Interpretation der Opferszene auf dem Gundestrup-Kessel. Fundberichte Schwaben 17, 1965, 135-145.
Künzl S. 1997 - Künzl S., Römisches Tafelgeschirr. Formen und Verwendung. In: Prittwitz u. Gaffron H.-H. v., Mielsch H. (ed.), Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr. Bonn 1997, 9-30.
Lazarova S., Paunova V. 2003 - Lazarova S., Paunova V., A Late Iron Age Grave from the Village of Koilovtsi in Central North Bulgaria. Archaeologia Bulgarica 7, 1, 2003, 45-58.
Maxfield V. A. 1981 - Maxfield V. A., The military Decorations of the Roman Army. London 1981.
Mielsch H. 1997 - Mielsch H., Römisches Tafelsilber aus Ägypten. In: Prittwitz u. Gaffron H.-H. v., Mielsch H. (ed.), Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr. Bonn 1997, 41-57.
Milčev A. 1973 - Milčev A., Novotkrito sredario trakisko sakroviste ot s. Iakimovo III, Mihailovgradsko. Arheologija Sofia 1, 1973, 1-14.
Mordvinceva V. 1999 - Mordvintseva V., A Typology of the Sarmatian Phalerae. III Century BC - II Century AD. Acta Archaeologica København 69, 1999, 137-147.

Mordvinceva V. 2001 - Mordvinceva V., Sarmatische Phaleren. Archäologie in Eurasien 11, Rahden 2001.
Müller-Karpe A. 1989 - Müller-Karpe A., Ein keltischer Streitwagenkrieger des 3. Jahrhunderts v. Chr. In: Haffner A., Gräber - Spiegel des Lebens. Zum Totenbrauchtum der Kelten und Römer am Beispiel des Treverer-Gräberfeldes Wederath - Belgium. Mainz 1989, 141-160.
Olmsted G. S. 1976 - Olmsted G. S., The Gundestrup version of Táin Bó Cuailnge. Antiquity 58, 1976, 95-103.
Piotrovsky B., Galanina L., Grach N. 1986 - Piotrovsky B., Galanina L., Grach N. , Scythian Art. Leningrad 1986.
Pfrommer M. 1993 - Pfrommer M., Metalwork from the hellenized East. Catalogue of the Collections. The J. Paul Getty Museum, Malibu, California 1993.
Popescu D. 1948 - Popescu D., Nouveaux trésors géto-daces en argent, Dacia 11-12, 1945-1947 (1948), 35-69.
Popescu D. 1958 - Popescu D., Le trésor de Sîncrãeni. Dacia NS 2, 1958, 157-206.
Puzdrovskij A. 2004 - Puzdrovskij A., Pogrewbenie s fibuoi-broš'io s izobraženiem ženskogo božestva iz Ust'-Alminskogo nekropolij. The burial with fibula-broach with the image of a goddess from the Ust'-Alma Necropolis. Bosporskie Issledovanija 7, 2004, 288-298.
Schnurbein S. v. 1986 - Schnurbein S. v., Dakisch-thrakische Soldaten im Römerlager Oberaden. Germania, 64,2, 1986, 409-431.
Simonenko A. V. 1993 – Simonenko A. V., Sarmat'i Taurii. Kiev 1993.
Simonenko A. V. 1994 - Simonenko A.V., The problem of the Sarmatian penetration in the North Pontic area according to archaeological data. Il Mar Nero 1, 1994, 99-136.
Simonenko A. V. 2001 – Simonenko A. V., Pogrebenie u s. Cisten'koe i "strannye" kompleksy poslednych vekov do n. e. Niznevolzskij archeologiceskij vestnik (Volgograd) 4, 2001, 92-106.
Simonenko 2004 A. V. Simonenko, *Hronologija I periodizacija sarmatskih pamiatnikov severnogo prièernomor'ja*. In: *Sarmatskie Kultur'I Evrazii: problem'i regional'noi hronologii. Doklad'I k 5 mejdunarodnoi conferencii "problemii sarmatskoi arheologii i istorii"*. Krasnodar 2004, 134-173.
Spânu D. 2002 - Spânu D., Studien zum Silberschatzfund des 1. Jahrhunderts v.Chr. von Lupu, Rumänien. Prähistorische Zeitschrift 77, 1, 2002, 84-136.
Székely Z. 1954a - Székely Z., A szörcsei lelet. In : Székely Z., Kovács D., Adatok a dákok késo vaskori muveltséhez. Csikszereda 1954, 5-14.
Székely Z. 1954b - Székely Z., A csíkszentkirályi lelet. In : Székely Z., Kovács D., Adatok a dákok késo vaskori muveltséhez. Csikszereda 1954, 18-24.
Tonkova M. 2002 - Tonkova M., Nakiti s polihromna ukrasa ot V-I v. pr. Hr. ot Trakija. Izvestija Burgas 4, 2002, 98-113.
Treister M. Y. 2001 - Treister M. Y., Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics. Ed. J. Hargrave, Brill, Leiden-Boston-Köln 2001.
Ursachi V. 1987a - Ursachi V., Zargidava. Cetatea dacica de la Brad. Thraco-dacica 8, 1-2, 1987, 100-126.
Ursachi V. 1995 - Ursachi V., Zargidava. Cetatea dacică de la Brad. Bibliotheca thracologica X, Bucureşti 1995.

Walters H. B. 1921 - Walters H. B., Catalogue of the Silver Plate (greek, etruscan and roman) in the British Museum. London 1921.
Wieland G. 1999 - Wieland G., Keltische Viereckschanzen: einem Rätsel auf dem Spur. Stuttgart 1999.
Zaicev Y. P., Mordvinceva 2004 – Zaicev Y. P., Mordvinceva V., Varvars'kije pogrebenija kr'ima 2 v. do n.e. - 1 v n.e. In: Sarmatskie Kultur'I Evrazii: problem'i regional'noi hronologii. Doklad'I k 5 mejdunarodnoi conferencii "problemii sarmatskoi arheologii i istorii". Krasnodar 2004, 174-204.
Zaytsev Y. P. 2004 – Zaytsev Y. P., The Scythian Neapolis (2nd century BC to 3rd century AD). BAR Int. Ser. 1219, 2004.

THE PHALERA, A CATEGORY OF OBJECTS HAVING DIFFERENT FUNCTIONS

Abstract

The aim of this debates dedicated to the *phalera* is not that of pointing out the wrong aspect of a unique functionalistic interpretation, but to present the many ways in which they could be used as well as the complexity of their various significances. The literary sources and the iconographical representations allow to identify the *phalera* as ornamental elements of the harness and in the same time as prestigious distinguishing marks of some mythical (*Siddhartha*) or historical (*Vercingetorix*) characters

Apart from their function as the ornamental elements of the harness or as medallion set on the breast plates or shields or garment, the ornamental discs made of precious metals had both a decorative and symbolic role.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

AŞEZAREA GETO-DACĂ DE LA ORBEASCA DE SUS - SAT (JUDEŢUL TELEORMAN)

ION PĂTRAŞCU*

În marginea de nord-est a localităţii Orbeasca de Sus, la sud de grajdurile fostului C.A.P., se află o aşezare geto-dacă datată în perioada clasică[1]. Aceasta este amplasată aproape de malul drept al „Gârlei", vechi braţ al râului Teleorman.

Cercetările efectuate de Emil Moscalu între anii 1970-1972, 1974 au scos la lumină mai multe gropi în care se aflau vase întregi şi fragmente ceramice, un obiect de modelat ceramica şi o daltă de fier.

După afirmaţiile autorului săpăturilor, aşezarea pare a fi fost de scurtă durată, cu un strat de cultură, „quasi inexistante"[2]. Pentru datarea acesteia ne folosim atât de materialul ceramic din gropi cât mai cu seamă de tezaurul monetar alcătuit din 143 denari romani republicani[3] descoperit aici în 1972. Ultima emisiune monetară datează din anul 48 a. Chr.

După cum se poate lesne observa şi din ilustraţie, conţinutul gropilor este sărac. Cu excepţia gr. 4/1971, în care se găsesc fragmente ce provin de la 10 vase, în celelalte gropi numărul acestora variază de la unul la şase exemplare.

Din cele 36 vase descoperite, întregi sau fragmentare, 13 sunt modelate la roată, iar 23 cu mâna, raportul dintre cele două specii ceramice subliniind încă o dată caracterul rural al aşezării de la Orbeasca de Sus – *Sat*.

În ceea ce priveşte tipurile ceramice prezente aici, nu lipsesc opaiţul tronconic (fig. 2/5; 3/6-8; 7/5,6), fructiera, lucrată atât cu mâna cât şi la roată (fig. 1/1; 3/9,10; 4/1; 5/3; 8/1-3), cănile bitronconice (fig. 1/2; 2/2; 3/1; 6/2; 8/4), vasele de tip pythos (fig. 2/6, 8; 4/2), castroanele modelate cu mâna (fig. 6/1; 7/2) sau strecurătoarele modelate la roată (Pl. 2/3; 6/4).

Toate tipurile ceramice prezente în această aşezare îşi găsesc bune analogii în numeroase aşezări geto-dace datate în linii mari în a doua jumătate a sec. II – sec. I a. Chr., dar lipsa unor tipuri ceramice specifice celei de-a doua jumătăţi a sec. II a. Chr., procentul mare al ceramicii modelate cu mâna şi tezaurul monetar descoperit aici ne determină să restrângem evoluţia aşezării de la Orbeasca de Sus – *Sat* la prima jumătate

* Inspectoratul de Poliţie al Judeţului Teleorman, Alexandria.

[1] M. Babeş, Dacia NS., 15, 1971, p. 379; S. Morintz, Dacia NS., 16, 1972, p. 346; S. Morintz, Dacia NS., 17, 1973, p. 383.

[2] E. Moscalu, Dacia N.S., 21, 1977, p. 334, nota 14.

[3] E. Moscalu, C. Beda, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 265-275. Monedele se eşalonează pe o perioada cuprinsă între 168/165 a. Chr. şi 48 a. Chr. (C. Vibius Pansa, Sydenham, Roma, 947). MJT. nr. inv. 10194-10336.

a sec. I a. Chr. şi primii ani ai celei de-a doua.

Prezenţa în gr. 1/1970 a unui obiect de modelat ceramica (fig. 1/4) este pe deplin justificată dacă ţinem seama de faptul că această categorie reprezintă aproape 2/3 din total.

Conţinutul gropilor, refăcut pe baza materialelor depozitate în colecţiile Muzeului Judeţean Teleorman, se prezintă astfel:

S I; Gr. 1/1970

1. Vas cu buza dreaptă, pereţii aproape verticali şi fundul drept. Puţin mai sus de zona mediană prezintă patru butoni orizontali, traşi din corp, iar între aceştia se găsesc şiruri de alveole realizate cu unghia prin impresiune. Vasul este lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită, având suprafaţa de culoare cărămiziu-cenuşie. D gură = 7,2 cm; D bază = 5,3 cm ; H = 8 cm. . MJT, inv. nr. 8870. (fig. 1/3).
2. Cană lucrată cu mâna, buza evazată, corp bitronconic şi fund drept. Vasul prezenta o toartă supraînălţată, ruptă din vechime. Pasta este mediu poroasă cu nisip şi rare pietricele; culoarea cenuşie cu pete brune. Suprafaţa este lustruită. D gură = 7 cm; D max. = 8 cm; D bază = 6 cm; H = 10,5 cm. MJT, inv. nr. 8872. (fig. 1/2).
3. Fragment dintr-o "fructieră" lucrată la roată; pasta fină, iar suprafaţa de culoare cenuşie deschisă. D gură = 37,5 cm. . MJT, f.n.i. (fig. 1/1).
4. Obiect de prelucrat ceramica, lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită. Suprafaţa este poroasă. Lipseşte un fragment din talpă. H = 8,8 cm; L = circa 10,5 cm. . MJT, inv. nr. 8791. (fig. 1/4).

Gr. 2/1970

1. Fragment dintr-un vas lucrat cu mâna, buza evazată, corp bitronconic cu umărul rotunjit. Decorul constă dintr-un brâu orizontal, în relief, situat sub buză, patru butoni orizontali, plaţi, prevăzuţi cu câte două alveole în capăt şi legaţi între ei prin brâuri alveolare, unele orizontale şi altele în ghirlandă ? D gură = circa 26 cm; H cons. =17 cm. MJT, inv. 8868. (fig. 1/5).

Gr. 3/1970

1. Vas bitronconic lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită. Vasul are buza evazată, corp bitronconic şi fund drept. Pe partea superioară a corpului prezintă patru butoni orizontali. Suprafaţa este fină cu foarte slabe urme de lustruire, de culoare cenuşie. H = 48 cm; D gură = 17 cm; D max. = 24 cm; D bază = 13 cm. MJT, inv. nr.8875. (fig. 2/1).
2. Cană lucrată la roată dintr-o pastă fină; suprafaţa este nedecorată, de culoare cenuşie. Vasul are buză evazată, corp bitronconic, fund cu standring, prezintă o toartă supraînălţată, ruptă din vechime. H = circa 11 cm; D gură = 5,8 cm; D max. = 8 cm; D bază = 5 cm. MJT, inv. nr. 8873. (fig. 2/2).
3. Strecurătoare lucrată la roată dintr-o pastă fină conţinând nisip; culoare cenuşie. Vasul are buza uşor evazată, corp bitronconic cu partea inferioară rotunjită. Toarta este ruptă din vechime. Deasupra diametrului maxim o linie orizontală incizată; pe partea inferioară orificii. H = 9,5 cm; D gură = 7,5 cm; D max. = 8,4 cm; . MJT, inv. nr. 8871. (fig. 2/3).

4. Vas cu buza dreaptă, corp svelt, partea superioară rotunjită, iar cea inferioară tronconică, fundul drept. Piesa este lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, având suprafaţa lustruită şi nedecorată. H = 59 cm; D gură = 18 cm; d max. = 27 cm; D bază = 15 cm. . MJT, inv. nr. 8874. (fig. 2/4).
5. Opaiţ lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită; fragmentar. Piesa are corp tronconic şi fund drept. Toartă este verticală şi probabil, se prindea sub buză şi puţin deasupra fundului. D bază = 9,7 cm; H cons.= 14 cm.. MJT, f.n.i. (fig. 2/5).
6. Fragment de pythos lucrat la roată, buză orizontală, corp bitronconic. Vasul prezintă pe partea superioară a corpului caneluri orizontale, paralele. Suprafaţa exterioară este poroasă şi de culoare cenuşiu-cărămizie. D gură = circa 24,5 cm. MJT, f.n.i. (fig. 2/6).
7. Daltă de fier dreptunghiulară, cu un capăt ascuţit, iar celălalt rotunjit şi îngroşat datorită loviturilor aplicate. H = 6,3 cm; l =2,6 cm; grosime max.= 0,7 cm. MJT, inv. nr. 11679. (fig. 2/7).

Gr. 1/1971
1. Fragment din partea superioară a unui pythos lucrat la roată dintr-o pastă obişnuită; suprafaţa exterioară fină. Vasul are buza lată şi orizontală, două caneluri orizontale şi paralele pe partea superioară a corpului sub care se găseşte un decor excizat, „în val”. MJT, f.n.i. (fig. 2/8).

Gr. 4/1971
1. Fragment din partea superioară a unui vas bitronconic lucrat cu mâna; buza evazată umăr rotunjit. Suprafaţa este nedecorată, de culoare cenuşie. D gură = 31 cm. MJT, f.n.i. (fig..).
2. Fragment dintr-un vas lucrat cu mâna, probabil bitronconic, cu buza evazată şi îngroşată. Suprafaţa este de culoare cărămizie. D gură = 17 cm. MJT, f.n.i. (fig..).
3. Fragment dintr-un vas, bitronconic (?) lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită; suprafaţa cenuşie. Decorul este alcătuit din patru butoni legaţi între ei prin brâuri alveolare orizontale. MJT, f.n.i. (fig. 3/3).
4. Fragment din partea superioară a unui vas lucrat cu mâna, corp bitronconic (?). Decorul constă din patru butoni orizontali,scurţi şi aproximativ rotunzi, între care se află linii incizate adânc, în paranteză, dispuse oarecum vertical, pe partea superioară. Suprafaţa exterioară are o culoare cenuşie cu pete mai închise pe alocuri. MJT, f.n.i. (fig. 3/1).
5. Fragment dintr-o cană lucrată cu mâna, buza evazată, gât scurt şi corp bitronconic(?) Vasul era prevăzut cu o toartă puţin supraînălţată (fig. 3/2).
6. Fragment dintr-un opaiţ lucrat cu mâna. Vasul are buza dreaptă, corp tronconic şi fund drept. Prezintă o toartă verticală aproximativ rotundă în secţiune. Suprafaţa exterioară este poroasă, de culoare cenuşie deschisă. H = 9,3 cm. D gură = 27,8 cm; D bază = 13 cm. MJT, f.n.i. (fig. 3/7).
7. Fragment dintr-un opaiţ lucrat cu mâna de culoare cenuşie cu pete negre pe alocuri. Vasul are buza dreaptă, corp tronconic şi fiind drept, iar toarta verticală este rotundă în secţiune. H = 7,7 cm; D gură = 14,2 cm; D bază = 4,3 cm. MJT, inv. nr. 9762. (fig. 3/6).
8. Fragment dintr-o fructieră lucrată la roată; suprafaţa lustruită, de culoare cenuşie închisă. MJT, f.n.i. (fig. 3/9).

9. Fragment dintr-o fructieră lucrată cu mâna, buza evazată şi lată, umăr rotunjit şi corp tronconic. Suprafaţa exterioară este de culoare cenuşiu închisă spre negru şi lustruită. H cons. = 11 cm; D gură = 40 cm. MJT, inv. nr. 17078. (fig. 3/10).
10. Fragment dintr-un opaiţ lucrat cu mâna de culoare cenuşie. Vasul are buza dreaptă, corp tronconic şi fund drept, iar toarta verticală este aplatizată în secţiune. H = 8,2 cm; D gură = 24 cm; D bază = 7 cm. MJT, inv. nr. (fig. 3/8).

Gr. 5/1971, S III.
1. Picior de fructieră lucrată la roată dintr-o pastă fină; suprafaţa exterioară lustruită, de culoare cenuşie deschisă. MJT, inv. nr. 17079. (fig. 4/1).
2. Fragment din partea inferioară şi baza unui vas de dimensiuni mari – pythos – lucrat la roată dintr-o pastă de bună calitate. Suprafaţa este modelată îngrijit, fină spre poroasă, de culoare cărămizie-roşcată. H cons. = circa 30 cm ; D bază = 17,5 cm. MJT, inv. nr. 9774. (fig. 4/2).
3. Capac ceramic lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită. Are corp tronconic, iar mânerul este aproximativ pătrat în secţiune; suprafaţa exterioară este lustruită, de culoare cenuşie închisă. H = circa 8 cm; D max. = 11,3 cm. MJT, inv. nr. 9764. (fig. 4/3).

Gr. 1/1972
1. Fragment din partea superioară a unui vas bitronconic lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră. Vasul are buza evazată şi îngroşată şi corp, foarte probabil bitronconic. Sub buză se păstrează un fragment dintr-un brâu alveolar vertical. Suprafaţa exterioară este de culoare cenuşie. MJT, f.n.i. (fig. 5/1).
2. Fragment din pansa unui vas lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră. Fragmentul prezintă un buton orizontal, aplatizat, care prezintă două alveolări în capăt. Suprafaţa este de culoare cenuşie. MJT, f.n.i. (fig. 5/2).
3. Fragment din partea superioară a unei fructiere lucrate la roată dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie. MJT, f.n.i. (fig. 5/3).
4. Fragment din partea superioară şi umărul unei amfore elenistice. Suprafaţa este fină, de culoare alb-gălbuie. MJT, f.n.i. (fig. 5/4).

Gr. 3/1972
1. Partea inferioară a unui vas bitronconic lucrat cu mâna. Suprafaţa este lustruită şi de culoare cenuşie. H cons. = 20,6 cm; D bază = 14 cm. MJT, inv. nr. 10135. (fig. 6/2).
2. Castron lucrat cu mâna dintr-o pastă obişnuită; buza evazată, umăr unghiular, corp tronconic şi fund drept. Decorul constă din patru butoni: doi, rotunzi, dispuşi pe diametrul maxim, iar alţi doi, plaţi, pe partea inferioară a corpului. Suprafaţa este lustruită, de culoare cărămizie-cenuşie. H = 23 cm; D gură = 44 cm; D bază = 17 cm. MJT, inv. nr. 10141. (fig. 6/1).
3. Strecurătoare, fragmentară, lucrată la roată dintr-o pastă fină, cu suprafaţa de culoare cenuşie deschisă. Buza evazată, umăr unghiular şi corp aproximativ conic, cu pansa arcuită. Prezenta o toartă, probabil uşor supraînălţată, ruptă din vechime. Decorul constă din patru linii orizontale incizate: trei deasupra umărului, iar a patra la jumătatea distanţei dintre umăr şi fund. Sub aceasta din urmă vasul prezintă numeroase perforaţii. MJT, inv. nr. 10134. (fig. 6/4).

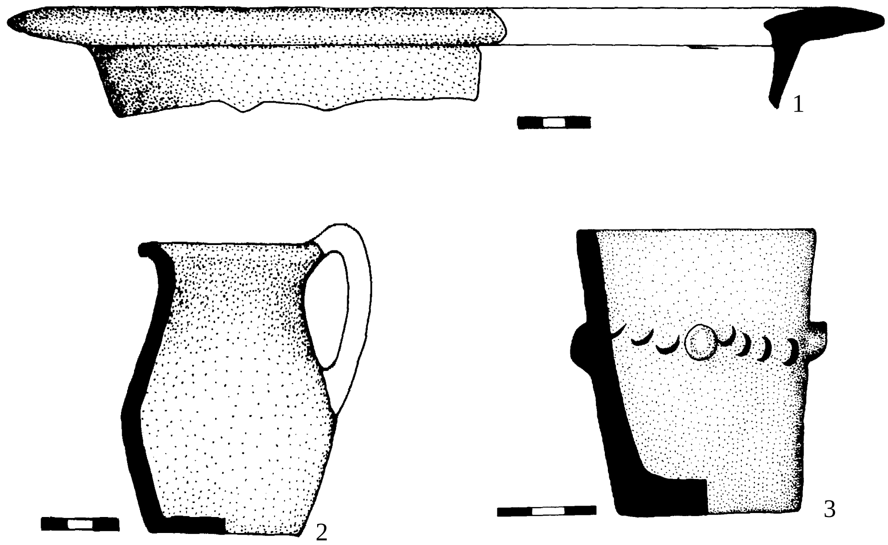
4. Cană lucrată cu mâna dintr-o pastă mediu poroasă, avînd ca degresant nisip şi rare pietricele. Buza, care lipseşte în cea mai mare parte, este evazată, corp bitronconic cu partea superioară mai scundă şi umărul rotunjit, iar fundul drept. Vasul prezintă o toartă verticală, cu un mic umbo la partea superioară, care uneşte buza cu umărul. Suprafaţa exterioară, brun-cărămizie cu pete cenuşii închise, este lustruită şi nedecorată. H = 20 cm; D gură = 12,4 cm; D max. = 14,2 cm; D bază = 8,8 cm. MJT, inv. nr. 10136. (fig. 6/3).

Gr. 3/1974

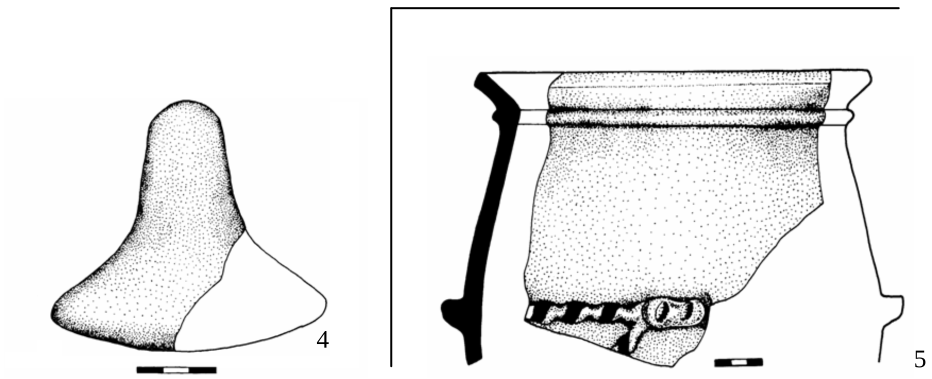
1. Fragment din partea superioară a unui vas lucrat cu mâna, având buza uşor evazată şi corp rotunjit. Suprafaţa exterioară este poroasă, de culoare cenuşie. Vasul prezenta patru butoni rotunzi, orizontali, dispuşi diametral, între care erau trasate incizii lungi şi oblice. MJT, f.n.i. (fig. 7/1).
2. Fragment din buza şi corpul unui vas lucrat cu mâna, de dimensiuni mari, având suprafaţa exterioară poroasă, de culoare cărămizie-cenuşie. MJT, f.n.i. (fig. 7/2).
3. Fragment dintr-un vas bitronconic, lucrat la roată, având suprafaţa fină, de culoare cenuşie. Decorul, situat deasupra diametrului maxim, constă dintr-o linie incizată „în val”, aflată între două linii orizontale, de asemenea incizate. D max. = circa 36 cm. MJT, f.n.i. (fig. 7/3).
4. Cupă fragmentară cu buza evazată şi corp sferic, lucrată la roată. Suprafaţa exterioară este fină, nedecorată, de culoare cenuşie deschisă. MJT, f.n.i. (fig. 7/4).
5. Opaiţ fragmentar, lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră cu nisip şi pietriş. Buza evazată, corp tronconic, fund drept. Toarta verticală, trasă din buză, lipseşte în cea mai mare parte. Suprafaţa exterioară foarte poroasă, de culoare cenuşie cu o pată mare cărămizie deschisă. H = 8 cm; D gură = 11,6 cm; D bază = 6 cm. MJT, f.n.i. (fig. 7/5).
6. Fragment dintr-un opaiţ tronconic lucrat cu mâna dintr-o pastă grosieră, cu suprafaţa exterioară poroasă, de culoare cărămizie, iar cea interioară neagră. Vasul avea corp tronconic, baza dreaptă şi o toartă verticală. Lipsesc buza, o parte din corp şi toarta în întregime. MJT, f.n.i. (fig. 7/6).

La aceste materiale se adaugă o cană modelată la roată (fig. 8/4) şi trei fragmente de fructiere (fig. 8/1-3), descoperite în strat, precum şi două fragmente de cupe cu decor în relief găsite pe suprafaţa aşezării:

1. Fragment de cupă cu decor în relief; buza evazată, corp semisferic. Suprafaţa este fină, de culoare cenuşie. D gură = circa 13 cm. O.S. – *Sat*; 1974, *passim*. MJT, inv. nr. 17150. (fig. 8/).
2. Fragment de cupă cu decor în relief; buza evazată, corp semisferic. Suprafaţa este fină, de culoare cenuşie. D gură = circa 13 cm. O.S. – *Sat*; 1974, *passim*. MJT, inv. nr. 17149. (fig. 8/)

Gr. 1/1970

Gr. 2/1970

Fig. 1. Orbeasca – Sat . 1-4 Gr. 1/1970; 5 Gr. 2/1970.

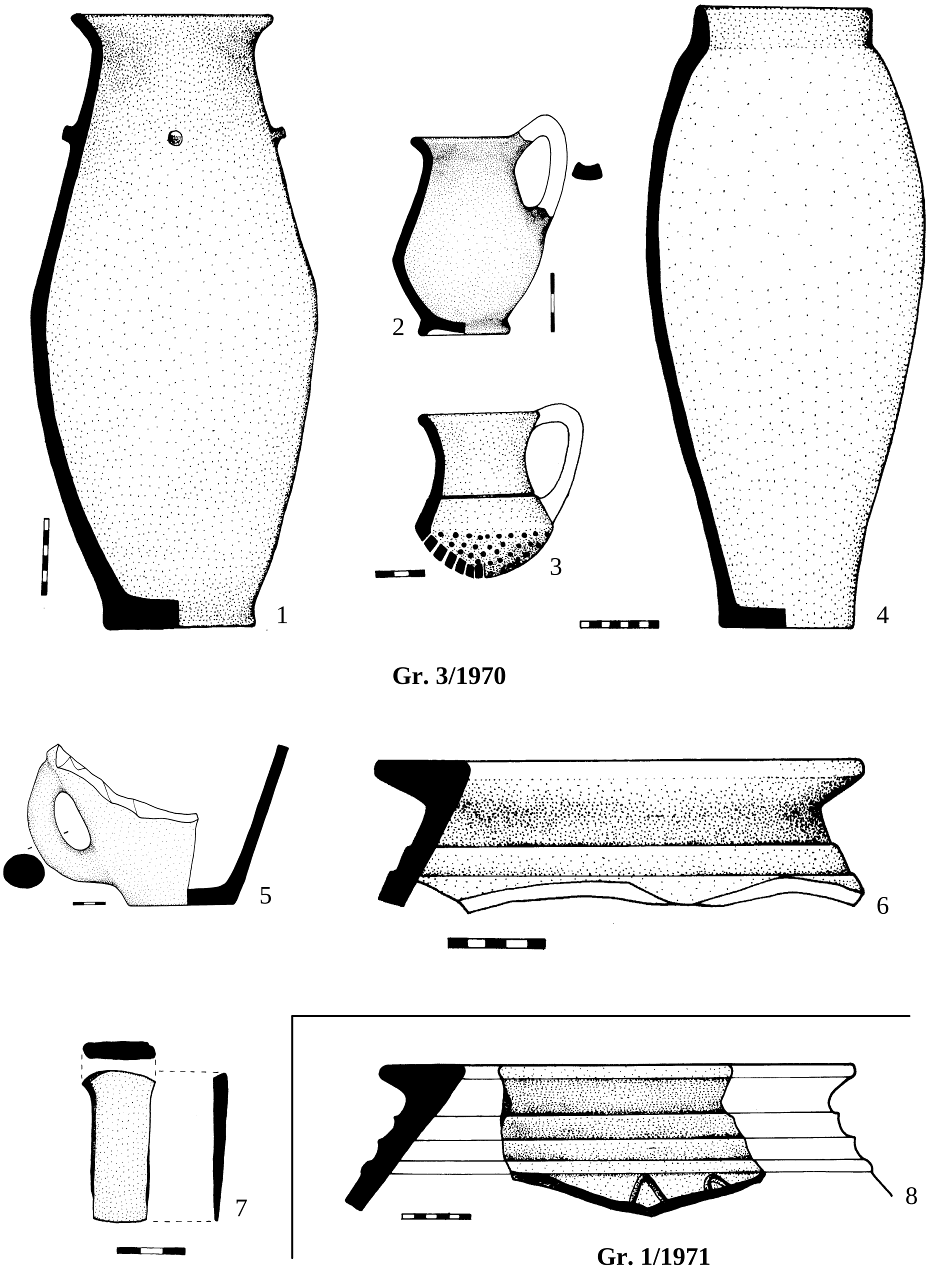

Fig. 2. Orbeasca de Sus – Sat. 1-7 Gr. 3/1970; 8 Gr. 1/1971.

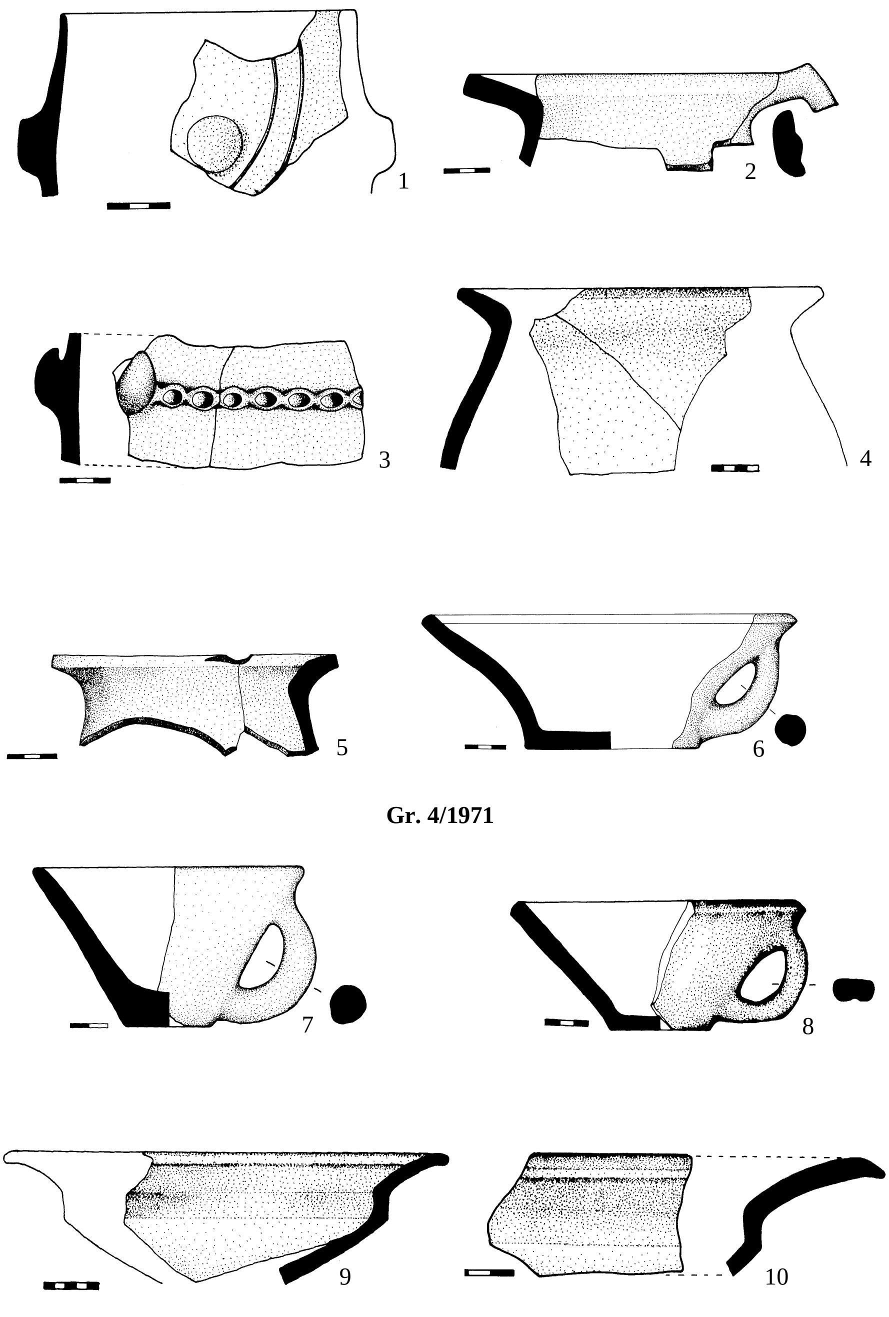

Fig. 3. Orbeasca de Sus – Sat. 1-10 Gr. 4/1971.

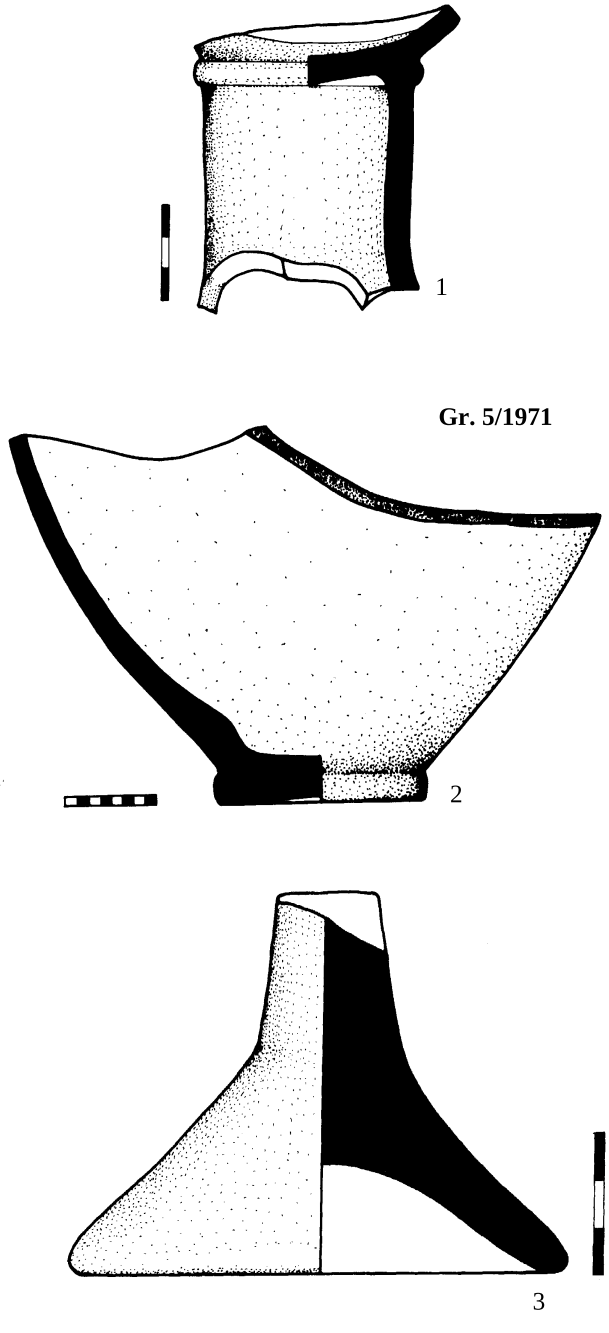

Fig. 4. Orbeasca de Sus – Sat. 1-3 Gr. 5/1971.

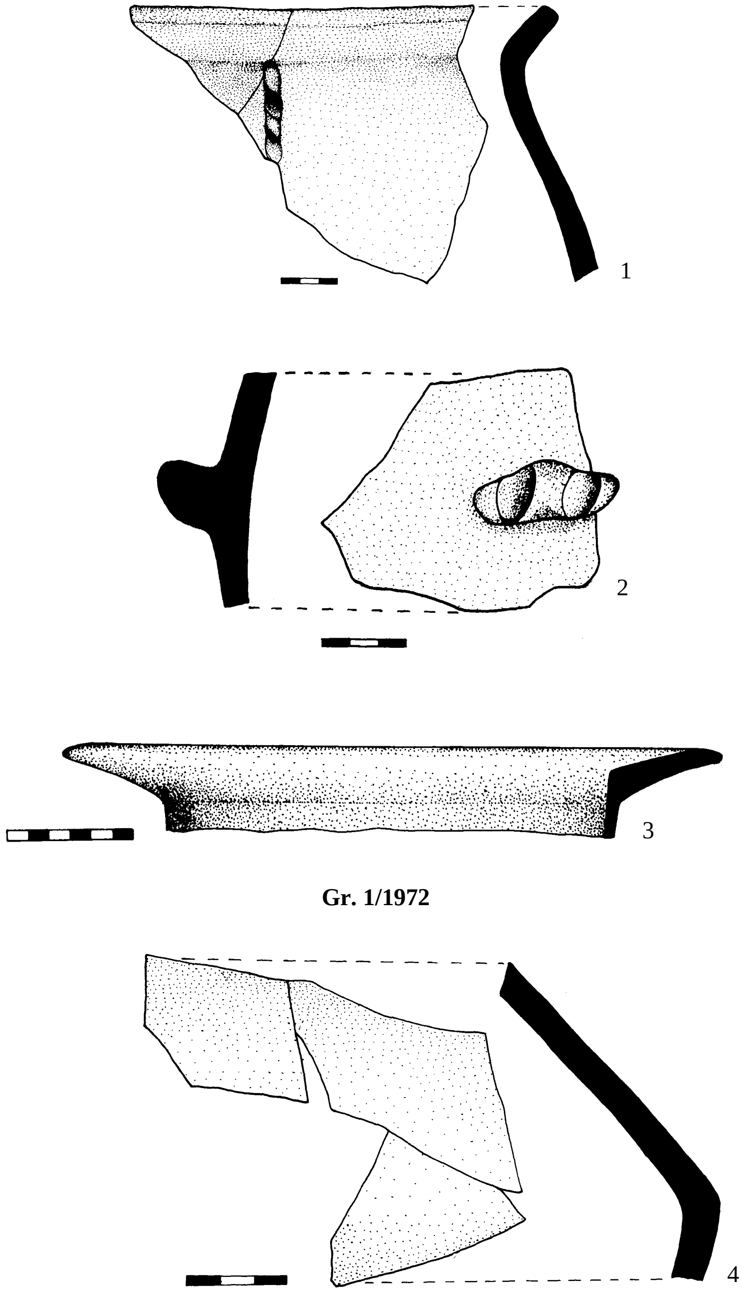

Fig. 5. Orbeasca de Sus – Sat. 1-4 Gr. 1/1972.

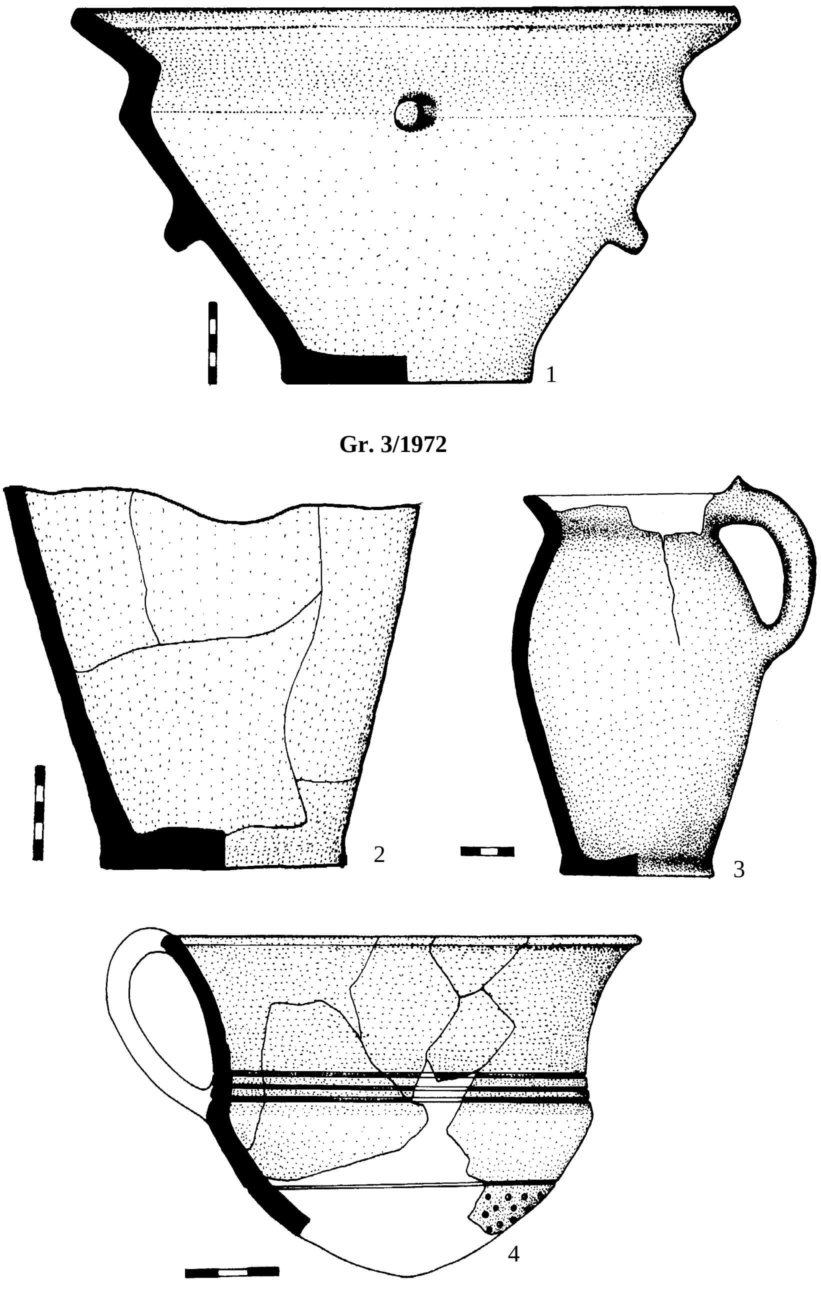
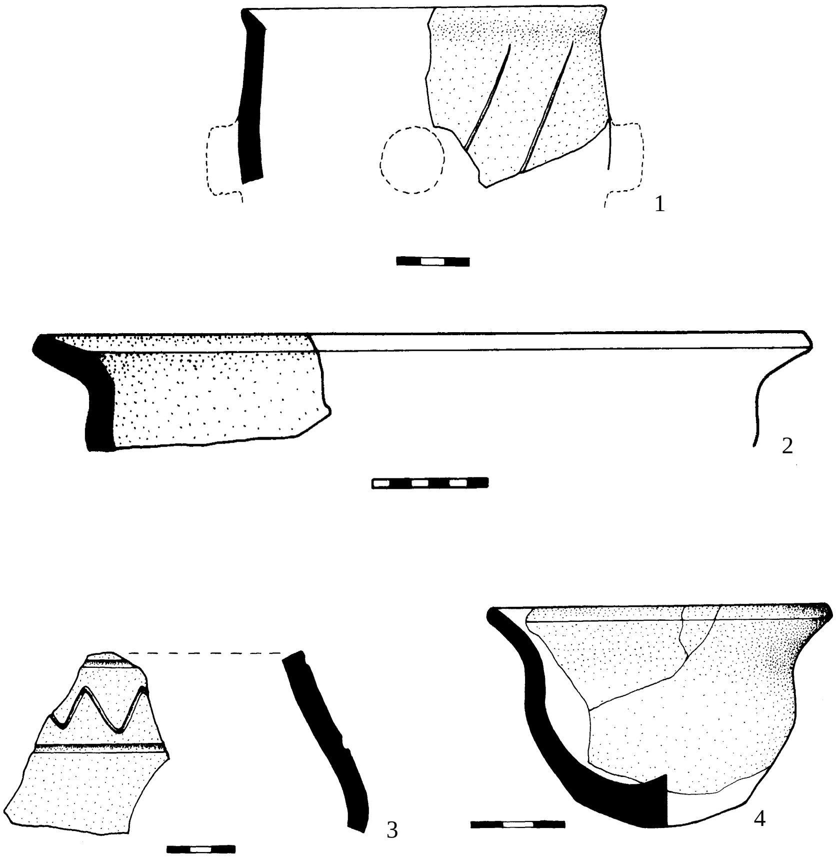

Fig. 6. Orbeasca de Sus – Sat, 1-4 Gr. 3/1972.

Gr. 3/1974

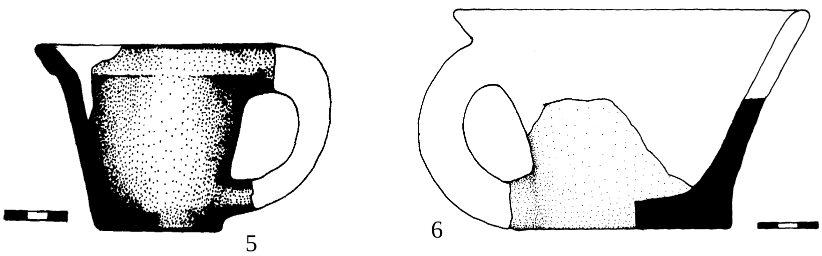

Fig. 7. Orbeasca de Sus – Sat. 1-6 Gr. 3/1974.

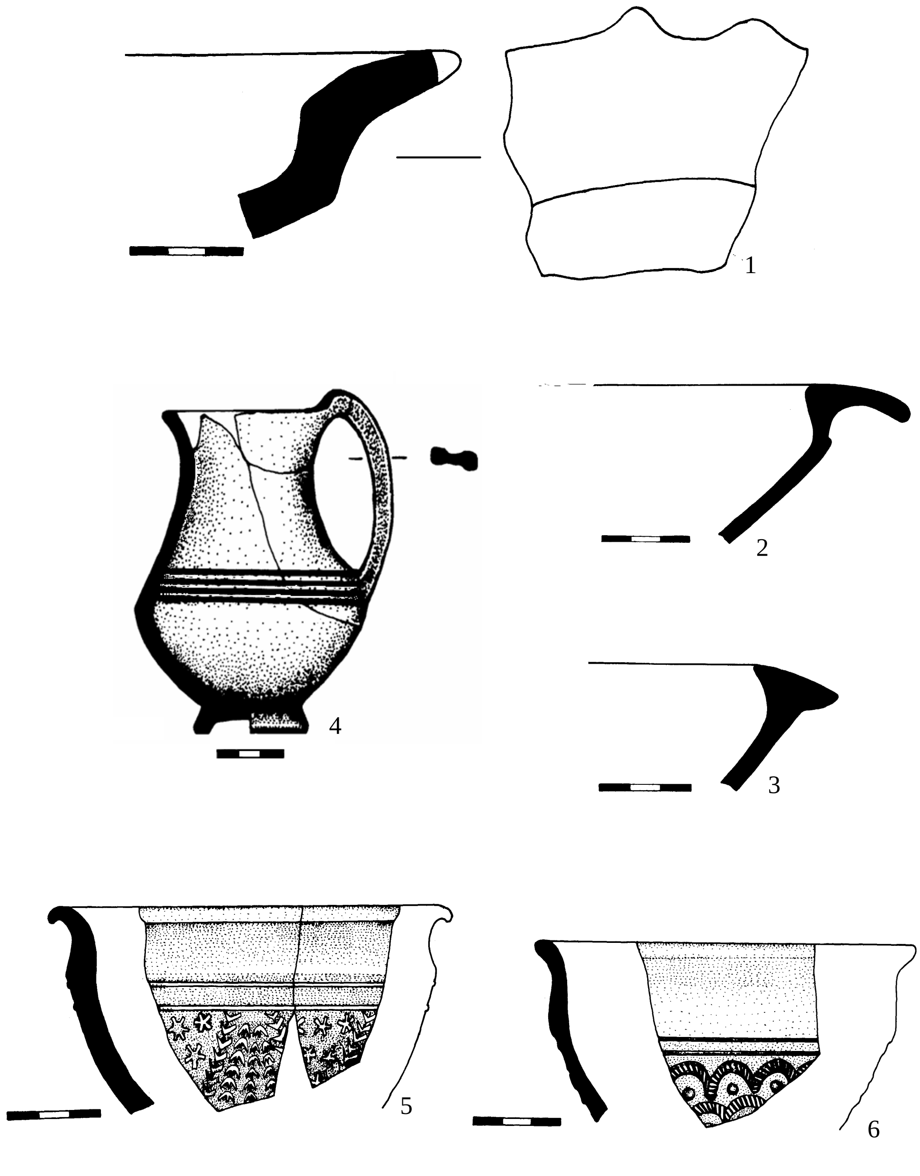

Fig. 8. Orbeasca de Sus – Sat. 1-4 stratul de cultură; 5-6 passim.

THE GAETO-DACIAN SETTLEMENT FROM
ORBEASCA DE SUS - VILLAGE (TELEORMAN COUNTY)
Abstract

A Gaeto-Dacian settlement placed at Orbeasca de Sus – village. Here E. Moscalu researched (between 1970 and 1972, then in 1974) some holes containing pots and fragments of pottery. In the same place, a treasure of Romanian republican denars buried in 48 B.C. was accidentally found.

The present paper presents the inventory of pottery and an iron chisel, organized in complexes following the marks present on the materials preserved in the collection of the Teleorman County Museum.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DISCUŢIE ASUPRA UNOR „PROBLEME“ ÎN LEGĂTURĂ CU STATUILE DE DACI DIN FORUL LUI TRAIAN, LA ROMA[1]

LEONARD VELCESCU[*]

A nu se pierde din vedere: acest domeniu al istoriei artei este un univers al ideilor, ipotezelor, concluziilor plauzibile, nu suntem pe teritoriul ştiinţelor numite exacte.

Statui monumentale de Daci, provenind din Forul lui Traian, la Roma.

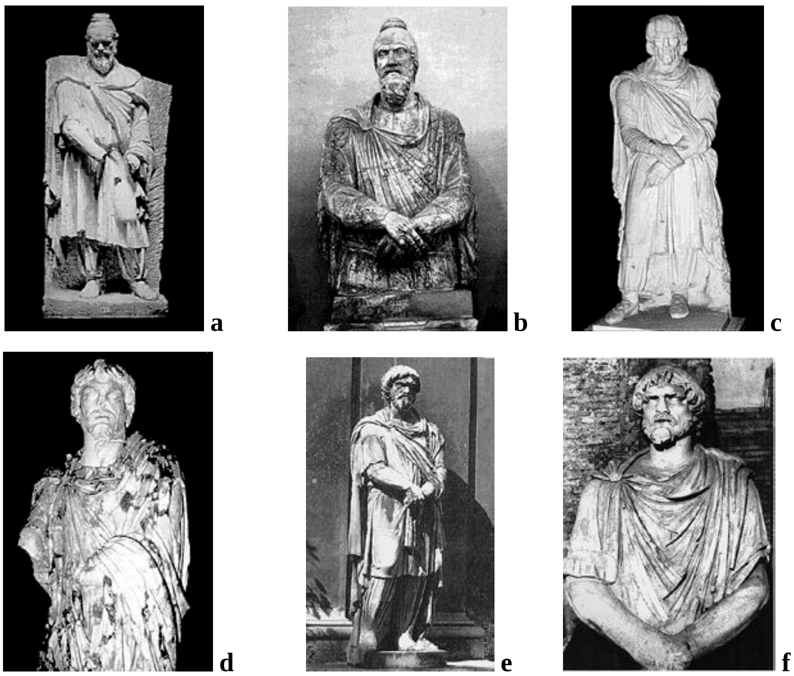

Fig. 1 (a-f). Statui de Daci: (a) Muzeul Vaticanului; (b) Muzeul Vaticanului; (c) Roma, colecţia Torlonia; (d) Roma, Muzeul Palatin; (e) Roma, colecţia Ludovisi; (f) Roma, Muzeul Canonica; a, b, d, f: fotografiile autorului.

---

[1] Un alt articol legat de acest subiect, în limba franceza, este în curs de pregătire: *Observations sur les statues de Daces du Forum de Trajan, à Rome*.

[*] Cercetător în istoria artei, Perpignan, France. Adresa e-mail: *velcescu66@yahoo.fr*.

După cum se cunoaşte Romanii au reprezentat în arta sculpturală popoarele de la Nord de Dunăre printre care şi pe Daci, mă refer, în primul rând, la Columna lui Traian (Roma), inaugurată în Forul lui Traian la 12 mai 113 d.Hr. Binecunoscutele basoreliefuri ale Columnei relatează războaiele purtate de Romani împotriva Dacilor în anii 101-102 şi 105-106 d.Hr.

Dar, reprezentări de Daci nu au fost executate numai în basorelief ci şi în *ronde-bosse* (fig. 1), statui de mari proporţii, depăşind dimensiunile naturale, variind de la 2,17 m, 2,20 m, 2,25 m, 2,34 m, 2,39 m, 2,44 m, 2,60 m, 3,00 m, ajungând până la dimensiuni impresionante de 3,15-3,24 m, cum este indicat şi în acest tablou (fig. 2).

Muzeu	**Nr. în catalog**	**Dimensiuni aprox. (m)**	**Material**
Florenţa (*Boboli*)	85	2,17	porfir roşu
Florenţa (*Boboli* şi *Laboratorio*)	84 şi 87	2,20	porfir roşu
Vatican nr. inv. 10534	48	2,25	marmură albă
Napoli (Muz. *Nazionale*) nr. inv. 6116 şi 6122	89 şi 90	2,34 2,38	marmură albă marmură albă
Luvru (MA 1381 şi MA 1385)	121 şi 122	2,39	porfir roşu + marmură albă
Roma (*Torlonia*) nr. inv. 412	67	2,44	marmură albă
Florenţa (*Pitti*)	83	2,44	marmură albă
Roma (*Casino dell'AuroraLudovisi*)	80 şi 81	2,47 2,53	marmură albă marmură albă
Roma (Forul lui Traian)	3-8 şi 10-11	2,60	marmură albă
Roma (Forul lui Traian, Vatican – *Chiaramonti*, Muzeul Capitolului, Muzeul *Palatino*, Muz. *Canonica*) Arcul lui Constantin (Roma) Muzeul Capitolului (Roma)	1-2, 54, 66, 71, 76 58-65 78 şi 79	aprox. 3,00 aprox. 3,00 3,24 şi 3,15	*pavonazzetto* + marbre blanc *pavonazzetto* + marmură albă marmură gri

Fig. 2. Tablou reprezentativ de statui de Daci (nr. în catalog, dimensiunile, ce fel de material), luat din cartea mea: Dacii în sculptura romană – studiu de iconografie antică; în curs de publicare.

O mare parte din aceste statui ce reprezintă Daci au fost realizate în urma războaielor dintre Romani şi Daci (între 101 şi 106 d.Hr.) pentru a fi plasate în Forul lui Traian, la Roma.

Câteva cuvinte despre complexul Forului lui Traian: situat în centrul Romei, acest For a fost construit de arhitectul Apolodor din Damasc[2] la nord-vest de Forul mai

[2] Apollodor din Damasc, en grec Απολλόδωρος (Damas, v. 60 - ?, 129 ap. J.-C.), arhitect grec născut în Siria. Colaborator apropiat al lui Traian, unul dintre cei mai mari artişti ai epocii imperiale romane. S-a remarcat datorită unor realizări celebre: podul peste Dunăre, la *Drobeta* (în Dacia), Forul lui Traian (Roma), Columna lui Traian (Roma), etc. În timpul domniei lui Hadrian, celebrul arhitect intră în conflict cu împăratul roman, şi din ordinul acestuia, Apollodor este exilat şi apoi va fi omorât. Conform tradiţiei, Hadrian l-ar fi condamnat la moarte în urma faptului că Apollodor ar fi luat în derâdere nişte planuri

vechi al lui *Augustus*, al cărui plan diferă de canoanele celorlalte pieţe publice din Roma şi care reprezintă o combinaţie originală dintre stilul arhitectural oriental şi cel occidental. Construit în 6 ani (inaugurat în anul 112), Forul lui Traian ocupa o suprafaţă de 300 m pe 185 m, între colinele *Capitolium* (pe care era construit templul lui Jupiter Capitolin) şi *Quirinalis* (de la Quirinus, numele lui Romulus după moartea sa) (fig. 3), prezintă schema axială clasică a forului la apogeul său, articulând spaţii acoperite şi descoperite, supleţea curbelor zidurilor laterale şi din spate. Centrul comercial (halele) de aproximativ 150 de magazine, prăvălii, dughene şi birouri, construit, pe 5 nivele, pe panta colinei *Quirinalis*, completează Forul lui Traian pe care-l domină. După planul tradiţional[3] (fig. 4), în partea de sud-est a forului se găsea intrarea principală, formată dintr-un arc monumental cu o singură deschidere. Vasta piaţă a forului era înconjurată de un portic cu coloane. La nord-est se afla impozanta construcţie - *Basilica Ulpia*. Pe faţada acestui monument precum şi pe porticul înconjurător se aflau plasate numeroasele statui monumentale, reprezentând Daci; două secole mai târziu unele statui de Daci din Forul lui Traian vor fi luate şi expuse pe arcul de triumf a lui Constantin, din Roma, în apropierea Colosseului. *Basilica Ulpia*, în spatele ei, spre nord-vestul forului, se aflau cele două biblioteci, pentru a adăposti, una volumele (*volumina*) greceşti, cealaltă, pe cele latineşti, precum şi o preţioasă colecţie de cărţi scrise pe pânză de in şi pe fildeş. Între cele două biblioteci se înălţa Columna lui Traian, care de altfel se află şi azi, şi este singurul monument din Forul lui Traian care a rămas în picioare, aproape intact.

Fig. 3. Planul topografic al Romei arhaice în timpul regilor etrusci Tarquins până în primele decenii ale Republicii romane (509-27 î.Hr.); harta Museo della Civiltà Romana: Roma archaica, 1995, Tipografia Chiovini, Roma.

arhitecturale realizate de împăratul roman; Dion Cassius, *Hist. Romaine*, LXIX, 4, (E. Gros et V. Boissée, Paris, 1867, p. 471): «…Apollodoros, arhitect care construise la Roma Forul, Odeonul şi Gimnaziul lui Traian, el [Hadrian] îl exilă mai întâi, pe urma îl omorî».

[3] În urma noilor săpături arheologice efectuate în Forul lui Traian, începând cu anul 1998, planul tradiţional cunoscut al acestui For este susceptibil de a suporta anumite modificări. A se vedea mai departe «noul plan» al Forului lui Traian.

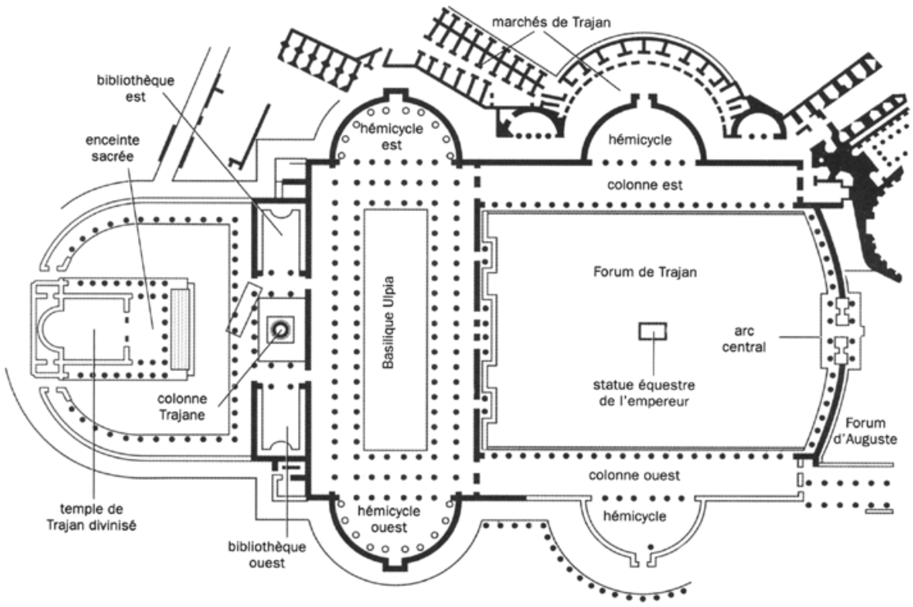

Fig. 4. Forul lui Traian (Roma) , planul tradiţional; Filippo Coarelli, Guide archéologique de Rome, Paris, Hachette, 1994, p. 76; ca urmare a noilor săpături arheologice planul Forului lui Trajan a fost modificat: a se vedea mai departe.

Statuia lui Traian din vârful Columnei a dispărut, fiind înlocuită în anii 1589-1590 din ordinul papei Sixtus V cu statuia apostolului Petru, sculptată la 1587 de Gerolamo della Porta, statuie ce există şi azi. Reliefurile sculptate pe fusul Columnei puteau fi privite, în vechime, de la etajul bibliotecilor. La nord-vest, este presupus ca forul sa fi fost închis de Templul lui Traian[4], edificat de împăratul Hadrian în memoria predecesorului său. Forul lui Traian si-a păstrat admiraţia până în antichitatea târzie. Istoricul Ammianus Marcellinus[5] relatează cum împăratul *Flavius Iulius Constantius*, cu reşedinţa în noua capitală de la Constantinopol, vizitând Roma în anul 357 d.Hr., a rămas uimit de complexul construcţiilor Forului lui Traian şi de statuia ecvestră a împăratului, situată aproximativ în mijlocul pieţei acestui For. Acest complex monumental a rămas intact până în secolul IV[6], ca pe urmă, dea lungul veacurilor, să

[4] În această zonă a fost descoperită inscripţia Templului, dedicată Divinului Traian şi Divinei Plotina, azi păstrată la Muzeul Vaticanului; vezi şi nota 8.

[5] Ammianus Marcellinus, ***Histoire***, XVI, 10, 15, text stabilit şi tradus de Édouard Galletier cu colaborarea lui Jacques Fontaine, Paris, 1968, p. 167.

[6] Distrugerea Forului lui Traian a început destul de timpuriu, la începutul sec. IV d.Hr., datorită faptului că au fost deplasate din acest complex unele elemente iconografice de decor (relief cu Daci, statui de Daci) pentru a fi incorporate la Arcul lui Constantin, la Roma, monument inaugurat în anul 315 d.Hr. În anul 663, Împăratul bizantin Constant II a luat anumite statui din bronz şi ornamente din Roma. Si, probabil, printre aceste opere se număra şi statuia lui Traian, din bronz aurit, care se afla în vârful Columnei (dispărută în cursul evului mediu). De asemenea, trebuiesc semnalate o serie de cutremure de pământ devastatoare care au

cadă treptat în ruine. Preţioasele materiale de construcţie au fost recuperate pentru a servi la edificarea diferitelor clădiri, iar o bună parte din operele de artă au fost luate pentru a împodobi diverse vile şi grădini particulare, devenind astfel colecţii private şi, mai târziu, de stat. Din păcate, în ziua de azi, din acest faimos şi de excepţie For nu a rezistat decât Columna lui Traian, restul a ajuns numai ruine (fig. 5).

Fig. 5. Forul lui Traian, Roma: a) vedere spre Mercati Traianei; b) vedere spre resturile colonadei Basilica Ulpia şi Columna lui Traian.

---

zdruncinat Italia, în diferite perioade, cauzând, în mod sigur, importante distrugeri în Forul lui Traian: în anul 801 (25 sau 30 aprilie) d.Hr., un altul semnalat în anul 1222 (11 ianuarie) la Köln (Cologne) şi care a fost simţit până în Italia, un altul în 1348 (25 ianuarie), produs în Carintia (Austria) şi care s-a extins până la Roma. La începutul sec. XI o mică biserică a fost amenajată în spaţiul bazei Columnei lui Traian; azi este încă vizibilă urma săpată, sub formă de acoperiş, deasupra intrării, distrugând o parte din inscripţia antică a acestui monument. În cursul evului mediu distrugerea Forului lui Traian s-a accentuat datorită faptului că o mare parte din preţioasele mărmuri colorate au fost luate pentru a fi utilizate atât la diferite construcţii cât şi în sculptura contemporană. Columna lui Traian a fost salvată datorita unui decret dat de Senatul roman, datat din 27 martie 1162, care declara, ameninţând cu moartea, interzicerea de a deteriora şi care prevedea protejarea acestui monument lăsat de Roma imperială oraşului sfânt. Această solicitudine a fost menţinută în continuare pentru Columna lui Traian, dar, din păcate, nu era prevăzută şi pentru alte zone ale Forului lui Traian, care au continuat să fie exploatate din ce în ce mai mult, mai ales în sec. XVI, pentru construcţia noilor biserici; vezi: Feu A. Nibby, *Itinéraire de Rome et de ses environs*, Rome, 1842, t. I, p. 206; Alexis Perrey, «Mémoire sur les tremblements de terre, le quatrième siècle de l'ère chrétienne jusqu'à nos jours (1843 inclus)», în *Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers*, publicat de *l'Academie royale des sciènces et belles-lettres*, Bruxelles, t. XVIII, 1845, p. 12, 21-22, 23; Salomon Reinach, *La Colonne Trajane*, Paris, 1886; Michael Grant, *Le Forum romain*, Paris, Hachette, 1971, p. 179 et suiv. (IX. La destruction du Forum).

Câteva cuvinte despre noile săpături efectuate în Forul lui Traian (Roma), «noul plan» şi noile descoperiri.

În anul 1998 (luna iunie), la Roma, au fost începute noi săpături arheologice[7] în Forul lui Traian, într-o zonă neexplorată până la această dată (fig. 6). Descoperirile ce au urmat au dus la noi discuţii şi semne de întrebare în ceea ce priveşte planul tradiţional al acestui For, fiind acceptat până la această dată de majoritatea specialiştilor (fig. 4). Localizarea exactă a Templului[8] lui Traian şi a intrării triumfale[9] a acestui For a condus la reflexii şi analize noi în rândul arheologilor şi istoricilor. Deja, înainte de 1998, săpăturile arheologice întreprinse sub conducerea lui R. Meneghini în Forul lui Traian nu au adus rezultatele aşteptate, dovedind că în zona unde se credea amplasarea Templului lui Traian, la nord-vest de Columnă, nu sunt urme de templu[10].

Fig. 6. Forul lui Traian (Roma), vedere de ansamblu; în partea dreaptă, pe imagine, între şoselele Via dei Fori Imperiali şi Via Alessandrina, se află zona săpăturilor recente, efectuate după anul 1998.

---

[7] Aceste săpături arheologice au fost realizate în Forul lui Traian, cu ocazia Jubileului 2000, la Roma. Şantierul arheologic a fost coordonat de Eugenio La Rocca (responsabil cultural la primăria din Roma) şi de colaboratorii săi principali, R. Meneghini şi R. Santangeli Valenzani; vezi: «*Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome*», în *Archéologia*, nr. 368, iunie 2000, p. 43-47; E. La Rocca, S. Rizzo, R. Meneghini, R. Santangeli Valenzani, «Fori Imperiali. Relazione preliminare degli scavi eseguiti in occasione del Giubileo del Duemila», în *Römische Mitteilungen*, 108, 2001, p. 171-283.

[8] Săpăturile arheologice efectuate anterior anului 1998, la nord-vest de Columnă, au scos la iveală fragmente de coloane colosale (diam. aprox. 2 m şi 2,12 înălţimea capitelului) monolite de granit şi o inscripţie dedicatoare Divinului Traian şi a Divinei Plotina. Datorită descoperirii acestei inscripţii a fost presupus amplasamentul Templului lui Traian, la nord-vest de Columnă; vezi Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 86; Pierre Gros, «La «militarisation» de l'urbanisme trajanien à la lumière des recherches récentes sur le *Forum Traiani*», în *Trajano Emperador de Roma*, «L'Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 239; pentru locul unde este azi păstrată această inscripţie vezi nota 4.

[9] În planul clasic (tradiţional) al Forului lui Traian intrarea monumentală este situată în partea de sud-est, în axul acestui For, în vecinatatea Forului lui August, dar săpăturile din 1998 par să infirme această ipoteză.

[10] R. Meneghini, "Templum Divi Traiani", în *BCAR* (Bullettino della Commissione Archeologica Comunale di Roma), 97, 1996, p. 47-88; Pierre Gros, *Op. cit.*, p. 241; vezi şi J. E. Packer, J. Burge, «Templum divi Traiani Parthici et Plotinae: a debate with R. Meneghini», în *Journal of Roman Archaeology*, t. 16 (2003), p. 109-136.

De asemenea este important de semnalat că în această zonă a fost descoperit un zid, din perioada lui Traian, situat la nord-vest de Columnă, şi care se pare că ar fi constituit limita complexului Forului lui Traian. Concluzia provizorie a arheologilor ar fi aceea că acest zid constituia spatele monumentalei colonade a faţadei Templului (fig. 7). La starea actuală a cunoştinţelor imaginea acestui templu este puţin credibilă deoarece profunzimea lui nu putea să fie decât redusă, sau mai de grabă ar putea fi asemănat cu un «pridvor» colosal. Iar în ceea ce priveşte amplasarea intrării monumentale a Forului lui Traian a fost şi ea modificată, în urma săpăturilor arheologice începute în anul 1998. Nu i se mai acordă localizarea bine cunoscută, cum am fost obişnuiţi să o vedem pe planul tradiţional al Forului lui Traian, în partea de sud-est, spre Forul lui August (fig. 4).

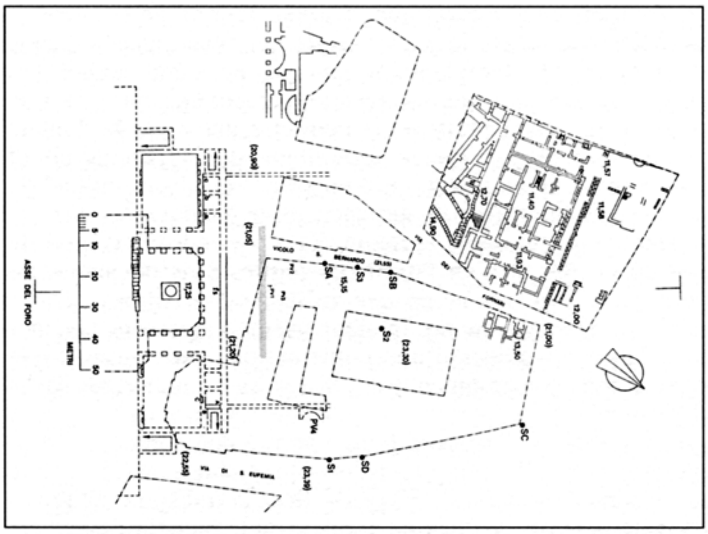

Fig. 7. Elemente planimetrice şi arheologice a zonei de la nord-vestul Columnei Forului lui Traian, după săpăturile arheologice recente (Roberto Meneghini).

Acum o nouă ipoteză a fost formulată: acest acces monumental al Forului lui Traian ar fi putut să fie situat, sub forma unei grandioase propilee (*propulaion*), la nord-vest de Columnă, spre *Campus Martius*. Cu alte cuvinte, acest «pridvor» colosal, discutat mai sus, ar fi de fapt intrarea monumentală a Forului lui Traian sub aspectul unui imens *propylaeon*. Ce anume concluzie trebuie reţinută? Ipotezele formulate mai sus trebuiesc reţinute, dar nu sunt definitive. Analize aprofundate şi alte descoperiri arheologice pot duce la o concluzie mai certă. În ceea ce priveşte noua reconstituire a planului Forului lui Traian (fig. 8), observăm că Templul lui Traian[11] nu mai figurează, precum nici intrarea monumentală.

[11] Probabil că amplasarea exactă a Templului lui Traian se situa în vecinătatea bibliotecilor din Forum, la nord-vest de Columnă. A se vedea în acest sens, Aulu-Gelle, *Les nuits attiques*, livre XI, 17, 1 (text stabilit şi tradus de René Marache, Paris, Les Belles Lettres, 1989, t. III, p. 23, şi nota nr 1): «*Edicta ueterum praetorum sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani …*» («*Comme nous nous trouvions assis dans la bibliothèque du temple de Trajan …*»).

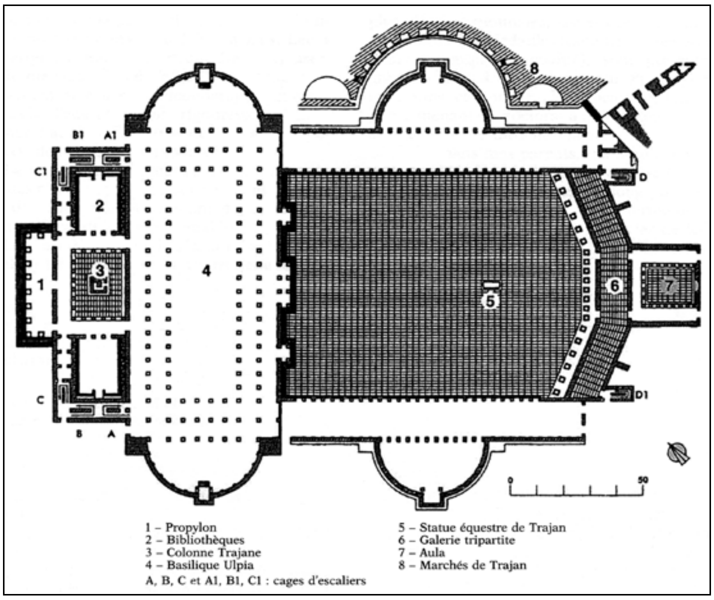

Fig. 8. Noul plan al Forului lui Traian cu modificările de rigoare, ca urmare a recentelor săpături arheologice (după Nathalie de Chaisemartin, Rome, paysage urbain et idéologie, Paris, 2003, p. 198).

Dacă ar fi să se accepte ca intrarea principală a Forului lui Traian să fi fost situată la nord-vest de Columnă, dinspre *Campus Martius*, atunci se poate înţelege dificil cum putea avea acces sosirea alaiului triumfal spre spaţiul pieţei publice a acestui For, din moment ce accesul este propriu-zis barat: de Columnă, de cele două biblioteci şi de impunătoarea *Basilica Ulpia*. În acelaşi timp este greu de acceptat faptul ca vastul spaţiu al pieţei Forului lui Traian să nu fi avut intrare monumentală[12]. De asemenea un alt aspect trebuie pus în discuţie: s-a emis ipoteza că intrarea monumentală era reprezentată prin aceste propilee, discutate mai sus, atunci ce facem cu reprezentarea reală a acestei intrări păstrată pe monedele antice din perioada lui Traian, imagine ce nu corespunde cu propileele, şi care nu poate fi ignorată[13] (fig. 9).

Foarte probabil, continuarea săpăturilor arheologice (în limita posibilităţilor în spaţiul urban actual al Romei) în aria Forului lui Traian, vor lărgi în continuare

[12] În scurta descriere a Forului lui Traian a lui Ammianus Marcellinus (vezi nota 5) se aminteşte de statuia ecvestră a lui Traian care se gãsea în centrul curţii de la intrare: «*Traiani equum solum locatum in atrii medio*». Pentru a desemna spaţiul pieţei Forului lui Traian, autorul antic foloseste cuvîntul *atrium.* Cum se ştie, acest cuvînt *atrium* înseamna locul, piaţa, precum şi spaţiul întîlnit imediat după intrare; Pierre Gros, *op. cit.*, p. 249.

[13] Cîteva imagini stilizate a diferitelor părţi arhitecturale din Forul lui Traian au ajuns pînă în zilele noastre datorită reprezentărilor pe monedele din perioada lui Traian. Printre aceste reprezentări figurează şi intrarea impozantă a Forului lui Traian, reprezentare acceptată de majoritatea specialiştilor în domeniu ca fiind într-adevar intrarea monumentală a acestui For. Se remarcă, acest acces al Forului lui Traian are o singură deschidere monumentală, şi nu trei ca la arcurile de triumf.

analizele şi ipotezele plauzibile legate de aceste subiecte discutate mai sus[14]. Săpăturile arheologice efectuate în Forul lui Traian (Roma) între anii 1998-2000 au adus la lumina zilei încă trei sculpturi de Daci, dintre care două statui acefale şi un cap (fig. 10-12).

Fig. 9. Intrarea monumentală a Forului lui Trajan reprezentată pe o monedă antică, perioada lui Traian; după Harald Küthmann şi Bernhard Overbeck, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, Verlag Egon Beckenbauer, München, 1973, imagine reprezentată pe copertă.

Fig. 10. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice recente (1999): fragment de statuie acefală de Dac, din marmura alba, provine de la aticul porticurilor; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.); înălţimea aprox. 165 cm, lăţimea aprox. 85 cm, grosimea aprox. 54 cm. Iniţial statuia avea aprox. 2,60 m.

Bibliografie: Lucrezia Ungaro, *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 336-337, fig. 35; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128); catalogul expoziţiei: *Dacia Avgvsti Provincia*, Bucureşti, 2006, p. 93.

---

[14] A se vedea de asemenea: Filippo Coarelli, *Guide archéologique de Rome*, Paris, Hachette, 1994, p. 83-89; James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments*, 3 vol., University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1997; Pierre Gros, «La «militarisation» de l’urbanisme trajanien à la lumière des recherches récentes sur le *Forum Traiani*», în *Trajano Emperador de Roma*, «L’Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 227-249; Eugenio La Rocca, «Il Foro di Traiano in base alle più recenti ricerche», în *Trajano Emperador de Roma*, «L’Erma» di Bretschneider, Roma, 2000, p. 251-285; R. Meneghini, «Il Foro di Traiano. Ricostruzione architettonica e analisi strutturale», în *MDAI* (*Rom.Mitt.*), 108, 2001, p. 245-266; J. E. Packer şi J. Burge, «Templum divi Traiani Parthici et Plotinae: a debate with R. Meneghini», în *Journal of Roman Archaeology*, 16 (2003), p. 108-136; Nathalie de Chaisemartin, *Rome, paysage urbain et idéologie*, Paris, Armand Colin, 2003, p. 195-200; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 689-690 (şi notele); Antonella Corsaro, «Arhitectura si topografia Forului lui Traian în lumina recentelor săpături arheologice (1998-2006)», în catalogul expoziţiei: *Dacia Avgvsti Provincia*, Bucureşti, 2006, p. 35-43; Martin Galinier, *La Colonne Trajane et les Forums impériaux*, Rome, École française de Rome, 2007, p. 2, 167-172, 184-185, 187-190.

Statuile de Daci: scurtă prezentare a reconstituirilor Forului lui Traian, locul exact ocupat de statui în cadrul arhitectural. Părere ipotetică: numărul estimativ de statui de Daci realizate pentru Forul lui Traian. Numărul considerabil al statuilor de Daci realizate pentru un spaţiu arhitectural bine definit: pentru faţada clădirii *Basilica Ulpia*, pentru porticurile pieţei Forului Traian, pentru intrarea monumentală, pentru *Porticus Purpuretica*. Funcţionalitatea acestor statui în Forul lui Traian: cariatide funcţionale sau nu funcţionale, reprezentare a poporului dac. Câteva cuvinte despre statuile de Daci realizate în porfir roşu şi despre *PORTICUS PURPURETICA*, situat în acest For, neidentificat încă în ziua de azi.

Fig. 11. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice recente (1998): fragment de statuie acefală de Dac, din marmură albă, provine de la aticul porticurilor; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.). Iniţial statuia avea aprox. 2,60 m.

Bibliografie: internet: http://www.traiano.com; *La Repubblica*, 13 iunie 1999; «*Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome*, în *Archéologia*, nr. 368 iunie 2000; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128).

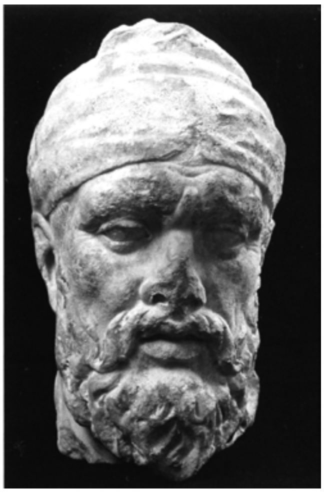

Fig. 12. Roma, Forul lui Traian, săpăturile arheologice efectuate recent (1999): fragment, cap de Dac, din marmură albă; înălţimea aprox. 38 cm; perioada domniei lui Traian (98-117 d.Hr.).

Bibliografie: internet:http://www.traiano.com; *La Repubblica*, 13 iunie 1999; «*Jubilé 2000: les grands chantiers de Rome*», în *Archéologia*, nr. 368 iunie 2000; Lucrezia Ungaro, *I marmi colorati della Roma imperiale,* 2002, p. 337-338, fig. 37; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 682 (nota 128); catalogul expoziţiei: *Dacia Avgvsti Provincia*, Bucureşti, 2006, p. 92.

Fig. 13. Reconstituirea Forului lui Traian: faţada părţii de sud de la Basilica Ulpia şi latura de nord-est a porticului Forului (James E. Packer, The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief, University of California Press, 2001).

După cum arată reconstituirile efectuate ale Forului lui Traian[15] statuile de Daci erau situate la înălţime (fig. 13), deasupra fiecărei coloane de susţinere a galeriilor porticurilor şi a faţadei de la *Basilica Ulpia*. O primă «problemă» ar fi aceea că înălţimea acestor statui de Daci, găsite până în ziua de azi[16], variază destul de mult între ele, fapt ce nu se poate admite din punct de vedere estetic. După reconstituirile realizate de specialiştii Forului lui Traian, aceste statui ar fi făcut parte într-un cadru arhitectural bine definit, reprezentând cariatide[17] (fig. 13-16). Astfel, înălţimea acestor sculpturi ar fi trebuit să fie, în mod obligatoriu, exact aceiaşi pentru toate. Aici nu este deloc cazul: înălţimea acestora variază mult de la o statuie la alta.

Plecând de la ideea că măsurătorile înălţimii ar fi fost efectuate cu o precizie suficientă, statuile menţionate mai sus ar putea fi clasate în trei categorii:

- cele care au înălţimea de 2,60 m,
- cele care au înălţimea de 3,00 m,
- restul de statui, având înălţimi destul de eterogene care pot fi cuprinse între 2,25-2,53 m şi 3,15-3,24 m.

[15] Vezi James E. Packer, *The Forum of Trajan in Rome: a study of the monuments*, 3 vol., 1997, University of California Press, Berkeley Los Angeles London.

[16] Desigur aici sunt puse in discuţie numai statuile de Daci descoperite şi presupuse ca proveniind din Forul lui Traian.

[17] Cariatidele sunt de două tipuri: funcţionale, având principalul rol de element de susţinere într-un edificiu, şi nefuncţionale, îndeplinind rolul de element de înfrumuseţare. Statuile discutate mai sus ar putea fi incluse, mai de grabă, în cea de a doua categorie, adăugând că aceste statui, sub formă de false cariatide, au fost realizate pentru a reprezenta poporul dac.

Fig. 14. Reconstituirea unei statui de Dac sub formă de «cariatidă» din Forul lui Traian (după James E. Packer, Forum of Trajan in Rome. A study of the monuments, University of California Press, 1997, vol. 2, pl. 34).

După reconstituirile Forului lui Traian, statuile din primele două categorii pot fi considerate că ar fi făcut parte din acest For, înscrise într-un element arhitectural bine definit; James E. Packer[18], care a întreprins în anul 1972 reconstituirea grafică a Forului lui Traian[19], dă de altfel înălţimea medie a acestor statui de Daci din For, indicînd dimensiunile următoare: 2,682 m (pentru colonada porticurilor), 3,084 m (pentru *Basilica Ulpia*). Iar reprezentările statuilor de Daci din cea de a treia categorie nu pot fi clasate, în complexul Forului lui Traian, în grupul «cariatidelor», din cauza diversităţii înălţimii lor, precum şi din punct de vedere estetic. Se poate presupune că aceste statui, din această categorie, au făcut totuşi parte din Forul lui Traian, realizate în perioada lui Traian, precum şi în epoci diferite, dar nu se cunoaşte locul exact pe care l-au ocupat. O altă ipoteză ar fi: aceste sculpturi provin pur şi simplu din alt loc, total diferit de Forul lui Traian. Dintre sculpturile de Daci cunoscute, o mare parte au fost descoperite în acest For în urma săpăturilor arheologice, altele (nu toate) au fost găsite în colecţii private şi se presupune ca ar provenii tot din Forul lui Traian. Actual, aceste sculpturi se găsesc expuse în Muzeul Forului lui Traian, multe fragmente sunt în rezervele acestui For, precum şi în alte colecţii de stat cât şi private din lumea întreaga.

---

[18] James E. Packer este profesor la Northwestern University, Department of Classics, Evanston, Illinois (Etats-Unis).

[19] Zone ale Forului lui Traian au fost aduse la lumina zilei în anii 1812-1814 şi 1828-1833, dar integralitatea rapoartelor săpăturilor arheologice nu au fost niciodată publicate. Cercetătorii în domeniu au pus de mult timp în evidenţă rolul său ca model pentru construcţiile şi forurile viitoare. Şi cu toate acestea, nu se cunoşteau decât aproximativ planurile şi volumele, până când în 1972 James E. Packer a întreprins reconstituirea grafică a monumentelor. Noua reconstituire a Forului lui Traian se fondează pe indicaţiile planului antic *Forma Urbis*, pe siluetele construcţiilor reproduse pe monedele din perioada lui Traian, pe scurtele descrieri a autorilor antici, precum şi pe noul plan elaborat de *Getty Center* şi reproducerea la scara 1:1 a fragmentelor prezente încă *in situ*. Pentru reconstituirea grafică a Forului lui Traian vezi: James Packer, Kevin Lee Sarring şi Rose Mary Sheldon, «*A New Excavation in Trajan's Forum*», în *American Journal of Archaeology*, vol. 87, nr. 2, aprilie 1983, p. 165-172; «*Foro Traiano. Contributi per una ricostruzione storica e architettonica*», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, cu contribuţiile următoare: Pensabene P., «*Premessa*», p. 27-32, Milella M., Pensabene P., «*Introduzione storica e quadro architectonico*», p. 33-54, Milella M., «*I ritrovamenti*», p. 55-100, Piazzesi G., «*Gli edifici: ipotesi ricostruttive*», p. 125-214, Ungaro L., Messa L., «*Pannelli con rilievi d'armi dal Foro di Traiano: nota preliminare*», p. 215-236 si Stucchi S., «*Tantis Viribus. L'area della colonna nella concezione generale del Foro di Traiano*», p. 237-291; James E. Packer, «*Trajan's Forum in 1989*» (Review article), în *American Journal of Archaeology*, vol. 96, 1992, p. 151-162; James E. Packer, *Forum of Trajan in Rome. A study of the monuments*, (3 vol.) University of California Press, 1997; *idem*, *The Forum of Trajan in Rome. A Study of the Monuments in Brief*, University of California Press, 2001.

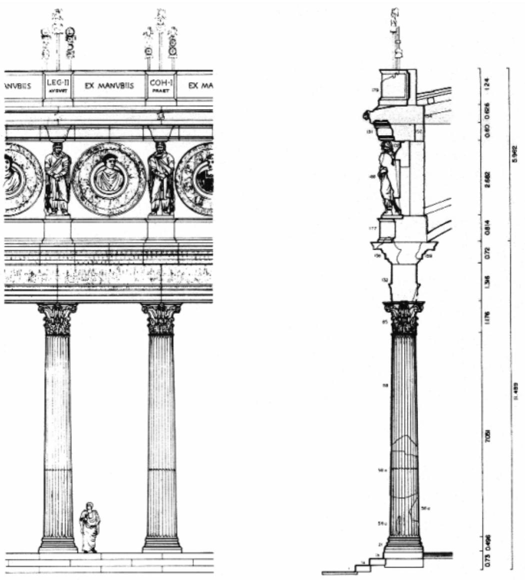

Fig. 15. Forul lui Traian (Roma), detaliu colonadei nord-est a porticului, faţada sud-est. Restituţie efectuată cu ajutorul elementelor arhitecturale găsite in situ, repuse în poziţiile lor iniţiale. După James E. Packer, «Trajan's Forum in 1989», în, AJA, 96, 1992, p. 158.

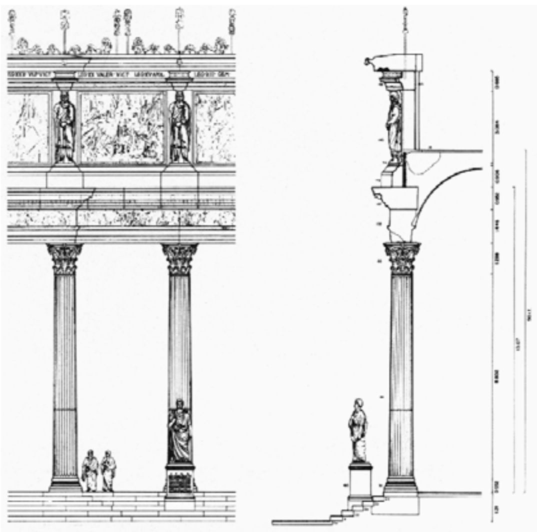

Fig. 16. Basilica Ulpia, detaliu faţadei sud-est, spre Forul lui Traian. Restituţie efectuată cu ajutorul elementelor arhitecturale care au fost găsite in situ, repuse în poziţiilor lor iniţiale. După James E. Packer, op. cit., 1992, p. 159.

În ceea ce priveşte numărul aproximativ al statuilor de Daci, se poate formula, în mod plauzibil, suma acestor sculpturi, dar numai pentru cele care ocupau un loc destul de bine definit, adică într-un ordin arhitectural, ca false cariatide: în cadrul părţii superioare a porticurilor care înconjurau aria pieţei Forului lui Traian, pe partea sud-est a faţadei *Basilica Ulpia* (fig. 13, 17), deasupra coloanelor intrării monumentale reprezentată pe monedele antice din perioada lui Traian (fig. 9) şi din *Porticus Purpuretica*. Este dificil de susţinut şi de dat un număr relativ de statui de Daci în afara celor reprezentate ca false cariatide. Desigur, se poate presupune că din acest număr de statui de Daci ar fi putut fi plasate şi în alte părţi ale Forului lui Traian, cum ar fi de exemplu: sculpturi de Daci plasate în nişe, între coloanele intrării monumentale (fig. 9), ori în nişele porticurilor, sau în alte amplasamente din acest For. După cum se poate susţine pe planul Forului lui Traian aceste statui de Daci erau plasate in jurul pieţei acestui For. Acel faimos *Porticus Purpuretica*, menţionat în Antichitate[20], este presupus ca ar fi existat, la Nord-Vest, în zona Columnei şi a celor două biblioteci, nedemonstrat, până azi, din punct de vedere arheologic.

După planul clasic (fig. 4), tradiţional, al Forului lui Traian, numărul coloanelor porticurilor fiind mai redus, statuile Dacilor apar şi ele mai reduse[21],

---

[20] *Porticus Purpuretica*: Giovanni Battista De Rossi, în *Bulletino di Archeologia Cristiana, seconda serie, anno quinto*, 2, 1874-75, p. 50, n. 9; CIL, 1876, t. VI, nr. 222: «*COLVMNIS PVRPVRITICIS*»*;* CIL, 1899, t. XV, nr. 7191: «in foro Traiani in purpuretica»*;* Paul Allard, «Colliers d'esclaves», în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1914, t. III, p. 2146, nr. 13: «*TENE ME NE FVGIAM ET REVOCA ME IN FORO TRAIANI IN PVRPVRETICA AD PASCASIVM DOMINVM MEVM*» (inscripţie pe spatele unei monede din timpul lui Constantin); Samuel Ball Platner şi Thomas Ashby, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Londra, 1929, p. 239; Richard Delbrueck, *Antike Porphyrwerke*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 49, 135; Maria Luisa Lucci, «*Il porfido nell'antichità*», în *Archeologia Classica*, vol. XVI, 1964, p. 246; Nicolae Sabău, «*Trei statui din porfir, reprezentînd daci, la Florenţa*», în *Apulum*, t. XIV, 1976, p. 491; Marina Milella – Patrizio Pensabene, «*Introduzione storica e quadro architettonico*», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, p. 50; Gioia Piazzezi, «*Gli edifici: ipotesi ricostruttive*», în *Archeologia Classica*, vol. XLI, 1989, p. 138; *Histoire Auguste - les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, Probus II.1, p. 1072-1075: «II. 1 Pentru a nu dezamăgi prietenia ta care îmi este atât de scumpă [eu îţi voi spune că] am întrebuinţat în mod esenţial cărţile de la biblioteca Ulpia, care se găseşte în zilele noastre la termele lui Diocleţian, ca şi cele din palatul lui Tiberiu; de asemenea am consultat registrele scribilor porticului de porfir, fără să uit actele Senatului şi poporului.», ediţie bilingvă, latină-franceză, traducere din latină de André Chastagnol, ed. stabilită de A. Chastagnol, Paris, 1994; E. Papi, «Forum Traiani: Porticus Porphyretica», *în Lexicon Topographicum Urbis Romae*, vol. nr. 2 (D-G), 1995, p. 356; Lucrezia Ungaro, «I Daci dal Foro di Traiano», în *I marmi colorati della Roma imperiale*, 2002, p. 132-133; *Porphyre: La pierre pourpre, des Ptolémées à Bonaparte*, Philippe Malgouyres, Clément Blanc-Riehl, Editions de la Réunion des musées nationaux, Paris, 2003, p. 50; Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 470, 681, 690; Martin Galinier, *La Colonne Trajane et les Forums impériaux*, Rome, École française de Rome, 2007, p. 193.

[21] Numărul ipotetic al statuilor de Daci după planul «vechi» al Forului lui Traian: *Basilica Ulpia*, pe faţada sud-est, spre vastul perimetru al acestui For: 16 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 2 statui (la unghiuri, unde aticul faţadei de la *Basilica Ulpia* se întâlnea cu aticurile celor două porticuri); se poate presupune că nu puteau lipsi statui în aceste locuri, pentru considerente estetice; porticul nord-est (faţada spre interior), 21 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 1 statuie (la unghiul de întâlnire dintre aticul porticului nord-est cu galeria sud-est a Forului lui Traian); porticul sud-vest, simetric cu cel nord-est (faţada spre interior), 21 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 1 statuie (la unghiul de întâlnire dintre aticul porticului sud-vest cu galeria sud-est a Forului lui Traian); aticul galeriei sud-est (faţada spre interior), 12 statui (ce corespund la nivelul coloanelor) + 8 statui pe aticul intrării monumentale (despre controversata intrare monumentală a acestui For a se vedea comentariile de mai sus) reprezentată pe monedele din timpul lui Traian (pe planul clasic se pot deduce 8 statui de Daci, 4 spre interiorul Forului lui Traian + 4 la exterior).

deasupra fiecărei coloane, aşa cum se pot vedea pe restituirile şi reconstituirile grafice (fig. 15-16). Dar, în urma elaborării noului plan al Forului lui Traian (fig. 8), ca urmare a recentelor săpături arheologice (a se vedea mai sus), amplasarea numărului de coloane de susţinere a porticurilor apar mai multe, şi deci numărul statuilor de Daci este mai mare:

Faţada sud-est de la *Basilica Ulpia*:	: 16 + 2 statui de Daci (cele presupuse la colţuri, din motive estetice); pentru mai multe detalii vezi şi nota 21.
Aticul porticului nord-est (faţada int.)	: 25 statui de Daci + încă 2 statui la colţuri.
Galeria tripartită sud-est (faţada int.)	: 20 de statui la nivelul aticului spre curtea interioară.
Aticul porticului sud-vest (faţada int.)	: 25 statui de Daci + încă 2 statui la colţuri.

Total : 86 + 6 statui de Daci la colţuri, existenţa lor aici este discutată ca fiind mai puţin probabilă. Deci 86 statui «sigure», iar 92 sunt discutabile.

\+ : 5 (sau 7, vezi nota 21) statui de Daci din porfir roşu-vişiniu, găsite până în ziua de azi, care ar provenii tot din Forul lui Traian, din *Porticus Purpuretica*, menţionat în Antichitate, spaţiu arhitectural care nu a fost încă identificat exact unde se afla (vezi nota 20). Câte statui de Daci ar fi făcut parte în acest portic din porfir roşu nu se ştie, şi probabil că nu se va ştii niciodată; la această sumă se ia în consideraţie numărul existent de statui de Daci din porfir roşu-vişiniu, care au fost găsite până acum.

Deci un total aproximativ de: : 86 (sau 92) + 5 (sau 7) = 91 (sau 99) de statui de Daci, în Forul lui Traian, unde se presupune amplasamentul lor exact, la nivelul aticelor. Iar restul de statui care au dimensiuni total diferite de cele discutate mai sus, nu pot fi plasate tot în această categorie de «cariatide».

Deci până acum avem un total aproximativ de statui de Daci de 78 + 4 (cele de la unghiuri, discutate mai sus): 78 până la «82» de reprezentări. La acest total ar trebui adăugate şi reprezentările de Daci din porfir roşu-vişiniu care se pot presupune că ar fi făcut parte din amintitul *porticus purpuretica* din Forul lui Traian (vezi nota 20); din numărul iniţial necunoscut de statui de Daci din porfir roşu-vişiniu au mai rămas 5: două se află la Muzeul Luvru iar celelalte trei se află la Florenţa (două în parcul Boboli iar cea de a treia la Muzeul *Laboratorio delle pietre dure*); la aceste statui de Daci din porfir roşu-vişiniu trebuiesc menţionate încă două statui de Daci, pierdute sau distruse: fragmentul statuii de Dac din porfir roşu-vişiniu, de la *Laboratorio delle pietre dure*, împreună cu un altul foarte asemănător, se găsea încă cu «Lupoaica» de la Galeria *Uffizi*, într-o rezervă, printre materiale brute, în vederea de a fi reutilizate. În ceea ce priveşte originea sa, putem să ne referim la informaţia lui Zobi, cum că în 1597, marele Duc *Fernando I*, aduse de la Roma 350 de piese din porfir, fragmente de opere antice, pentru decorarea Capelei Prinţilor. Cu toate acestea trebuie notat că ieşirile din Roma a materialelor preţioase erau destul de frecvente între mijlocul sec. XVI şi până în cel de-al XVIII; mari cantităţi de porfir şi de serpentin sunt menţionate în inventarele din anul 1553. Pentru a doua menţiune referitoare la un alt fragment de statuie de Dac, din acelaşi material, probabil pierdut, vezi Lucrezia Ungaro, «I Daci dal Foro di Traiano», în catalogul expoziţiei *I marmi colorati*, 2002, p. 132: «esemplari in porfido… un esemplare di proprietà di un commerciante ma poi smarrito…» (exemplare din porfir … un exemplar a făcut parte din proprietatea unui comerciant, ca pe urma sa se piardă); Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 681 (nota 117). Deci la acest total (arătat mai sus) de statui de Daci se poate adăuga şi cele de porfir: 78 (sau «82») + 5 (sau «7», statuile de Daci din porfir), pentru un total de 83 (sau «89») de statui de Daci «cariatide». Reamintesc, cifrele-total puse în paranteză şi între ghilimele au fost prezentate în acest mod pentru a sublinia aprecierea ipotetică şi variabilă a acestor statui, deci mai puţin sigure decât totalul nepus între ghilimele.

Din alte estimări şi variaţiuni[22], la diferiţi autori, în ceea ce priveşte numărul statuilor de Daci din Forul lui Traian, reies următoarele:

- pe faţada de la Basilica lui Traian: 15 statui de Daci
- în jurul Forului pe trei laturi, la aticul porticurilor: 60 de statui de Daci
- deci un total de 75 de statui de Daci[23]
- după alte ipoteze[24] un total de 82 de statui de Daci pentru Forul lui Traian.

Fig. 17. Monedă din perioada lui Traian: faţada, intrarea principala de la Basilica Ulpia[1]; după Richard Stoll, Architektur auf römischen Münzen, Trier, 2000, p. 43, fig. 65.

În urma reconstituirilor efectuate a monumentelor Forului lui Traian, se poate considera că din numărul total iniţial al statuilor de Daci care îşi găseau oarecum amplasamentul logic în acest For, precum şi din cele care nu intrau în această categorie, multe din ele au fost pierdute, unele au fost distruse, să spunem, în mod natural (cutremure, degradarea forului, etc.), despre altele se poate afirma că au fost efectiv sparte în mod voit[25], cum avem destule exemple în acest sens (fig. 18 a-f); de asemenea se poate adăuga şi faptul că, alte statui de Daci sunt probabil ignorate, aflându-se actual prin colecţii private (nemaiavând informaţii despre ele), sau altele «aşteaptă» în continuare săpăturile arheologice pentru a fi scoase la lumina zilei[26].

Aceste statui anunţate mai sus la fig. 18, se admite din ce în ce mai mult de a fi susceptibile că au fost sparte în mod deliberat de mâna omului pentru a fi reutilizate, de exemplu, ca material de construcţie, la decorare (în cazul statuii de porfir roşu, vezi fig. 18 a), sau ca material în sculptură. Văzute de aproape aceste opere antice par într-adevăr lovite în mod voit de un corp metalic pentru a fi sparte. Acest lucru se vede foarte clar pe capul de Dac păstrat la Muzeul Termelor din Roma (fig. 18 d). El prezintă urme de ciocan şi de daltă care se pot remarca foarte bine în zona ochilor,

[22] Jutta Pinkerneil, *Studien zu den Trajanischen Dakerdarstellungen*, Freiburg, 1983, p. 217-218, precum si tabloul explicativ de la nota 594 (p. 282); la acest autor estimarea numărului statuilor de Daci variază în funcţie de numărul coloanelor, de la 21 până la 30 pentru fiecare latură a Forului lui Traian.

[23] Lucrezia Ungaro, «I Daci», în *Bulletino della Commissione Archeologica Comunale di Roma*, XCV, 2, 1993, p. 146 şi nota 32.

[24] Alexandre Simon Stefan, *Les guerres daciques de Domitien et de Trajan*, Rome, École française de Rome, 2005, p. 687.

[25] Vezi mai sus nota 21: informaţiile lui Zobi referitoare la distrugerea statuilor antice pentru a fi reutilizate la diferite construcţii şi sculpturi contemporane secolelor 16-18. Este de necrezut faptul şi paradoxal în acelaşi timp, că în plină perioadă a Renaşterii (renaşterea artei şi a culturii antice greco-latine) italiene, precum şi în cea a Barocului, distrugerea vestigiilor monumentelor Romei ia o atât de mare amploare încât se ajunge până a se sfărâma pentru a se transforma în var, chiar o parte din vestigiile antice; vezi în acest sens Michael Grant, *Le Forum romain*, p. 188.

[26] Încă zone din Forul lui Traian nu au fost săpate arheologic niciodată, cum sunt porţiunile ce se găsesc sub şoselele *Via dei Fori Imperiali* şi *Via Alessandrina*.

sprâncenelor, frunţii. Este evident, această sculptură era prevăzută pentru a fi sfărâmată, distrusă. Din fericire, această operă a ajuns totuşi, în starea care se află, să fie salvată de o mână necunoscută.

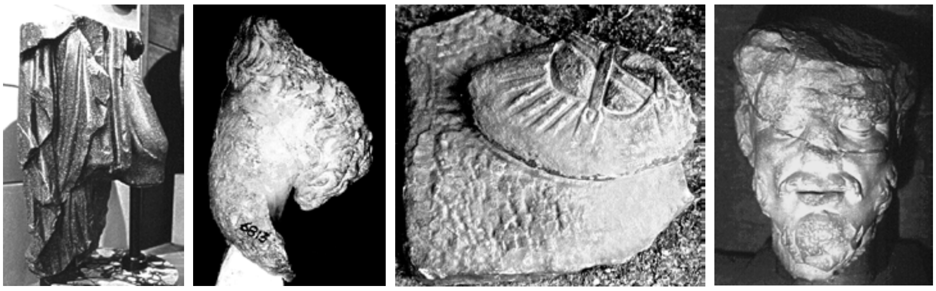

Fig. 18 (a-f). a) - statuie de Dac din porfir roşu-vişiniu, Florenţa, Muzeul Laboratorio delle pietre dure; b) - fragment cap de Dac, marmură albă, păstrat în rezerva Forului lui Traian, Roma; c) - fragment de opincă, statuie de Dac, marmură albă, Roma, rezerva Forului lui Traian; d) - cap de Dac, marmură albă, Roma, Muzeul Termelor (la rezervă); e-f) – cap de Dac, marmură albă, Roma, Porticus Octaviae, Fornici del teatro del Marcello (la rezervă).

Dar să revenim din nou la discuţia începută mai înainte în legătură cu seria de statui de Daci ale căror dimensiuni diferă faţă de cele din categoria «cariatidelor». Aceste statui nu pot să facă parte din seria acestora, deoarece nu intră în seria celor cu dimensiuni de 2,60 şi 3,00 m, adică spaţiului determinat includerii acestora în arhitectura aticului de la *Basilica Ulpia* şi aticurilor porticurilor din piaţa forului, fiind de dimensiuni diferite, precum şi din punctul de vedere al esteticului, şi deci nu puteau fi puse la rând cu cele din categoria celor care au înălţimile amintite mai sus. Aceste statui de Daci, probabil că au făcut parte din Forul lui Traian, dar amplasarea exactă nu a fost identificată (de exemplu în nişele[27] cu statui care apar pe monedele romane cu Forul, din perioada lui Traian, vezi fig. 9). În continuare, putem considera că o parte din această categorie de statui de Daci, care au, cum am spus, dimensiuni şi stiluri diferite, au fost realizate în perioade diferite, posterioare celor sculptate în perioada lui Traian pentru forul său, şi nu în mod obligatoriu pentru acest amplasament. Nu ar fi prea dificil de imaginat ca statui de Daci să fi fost realizate şi pentru «împodobirea» vilelor, în primul rând, pentru împăratul Traian, precum şi pentru marile personalităţi romane. Prezentându-se astfel lucrurile, se poate explica în mod plauzibil această diversitate de dimensiuni şi stiluri (epoci diferite) la aceste statui discutate mai sus.

[27] Le diverşi autori se acceptă prezenţa Dacilor reprezentaţi în nişe; vezi A. S. Stefan, *op. cit.*, p. 690, n. 173.

Fig. 19. Figuri de Daci reprezentate pe Columna lui Traian (Roma) şi în arta statuară; aceste opere (statui) sunt păstrate: a-b) Florenţa, Giardino di Boboli; c) Berlin, Staatliche Museen; d-e) Muzeul Vaticanului; f) Madrid, Museo del Prado; g) Muzeul Vaticanului , sala Braccio Nuovo; h) Roma, Museo Canonica; i) Roma, colecţia Torlonia.

Pe urmă, nu trebuiesc ignorate şi statuile de copii de Daci (fete şi băieţi), o parte găsită în forum, altele nu se ştie (se presupune că provin ca şi celelalte, tot din Forul lui Traian), şi unde erau situate în forum (fig. 20). Astfel, în ceea ce priveşte multitudinea de statui de Daci din Forul lui Traian, se poate pune în continuare întrebarea: unde erau locurile lor exacte în complexul acestui For?

De asemenea, studiate cu atenţie chipurile acestor reprezentări de Daci, observăm că nu sunt redate la fel, în mod stereotip, aşa cum sunt de exemplu reprezentate divinităţile antice. Deci, aceste «portrete» au fost luate după viu, după modele reale, cu alte cuvinte Dacii, sau prizonierii Daci au servit de model pentru figurile de pe Columnă şi statui (fig. 19).

Subliniem în continuare: aceste opere constituie adevărate lecţii de sculptură şi reprezentare realistă a unui personaj. Artiştii romani au redat în mod magistral aspectul fizic exterior cât şi interiorul psihic al fiecărui Dac.

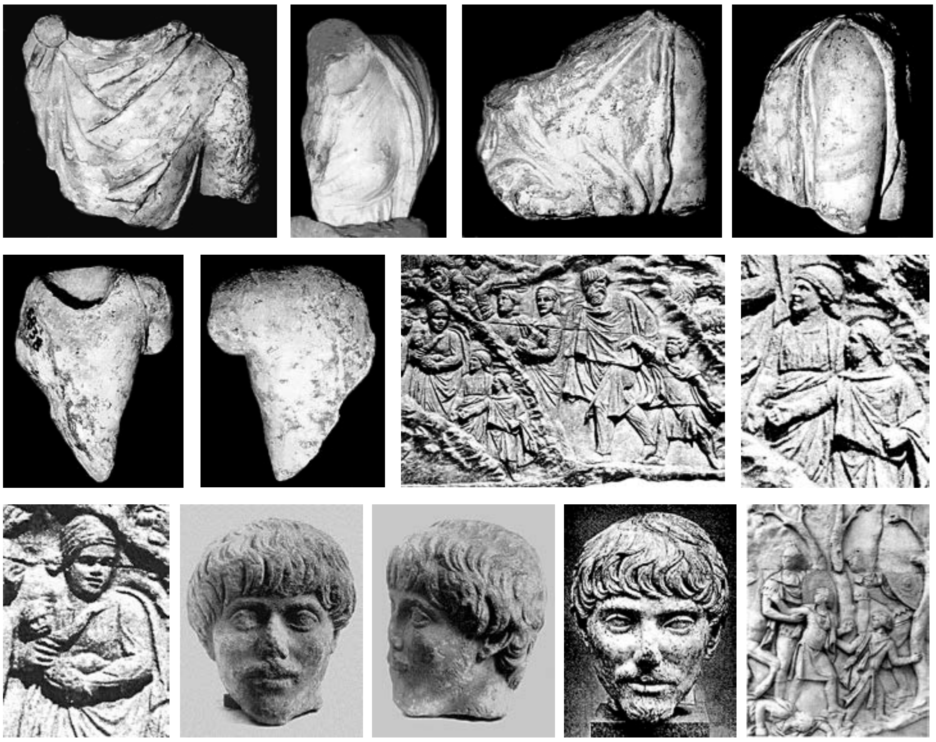

Fig. 20. a-f) Roma, fragmente de statuete de copii de «Barbari» găsite şi păstrate în rezervele Forului lui Traian; g-i) Roma, copii de Daci reprezentaţi în scenele Columnei lui Traian; j-l) capete de copii de «Barbari» păstrate la Mueul Vaticanului şi la New York, Metropolitan Museum; m) Columna lui Traian, copii de Daci din familia regală capturaţi de soldaţii romani.

Aceste sculpturi de copii «barbari», găsite în Forul lui Trajan precum şi altele a căror provenienţă este susceptibilă de a fi tot din acest For, şi care după toate probabilităţile reprezintă copii de nobili Daci, din familia regelui Decebal. Poate fi dedus, în mod plauzibil, că aceste reprezentări de copii de «Barbari» propuşi ca fiind copii de Daci, nu puteau fi realizate pentru forul lui Traian la Roma decât dacă proveneau din linia regală a lui Decebal. Nu se poate imagina ca Romanii să fi reprezentat copii de Daci, alţii decât copii de nobili din familia regelui dac.

În continuare prezint, pe scurt, singurul personaj dac reprezentat în sculptura statuară romană de mai multe ori. Din numărul impresionant de statui de Daci studiate câteva mi-au atras atenţia în mod deosebit, pentru marea lor asemănare între ele. Aceste statui de Daci le-am propuse ca reprezentând aceiaşi persoană, ca fiind, probabil, regele Decebal (fig. 21). Logic, artiştii romani nu puteau să reprezinte în sculptură un Dac oarecare, de mai multe ori, ci o persoană foarte importantă din rândul lor. Nu mai intru în detalii, acest subiect a fost analizat şi dezvoltat în lucrări precedente[28].

Fig. 21. «Portrete» de nobili Daci propuse ca reprezentând, de fapt, una şi aceiaşi persoană, regele Decebal; a) Roma, Columna lui Traian, «scena» XXIV, bătălia de la Tapae; b) Roma, Muzeul Vaticanului, sala Braccio Nuovo; c) Florenţa, Giardino di Boboli; d) Florenţa, Museo dell'Opera di Santa Maria del Fiore.

În concluzie:

Cu ce scop au fost realizate aceste statui de Daci («simplă» propagandă politico-militară)? În Forul lui Traian a fost realizat un adevărat «program» iconografic. De ce Romanii au executat acest program iconografic imens dedicat poporului dac ? Este un alt subiect.

Se va încerca a se da răspuns la aceste întrebări într-un articol viitor.

Notăm numai:

Încercând de a justifica numărul impresionant de statui de Daci, realizate de artiştii romani pentru Forul lui Traian, ideea poate fi avansată că aceste sculpturi ar fi, un nobil «omagiu» dedicat de către Romani celui mai puternic adversar al lor. Mai multe argumente au fost invocate pentru susţinerea acestei afirmaţii: respectul, chiar admiraţia, resimţită de Traian în ceea ce priveşte războinicii Daci, cum atestă de

[28] Leonard Velcescu, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie antică*, teză de doctorat, în curs de apariţie (2008); de acelaşi autor, pentru mai multe detalii despre «portretele» lui Decebal, vezi de asemenea articolele, «"Reprezentări" statuare ale regelui Decebal», în *Dava*, nr. 1, octombrie, 2000, pe internet, http://www.iatp.md/dava şi «Représentations statuaires du roi Décébale», în SCIVA, t. 58, 2007.

asemenea numărul mare de legiuni romane compuse numai din soldaţi daci, precum şi aurul dacilor, luat ca pradă de război, care a contribuit în mod esenţial la redresarea economică a Imperiului roman.

Acest popor de războinici «redutabili», care, fusese foarte greu învins de Romani, dădu atîţia militari de valoare în legiunile Imperiului, nu putea fi ignorat de iconografia antică romană. Dacă se adaugă acestui fapt importanta pradă de război adusă de Romani din Dacia, incomensurabilele bogăţii care au «salvat» în mod practic Imperiul roman de la dezastru economic, se înţelege pentru ce Romanii au fost atît de «recunoscători» faţă de cei pe care îi învinseseră. Se poate deci considera că împăratul Traian a dedicat oarecum acest monument important (Forul) de asemenea şi Dacilor.

Marea calitate a sculpturilor din perioada lui Traian caracterizează aceste statui de Daci, realizate în momentul când arta «portretistică» romană se găsea în punctul ei culminant, la apogeu, adică imaginea umană a fost transpusă în piatră la un înalt grad artistic.

Aceste studii iconografice au ca rol de a situa mai bine aceste reprezentări de Daci, realizate de artiştii romani, în timpul domniei lui Traian, de a sublinia importanţa acestor sculpturi şi de a fi studiate la adevărata lor valoare.

DISCUSSION SUR QUELQUES "PROBLÈMES" CONCERNANT LES STATUES DE DACES DU FORUM DE TRAJAN, À ROME

Résumé

Dans cet article l’auteur veut maître en évidence quelques observations sur les nombreuses statues monumentales de Daces, réalisées par les Romains, sous le règne de l’empereur Trajan (98-117 ap. J.-C.), pour le Forum de Trajan, à Rome. Plus précisément ces sculptures ont été faites à la suite des guerres menées par Trajan contre la Dacie, en 101-102 et 105-106 ap. J.-C.

Cet ensemble de statues posent une série de «problèmes», et l’auteur essaye de répondre a toutes ces questions d’une manière pertinente:

- quelques exemples de statues de Daces réalisées par les artistes romains pour le Forum de Trajan;
- la place exacte et la fonction occupée dans le Forum par ces statues;
- la variété des dimensions de ces sculptures et leurs styles;
- discussions et analyses sur les nouvelles fouilles archéologique effectuées dans ce Forum, à partir de l’année 1998;
- les différences entre le plan ancien, classique, du Forum de Trajan et le nouveau plan, avec les nouvelles modifications;
- les nouvelles découvertes: trois nouvelles statues de Daces;
- le nombre approximatif de statue de Daces réalisées pour ce Forum;
- les reconstitutions effectuées par les Américains;
- la haute qualité artistique de ces statues pour les «portraits» de Daces;
- l’«identification» du roi des Daces, Décébale dans la statuaire.

Les Romains n'ont jamais réalisé, jusqu'ici, tant de statues de «Barbares». On peut affirmer que, plus que le Gaulois, le Germain, le Parthe, ou autres «Barbares», le Dace eut une place privilégiée dans l'art romain et au cœur de Rome (le Forum de Trajan). Le peuple dace a été, on peut dire, glorifié d'une manière sans précédent par les Romains, au point de donner l'impression d'une «sympathie» ou «admiration» tout à fait à part envers ce peuple.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ISTORIE MEDIEVALĂ

BASARAB I ŞI CONTRIBUŢIA SA LA CONSOLIDAREA ŢĂRII ROMÂNEŞTI[*]

NICOLAE CONSTANTINESCU[**]

Ţara Românească era deja o realitate politică în geografia Europei de sud-est a anului 1300 - un corolar pe plan suprastructural al procesului de unificare sesizabil în veacul al XIII-lea în sânul formaţiunilor teritoriale de rang voievodal (ele însele, de reţinut, constituite din vechime prin voinţa electivă a stăpânilor de pământ, *a cnejilor* - clasa dominantă feudală în devenirea ei istorică)[1]. A fost aşadar un proces intern, de durată, precipitat totuşi spre finalul veacului amintit, căci conjunctura relaţiilor internaţionale din centrul şi sud-estul continentului s-a dovedit a fi atunci favorabilă românilor de la sud de Carpaţi[2]. Focarul genezei statale se localizează la Argeş[3], unde rezida de altfel (în *Curtea Veche*, v. nota preliminară) voievodul-unificator, recunoscut de ceilalţi de o seamă cu el ca *Mare Voievod*; personaj învăluit însă în umbră, fapt care a încurajat mai târziu (în secolele XVI-XVII) ţesătura tradiţiei istorice munteneşti despre „Negru Vodă“ şi „Radu Negru“, ca fondator al statului[4], în realitate fiind vorba de *Tihomir* (v. infra).

---

[*] Din partea de interpretări istorice (respectiv cap. VII, *Mari voievozi din veacul al XIV-lea şi opera lor*, 1. *Rolul istoric al lui Basarab I*) a lucrării noastre, *Curtea de Argeş (1200-1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti,* Bucureşti, 1984 - în al cărei sumar iniţial a fost inclus şi conţinutul articolului de faţă, dar care, din motive ce nu interesează aici, nu a văzut lumina tiparului (v. infra, n. 4).

[**] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

[1] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orânduirea feudală,* Bucureşti, 1964, p. 29 (distincţia cnezat-voievodat), 66 („Cnejii ca nobilime prestatală“); idem, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 169, 179 şi urm., 292 şi urm., 309 şi urm. Cf. C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1974, p. 267-268. De reţinut şi opinia lui N. Iorga, *Istoria românilor*, III (*Ctitorii*), Bucureşti, 1937, p. 172 („Ca *ordine internă,* în ţara care acum s-a întemeiat solid, osebirea de clase nu e încă netedă, cu atât mai puţin profundă“).

[2] Vezi articolele din 1962, 1967 ş.a. ale Mariei Holban, reunite în volumul *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, Bucureşti, 1981 - cu atente analize pe baza izvoarelor scrise; cf. Sergiu Iosipescu, în vol. *Constituirea statelor feudale româneşti* [= *CSFR*], Bucureşti, 1980, p. 41 şi urm. În ceea ce ne priveşte, am înfăţişat unele interpretări istorice în articolul din *RdI*, 34, 1981, p. 681-701.

[3] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 268-270; cf. Şt. Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I «Întemeietorul» până la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 28-30. v. infra, n. 21.

[4] N. Iorga, *op. cit.*, p. 163. Recenta încercare a lui N. Stoicescu de a pune lucrurile la punct (v. *CSFR*, 1980, p. 97-164) este neconvingătoare, în pofida bogatei bibliografii folosite - v. critica lui Şt. S. Gorovei, în „AIIAI“, XX, 1983, p. 89-105. În problema datelor tradiţiei istorice munteneşti, punctul nostru de vedere a fost exprimat în cap. VI (*Repere istorice înainte de anul 1300. De la «ţări» la Ţara Românească*) din partea de interpretări istorice menţionată (supra, n. preliminară) - v. şi *Curtea de Argeş* (1984), p. 11 şi urm.

Noul stat feudal - o contribuţie românească la însăşi construcţia politică a Europei medievale - sau, ca să respectăm oglinda izvoarelor: *terra Transalpina, Ungrovlahia* („Vlahia dinspre unguri“), *Walachia* etc., a trebuit să parcurgă în mod necesar etape de acumulări şi experienţe pe planuri multiple în direcţia consolidării mecanismului complex al vieţii de stat organizate şi în primul rând să se apere de pericolul extern. În această ultimă privinţă, un moment cardinal se situează în anul 1330, în domnia voievodului Basarab I - considerat şi el ca întemeietor al Ţării Româneşti; de fapt, a fost *un continuator* şi vom încerca să definim aici rolul său în consolidarea statului feudal muntean, înfăţişând desfăşurările care au precedat sau au însoţit momentul istoric din 1330, unele cunoscute, altele reclamând clarificări, dacă nu chiar nuanţări interpretative, - doar în măsura posibilului, fireşte, date fiind lacunele numeroase din baza documentară de care dispunem. În orice caz, nu este vorba aici de o istorie a Ţării Româneşti în primele sale decenii de existenţă ci, mai degrabă, de o încercare de a sistematiza puncte de vedere exprimate în istoriografie, riscând totodată şi opinii personale. De la sine înţeles, chiar dacă întâmpină rezistenţă (de rutină) în receptarea lor datele investigaţiei noastre arheologice de la Curtea de Argeş vor fi ancorate planului interpretativ de aici, întrucât se raportează direct şi fără dubii la dimensionarea memorabilului moment istoric din 1330, la urmările sale, la personalitatea voievodului Basarab I.

1. Începuturile domniei lui Basarab I. Opţiuni politice

Un fiu de voievod român. Basarab - sau *Basaraba*[5] - era fiul lui Tihomir, astfel preciza un preţios document angevin într-o vreme când cel dintâi era denunţat ca „infidelis Olacus noster“, izvor de care ne ocupăm în § 2 (*infra,* n. 44). Dacă este acceptabil scenariul istoric propus pentru finalul veacului XIII, în textura acestuia trebuie să facem loc unui eveniment familial petrecut în casa voievodală de la Argeş, în *Curtea Veche* de acolo, stăpânită de Tihomir [voievod]: prin 1280 sau în jurul acestui reper cronologic a văzut lumina zilei viitorul cârmuitor al Ţării Româneşti. Oricum, Basarab s-a născut cu cel puţin un deceniu înainte de 1300, afirmaţie care se verifică, documentar, pe două căi. Prima ţine seama de faptul că Basarab era deja în fruntea ţării sale în anii '20 ai veacului XIV şi că, în 1351-52 (rotund: 1352), se stinge din viaţă la Câmpulung, cu siguranţă la o vârstă destul de înaintată. A doua priveşte însăşi familia lui Basarab: fiica sa, Teodora, se căsătorise cu Ivan Alexandru *înainte* ca acesta să fie proclamat ţar la Tîrnovo (1331); întrucât mai ştim că întâiul născut din această căsnicie a fost Mihail Asen (desemnat succesor al ţarului, dar care a murit de timpuriu, în 1355), şi că vlăstarul româno-bulgar avea în 1338 vârsta de 15 ani[6] - însemna că ţariţa îl adusese pe lume în anul 1323 şi că ea însăşi, pentru a fi nubilă la această dată, trebuia să se nască nu mai târziu de anii 1305-1308. În scurt, admiţând acest canevas cronologic - ar mai rezulta că Basarab era cam de aceeaşi vârstă cu acela care va fi

[5] *Infra*, n. 9.

[6] Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. Bonn, I (1829), p. 546. Cf. Al. Burmov, *Izbrani proizvodenija,* I, Sofia, 1968, p. 290 (cu semnificative, totuşi, tăceri).

chemat pe tronul Ungariei: Carol Robert de Anjou, născut în anul 1288, potrivit *Cronicii Pictate*[7].

Succesor în domnie: de când anume? Şi în această privinţă, penuria documentară ne obligă la reconstituiri ipotetice, de lucru, căci au rămas cu totul obscure împrejurările şi data dispariţiei „domnului necunoscut“ al anului 1300, de care aminteşte N. Iorga în ultima sa sinteză (semnificativ, totuşi, savantul vorbea cândva de „Basarab, fiul *necunoscutului* «Thocomerius»“)[8] [subl. ns.]. Altminteri, opinia că Basarab a preluat scaunul domnesc de la părintele său este de mult acceptată în istoriografia românească (în pofida incongruentelor care au dominat o vreme aspectul onomastic, propriu-zis, al acestei succesiuni)[9]. Când s-a putut petrece transmiterea tronului voievodal al Ţării Româneşti?

În general, istoricii au pornit de la reperul cronologic sigur: menţionarea lui Basarab I în anul 1324 (v. infra), ceea ce înseamnă că el era domn înainte de această dată. Astăzi, după publicarea unor documente angevine necunoscute vechii istoriografii, putem afirma: voievodul se afla în fruntea ţării transalpine în anii 1319-1321, oricum înainte de 29 oct. 1321 - astfel rezultă din datele care privesc *problema Mehadiei*, asupra căreia trebuie să stăruim încă de pe acum, deoarece este în strânsă legătură nu numai cu debutul domniei lui Basarab I, ci şi cu fluxul relaţiilor sale cu regele angevin, în parte chiar cu ansamblul situaţiei politice din Peninsula Balcanică premergătoare momentului 1330.

Astfel, dintr-o diplomă datată 16 martie 1322 aflăm că Dionisie Széchy, pe atunci „castelan de Jdioara şi de Mehadia“, era răsplătit de regele Carol Robert pentru felurite merite - între altele, el dând dovada de vitejie în războiul purtat împotriva lui „Uroş, răposatul rege schismatic al Rasciei [*Vrosius quondam rex scismaticus Rascie*]“[10], fiind vorba aşadar de conflictul sârbo-ungar despre care ştim că a avut loc în anul 1319 (ca o prelungire, de fapt, a unor alte conflicte locale - rebeliuni etc. - de după anul 1312)[11]. Mai târziu, la 27 martie 1329, o nouă diplomă regală acordată aceluiaşi Dionisie (atât de amestecat în evenimentele de care ne ocupăm aici) relua, în transumpt, diploma din 1322 şi adăuga acest amănunt: „Şi, în sfârşit, când l-am pus pe acest magistru Dionisie […] (mai mare) peste cetatea noastră numită Mehadia, aflată la

[7] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor* [=*IIR*], XI, Bucureşti, 1937, p. 100, 224; v. şi ed. Szentpétery Imre, *SRH-I* (1937, Al. Domanovszky), p 195.
[8] N. Iorga, *op. cit.*, p. 152, 154; idem, în *CvL*, XXXIV (1900) - articol republicat recent în vol. N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 124.
[9] Avem în vedere stadiul istoriografie din veacul trecut şi de la începutul celui actual, când avea o largă circulaţie teoria lui Bogdan P. Hasdeu despre „dinastia Basarabilor“ - v. *Istoria critică a Românilor,* II, Bucureşti, 1875, p. 137 („Tugomir Basarab (1300)“); idem, *Negru Vodă. Un secol si jumătate din începuturile Ţerii-Românesci,* Bucureşti, 1898, p. 268 (în Oltenia, 1298-1310: „Mircea Basarabă“). Însuşi Dimitrie Onciul vorbea de „Ioan Tugomir Basarab“, până la 1330, iar după această dată de „Alexandru Basarab“, învingătorul lui Carol Robert de Anjou - v. *Radul Negru şi originile Principatului Ţării Româneşti* (1891-1892), în *Opere,* ed. A. Sacerdoţeanu, I, Bucureşti, 1968, p. 358-360, 362 etc. În bună parte, lucrurile s-au lămurit abia după descoperirea celebrului grafit din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş (1920) - v. D. Onciul, în *BCMI,* X-XVI (1923), p. 101- 104, rămânând totuşi în totală umbră figura şi personalitatea lui *Tihomir* (un nume personal, ca de altfel şi al lui Basarab).
[10] Györffy Gy., *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez* (Contributions à l'histoire des Roumains aux XIII-e siècle et aux origines de l'État roumain), II, în „Történelmi Szemle“, 3-4 (1964), p. 548-549; cf. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 93 şi urm.
[11] S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 62 şi urm.

margine, pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul Ţării Româneşti, a regelui schismatic al Serbiei şi a tătarilor [*contra Bulgaros, Bazarab, woyuodam Transalpinum, regem Rascie scismaticum, ymo et Tartaros… constituissemus*] […], el, cu grija priceperii sale obişnuite“ etc.[12]. Evident, conţinutul celor două acte angevine se completează reciproc: în momentul numirii lui Dionisie Széchy la Mehadia (să mai notăm că acesta era deja castelan de Jdioara la 16 decembrie 1320) - doi dintre cei nominalizaţi şi vizaţi în egală măsură de regele angevin, ca inamici potenţiali, erau strict contemporani; unul era *kralj-ul* sârb, menţionat încă în 1322, iar celălalt era voievodul român, menţionat însă abia în 1329. Întrucât se consideră că ambele documente s-ar referi la craiul sârb Uroş III Dečanski[13] şi nu la tatăl acestuia Uroş II Milutin, cum stau lucrurile în realitate (de altfel, se crede că Milutin a murit în 1320, când de fapt, evenimentul a avut loc la *29 octombrie 1321*)[14] - să încercăm schiţarea cursului aşa-zisei probleme a Mehadiei, care, neîndoielnic, prefigurează *problema Severinului* etc.

Sunt binecunoscute peripeţiile drumului către tronul ungar cărora a trebuit să le facă faţă regele Carol Robert: nerecunoscut, în 1302, de către o bună parte a marilor feudali (de „oligarhie“, cum apreciază istoriografia maghiară, chiar cea actuală), Angevinul a fost silit să lupte din răsputeri pentru a se impune, în 1308, având totuşi de înfruntat în continuare adversari de temut; între aceştia din urmă se număra şi voievodul Transilvaniei, Ladislau Kán, care s-a opus noului rege ani în şir, până la destituirea din 1315; mai mult, o fiică a voievodului urma să devină soţia lui Uroş III - împrejurare care a alimentat la rându-i înverşunarea lui Carol Robert împotriva craiului Milutin şi a lui Ladislau Kán[15]. De asemenea, stări de revoltă se manifestă în Banat şi tocmai de aceea regele este nevoit să stea o vreme la Timişoara, unde semnează zeci de acte în acei ani. Într-adevăr, se răsculase un ban, pe nume Teodor Voyteh, iar fiul acestuia - Ioan Voyteh - deţinea cu forţa chiar cetatea Mehadiei (1315-1317), refuzând supunerea[16]. Cetatea se afla în partea apuseană a Banatului de Severin - căci partea răsăriteană a acestei formaţiuni politico-administrative, creată de regele Andrei II, fusese deja pierdută de regatul Ungariei în anii '90 ai veacului XIII, odată cu ascensiunea voievodului-unificator din Argeş, Tihomir, fiind încorporată aşadar Ţării Româneşti[17]. Este lesne de explicat strădania Angevinului de a rezolva, cu armele,

---

[12] Györffy Gy., *op. cit.*, p. 551-552; *DRH,* D, I, p. 41.
[13] Györffy Gy., *op. cit.*, p. 552 (n. 80); M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 94 (n. 14).
[14] M. Holban, *op. cit.*, p. 100; v. însă Leonida Mavromatis, *La fondation de L'Empire Serbe. Le kralj Milutin,* Thessalonique, 1978, p. 72 (n. 218), 83 (încoronarea lui Uroş III Dečanski: 6 ianuarie 1322) - în continuare: *L'Empire Serbe* (1978).
[15] B. Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria, 1290-1403,* Roma, 1938, p. 80 şi urm., 100-118, 125-126; cf. L. Mavromatis, *op. cit.*, p. 55 (n. 151).
[16] Györffy, Gy., *op. cit.,* p. 547-548 (la p. 541, se afirmă fără temei: *Basarab a fost instituit* voievod de către rege, în 1316; v. şi p. 568: „C'est á partir de 1316 qu'on tient compte du règne de Bazarab de Valachie, soumis à la mouvance du roi de Hongrie“); cf. M, Holban, *Relaţii* (1981), p. 97-98. care pune lucrurile la punct.
[17] „Între 1291 şi 1330, când seria banilor ungureşti de Severin constataţi prin documente este întreruptă, Basarabii izbutiră să recucerească Severinul: în 1330 el se găseşte în posesiunea lui «Basarab fiul lui Thocomer», voievodul Transalpin, de la care regele Carol Robert îl lua atunci“ - D. Onciul. *Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui* (1901-1903), *ed. cit.*, II, 1968. p. 65. Oricum, savantul medievist vedea stăpânirea Severinului de către domnii români în alt context istoric, potrivit teoriei sale despre preexistenta unui Banat românesc anterior penetraţiei ungare (*ibidem*, p. 45 şi urm.), aşadar Severinul nu reprezenta o

situaţia tulbure de la Mehadia: nu era vorba doar de restabilirea autorităţii regale faţă de un mărunt rebel, ci de un plan politic şi militar mult mai cuprinzător, care viza redobândirea Severinului şi, desigur, asaltarea Ţării Româneşti. Dar însuşi faptul că, în acei ani ai deceniului al doilea, regele Carol Robert a trebuit *să plănuiască* astfel de acţiuni împotriva unei ţări vecine, asupra căreia avea pretenţii de stăpânire - ne demonstrează că la Severin şi în restul Ţării Româneşti nu se afla un *vacuum de autoritate* (cu atât mai puţin putea fi vorba aici de un teritoriu mobilat cu dregători regali, sau cu tătari - cum încearcă să prezinte lucrurile unele curente istoriografice)[18], ci un voievod român - un Domn - în stare să reziste acestor planuri de expansiune, iar acesta nu putea fi decât Basarab I. Şi nu era singurul care stătea în calea strategiei angevine.

Căci în Balcani şi la Adriatica se ridicase de mai multă vreme *kralj-ul* Uroş II Milutin, unificatorul ţinuturilor sârbeşti - cel mai puternic monarh din Peninsulă[19]; nu întâmplător, regele Carol Robert îl considera pe Milutin, în 1322: „în acea vreme duşmanul nostru de căpetenie [*eo tempore noster emulus specialis*]“ (supra, n. 10). Decis să-l înfrunte pe Milutin, regele Ungariei trece fără zăbavă la fapte: îi pune în mişcare pe oamenii săi din Bosnia şi de pe litoralul adriatic, se aliază cu Filip de Taranto (pretendent la tronul Constantinopolului) şi, după câteva eşecuri răsunătoare, izbuteşte până la urmă să ocupe Belgradul şi să reînvie astfel banatul de Maćva (toamna anului 1319; pe litoral, Durazzo - cucerit de Milutin în 1315 - a fost reocupat de rege în anul 1321) etc.[20].

Tocmai aceste desfăşurări, alături de altele, şi-au aflat ecoul în documentele regale din anii 1322 şi 1329; avusese loc cândva recuperarea Mehadiei, posibil după 1317, când cetatea, se mai aflase în mâinile răzvrătitului Ioan Voyteh şi înainte de încheierea expediţiei din 1319 împotriva lui Milutin - mai probabil, însă, între 1319 şi 29 octombrie 1321, data morţii craiului sârb; se îndeplinise, aşadar, condiţia necesară ca un dregător regal, om de nădejde, să fie instalat de rege la Mehadia şi acesta era Dionisie Széchy. Rezultă limpede, *post factum*, potrivit literei şi spiritului diplomei din 1329, că voievodul Basarab I se afla în fruntea Ţării Româneşti la pragul dintre deceniul al doilea şi al treilea. Este o ipoteză hazardată să admitem că debutul în domnie al acestuia se va fi situat cu un deceniu înainte, *către c. 1310*? Nicidecum.

---

feudă pentru Basarab; o afirmase anterior: „Regii Ungariei, neputând să izbutească prin arme a supune pe domnii români, caută a-şi menţine titlul de suzeranitate prin cesiunea de teritorii ardeleneşti ca feuduri ungureşti. Astfel ei salvau măcar aparenţa unei suzeranităţi asupra principatelor române, pe când în realitate suzeranitatea nu era decât pentru feudurile ungureşti din Ardeal, date domnilor români“ (Almaşul, Făgăraşul, n. ns.) - v. *Originile Principatelor Române* (1899), ed. cit., I, p. 653. În consens cu D. Onciul este şi P. P. Panaitescu, *Introducere* (1969), p. 313-314 (v. şi p. 261-262, 267-268). Pentru detalii, pe baza unei minuţioase analize a izvoarelor - v. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 49-89 (*Despre Ţara Severinului şi Banatul de Severin în secolul al XIII-lea*) cu concluzia: în 1233 a fost doar o înjghebare a Banatului de Severin (p. 67: „banatul efemer din 1233“) şi tot astfel în 1243 sau 1247; abia în împrejurările dramatice din 1260 (agresiunea bulgară a lui Rostislav), odată cu numirea magistrului Laurenţiu (fost voievod al Transilvaniei) ca ban de Severin, se poate vorbi de existenţa reală a acestui Banat (p. 85, 89). „Când se va mai pomeni de acest banat, va fi în legătură cu stăpânirea reală a domnului Ţării Româneşti, care într-o anumită etapă va fi socotit şi ban de Severin printr-o ficţiune de cancelarie în urma compromisului cu regele angevin de la Buda, obligat să se mulţumească cu iluzia că Severinul este o feudă a coroanei sale“ (p. 89).

[18] *Supra,* n. 16.

[19] L. Mavromatis, *L'Empire Serbe* (1978), p. 16, 52-55, 65-67.

[20] *Ibidem,* p. 67 (n. 197-201); cf. B. Hóman, *Gli Angioini* (1938), p 126-130.

Ipoteza are toate valenţele unui fapt real, ca reper cronologic şi istoric, ea urmând desigur să fie verificată ulterior prin publicarea altor izvoare scrise, care îşi aşteaptă, cu siguranţă, rândul.

Opţiuni politice. Ţara stăpânită de Basarab I nu s-a născut prin cuceriri teritoriale în dauna altor state şi popoare, ci prin *adunarea* teritoriului locuit de români sub o singură cârmuire („Într-o lume de văi - scria N. Iorga - în care românii trăiseră până acuma răzleţi, cu toate cuprinderile, mai mult teoretice, în «ţeri», valea Argeşului a ajuns a-şi impune voevodul, care e acuma Domn românesc, cu tendinţa de a ocupa tot teritoriul locuit de neam")[21]. Acest dat istoric şi-a pus amprenta pe osatura întregii vieţi politice, interne şi externe, a Ţării Româneşti în veacul XIV şi mai departe, el explică în ultimă privire şi opţiunile politice ale lui Basarab I.

Fireşte, încă nu suntem în situaţia de a decela cu exactitate programul intern de guvernare în prima parte a domniei voievodului, avem numai câteva licăriri documentare în acest sens - de pildă, în legătură cu faptul că în timpul său mai existau forţe centrifugale, stăpânitori de pământ gata să se desprindă de autoritatea domnului din Argeş (fugari, până la urmă, în regatul Ungariei, cum vădeşte o sursă de mai târziu); aşa încât, ca să amintim tot o remarcă a lui N. Iorga, autoritatea lui Basarab I a fost indiscutabilă („încunjurată de un mare prestigiu intern", desigur, mai ales după epopeea victorioasă din 1330)[22], dar programul său de guvernare a stârnit şi împotrivire, nu s-a bucurat deci de linişte absolută în interiorul ţării, ceea ce se potriveşte de altfel cu natura orânduirii feudale, a statului feudal incipient şi în curs de consolidare.

Altminteri, nu încape îndoială că Basarab I a fost preocupat de organizarea ţării - administraţie, fiscalitate, putere armată etc. - şi îndeosebi de asigurarea hotarelor. Două din hotarele Ţării Româneşti erau stabile - Carpaţii şi Dunărea (în pofida unui curent istoriografic, care pune în cauză hotarul dunărean, răstălmăcindu-se unele izvoare)[23], dar ameninţarea plutea asupra hotarului de vest, la Severin, iar cel răsăritean se prezenta oarecum difuz, către Milcov şi Siret, din cauza presiunii tătărăşti din spre ţărmul de nord al Mării Negre şi dinspre Gurile Dunării; oricum, nu întâmplător îl lăuda papa Ioan XXII pe voievodul român, în anul 1327, considerându-l pe acesta „cucernic principe catolic" (sic !), învrednicit cu fapte „de laudă", împotriva „duşmanilor crucii, veniţi din îndepărtatele meleaguri ale Germaniei şi Poloniei şi din ţinuturile înconjurătoare [*et circumpositis regiombus*]" etc.[24], sugerându-ne că Basarab I era de pe atunci angajat în lupta împotriva acelor „hostes crucis" care erau în primul rând tătarii păgâni[25].

---

[21] N. Iorga, *Istoria românilor*, III (1937), p. 159.
[22] *Ibidem*, p. 158.
[23] De pildă, Ivan Bojilov, în „Byzantinobulgarica", IV, Sofia, 1973, p. 113-119 (răstălmăcindu-se pasaje din Gregoras, ed. cit., I, p. 390 şi din Geograful Anonim, 1308); ar fi vorba, cel puţin de teritoriul aflat în aval de Orşova - p. 118: „wenigstens von Orşova bis zur Donaumündung". Altminteri, cf. *Istoria României*, II, 1962, p. 163 (Şt. Ştefănescu).
[24] *DRH*, D, I, p. 39-40.
[25] S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 72-73 se îndoieşte de „colaborarea militară probabilă a Ţarii Româneşti cu forţele Transilvaniei angevine din 1326", împotriva tătarilor, război care „ar fi avut ca rezultat întinderea stăpânirii Ţării Româneşti la Dunărea de Jos până la Chilia" (p. 73, cu bibl. indicată în n. 212); într-adevăr, lipseşte fondul documentar în sprijinul ipotezei de mai sus, dar nu încape îndoială că politica externă a lui Basarab I trebuia în chip necesar să fie direcţionată şi împotriva pericolului tătar (cf. opinia lui P. P.

Dar sensul major al opţiunilor politice ale lui Basarab I ni se dezvăluie, în al treilea deceniu, în relaţiile cu regatul Ungariei, care ajung repede pe primul plan. Este semnificativ faptul că în decurs de un an, şi anume după implicarea voievodului român în conflictul dintre bizantini şi bulgari (1323: conflict grefat, trebuie precizat, pe criza dinastică ivită în Bizanţ - în 1320, răscoala lui Andronic III împotriva bunicului său Andronic II)[26], în anul 1324 se profilase deja o punte de înţelegere între regele angevin şi voievodul român. La 26 iulie 1324, un dregător regal - Martin, fiul lui Bugar, comite de Sălaj; bănuit că şi-a adus contribuţia la rezolvarea problemei Mehadiei, în sensul că l-a convins pe Ioan Voyteh să predea cetatea prin bună învoială[27] - era răsplătit de regele Carol Robert pentru meritele de care a dat dovadă, inclusiv „în purtarea soliilor noastre, în mai multe rânduri, la Basarab, voievodul nostru al Ţării Româneşti [*in deferendo pluribus vicibus nostra‹s› legaciones ad Bazarad, woyuodam nostrum Transalpinum*], unde şi-a îndeplinit slujba soliei sale în chip credincios şi vrednic de laudă[28]. Acesta este documentul care, pentru prima dată la scară cronologică, îl aminteşte pe Basarab I ca voievod al Ţării Româneşti. Atunci, însă, în 1324, voievodul era vasal al coroanei angevine - acesta este sensul expresiei „woyuodam nostrum Transalpinum“. Episodul - lesne de înţeles - a fost larg discutat în istoriografie.

Este de observat, mai întâi, că misiunea comitelui Martin nu a fost prea uşoară, căci acestuia (respectiv regelui) i-au trebuit câteva demersuri pe lângă voievodul din Argeş; „în mai multe rânduri“ au fost făcute călătoriile-solii ale celui amintit, aşadar cel puţin două sau trei au avut loc înainte de 26 iulie 1324 (şi, evident, după instalarea lui Dionisie Széchy la Mehadia, c. 1320). De reţinut, cu alte cuvinte, iniţiativa regală, durata tratativelor cu voievodul român şi, nu pentru ultima oară, numele castelanului de la Mehadia. Într-adevăr, cum s-a afirmat recent, a existat o legătură între tărăgănarea voievodului şi soarta de moment a lui Dionisie Széchy: Basarab I va fi fost de acord cu acceptarea suzeranităţii angevine, cu condiţia ca acel om intrigant şi belicos de la Mehadia să fie îndepărtat (s-a constatat, de altfel, că Dionisie mai este menţionat în funcţia de castelan de Mehadia la 22 februarie 1324, pentru ca ulterior să fie menţionat doar ca mare stolnic, *magister dapiferorum*)[29], ceea ce s-a şi întâmplat, căci îl vedem pe acelaşi dregător, *cu ambele funcţii,* menţionat iarăşi abia la 27 martie 1329, în diploma de care ne-am ocupat[30].

Dacă aşa au stat lucrurile, înţelegem mai bine de ce au fost necesare mai multe solii ale comitelui Martin: o vreme, cererea voievodului a fost socotită inacceptabila, căci ştirbea prestigiul regal şi sacrifica unul din principalii pioni ai strategiei angevine faţă de Ţara Românească; au primat însă, până la urmă, interesele politice majore de moment şi acestea au condus spre realizarea unui compromis. Ultima misiune a solului regal perfectase probabil detaliile; aşa se explică de ce regele Carol Robert se

---

Panaitescu despre pământul românesc - „pământ de cruciată“, *op. cit.,* p. 248-250); nu întâmplător, mai târziu, Basarab I va fi acuzat de regalitatea ungară de „colaborarea“ cu păgânii - o răsturnare, de fapt, a realităţilor.

[26] Cantacuzino, ed. Bonn, I (1828), p. 173-175.

[27] M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 94-96, 127-130. Evident, în lumina celor de faţă, nu poate fi acceptată afirmaţia (p. 100) că Mehadia încă nu era recuperată de rege în primăvara anului 1322.

[28] *DRH,* D. I, p. 36-37.

[29] *DIR,* C, XIV-II, p. 111; cf. M. Holban, *op. cit,* p. 100-101, 128-131.

[30] M. Holban, *op cit.*

deplasează în vara anului 1324 în Transilvania (îl întâlnim acolo, la Deva şi pe Târnave, semnând şi diploma pentru comitele Martin, căci la 10 august 1324 se afla deja la Sibiu)[31]. În scurt, rezultatul: Basarab I era recunoscut de rege în fruntea Ţării Româneşti, ca Domn al acesteia, iar voievodul, la rându-i, în calitate de stăpânitor al Severinului, ca feudă concedată (fictiv desigur), recunoştea suzeranitatea angevină. Acesta era conţinutul compromisului din 1324, atât de discutat în istoriografie[32]. Va fi prestat Basarab I şi omagiul feudal cuvenit? Pare puţin probabil[33].

Altminteri, fragilitatea acestui compromis a ieşit îndată în evidenţă, iar aceasta datorită politicii diferite a celor două părţi - *strategia ofensivă* a Angevinului, cu nădejdea că planurile ascunse, *de supunere necondiţionată a întregii ţări transalpine,* se vor realiza curând, în contrast cu *strategia apărării, a neatârnării politice,* promovată de voievodul român. Puse faţă în faţă, cele două opţiuni nu puteau crea decât o stare conflictuală.

De altfel, în regat existau destule forţe ostile unei înţelegeri cu Basarab I - dregători, din anturajul regelui (în afară de castelanul de Mehadia, un promotor al politicii de forţă mai era şi Toma Szécsenyi, voievodul Transilvaniei) care, cu siguranţă, nu au aprobat cele convenite în anul 1324 şi cu atât mai puţin acceptau unele curente de simpatie faţă de voievodul Ţării Româneşti. Ilustrativ în această ultimă privinţă este un act al capitlului de Tytel (18 iunie 1325): un anume Ştefan, fiul comitelui Parabuh, fusese pur şi simplu denunţat că îl lăudase (*conlaudasset*) pe „Basarab transalpinul, necredincios al sfintei coroane", afirmând că „puterea domnului nostru regele nu poate întru nimic să stea împotrivă şi să se compare cu puterea lui Basarab [*potentie ipsius Bazarab non in aliquo posset contraire et equari*]" - curată ponegrire (*delaudatio*)[34]. Chiar dacă actul respectiv nu provine din cancelaria regală, el vădeşte totuşi existenţa acelui grup ostil lui Basarab I la curtea regală şi, desigur, în afara acesteia. Ceea ce înseamnă că îndată după 1324, voievodul găsise deja un prilej, sau mai multe, de a-şi afirma opţiunea politică de căpetenie precizată mai sus şi a devenit astfel, potrivit normelor vieţii feudale, un „necredincios" (*infidelis*) - culpa cea mai gravă.

Se explică, aşadar, de ce abia la 27 martie 1329 a găsit de cuviinţa regele Carol Robert să dezvăluie sensul ascuns al unei măsuri administrative luate cu un deceniu mai devreme: după 1324, se acumulaseră destule fapte care, în ochii regelui, cântăreau în aşa măsură încât punerea în practică a planurilor ofensive împotriva Ţării Româneşti şi a lui Basarab I să nu mai întârzie. Restaurarea situaţiei la Mehadia, prin

---

[31] *DIR,* C, XIV-II, p. 126 şi urm. Cf. Ilie Minea, în *CI,* V-VII T 929-1931, Iaşi, 1932, p. 328 - în continuare: *Basarab* (1932).

[32] M. Holban, *op. cit.,* p. 101.

[33] „Vom atrage atenţia şi asupra repulsiei pentru omagiu pe care o arată toţi domnii români pe rând. Pentru refuzul de omagiu şi de tribut se luptă şi cade Litovoi. Pentru ace laşi motiv Basarab provoacă intervenţia militară a regelui Ungariei…" - scria N. Iorga (1915-1916), v. *Studii* (1984), ed. cit., p. 61; v. şi p. 83-84 (dar cu opinia despre Severin: *„Aceasta era singura adevărată feudă ungurească, de la 1234* încă, până la această vreme când cetatea împlinea un veac de existenţă tulburată şi plină de vicisitudini"). În aceeaşi privinţă, inclusiv asupra noţiunii medievale acoperite de cuvântul „independenţă" (noţiune care „nu exista atunci") - v. *Istoria Romanilor* III, 1937, p. 166-167.

[34] *DRH,* D-I, p. 37-38; comentarii la M. Holban, *Relaţii,* 1981, p. 101-103 (ne raliem totuşi lui Györffy Gy, *Adatok* II, p. 549-550: aprecierea că Basarab era „necredincios" în 1325 nu aparţine denunţătorului, Pavel fiul lui Iwanka de Ugal, ci chiar emitentului, magistrul Ladislau, prepozitul capitlului de Tytel).

reaşezarea acolo a lui Dionisie Széchy, arăta limpede că în 1329 lucrurile se prezentau la fel ca în anii 1320-1322: aceleaşi erau ţelurile strategice ale Ungariei angevine, aceiaşi erau duşmanii potenţiali ai regatului (cu deosebirea că în 1329 era vorba într-adevăr de Uroş III Dečanski), inclusiv Basarab I.

Am atrage deci şi noi atenţia asupra unei trăsături caracteristice a politicii angevine, relevată ca atare de către Maria Holban: ori de câte ori, faţă de Ţara Românească, se urzesc planuri de cucerire - acestea coincid totdeauna cu momentele în care voievozii Ţării Româneşti îşi manifestă pe diverse căi şi cu diferite mijloace (politice, economice, militare etc. - ceea ce s-a întâmplat deseori pe parcursul veacului XIV) voinţa de a exista şi cârmui de sine-stătători - astfel de planuri reprezintă contramăsuri, represalii, inclusiv *manu militari;* iar preliminariile se circumscriu în Banat sau în Transilvania (unde se deplasează de regulă şi regalitatea din Vişegrad sau Buda), debutând cu instalarea (reinstalarea) unor dregători belicoşi - cazul lui Dionisie Széchy, la Mehadia (ulterior, rolul acesteia va fi luat de Orşova, iar ca persoane, sub Ludovic I, de către fraţii Himfy). În 1329, într-adevăr, suntem în preajma unui conflict armat, în ajunul invaziei împotriva Ţării Româneşti.

2. **Războiul de apărare din 1330**

În bună parte, evenimentele din anul 1330 s-au desfăşurat sub semnul alianţelor, cu excepţia celor petrecute pe teritoriul Ţării Româneşti şi legate de invazia angevină, ceea ce este cazul să precizăm de pe acum. Tocmai datorită acestui joc al alianţelor, îl vedem pe Basarab I angajat în conflictul ce izbucnise în Balcani, de data aceasta intre sârbi şi bulgari, sfârşit cu bătălia de la Velbujd (28 iulie 1330).

Înrudit cu casa dinastica bulgară, voievodul sărise şi atunci în ajutor, pe când sârbii erau sprijiniţi de raguzani[35]. În această privinţă, prezintă un interes deosebit acea pagină din scrierea raguzanului Luccari care, deşi apărută la peste un sfert de mileniu mai târziu, arunca semnificative lumini asupra momentului 1330, căci în ea ni se vorbeşte chiar de acest conflict din Balcani, cum a remarcat încă D. Onciul[36]. Desigur, sursele folosite de autorul târziu nu i-au îngăduit acestuia să afle numele voievodului român din 1330 - el procedând prin digresiune, introducând în naraţia sa un mic pasaj despre „Negro Voevoda“, despre construcţiile sale etc., ba chiar şi despre „fiul“ său („Vulaico“) -, voievod despre care Luccari credea că *nu a participat* la luptele din Balcani. Contextul scrierii raguzanului ni-l arată pe acest voievod - Basarab I, fireşte - ca pe un suveran de care se ţinea seama în politica generală din sud-estul Europei. Căci nu avem nici un motiv să ne îndoim că un *ambasciadore* fusese trimis în Ţara Românească (la Argeş, fără doar şi poate) de către *Dussan,* cum preciza Luccari (este vorba de viitorul Ştefan IV Duşan, asociat de timpuriu la domnia tatălui său Uroş III Dečanski)[37] - şi acest sol nu era nimeni altul decât un strămoş al autorului: *Niccolò Luccari*[38]. Misiunea acestuia - una dintre cele mai timpurii înregistrabile documentar cu

---

[35] Gregoras, ed. cit., p. 391, 394; cf. L. Mavromatis, *L'Empire Serbe* (1978), p. 80; S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 74-75 (cu data luptei: 18 iulie).

[36] *Originile* (1899), ed. cit., p. 636-637 (n. 83).

[37] L. Mavromatis, *op. cit.,* p. 72.

[38] Pe acest *patrizio raguseo* îl aflăm, de altfel, în calitate de sol la curtea sârbească din Skopje în 1323 - v. *Cronica Ragusino Iunii Restii* (*ab origine urbis usque ad annum 1451*), ed. Sp. Nodilo, în „Monumenta spectantia historiam Slavonum meridionalium“, XXV, Zagreb, 1893, p. 112, 118.

privire la raporturile noastre cu sârbii şi cu cetatea de la Adriatica - avea menirea să-l convingă pe „Vulaico“ să stea alături de sârbi, sau măcar să rămână neangajat în conflict (*star neutrale in quella guerra*); cu atât mai mult, cu cât însuşi Niccolò Luccari putuse constata *la faţa locului* că şi bulgarii acţionau în aceeaşi direcţie (*gli Ambasciadori Bulgari lo sollecitavano a fare lega con esso loro*); grea dilemă pentru voievodul român, arată Luccari, acesta afirmând că voievodul ar fi promis neutralitatea[39].

Cert lucru, în pofida confuziilor în jurul numelui, amintita pagină istoriografică trebuie reţinută căci ea redă ecoul târziu al unor fapte şi desfăşurări petrecute aievea, în preziua invaziei angevine din 1330. Ea vădeşte, dacă mai e nevoie să o subliniem, ascensiunea lui Basarab I, ponderea sa în contextul politic al sud-estului european - implicit deci creşterea în importanţă a Ţării Româneşti. Cât de ferm a fost atunci terenul pe care a crescut şi s-a dezvoltat acest stat feudal, se va vedea din cele următoare.

Izvoare privitoare la invazia angevină din 1330. Pe fundalul evenimentelor din Balcani, regele Carol Robert pregătea minuţios atacul împotriva Ţării Româneşti, scopul fiind să-l alunge din scaunul domnesc pe Basarab (*expelleret,* potrivit Cronicii Pictate), de fapt să supună întreaga ţară - ţelul strategiei politice angevine. În afară de izvorul citat - care nu este strict contemporan cu evenimentele -, dispunem de alte surse documentare, unele de valoare inegalabilă pentru istoria noastră, iar ele ne vin din trei direcţii : 1) acte emise de însăşi cancelaria regală ungară, începând cu anul 1331, conţinând referiri directe sau aluzii la expediţia angevină; în fapt, avem de-a face cu *versiuni* asupra acestei expediţii şi ele, ca atare, pot fi lesne recunoscute ulterior, întrucât au fost preluate (mai exact: prelucrate) de Cronica Pictată, iar prin intermediul acesteia de către alte compilaţii, inclusiv *cronici germane*; 2) acte de adeverire, emanând din cancelariile unor capitluri (de ex., cel din Alba Iulia, 1331) sau ale unor mănăstiri (de ex., cel din Szekszard, 1331); 3) continuatorul operei din 1326 a lui Petru de Dusburg (foarte probabil, chiar cronicarul însuşi), respectiv adaosurile contemporane, din 1330, la *Cronica terre Prussie.* Altfel spus, izvoarele provin mai ales din mediul ungar dar nu exclusiv din acesta, dovadă fiind şi documentele papale (chiar dacă ele respiră poziţia ideologică a regalităţii angevine).

Oricum, să reţinem *versiunile* cancelariei regale - definite şi ordonate ca atare de către Maria Holban. Într-adevăr, după eşecul suferit în Ţara Românească, regele Carol Robert şi anturajul său au fost siliţi să evoce faptele petrecute, să explice scopurile şi să justifice rezultatele dezastruoase ale expediţiei din 1330. Lesne de înţeles, asemenea versiuni - trei la număr - se bat cap în cap, dar explicaţia rezidă în faptul că destinaţia lor era diferită, chiar dacă ele s-au conturat aproape simultan şi sunt înregistrabile documentar la câteva luni - un an de la dezastru. Astfel, *prima versiune,* de uz extern, se referă la o expediţie împotriva tătarilor (!), ar fi fost - evident -

[39] Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa, libri quatro,* Veneţia, 1605, p. 49-50. Despre participarea lui Basarab I la lupta de la Veibuyd, v. Radojčić, *Zakonik cara Dušana 1349 i 1354,* Belgrad, 1960, p. 142 (ap. Anca Iancu, în *Studii istorice sud-est europene,* I, Bucureşti, 1974, p. 15); v. şi L. Mavromatis, *op. cit.,* p. 80-82. Deznodământul luptei, se ştie, a fost fatal ţarului bulgar Mihail Şişman - v. şi *Cronica Ragusino Iunii Restii,* ed. cit., p. 120 (exaltă contribuţia raguzanilor la victoria sârbilor: „per opera particolare dei soldati italiani…“).

victorioasă, dar că o „cursă mişelească [*proditoriis…in regressu insidiis*] îi fusese pregătită regelui la întoarcere, cum aflăm din scrisoarea de răspuns a papei Ioann XXII (5 august 1331)[40]. Celelalte versiuni sunt de uz intern: *a doua,* în ordinea substanţei plăsmuite, prezenta expediţia regală ca o simplă „plimbare paşnică“ prin Ţara Românească, regele fiind însoţit doar de o mică escortă - „cursa“ fiind doar sugerată; versiunea este întâlnită frecvent *în formulele de repecetluire* a unor acte regale anterioare, respectiv *cu al treilea sigiliu regal* (căci al doilea sigiliu fusese pierdut chiar cu prilejul expediţiei)[41]. în sfârşit, *a treia versiune* prezintă şi cel mai înalt interes, pentru simplul motiv că, de această dată, regele Carol Robert nu a mai putut ocoli adevărul: existau prea mulţi martori ai dezastrului suferit, ei ştiau prea bine care au fost scopurile expediţiei, cunoşteau dimensiunea oastei regale etc. - aşadar nu puteau fi înşelaţi; de aceea, versiunea se întâlneşte în diplomele regale care răsplăteau pe participanţii la invazie, *deci pe veteranii scăpaţi cu viaţă* (sau *mai ales* pe aceştia, căci există şi documente cu versiunea a doua referitoare la veterani)[42].

De ce am insistat în această privinţă? Mai întâi, pentru că, procedural (metodologic) izvoarele şi îndeosebi cele ungare comportă o triere a lor, ele nu pot fi privite global, nediferenţiat - ci în funcţie de cele ce afirmă prin substratul lor, aşadar prin schema celor trei versiuni stabilite de Maria Holban (v. n. 42). în al doilea rând, pentru că în circuitul emisiunilor de acte referitoare la invazia angevină din 1330 s-au ivit şi situaţii neaşteptate, cazuri particulare - şi unul dintre acestea ne interesează îndeaproape.

De pildă, cornitele Pavel de Nagymárton, judele curţii regale şi fratele său Laurenţiu, castelan de Pîncota şi comite de Zarand - ambii participând la expediţia din Ţara Românească -, au adresat regelui rugămintea ca un număr de cinci scrisori patente (*littere patentes*), privitoare la stăpânirea şi bunurile unor moşii din Austria, să fie reunite în una singură, privilegială (*littere privilegiales*), confirmată de rege; ceea ce se şi întâmplă, căci patentele celor doi (din iunie-august 1332) sunt reproduse întocmai în diploma din *26 noiembrie 1332,* act întărit, desigur, cu al treilea sigiliu regal. Întâmplare fericită şi pentru istoria noastră, ştiut fiind că drumul de la patentă la privilegiu era atunci, în mod obişnuit, mai lung decât apare în cazul de faţă, el măsurându-se adesea în ani de zile[43]. Fără îndoială, regele a făcut atunci o excepţie, abătându-se de la procedura de rutină, luând în considerare faptele de arme ale celor doi şi, mai probabil, statutul dregătorului său (Pavel era în funcţie cel puţin din 1328 - o va deţine de altfel până prin 1348; ambii fraţi sunt menţionaţi în documente încă din 1319). Or, doar în ultima parte a diplomei privilegiale din 26 noiembrie 1332, către

[40] *DRH,* D, I, p. 44-45.

[41] *Ibidem,* p. 47 (doc. din 2 noiembrie 1332, o confirmare a altuia din 6 nov. 1325; în actul renovat se menţionează numele celui ce purtase cu el al doilea sigiliu regal: Andrei, vicecancelar şi prepozit de Alba, omorât în războiul din 1330).

[42] *Ibidem,* p. 52-54 (2 ianuarie 1333), 57-58 (19 mai 1335) ş.a. Despre versiunile cancelariei ungare - v. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 107-113, 131-136.

[43] Cf. Francisc Pali, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec, XI-XTV),* în *DIR, Introducere,* II (1956), p. 228, 231-235 şi îndeosebi p. 254-259 (cu precizarea: fiind acte cu dispoziţii juridice de caracter provizoriu, *littere patentes* sau *l. aperte* erau ulterior transcrise în *l. privilegiales, privilegia* - dar transcrierea „se face după un interval de timp, uneori de câţiva ani sau chiar zeci de ani“ şi numai în cazul când nu se iveau contestaţii în legătură cu acţiunea juridică, de ex., danie, împărţire de moşii etc.; procedură diplomatică valabilă, evident, pentru întregul regat).

final, găsim formula incriminatorie la adresa voievodului Ţării Româneşti: „am ajuns în nişte ţinuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ţinute pe nedrept de către Basarab, schismaticul, fiul lui Tihomir [*per Bazarab, filium Thocomerii, scismaticum*], spre marea noastră nesocotire şi a sfintei coroane, acest Basarab, necredinciosul nostru român, etc.“[44]. Dacă beneficiarii diplomei nu s-ar fi grăbit cu reunirea patentelor şi nu ar fi găsit înţelegerea suveranului angevin, cine ştie dacă azi am cunoaşte numele tatălui lui Basarab I, căci mai târziu multe amănunte legate de invazie s-au stins din memorie, reclamând mărturii pentru reconstituirea faptelor[45]. Atunci, însă, în 1332, anul „neuitatei înfrângeri“ (N. Iorga) era prea apropiat, aşa încât şi preţiosul amănunt istoric se află la locul său.

Traseul şi etapele invaziei angevine. Scenariile propuse în această privinţă sunt numeroase, de altfel în acest sector de analiză şi interpretare situându-se şi principalele controverse în legătură cu desfăşurarea şi deznodământul invaziei angevine din 1330. Recenta încercare de a pune lucrurile la punct, a lui C. Rezachevici[46], temerară prin chiar titlul ei, va stârni, desigur, noi controverse. În ceea ce ne priveşte, nu oferim aici o reconstituire a scenariului real, de odinioară - stadiul actual de cunoştinţe nu îngăduie decât aproximaţii -, ci o schiţă de tablou susceptibilă de a căpăta contururi mai limpezi în viitor. Vom apela, desigur, la izvoarele scrise şi, repetăm, la datele investigaţiei arheologice de la Curtea de Argeş.

1) Conform practicii vremii, mobilizarea oastei ungare de invazie s-a făcut din ordinul regelui (*regio edictu*, cf. diploma din 1332, n. 44), trupele urmând să-i stea la dispoziţie pe o durată determinată, fiind lăsate apoi la vatră (*residencia exercitus*). Deşi se cunoaşte că în anul 1330 regele angevin era angajat şi pe alte fronturi de luptă (*infra*, Petru de Dusburg; v. şi Cronica Pictată), actul la care ne referim îndată a avut, socotim, o strânsă legătură cu debutul expediţiei lui Carol Robert împotriva Ţării Româneşti. Este vorba de un act de adeverire al capitlului de Cenad (1 august 1330): gâlceava pentru stăpânirea unei moşii de pe Mureş, în comitatul Cenad, lua sfârşit prin buna înţelegere dintre părţi (*în grabă,* putem adăuga), cu toate că „a fost amânată pentru a cincisprezecea zi după lăsarea la vatră a oastei domnului nostru regele“[47]. Rezultă, aşadar, că un ordin de mobilizare fusese dat din vreme (oricum, cu cel puţin o lună-două înainte de 1 august 1330, deci cam pe timpul preliminariilor luptei de la Velbujd), iar faptul că pricina amintită se referă la Banatul actual şi că ea a fost stinsă repede, fără complicarea celor în litigiu, ne convinge că oastea mobilizată de rege trebuia să se adune în acest ţinut şi că de aici urma sa pornească mai departe, împotriva Ţării

---

[44] *DRH,* D, I, p. 50-51. Posedăm o fotocopie după originalul actului (aflat la Arhiva Naţională Ungară /MOL 2733), ca şi alte fotocopii, datorită bunăvoinţei prof. Györffy György din Budapesta, căruia îi adresăm mulţumiri şi pe această cale.

[45] Vezi actul datat 18 ianuarie 1357: în motivare se arată că tatăl beneficiarilor (magistrul Laurenţiu, fiul lui Emeric, din neamul Ossul) luptase în 1330 împotriva lui Basarab şi „a fost ucis prin vărsarea sângelui său, *precum ştim din arătările şi spusele neîndoielnice* împărtășite nouă de credincioşii noştri baroni“ (subl. ns.) - *DRH,* C-XI, p. 79, transumpt în actul lui Ludovic I din 4 februarie 1364.

[46] Cf. AIIAI, XXI (1984), p. 73-87 (I), bogat în indicaţii bibliografice (deşi incomplet în această privinţă); la data predării articolului de faţă (25 iulie 1985), nu cunoşteam conţinutul părţii a II-a a contribuţiei autorului. În orice caz, suntem în dezacord cu d-sa în ce priveşte localizarea bătăliei din 9-12 noiembrie 1330 în partea apuseană a Ţării Româneşti (tot astfel cum nu se justifică nici idiosincrazia faţă de *logica* unor desfăşurări legate de invazia angevină din 1330).

[47] *DIR,* C, XIV-II, p. 333.

Româneşti. Presupunem, în consecinţă, că regele şi-a convocat oastea la Timişoara (ca mai târziu, sub Ludovic I, împotriva lui Vlaicu Vodă, 1365), sau poate la Mehadia, mai aproape de ţinta imediată a invaziei - Severinul.

2) Într-adevăr, potrivit Cronicii Pictate aceasta debutează cu ocuparea Severinului, *în septembrie* - încearcă să precizeze compilatorul târziu al naraţiei, care mai adaugă: „… regele a cuprins Severinul şi fortăreaţa lui [*Zeurim et castrum ipsius*]“, fiind instalat acolo, ca ban, Dionisie Széchy. Întrucât este singurul izvor care aduce astfel de precizări (inclusiv afirmaţia despre plata regulată a tributului vasalic din partea lui Basarab, ca şi despre binecunoscuta ofertă de pace a acestuia, respinsă cu trufie de către rege), inexistente ca atare în actele de cancelarie, au fost decelate în toate acestea unele elemente provenite din *tradiţia orală anonimă* şi ajunse la cunoştinţa compilatorului din vremea lui Ludovic I, cu fireasca lor încărcătură de dojană la adresa regelui Carol Robert; alături de această tradiţie, a existat probabil şi o sursă paralelă de informaţie, datorată chiar celui menţionat în Cronica Pictată, comitelui Donch de Zvolen[48]. De asemenea, o sursă putea fi şi Pavel de Nagymárton, judele curţii regale (până în 1348, iar apoi prin arhiva moştenită de la el).

Pe deasupra umbrelor de îndoială care planează asupra acestei *etape severinene* a invaziei[49] - ea a existat oricum, itinerarul dinspre vest al regelui Carol Robert fiind indiscutabil -, rămâne stabilit un fapt: ocuparea părţii răsăritene a Banatului de Severin a avut loc fără lupte, altminteri actele oficiale ar fi abundat în informaţii, amplificând victoria ca o contrapondere a dezastrului final. Se explică, aşadar, tăcerea documentelor în legătură cu începutul invaziei şi, desigur, „umplutura“ din contextul amintit al Cronicii Pictate.

3) Oastea regală pătrunde în adâncul Ţării Româneşti, ţinta fiind de această dată chiar capitala - Argeşul. Această etapă a invaziei este prezentată lapidar în Cronica Pictată (Argeşul nu este în nici un fel menţionat), iar actele de cancelarie o evocă la fel de fugitiv (*accessissemus, perambulassemus,* etc.)[50]. Referinţa Cronicii Pictate - oastea întreagă, oameni şi cai, cuprinşi de foamete „în ţară necunoscută, între munţi şi dealuri cu păduri“ - nu este chiar întâmplătoare: deşi era vreme de toamnă, cu recolta în bună parte strânsă, nu este exclus ca totul să fi fost ascuns sau pârjolit în calea invadatorilor (o tactică de tradiţie la români); de asemenea, s-ar putea ca anul 1330 să fi fost marcat de o recoltă mai slabă, datorită calamităţilor naturale din anii anteriori[51]. Altminteri,

---

[48] Ed. cit., p. 108-109, 233-234 (şi ed. *SRH,* I, p. 496-498). Comentarii la M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 116 şi urm., 131 şi urm.

[49] Datorită necunoaşterii întinderii exacte a Banatului de Severin (*supra,* n. 17). Ar fi destule motive să presupunem că regele a stat mai multă vreme la Severin, pentru a explica durata ulterioară a expediţiei, pe care am vedea-o mai scurtă. Cât priveşte solia de pace din partea lui Basarab I, aceasta probabil că nu a existat ca atare. Să fie vorba cumva de o scrisoare adresată regelui - prevenitoare dar decisă - înainte de invazie (voievodul fiind la curent cu pregătirile acesteia), episod plasat însă de compilatorul Cronicii Pictate în con textul amintit? Răspundeţi-i în scrisoarea voastră /*per vestras litteras*/ cu favoarea bunătăţii regale“, ar fi rostit între altele nobilul din suită - împrejurare ce se putea ivi, de bună seamă, şi anterior, la Vişegrad sau Buda, la Timişoara sau Mehadia. Îndoiala persistă, în sfârşit, cu privire la angajamentele (oricum exagerate) pe care şi le-ar fi asumat voievodul român; *acestea nu-şi mai aveau, rostul după începerea invaziei!*

[50] *DRH,* D, I, passim (cf. p. 53: *fuissemus,* 1333; 58: *visitassemus,* 1336).

[51] Indicaţii imprecise (şi mai ales pentru *Europa,* în anii 1328, 1331/32) la Dr. Réthly Antal, *Idöjarasi események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig* (Fenomene climatice şi calamităţi naturale înregistrate în Ungaria până la 1700), Budapesta, 1962, p. 41-42.

pasajul citat ne poate sugera şi traseul străbătut de regele Carol Robert după etapa Severinului: *ţinutul subcarpatic,* adică drumul prin culoarul depresionar Tismana-Tîrgu Jiu-Horezu, apoi Râmnicul Vâlcea şi de aici, peste Olt şi dealuri, direct la Argeş; simplă supoziţie, pe considerentul că oastea de invazie trebuia să se grăbească către Argeş pe un drum mai scurt - şi nu de ocol, admiţând traseul pe marginea Podişului Getic, prin Craiova-Slatina, iar de aici prin Piteşti către Argeş.

4) În orice caz, *etapa argeşeană* a invaziei este relativ limpede documentată şi vom stărui asupra ei întrucât firele dezastrului final al aventurii angevine *de aici* au pornit. Un episod - insolit şi misterios întrucâtva - a fost considerat de istoriografie că se înscrie în etapa precedentă, a străbaterii ţării, dar episodul *Bakó*, la care *ne oprim,* se poate mai organic lega de evenimentele petrecute la Argeş[52].

Astfel, cum ne înfăţişează diploma pentru vicecancelarul Thatamer şi fratele său Bakó (*16 noiembrie 1336* - v. n. urm.), un tandem comparabil cu acela al fraţilor Pavel şi Laurenţiu din 1332, regele îi răsplătea pe cei doi şi îndeosebi pe Bakó - care copilărise la curtea regală, iar în campania din 1330 se aflase în slujba voievodului Toma al Transilvaniei; el îşi primejduise de multe ori viaţa, „mai ales atunci când am cercetat cu toată puterea oastei noastre Ţara Românească, şi ‹când› el, din porunca măritului bărbat Toma, voievodul Transilvaniei, stăpânul său, s-a grăbit după noi şi după stăpânul său, cu puţini oameni, în nişte solii şi treburi tainice [*post nos et ipsum dominum suum, in occultis legationibus et factis cum paucis personis hominum… properavit*], apărându-se de duşmani şi de primejdia morţii prin iscusinţa sa isteaţă şi mântuindu-se printr-un noroc şi o întâmplare vrednică de mirare, şi ne-a ajuns tocmai sub cetatea Argeş [*et recte sub castro Argyas nos adiunxit*], unde noi şi întreaga noastră oaste am rămas uimiţi de sosirea lui neaşteptată şi unde şi-a îndeplinit în chip vrednic de laudă însărcinările ce i-au fost date şi pe care el şi le-a luat asupra sa. Totuşi, după acestea, la întoarcerea sa de acolo, nu a scăpat fără a se alege cu o rană grea, iar de pe urma marii pierderi de sânge şi a crâncenei lupte, el a pierdut cu timpul lumina ochiului drept“[53].

Ciudată şi interesantă postură a acestui Bakó, pe care trebuie să-l vedem, potrivit pasajului de mai sus, mai degrabă ca pe un căpitan de *comando* (ierte-ni-se anacronismul) decât ca pe un „sol“ înzestrat cu rafinament diplomatic, să zicem de talia comitelui Martin din 1324. Bakó a fost un luptător, înainte de toate, a dat şi a primit lovituri, iar misiunea sa nu a putut fi decât militară, destructivă. Problema este *când* şi *unde* şi-a îndeplinit el rolul încredinţat în fruntea cetei sale. S-au făcut felurite presupuneri în această privinţă, opiniile fiind convergente îndeosebi asupra următorului fapt: Bakó rămăsese în urma oastei regale, şi-a îndeplinit misiunea şi i-a ajuns pe rege şi voievodul Toma într-un moment când întreaga oaste se afla deja tăbărâtă în faţa Argeşului[54]. Dar pasajul de care ne ocupăm - întregul episod-Bakó - comportă şi o altă interpretare, un scenariu diferit (ca să revenim la cele spuse în paginile precedente),

---

[52] I. Minea, *Basarab* (1932), p. 333 (Bakó ar fi fost trimis să ia legătura cu adversari ai voievodului); cf. M. Holban, *Relaţii* (1981), p. 134-133 şi S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 82-84.

[53] *DRH,* D, I, p. 58. Datarea documentului este controversată: 17 oct. 1336 (Györffy Gy., *Adatok* - II, p. 560-561); 1336 ‹după 11 noiembrie› (ed. cit.), întrucât conţine în transumpt şi judecata din această zi a judelui Pavel de Nagymárton; adoptăm aici datarea - 16 nov. 1336 - după Fr. Pali, în *DIR, Introducere,* I (1956), p. 461 (n. 5).

[54] *Supra,* n. 52.

care încearcă să reconstituie cele petrecute realmente *la Argeş.* Căci acolo, de prisos să demonstrăm, se afla Basarab I.

a) Oastea de invazie ajunge într-adevăr la Argeş, îşi organizează tabăra, foarte probabil pregătindu-se de asediul acelui „castrum", care nu putea fi decât oraşul-capitală, mai exact *Curtea Veche* de acolo, reşedinţa voievodului Basarab[55]. Cine cunoaşte topografia aşezării, îşi poate imagina chiar ambianţa taberei regale, identificând locul acesteia: nu în jurul reşedinţei domneşti de pe terasa înaltă din stânga râului Argeş, ci în faţa acesteia, pe malul drept („Peste Râu", cum zic localnicii), unde - coincidenţă întâmplătoare? - debuşează tocmai drumul dinspre Vâlcea, prin Tigvenii de pe Topolog. Acelui loc se potriveşte expresia din documentul - 1336: „sub castro Argyas" şi mai ales formularea dintr-un document de mai târziu - „ante castrum Argyas" (*în faţă* implicând şi o bariera naturală, care nu era alta decât râul Argeş).

b) Extenuată şi înfometată, pândită şi poate chiar împresurată de oştenii lui Basarab I - oricum *hărţuită,* cum indica diploma din 30 iunie 1347 pentru Ştefan Lackfi: „pe când pomenitul tatăl al nostru […] şi-a aşezat tabăra în faţa cetăţii Argeş [*ante castrum Argyas castra metatus fuisset*], acelaşi Ştefan, acum voievod (al Transilvaniei), atunci fiind mare comis şi comandant al oştirii tatălui nostru […], prinzând şase dintre necredincioşii schismatici, care i-au atacat pe oamenii credincioşi tatălui nostru, i-a adus tatălui nostru, iar pe cei mai mulţi dintre aceştia i-a ucis, etc."[56], *soluţia unei păci cu Basarab I* era singura alternativă din partea regelui angevin.

Este *pacea* convenită, la Argeş desigur (deşi nici un izvor nu precizează acest lucru) - *o pace făţarnică,* va proclama îndată regele, după dezastru (*sub ficte pacis astucia*, 1332), învinuindu-l pe Basarab I; *un armistiţiu,* cum scria mai târziu compilatorul Cronicii Pictate, care brodează pe marginea realităţii: „De aceea, s-a ordonat o împăcare cu Basarab [*Quo facto treuga ordinata cum* Bazarad], dându-şi acesta cuvântul că va asculta de rege şi că va da regelui şi tuturor oamenilor săi siguranţa de a se întoarce acasă şi că-i va arăta un drum drept; şi astfel regele se întorcea în siguranţă punând temei pe credinţa perfidă a schismaticului"[57]. Aşadar, au

[55] Pentru interpretarea termenului „castrum" trebuie să luăm în considerare spiritul vremii - v. Gy. Györffy, *Civitas, castrum, castellum,* în „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae", XXIII, 3-4 (1975), p. 332: „Um die Mitte des XII. Jh. wurde *civitas* (und manchmal *urbs*) in dem Sprachgebrauch durch *castrum* ersetzt; von dieser Zeit an wird *Ujvár* mit *Novum Castrum* übersetzt, und die Hauptstädte der Komitate bzw. die Residenz-städte der Gespane, die bis dahin *civitates* genannt wurden, werden bis zur Auflösung der Burgorganisation im XIII. Jh. *castra* genannt"; iar mai departe: „In den ungarländischen lateinischen Urkunden des XIII-XIV Jh. verbreitete sich der Gebrauch von *castellum* in der Bedeutung 'kleinere Burg oder Festung".

[56] *DRH,* D, I, p. 65-66.

[57] Cronica pictată, ed. cit., p. 110, 234 (ed. *SRH,* I, p. 498). Interpretarea lui Györffy Gy., *Adatok* - II, p. 568 („le voïvode Bazarab capitula auprès du château-fort d'Argeş") a fost respinsă, pe bună dreptate, de M. Holban, dar d-sa a trecut în extrema cealaltă - respingând *de plano* vreo înţelegere oarecare intervenită între rege şi voievodul român la Argeş: „Intervenţia recentă a capitulării de la Argeş - scrie distinsa autoare - e o încercare de a întregi şi confirma *invenţia mai veche* (subl. ns.) a păcii făţarnice a lui Basarab, pusă în circulaţie de *Chronicon pictum* pe la sfârşitul deceniului al 6-lea al secolului al XIV-lea, adică aproximativ patruzeci de ani după eveniment" - *Relaţii* (1981), p. 115. Desigur, M. Holban identifică şi analizează mobilurile care l-au îndemnat pe rege să ticluiască propria-i versiune despre „pacea făţarnică", „premeditată", „viclenia" etc. din partea lui Basarab, învinuiri ce cresc progresiv, inclusiv sub Ludovic I (*ibidem,* p. 111 şi urm.); or, tocmai proaspetele evenimente consumate în 1368 (comparabile într-un fel cu cele din 1330) l-au putut contamina pe compilatorul Cronicii Pictate, care elabora chiar atunci descrierea campaniei din 1330 *(ibidem,* p. 117 şi urm.) - *cu destule inconsecvenţe,* constată M. Holban, pentru ca episodul „suspensiunii de

avut loc tratative între rege şi voievodul român (cu siguranţă, ei nu s-au văzut *atunci* faţă în faţă; tratativele s-au făcut prin delegaţi); nici vorbă nu putea fi de supunerea lui Basarab I - ci numai de ceea ce, în formularea menţionată şi cu văditul scop de a apăra prestigiul regal, înfăţişează Cronica Pictată: spargerea taberei regale şi întoarcerea oastei invadatoare pe un drum indicat de voievodul român, ceea ce regele angevin a fost silit să accepte.

d) A început retragerea oastei regale - dar în prealabil se va fi petrecut tocmai episodul legat de numele lui Bakó: însărcinat din vreme de voievodul Toma (fireşte, cu aprobarea regelui), poate chiar în cursul tratativelor şi ţinându-se seama de dârzenia lui Basarab I - misiunea lui Bakó era într-un fel de sacrificiu, căci viza atacarea reşedinţei domneşti. El şi cu oamenii săi au putut rămâne, ascunşi, după ridicarea taberei regale, s-au putut strecura până la reşedinţa de sus şi să pună focul acolo, nescăpând totuşi de încăierarea cu străjile domneşti - reuşind, deşi rănit, să se descurce şi *să-i ajungă din urmă* pe rege şi pe Toma voievodul; în chip miraculos, mai repede decât se aşteptau cei din oastea regală, care încă se afla *în preajma Argeşului*, sensul derivat al expresiei din documentul - 1336 (*sub castro Argyas*). Misiune specială, fără îndoială, căci a şi fost considerată „tainică“, ştiută de puţini oameni, iar mai târziu, după dezastru, nu a fost explicitată de cancelaria regală pentru simplul motiv că venea în contradicţie cu afirmaţia despre „perfidia“, „făţărnicia“ lui Basarab I! Cu alte cuvinte, misiunea lui Bakó va fi avut caracterul unui *raid de pedepsire* - de pe urma căruia au căzut pradă focului anexe ale Curţii Vechi, cum demonstrează cercetarea arheologică recentă[58], inclusiv din microzona de vest, dinspre râul Argeş, unde se documentează un orizont de locuire distrus prin incendiu, aparţinând târgului existent în 1330 (cercetări inedite). Acest raid, în sfârşit, a putut grăbi declanşarea ripostei zdrobitoare din partea lui Basarab I.

5) Căci legile războiului de cotropire se întorc întotdeauna împotriva celor ce îl provoacă - aşa s-a întâmplat şi în 1330. Nu ni-l închipuim pe Basarab I şi ai săi stând cu braţele încrucişate, privind la oastea invadatoare care se retrăgea pe drumul indicat (admitem traseul prin Lovişte, aşadar: Argeş-Tigveni-Sălătruc etc., cf. *infra*), ci dimpotrivă decis să-i dea o lecţie usturătoare fostului său suzeran. Este tocmai epopeea crâncenă dar victorioasă pentru voievodul român, finalizată prin celebrele lupte care au avut loc pe drumul de întoarcere al regelui angevin.

Luptele au durat câteva zile: de vineri (9) până luni (12) noiembrie 1330 (*feria sexta in vigilia beati Martini et post in sequenti ‹feria secunda›*), cum precizează Cronica Pictată[59], care descrie în amănunţime proporţiile dezastrului suferit de rege, îi numeşte pe oamenii de vază care au căzut (nobili şi feţe bisericeşti), pe cei care l-au ajutat pe rege să scape (aici procedează selectiv, ieşind în evidenţă acel magistru Donch

---

arme“ să apară nefiresc, inventat (*ibidem*, p. 119-120). Nu este cazul să stăruim; Cronica Pictată descrie fapte reale, alături de altele închipuite şi nu este singurul izvor medieval fără cusururi. Problema nu este alta decât a explica: *de ce, în final, s-a ajuns la teribila încleştare din 9-12 noiembrie 1330*?

[58] Cf. *Curtea de Argeş* (1984), p. 56 (şi fig. 19/2), 145. Rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1983-1984 au fost comunicate la Conferinţa naţională de arheologie (Târgovişte, 22 martie 1985).

[59] Ed. cit., p. 111 (ed. *SRH*, I, p. 499). Numai în ultima ediţie, într-o variantă, se găseşte precizarea: *feria secunda*. În prelucrările germane ale Cronicii Pictate se indică, mai precis, intervalul *vineri-luni* („von freytag uncs an den montag“) - v. *Chronicon Henrici de Mügeln germanice conscriptum*, în *SRH*, II (1938, Eug. Travnic), p. 221.

de Zvolen), vorbeşte de trofeele capturate de Basarab, etc. Compilatorul intenţiona să dezvolte şi unele idei moralizatoare la adresa ungurilor, dar capitolul respectiv, ca şi Cronica în întregul ei, se curmă brusc, nu înainte de a mai preciza: scăpat teafăr, regele înfrânt s-a întors la Vişegrad[60].

Localizarea bătăliei din 1330. În general, încercările de localizare a celebrei bătălii din 1330 au ţinut seama de traseul invaziei, de poziţia geografică a Argeşului şi, desigur, de descrierile lapidare (de fapt, crâmpeie scoase în treacăt la lumină) în cuprinsul actelor de cancelarie, sau, mai ample şi însoţite de miniaturi, din Cronica Pictată, privind natura terenului. Obsesiv, aceste izvoare vorbesc de „un loc crângos şi păduros cu dese întărituri [*in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato*]“, sau un „loc strâmt şi întunecos [*condenso et obscuro*]“, în fine - „atacul duşmănos a pornit cu cruzime în nişte locuri strâmte şi păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată şi a doua oară [*semel et secundo*]“, sugerându-ne că Basarab I şi oastea sa lovise de mai multe ori, în atacuri succesive[61]. O singură dată, în acel interesant act de adeverire al capitlului de Alba Iulia (16 martie 1331, cel mai timpuriu document original păstrat, care menţionează şi data dezastrului final) ni se evocă ţinutul muntos: regele ajunsese „pe când se întorcea, sub o stâncă oarecare“, în oaste găsindu-se şi fraţii Nicolae şi Martin, care se duşmăneau cu saşii din Mediaş şi Şeica Mare pentru o moşie (cei doi purtau cu ei privilegiul regal); „Şi deoarece aceiaşi saşi […] se aflau împreună cu domnul rege sub aceeaşi stâncă, însă deoarece soarta nefiindu-le favorabilă, luni [*feria secunda* (12 noiembrie 1330)], pe când aceia împreună cu alţii au fost învinşi şi supuşi sub aceeaşi stâncă, au pierdut amintitul privilegiu etc.“[62]. Evident, asemenea menţiuni nu ne ajută să identificăm cu exactitate locul desfăşurării bătăliei din 1330 - dar nici nu le putem ignora, considerându-le simple elemente ornante în spusa actelor de cancelarie; altminteri, ar trebui să respingem, nejustificat, şi referirile la acele *indagines* (cf. doc. din 1332), despre care Cronica Pictată vorbeşte mai clar: calea de întoarcere a regelui „era cotită şi închisă de amândouă părţile de râpe foarte înalte de jur-împrejur şi pe unde această cale era mai largă acolo vlahii în mai multe locuri o întăriseră împrejur cu prisăci [*et ante unde erat dicta uia patencior indaginibus in pluribus locis fortiter fuerat circumsepta per Vlachos*][63].

În sfârşit, de ce nu am acorda credit şi interesantului pasaj din Cronica lui Petru de Dusburg? Căci examinarea acestuia ne oferă preţioase informaţii cu privire la oastea lui Basarab şi mai ales la tactica de luptă: atragerea oastei de invazie într-o *ambuscadă* dinainte pregătită. Iată ce ne spune cronicarul teuton: „19. *De vindicta Domini.* Medio tempore, quo Ungari terram Colmensem destruerunt[64], rex Ungarie cum maximo

---

[60] Cronica Pictată, ed. cit., p. 111-112 (şi *SRH,* I, p. 499-500). Nu cunoaştem vreun izvor care să îndreptăţească afirmaţia că regele s-a întors, prin Timişoara, la Vişegrad (cf. N. Iorga, *Istoria românilor,* III, p. 1801 în afară de compilaţia târzie a lui Ioan Thurocz.

[61] *DRH,* D, I, p. 47 (v. *infra,* n. 73), 53-54, 57 (doc. din 1333 şi 1335).

[62] *Ibidem,* p. 41-42.

[63] Ed. cit., p. 110, 234 (ed. *SRH* - I, p. 498).

[64] Cronicarul avea în vedere războiul iscat în 1327 între Cavalerii Teutoni, Brandenburg şi Boemia, pe de parte şi Wladislaw I Lokietek, regele Poloniei, pe de alta (conflict evocat de altfel în cap. 9-10, 17). Calitatea de ginere al regelui polon l-a obligat pe Carol Robert să-i trimită în ajutor o oaste (8000 de oameni, conduşi de Vilmoş Drugeth), care în 1330 tocmai devasta ţara Culmului (pe Vistula, lângă Torun, azi Chelmno). Lesne de înţeles, deci, unda de satisfacţie ce răzbate din relatarea cronicarului teuton cu privire la înfrângerea

exercitu processit contra regem quendam subditum suum. Dum regnum illius invadaret, rustici illius regionis arbores sylve, per quam oportebat Ungaros, redeundo transire, serris previderunt per medium, ut dum una caderet, tangendo aliam deprimeret, et sic deinceps. Unde factum est, ut dum in reditu intrassent Ungari dictam sylvam, et rustici predicti moverent arbores, cecidit una super aliam, et sic cadentes omnes ex utraque parte oppresserunt magnam multitudinem Ungarorum. [19. *Despre pedeapsa Domnului.* În răstimpul când ungurii nimiceau ţara Culmului, regele Ungariei porni împotriva unui oarecare rege, supus al său. Tocmai năvălise asupra stăpânirii aceluia, (când) ţăranii acelui ţinut tăiară pe jumătate, cu ferăstraie, copacii pădurii prin care trebuia (regele) să-i treacă pe unguri la întoarcere, (dar în aşa fel) încât de ar cădea unul să-l atingă pe altul şi să-l doboare şi tot aşa în continuare. De unde (şi) faptul, că tocmai intrau ungurii în pomenita pădure, că şi suszişii ţărani mişcară copacii ca să cadă unul peste altul şi astfel toţi cei doborâţi dintr-o parte şi cealaltă striviră gloata mare a ungurilor]“[65].

Evident, cheia întregii probleme - a localizării marii bătălii din anul 1330 - constă în identificarea drumului de întoarcere urmat de rege după etapa argeşeană a invaziei. Cronicarul teuton îl evocă laconic - *in reditu* (cf. scrisoarea papei: *in regressu*, n. 40), fără alte precizări toponimice, care lipsesc de altfel şi din naraţia ulterioară a Cronicii Pictate (*rex revertebatur* etc., n. 57)[66], singurul izvor care specifică: potrivit celor convenite cu voievodul român, era vorba de „un drum drept [*iter rectum*]“, în subtext: *un drum direct către regat.* Ceea ce, să recunoaştem, nu este cazul cu drumul de invazie al regelui, de la Severin către Argeş, urmat apoi în sens invers şi la capătul căruia s-ar fi desfăşurat marea bătălie - cum ne îndeamnă să credem C. Rezachevici. Dimpotrivă, am anticipat deja, *itinerariul prin Ţara Loviştei, către Sibiu,* cum consideră cea mai mare parte dintre istoricii români, *este singurul plauzibil* şi asupra acestuia stăruim aici pe scurt.

Într-adevăr, nu putem înţelege finalul dezastruos al invaziei angevine dacă nu luăm în considerare un fapt care ţine deopotrivă de geografia fizică şi de geografia istorică: existenţa din adâncă vechime a drumului care lega Transilvania de Ţara Românească pe valea Oltului. Numai că, din pricina îngustimii defileului (pe dreapta râului: munţii Cindrel-Lotrului, iar peste Ţara Loviştei, în aval, munţii Căpăţânii-Sturului; pe stânga râului: masivul Făgăraş - muntele Cozia), drumul de la Sibiu trecea Oltul la Câineni (în epoca romană: *Pons Vetus*), străbătea Ţara Loviştei pe direcţia sud-est, prin Grebleştii-Boişoara-Titeştii-Perişanii-Poiana-Sălătruc şi Şuicii de azi (multe din acestea, se ştie, sunt vechi sate medievale), iar de aici drumul continua: la sud către Argeş (prin Cepari şi Tigveni; sau prin Cepari-Verneşti-Valea Danului), la vest din nou către valea Oltului, răzbătând (prin Rădăcineşti-Salătrucelul) la Jiblea şi Călimăneşti. Mult mai târziu, în timpul ocupării Olteniei de către austrieci, acest vechi drum

---

regelui angevin, văzând în aceasta o pedeapsă divină, cum indică şi titlul capitolului. Pentru desfăşurările din nord, cf. B. Homan, *Gli Angioini* (1938). p. 142 şi urm.

[65] *Cronica terre Prussie,* ed. Max Toppen, în *SRP* [Scriptores rerum Prussicarum], I, Leipzig, 1861, p. 218-219 - izvor semnalat de Emil Lăzărescu, în *RI,* XXI (1935), p. 241-246, cu importante precizări (originalul cronicii, adaosurile contemporane etc.). Îi mulţumim şi aici colegului C. Petolescu pentru ajutorul dat la traducerea acestui pasaj.

[66] Vezi si observaţia lui C. Rezachevici, *op. cit.,* p. 73 (mediul curţii maghiare nu era familiarizat, dacă nu chiar dezinteresat „de amănuntele de mică toponimie locală românească“).

loviştean („drumul bătrânesc") trece pe plan secundar, căci în 1719 căpitanul-inginer Fr. Schwanz construieşte în defileul Oltului aşa-numita „Via Carolina", corectând astfel traseul către şi dinspre Sibiu[67]. Altminteri, în Lovişte mai exista o cale de acces către malul Oltului: era drumul de la Titeşti către sud-vest, prin Bradu-Clocotici şi Copăceni, care răzbătea în Loviştea vâlceană (respectiv Gura Lotrului-Brezoi).

Aşadar, nimic nu se opune interpretării că tocmai acest „drum drept" a fost silit să-l urmeze regele angevin (un itinerar care, de altfel, nu este deloc exclus să fi intrat în calculele strategico-tactice ale invaziei, referitoare la drumul de retragere; fapt intuit din vreme şi de Basarab I, prin organizarea cumplitei capcane pe acest traseu). Practic, potrivit viziunii noastre, care ia în considerare ipoteza drumului de venire prin Râmnic - Tigveni, ajungem la concluzia: de la Argeş, regele s-a întors (peste Dealul Momaia) la Tigveni, a urcat pe Topolog la Şuici, ajungând la vechiul drum către Lovişte; a trecut prin Sălătruc şi prin defileul omonim din Muntele Poiana Spinului, iar apoi prin Perişani-Titeşti-Câineni la Pasul Turnu Roşu şi de aici la Sibiu. Unii au complicat lucrurile, admiţând fie ocuparea Argeşului (se vorbeşte chiar, nejustificat, de „cetatea Curtea de Argeş") - ceea ce nici un izvor nu confirmă, altfel istoria ar fi consemnat probabil marea bătălie chiar la Argeş -, acceptând în consecinţă retragerea prin Valea Danului-Verneşti, fie asediul cetăţii de la Poienari (identificată cu acel *castram Argyas*) - deşi, cu siguranţă, în 1330 nu exista nucleul patrulater al acestei cetăţi[68] - drept care şi drumul de întoarcere al regelui este urcat la Capăţâneni-Arefu-Şuici[69].

Cât priveşte locul bătăliei din 9-12 noiembrie 1330, în pofida atâtor încercări de identificare în teren - şi de mai multă vreme atenţia a fost concentrată asupra microzonei Pripoare-Perişani (azi în judeţul Vâlcea)[70] - este limpede că discuţia nu poate gravita în jurul unui topic, denumit sau nu „Posada" (de altfel, un asemenea toponim nu este înregistrat de vechile hărţi ale Loviştei şi nici de documentele medievale, sau mai târzii, referitoare la acest străvechi ţinut românesc)[71]; cu atât mai puţin, în sfârşit, poate fi acceptată imaginea unei „Posade" lungi de aproape 30 km, cum se acreditează recent[72] - o interpretare *sui-generis* a peisajelor-miniaturi din Cronica Pictată (care, evident, sunt fanteziste) în corelaţie cu realităţile din Lovişte, oricum altele decât cele înfăţişate.

Căci, de bună seamă, trebuie să luăm în considerare şi cele mai vagi indicii care, într-un fel sau altul, ne-ar putea ajuta să identificăm locul de desfăşurare a marii

[67] Ion Conea, *Ţara Loviştei. Geografie istorică,* Bucureşti, 1935, p. 78-82, 83.

[68] Cum afirmă Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Româneasca. Secolele XIII-XVI,* Bucureşti, 1981, p. 113-114 („turnul pătrat, în orice caz anterior celei de a doua jumătăţi a secolului al XIV-lea, poate data din prima parte a veacului amintit"); dimpotrivă, pe baza materialelor arheologice cunoscute, acest vechi nucleu al cetăţii datează din a doua parte a veacului al XIV-lea. Să mai notăm că şi N. Iorga admitea traseul Râmnic-Argeş (recte *Poienari*), v. *Istoria românilor,* III (1937), p. 177.

[69] Cf. revista „Argeş", 3 (70) 1972, p. 17.

[70] La bibliografia cunoscută, de adăugat: Ing. Mihai Rada. *Posada, 1330 - localizare prin interpretarea fotogramelor aeriene,* în „Analele Institutului de geodezie, fotogrammetrie, cartografie şi organizarea teritoriului", III, 1983, p. 91-98. Atragem însă atenţia, că fortificaţiile marcate în fig. 4, de la Perişani, reprezintă - o intuieşte, dubitativ, şi autorul, p. 95 - urmele celor amenajate *ad-hoc* de austrieci, în timpul războiului ruso-turc - cf. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci,* III (1733-1739), Publicat de Constantin C. Giurescu, Bucureşti, 1944, doc. nr. 116 (1737), 221 (1738), 263, 269, 287-288, 290 (1739).

[71] În pofida celor afirmate (*supra,* n. 69).

[72] N. Stoicescu, col. Fl. Tucă, *1330 Posada,* Bucureşti, 1980, p. 124.

bătălii din 1330 - şi asemenea indicii există, mai mult, ele sunt chiar îndeajuns de explicite, întrucât regele însuşi, la numai doi ani după dezastrul suferit, a lăsat să-i scape şi acest preţios amănunt şi anume, *că Basarab l-a lovit lângă hotarul ţării invadate* - „şi la ieşirea noastră de acolo [*in exituque nostro abinde*]“ (la 2 şi 22 noiembrie 1332), „la ieşirea noastră din aceeaşi ‹ţară› [*in exitu nostro de eadem ‹terram›*]“ (la 25 noiembrie 1333)[73]. Astfel încât, dacă pe drumul de întoarcere, prin Lovişte, oastea de invazie a putut fi mereu hărţuită - inclusiv în defileul Pripoare-Perişani -, de ce nu am putea admite că bătălia finală, *decisivă* (*poate din 11-12 noiembrie 1330*), să fi avut loc pe traseul nordic al drumului loviştean, apropiat într-adevăr de graniţa politică dintre Transilvania şi Ţara Românească (reper geografic: *Râul Vadului*, pe dreapta Oltului)? De altfel, în acest sens ar pleda şi informaţia căpătată mult mai târziu, în 1574, de călătorul polon Maciej Strykowski: bătălia s-ar fi desfăşurat „la două zile de drum de Sibiu“[74] - ceea ce se potriveşte, în spaţiu şi timp, cu microzona de nord a Ţării Loviştei. În consecinţă, considerăm că atenţia trebuie îndreptată asupra microzonei *Boişoara-Câineni* - acolo s-a dat probabil lupta din 1330, o ipoteză de geografie istorică verificabilă documentar şi, desigur, în teren.

3. **Semnificaţii** şi **urmări ale momentului istoric din 1330**

Eveniment istoric de referinţă pentru Europa de sud-est, adevărată piatră de hotar pe plan politic şi militar pentru Ţara Românească - victoria repurtată de Basarab I în anul 1330 a însemnat, înainte de toate, *verificarea trăiniciei statului feudal muntean*. În cursul invaziei din 1330, în faţa unei oşti impunătoare - în pofida ticluirilor ulterioare, remarca şi N. Iorga, atunci „a fost vorba de una din cele mai largi concentrări de forţe din noua Ungarie şi cea d'intăiu mare campanie, cea d'intăiu încercare într-o luptă desperată a regalităţii angevine“[75] -, structurile de bază, încă tinere, ale statului sud-carpatic nu numai că nu s-au năruit (cum spera, fără îndoială, Carol Robert), dar au ieşit întărite din acea încleştare armată. Iar dacă au rezistat, meritele revin poporului atacat şi voievodului din fruntea ţării, care în acel moment de cumpănă a reuşit să polarizeze în jurul său interesele întregii societăţi româneşti, să organizeze lupta de apărare şi să-l alunge, înfrânt, pe regele angevin. *Ca Domn în fruntea statului,* conchidea acelaşi savant, Basarab voievod „a ştiut să impuie, cu armele în mână, respectul teritoriului său“[76].

De fapt, cum s-a distins îndeobşte în istoriografie, Basarab I nu a obţinut doar o răsunătoare izbândă militară (care a făcut imediat ocolul Europei); *ea a fost dublată de una pe plan politic,* al cărei efect s-a resimţit ulterior, pe parcursul veacului al XIV-lea şi în cele următoare: pe câmpul de luptă din 1330 a fost consfinţită *existenţa de sine-stătătoare a Ţării Româneşti* (sensul medieval al termenului *independenţă,* atât de actual astăzi). Atributul „singur-stăpânitor [*samoderzavnyi,* αὐτοκράτωρ]" din titlul domnesc purtat de oricare dintre urmaşii lui Basarab I, ca Mari Voievozi şi Domni ai Ţării Româneşti, nu era o ficţiune ci o realitate al cărei punct de pornire nu trebuie căutat în afara ţării, căci acest atribut nu a fost conferit de cineva şi cândva, dimpotrivă

[73] *DRH,* D, I, p. 47-48 ; Györffy Gy., *Adatok* -II, (1964), p. 555, 557.
[74] *Călători străini,* III, p. 451; cf. S. Iosipescu, în *CSFR* (1980), p. 85-86, 91 şi 95. Ne putem întreba dacă nu cumva informaţia căpătată de Strykowski a putut veni chiar din mediul sibiian!
[75] N. Iorga, *Istoria românilor*, III (1937), p. 179.
[76] *Ibidem*, p. 339-340.

fiind câştigat prin lupta şi victoria din anul 1330[77]. Bineînţeles, chiar înfrântă, regalitatea angevină din Ungaria feudală nu a recunoscut vreodată *noua identitate istorică* a Ţării Româneşti - nici înainte de 1342, când moare regele Carol Robert, nici după această dată, când tronul ungar a fost moştenit de fiul său Ludovic I, promotorul unei politici de mare anvergură, mai dură şi mai expansionistă ca oriunde în Europa feudală şi, în plus, bine îmbrăcată ideologic în haina catolicismului ofensiv[78]. Oricum, regalitatea angevină a trebuit sa aştepte încă 38 de ani pentru a încerca din nou supunerea ţării transalpine - şi a eşuat, ca în 1330.

Ceea ce mai înseamnă că evenimentele politico-militare care au marcat epopeea victorioasă din 1330 au stimulat, în chip necesar, şi alte resorturi lăuntrice - îndeosebi în sfera vieţii economice (agricultură, meşteşuguri, comerţ şi circulaţie monetară etc.), în continuă creştere, permiţând în scurtă vreme ancorarea solidă a Ţării Româneşti de marile circuite de comerţ internaţionale[79], fenomen care, fără a fi determinant, a avut totuşi implicaţii profunde în dezvoltarea vieţii orăşeneşti (cum relevă izvoarele scrise, de după 1350, ca şi investigaţia arheologică de la Bucureşti, Târgovişte, Curtea de Argeş, Câmpulung, Râmnicul Vâlcea ş.a.), cu consecinţe fireşti pe planurile culturii şi civilizaţiei[80].

De altfel, ca să revenim, nu este pură întâmplare că Basarab I a găsit de cuviinţă să schimbe însăşi faţa reşedinţei sale de la Argeş, *în jurul anului 1340,* construind acolo *Noua Curte* (păstrată şi azi în ruină), cum am demonstrat pe cale arheologică. Departe de a fi fost o simplă modificare topografică (şi spaţială) în structura rezidenţială, ctitoria Marelui Voievod reprezenta *atunci,* şi mai târziu, *expresia materială a creşterii autorităţii domneşti,* ea exprima cum nu se poate mai limpede *întărirea funcţiilor organizatorice ale statului feudal,* funcţii care gravitau în jurul Curţii, care se identificau de fapt cu viaţa acesteia (ceea ce fusese valabil, desigur, şi în condiţiile existenţei Curţii Vechi de la Argeş)[81]. Aşadar, după 1330, când tocmai împrejurările interne şi externe erau altele, când Ţara Românească devine liberă, *de-sine-stătătoare,* iar Domnul *singur-stăpânitor* - ridicarea de către Basarab I a noului centru de comandă se justifică obiectiv, istoriceşte. Rolul acestei Noi Curţi, *de minister general,* apare în toată plenitudinea începând cu o doua jumătate a veacului XIV - în administraţie, fiscalitate, justiţie, politică externă etc. - şi foarte curând, în 1359, alături de acest centru al puterii domneşti, seculare, va apare la Argeş şi sediul mitropolitan al ţării.

În sfârşit, tocmai spre a face faţă cerinţelor în direcţia consolidării statului feudal, nu este exclus ca Basarab I să-l fi asociat la tron tot atunci, prin 1340, pe fiul său Nicolae Alexandru - o problemă încă supusă discuţiei, de care ne vom ocupa cu alt prilej.

---

[77] Un fertil cadru de discuţie la Val. A. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea,* Bucureşti, 1980, p. 41-46 (cap. „Aportul bizantin la structurarea puterii domneşti. Autocraţia“). Idem, în *CSFR* (1980), p. 209 şi urm.

[78] Şerban Papacostea, în *CSFR* (1980), p. 169 şi urm., cu bibl. indicată.

[79] Idem, *Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-VI), Drum şi stat,* în „SMIM“, X, 1983, p. 9-17; cf. S. Iosipescu, în „AIIAI“, XIX, 1982, p. 267-284.

[80] P. P. Panaitescu, *Introducere* (1969), p. 279 şi urm.

[81] N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române,* Bucureşti, 1968, p. 15-20; v. şi lucrarea noastră, *Vladislav I* (1979), p. 54-61.

Acestea sunt datele de substanţă care definesc momentul istoric din anul 1330 şi consecinţele sale pentru Ţara Românească şi Domnia acesteia, reprezentată prin proeminenta personalitate a lui Basarab I. Subzistă, desigur, încă aspecte obscure, neacoperite pe plan documentar - şi însuşi locul exact al celebrei bătălii rămâne, probabil pentru multă vreme, nedescoperit. Dar esenţial este faptul că o epocă înnoitoare, pe toate planurile, s-a deschis în istoria Ţării Româneşti o dată cu victoria repurtată de Basarab I împotriva oştirii invadatoare a regelui Carol Robert. Este deci meritul învingătorului din 1330 că a continuat şi amplificat opera de construcţie a statului feudal, lăsând urmaşului său o ţară consolidată, atât cât îngăduiau limitele orânduirii feudale din spaţiul românesc.

BASARAB I ET SA CONTRIBUTION À LA CONSOLIDATION DE VALACHIE

Résumé

Vers l'an 1300, se dessinait dans le territoire entre Carpates et Danube une réalité politique aux contours de plus en plus nets: un nouvel état féodal roumain se constituait autour du voïvodat de l'Argeş, avec à sa tête Tihomir - personnage historique qui, dans les sources, demeure encore obscur. Mais la consolidation de cette création d'état (*terra Transalpina, Hongrovalachie, Walachia* etc.), dans la configuration politique du Sud-Est européen, s'effectuera durant tout le XIVe siècle, et un premier pas en ce sens sera l'oeuvre du fils et successeur du dit personnage (voir n. 44), Basarab I (env. 1310-1352); pour être plus précis, le point de départ se situe aux alentours du moment historique - 1330, des événements qui ont eu lieu en cette année, et de leurs conséquences pour le sort ultérieur du pays sud-carpatique.

Sont présentées, et dans certains cas reconstituées, quelques données concernant l'origine et la famille de Basarab, les circonstances du début de son règne - cela sur le base de sources angevines (voir n. 10, 12). Il en ressort que, des le début, le voïvode roumain s'est trouve aux prises avec la politique expansionniste de son voisin de Hongrie, le tout nouveau roi Charles-Robert d'Anjou. En 1324, un *modus vivendi* entre les deux souverains semblait présenter des chances de réussite, en ce sens qu'avait probablement réglemente le contentieux concernant la domination sur le Severin - mais Basarab avait opte même dans sa condition de vassal du roi angevin, pour une existence libre, indépendante de son pays.

Sur le fond des événements des Balkans, dans lesquels le voïvode a été implique, tant sur le plan politique que militaire (1323, 1330 - Velbouzd), le roi de Hongrie préparait l'invasion de Valachie. En effet, cette invasion s'est déroulée au cours de l'automne 1330. Les sources se referant à la campagne angevine, y compris les versions formulées par la chancellerie royale à propos des buts poursuivis et son déroulement (of. n. 41-42) sont présentées systématiquement. Les étapes de l'invasion sont établies, en mettant en évidence celle de l'Argeş, ou était parvenu le roi (*sub castro Argyas*), contraint à proposer un „armistice“ (*treuga ordinata*, cf. Chronicon Pictum, n. 57), à prendre le chemin de retour imposé par Basarab lui-même, qui préparait une riposte écrasante à l'envahisseur. D'autant plus qu'un rapide parti des rangs de la troupe d'invasion (épisode Bakó) s'est soldé par la mise à feu de l'Ancienne Cour d'Argeş, comme en témoignent les recherches archéologiques récentes (cf. n. 58). Sur le chemin

de la retraite, vers Sibiu, en Pays de Loviştea (probablement a la limite N de cette région, à proximité de la frontière politique avec la Transylvanie), a eu lieu la célèbre bataille des *9-12 Novemvre 1330* (voir n. 65-74), où Basarab I devait remporter une retentissante victoire militaire.

Une victoire non pas seulement sur le champ de bataille, mais aussi sur le plan politique, puisqu'elle a entérine la nouvelle identité historique de Valachie, sa libre existence: à la tête de l'Etat qu'il conduisait, Basarab devient réellement un *autokrator* après 1330. Les jeunes structures de l'état sud carpatique avaient résiste a l'invasion angevine; et après que cette dernière a été écrasée, dans les nouvelles circonstances politiques, elles se sont consolidées sur tous les plans. En témoignent, entre autres, les réalités d'Argeş: Basarab I fait élever (vers 1340) la Nouvelle Cour, dont le rôle croissant dans la vie de l'état féodal est manifeste dans les étapes ultérieures de son existence du XIVe siècle, quand la Valachie devient un important facteur politique, militaire, économique et culturel dans l'ensemble de l'Europe de l'Est[*].

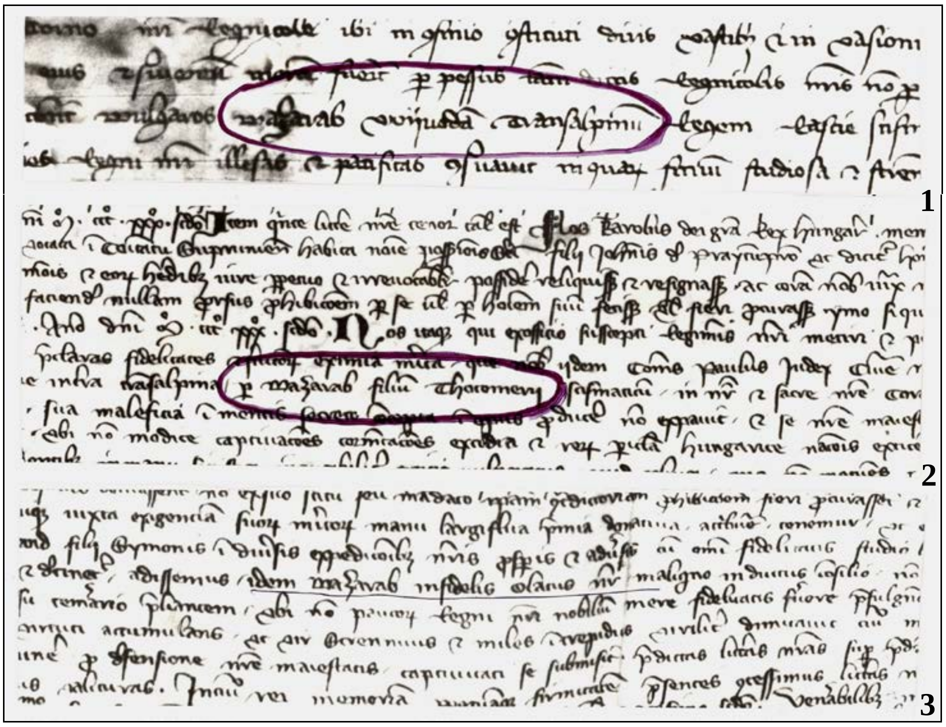

Fig. 1. Menţiuni despre voievodul Basarab I în două diplome ungare: ***1.*** *„Bazarab woyuodam Transalpinum“ (27 martie 1329 - D.R.H., D-I, nr. 18, p. 41, Arh. Naţ. Ung. /MOL/,DI. 100035);* ***2-3.*** *„p‹er› Bazarab filium Thocomery /sic!/“, „idem Bazarab infidelis olacus n‹oste›r“ (D.R.H., D-I, nr. 25, p. 50 - Arh. Naţ. Ung. /MOL/ DI. 2733).*

[*] Articolul reprodus din *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol“*, Iaşi, XXIII/2, 1986, p. 553-570.

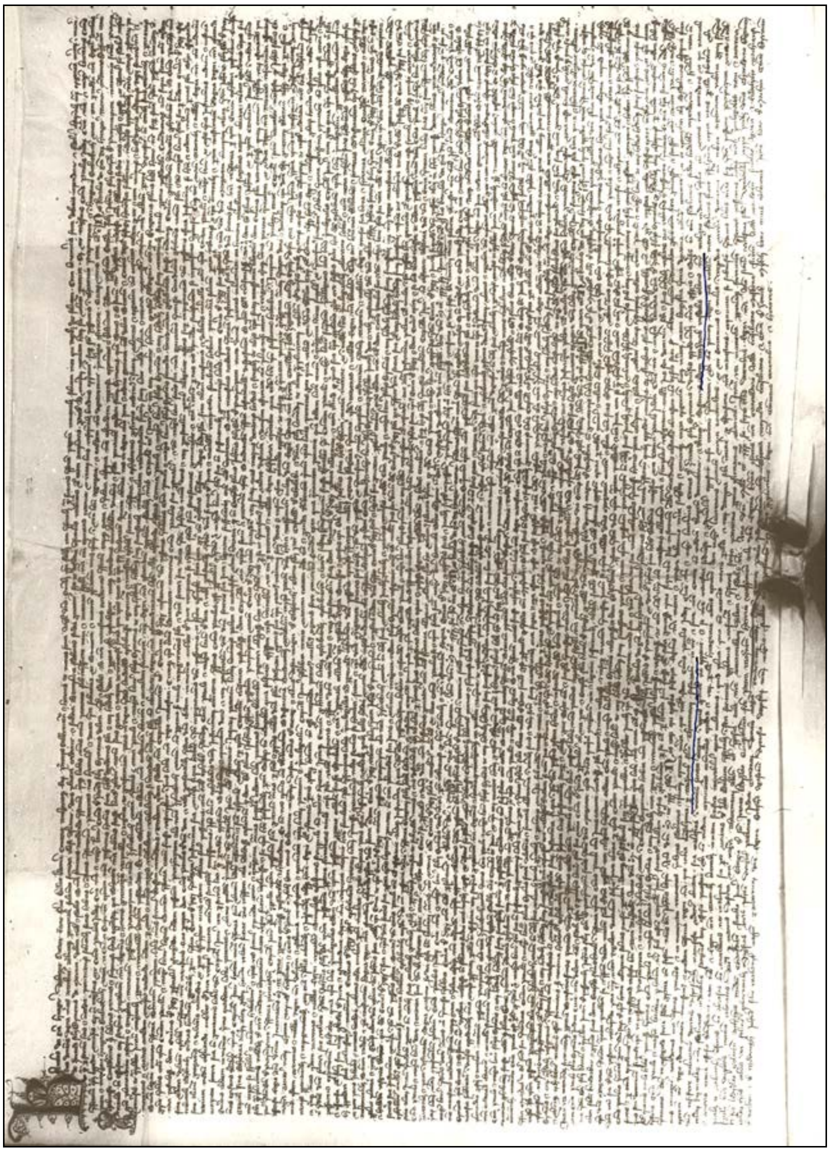

Fig. 2. Diploma-act privilegial din 26 noiembrie 1332 (text integral). Reproduce întocmai /transumpta/ cinci patente emise anterior de regele Carol Robert: „Quarum unius tenor est“ (= actul din 20 iul. 1332 „Item secunde talis est“ (= actul din 17 aug. 1332), „Item tercie talis est“ (= actul din 12 aug. 1332), „Item quarte“ (= actul din 22 iul. 1332), „Item quinte“ (= actul din 22 iun. 1332). „Nos itaque… etc.“ (urmează textul privilegial propriu-zis în care, abia în r. 9 /de jos în sus/ se găsesc menţiunile din 26 nov. 1332: p‹er› Bazarab filium Thocomery /sic!/ şi idem Bazarab infidelis olacus n‹oste›r (DRH, D-I, nr. 25, p. 49 şi urm.; Arh. Naţ. Ung. /MOL/, DI. 2733).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

O ISTORIE A PEISAJULUI URBAN CÂMPULUNGEAN (SECOLELE XIV-XVIII)

CLAUDIU NEAGOE[*]
CĂTĂLIN BOBOC[**]

În condiţiile degradării accentuate a mediului înconjurător, datorată în cea mai mare parte intervenţiei iresponsabile şi chiar brutale a omului, se manifestă tot mai pregnant, acum, la începutul secolului XXI, la scara întregii planete, o preocupare serioasă pentru conservarea şi reabilitarea cadrului natural, mai ales în spaţiul urban.

Mediul a jucat, fără îndoială, un rol extrem de important în evoluţia umanităţii. Între om şi natură a existat o permanentă interdependenţă, o legătură puternică, intimă. Toate trăirile omului şi-au găsit în mod firesc corespondent în fenomenele naturii. Natura a influenţat permanent viaţa comunităţilor umane. Fiecare comunitate, însă, a căutat, în decursul timpului, să modeleze şi să-şi subordoneze cadrul natural în funcţie de propriile nevoi, fără a menţine un oarecare echilibru, fără a conştientiza efectele negative ale intervenţiilor sale necontrolate, pe alocuri brutale, asupra mediului înconjurător.

A reconstitui astăzi imaginea peisajului urban câmpulungean, pentru perioada secolelor XIV-XVIII, este destul de dificil, deoarece dispunem de foarte puţine informaţii în acest sens. Abia începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, putem creiona cât de cât o imagine a oraşului Câmpulung, implicit a peisajului urban câmpulungran.

Ajuns aici în 1640, Petru Bogdan Bakšić, un misionar catolic, care avea să devină câţiva ani mai târziu vicarul apostolic „al celor două Valahii”[1], Moldova şi Ţara Românească, arăta că oraşul „era aşezat la poalele munţilor, între munţi mai mărunţi”[2]. Un secol mai târziu, mitropolitul Neofit Cretanul, ajuns şi el la Câmpulung (14 august

[*] Universitatea din Piteşti.
[**] Biblioteca Municipală „Ion Barbu”,Câmpulung Muscel.
[1] Vezi Francisc Pall, *O vizită în Ţara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić)*, în „Studii şi materiale de istorie medie”, VIII, 1975, pp. 219-220.
[2] Petru Bogdan Bakšić, *Descrierea Ţării Româneşti, 1640*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1973, p. 209.

1746)[3], relata, printre altele, faptul că oraşul Câmpulung este aşezat „într-un câmp lung", dar îngust, „pe malul drept al unui râu, numit tot Câmpulung"[4].

Pe lângă cele câteva relatări succinte ale unor călători străini din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul veacului al XIX-lea, principalele informaţii despre peisajul urban câmpulungean ne sunt oferite de Cronica Franciscanilor, redactată, pe la 1764-1765, de un catolic câmpulungean, pe nume Blasius Kleiner[5]. Acesta a făcut prima descriere cât de cât detaliată a oraşului Câmpulung şi a cadrului său natural: „Acest târg este situat între cei doi munţi nu prea înalţi, dar întinzându-se destul de mult, cale de o milă. Între aceşti [doi] munţi curge râul care are acelaşi nume ca şi oraşul – Câmpulung – şi astfel târgul poartă numele de Câmpulung, după cum şi râul este numit Câmpulung"[6].

Pornind de la cele trei mărturii, vom încerca în cele ce urmează să reconstituim peisajul urban câmpulungean medieval. Din punct de vedere geografic, Câmpulungul este situat în partea de nord-est a judeţului Argeş, în depresiunea cu acelaşi nume, la o altitudine de 600 m, între râurile Argeşel, în est, şi Bratia, în vest. Depresiunea Câmpulungului, limitată la nord de munţii Iezer, închisă la sud de culmea Măţău–Ciocanu şi la est de culmea Groapa Oii, are un aspect tipic de depresiune submontană şi o formă relativ alungită (asemănătoare unui „câmp lung"[7]), fiind una dintre cele mai bine individualizate din ţară. Oraşul beneficiază de un topoclimat de adăpost, fără curenţi atmosferici, având din această cauză un caracter climateric. Importanţa cadrului natural şi a condiţiilor geo-climatice în tratarea problemei evoluţiei unei aşezări urbane a fost invocată într-un studiu relativ recent[8].

În Evul Mediu, oraşul Câmpulung a făcut parte din judeţul Muscel, atestat documentar la începutul secolului al XVII-lea[9]. La 1764, Blasius Kleiner descria Câmpulungul astfel: „ [oraşul] se întinde în lungime cale de o oră şi mai mult, sunt trei uliţe, una mai mare şi două mai mici, oraşul începe dinspre sud, iar capătul celălalt se află înspre nord; cale de o zi de hotarele Braşovului şi la trei zile de cele ale Bucureştilor. Târgul se bucură de un aer curat şi temperat, este bogat în pomi fructiferi, păşuni şi apă bună"[10].

---

[3] *Călătoria dintâi a Mitropolitului Neofit, 1746, 14-17 august*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IX, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1997, p. 342**;** vezi şi Claudiu Neagoe, *Vizita mitropolitului Neofit Cretanul la Câmpulung (14-17 august 1746)*, în „Gazeta de Muscel", an. VI, 1999, nr. 214, p. 6.

[4] *Călătoria dintâi a Mitropolitului Neofit, 1746, 14-17 august*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IX, p. 342.

[5] George Georgescu, *Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1764*, în „Argesis. Studii şi Comunicări", seria istorie, IX, 2000, p. 253.

[6] *Ibidem*, p. 254.

[7] Silviu Neguţ, Octavian Mândruţ, *Geografie*, Bucureşti, 2000, p. 71.

[8] Carmen Oprescu, *Propunere pentru o metodologie a analizării şi înregistrării evoluţiei istorice a oraşelor*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări", VII, 2003, pp. 43-45.

[9] Mai întâi a fost menţionat cu numele „Pădureţ" (19 iulie 1498), apoi şi cu numele de „Muscel" (23 ianuarie 1609); Gheorghe Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *Judeţul Muscel. Monografie istorică şi socială*, Bucureşti, 2001, pp. 13-14.

[10] George Georgescu, *op. cit*. p. 254. Despre calitatea destul de proastă a apei şi de existenţa unei afecţiuni numită „guşă", la locuitorii din zona Câmpulungului, relatări interesante ne oferă Ignatii Iakovenko, un funcţionar al Consulatului rusesc în Ţara Românească (1820); în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, vol. I (1800-1821), îngrijit de: Georgeta Penelea Filitti, Beatrice Marinescu, Şerban

Cei doi munţi, pomeniţi în *Cronica* lui Blasius, între care se întindea Câmpulungul, erau în realitate nişte dealuri: Măţăul (1018m) şi Ciocanu (885m)[11]. Râul care străbătea oraşul, Râul Câmpulung sau Râul Târgului, izvora din Muntele Bătrâna şi, după ce aduna apa celor patru afluenţi, respectiv Cuca, Râuşor, Bratia şi Bughea, se vărsa în Râul Doamnei în dreptul Colibaşului[12].

Oraşul, care se întindea de la sud la nord „cale de o milă", respectiv 1 472,5 m[13], era străbătut de trei căi de acces, respectiv trei uliţe. Prima, numită „Uliţa cea Mare"[14], pornea, probabil, din zona Mănăstirii Negru Vodă şi mergea către nordul oraşului până în Valea Mare, de unde începea drumul Rucărului şi Branului. O a doua cale de acces, zisă „Uliţa Râului"[15], mergea tot dinspre sud spre nord, în paralel cu „Uliţa cea Mare". Iar cea de a treia, urca spre nord-vest către platoul Gruiului, purtând numele de „Uliţa Gruiului"[16]. Documentele câmpulungene de la sfârşitul secolului al XVIII-lea vorbesc şi de o a patra uliţă numită „Uliţa Carului"[17], aflată în apropiere de „Uliţa Râului".

De-a lungul acestor uliţe se înşirau, probabil, de la sud la nord, cele mai multe dintre casele şi grădinile câmpulungenilor[18], la care se adăugau „14 biserici româneşti şi una catolică"[19]. În urmă cu 124 de ani de la data scrierii Cronicii franciscane, Petru Bogdan Bakšić, menţiona, în 1640, la Câmpulung „12 biserici foarte frumoase şi o mânăstire mare"[20], precum şi o biserică „închinată Sf. Iacob cel Mare"[21]. Rezultă, aşadar, că, între 1640 şi 1764, la Câmpulung au mai fost ctitorite încă două biserici, deşi este foarte probabil ca numărul acestora să fi fost mai mare.

Ordinea în care cronica lui Blasius Kleiner menţionează numele acestor biserici ne întăreşte şi mai mult convingerea că vatra veche a oraşului Câmpulung s-a aflat înspre sud, în zona Cloaşter – Negru Vodă – Bărăţia, pentru că acestea sunt cele mai vechi edificii ecleziastice câmpulungene[22]. Astfel, după Mănăstirea Negru Vodă, *Cronica franciscanilor* menţionează următoarele lăcaşe de cult: Biserica Sf.

Rădulescu-Zoner, Marian Stroia (secretar de volum), redactor-responsabil: Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 2004, p. 840; vezi mai nou la: Claudiu Neagoe, *Cele mai vechi relatări despre „guşaţii" din Argeş şi Muscel*, în „Argesis. Studii şi Comunicări", XII, 2003, pp. 203-206.

[11] Aurelia Barco, Eugen Nedelcu, *Judeţul Argeş*, Bucureşti,1974, p. 31.

[12] Gheorghe Pârnuţă, Dorina Panaitescu, *op. cit.*, p. 17.

[13] Cf. Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, Bucureşti, 1971, p. 98.

[14] Menţionată la 5 august 1775 într-un document câmpulungean; Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung Muscel*, vol. II (1700-1799), Bucureşti, 1999, doc. 104, p. 196.

[15] Menţionată într-un act de vânzare-cumpărare, încheiat la 21 februarie 1776 între Ion Dochină din Câmpulung şi logofătul Stanciu Pochină; *Ibidem*, doc 107, p. 198,.

[16] Atestată documentar la 19 noiembrie 1774; *Ibidem*, doc. 96, p. 185,

[17] *Ibidem*, doc. 107, p. 198.

[18] Potrivit unui studiu recent această aliniere ar fi fost posibilă numai în zonele comerciale; Carmen Oprescu, *Câmpulungul muscelean în epoca lui Ştefan cel Mare. Consideraţii asupra oraşului până la începutul secolului al XVI-lea*, în „Historia Urbana", 2004, nr. 1-2, pp. 18-19.

[19] George Georgescu, *op. cit.*, p. 255.

[20] *Ibidem*, p. 211.

[21] *Ibidem*, p. 212.

[22] A se vedea pe larg despre, la Gh. I. Cantacuzino, *Câmpulung. Vechi monumente şi biserici*, Bucureşti, 2002, pp. 77-97.

Gheorghe[23], Biserica Sf. Nicolae a Şubeştilor[24]; Biserica Adormirea Maicii Domnului[25]; Biserica Sfânta Treime din Ţigănie[26]; Biserica Sf. Nicolae din Târg[27]; Biserica Sf. Vineri[28]; Biserica Sf. Nicolae zisă şi Biserica Popa Savu[29]; Biserica Bradului[30]; Biserica Sf. Nicolae al lui Popa Albul[31]; Biserica Sfintei Fecioare şi Martire Marina[32]; Biserica Sf. Nicolae sau Biserica de la Vale[33]; Biserica Scheilor[34] şi, în sfârşit Biserica Sf. Iacob cel Mare a călugărilor franciscani[35]. Observăm, însă, că nu sunt menţionate aici trei biserici importante: Biserica Cloaşterului catolic[36], Biserica Sf. Ilie[37] şi Biserica Domnească[38].

Grupând aceste biserici după perioada în care ele au fost datate, în urma cercetărilor efectuate până acum, putem reconstitui, într-o oarecare măsură, evoluţia

[23] Astăzi numită tot Sf. Gheorghe-Olari, datând din a doua jumătate a secolului al XV-lea; Flaminiu Mârţu, *Un ecou al Renaşterii în a doua jumătate a secolului XV, la Câmpulung Muscel*, în „Revista Muzeelor", V, 1968, nr. 5, pp. 449-450.

[24] În prezent cunoscută sub numele de „Şubeşti" sau „biserica Şubeştilor" şi datând din secolul al XVI-lea; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 77.

[25] Ridicată la sfârşitul secolului al XV-lea, astăzi cunoscută sub numele de Biserica Fundeni; *Ibidem*, pp. 62-63.

[26] Azi dispărută.

[27] Azi Biserica Vişoi, atestată la 1774; Ion Popescu Argeşel, *Mănăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Bucureşti, 2000, p. 95; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 91.

[28] Atestată la jumătatea secolului al XVIII-lea, astăzi dispărută însă; *Ibidem*, pp. 97-98.

[29] Atestată, probabil, începând cu jumătatea secolului al XV-lea, astăzi cunoscută tot sub numele de Sf. Nicolae; *Ibidem*, p. 84.

[30] Datată la jumătatea secolului al XV-lea, *Ibidem*, p. 97.

[31] Probabil Biserica Nicuţ, datând de la începutul secolului al XVIII-lea, *Ibidem*, p. 85.

[32] Astăzi Biserica Sfânta Marina, datată în mod eronat de către Ioan Răuţescu pe la 1100-1200. Săpăturile arheologice efectuate de Flaminiu Mârţu au scos la iveală relicve datând din secolele XV-XVI; Ion Popescu Argeşel, *op. cit.*, p. 82.

[33] Biserica Valea, azi dispărută (se afla în apropiere de biserica Sf. Marina spre est). Cea mai veche atestare datează din a doua jumătatea a secolului al XIV-lea; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 94.

[34] Biserica Schei, construită în cursul secolului al XVI-lea; Ion Popescu Argeşel, *op. cit.*, p. 85.

[35] George Georgescu, *op. cit.*, p. 255. Bărăţia ar fi fost ridicată de saşii câmpulungeni la începutul secolului al XIII-lea, fiind vorba de o biserică „*catolică mare, cu un turn înalt*"; Ioan Răuţescu, *Câmpulung Muscel, monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 338.

[36] La 1764-1765, când Blasius Keiner şi-a redactat cronica, aceasta nu mai exista. Aflăm, totuşi, din relatările acestuia că, în 1629, pe timpul domniei lui Alexandru Iliaş (nov. 1627-oct. 1629), un călugăr franciscan, pe nume Luca, a readus în posesia catolicilor locul în ruină al Cloaşterului, dar din cauza protestelor şi prigonirilor suferite din partea ortodocşilor, el a fost din nou abandonat (George Georgescu, *op. cit.*, p. 256). În 1647, sub domnia lui matei basarab (1632-1654), egumenul mănăstirii Negru Vodă, ieromonahul Melchisedec, „a pus să fie dărâmată până în temelii" biserica Cloaşterului, iar pietra a fost folosită pentru ridicarea unui turn-clopotniţă la Negru Vodă (cf. Petru Bogdan Bakšić, în *Călători străini*, vol. V, p. 266). Catolicii au redobândit locul Cloaşterului în vremea lui Constantin-vodă Şerban (1654-1658). În primăvara anului 1656, domnul poruncea judelui şi orăşenilor câmpulungeni să redea catolicilor acel loc al Cloaşterului şi să facă „act" de renunţare şi recunoaştere în favoarea acestora (George Georgescu, *op. cit.*, p. 256). La 20 mai 1656, judeţul Gherghina şi cei 12 pârgari ai oraşului Câmpulung dădeau „carte"părintelui Grigore, parohul Bărăţiei, prin care adevereau că acest loc al Cloaşterului „fost-au al baraţilor de moşie din descălicatul oraşului" (Gh. Pârnuţă, Şt. Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung Muscel*, vol. I, *1215-1699*, Bucureşti, 1999, doc. 87, p. 244). La rândul său, domnul a întărit această recunoaştere (*Ibidem*, p. 246).

[37] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 66.

[38] Ctitorirea ei a fost începută de Mircea Ciobanul în timpul celei de-a treia domnii (1558-1559) şi finalizată la 1567, sub domnia urmaşului său, Petru cel Tânăr (1559-1568); cf. Şt. Trâmbaciu, *Contribuţii la istoricul Bisericii Domneşti din Câmpulung Muscel*, în „Argesis. Studii şi comunicări", IX, 2000, p. 164.

spaţiului urban câmpulungean medieval, dinspre vatra centrală către periferiile sale: de la o concentrare de nuclee urbane apărute, în secolele XIV-XV, în jurul celor mai vechi lăcaşuri religioase, Cloaşterul – Negru Vodă – Bărăţia şi reprezentând vatra iniţială a oraşului Câmpulung, s-a ajuns, prin apariţia de noi nuclee urbane, în veacurile XVI-XVIII, la o extindere a aşezării, atât către sud cât şi spre nord, precum şi la definirea spaţiului urban câmpulungean.

Factorul mediu a jucat, fără îndoială, un rol important în evoluţia aşezării şi comunităţii orăşeneşti de la Câmpulung. Poziţia sa geografică „la poalele munţilor, între munţi mai mărunţi”[39], la întretăierea unor importante drumuri comerciale, care făceau legătura între oraşele Transilvaniei şi cele ale Ţării Româneşti[40], a oferit aşezării de la Câmpulung cadrul natural propice pentru o dezvoltare economică şi socială.

Câmpulungul Muscelului, ca mai toate „câmpulungurile Evului Mediu”[41], a fost la începuturile sale o aşezare rurală de agricultori şi păstori, o „obşte sătească”[42]. Treptat însă, sub influenţa unor factori de natură economică şi politică[43], obştea sătească de la Câmpulung s-a transformat, între 1350 şi 1450, într-un „târg”, atestat documentar în anul 1431[44], pentru ca apoi, în primele decenii ale secolului al XVI-lea să capete un „profil urban”, care a devenit tot mai evident începând cu jumătatea veacului al XVI-lea, potrivit unor opinii mai demult exprimate[45] şi reafirmate recent[46].

Este îndeobşte cunoscut faptul că un rol extrem de important în dezvoltarea comunităţii câmpulungene l-a avut bâlciul sau târgul care se organiza anual, între 16 şi 27 iulie, sub numele de „zborul de la Sf. Ilie”[47]. Târgul de la Câmpulung, tot mai frecventat începând cu veacul al XVI-lea, aşa după cum reiese dintr-o relatare a lui Sebastian Mūnster (1554)[48], aici venind în fiecare an, „negustori de toate părţile”[49], în

[39] Petru Bogdan, Bakšić, *Descrierea Ţării Româneşti, 1640*, în *Călători străini*, vol. V, p. 209.
[40] Costin Murgescu, *Drumurile unităţii româneşti. Drumul Oilor. Drumurile negustoreşti*, Bucureşti, 1996, pp. 107-110.
[41] Vasile Cucu, *Geografia populaţiei şi aşezărilor umane*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1981, p. 230.
[42] La 6 iulie 1395, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, emite un document în tabăra sa „*de lângă satul numit Câmpulung*”; în *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I, (1247-1500), întocmit de P. P. Panaitescu şi D. Mioc, Bucureşti, 1966, doc. 94, p. 151.
[43] A se vedea pe larg analiza acestora la: Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţara Românească până la sfârşitul secolului al XVI-lea*, Iaşi, 2004, pp. 395-412.
[44] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I (*1247-1500*), întocmit de P. P. Panaitescu şi Damaschin Mioc, Bucureşti, 1966, doc. 69, p. 131.
[45] Flaminiu Mârţu, *Gândirea orăşenească din Câmpulungul Muscel medieval în contextul contactelor cu civilizaţiile Apusului şi Răsăritului*, în „Studii şi comunicări”, II, 1982, p. 19.
[46] Claudiu Neagoe, Ionuţ Vasiloiu, *Comunitatea catolică de la Câmpulung Muscel (secolele XVI-XVII*), în *Civilizaţia urbană din spaţiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii şi documente*, volum editat de Laurenţiu Rădvan, Iaşi, 2006, pp. 106-106.
[47] Flaminiu Mârţu, *Bâlciul, târg internaţional* în volumul: *Câmpulung Muscel ieri şi az*i, Câmpulung Muscel, 1974, p. 37; Ştefan Trâmbaciu, *Câteva date referitoare la „Zborul de la Sf. Ilie” din Câmpulung*, în „Studii şi comunicări”, V, 1989, pp. 301-302; Claudiu Neagoe, *Noi aspecte de la „Zborul de la Sf. Ilie” din Câmpulung Muscel (secolele XVII-XVIII)*, în „Argesis. Studii şi comunicări”, XI, 2002, pp. 225-226.
[48] Sebastian Münster, *Cosmografia, 1544*, în *Călători străini*, vol. I, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Bucureşti, 1968, pp. 504-505.
[49] Anton–Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluţiile Valahiei*, ediţie de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iaşi, 1929, p. 10.

special din oraşele transilvănene[50], a rămas vestit până la sfârşitul secolului al XVIII-lea[51].

Pornind de la tradiţia legendară referitoare la apariţia Câmpulungului, reafirmăm opinia enunţată ceva mai înainte potrivit căreia, centrul sau „vatra” acestei aşezări s-a aflat în zona cuprinsă între cele trei edificii religioase, considerate a fi cele mai vechi, respectiv Negru Vodă, Cloaşterul şi Bărăţia[52].

Pe măsură ce aşezarea de la Câmpulung s-a dezvoltat, devenind un important centru urban al Ţării Româneşti[53], limitele acesteia s-au extins atât spre sud, cât şi spre nord. Adaosurile de populaţie, din Transilvania în special, începând cu cele din secolele XIV-XV[54] şi sfârşind cu cele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[55], nu numai că au contribuit la accelerarea dezvoltării economice şi sociale a oraşului Câmpulung, implicit la creşterea numerică a populaţiei acestei aşezări, fenomen înregistrat de altfel şi la nivelul altor oraşe din Ţara Românească[56], dar au impus şi modificari importante ale peisajului urban câmpulungean.

Potrivit unui studiu recent, referitor la situaţia demografică a oraşului Câmpulung în Evul Mediu, aflăm că, dacă în anul 1581 se găseau în oraşul Câmpulung 1 150 de case, locuite de 4 000 de suflete, în 1640 numărul acestora a scăzut la 500 case, respectiv 2 500 suflete. Apoi, populaţia acestui oraş avea să înregistreze o uşoară creştere, la începutul secolului al XVIII-lea, ca apoi să scadă îngrijorător de mult spre sfârşitul aceluiaşi secol: la 1790-1791, mai existau în Câmpulung 340 case şi 1 700 suflete[57].

Aşadar, oraşul Câmpulung a cunoscut, începând cu ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, o continuă depopulare, determinată de o serie de factori precum fiscalitatea excesivă din anii 1592-1594, epidemia de ciumă din anul 1592 şi foametea din toamna anului cauzată de jafurile turco-tătare 1595[58].

În Evul Mediu apa Râului Târgului a fost exploatată în scopuri meşteşugăreşti, economice. Dintr-un document de la Constantin Mavrocordat, datat 5 mai 1745, aflăm

---

[50] Ştefan Trâmbaciu, *Câteva date privind comerţul dintre Câmpulung, Braşov şi Sibiu în secolele XIV-XV*, în „Studii şi comunicări”, I, Muzeul din Câmpulung, 1981, pp. 37-41; Idem, *Dezvoltarea comerţului între Câmpulung, Braşov şi sibiu în secolul al XVII-lea şi al XIX-lea până în anul 1821*, în „Studii şi comunicări”, III, Muzeul din Câmpulung, 1984, pp. 63-69.

[51] Franz Josef Sulzer, în *Călători străini*, vol. X_1, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Bucureşti, 2000, p.460.

[52] Cf. Ion Hurdubeţiu şi Flaminiu Mârţu, *Câmpulungul-Muscel medieval*, în „Studii şi articole de istorie”, XI, 1968, pp. 29-32.

[53] *Ibidem*, pp. 33-37.

[54] Saşii au fost, fără îndoială, aceia care au contribuit la accelerarea procesului de „urbanizare” a aşezării de la Câmpulung; Carmen Jinga Oprescu, *Consideraţii asupra genezei oraşului medieval Câmpulung-Muscel*, în „Studii şi comunicări”, I, Muzeul din Câmpulung, 1981, pp. 11-12.

[55] La 25 martie 1633, Matei Basarab hotăra ca toţi cei care se stabiliseră în oraş până la domnia lui Alexandru Iliaş (1629), să rămână acolo, ceilalţi fiind nevoiţi să plece la locurile de unde au venit; Şt. Trâmbaciu, Gh. Pârnuţă, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale oraşului Câmpulung Muscel, 1215-1747*, Piteşti, f. a., doc. 4, pp. 78-79; despre stabilirea unor români ardeleni la Câmpulung vezi: Şt. Trâmbaciu, *Aşezările de „Ungureni” pe pământul obştei Câmpulungene*, în „Studii şi comunicări”, I, 1981, pp. 55-60.

[56] Louis Roman, E*voluţia numerică a populaţiei Ţării Româneşti şi migraţia externă (1739-1831)*, în „Studii şi articole de istorie”, XXIII, 1973, p. 23.

[57] Claudiu Neagoe, *Evoluţia demografică a oraşului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis“, Studii şi comunicări, XIII, 2004, p. 211, Anexa, Graficul 2.

[58] *Ibidem*, p. 205.

că la Câmpulung vadul de moară fusese împărţit în 36 de părţi, 30 aparţinând bisericii Bărăţiei şi 6 orăşenilor[59]. În 1774, la Câmpulung erau 14 mahalale (Şchei, Biranilor, Valea, Sf. Marina, Sf. Nicolae, Bradului, Popa Savu, Marginea, Târgului, Popa Stoica, Popa Iane, Sf. Gheorghe, Malului, Viţicheştilor), respectiv 320 de case (familii)[60]. Locuinţele, dar şi cele mai multe dintre bisericile câmpulungene, erau construite, cel puţin până în secolul al XVII-lea, în mare parte din lemn[61]. Fără îndoială, incendiile au afectat, de-a lungul Evului Mediu, destul de grav aşezarea de la Câmpulung şi, implicit, cadrul său natural.

De-a lungul secolelor, Câmpulungul a avut de suferit de pe urma invaziilor şi ocupaţiilor străine: mai întâi în 1427, în cursul luptelor pentru tronul Ţării Româneşti, între cei doi pretendenţi, Dan al II-lea şi Radu Praznaglava, primul susţinut de unguri, cel de-al doilea de către turci[62].

În iarna anului 1610-1611, trupele principelui ardelean Gabriel Báthory au invadat Ţara Românească[63], arzând şi prădând bisericile şi mănăstirile de sub munte, printre acestea numărându-se, fără îndoială, şi mănăstirele de la Câmpulung.

În 1628, edificiile eclesiastice catolice şi ortodoxe au fost din nou afectate, de data aceasta de un puternic cutremur. Biserica mănăstirii Negru Vodă, de pildă, ruinată până la temelii, în urma acestui cutremur a devenit biserică de mir[64]. Abia în timpul domniei lui Matei Basarab (1632-1654), complexul monastic şi voievodal de la Câmpulung a fost refăcut şi transformat din nou în mănăstire[65]. Lucrările de reconstrucţie s-au făcut în trei etape, sub directa supraveghere a egumenului Melchisedec: între 1635 şi 1638 au fost refăcute biserica, ridicată pe fundaţiile celei vechi[66], casa domnească şi chiliile; între 1639 şi 1641 a fost ridicată o bolniţă din lemn care avea să slujească drept aşezământ pentru îngrijirea bolnavilor; iar în anii 1646-1647 s-a ridicat turnul-clopotniţă, apoi au fost amenajate curtea hanului mănăstirii şi prăvăliile[67].

---

[59] Nicolae Iorga, *Studii şi documente cu privire la Istoria românilor,* vol. I-II, Bucureşti, 1900, doc. LXVIII, p. 304.

[60] Florina Mohanu, Ioan Hera–Bucur, *Catagrafia judeţului Muscel din 1774,* în „Revista Arhivelor",1992, nr. 3, p. 346.

[61] Biserica Bărăţiei, de pildă, avea trei case din lemn şi doar una din piatră; George Georgescu, *op. cit.*, p. 262.

[62] Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în timpul confruntărilor antiotomane din anii 1426-1427,* în „Argesis. Studii şi comunicări", XII, 2003, pp. 151-153.

[63] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti în Cronicari munteni,* vol. I, ediţie de Mihail Gregorian, Bucureşti, 1961, p. 332; Vezi despre, şi la Constantin Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie au dèbut du XVII-e siecle,* în „Revue Roumaine d'Histoire", X, 1972, nr. 5, pp. 767-769; Andronikos Folangas, *Conflictele dintre Gabriel Bathory, Radu Şerban şi Radu Mihnea pentru Ţara Românească în lumina unui izvor grecesc necunoscut*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XX, 2002, pp. 53-61.

[64] Adraiana Boescu, Aurelian Stroe, *Contribuţii la datarea fundării mănăstirii Câmpulung*, în „Studii şi comunicări", II, 1982, pp. 42-43.

[65] Gh. Pârnuţă, Şt. Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muscel,* vol. I, doc. 63, pp. 204-209.

[66] P. Miclescu, *Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung*, Bucureşti, 1968, p. 1.

[67] Violeta Popescu, *O personalitate culturală a Câmpulungului din veacul al XVII-lea: Melchisedec din Peloponez*, în „Studii şi comunicări", III, 1983, pp. 57-58.

Câmpulungul a avut de suferit, apoi, în primăvara anului 1658, când tătarii, trimişi împotriva lui Constantin Şerban, au incendiat şi prădat oraşele de sub munte[68]. Doi ani mai târziu, în 1660, o puternică epidemie de ciumă a împuţinat comunitatea câmpulungeană[69]. Spre sfârşitul secolului al XVII-lea, mai precis în toamna anului 1688, oraşul Câmpulung a fost ocupat de trupele generalului imperial Federigo Veterani, ele stăpânindu-l cu întreruperi până la începutul anului 1691[70]. Toate aceste evenimente nu fac decât să explice necesitatea fortificării unor lăcaşuri de cult câmpulungene, precum mănăstirea Negru Vodă[71].

Câmpulungul a avut de suferit şi de pe urma războaielor din veacul al XVIII-lea, acestea lăsând în urma lor numai distrugeri şi ruină, aşa cum s-a întâmplat mai întâi în timpul războiului austro-turc dintre anii 1716-1718,[72]. Apoi, la 1737 „împărechindu-se oştile şi viind din Ţara Ungurească cătane şi nemţi în monastire şi în oraşul Câmpulungului, apoi la urmă viind şi oştile turceşti, au scos pe nemţi dintr-acest oraş şi au dat foc atâta sfintei monastiri, cât şi oraşului, de au ars cu mare groază”[73]. Pentru a se salva mulţi orăşeni, în frunte cu ieromonahul Vasile Geabelea, egumenul mănăstirii Negru Vodă s-au refugiat peste munţi, în Transilvania[74]. Până în 1742, când orăşenii s-au întors din pribegie, Câmpulungul a cunoscut o depopulare semnificativă şi un regres economic[75]. În toamna anului 1737, din porunca Porţii, Constantin-vodă Mavrocordat a trimis la Câmpulung un număr însemnat de slujitori, în frunte cu marele armaş Radu Brătăşanu, boierul Şerban Greceanu şi polcovnicul de Târgovişte, Constantin

---

[68] *Călătoria lui Paul de Alep*, în *Călători străini*, VI, Partea I, volum îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Bucureşti, 1976, p. 253.

[69] Cf. *Relaţia părintelui Gabriel Tomasi, minorit obs. vicar apostolic în cele două Valahii, lăsată monseniorului nunţiu al Poloniei la 7 februarie 1660*, în *Călători străini*, vol. VII, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Bucureşti, 1980, p. 128.

[70] Claudiu Neagoe, *Ocupaţiile austriece şi maghiare la Câmpulung între 1688-1691*, în “Argesis. Studii şi comunicări”, 2000, pp. 247-252.

[71] Funcţia de apărare a oraşului datează de la 1431, fapt atestat documentar în 1431 (*Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I, *1247-1500*, doc. 69, p. 131), dar şi dovedit de cercetările arheologice efectuate în a doua jumătate a secolului XX (cf. Carmen Jinga Oprescu, *op. cit.*, p. 12). Din relatările lui Bakšić, de la 1640, aflăm că din porunca lui Matei Basarab s-a ridicat aici o „palisadă” din lemn: *„şi-a ridicat în jurul mănăstirii ca un fel de cetate din bârne mari înconjurându-o cu 12 bastioane de jur împrejur”* (*Călători străini,* V, p. 212). Această „palisadă” ar fi fost înlocuită câţiva ani mai târziu, în 1646, cu un „zid” de piatră (Pavel Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 263). Afectat, probabil, în timpul invaziei tătare din anul 1658, zidul mănăstirii de la Câmpulung a fost reclădit pe la 1711-1712, dacă nu chiar ceva mai devreme (Horia Teodoru, *Meterezele bisericilor câmpulungene*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, 1943, fasc. 115, pp. 85-94), sub egumenia ieromonahului Mihail (Spiridon Cristocea, *Pomelnicul mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung Muscel,* în „Glasul Bisericii”, XLVI, 1987, nr. 3, p. 57). Apoi, la 1737, din porunca lui Constantin Mavrocordat, la cererea Înaltei Porţi, el a fost dărâmat (*Ibidem*, pp. 60-61). Potrivit unui izvor cartografic militar austriac din 1790-1791, biserica mănăstirii Negru Vodă era încă înconjurată de o incintă de zid (N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787-1791*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Istorice”, s. II, tom. XXXIV, 1911, Mem. 22, pp. 1282-1286; vezi şi Victoria Şerban, Constantin Şerban, *Oraşul Câmpulung şi împrejurimile sale oglindite într-un manuscris inedit din sec. al XVIII-lea*, în „Studii şi comunicări”, II, Muzeul din Câmpulung, 1982, pp. 91-96)

[72] Claudiu Neagoe, *Oraşul Câmpulung în timpul războiului austro-turc (1716-1718)* în „Analele Cercului de Istorie «Gheorghe I. Brătianu» din Câmpulung Muscel”, I-II (1998-1999), 2000, pp. 41-44.

[73] Spiridon Cristocea, *op. cit.*, p. 60.

[74] Ioan Răuţescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 30. Vezi Claudiu Neagoe, *Câmpulung*, 1737, în „Argesis. Studii şi Comunicări”, X, 2001, pp. 181-183;

[75] N. Ionescu, *Câmpulungul sub fanarioţi*, în „Prietenul nostru”, VII, 1923, nr. 3-4, p. 19.

Lipoveanul, „de au sfărâmat toate zidurile mănăstirii şi chiliile de prin prejur”[76]. Câţiva ani mai târziu, probabil în 1742-1743, ieromonahul Nicodim Beleţeanu, noul egumen al mănăstirii Negru Vodă (1737-1762)[77], a refăcut „atât sfânta biserică pe dinlăuntru împodobită cu tâmplă, cu sfintele icoane şi cu argintării, şi policandru, cât şi pe dinafară cu chiliile şi cu zidurile şi cu altele care se văd făcute de sfinţie-sa şi toate clopotile”[78]. Iar în 1749-1750, acesta a refăcut şi casa egumenească[79], precum şi porţile din lemn masiv ale turnului-clopotniţă cu acele mici orificii pentru tras cu arma în caz de asediu[80]. În timpul războiului ruso-austro-turc dintre anii 1787-1790[81], oraşul Câmpulung a fost din nou jefuit şi incendiat. Au fost grav afectate, cu această ocazie, mănăstirea Negru Vodă, arzând hanul şi prăvăliile unde se ţinea de obicei târgul[82] şi schitul Mărculeşti-Flămânda[83], precum şi biserica Bărăţiei[84]. În 1790, orăşenii câmpulungeni au avut de suferit de pe urma unei foamete cumplite, provocată de secetă[85]. Pentru a putea supravieţui, unii au fost nevoiţi să-şi vândă casele şi moşiile unor străini. Iată, de pildă, Andrei, ginerele lui Anghel Croitoru din Câmpulung şi-a „zălogit” casa pentru 100 de taleri, la 5 mai 1791, împrumutaţi de la Chivu Braşoveanul[86]. Apoi, a zălogit-o pentru a doua oară, la 21 iulie 1792, pentru 30 de taleri, lui Gheorghe Rucăreanu[87].

În condiţiile unor cercetări arheologice limitate doar la curtea voievodală şi a celor mai însemnate edificii religioase, precum şi a unui număr extrem de mic de descrieri, am încercat să creionăm, pe cât posibil, imaginea peisajului urban câmpulungean medieval. Sperăm ca cercetările viitoare să aducă informaţii noi, pe baza cărora să putem reconstitui o imagine cât mai clară, cât mai completă a „peisajului” câmpulungean, în perioada secolelor XIV-XVIII şi, de ce nu, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.

[76] Spiridon Cristocea, *op. cit.*, p. 60-61.
[77] Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 91.
[78] Spiridon Cristocea, *op. cit.*, p. 61.
[79] Cf. Pavel Chihaia, , *op. cit.*, p. 267.
[80] Horia Teodoru, *op. cit.*, p. 100, fig. 22.
[81] Claudiu Neagoe, *Oraşul Câmpulung în timpul „răzmeriţei” din anii 1788-1790* în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări”, VI, 2001, pp. 91-95.
[82] Ele au fost refăcute abia în 1799: Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 270; Gh. Cantacuzino, Sp. Cristocea, Şt. Trâmbaciu, *O mărturie arheologică privind viaţa economică a Câmpulungului medieval*, în „Studii şi comunicări”, II, 1982, pp. 52-53.
[83] Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 305; vezi mai nou, Ştefan Trâmbaciu, *Biserica Flămânda din Câmpulung Muscel (Scurt istoric)*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări”, VI, 2001, p. 81.
[84] Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 270.
[85] Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 305.
[86] Gh. Pârnuţă, Şt. Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muscel*, vol. II, *1700-1799*, doc. 156, p. 260.
[87] *Ibidem*, doc. 157 p. 261.

A HISTORY OF CÂMPULUNG'S TOWNSCAPE
(THE 14-TH – 18-TH CENTURY)
Abstract

The environment had a great importance for the evolution of Câmpulung. The inhabitants of the oldest town of Walachia have been trying along the centuries to model and subordinate the scenery according to their own needs.

Thus the development of the community, the social and demographic changes, and the difficulties influenced the environment in different ways.

In the present paper, the authors try to reconstitute the image of Câmpulung's townscape between the 14-th and 18-th centuries, based upon the accounts of some foreign travelers and upon a local chronicle elaborated by a leader of the Catholic community from Câmpulung.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

CĂSĂTORIA ÎN CEA MAI VECHE PRAVILĂ DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ - *ÎNDREPTAREA LEGII* -

MIHAELA ŞERBAN*

În epoca feudalismului dezvoltat „legea ţării" a fost principalul izvor de drept (unicul până în secolul al XV-lea), însă, în paralel, s-a aplicat şi dreptul scris, în forma pravilelor bisericeşti şi laice sau a codificării unor obiceiuri juridice.

„Legea ţării" era o creaţie românească, izvorâtă din modul de viaţă al strămoşilor, dezvoltată de români în condiţiile organizării lor în obşti şi în formaţiuni politice cu caracter feudal. Principiul cutumei, cu rolul pe care îl putea juca în lupta de clasă, păstra o valoare politică de care domnitorul şi feudalii erau constienţi. Se arătau respectuoşi faţă de cutumă, adăugându-i un număr cât mai mare posibil de măsuri puse în aplicare. Pe de altă parte clasa feudală revenea în mod constant la principiul cutumei de fiecare dată când era vorba de a aduce o justificare juridică privilegiilor sale. Nimeni nu gândea să condamne cutuma însăşi, declarând-o rea, prejudiciabilă sau inutilă. Însă domnitorul putea abroga sau alunga o cutumă de o importanţă secundară, printr-un simplu ordin, fără a prezenta motivele.

Pravila era legea scrisă. Până la apariţia ei instanţele - domnul, cu deosebire - judecau cauzele civile şi penale după „legea ţării" („lege veche şi bătrână", *lex terrae*), după obiceiul locului, confirmat, întărit uneori de la un domn la altul (neîntărirea însemnând că „un anumit obicei este ridicat, oborât, stricat, călcat, adică abrogat"[1]), în stare, câteodată, să intre în conflict cu pravila[2], capabil însă, în destule cazuri, să mărginească excesele generate de puterea voievodală.

În scopul promovării unei politici de centralizare cât mai accentuate a statului, era nevoie de o legislaţie scrisă care să ofere posibilitatea introducerii unor noi reglementări pe întreg cuprinsul statului, în toate domeniile vieţii sociale şi economice, aşadar o lege unică pentru toţi locuitorii ţării. Biserica a jucat un rol important în mecanismul statului feudal, susţinând lupta poporului împotriva jugului turcesc, ameninţător chiar şi pentru ea însăşi, şi asigurând sprijinul domnilor atât pe plan intern

---

* Ministerul Educaţiei şi Cercetării, Autoritatea Naţională pentru Cercetare Ştiinţifică.

1 Valentin Al. Georgescu, Petre Strihan, *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova. 1611-1831,* partea I: *Organizare judecătorească,* vol. I (1611-1740), Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1979, p. 45.

2 „Această funcţiune (limitarea puterii domneşti) era mărită prin particularismul şi impreciziunea obiceiului, necodificat, sau prin bogăţia de conţinut a pravilei, prin numărul colecţiilor care îi conţineau învăţătura stufoasă, nelipsită de contradicţii şi greu de aplicat" (*Ibidem,* p. 41).

cât şi pe plan extern[3]. Astfel, în spiritul tradiţiei romano-bizantine referitoare la dreptul suveranilor de a proteja biserica şi de a menţine sub supravegherea lor principalele ei activităţi publice, domnii Ţării Româneşti au confirmat prin dispoziţii generale dreptul de jurisdicţie al bisericii[4].

Pentru consolidarea poziţiei în stat domnul, în fruntea clasei feudale dominante, avea nevoie de un cod de legi în limba română, destinat să-i sprijine autoritatea judecătorească. Domnia lui Matei Basarab, 1632-1654, a reprezentat, prin longevitatea ei, o perioadă de consolidare complexă a autorităţii monarhice, constituind una dintre condiţiile care au făcut posibilă întocmirea la 1652 a legiuirii ce s-a numit *Îndreptarea legii*, primul cod de legi scrise în limba română, tipărit în tipografia domnească de la Târgovişte. Matei Basarab avea nevoie de o legiuire represivă pe care să o folosească împotriva celor care atingeau şi primejduiau ordinea socială ce stătea la baza statului feudal[5].

Îndreptarea legii a apărut ca un remarcabil succes al activităţii culturale româneşti bazate pe colaborarea statului cu biserica, constituind o întorsătură în istorie de la reunirea principatelor. Această legiuire reprezintă încununarea constituirii dreptului scris în limba română şi în acelaşi timp receptarea oficială a legilor şi canoanelor bizantine ca norme legale ale Ţării Româneşti. Ea este prima operă juridică din Ţara Românească cu un pronunţat caracter laic şi cea mai cuprinzătoare legiuire tipărită în limba română în tot cursul evului mediu[6].

Pravila cuprinde dispoziţii de drept penal**,** cauzele care apără sau micşorează pedeapsa, precum şi dispoziţii de drept civil privitoare la: bunuri, camătă, capacitate juridică, căsătorie şi efectele ei, comoară, donaţie, despărţire, dijmă, logodnă, mărturie, proprietate şi posesie, succesiune, testament, etc. Dispoziţiile de drept matrimonial au un pronunţat caracter educativ, urmărind să ridice nivelul moral al vieţii de familie şi să întărească instituţia căsătoriei bazată pe *cununie.*

Biserica era inamica dintotdeauna a sexualităţii, considerată sursă gravă a păcatului. În cazul în care nu se puteau apăra de femei şi să vieţuiască în castitate, cultivând un singur fel de dragoste, cea „dumnezeiască”, bărbaţii aveau la dispoziţie căsătoria (singurul cadru în care era admisă „dragostea pătimitoare şi rea”). Căsătoria era un „păcat necesar”, acceptat de Biserică drept „centru” al universului sexual[7]. În patul conjugal, sufletul nu era atins. Căsătoria justifica într-un fel „păcatul cel trupesc”, era intrinsecă naturii binelui, anulând acea relaţie ce transmitea culpele dintre trup către suflet. Instituţionalizând căsătoria, Biserica a luat-o total în guvernare (facere şi desfacere) şi i-a stabilit regulile (prin contopirea religiosului şi a juridicului), potenţând componenta spirituală[8].

---

[3] Valentin Al. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea,* Bucureşti, 1980, p. 121.

[4] Dovada în acest sens este reprezentată de *Pravila de la Govora* (1640) şi de *Cârja lui Ioanachie din Ianina* (1645), publicată în limba greacă şi tradusă în limba română în 1754.

[5] Gheorghe Cronţ, *Dreptul bizantin în ţările române. Îndreptarea legii din 1652,* în *Studii,* anul XIII,1960, nr. 1, p. 64.

[6] *Ibidem,* p. 60.

[7] Mazilu, Dan, Horia, *Lege şi fărădelege în lumea românească veche,* Editura Polirom, București, 2006, p. 359.

[8] *Ibidem,* p. 361.

Îndreptarea legii prezintă în mod detaliat toate gradele de rudenie (duhovnicească - prin botez - sau de sânge) şi ale „spiţelor nuntei”, interzicând căsătoriile între rude de sânge până la a şaptea „spiţă”[9]. Rudenia de sânge era de două feluri: în linie directă şi în linie colaterală, iar înfrăţirea persoanelor era condiţionată de respectarea unor forme religioase. Sunt prezentate, de asemenea, condiţiile pe care trebuiau să le îndeplinească cei care se hotărau să se căsătorească:

„Întâi, trebuie să fie slobod despre toate rudeniile, ca să fie taina pre leage şi sfântă. A doa, să se păzească cum se cade de vârstă, să nu fie bărbatul bătrân şi muierea tânără, nici muierea bătrână şi bărbatul tânăr, ce să fie amândouă părţile deopotrivă de ani; iară de va trece o parte mai mare, adecă a bărbatului, atunce iaste bine; iară de va trece muierea să fie de zile mai mare de bărbat, atunce iaste fără de cale[10]”.

Cu ocazia constituirii zestrei, lucrurile mobile erau preţuite, cu efectul că la divorţ soţul trebuia să răspundă pentru valoarea fixată în momentul preţuirii.

Pentru a se evita infamia morală, coruperea şi promiscuitatea, sacrilegiul, erau admise doar trei căsătorii, tradiţiile asigurându-i bărbatului rolul de lider în interiorul familiei. Se precizează impedimentele la căsătoriile între rude şi este oprită cununia între persoane de vârste prea deosebite, ca fiind împotriva firii[11].

Se interzic căsătoriile între creştini şi necreştini, între robi şi slobozi. Pentru căsătoria robilor era necesar consimţământul stăpânilor lor. Copilul rezultat din unirea unei persoane slobode cu una roabă era întotdeauna slobod.

Pravila prezintă de asemenea pedepse pentru relaţiile sexuale interzise. Câteodată însă poruncile Bisericii erau ignorate. Canonul dat „muiarii” „carea să va afla cu doi fraţi” era „să nu se cuminece ani 11”.

Relaţiile intime între rude erau pedepsite cu moartea: sânge amestecat iaste un păcat şi greşeală şi mai rea şi mai cumplită decât curvia (Îndreptarea legii, glava 211).

Preacurvia (adulterul) era de asemenea pedepsită („Preacurva şi preacurvariul 2 ani să fie despărţiţi” - Îndreptarea Legii, glava 20), inclusiv intenţia de adulter. Acelaşi cod de legi proclamă dreptul soţului înşelat de a-şi omorî soţia împreună cu rivalul prins asupra faptului. Adulterinele dovedite (dacă în situaţia dată se afla o preoteasă, bărbatul, conform glavei 84, trebuia să opteze între rămânerea între ierei şi soţie) îşi pierdeau zestrea, care trecea în proprietatea bărbatului, şi erau trimise la mănăstire „să-şi plângă păcatele”.

Îndreptarea legii conferă multiple drepturi bărbatului. Femeia era considerată inferioară acestuia, având în vedere „neputinţa şi slăbiciunea firii” şi faptul că „iaste mai proastă decât bărbatul”[12]. Plecând de la această concepţie retrogradă, nu a fost greu legiuitorului să recunoască bărbatului dreptul de a-şi bate soţia, chiar dacă ar fi dat un înscris ce prevedea contrariul. Pravila recomandă într-adevăr bătaia „cu blândeţe, iar nu cu vrăjmăşie”, dar se grăbeşte să adauge că bătaia cu palma sau cu pumnul, „de o ar bate cât de mult şi cât de des”, nu se consideră ca fiind cu vrăjmăşie.

---

[9] „A şaptea spiţă de sânge oprită iaste de tot să nu se facă, pentru că nu lasă pravila să ia neştine moiare pre fata al doilea văr al său…“ *Îndreptarea Legii* - glava 191.

[10] *** *Îndreptarea legii -1652* (în continuare se va cita *Îndreptarea legii*), ediţie critică condusă de Andrei Rădulescu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1962, p. 195

[11] *Ibidem,* p. 187-210.

[12] *Ibidem,* p. 217.

Bărbatul ce descoperea adulterul soţiei sale, putea să o pună în fiare şi să o închidă „cum ar fi în temniţă" în anumite cazuri, iar uneori să o alunge şi să se despartă chiar fără judecată[13].

Motivele cele mai importante pentru desfacerea unei căsătorii erau, în lumea veche, adulterul (preacurvia), curvia (în fapt, un adulter repetat), în cazul în care unul dintre soţi comitea furturi sau tâlhării, răul tratament aplicat soţiei, „vrăjmăşia" bărbatului, „fanteziile" erotice nocturne ale soţului, neînţelegerile de natură materială, de asemenea în cazul dispariţiei soţului timp de 5 ani sau şi mai puţin în împrejurări de război, în cazul când unul dintre soţi aducea ofense domnului, când unul dintre soţi se călugărea, pentru vina de erezie sau lepădarea credinţei, prin pierderea interesului existent la contractare, în cazul căsătoriilor din interes politic.

Cele mai grave infracţiuni împotriva vieţii conjugale, precum incestul şi sodomia, erau pedepsite cu moartea[14].

Îndreptarea legii cuprinde bogate dispoziţii de drept laic şi canoane bisericeşti, realizând într-o unitate legislativă rânduielile menite să asigure sprijinul reciproc dintre stat şi biserică, caracteristic orânduirii feudale[15]. Acest cod a reprezentat o puternică contribuţie la formarea dreptului românesc. Alcătuitorii acestei pravile au căutat să dea textelor nu numai claritate, ci chiar să le adapteze potrivit stărilor de lucruri sau situaţiei particulare a ţării.

Clasa feudală dominantă, în frunte cu domnul, găsea în *Îndreptarea legii* un prim corp de legi scrise în limba română, destinat să sprijine autoritatea judecătorească şi care a rămas unica tipăritură în legislaţia ţării până la apariţia legiuirilor de la sfârşitul secolului al XVIII-lea - *Pravilniceasca condică* - şi începutul celui de-al XIX-lea - *Legiuirea Caragea* şi regulamentele organice.

THE MARRIAGE IN THE OLDEST CODE OF LAWS FROM WALACHIA
-*THE REFORMING OF THE LAW* -
Abstract

During the reign of Matei Basarab a corpus of laws named *The Reforming of the Law* was made. Among other settlements it referred to the marriage institution. The conditions of the marriage were mentioned: there were taken into consideration the family tree, the age, and the social state. For the adultery some punishments as well as the conditions of the divorce were mentioned. All the measures were in conformity with the religious dogma.

[13] *Ibidem,* p. 182-183.
[14] *Ibidem,* p. 216-218.
[15] *Ibidem,* p. 25.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ASPECTE DIN ACTIVITATEA VAMALĂ A SIBIULUI MEDIEVAL. REGISTRUL VIGESIMAL DIN ANII 1536-1570

TOMA-COSMIN ROMAN[*]

Activitatea vamală a Sibiului în veacul al XVI-lea a fost una deosebit de importantă şi interesantă în acelaşi timp. Sibiul era un oraş de graniţă care efectua în secolul al XVI-lea un bogat comerţ cu Ţara Românească. Dar singura rută comercială prin intermediul căreia se putea ajunge rapid la sud de Carpaţi, era drumul utilizat şi astăzi, ce trece prin pasul Turnu Roşu. Aici s-a construit încă din secolul al XIV-lea o cetate de pază a drumului şi a pasului, unde se lua vama de pe mărfurile ce „…treceau dintr-o ţară în alta”[1]. La Turnu Roşu (Rubea Turris) şi la Tălmaciu se încasa vama Sibiului în cursul secolului al XVI-lea. Ambele puncte vamale depindeau de sediul central al vămii aflat la Sibiu[2].

Privilegiul vamal era un drept regal, care în secolul al XVI-lea a fost concesionat unor persoane fizice în schimbul unei taxe. Dacă la începutul secolului al XVI-lea Sibiul era alături de Braşov şi Bistriţa într-un sistem comun de arendare a vămilor, din 1546 vigesimele[3] devin alături de tricesime[4] individuale. Din acest moment Sibiul dispunea singur de vama şi de oficiul său vamal. Între 1546 şi 1599 arendarea vămii Sibiului a oscilat între 800 şi 1.000 de florini[5]. Acestea sunt câteva date esenţiale referitoare la istoria vămii oraşului de pe Cibin.

---

[*] Universitatea din Sibiu.

[1] Ştefan Meteş, *Relaţiile comerciale ale Ţerii Româneşti cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea,* Sighişoara, Tipografia lui W. Krafft, 1921, p. 21.

[2] Samuel Goldenberg, *Despre vama (vigesima) Sibiului în secolul al XVI-lea,* în „Acta Musei Napocensis”, II, 1965, p. 673-674.

[3] Vigesima reprezenta taxa vamală plătită de comercianţi la intrarea sau ieşirea din oraş (a douăzecia parte sau 5% din valoarea mărfii tranzitate), Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965, p. 83-84.

[4] Tricesima reprezenta taxa plătită de comercianţi la intrarea sau ieşirea din Transilvania (a treizeci şi treia parte sau 3,33% din valoarea mărfii tranzitate), Samuel Goldenberg, *op. cit.*, p. 674.

[5] Pentru mai multe informaţii vezi şi studiile Nicolae Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupării austriece (1716-1739)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1906, p. 244; Radu Manolescu, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Sibiul la începutul secolului al XVI-lea,* în „Analele Universităţii C. I. Parhon, Seria Ştiinţe sociale, istorice”, Bucureşti, 1956, nr. 5, p. 213; Aurel Dumitrescu-Jippa, Nicolae Nistor, *Sibiul şi ţinutul în lumina istoriei*, I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976; Ioan Marian Ţiplic, *Breslele producătorilor de arme din Sibiu, Braşov, şi Cluj secolele XIV-XVI*, Sibiu, Editura Universităţii „Lucian Blaga”, 2001, p. 103 sq.; Idem, *Legăturile economice ale breslelor producătoare de armament din Sibiu cu Moldova şi Ţara Românească,* în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu”, nr. III, 1996, p. 76; Maria Pakucs, *Comerţul cu mirodenii al oraşelor Braşov şi Sibiu în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în

Însă, în cadrul studiului nostru, nu dorim reluarea sau sintetizarea studiilor deja existente ci mai degrabă completarea lor. În marea majoritate a acestor studii se fac trimiteri la registrele vamale ale Sibiului care în general, din păcate, nu au depăşit nivelul de documente de arhivă. Principalul efort de publicare a acestor documente importante ale Sibiului medieval a fost cel realizat în anul 1880. În acest moment vede lumina tiparului volumul de documente intitulat *Rechnung*, la realizarea căruia au participat personalităţi de prim rang ale Sibiului precum dr. G. D. Teutsch, Heinrich Wittstock, Wilhelm Capesius, Heinrich Herbert, Stepan Kast, dr. Fritz Teutsch şi Franz Zimmermann. Aceştia identifică, prelucrează şi publică registrele de socoteli ale Sibiului (consulare, economice, vamale etc.) începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Din păcate multe dintre aceste documente sunt păstrate doar fragmentar. Volumul se opreşte la anul 1516. În acest volum sunt incluse registrele de venituri şi cheltuieli atât cele ale oraşului Sibiu, cât şi cele ale comunităţilor aparţinătoare Scaunului Sibiu. Importante sunt mai ales registrele vigesimale ale Sibiului (1500-1509) care, prin informaţiile deţinute dau o imagine a comerţului de la începutul secolului al XVI-lea. Alături de aceste registre mai sunt prezente în paginile volumului şi cele ale spitalului, sau cele în care era ţinută evidenţa impozitelor datorate de către cetăţeni oraşului[6].

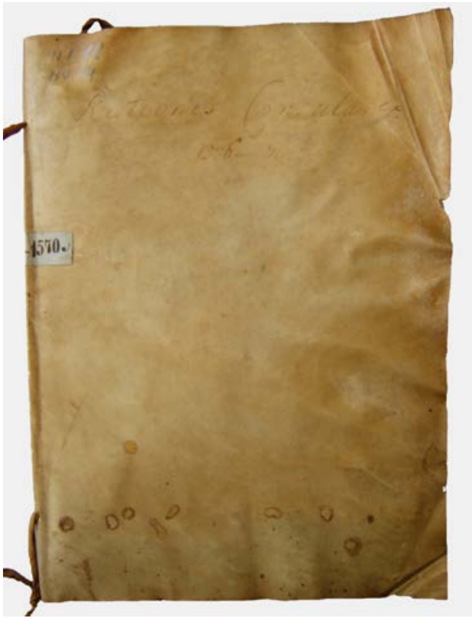

Fig. 1. Coperta Registrului vigesimal al Sibiului din anii1536-1570.

„Studii şi Materiale de Istorie Medie”, nr. XX, 2002, p. 73-88; Idem, *Florini şi dinari în Registrele vamale ale Sibiului din secolul al XVI-lea: scurt demers metodologic*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, nr. XXI, 2003, p. 279-285.

[6] *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Rechnungen aus dem Archiv der Städt Hermannstädt und der Sachsischen Nation, I. Band von c. 1380-1516*, Hermannstädt, Buchdruckerei der von Closiusschen Erbin, 1880.

Eforturile editorului registrelor oraşului Sibiu, Franz Zimmermann, au rămas, din păcate, singulare de la 1880 şi până astăzi. De altfel, nu pot să nu îmi exprim surprinderea că, de exemplu, la mai bine de 50 de ani de la apariţia studiului dedicat vigesimei Sibiului de către Samuel Goldenberg aceste documente sunt în continuare date uitării în depozitele arhivei sibiene.

Poate că ar trebui ca în paralel cu utilizarea documentelor de arhivă să facem tot posibilul ca acestea să fie publicate integral, fie în cadrul unor colecţii de documente, fie măcar ca anexe ale studiilor respective.

În aceste condiţii, am considerat necesară publicarea integrală a registrelor vamale, pentru că acestea conţin informaţii deosebite nu numai din punct de vedere istoric ci şi lingvistic, economic etc. Începem eforturile noastre în acest sens prin prelucrarea unui registru de socoteli vigesimale ale Sibiului. Acesta este un registru centralizator al vigesimei anuale din perioada 1536-1570.

Norme de publicare a registrelor

1. Este redat textul latin al documentului, reprodus fidel pentru a putea fi utilizat în cercetarea istorică.

2. Prescurtările paleografice care pot fi considerate sigure şi nu dau loc de îndoieli au fost completate în mod tacit utilizându-se formele uzuale din dicţionare.

3. Formele puţin obişnuite ale cuvintelor şi grafiile caracteristice au fost păstrate în text în aceeaşi formă.

4. Posibilele greşeli apărute în text sunt semnalate şi eventual corectate în note.

5. Lipsa unui cuvânt sau a unei litere se completează între paranteze drepte [ ].

6. Ştersăturile dar şi eventualele modificări făcute în text sunt semnalate în notele de subsol.

7. Cuvântul adăugat deasupra rândului, pe margine, sau scris de o altă mână este trecut în locul cuvenit în text şi este semnalată această acţiune în notele de subsol.

8. Lecturile nesigure şi cuvintele indescifrabile sunt menţionate prin sintagma citire nesigură, ilizibil, sau (...).

9. Cuvintele sau expresiile repetate din neatenţie în textul original se vor reproduce exact aşa cum sunt ele, dar se va specifica acesta în notele de subsol.

10. Cuvintele care sunt redate între paranteze se vor reproduce tot între paranteze rotunde ( ).

11. În ceea ce priveşte întrebuinţarea minusculelor şi a majusculelor este valabil uzul modern. Numele sărbătorilor şi cuvintelor din formulele de datare, date după calendarul bisericesc sunt transcrise cu majuscule. De asemenea, ele mai sunt utilizate la începutul propoziţiilor, la numele persoanelor, localităţilor sau popoarelor. Minusculele sunt utilizate la cuvintele din interiorul propoziţiilor şi care nu fac obiectul vreunei excepţii enumerate mai sus.

12. Sunt redate în mod literal toate numele proprii. Numele de botez care sunt date într-o formă prescurtată se întregesc numai dacă ele sunt sigure. Totodată, toate epitetele care se găsesc lângă un nume şi cazul în care acestea au primit un caracter permanent şi s-au transformat în nume de familie, ele sunt redate cu majuscule la fel cu cuvintele care indică o localitate sau numele unui popor.

13. Numele care apar în textele originale în două sau mai multe forme au fost menţinute ca atare.

14. Cifrele sunt transcrise după forma păstrată în textul original. Acolo unde sunt scrise cifre sub forma unor semne, prescurtări sau numere romane, vor fi transcrise sub forma cifrelor arabe şi se va semnala în note schimbarea.

15. În ceea ce priveşte ortografia, este menţinută în transcriere forma originală a cuvintelor din textele documentelor (de exemplu *uectura* în loc de vectura sau *vno* în loc de uno).

16. Este respectată grafia silabei **ci** sau **ti** înaintea unei vocale (eciam sau etiam).

17. În legătură cu textele germane s-a ţinut seama că transcrierea lor, până la mijlocul secolului al XVI-lea, se face fără nici o modificare, în ceea ce priveşte utilizarea vocalelor şi a consoanelor.

18. În caz că vocalele închise **ö** sau **ü** sunt redate în text prin **eo** sau **eu**, această particularitate a fost păstrată.

19. Se aplică şi la textele germane punctuaţia modernă ţinându-se seama de înţelesul exact al frazei.

Registrul de socoteli vamale din anii 1536 – 1570[7]

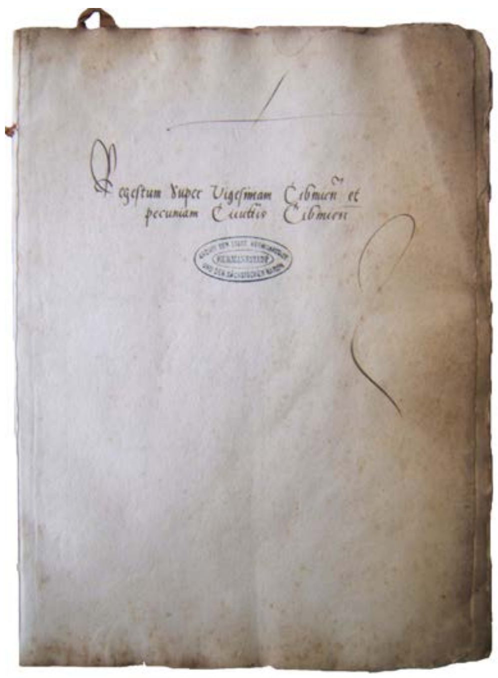

Fig. 2. Fila 1, a Registrului vigesimal al Sibiului, din perioada anilor 1536-1570.

[7] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Sibiu, fond Magistratul Oraşului şi Scaunului Sibiu, Seria. Socoteli vamale, Registrul nr. 18, 1536 - 1570. Hârtie, copertă din piele, limba latină şi germană.

Fila 1.1.
Regestum super vigesimam Cibiniensis et pecuniam Ciuitatis Cibiniensis
Fila 2.1[8].
Percepta dominorum Cibiniensis ex vigesima Cibiniensis

Ittem Anno Domini 1536, domini Ciuitatis Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis, in una summam computatos perceperunt, ff. 487, d. 70[9].

Ittem Anno Domini 1537, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis in simul perceperunt, ff. 667, d. 35.

Ittem Anno Domini 1538, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 725, d. 18.

Ittem Anno Domini 1539, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 769, d. 51.

ff. 2649, d. 74.

Fila 2.2.

Ittem Anno Domini 1540, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, in unam summam computatos, ff. 997, d. 0.

Ittem Anno Domini 1541, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1142, d. 68.

Ittem Anno Domini 1542, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1216, d. 40.

Anno Domini 1543, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1532, d. 73.

ff. 4888, d. 81.

Fila 3.1.

Ittem Anno Domini 1544, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1090, d. 56.

Ittem Anno Domini 1545, domini Cibiniensis ex uigesima Cibiniensis perceperunt, ff. 1535, d. 34.

Ittem Anno Domini 1546, dominus Magistris Lucas Trapoldianus ex uigesima Cibiniensis quod percepit in unum computatam simul cum pecunia que pro arenda vigesime data est, assignauit, ff. 1138, d. 61.

Anno Domini 1547, Ciuitas Cibiniensis vigesima in arenda habere nos portauit in hoc anno.

ff. 3764, d. 51.

Fila 3.2.

Anno Domini 1548, prudens et circumspecti dominus Martinus Pylgram ex uigesima Cibiniensis quod prouenit, simul computata et ea pecunia, que pro arenda vigesime exposita erat, deposuit, ff. 1497, d. 62.

---

[8] *Ibidem*, fila 1.2. este nescrisă.

[9] Toate însemnările din document au fost anulate prin linii trase peste ele, indicând achitarea sumelor datorate de către comercianţi vameşilor. Acest lucru nu a mai fost specificat fiecărei însemnări în parte. O situaţie asemănătoare vezi şi la Gernot Nussbächer, *Un document privind comerţul Braşovului cu Moldova la sfârşitul secolului XV (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", 1984, nr. XXI p.426.

Anno Domini 1549, dominus Valentinus Sutor ex uigesima Cibiniensis quod prouenit, simul computata et ea pecunia, que pro arenda vigesime erat data, deposuit, ff. 2100, d. 90.

Anno Domini 1550, dominus Matthias Ponczler ex uigesima Cibiniensis quod prouenit, simul computatis, deposuit, ff. 1857, d. 15.

Anno Domini 1551, die 20 Nouembris, deposuit, quibus obligabatur ex vigesima de anno presento, ff. 85, d. 39[10].

ff. 5541, d. 6.

Fila 4.1.

Anno Domini 1554, die 8 May, dominus Francus Baier ex uigesima Cibininsis deposuit, ff. 3500, d. 0.

Anno Domini 1554, die 28 Septembris, dominis Mathius Ponczler, ex uigesima Cibiniensis, in Consistorium deposuit, ff. 500, d. 0.

Anno Domini 1554, die 31 Decembris, dominus Mathius Ponczler, de uigesima Cibiniensis, in Consistorium in ladulam deposuit, ff. 700, d. 0.

Anno Domini 1555, die 8 May, dominus Mathius Ponczler, de uigesima Cibiniensis, in Consistory ladulam deposuit, ff. 1400, d. 0.

Anno Domini 1555, die ultima Iuly, Thomas Bomelius de uigesima Cibiniensis in ladulam Consistory deposuit, ff. 500, d. 0.

ff. 6600, d. 0.

Fila 4.2.

Anno Domini 1556, die 14 Martis Aprilis, dominus Thomas Bomelius et prouenibus vigesime Cibiniensis in Consitorius deposuit, ff. 700, d. 0.

Anno Domini 1556, vicesimo die May, dominus Thomas Bomelius ex prouentibus vigesime Cibiniensis (…) in Consistorium deposuit, ff. 700, d. 0.

Ittem Anno Domini 1557, decima die Martis Iuny, dominus Thomas Bomelius ex prouenibus vigesime Cibiniensis de septem mensibus deposuit in Consistorium in poraris, ff. 975, d. 0.

ff. 2375, d. 0.

Fila 5.1.

1558, secundo die mensis Iuly, (…) dominus Paulus Poldner juratus Ciuis et prouisor vigesime Ciuitatis Cibiniensis, ea que tempore vigesimationis sue, a Conuersionis (…) die domini Pauli Anni 1557, vsqum ad presentem hunc (…) prouenerunt (…) deposuit, ff. 1130, d. 14.

1559, vigesimo primo die mensis Iuly, dominus Valon Gross vigesimatoris (…) a Visitacionis Marie vsqum ad festum Matthie Apostoli quo finit ad mediam partem vigesimator Ciuium Georgio Hecht vbi fuerunt medice partis vigesime percepta ff. 685, d. 88. De omnibus exposuit ad Ciuitatis necessitatis ff. 343, d. 78, R. quod in Consistorio data ratione exposuit (…), ff. 342, d. 10.

ff. 1472, d. 24.

Fila 5.2.

1559 A die Matthie Apostoli vsqum ad vigesimus primum diem Iuly datis do: Vahen Gross vigesimator, de integra vigesima ronem, vbi fuerunt percepta ff. 716, d. 98. De omnibus exposuit ad Ciuitatis necessitatis ff. 399, d. 54. Amplius super ratione

[10] Text scris probabil de o altă mână.

sui sallary dati sunt sibi ff. 25, reliquum quod mansit data rationes in Consistorio deposuit, ff. 292, d. 44.

1560, vltimo die mesis Iuly circumspectus dominus Georgius Hecht vigesimator, dedit de integra vigesima per anni circulus percepta (...) vbi fuerunt percepta ff. 2093, d. 48. De omnibus ad vsum et necessitate *et pro vigesima*[11] vna cum suo salario exposuit ff. 1978, f. 46. Relliqum quod mensit data rationem in Consistorio deposuit (...), ff. 115, d. 2.

ff. 407, d. 46.

Fila 6.1.

1562, am 28 February hat der weys herr Peter Lutsch zwanziger, vom 14 tag Augusti des 1560 Jarrs, bis auff den 16 February des 1562 Jars rechnung gaben, so ist das eim nemen geuosem, ff. 2668, d. 17. Von des selben hatmas auff den Stadthan nemlich bey der grossen posteyn, item dem Sigmond Waldorffer geben vnd gelihen vnd sonst auff andew Stad nat verthom vnd ausgeben das nach nach bheden ist nemlich, ff. 968, d. 60.

Welcis gels (...) gethan.

ff. 968, d. 60.

Fila 6.2.

1564, dem 22 tag Marty, als der herr Seruatius Weidner zwanzeger, vom zwangest, das 1563 iars rechnung geben fatt, so sein die percepta gelessen, ff. 2051, d. 88. Das ausgben, ff. 1625, d. 44. Also ist der herr schuldig blieben, ff. 426, d. 44. Darauss fatt man im fur seine muhe deputier vnd geben, ff. 25. Bleibt nach, ff. 401, d. 44. Die seben hatt er der Stadt erlagt, ff. 401, d. 44.

Fila 7.1.

Percepta dominoris Ciuitatis Cibiniensis eoris que Magistrum Ciuiumquisqum, post datam racionem Ciuitati Cibiniensis, in domus Consistory Cibiniensis deponunt

Ittem Anno Domini 1543 prudens et circumspectus dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis post datam racionem Ciuitatis Cibiniensis deposuit, ff. 1021, d. 38.

Ittem Anno Domini 1544 prudens et circumspectus dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis post racionem datam in Consistorius deposuit, ff. 336, d. 25.

Ittem Anno Domini 1545 prudens et circumspectus dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis post datam racionem, in Consistorius Ciuitatis deposuit, ff. 1500, d. 0.

ff. 2857, d. 63.

Fila 7.2.

Ittem Anno Domini 1545 prudens et circumspecti Petrus Haller Magistrum Ciuium, Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis. De mille florini, quos a Ciuitatis matus habuerant, ex parte addicismis annuo in domus Consistory deposuerunt, ff. 160, d. 0.

[11] Scris deasupra rândului, probabil adăugat ulterior.

Ittem Anno Domini 1546 prudens et circumspecti Petrus Haller Magistrum Ciuium, Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis, de duobus millibus florini, pro addicione in Consistorius deposuerunt, ff. 200, d. 0.

Ittem Anno Domini 1546 dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam racionem nihil deposuit, ff. 0, d. 0.

Ittem Anno Domini 1547 prudens et circumspecti dominus Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis et Petrus Haller, de duobus mille florini, addicione deposuerunt in Consistorius, ff. 200, d. 0.

ff. 560, d. 0.

Fila 8.1.

Ittem in eadem Anno Domini 1547, prudens et circumspectus Martinus Weys Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam raciones Ciuitatis Cibiniensis in Consistorium deposuit, ff. 120, d. 83.

Ittem Anno Domini 1548 prudens et circumspecti dominus Ioannes Rott Iudex Regius Cibiniensis et Petrus Haller, die telie prophete in Consistorius, bis mille florini, quos a Ciuitatis mutuo acceperant, deposuerunt ac persoluerunt et pro addicione deposuerunt, ff. 200, d. 0.

Ittem in eadem Anno 1548, prudens et circumspectus dominus Martinus Weys Magistrum Ciuium, post datam raciones in Consistorium deposuit, ff. 999, d. 9.

Ittem Anno Domini 1549 circumspectus Martinus Ways Magistrum Ciuius, post racionem deposuerat ff. 74, f. 21. Ab his detracti, qui domino parrocho, pro salario Lazari Concionatoris sunt dati, ff. 20. Et domino Matthie Ponczler ad racionem pecuniaris, quibus ei Ciuitas post racionem de uillicatus suo, obligabatur soluti ff. 30, d. 33. Remanet, ff. 23, d. 88.

ff. 1343, d. 80.

Fila 8.2.

In Annus Domini 1543, usqum ad Anno Domini 1546 tempore domini Petri Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, in Consistorium illata et deposita est pecunia, ff. 842, d. 95.

In Anno Domini 1550, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam racionem Ciuitati Cibiniensis, deposuit, ff. 148, d. 76.

In Anno Domini 1551, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam racionem Ciuitati Cibiniensis, deposuit, ff. 400, d. 0.

In Anno Domini 1552, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Cibiniensis, post datam racionem Ciuitati Cibiniensis, deposuit, ff. 1728, d. 0.

1553, In Anno Domini, dominus Andreas Byrkner pro eliberacione Thalmacz, a septem sedibus, percepit et deposuit, ff. 1000, d. 0.

ff. 4119, d. 71.

Fila 9.1.

In Anno Domini 1556, dominus Petrus Haller Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis post datam racionem Ciuitatis in hanc ladulam deposuit, ff. 1046, d. 68.

Anno Domini 1557, tricesimo die mensis Decembris, dominus Augustinus Zewch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis post datam racionem, Ciuitati Cibiniensis in hanc ladulam deposuit, ff. 1123, d. 98.

Anno Domini 1558, tricesimo die mensis Decembris, dominus Augustinus Zewch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis post datam racionem, Ciuitati Cibiniensis in hanc ladulam deposuit, ff. 539, d. 82.

ff. 2710, d. 48.

Fila 9.2.

1559, 28 Decembris, dominus Augustinus Zeuch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis posita racionem, Ciuitati Cibiniensis deposuit in hanc ladulam, ff. 813, d. 31.

1559, 29 Decembris dominus Petrus Lutsch villicus, data racionem Ciuitatis Cibiniensis in hanc ladulam deposuit (...), ff. 377, d. 37.

1560, In die Inocentum prudens et circumspectus dominus Augustino Zewch Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis posita ratione Ciuitati Cibiniensis data sunt in hanc ladulam, ff. 196, d. 53.

1560, tricesimo die Decembris dominus Simoni Mules villico Ciuitatis Cibiniensis post datam racionem mansit Ciuitas obligata (...) datis.

ff. 1387, d. 21.

Fila 10.1.

1560, vom geld so gelihen ist dem Iorg Papyrmacher hat der (...) her Simon (...) vnd vewrchnez, ff. 40.

1562 quinto die mensis Ianuary data racione de vniuersis percepte et extradatis Anni proxime post 1561 prudens cirrcumspectus dominus Augustinus Zewch Magister Ciuium mansit Ciuitati Cibiniensis in resto obligatus quod et mediate deposuit vczt, ff. 917, d. 69.

1562 septimo die mensis Ianuary dominus Simoni Miles villico Ciuitatis Cibiniensis, post datam rationem mansit eidem obligata qui eidem restituti sunt et huic persoluti vczt, ff. 85, d. 39.

ff. 917, d. 69.

Fila 10.2.

1562, vltima die Decembris, prudens et circumspectus dominus Augustinus Zelech Magistrum Ciuius Ciuitatis Cibiniensis, datam racionem de vniuersis perceptoris et extradatis, mansit Ciuitati Cibiniensis, in resto obligatus, quod et immediate deposuit, ff. 446, d. 56.

1563, 4 die mensis Ianuary, dominus Michaeli Herman, villico Ciuitatis Cibiniensis, post datam racionem eadem Ciuitas mansit obligata quos etiam immediate accepit, ff. 228, d. 67.

1563, die 22 Aprilis, dominus Magistrum Ciuius Augustinus Zelech ex voluntate Senatus in vsum Ciuitatis accepit, ff. 300, d. 0.

1563, die 26 Iuny, dominus *Seruacios Weidnero*[12] ex voluntate Senatus in vsum et necessitatem Ciuitatis *ad data*[13] rationem prepugnaculi, ff. 400, d. 0.

Dati sunt quam summam ex vigesima restituere teneatur. Soluit, cum daret rationem de vigesima anno 1564.

---

[12] În text este scris deasupra rândului şi locuieşte „... *Magistrum Ciuium Augustino Zelech, ...*” tăiate cu o linie groasă.

[13] În text este scris deasupra rândului înlocuind un cuvânt tăiat cu o linie groasă.

1563, cum Serenisime Regis Mattris, 20 die Augusti Cibinium ingressa esset et Methie Wayuode Transalpinensis celebrarentur ad expensas roguinas sue Matthie, dominus villico Michaeli Herman dati sunt ex pecunia Ciuitatis, ff. 200. Deinde 10 die Septembris ad huic factas expensas eidem villico ad huc dati sunt pro expensarum solutione, ff. 700. Summa, ff. 900.

Due pecunia ex proximo cursu est domo Ciuitatis restitaenda post datam racionem dominus villicus Ciuitatis Cibiniensis deposuit in paratis, ff. 700.

ff. 446, d. 56.

Fila 11.1.

1563 vltima die Decembris, dominus Augustinus Zehech Magistrum Ciuium Ciuitatis Cibiniensis, de vniuersis perceptis et extradatis anni istius coram Senatu Cibiniensis dedit racionem et Ciuitati Cibiniensis in restis permansit obligatus, ff. 73, d. 79.

Quod imediatus qum de posuit.

1563, Ianuaris, die 2, dominus Michaeli Horman villico[14] Ciuitatis Cibiniensis, post datam racionem, eadem Ciuitas mansit obligata, quod qum immediate accepit, ff. 302, d. 29.

1565, den 3 tag Ianuary (...) der herr Augustin Hedheigt Burgmeister der Stadt von einnemen vnd ausgeben das 1564 Hans rechnung geben fatt, ist er nach volkomlich rattung der Stadt schuldig blieben, ff. 1076, d. 12. Welcho summa er der Stadt alsbald par eclegt hatt, ff. 1076, d. 12.

1565 den tag 4 Ianuary, Waio der weiss herr Peter Lutsch, Stadthann rechnung dem ersamen Weisen Radt, vnd der gemain geben hatt, so ist er der Stadt rest blieben, ff. 64, d. 11. Welche summa gelt er alsbald par erlegt fatt, ff. 64, d. 11.

ff. 1214, d. 2.

Fila 11.2.

1568, den 18 tag Iuny, in der rechnung so herr Antoni Kirin vom uwanczigst geben fatt, von iar 1567. Das war das einnemen, ff. 1617, d. 91. Das aussgeben, ff. 1119, d. 87. Blieb er rest zu erlag, ff. 25, abgezagen, rester, ff. 473, d. 4. Der vor fur den zugsaff zalt, ff. 350, bleibt nach, so er in diese laden erlagt, ff. 123, d. 4.

1569, den 7 tag Ianuary, als herr Simon Miles Burgermeister der Stadt rechnung geben hutt, so hutt er erlagt der Stadt nach der rechnung, ff. 249, d. 11.

1569 den 11 tag Marty, als herr Seruatius Weidner an Stadt das zu Antony Iungk vom regest rechnung geben hatt. Sein percepta gewesen, ff. 1158, d. 24. Das ausgeben war, ff. 114, d. 41. Bleibt, ff. 1043, d. 83. Der von des zwanzigt iargeldt, ff. 25, (...) ist nach blieben, vnd ziehehr erlagt warden, 1018, d. 83.

Fila 12.1.

Extradata dominoris Cibiniensis, que in solucionem debitoris tempore disturby collectoris et alias necesitates Ciuitatis ex pecunia in Consistorium deposita, exposuerunt:

Ittem domino Petro Haller soluti sunt, ff. 618, d. 0.
Domino Ioanni Rott soluti sunt, ff. 270, d. 0.
Domino Petro Schlung soluti sunt, ff. 366, d. 46.

[14] În text s-a notat mai întâi cuvântul *villicus,* pentru ca mai apoi să fie tăiată litera *s,* iar peste litera *u* să fie scrisă litera *o.*

Sigismundo Theninger soluti, ff. 50, d. 0.
Martino Byerbrayer sunt soluti, ff. 25, d. 0.
Domino Ioanni Homlescher soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Domino Georgio Schenker soluti sunt, ff. 81, d. 0.
Domino Ioanni Klein soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Thome Balbyerer soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Andree Mecz soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Stephano Weydner soluti sunt, ff. 45, d. 0.
Andree Zayen soluti sunt, ff. 25, d. 0.

ff. 1610, d. 96.

Fila 12.2.
Ittem Rectem Ioannis Weispek soluti sunt, ff. 16, d. 0.
Thome Moldner soluti sunt, ff. 35, d. 0.
Anthonio Sladt soluti sunt, ff. 57, d. 0.
Christophoro Offner soluti sunt, ff. 200, d. 0.
Thome Textori racione domus Bistriciensis, ff. 200, d. 0.
Paulo Tertschemacher soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Matthie Rau soluti sunt, ff. 10, d. 0.
Relicte Ioannis Messig soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Heradibus Stephani Lutifiguli, ff. 27, d. 0.
Domino Bazzarabine soluti sunt, ff. 700, d. 0.
Gregorio Maier soluti sunt, ff. 27, d. 0.
Heredibus domini Anthony Aurifabri, ff. 51, d. 0.
Wolffgango Seyler soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Laurencio Rasori soluti sunt, ff. 10, d. 0.

ff. 1448, d. 0.

Fila 13.1.
Ittem Sigismundo Wagner soluti sunt, ff. 37, d. 0.
Thome Textori feni soluti sunt, ff. 10, d. 0.
Bernardino Sutor soluti sunt, ff. 8, d. 0.
Ioanni Klein Surctori soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Georgio Seyler soluti sunt, ff. 58, d. 0.
Michaeli Thunheasher soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Andree Bona soluti sunt, ff. 55, d. 0.
Relicte Nicolai Glosher soluti sunt, ff. 40, d. 0.
Georgio Deush soluti sunt, ff. 10, d. 0.
Ioanni Guetgesell soluti sunt, ff. 8, d. 0.
Petro Ludysser soluti sunt, ff. 8, d. 0.
Ioanni Oberlinger soluti sunt, ff. 75, d. 0.
Christofforo Proll soluti sunt, ff. 42, d. 0.
Petro Waall soluti sunt, ff. 25, d. 0.

ff. 476, d. 0.

Fila 13.2.
Ittem Magistro Gregorio Vaal soluti sunt, ff. 700, d. 0.
Ieronimo Vngleich soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Ioanni Vuolgemuet soluti sunt, ff. 14, d. 0.

Cristanno Lateratori soluti sunt, ff. 20, d. 0.
Emerico Herer soluti sunt, ff. 735, d. 0.
Relicte Georgy Remner soluti sunt, ff. 50, d. 0.
Relicte Augustini Zabo soluti sunt, ff. 25, d. 0.
Relicte Cristanni Aurifabri soluti, ff. 475, d. 0.
Relicte Georgy Fenischer soluti, ff. 711, d. 0.
Relicte dominus Michaelis Cnoll soluti, ff. 93, d. 50.
Domino Thome Aurifabro soluti, ff. 44, d. 0.
Domino Casparo Aurifabro soluti, ff. 75, d. 0.
Petro Ruff soluti sunt, ff. 20, d. 0.
Andree Weyssek soluti sunt, ff. 20, d. 0.
Relicte Martini Maurer soluti, ff. 24, d. 0.
Anne Lowyn soluti sunt, ff. 10, d. 0.

ff. 3066, d. 50.

Fila 14.1.

Ittem Heredibus Nicolai Hasko soluti, ff. 10, d. 0.
Ciuitas pro domo Megyensis, ac alys certis creditoribus soluti, ff. 546, d. 0.
Anno Domini 1543, domino Ioanni Bornemyza soluti sunt, ff. 400, d. 0.
Anno Domini 1544, domino Ioanni Bornemyzza in ultima solucione dati, ff. 408, d. 0.
Anno Domino 1545, Petro Rott de Coloshuar, solata est domus noue schole pro, ff. 600, d. 0.
Eadem anno 1545, soluti sunt certi creditores Cibiniensis, qui credito dederant domino Marco Pemfflinger super domus sua qua tandem domini Cibiniensis pro domo Consistory emerunt et persoluerunt pro, ff. 1922, d. 64.
Anno Domini 1546, domini Cibiniensis pro arenda vigesime Cibiniensis Reginali Mattris soluerunt, ff. 800, d. 0.

ff. 4686, d. 64.

Fila 14.2.

Ittem Anno Domini 1548, domini Cibiniensis pro arenda vigesime, Reginali Mattris soluerunt, ff. 1000, d. 0.
Ittem Anno Domini 1549, domini Cibiniensis in arendam pro vigesima Cibiniensis Reginali Mattris dederunt, ff. 1000, d. 0.
Ittem Anno Domini 1550, domini Cibiniensis in arenda vigesima Cibiniensis Reginali Mattris dederunt, ff. 900, d. 0.
Ittem Reginali Mattris et filio Regis ex parte vigesime Cibiniensis honoris intuitu donate due cuppe, que constabant, ff. 123, d. 25.
Ittem ex parte litis, quam Coloshuariensis contra Ciuitatem habebant, racione arestonis tempore Emerici Balassa facte, hac causa est composita et Coloshuariens soluti, ff. 340, d. 0.

ff. 3363, d. 25.

Fila 15.1.

Ittem in pecunia Ciuitatis fuerunt aurei 44, ex his decem sunt misci Franco Pice ad Galatam et Doctori Martino Brenner pro caemen speciebus in Apochekam 34 dati, qui et in raciones sunt positi facit, ff. 55, d. 0.
Ittem apotheka est coempta a Relicta Andree Apothekary, pro 180 florini, ex pecunia Ciuitatis sunt accepti, ff. 80, d. 0.

Ittem in Anno Domini 1550, dominus Matthias Ponczler ex vigesima Cibiniensis, ex conone dominoris Magistri Ciuium et Senatus Cibiniensis ad structuram Ciuitatis dedit, ff. 200, d. 0.
In eadem anno, domino Matthias Ponczler ex conone dominoris Senatus Cibiniensis, ex parte domus, quad Ciuitas cum domino Laurentio Presbituro cambiuit, dedit, ff. 200, d. 0.
In eadem anno, domino Matthias Ponczler ex conone dominoris Senatus, ad tarabantas qui in anno eo sunt seranati, dedit, ff. 482, d. 36.

ff. 1017, d. 36.

Fila 15.2.
Ittem in Anno Domini 1552, ex conone domino Consulum, domino Petro Haller Magistro Ciuium, quod conta villico instrumenta, pixides manuales, hacatas et magnas bombardam, ac plumbum emit pro Ciuitatem ex pecunia Ciuitatis dati, ff. 600, d. 0.
Ittem in anno 1553, domino Petro Haller Thezauraris pro arenda uigesime Cibiniensis, soluti, ff. 1000, d. 0.
In anno 1553, die 19 Ianuary, ex conone domino Andreas Byrkner Magistrum Ciuium emit 100 medias hacatas pro, ff. 300, d. 0.
In anno 1554, domino Ladislao Uuaach pro arenda vigesime in annum presentem dati, ff. 1000, d. 0.

ff. 2900, d. 0.

Fila 16.1.
Anno Domini 1554, ad structuram Ciuitatis, domino Magistro Ciuium dati, ff. 200, d. 0.
Anno Domini 1554, ad structuram Ciuitatis dati, ff. 300, d. 0.
Anno Domini 1555, die 27 Marty, domino Ladislao Waas, Thezaurario pro arenda vigesime in annum presentem dati et soluti, ff. 1000, d. 0.
Anno 1555, die 20 May, ad structuram Ciuitatis, domino Petro Lucsh dati, ff. 600, d. 0.
Anno Domini 1555, in mense Iunio dominis Petrus Haller Magistrum Ciuium ex Consistorio acceperat bis mille florini, tandem mille florini iterum in Consistorium reposuit, ac domino Petro Lutsh ad structuram Ciuitatis dedit, ff. 1000, d. 0.

ff. 3100, d. 0.

Fila 16.2.
Ex pecunia domino Andree Brandis (...) data ad solutionem domus Zacharie Schraiders pro hospitio dati, ff. 525, d. 0.
Ittem Georgio Papiermacher ex voluntati domino Martino dati, ff. 150, d. 0.
Wenerslao Stannario, ad vnam bombardam intra dati, ff. 73, d. 0. Soll singuschrieban warden[15].
Dedit vnam bombardam quo in incendio confracta est[16].
13 February Valentino Ziegler mansit dati, ff. 50, d. 0.
Ittem soluit cum tegulis domino Rebaldo Vaterfelsen mansit dati, ff. 64, d. 0.

ff. 862, d. 0[17].

[15] Text adăugat ulterior, în faţa rândului.
[16] Text adăugat ulterior, după cum indică cerneala de altă culoare decât cea a textului aflat pe această pagină.
[17] Înlocuieşte suma de *ff. 739, d. 0* tăiată cu o linie groasă.

Fila 17.1.
Ad domum publico hospity in structuram imposum, ff. 107, d. 36.
Dominus Andreas Birckner pronisor structura[18].
Domino Mathie Rapolthy et Ladislao Waas *adminitrator promentorum summus pro*[19] (...), ff. 31, d. 0.
Anno Domini 1556 vltima die Marty, cum Ciuitatis magna pars incendis conflagrasset ac seditio in urbe mota esset pro secunda ea sunt pedites pixidary per tres menses conseruati, pro solutione illoris ex Senatus uoluntate, sunt extradati, ff. 1500, d. 0.
Eadem anno pro restauration claustro dominicanoris, domino Michaeli Herman et Colmano Gotsmaster dati, ff. 200.

ff. 1838, d. 0.

Fila 17.2.
Eadem anno in mensa Iulio pro (...) inopia pauperus Ciuium combustoris, ex uoluntate Senatus et comunitatis ex Consistoria dati, ff. 300, d. 0.
Anno Domini 1556, die vero mensis Augusti 26. Ad structuram monastery nigraris monialius, dati sunt do Petro Luthch in monetis, ff. 100, d. 0.
Anno Domini 1557, die uero mensis Aprilis facto, ex uoluntate dominis senatorum, pro redemptione domus Blasy Weysz, (...) cirrcumspecti Martini Weysz, que (...) fuit Pauli Remser et facta est in circulo maiori, intro eides cirrcumspectorum Georgy Hucz et Georgy Huttern, deprompta est pecunia inde in monetis, ff. 1120, d. 0.
Anno 1560 vendita est praefacta domo dominus Seruacio Weydner pro ff. 925[20], d. 0 quos pecunia persoluta et reposita pro datam (...), *das durch gangs halden auff die weisen*[21], ff. 245, d. 0.

ff. 645, d. 0.

Fila 18.1.
Anno Domini 1556, ad structuram monastery monachorum dominicalium dati sunt (...), ff. 100, d. 0.
Eadem anno ad srtucturam eiusdem monastery dati sunt dominus Petro Lutch, ff. 60, d. 0.
Ittem Valentino Zygler dati sunt quod ad lateres et tegulas, ff. 50, d. 0.
Anno Domini 1557, ad structuram monastery monachorum dominicalium dati sunt Georgio Waal, ff. 200, d. 0.
Eadem anno, ad eiusdem structuram dati sunt Michaeli Herman, ff. 75, d. 0.
Anno 1558, 24 Augusti hat man hieher (...) vnd dem der Zacharias auff den stattbane geben, ff. 100, d. 0.
Die drabantam so nach der bramst gehalten (...) der stad zu gutt, ist im register so his (...).

ff. 585, d. 0.

[18] Text adăugat ulterior.
[19] Text adăugat ulterior.
[20] Suma este tăiată cu o linie groasă şi înlocuită cu alta de *ff. 875, d. 0.*
[21] Text adăugat ulterior.

Fila 18.2.
1557, postquam centum et viginti centenaris stanni per sereniss (...) Septem Sedibus, singulum centenaris per ff. 20 soluent imposite essent, dempti sunt hier pro Ciuitatem Cibiniensis, ff. 622, d. 23.
Stanni hoc diuenditus atque solutum est.
1557, die Iuly 29, dati sunt dominus Petro Lutch villico pro factura et reparandi combustis bombardis, ff. 100, d. 0.
1557, eadem die dati sunt (...) dominus Gregorio Waal ad structuram monastery monachoris dominicalium, ff. 200, d. 0.
1557, decimo die mensis Septembris ad eiusdem monastery structuram dati sunt dominus Gregorio Vaal et Michaeli her man, ff. 100, d. 0.

ff. 400, d. 0.

Fila 19.1.
1558, in Vigilia Epiphaniarum Domini, data racione a circumspecto dominus Petro Lutchs villico de vellicatioris anni presenti (...) 1557, permansit Ciuitas eidem dominus Petro Lutsh villico in resto obligata, que summa sibi soluta est at Consistorio cum moneta talleror (...), ff. 58, d. 48.
1558, quarto die mensis Iuly ad raciones magne structure circa hortum domini Petro Haller, vna cum laterariorum iuxta eorum cherrographu[22], deprompti sunt ex hac ladula, atque dominus Zacharie illarum structurarum prouisori dati sunt, ff. 497, d. 0.
Ittem eadem anno, 8 die mensis Iuly cursum eid dominus Zacharie dati sunt ad eadem structuam, ff. 196, d. 6.

ff. 751, d. 54.

Fila 19.2.
Eadem anno, die mensis Augusti 11 cursum dati sunt dominus Zacharie smiliter ad (...) structuram, ff. 78, d. 38.
1558 ad structuram et faciendium ductum templi dominicanorium dati sunt huns dominus Michaelis Herman vna cum (...) Valentini Laterary, ff. 220, d. 0.
Ittem eadem anno ad varias Ciuitatis necessitates, in regesto dominus Pauli Poldner prouisorius vigesime (...) deprompti sunt huic, ff. 138, d. 70.
1558, Zwen Gerberu oder semes Mathern hat man geben, ff. 50, d. 0.
Vnd Iorg Rysmer dershster ist das fur burger (...).

ff. 437, d. 8.

Fila 20.1.
1559 a Conrado hasz empte sunt normalle pixides manuales et instrumentum vulgo zugler pro, ff. 100, d. 0.
Ittem ad vsum Ciuitatis emptus est stauny pro, ff. 50, d. 0.
1559 ad faciendum[23] vnum caldaris ad hypocaustum accepti sunt, ff. 179, d. 0.
Ittem alutacys creditus oaris, ff. 56, d. 0.
Ittem Marco Seratori quod horam in turri templo refecit dati, ff. 8, d. 0.
8 die mensis May dati sunt Valentino Trunner ad racionem cupei (...) pixidie, ff. 100, d. 0.

---

[22] Citire nesigură.
[23] Înlocuieşte cuvântul *vsum* tăiat cu o linie.

1560, tricesimo die mensis Decembris, dominus Simoni Miles villico, post datam racionem sui villicatus mansit Ciuitas Cibiniensis obligata quod eide soluentus est, ff. 182, d. 42.

ff. 619, d. 42.

Fila 20.2.

1561, den 1 tag May hattman auff dieser ladden, fur die (...) die sas 1561 iars koniglech Maiestett zu gescheckt, ff. 1000, d. 0.
1562, 16 Ianuary ad faciendam expeditionem bellicarum ad mandatum regium factam, accepti sunt hiuc ex maiori ladula, ff. 300, d. 0.
Que pecunia 23 die Ianuary cursum in hunc sunt locum neposita.
1562 am 26 Marcy hat man hierauser genomen vnd fur die arendt des ganzen zwantzigst (...) geben, ff. 800, d. 0.
1562, am 25 May, als das land in gefehrlegseit stunde vnd die zeckel auffgestamdenn werem vnd (...) wider das landt vnd konigleich, so stud der Stadt zu gutt neben die vorige drabantem mit willers der h. vom Radt 73 drabantes (...) word den hatt man auff ein manit geben, ff. 207, d. 80. Mehr hat man vmd die Stadt lassvn (...) Schomtz Korbe pro, ff. 100, d. 0, facit, ff. 304, d. 80.

ff. 2107, d. 80.

Fila 21.1.

1563, am 29 tag Decembris hatt herr Augustinus Hedhvigk Burgermeister in der Hermanstadt, als Konigliche Maiestett in die stadt herein kommen soltt, vor einen zursamenn weisenn Radt dieser Stadt des (...) am 22 tag Aprilis dieses Iars, geltts halben nemlich der ff. 300, halbend, so im (...) zu vorn auch verzeichnett sein, volkomliche rechnung gebenn, beide vom (...) vnd aus gebenn da selbst hatt er auff besoldung etlicher drabanten der Stadt zu gutt, vnd zu naht, ausgebenn, ff. 136, d. 50.
Die vbrige summa, nemlich ff. 163, d. 50, hat der herr Burgermeister einen ersamen weiss Radt dieser Stadt par weiderumb hereinn erhegt.
1564, am 8 tag Februar, hatt sin ersam weiss Radt aus dieser laddem dem heren Christoff Offner, fur etlich sferias vnd erczug zur Stadt apoterkenn gesorig, zaltt vnd erlegt, ff. 157, d. 0.
Solch erczug soll frisch vnd gutt in ger apoteckenn iner zu bleiben.
1564, am 30 tag Iuny[24], hatt ein ersam werss Rad, dem tg. Burgermeister ster geben den (...) konig Maiestatt aus Zurichten, aus dister laden geben[25].
Soll aus dem zinus weider erlegt werden. Ist zalt vnd erlegt am 4 tag Septembris[26].
Ittem mehr den rotbergern auff die gemein (...) gelichen *chyrographus adest*[27], ff. 100, d. 0.

ff. 393, d. 50.

Fila 21.2.

Ittem mes am selben tag auff kirchenbaw geben den kirchen vatter, ff. 24, d. 6.
1564, am 4 tag Septembris hatt ein ersam weiss Radt dem herr Lucas Klein zum stadbah aus dieser laden geben, ff. 200, d. 0.

---

[24] Înlocuieşte luna Mai tăiată cu o linie.
[25] Suma de *ff. 3000, d. 0*, este tăiată cu o linie.
[26] Text adăugat ulterior, scris sub suma menţionată la nota precedentă.
[27] Scris sub rând.

1564, den 29 tag Septembris hatt ein ersann weiss Radt dieser Stadt auss dieser ladden, dem zuns der florini 6000 auff zurichten, dem herrn Burgermeister geben, ff. 1600, d. 0[28].
Soll aus dem (...) zuins weder erlegt wenden.
1564, 14 tag Augusti hatt man dem weissen herrn Seruatio Weidner geben, das er die eyssern lade, so in der kirch, aber in der sacristien stehett, bey den Casker Schlosser hatt mach, vnd versertigen lassen, florini 56, d. 51. Ist auff der laden macherlohn, vnd verfertigung auffgangen, ff. 47, d. 47.
Den vbrigen reste, nemlich ff. 9, d. 4, hatt herr Seruatius Weidner den 8 tag Decembris relegt.

ff. 271, d. 53.

Fila 22.1.
1564, am 8 tag Decembris hatt man dem herr Lucas Klein, auss dieser laden zum stadbahe, vnd verfertigung der posteyenn (...) klaine therlein, geben, ff. 209, d. 4.
1565, den 9 tag February, hatt man auss die ser laden, mitt willen eines ersanntu weisen Radt, das zwanczig der Stadt zu gutt, zu losen genomen, ff. 1000, d. 0.

1569

Den 8 tag Ianuary als herr Lucas Klein Stadthann rechnung geben hatt, da war das herrn (...), ff. 983, d. 89. Die ausgas war ff. 1459, d. 48. Rest dem herrn honnen, ff. 475, d. 59. Das zu addirt seine iarsbesoldung, ff. 25, rest ff. 500, d. 59. Welche summa dem herrn honnen aus dem ladden erlagt ist worden, ff. 500, d. 59.
Ittem den 12 tag Ianuary, gaben herr Lucas Klein Stadthann rechnung was auff ire Maiestatt (...) auffgang war das einnemen das herrn war ff. 467, d. 47. Die ausgab war ff. 485, d. 82. Restium, ff. 18, d. 35. Salch rest ist in aus dieser ladden erlagt, ff. 18, d. 35.

ff. 1209, d. 4.

Fila 22.2.
1569, den 31 tag Ianuary aus der Stadladen genomenen fur die (...) das zwanzigst die ser iars, ff. 1000, d. 0.
1569 den 11 tag Marty dem herr Blasio Raw auff den baw der poztey bei dem Sagthor geben, ff. 200, d. 0.
Mehr gab man dem herr Blasio Raw am 13 tag Aprilis auff den baw, ff. 200, d. 0.
Mehr den 29 tag Aprilis dem herr Blasio Raw auff den baw geben, ff. 200, d. 0.
Mehr den 14 tag May dem herr Blasio Raw auff den baw geben, ff. 200, d. 0.
Mehr den 25 tag Iuny in geben, ff. 200, d. 0.
Mehr den 15 tag Iuly dem herr Blasio Raw auff den baw geben, ff. 200, d. 0.
Mehr den 15 tag Augusti den herr Blasio auff den baw geben, ff. 100, d. 0.

1570

20 tag Ianuary hat der herr Simon Miles Burgermeister der Stadt rechnung geben da ist des herrn einnemen, ff. 4851, d. 8. Das ausgaben, ff. 4232, d. 89 gewesen. Da ist er rest blisben, ff. 618, d. 19. Solche summa gelt der herr par der Stadt erlagt, ff. 618, d. 19.

---

[28] Deasupra rândului este scris următorul text: „*scheda huc pertinet*”.

1570

30 tag Ianuary gab herr Zirwes Weidner an stut herr Luce Klein, Stadthannen rechung vom 1569 iar. Da war das einnemen, ff. 1264, d. 98. Das ausgaben, ff. 1487, d. 33. Blieb man in rest mit, ff. 222, d. 35. Das zu sein iarbesldung, ff. 25, facit, ff. 247, d. 35. Welchs im par zalt ist, ff. 247, d. 35.

ASPECTS OF THE CUSTOM ACTIVITY IN THE MEDIEVAL SIBIU.
THE CUSTOMS REGISTER FROM 1536-1570

Abstract

In this article the author presents the custom register of Sibiu from 1536-1570, a representative document for both the trade activity of the town from the Cibin's shore and for the transit activity.

The synoptic table of the annual customs register from 1536-1570 is important not only for the historical information, but also for the economic and linguistic one. It was transcribed in conformity with the Latin paleography.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

SUCCINTE OBSERVAŢII PRIVIND GENEALOGIA ŞI DECLINUL POLITIC AL BOIERILOR CRAIOVEŞTI ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

RADU OPREA[*]

Acum aproape trei sferturi de veac, I. C. Filitti susţinea, pe bună dreptate, că Preda este „fiul marelui vornic Pârvul", aşa cum se putea citi pe o pagină de manuscris din vremea lui Neagoe Basarab (1518-1519), manuscris descoperit şi publicat de Al. Odobescu[1]. În schimb, alt autor - care iniţial acceptă[2] punctul de vedere al istoricului amintit - afirmă eronat ulterior, în cuprinsul aceleiaşi lucrări, că Preda este „fiul lui Radu Craiovescu, văr cu Neagoe Basarab"[3].

Am putea spune că odată cu dispariţia, oarecum simbolică, a marelui ban Preda - care moare în lupta de la Târgovişte, spre sfârşitul anului 1521, apărând scaunul domnesc al nepotului său Theodosie[4] - începe perioada de declin politic al Craioveştilor, ce va dura până la finele secolului al XVI-lea.

Despre Barbu III Craiovescu, fiul lui Preda, I. C. Filitti mărturisea că nu se mai ştie nimic după anul 1535 (când era mare ban în sfatul domnesc), nici dacă a avut urmaşi[5].

După un scurt studiu din anii '30, apărut în „Arhivele Olteniei" sub semnătura lui Ion Donat, în care acesta propunea identificarea lui Barbu III Craiovescu cu personajul Banul Mărăcine, bine cunoscut din tradiţiile locale[6], este meritul lui C. Rezachevici de a fi reluat această ipoteză (după mai bine de 60 de ani)[7] şi de a-i fi demonstrat valabilitatea pe baza unei serioase analize critice a izvoarelor documentare[8]. S-a dovedit, astfel, că după ce Barbu III a fost îndepărtat de Radu Paisie din dregătoria de mare ban, probabil după 9 august 1535 (ultima dată când mai apare în sfatul domnesc)[9], el a devenit de îndată pretendent şi chiar domn efemer, în februarie-

---

[*] Piteşti.

[1] I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, extras din „Arhivele Olteniei", XI, Craiova, 1932, p. 28.

[2] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1971, p. 18.

[3] *Ibidem*, p. 46.

[4] *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 42.

[5] I. C. Filitti, *op.cit.*, p. 29.

[6] Ion Donat, *Cine este Banul Mărăcine?*, în „Arhivele Olteniei", anul XIII, nr. 71-73, 1934, p. 31-38.

[7] Constantin Rezachevici, *„Banul Mărăcine" - un domn necunoscut*, în „Magazin Istoric", XXXII (1998), nr. 10, p. 53-58.

[8] Idem, *Enciclopedia domnilor români. Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324-1881. Vol. I: Secolele XIV-XVI*, Bucureşti, 2001, p. 198-206.

[9] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească* (se va nota în continuare *DRH, B*) vol. III, Bucureşti,

aprilie 1536, după alungarea lui Radu Paisie, că a mai trăit încă trei decenii (fiind ucis la Constantinopol, la 1 august 1565) şi a avut trei generaţii de urmaşi, atestaţi până în 1644, cu toţii pretendenţi la tronul Ţării Româneşti şi, în final, chiar la cel al Moldovei[10].

Ceea ce s-a discutat mai puţin în literatura noastră de specialitate (cu excepţia, poate, a unor succinte observaţii făcute de I. Minea într-un studiu mai vechi[11]), a fost semnificaţia unui document din 23 aprilie 1532, emis de Vlad Înecatul, prin care-i dăruieşte „cinstitului vlastelin al domniei mele, încă şi din casa domniei mele, jupanului Hamza mare ban al Jiului şi al Craiovei" practic toată averea imobilă şi mobilă, pe care au ţinut-o „jupan Barbul şi Preda ban", începând cu Craiova toată şi continuând cu toate satele, seliştele, ţiganii, morile, bălţile şi viile, donaţia făcându-se pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă şi cu vărsarea sângelui pentru domnia mea", la care se adaugă şi o încercare de justificare-scuză „I s-a dovedit (n. n. pentru Hamza adică) şi amestec de sânge din neamul lor, ca nepot"[12].

Sub această danie domnească se ascunde, în chip evident, o confiscare pentru „hiclenie", chiar dacă termenul nu este menţionat ca atare în textul hrisovului. Dar când s-a produs, oare, actul de trădare în care să fi fost implicat şi Barbu III Craiovescu, amintit aci pentru prima oară?

Deşi era destul de cunoscută adversitatea lui Vlad Înecatul faţă de Craioveşti[13], confiscarea aceasta nu pare a avea legătură cu încercarea lui Drăghici Gogoaşă de a-i lua domnia lui Vlad, deoarece ridicarea lui Gogoaşă se consideră a fi avut loc între 18 august 1530, data luptei de la Viişoara, şi 4 octombrie acelaşi an[14]. Or, nu putea să treacă aproape un an şi jumătate fără ca domnul să sancţioneze o infracţiune atât de gravă.

Ţinând seama de data la care a fost emis hrisovul de danie (23 aprilie), am fi înclinaţi să credem că această acţiune de „hiclenire" - de care va fi fost acuzat şi Barbu III Craiovescu - ar putea coincide cu un eveniment similar, despre care aflăm dintr-o poruncă a lui Petru voievod, fiul lui Mircea Ciobanul, ce judecă în 1561 o pricină între doi fraţi, prilej cu care se aminteşte şi de vremea „când s-a ridicat Dragodan voievod la Spinişor"[15]. Corelând această informaţie cu o ştire din Transilvania, după care Vlad Înecatul ceruse să fie căutaţi, în martie 1532, la Braşov şi în secuime, un Dragomir armaşul şi alţi câţiva pribegi[16], la care mai adăugăm precizarea că satul Spinişor făcuse parte din vechiul domeniu funciar al Craioveştilor şi că tot de aici provenea şi acel Radu strângător de bir ce fugise „cu birul şi haraciul Ţării Româneşti şi al împăratului peste Dunăre"[17], tot în timpul lui Vlad voievod cel Tânăr (cum se autointitula Vlad

---

1975, p. 347 (doc. 206 /1535 aug. 9).

[10] C. Rezachevici, *op.cit.*, p. 199-200 ş.u. (cu întreaga bibliografie a problemei).

[11] I. Minea, *Începuturile marei bănii de Craiova,* în „Arhivele Olteniei", anul XIII, nr. 71-73, 1934, p. 9-10.

[12] *DRH, B*, III, p. 197 (doc. 123).

[13] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 69; I. Minea, *op. cit.*, p. 9; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor,* vol. 2, Bucureşti, 1976, p. 238 -239; Ion Donat, *Cu privire la domnia lui Vlad Înecatul,* în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", vol. IX, 1978, p. 117-123.

[14] Ion Donat, *op. cit.*, p. 120.

[15] *DRH, B*, V, p. 237 (doc. 218/ 1561 mai 22); Ion Donat, *op.cit.*, p. 121-122.

[16] N. Iorga, *Istoria Românilor, vol. IV: Cavalerii*, vol. îngrijit de Stela Cheptea şi Vasile Neamţu, Bucureşti, 1996, p. 270 (apud E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II/4, p. 33).

[17] *DRH, B*, III, p. 303 (sept. 12); Ion Donat, *op. cit.*, p. 120-121. Acelaşi autor susţine că, după toate

Înecatul), ajungem la concluzia că hiclenia, în care va fi fost atras şi Barbu III Craiovescu, s-a produs - cel mai probabil - în cursul lunii martie 1532, urmată fiind de măsura confiscării averilor celor socotiţi vinovaţi, sancţiune oglindită şi în textul actului din 23 aprilie 1532.

S-ar cuveni, totuşi, să facem precizarea că beneficiarul hrisovului şi, implicit, al averii confiscate, jupanul Hamza mare ban, nu era chiar străin de neamul Craioveştilor, ci, aşa cum rezultă şi din textul citat, era chiar nepotul lor. E drept, o rudă ceva mai îndepărtată, având în vedere că - de fapt - era nepotul prin alianţă al Muşei (unica fiică a lui Neagoe de la Craiova şi soră a fraţilor Craioveşti) după cel de-al doilea soţ, jupanul Hamza[18].

Revenind însă la tema iniţială a demersului nostru - privind descendenţa lui Pârvu I Craiovescu, după stingerea lui Neagoe Basarab - ne vom opri iarăşi asupra studiilor „ clasice" ale lui I. C. Filitti despre Craioveşti.

Deşi foarte bine documentat şi destul de riguros în mânuirea şi corelarea informaţiilor într-un ansamblu coerent, I. C. Filitti a fost totuşi limitat de nivelul atins de cunoaşterea şi cercetarea istoriografică a timpului său, ceea ce şi-a pus amprenta şi asupra calităţii unor date şi informaţii din lucrările sale.

Câteva din inadvertenţele şi inexactităţile întâlnite în documentarea sa se datorează, îndeosebi, inexistenţei în acea vreme a unor instrumente indispensabile cercetării de azi, cum ar fi, de pildă, corpusul (colecţia) de documente medievale privind istoria naţională. Din această cauză istoricul rămânea mereu tributar nivelului atins de publicarea izvoarelor în epoca sa. Numai aşa s-ar putea explica, credem, afirmaţii de genul: „Tot fiu a lui Pârvu I vornicul este un al doilea Pârvu, mare ban în divane după moartea fratelui său Preda, între anii 1522-1526 şi la 1528"[19].

Dar dacă pentru un autor ce scria în urmă cu peste 70 de ani o asemenea eroare poate fi scuzabilă - din motivele mai sus invocate şi pentru că el nu cunoştea un izvor important în desluşirea problemei (hrisovul din 17 mai 1589, publicat abia în 1952)[20] - pentru cercetătorul de azi o asemenea confuzie nu-şi mai poate găsi justificarea. Căci iată cum este redată filiaţia în discuţie într-o lucrare de referinţă în medievistica românească: „Craiovescu Pârvu (II), fiul lui Pârvu (I) Craiovescu; frate cu Preda Craiovescu şi Neagoe Basarab"[21]. Interesant de remarcat este faptul că autorul, în loc să trimită la documentul istoric deja amintit - ce lămureşte descendenţa lui Pârvu II mare ban din Radu postelnic Craiovescu „care a pierit la Tinoasa"[22] - a preferat să-l citeze şi să-l urmeze, totodată, în eroare pe I. C. Filitti, trecând-o şi pe Vlădaia în rândul copiilor lui Pârvu I Craiovescu[23].

---

probabilităţile, Radu din Spinişor şi fratele său făceau parte din neamul Craioveştilor, cf. Ion Donat, *Domeniul domnesc din Ţara Românească (sec. XIV-XVI)*, Bucureşti, 1996, p. 56.

[18] Radu Oprea, *O călugăriţă din neamul Craioveştilor şi ctitoriile sale muscelene,* în „Argesis". Studii şi comunicări. Seria Istorie. Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, tom XIV, 2005, p. 355-361.

[19] I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, p. 29.

[20] *Documente privind Istoria României* (se va nota în continuare *DIR, B*), *B. Ţara Românească*, veac XVI, vol. V, 1952, p. 402-407 (doc. 420).

[21] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători*, p. 46.

[22] *DIR, B,* V, p. 403 (doc. 420/1589 mai 17).

[23] I. C. Filitti, *op. cit*., p. 30-31; N. Stoicescu, *op. cit*., p. 18, 103.

În acest caz, nu mai este de mirare că respectiva inexactitate s-a transmis şi la alţi cercetători, ajungând să-l influenţeze până şi pe autorul care a atras atenţia asupra semnificaţiei actului din 17 mai 1589 şi chiar să-l valorifice parţial[24], desigur nu suficient pentru a opera corectura de rigoare şi în reprezentarea grafică a spiţei genealogice anexată studiului monografic asupra instituţiei băniei în Ţara Românească, valoroasă lucrare semnată de acelaşi reputat istoric, unde Vlădaia figurează tot ca descendentă a lui Pârvu I mare vornic, alături de Neagoe Basarab, Preda mare ban şi Marga (căsătorită cu Marcea mare postelnic)[25]. Cu toate că în textul hrisovului mai-sus menţionat se specifică foarte clar: „jupan Nica postelnic al doilea şi jupaniţa lui, Maria, fiica jupaniţei Anca din Coiani, nepoata răposatului jupan Pârvul ban al Craiovei (n. n., Pârvu II Craiovescu) şi a surorii lui, jupaniţa Vlădae, strănepoata răposatului Radul postelnic, fratele Craioveştilor, care a pierit la Tinoasa”[26] (n. n., Radu Craiovescu căsătorit cu Velica, fiica lui Vintilă Florescu, căzut în lupta de la gura Tinoasei, în 1507).

De altfel, tot în cuprinsul aceleiaşi genealogii, în descendenţa jupaniţei Marga, s-au mai strecurat două greşeli de identificare („preluate” aidoma după schiţa genealogică ce însoţeşte studiul lui I. C. Filitti) privind-o pe fiica lui Matei ban, Vişana (nepoata Margăi), căsătorită cu Oxotie aga[27], în timp ce pe schiţa grafică indicată (atât în ediţia planşei din 1965, cât şi în cea din 2001) figurează Velica în locul Vişanei, iar un Oxapie (şi nu Oxotie) aga este trecut ca soţ al Caplei, sora mai mică a Vişanei.

Din toate genealogiile cunoscute, ca şi din alte surse documentare se ştia, până de curând, că Danciu Craiovescu (poreclit Gogoaşă) şi Hrusana, soţia sa (fiica lui Gherghina pârcălab, fratele doamnei Rada a lui Vlad voievod Călugărul şi unchiul lui Radu cel Mare)[28], supranumită şi ea „Gogoşoaia” (după soţ), au avut numai doi fii: pe Barbu al II-lea Craioveascu, mare ban, căzut în lupta de la Viişoara (18 august 1530), alături de cumnatul său, Moise-vodă[29], şi pe Drăghici (Gogoaşe), pretendent la tron în vremea lui Vlad Înecatul. Şi totuşi, se pare că aceştia au mai avut o soră, al cărei nume nu-l ştim, ce a fost soţia lui Oancea vistier (din Batiu). Această informaţie, inedită, ar rezulta din textul unei însemnări făcute de o mână contemporană pe spatele unui act de danie al lui Radu de la Afumaţi pentru Mănăstirea Argeş, din 3 iunie 1528, prin care aceasta primeşte jumătate din Piteşti şi din moară şi din vamă, partea răposatului Oancea vistier, acuzat de domn că ar fi hiclenit pe Neagoe Basarab voievod, din a cărui avere ar fi furat, chipurile, 400 de galbeni şi argint pentru nişte potire, totul în valoare de 30.000 de aspri[30]. Însemnarea de pe versoul hrisovului precizează: „această ocină au

---

[24] Ştefan Ştefănescu, *Începuturile băniei de Craiova. Pe marginea unui document recent publicat*, în „Studii şi Materiale de Istorice Medie”, vol. I, 1956, p. 325-332.
[25] Idem, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti,1965, planşa anexă cuprinzând „Genealogia familiei de boieri Craioveşti”. Întocmită după Şt. Grecianu şi I. C. Filitti. Cu unele modificări făcute de istoriografia mai nouă. După mai bine de 35 de ani, aceleași informații figurează şi în planşa anexă la vol. IV din tratatul de *Istoria Românilor*, editat sub egida Academiei Române, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, numai că în această nouă ediţie planşa anexă este intitulată „Genealogia Craioveştilor” (după Ştefan Ştefănescu, Planşă anexă la vol. *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965).
[26] *DIR*, *B*, V, p. 403.
[27] *DRH*, *B*, VIII, p. 380 (doc. 239/ 1579 aug. 3).
[28] Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 18.
[29] *Ibidem*, p. 47.
[30] *DRH*, *B*, III, p. 94 (doc. 55).

ţinut-o fiica Gogoşoaiei”[31]. Abia acum ne explicăm poziţia foarte apropiată a acestui boier, jupan Oancea vistier, faţă de familia Craioveştilor, situaţie ce o putem deduce din înlănţuirea următoarelor fapte:

El este cel care, în 1512, restituie lui Barbu Craiovescu satul Mălureanii (dania mai veche, de la sfârşitul sec. al XV-lea, a lui jupan Hamza şi a jupaniţei Muşa - sora, după tată, a lui Barbu ban - pentru Mănăstirea Bistriţa), sat cumpărat integral de Oancea, în perioada când fraţii Craioveşti se aflau în refugiu peste Dunăre, după conflictul cu Mihnea cel Rău, din vara anului 1509, şi pe care apoi Barbu Craiovescu - printr-un schimb făcut cu Oancea - îl obţine şi îl reintegrează în domeniul funciar al ctitoriei sale[32]. Tot el este cel care, după moartea lui Neagoe Basarab se refugiază în Transilvania - alături de rudele sale Pârvu II mare ban şi Harvat mare logofăt - unde primesc de la regele Ludovic al II-lea domeniul de la Geoagiu, în comitatul Hunedoarei (în vara anului 1523)[33]. Apoi, Oancea din Batiu, împreună cu Giura din Stăneşti, mare postelnic - şi el rudă cu Craioveştii - au făcut parte din delegaţia de boieri ce au cerut de la Poartă învestitura ca domn al lui Radu Bădica (din Hotărani, vărul Craioveştilor), iar după ce turcii l-au tăiat pe acesta şi pe mai toţi boierii ce-l însoţeau, Oancea şi Giura care au scăpat, unde s-au adăpostit?, la curtea lui Pârvu II banul, pentru că neamul Craioveştilor pusese la cale înscăunarea lui Bădica, în condiţiile instabilităţii din ţară. Tot împreună cu partida boierilor olteni, rudele sale prin alianţă, a trecut Oancea - în cele din urmă - de partea lui Radu de la Afumaţi, l-au ajutat să ia tronul şi apoi a căzut alături de Baldovin pârcălab (strămoşul Goleştilor şi, se pare, cuscrul lui Oancea), în aceste lupte cu turcii pe care le-a purtat Radu voievod.

Dar, se pare că după moartea lui Oancea vistier, domnul n-a uitat fapta acestuia din episodul cu Bădica, şi, drept răzbunare (probabil şi la îndemnul Despinei, soacra sa), îi confiscă moşia Piteşti.

Domnia lui Vlad Înecatul reprezintă un moment însemnat în ceea ce priveşte soarta rolului politic jucat de boierii Craioveşti în Ţara Românească. Fricţiunile ce au apărut în sânul familiei lor, imediat după moartea lui Neagoe Basarab, şi care i-au împiedicat să mai acţioneze ca un bloc unitar în evenimentele ce au urmat, s-au agravat cu timpul, şi ele, mai mult decât luptele Craioveştilor cu grupările boiereşti adverse, au contribuit în mare măsură la destrămarea puterii lor politice. În vremea lui Vlad Înecatul, luptele din sânul familiei Craioveştilor au luat o mare amploare, fapt ce i-a permis domnului ca, folosind pe unii membrii ai familiei acestora împotriva altora, să slăbească puterea lor, să facă din marele ban un instrument docil în mâna sa şi să-şi asigure o oarecare stabilitate a domniei.

Prin politica pe care a înţeles să o ducă faţă de Craioveşti, arătând respect pentru înaintaşi şi opera lor şi câştigând de partea sa pe unii membrii ai familiei, Vlad Înecatul s-a putut folosi de aceştia pentru a neutraliza şi anihila activitatea rudelor lor ce continuau să uneltească împotriva domnului, încercând chiar să-l răstoarne şi să-i ocupe tronul[34] .

---

[31] *Ibidem,* p. 95.
[32] *DRH, B,* II, p. 218 (doc. 107/1512 iulie 30).
[33] Nicolae Stoicescu, *op. cit*., p. 63, 76; Ştefan Andreescu, *Perspective medievale,* Bucureşti, 2002, p. 33.
[34] Ştefan Ştefănescu, *op. cit*., p. 206-207.

Unul dintre ei, Drăghici, fiul lui Danciu Gogoaşe, a cărui identitate a rămas necunoscută până la apariţia actului din 1589, este arătată limpede aici, unde se indică şi împrejurările în care a pierit.

Despre al treilea fiu al lui Neagoe Strehăianu, documentul precizează: „Danciul Gogoaşe comis a avut un fiu din trupul lui, anume Drăghici, ce s-a ridicat domn la Ţarigrad, ca să vină în Ţara Românească. Iar domnul care a fost atunci… a adunat pe toţi boierii lui de i-a trimis la cinstita Poartă, de s-au pârât cu el şi l-au pierdut acolo. Iar apoi, devreme ce au venit acei boieri de la Poartă, domnul lor i-a întrebat care ce au cheltuit. Aşa a prădălăcit şi a luat partea lui Danciu Gogoaşe de a împărţit-o acelor boieri”[35]. Informaţiile din acest izvor se completează prin altele.

Un document al lui Mihnea Turcitul, din 1588, cuprinde informaţia că Şerban banul a primit satul Fântânelele de la gura Călmăţuiului (lângă Zimnicea) „de la Vlad voievod Înecatul, când s-a dus de a spânzurat pe Drăghici al lui Danciul Gogoaşe la Ţarigrad, pentru că s-a ridicat să vie domn în Ţara Românească”[36].

La „hiclenia” lui Drăghici Gogoaşe şi a fratelui său, Barbu ban, aliatul lui Moise- vodă, se referă desigur şi menţiunea din documentul, cu data de 25 aprilie <1549-1552>, după care Vlaicu logofăt a obţinut satul Cetăţeni „încă din zilele răposatului Vlad voievod Înecatul, de la Barbu al Gogoşoaiei, fiindcă Gogoşoaia şi fiii săi au pierdut cu mare hiclenire faţă de domnia lui”[37].

Unii Craioveşti (chiar dacă nu erau neam cu aceştia decât prin alianţă), precum Şerban marele vornic, Vâlsan marele logofăt şi Hamza marele ban, au continuat să rămână credincioşi lui Vlad Înecatul tot timpul domniei lui şi să îndeplinească importante misiuni în slujba domnului şi a protectorilor lui, turcii. De pildă, în 1532 lui Şerban marele vornic i se încredinţează ducerea tributului la sultan, în timp ce acesta efectua o noua campanie împotriva Habsburgilor, pentru cucerirea Vienei. La această campanie a participat şi oastea Ţării Româneşti, condusă de Hamza banul şi alţi boieri, ea integrându-se în dispozitivul de luptă a cărui conducere generală o avea I. Zápolya[38].

În cele din urmă, după ridicarea lui Şerban banul din Izvorani împotriva lui Radu Paisie[39], puterea politică a Crioveştilor slăbeşte în mod evident. Mult timp ei nu vor mai putea urma o adevărată politică de familie şi, oricum, n-au mai constituit un centru de raliere al opozanţilor. De acum, bănia Craiovei a încetat să mai fie apanajul acestei prestigioase familii de boieri olteni[40].

---

[35] *DIR, B,* V, p. 405.
[36] *Ibidem,* p. 365 (doc. 384 / iunie 13); Ion Donat, *op. cit.*, p. 54.
[37] *DRH, B,* IV, p. 326 (doc. 276).
[38] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 209.
[39] Despre răzvrătirea lui Şerban banul vezi: Ion Radu Mircea, *Ţara Românească şi închinarea raielii Brăila,* în „Balcania”, IV (1941), p. 471-475; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 95; Dan Pleşia, *Răscoala din 1539 a lui „Şerban banul”, în lumina genealogiei*, în „Documente noi descoperite şi informaţii arheologice”, Bucureşti, 1989, p. 55-60; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 209-212.
[40] Ştefan Ştefănescu, *op.cit.*, p. 219.

SHORT OBSERVATIONS REGARDING THE GENEALOGY
AND THE POLITICAL DECLINE OF THE CRAIOVEŞTI BOYARS
IN THE 16-TH CENTURY

Abstract

The author makes some rectifications and completions to the Craioveşti boyars genealogy in the 16-th century based on the study of the documents of that epoch. He also notices a presumable usurpation (hiclenie) of the reign of Vlad Înecatu in March 1532. It seems that Barbu III Craiovescu was involved in this action.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

UN PERSONAJ AL TIMPULUI SĂU - PANĂ MARE CLUCER PĂRDESCU

CRISTINA ANTON-MANEA[*]

„Ajungându-l vremea de bătrâneţe slăbiciune“, Pană mare clucer Părdescu „socotit-a dintru firea lui, până fiindu el cu zile, sănătos şi-ntreg cu toată firea şi mintea“ să-şi aştearnă diata, la 9 octombrie 1670. Deci, „după petrecerea lui“, îi lasă cu dragoste şi grijă jupânesei sale Ilina satele Slăvileşti din judeţul Olt şi Roşiiani din judeţul Romanaţi, cu toţi rumânii, cu toţi ţiganii, cu tot hotarul şi venitul din ambele sate, ori cât se va alege, apoi via boierească, 100 de oi cu miei, 20 de boi de două pluguri, 20 de vaci cu viţei, 100 de stupi de albine, 6 cai de leagăn, adică de trăsură, 4 cai de căruţă, hainele şi sculele ei şi hainele şi sculele ce i le-a făcut el, „toate să fie ale ei, să şază întru viaţa ei, ca să se hrănească cu acestea cu toate, cu bună pace de către fiul său Matei“. Iar restul averii sale mobile şi imobile, adică celelalte sate, moşii, bucate, oi, boi, vaci, stupi, hainele lui, argintărie, ferecături, scule să le „biruiască“ şi să le moştenească fiul său Matei. Iar după decesul jupânesei sale Ilina averea lăsată acesteia să revină tot fiului său Matei.

În cazul în care acesta deceda fără urmaşi toţi rumânii săi, din toate satele, să fie liberi de rumânie, să fie iertaţi şi slobozi „şi cu toate părţile lor de moşie, nimenilea treabă cu dânşi să n-aibă“, şi să nu poată să se mai vândă la alţi boieri pentru ca pomana sa să se piardă. Iar ţiganii şi via de la Slatina o făcea danie la Sfânta Mănăstire Bistriţa unde vroia să fie îngropat. Şi toate, poruncea el, să se facă precum şi-a tocmit şi şi-a aşezat, pentru că toate le-a agonisit cu slujba sa, adică întreaga avere era rezultatul activităţilor sale, nu era moştenită[1]. Dar, după decesul său, lucrurile nu s-au tocmit atât de bine cum le-a cumpănit el, aşa cum vom arăta mai departe.

Acest Pană vel clucer[2], înainte de a cumpăra satul Părdeşti, era cunoscut ca fiind din Căpreani sau Căpreni judeţul Dolj. Nu am reuşit să aflăm cine a fost tatăl său, dar ştim că era nepotul unei Cândeşa din Căpreni, soţia lui Ghioca ocnariu, care împreună cu fiul ei Pană participa numai fizic la cumpărarea unor părţi de moşiei din satele Cacoţi şi Stâlpniţa de la Dumitraşco clucerul Spineanu cu 700 ughi, în 1640. În calitate de mătuşă ea recunoştea printr-un zapis semnat în aceiaşi zi că banii i-a dat numai nepotul ei, Pană cămăraş, iar ei au fost trecuţi numai în act, fără să fi avut vreo

[*] Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.
[1] ANI, Mănăstirea Bistriţa, LXIV/340 şi identic la Mănăstirea Brâncoveni III/11.
[2] În aceiaşi perioadă, respectiv spre mijlocul secolului al XVII-lea documentele menţionează un alt Pană iuzbaşă, adică căpitan din Piteşti, frate cu Arsenie, care avea un fiu, Miho.

contribuţie materială[3]. Înseamnă că Ghioca ocnariul a fost fratele tatălui sau mamei sale, pentru ca să poată fi nepotul Cândeşii sau Condeşii, cum mai apare în acte. Pentru satul Cacoţi a avut o pâră la vodă, paisprezece ani mai târziu, cu fraţii săi Mihai şi Giura cluceri, după cum rezultă din documente, pentru birul pe care aceştia l-au plătit şi pentru partea lui din sat dar, până la urmă, s-au împăcat frăţeşte după ce acesta le-a plătit 100 de ughi, iar pentru restul datoriei l-au iertat[4]. Nu suntem siguri că cei doi i-au fost fraţi de sânge pentru că, aşa cum rezultă şi din alte documente, boierii îşi spuneau fraţi şi atunci când se asociau la strângerea unor taxe ce le arendau de la domnie. De altfel, cei doi nu mai apar în alte documente alături de Pană cămăraş din Căpreani şi nu mai există alte date referitoare la genealogia sa. Totuşi se pare că a avut rude de sânge aşa cum reiese din documente mult mai târzii.

S-a născut la începutul secolului al XVII-lea[5], cu siguranţă ca fiu al unei slugi boiereşti sau dintr-un mic boier de ţară şi s-a ridicat în funcţii administrative şi ranguri boiereşti prin munca sa plină de osârdie. Pentru a-şi întării poziţia economică şi pentru a putea să dispună de o situaţie materială mulţumitoare el s-a căsătorit prima dată cu fiica lui Albul cupeţ şi a Despei[6] cu care a avut fiu pe Matei şi a cărei zestre a moştenit-o prin decesul prematur al acesteia[7]. Rămas văduv, cu o situaţie suficient de bună pentru a se întreţine, şi, desigur, cu bani precum şi cu exemplul socrului său în investirea şi manipularea lor, el a început să cumpere sate, rumâni şi ţigani, probabil, să facă puţin comerţ, să ia în arendă strângerea birului pentru diferite produse din judeţe şi să se ocupe cu camăta. Şi fiecare dintre aceste îndeletniciri le putem exemplifica cu ajutorul documentelor care ne-au stat la dispoziţie.

Între 1640 şi 1648 a cumpărat moşii în satele Cacoţi, Stâlpniţa[8], aşa cum am arătat mai sus, mai multe răzoare de vie în dealul dinspre Valea Calului[9], ţigani[10] şi rumâni, iar pe unul dintre aceştia, precum şi pe copiii lui, l-a răscumpărat de la moarte pentru furtul a doi cai[11].

Cu o situaţie materială prosperă şi cu o funcţie mulţumitoare în sistemul administrativ al Ţării Româneşti, Pană cămăraş din Căpreani s-a căsătorit în 1648 cu Ilina/Elina, văduva lui Petre Asan, fiica lui Preda din Greci şi a doamnei Florica, nepoata lui Mihai Viteazul. Aceasta se afla într-o încurcătură financiară din cauză că la decesul soţului său satul Hereşti pe care-l promisese zestre fiicei sale Alexandra şi ginerelui său Udrică comis era gaj la un blănar pentru peste 200 de ughi[12]. Situaţia materială a cămăraşului şi perspectiva de a o ajuta financiar fără ca ea să piardă, ci să

[3] *Catalogul… documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Naţionale,* V, p 43, nr. 54 şi 55. (în continuare *Catalogul…*).
[4] *Catalogul…*, vol. VIII, 1654-1656, nr. 150, p. 83.
[5] La decesul său în 1670 nu putea să aibă mai mult de 70-75 de ani, cifră de la care am dedus că s-a născut pe la 1595-1600.
[6] *Catalogul…*, VI, p. 71, nr. 131.
[7] Referitor la căsătoria fiicelor de negustori cu boieri vezi articolul foarte bun al dlui dr. Gheorghe Lazăr, *Negustorimea în vremea lui Matei Basarab:strategii de integrare,* în „Arhiva Genealogică", IV (IX), 1997, 3-4, p. 71-85.
[8] *Catalogul…*, V, p. 43, nr. 54.
[9] *Catalogul…*, V, p. 482, nr. 482.
[10] *Catalogul…*, VI, p. 212, nr. 212- 213, şi p. 272, nr. 709.
[11] *Catalogul…*, VI, p. 275, nr. 717.
[12] *Catalogul…* VI, p. 409, nr. 1117.

câştige, au determinat-o, probabil, să facă această mezalianţă, ca nepoată de domn, pe de o parte, şi descendentă dintr-o veche familie de boieri olteni, pe de altă parte. În condiţiile în care, în Ţara Românească, la mijlocul secolului al XVII-lea, nu mai funcţiona conservarea rangului, respectiv, păstrarea aceluiaşi nivel de nobilitate prin căsătorii, contractându-se mai ales însoţiri din interese financiare, această căsătorie se înscria în sistemul deja acceptat. În ceea ce-l priveşte pe Pană cămăraş este foarte greu de spus dacă mariajul său i-a înlesnit urcarea pe scara socială sau acest lucru s-a datorat numai meritelor sale.

Primul lucru pe care l-a întreprins după căsătorie Pană cămăraş din Căpreani a fost cumpărarea unei părţi din satul Părdeşti de la soţia sa, care, înainte, fusese parte megieşescă, cu 210 ughi, şi, de atunci, a fost cunoscut ca Pană Pardescu sau Părdescu. A renunţat la apelativul *din Căpreni* fie pentru că mai avea rude cu proprietăţi în acelaşi loc fie, pentru că noul apelativ îi conferea o poziţie mai înaltă, mai importantă.

Din noua sa poziţie şi-a continuat vechile preocupări: aceea de a cumpăra sate, moşii şi rumâni. Una dintre aceste achiziţii s-a încheiat pe 26 august 1659, când Ivan, fiul lui Preda postelnic din Roşiani semna vânzarea părţii sale de moşie din Roşiani şi din Jăgostreani/Jigostreni cu rumânii, cu ocinile şi viile lor, cu ştirea mamei sale Sima, a fraţilor săi Mihai şi Mihul, precum şi a vărului său Mihu, către Pană vel portar Părdescu, în prezenţa mai multor boieri din preajma locului, pentru suma de 276 de ughi[13]. Dar, din zapisul semnat de cei doi fraţi ai lui Ivan două luni mai târziu rezultă că nu au fost de faţă la înstrăinarea părţii de moşie a fratelui lor şi, mai mult ca sigur, nici nu au avut cunoştinţă de ea, iar consemnarea lor în act era un fals. Însă, Pană vel portar, „ca un boiarin înţelept, ne putând a fi cumpărător fără de ştirea lor, trimi-s-au la ei de ş-au cerşut banii să-i dea“, ca să-le înapoieze partea de moşie înstrăinată de fratele lor, spune zapisul, datorită dreptului de preemţiune prin care aceştia erau îndreptăţiţi să-l cumpere înaintea lui. Deci, lipsindu-i aprobarea acestora, ar fi putut să ajungă la divan ca pârât, aşa că le-a cerut banii daţi de el ca să le dea moşiile înapoi. Dar aceştia nu aveau preţul plătit de acesta şi au fost nevoiţi să-i recunoască vânzarea întreprinsă de Ivan[14]. La această cumpărătură se adăuga în 1660 două părţi din satul Creşani judeţul Mehedinţi cu rumânii care se vor alege şi din Creşanii de Jos tot hotarul de la Dima şi soţia sa Catalina[15]. Iar printre alte cumpărături din 1661 figurau două sălaşe de ţigani achiziţionate de la Diicul, feciorul lui Preda clucerul din Greci, care-l numea pe Pană vel portar tată[16].

A mai cumpărat parte din satul Turburea cu vad de moară[17], a împrumutat rumânii din Lazul judeţul Dolj ca să se răscumpere din rumânie[18], iar pentru că aceştia nu au putut să-i dea banii înapoi a devenit proprietar peste partea lor de pământ[19], aşa că, în total, Pană clucer a cheltuit 850 ughi, 1700 bani şi 2400 asprii, numai din datele care ni s-au păstrat.

[13] Mănăstirea Brâncoveni, III/1.
[14] *Ibidem,* III/3.
[15] *Ibidem,* XVIII/27.
[16] *Ibidem,* XXII/28. Acest Preda clucerul era frate cu soţia lui Pană Părdescu, Elina/Ilina.
[17] *Catalogul…,* VIII, p 102, nr. 192.
[18] *Catalogul…,* VIII, p. 200 nr. 407.
[19] *Catalogul…,* VIII, p. 130, nr. 254.

Se pare că toate aceste cumpărături au depăşit veniturile sale, de aceea a fost obligat să se împrumute de la Dima Chiurciubaşa, şi rămânând dator mai mult timp, recunoştea, în 1663, în zapisul încheiat cu acesta, că şi-a „socotit toată socotealele ce a avut şi trebuia să-i returneze taleri şapte sute nouăzeci şi trei şi jumătate pe care să aibă a plătirea la toamnă fără de nici un cuvânt... şi câtă ceară va face să aibă a darea toată dumnealui"[20]. Documentul este destul de confuz mai întâi pentru că suma la care se ridică datoria sa destul de veche era greu de adunat într-un timp atât de scurt, având în vedere că actul a fost întocmit pe 29 iunie, şi nu mai avea decât două, trei luni răgaz să-şi adune banii, apoi pentru consemnarea referitoare la ceara pe care o i-o va da, desigur, din stupii săi, nu ştim de ce. Presupunem deci că, ori datoria era plătită în ceară, ori aceasta era un produs suplimentar sau o dobândă la datoria sa, problemă care rămâne deocamdată nedezlegată. Însă, din acest moment Pană Părdescu s-a înglodat în datorii a căror scadenţă a neglijat-o inconştient, pentru că a continuat să cumpere moşii până în 1670, anul în care şi-a făcut diata şi a expiat. Astfel, în 1669 cumpăra de la Mihai şi fratele său Mihul, menţionaţi mai sus, câte o jumătate de moşie în Roşiani[21] şi de la Mihul din Fălcoi 100 de stânjeni din moşie aflaţi tot acolo[22] şi, chiar, în august 1670 parte de moşie din Pleşoiul de sus, numită Băra şi Seciul, a lui Văsiu Roşul, cu puţ nou, contra sumei de 55 de ughi şi jumătate[23].

În ceea ce priveşte evoluţia sa pe scara demnităţilor a trecut de la dregătoria de cămăraş la cea de mare portar până la cea mai înaltă, aceea de mare clucer. A mai avut şi „greale slujbe ale ţării cu multă cheltuială pe la Ţarigrad şi pre multe locuri"[24], ceea ce înseamnă fie, că a avut slujbe de taină fie, fie a însoţit domnii la Poartă pentru reprezentare. Acest lucru trebuie să se fi petrecut în ultima parte a vieţii sale, când s-a implicat în luptele dintre Cantacuzini şi Băleni, probabil alături de primii, pentru care a fost înălţat mare clucer în timpul domniei lui Antonie vodă din Popeşti. Căsătoria sa cu jupâneasa Ilina a constituit un argument în plus pentru alegerea acestei partide boiereşti. În calitate de descendentă a lui Mihai Viteazul era firesc ca jupâneasa sa să se situeze de partea cantacuzinilor şi să-l atragă şi pe el alături de ea. Călătoria sa la Ţarigrad trebuie să fi fost deosebit de costisitoare, dar împrumuturile sale erau solicitate în cea mai mare parte la Dima Chiurciubaşa cu care trebuie să fi fost în relaţii foarte bune, pentru ca fiul său Matei postelnic să devină naşul fiului cămătarului[25]. Cu siguranţă poziţia clucerului şi a chiurciubaşei trebuie să se fi situat pe aceeaşi baricadă în lupta celor două grupări boiereşti din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Diata întocmită în octombrie 1670, pe care am prezentat-o la început, nu a consemnat nimic referitor la datoriile sale către cămătari, datorii care rămăsese pe capul urmaşilor săi – a fiului său Matei postelnic, căsătorit încă din 1662 cu jupâneasa Caplea[26] şi a soţiei sale Ilina. Diata sa era destul de echivocă, pentru că, întâi, îi lasă soţiei sale în folosinţă viageră cele două sate pomenite mai sus fără să nici o referire la dările către domnie pe care le presupunea stăpânirea lor, şi, al doilea, fiului său, odată

[20] Mrea Brâncoveni, XXV/5.
[21] *Ibidem,* III/10.
[22] *Ibidem,* III/9.
[23] *Ibidem,* XXX/12.
[24] *Ibidem,* XVIII/33.
[25] *Ibidem,* XVIII/37.
[26] *Ibidem,* XXII/31.

cu averea, îi lasă rezolvarea problemelor referitoare la achitarea birului pentru proprietăţile care îi reveneau. S-a gândit oare că fiului său îi revenea şi achitarea dărilor pentru toate proprietăţile sale, inclusiv a celor posedate temporar de soţia sa? Indiferent la ce a chibzuit, nu s-a referit nici un moment la obligaţiile sale financiare faţă de alţii. Dar, la scurtă vreme de la deces, care a survenit la cumpăna anilor 1670 şi 1671, creditorii săi au cerut plătirea datoriilor şi atunci a fost necesară desemnarea celui care o va face din averea rămasă. Având în vedere că erau doi moştenitori, inevitabil, s-a ajuns la judecata domnească.

În 24 iunie 1671, în urma procesului dintre jupâneasa Ilina şi fiul ei vitreg Matei postelnic referitor la plata datoriilor, boierii au hotărât, după ce au căutat la Sfânta Pravilă, ca ea să-şi ia toată bunurile care figurau în foaia ei de zestre, iar restul, ce „ar fi avut Pană clucerul când au luat pre jupâneasa Ilina şi ce ar fi mai câştigat de atunci", să le dea „jupâneasa Ilina toate pe seama lui Matei postelnic". Iar pentru datoriile contactate de Pană clucerul „or dentăiu, or de apoi să n-aibă jupâneasa Ilina nici un val", ci să aibă a plăti tot Matei postelnicul din bucatele tătâne-său[27]. Şi, în concluzie, se constata că pentru „un zapis ce au fost făcut Pană clucerul naintea morţii lui, văzându jupâneasa Ilina că sânt atâtea datorii în urma lu Pană clucerul, ia s-au lepădat de acel zapis", adică a renunţat la moştenirea ce i-a fost lăsată şi, odată cu ea, la partea care-i revenea din plata datoriilor[28]. Totuşi, la sfârşitul acestei hotărâri judecătoreşti s-a adăugat că „pânea de clacă de la Slăveleşti să aibă a o împărţi în doao, şi orzul". Probabil că este vorba de plătirea birului pe recolta obţinută în vara respectivă de pe moşia încredinţată jupânesei Ilina, care trebuia plătită pe din două.

O lună mai târziu a fost emis un alt zapis de judecată a aceluiaşi complet format din Gheorghe Băleanu biv vel ban, Chirica biv vel logofăt, Vâlcu vel portar şi Ventilă vel armaş, complet condus de mitropolitul Teodosie. Cei cinci, strânşi la Sfânta mitropolie, au judecat tot după Sfânta Pravilă, „pe care o au deşchis şi au căutat pre dânsa" ce hotărâri trebuiau luate în cazul unei moşteniri grevate de datorii[29]. În acest zapis se spune că datoria lui Pană clucerul se ridică la 5500 de taleri, iar el nu şi-a întocmit un aşezământ bun pentru că nu spunea nimic în legătură cu cel căruia îi revenea să o plătească şi de unde. Zapisul mai adăuga că jupâneasa Ilina „moşiile şi ţiganii şi bucatele pohtia a le ţinea, iar datoriilor nu se supunea şi birul încă era tot asupra lu Matei postelnic". Acest zapis lua aceiaşi decizie ca şi cel anterior, dar nu pomenea nimic în legătură cu renunţarea jupânesei Ilina la moştenirea lăsată de soţul ei, o lună mai devreme. Alăturând cele două decizii ajungem la concluzia că desfăşurarea evenimentelor ar fi fost alta, şi anume, că cei doi împricinaţi au fost anunţaţi de suma la care se ridica datoria care trebuia împărţită între ei, însă jupâneasa Elina a considerat că nu era obligată să plătească conform testamentului, ceea ce nu era posibil, aşa că a renunţat la drepturile ei testamentare, iar datoria a căzut pe umerii lui Matei postelnic.

---

[27] *Ibidem*, XXV/43.

[28] O situaţie similară s-a petrecut cu aproape patruzeci de ani înainte când jupâneasa Despina, soţia lui Muşat vistier din Petroşani renunţa la moştenirea lăsată de soţul ei în favoarea fiului acestuia din prima căsătorie pentru că datoriile depăşeau posibilităţile ei de plată. Vezi Cristina Anton Manea, *Despre două divorţuri din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Muzeul Naţional", XVIII, 2006, p. 39-42.

[29] Mănăstirea Brâncoveni, XVIII/30.

Hotărârea judecătorească a fost definitivă dar, după ce a fost pronunţată, au mai apărut tot felul de învoieli între împricinaţi. Una dintre acestea a fost mutarea unor rumâni de pe moşiile jupânesei Ilina pe proprietăţile lui Matei postelnicul, la Pădeşti, fiecare cu birul lui, de 1 ban[30], apoi, ea a cumpărat satul Roşiani de la fiul său vitreg, sat pe care l-a lăsat moştenire fiicei sale Alexandra şi Mănăstirii Mihai-Vodă. Dacă nu ar fi devenit proprietatea ei nu ar fi putut să-l lase moştenire fiicei sale Alexandra[31].

Nu am aflat nici un document referitor la plata datoriilor părinteşti de către Matei postelnic. Probabil că el a achitat parte din ele, dar nu a ajuns la anularea lor, aşa cum rezultă din testament şi din foiţa cu cheltuielile făcute după decesul său. Ba din contră, a continuat să achiziţioneze moşii, în primul rând mai multe răzoare de vie şi vii la Caracal, în valoare de 66 de ughi, pe care Antonie vodă i le confirma printr-un hrisov din 15 iulie 1671[32], a împrumutat 50 de taleri de la Preda postelnic Tomeanul, căruia i-a pus zălog un inel de aur, datorie pe care a plătit-o în ianuarie 1674[33], a creditat şi el, doi ani mai târziu cu sume mici doi rumân[34], iar în ianuarie 1680 chiar cu 100 de taleri[35].

În 1679 s-a înfrăţit cu Barbu paharnic pentru arendarea oieritului în judeţul Romanaţi. Dar au existat alte datorii pe care documentele nu le-au consemnat, dar a căror scadenţă era mereu la zi. În cele din urmă, efortul de-aş păstra averea moştenită de la tatăl său l-au împins pe Matei postelnic să se înglodeze în tot mai multe datorii la care se adăugau dobânzile ridicate. Termenele scadente depăşite de mult, creditorii care începuseră să ridice glasul l-au constrâns să-şi vândă moşiile, şi anume, pe cele mai importante.

Nu ştim ce legătură ar fi putut exista între relaţiile cu Barbu paharnic Urdăreanu şi datoriile sale, ce obligaţii s-au statornicit între cei doi dar, în 1680 a încheiat un act de vânzare-cumpărare către acesta prin care Matei îşi înstrăina cele mai importante bunuri, respectiv satul Slăvileşti cu 10 case de rumâni, cu trei roţi de moară în apa Oltului, cu podul şi casele cu toate dichisele de acolo, partea judecească a moşiei Pădeşti împreună cu partea cumpărată acolo de tatăl său, moşia din Răscăiaţi şi din Bălineşti cumpărate de la mănăstirea Hotăranilor, viile de la Caracal, totul pentru 800 de ughi[36]. Actul de vânzare a fost iscălit de 17 boieri printre care Costandin Brâncoveanu, Radu Creţulescu, Vlad Cocorăscu, Barbul Fărcăşanul, iar în locul soţiei sale a semnat jupâneasa Ilina Pădeasca. Aceasta era mama sa vitregă care trebuie să fi avut o vârstă destul de avansată şi care pare să se fi împăcat cu fiul său vitreg.

Probabil că hotărârea a fost urmată de o relaţie foarte încordată cu soţia sa Caplea care a fost împotriva vânzării. Ei nu aveau copii, dar nu ştim dacă nu existau nepoţi de la fratele sau sora unuia dintre ei pe care jupâneasa dorea să-l înzestreze ca

[30] *Ibidem*, XXV/30.
[31] În 1678 aceasta şi-a făcut diata în care lăsa Mănăstirii Mihai vodă jumătate din satul Roşiani din judeţul Romanaţi, sat pe care-l primise moştenire de la Pană mare clucer şi pe care-l pierduse la procesul de stabilirea plăţii datoriilor rămase de pe urma acestuia, iar cealaltă jumătate de sat fiicei sale Alexandra. Mănăstirea Brâncoveni, III/15.
[32] *Ibidem*, XXX/13.
[33] *Ibidem*, XXI/4.
[34] *Ibidem*, XXV/76.
[35] *Ibidem*, XVIII/32.
[36] Colecţia Vârtosu, I/243.

să-l aibă ajutor la bătrâneţe. Matei postelnic nu şi-a pus problema senectuţii, el vroia să dăruiască tot ce rămânea de pe urma sa Mănăstirii Brâncoveni, în timp ce jupâneasa lui avea alte planuri. Această vânzare i-a despărţit pe cei doi după aproape 20 de căsnicie. Să dăm cuvântul documentelor.

Jupâneasa Caplea, soţia lui Matei postelnic, „ea nu să-ndură de acel sat [...] şi nici de munca ei ca să lase să fie pre mâna altora striini", nici nu vroia să iasă din casa ei, aşa că s-a dus la vodă în faţa divanului şi a declarat că „iaste mai volnică a face cum va putea dentr-ale ei zestre şi dentr-a ei agoniseală şi va da toţi banii dăplin" boierului Barbu paharnic Urdăreanu, să răscumpere averea vândută de soţul ei. Principele Şerban Cantacuzino a dezbătut cazul ei împreună cu boierii şi a ajuns la concluzia că are dreptate, fiind vorba de dreptul de preemţiune dar, fiind un om destul de prevăzător şi cumpătat, încercând să împiedice tendinţa boierilor săi de a se îndatora fără socoteală, a hotărât ca jupâneasa să facă rost de bani fără să se împrumute, ci, aşa cum a spus, din zestrea şi din munca ei. Jupâneasa Caplea s-a învoit, iar la scurt timp s-a prezentat cu întreaga sumă, adică cu cei 800 de ughi, astfel că domnul i-a emis hrisovul prin care îi dădea să stăpânească satul Slăviteşti cu 10 case de rumâni, cu tot hotarul, cu tot venitul, cu trei roate de moară în apa Oltului, cu podul, la care se adăugau casele boiereşti şi dichisele acesteia. Îi întărea proprietatea asupra părţii judeceşti a moşiei Pădeşti, hotărâtă şi împietrită, moşia din Răscăiaţi şi din Bălineşti, viile din Caracal şi viile de acasă. Toate deveneau proprietatea jupânesei Caplea pentru că „le-au răscumpărat cu direptă munca ei. Aşijderea, să fie jupâneasa Caplea în pace de cătră toţi datornicii cui va fi dator bărbatul ei Matei postelnic". Dar, spune domnitorul prin textul aceluiaşi hrisov, dacă jupâneasa Caplea s-ar hotărî să vândă din acele moşii întărite cu acest act din 28 februarie 1680 să o facă numai către paharnicul Barbul Urdăreanul.

Astfel, Matei postelnicul a pierdut prin acest act mare parte a averii sale, iar numele său îşi pierduse localizarea, suportul material, dar şi jupâneasa de care probabil s-a despărţit, după cum rezultă din testamentul său în care nu o pomeneşte. Dar, în afară de vânzare, Matei postelnic ar fi putut să se recurgă şi la o altă soluţie care se uzita în secolul al XVII-lea: ar fi putut să convină cu jupâneasa Caplea să-i cumpere averea pe care vroia să o înstrăineze ca să nu rămână fără o sursă de venit la bătrâneţe din cauza datoriilor sale. În acest caz nu ar mai fi încheiat actul de vânzare-cumpărare cu Barbul paharnic. Aici se menţine încă un aspect nedezlegat de noi în privinţa vânzării şi cauzelor acesteia.

Dar ce a făcut Matei postelnic cu banii obţinuţi? Doi ani mai târziu recunoştea jupânesei Stana Chiurciubăşoaia şi fiului ei Matei din nou datoria tatălui său, rămasă încă din timpul lui Gligore Ghica vodă, „den domnia dintăi", care se ridica la 900 de taleri, pe care el a plătit o parte şi-i mai rămăseseră 700 de taleri. Deoarece nu avea banii îi vindea nişte ţigani cumpăraţi de el de la Radu Năsturel mare ban. Dar nici valoarea acestor ţigani nu o stingea[37].

În 1688 Matei postelnic Pădescu îşi întocmea diata prin care, „temându-se că din munca casei sale va rămânea fără pomană şi bietul suflet va zăcea la ne căutare şi peire", lăsa Mănăstirii Brâncoveni danie satele Lazul, Crăişani şi Turburea, cu vaduri de moară în apa Gilortului şi jumătate de moşie din satul Căpreani[38]. Iar pentru pomana

[37] Mănăstirea Brâncoveni, XXII/51.
[38] *Ibidem*, XVIII/33 şi 35.

tatălui său, lasă la Mănăstirea Bistriţa moşiile din satele Cacoţi şi Stâlpniţa, fără rumâni, pentru ca ţiganii împărţiţii în două să revină fiecărei mănăstiri. Testamentul continuă, însă cu o justificare: „iar pentru o legătură ce au fost făcut tatăl său cu bistricenii mai-nainte, cu nişte scrisori ...să nu să ţie seama, că trăind tată-său în urma scrisorii lungă viaţă ... au căzut multă datorie, cât era ca să să stingă şi el [Matei] a făcut cum a putut în urma dumnealui şi n-a lăsat casa să să pustiească. Încă sa scos din datorie cu munca sa pre cum scrie cartea mării sale, lui Antonie vodă, şi cartea sfinţii sale părintelui Teodosie mitropolitul. ...rămânând toate ale casei pre seama sa, răscumpărându-le a doa oară din datorie". Dar s-a simţit dator în amintirea părintelui său şi „a dat pentru sufletul tatâne-său Mănăstirii Bistriţa moşii şi ţigani". Din păcate, unele dintre aceste moşii şi sate erau zălogite pe la alţii, iar cei doi egumeni au trebuit să le plătească ca să intre în posesia lor[39].

În ceea ce priveşte datoriile sale, mărturisea că le-a plătit pe toate, iar mănăstirea să „n-aibă nici un val", pentru că el avea scrisori pentru toate datoriile sale pe care le achitase, în afară de cea către finul său Matei Chiruciubaşa pentru 150 de taleri „încă din socoteala unor dobânzi de nişte bani ce a fost luat de la dumnealor, care capetele s-au plătit", adică suma propriu-zis împrumutată, „şi dobânda au rămas".

După moartea sa survenită la scurt timp s-a alcătuit o foiţă pentru cheltuielile ce s-au făcut după înmormântare şi „pentru datoriile casei sale". Printre unele cheltuieli obişnuite, legate de ritualul înmormântării şi de pomeni, figurează şi „Chiurciubăşoaia pentru datoria de taleri 450"[40], ceea ce înseamnă că la atâta s-a ridicat suma rămasă din datoria tatălui său şi a sa.

Totul pare să se fi liniştit după moarte lui Matei postelnic, iar cele două mănăstiri să-şi fi intrat în drepturile lor de moştenitoare când, la 1695 s-a ivit un pretendent la averea sa, un anume Gheorghe Morococeanu Ungureanul „care să trăgea din neamul lui" Matei postelnic şi care-i căuta proprietăţile rămase de pe urma sa „ca să le ia"[41]. Printr-o cercetare a patru boieri numiţi de domnie s-a stabilit că acesta nu avea nici un drept la moştenire pentru că exista un testament legal, adică cu martori, şi legat cu grele blesteme, prin care averea rămasă avea moştenitori desemnaţi. Dar cine putea să fie acest Gheorghe Morococeanu? După numele de familie nu părea să fie rudă cu Matei postelnic prin rudele sale după tată, mai degrabă părea să descindă dintr-o rudă a mamei sale naturale, fiica lui Albu cupeţ, rudă care se ocupa şi ea cu comerţul, lipsind din ţară mai multă vreme pentru ca să-şi pretindă drepturile la şapte ani de la decesul proprietarului. Iar după porecla de Ungureanul venea categoric din Transilvania unde stătuse mai multă vreme ca să poată fi numit astfel. Totul ar fi rămas incert dacă nu s-ar fi păstrat o plângere din 1805 adresată domnitorului, referitor la încălcarea unei părţii de moşie din satul Căpreani dăruită Mănăstirii Brâncoveni un moş de-al jăluitorului, „Matei Părdescu sân Pană clucerul" de către boierii Socoteni. Jăluitorul şi-l asociase la plângerea sa şi pe un văr de al său, Badea Samuilă Morococeanu[42].

În felul acesta s-a putut lămuri faptul că Gheorghe Morococeanu din 1695 era din familia lui Pană clucer şi nu a soţiei sale, dar rămâne greu de stabilit deocamdată

[39] *Ibidem,* XVIII/37.
[40] *Ibidem,* XXV/65.
[41] *Ibidem,* XVIII/37.
[42] *Ibidem,* XVII/3.

sistemul de relaţii pe linia proprietarilor din Căpreni.

Pentru cercetarea vieţii şi activităţii celor doi Pârdeşti am examinat mai multe documente, dar printre ele am aflat unul care nu are nici o legătură cu existenţa lor dar este foarte interesant în sine şi nu ne putem abţine să nu-l semnalăm. În 1678 un Danciul, rumân din Lazul cumpărat de Matei postelnic, s-a rugat să-l ierte de rumânie, „însă capul lui doar“, pentru că „a avut parte de popie“ şi devenise preot în satul Lazu pe tot timpul vieţii postelnicului, iar dacă satul urma să se risipească să fie volnic a-l trimite unde va crede de cuviinţă[43]. Deşi pare fără legătură cu cercetarea noastră acesta era situaţia unora dintre preoţii satelor româneşti din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Cu acest scurt studiu am adăugat istoriei Ţării Româneşti un personaj care a participat la evenimentele de la mijlocul şi din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în lupta dintre facţiunile boiereşti şi care s-a înscris perfect în sistemul social, dar mai ales financiar al vremii sale. Ca şi mulţi dintre ceilalţi boieri ai veacului s-a îndatorat fără să cunoască valoarea şi rolul datoriilor sale dar, nici sistemul juridic al ţării care funcţiona destul de bine în acea vreme.

A MAN OF HIS TIME: PANĂ PĂRDESCU THE HIGH LORD STEWARD
Abstract

His origins were modest, but he became a Great high official and then a High Lord Steward due to marriage or political alliances. He bought villages, serfs and gypsies, but he also contracted loans which after his dead caused big troubles to his son Matei. His behavior was typical for those times.

[43] *Ibidem,* XVIII/31.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

PLĂTITORII DE IMPOZITE ÎN PERIOADA DOMNIEI LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

DRAGOŞ UNGUREANU*

Elementul de bază al economiei unui stat este cetăţeanul impozabil, dat fiind contribuţia personală la bugetul statului efectuată prin impozitul pe care îl plăteşte periodic pentru bunurile pe care le deţine. Acesta nu este doar punctul de vedere otoman asupra economiei unui stat[1] - punct de vedere al unui sistem supercentralizat - ci al tuturor statelor, indiferent de natura sistemelor de guvernare[2]. Subliniem punctul de vedere otoman, dat fiind că Ţara Românească se afla în perioada lui Constantin Brâncoveanu în stare de subordonare politică, şi *ipso facto*, economică faţă de Înalta Poartă. În principiu, măsurile economice - reformele fiscale, impunerea (scoaterea)

---

* Institutul de Memorie Culturală – cIMeC Bucureşti al Ministerului Culturii şi Cultelor.

[1] Viorel Panaite, *Pace, război şi comerţ în islam*, Bucureşti, 1997, p. 405; „Având în vedere postulatul «bogăţia este produsă de supuşi» atitudinea statului otoman faţă de raiale era ghidată de «principiul ocrotirii contribuabililor», reflectat din plin în documentele de cancelarie”. Din păcate pentru supusul otoman, în secolul XVII statul se ocupa doar de *ocrotire* (şi aceasta cu metode de secol XIV-XV) fără să se intereseze de metode viabile de abordare a noii situaţii economice instaurate în urma descoperirilor geografice şi a mutării „centrului” economic pe ţărmurile Atlanticului şi prin aceasta de problema concurenţei la nivel macroeconomic; de descoperirea unor noi oportunităţi pentru atuurile economiei otomane (pentru *supusul* otoman) şi de valorificare a acestora. Punctul acesta de vedere este dat şi de Linda T. Darling, în *Introducere* la *Revenue-Raising and Legitimacy; Tax collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660* în „The Ottoman Empire and its Heritage – Politics, Society and Economy”, vol. 6, editat de Suraiya Faroqhi şi Halil Inalcik, Leiden – New York – Köln, 1996, pp. 1-21.

[2] Diferenţa consta în modul de înţelegere a problematicii economice la nivelul întregii lumi odată cu descoperirea ultimelor teritorii ale Lumii Noi sau ale insulelor Pacificului - raportul dintre efort şi profit; descoperirea şi exploatarea de noi resurse, de noi pieţe comerciale şamd, toate acestea pornind de la nivelul de jos şi nu de la nivel superior. Poziţia de top a Olandei şi ulterior a Angliei (pentru mai multe informaţii cf. Immanuel Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, ed. Meridiane, Buc. 1993, pp. 54 şi 107 pentru Provinciile Unite şi Anglia, state inferioare ca resurse naturale şi umane Franţei, Spaniei sau Imperiului otoman) se datorează în primul rând sistemului politic unde *comerciantul* controlează în parlament, în mod direct, deciziile politice şi, cu atât mai mult, măsurile economice („statul olandez era un instrument esenţial folosit de burghezia olandeză pentru a consolida o hegemonie economică pe care o atinseseră iniţial în sfera producţiei şi o extinseseră apoi în cea a comerţului şi finanţelor”). Wallerstein descrie foarte bine structura de stat a Provinciilor Unite („structură guvernamentală alambicată” *ibidem*, pp. 76-77) descentralizarea fiind dusă până la nivelul cel mai de jos, *interesul* fiind liantul care unea toate aceste piese, diferite din foarte multe puncte de vedere, ale „mozaicului” olandez. Dacă statul olandez era un instrument al burgheziei, sultanul - folosind celebra butadă atribuită lui Ludovic XIV, la otomani *statul* era cu adevărat sultanul - nu avea cum să fie un instrument în mâna *supuşilor*. Am ţinut să precizăm aceste puncte de vedere (notele 1 şi 2) pentru a avea o imagine de ansamblu asupra mediului economic în care Ţara Românească se dezvolta, mediu generator de probleme şi nu de oportunităţi.

unor noi impozite - puteau fi luate fără a avea în mod obligatoriu un aviz prealabil al conducerii otomane dar putea constitui motive serioase de mazilire pentru domnul Ţării Româneşti, mai ales în situaţia când acestea produceau nemulţumiri. În acest sens, dăm ca exemplu cel de-al treilea cap de acuzare adus de Poarta Otomană principelui Constantin Brâncoveanu: „Că, pentru acumulare de considerabile averi, a sărăcit ţara prin grele asupriri şi impozite, neaflătoare pe timpul predecesorilor săi”[3]. Aceiaşi acuzaţie este relatată şi de Bartolomeo Ferrati, medicul personal al lui Brâncoveanu, martor la scena citirii hatişerifului emis de cancelaria otomană cu ocazia mazilirii: „… ai pus în ţară biruri noi şi prin aceasta ai sărăcit-o” [4].

Această acuzaţie este, fără îndoială, lipsită de temei. Nu este locul să intrăm în detaliu în ceea ce priveşte diferendele dintre Cantacuzini şi Brâncoveni[5] şi asupra culiselor ocupării tronului Ţării Româneşti de către Ştefan Cantacuzino. Amintim doar - în ceea ce priveşte aceste acuzaţii - consemnarea cronicarului Radu Popescu, a calomniilor făcute de noul domn Ştefan Cantacuzino, în acelaşi timp, fin al lui Brâncoveanu, pentru eliminarea fizică a întregii familii Brâncoveanu acuzând fals şi tocmind martori mincinoşi care sa-l acuze în faţa reprezentanţilor sultanului de sărăcirea raialelor: „Cu atâta osârdie era Ştefan vodă ca să stingă casa lui Constantin vodă, că limbă de om nu poate povesti şi nu numai casa lui adică averea lui ci şi viiaţa lor s-au nevoit ca să o stingă, că întâmplându-se un hasichiu ce venise aici pentru trebile acelea de s-au dus la Târgovişte şi la Potlogi, cercând avuţiia, iar spurcatul Ştefan vodă mai ‘nainte au trimis boiarii şi slugi de-ale lui de strângea oameni du pân sate şi eşiiea oamenii înaintea hasichiului de să văeta de Constandin vodă că i-au sărăcit şi i-au pustiit şi altele ce-i învăţase să zică. Şi înaintea imbrohorului încă au scos mulţi oameni dă să jăluia, cât au fost în ţară au luat arzuri de la dânşii după jalba mojăcilor şi le trimitea la Inpărăţie; şi la ducerea lui aşijderea n-au lăsat ca să nu scoaţă pă toate drumurile trâmbe de oameni din Bucureşti până la Giurgiov de să jăluia”[6]. Această însemnare, confruntată cu cea a lui Antonio-Maria dell Chiaro cum că Brâncoveanu: „a poruncit să fie puse unele biruri în întreaga ţară, dar cu aşa de bună rânduială încât supuşii să fie tulburaţi cât mai puţin cu putinţă” şi că „În această privinţă îmi amintesc că am auzit pe români spunând că domnul Constantin Brâncoveanu ştia să jumulească găina fără s-o facă să ţipe”[7], ne face să înţelegem că

---

[3] Antonio-Maria dell Chiaro, *Istoria delle Moderne Rivoluzioni dela Vallachia*, Veneţia 1734, p. 174, în traducere românească a lui S. Cris-Cristian, *Revoluţiile Valahiei*, Iaşi, 1929, p. 110, traducere făcută după textul reeditat de N. Iorga în 1914.

[4] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, volum îngrijit de Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu–Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, 1983, pp. 400-401 (în continuare se va cita *Călători străini*).

[5] Mai pe larg privind aceste diferende, alături de Radu Popescu (*op. cit*., la nota urm.), cf. Dimitrie Cantemir, *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor din Ţara Românească* în „Operele principelui Demetriu Cantemiru", t. V, 1, ed. G. Sion, Bucureşti, 1878; Radu Ştefan Ciobanu, *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino,* Bucureşti, 1982 (cu comentarii critice la adresa izvoarelor şi în special a lui Dimitrie Cantemir); *Constantin Brâncoveanu,* coord. Paul Cernovodeanu şi Florin Constantiniu, Bucureşti, 1989; Şerban Constantin, *Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969; *Constantin Basarab Brâncoveanu,* coord. Ion Pătroi, Craiova, 2004; Ionescu Ştefan, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brâncoveanu, Viaţa, domnia şi epoca,* Bucureşti, 1969; Constantin Şerban*, Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969.

[6] Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, în „Cronicile medievale ale României”, ed. critică de C. Grecescu, Bucureşti, 1963, pp. 208-209.

[7] *Călători străini…,* vol VIII, p. 386.

acuzaţia otomanilor de sărăcire a raialei – acuzaţie sugerată de partida stolnicului Constantin Cantacuzino – este cel puţin nefondată. Remarcăm indignarea profundă ce reiese din rândurile lui Radu Popescu („că limbă de om nu poate povesti”), opozant al ambelor familii, ce nu a menajat (de elogii nici nu poate fi vorba) în nici o altă împrejurare pe Constantin Brâncoveanu, indignare care nu poate veni decât din partea unei firi creştine şi umane la urma urmei, martor[8] la comiterea unor mârşăvii premeditate şi păcate strigătoare la cer cum este mărturia mincinoasă în vederea pieirii unei fiinţe umane şi tocmirea de martori mincinoşi (autorul foloseşte pentru ei termenul „mojăci”, termen cu înţeles peiorativ, în sens de oameni de nimic). Revenind la acuzaţia de „sărăcire a ţării”, ceea ce este esenţial şi dorim să subliniem este importanţa protecţiei contribuabililor, (importanţă ce a determinat folosirea ei de către duşmanii lui Brâncoveanu) protecţie pe care Brâncoveanu înţelegea să o acorde în sensul însemnărilor lui dell Chiaro.

În Ţara Românească contribuabilii conform *Condicii de venituri şi cheltuieli a vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212*[9] şi *Anatefterului,- Condica de porunci a Vistieriei*[10] sunt împărţiţi în două categorii, în general după ocupaţia acestora: birnici şi bresle. Nu dorim în studiul nostru să plecăm de la ideea preconcepută, de la care au pornit istoricii perioadei comuniste, cum că birnicii erau categoria fiscală defavorizată a societăţii româneşti, în vreme ce breslele (din care fac parte boierii de toate categoriile precum şi preoţii - cu alte cuvinte, stările privilegiate şi oprimante, condamnate de viitoarea revoluţie franceză) ar fi categoria favorizată de domnie[11]. Este

[8] După cum mărturiseşte însuşi cronicarul: „*Iar de Constantin vodă, precum că iar hoţul bătrân* [stolnicul Constantin Cantacuzino, n.a.] *cu feciorii lui şi cu Mihai spătarul l-au vândut la turci şi l-au dat în mâinile lor, nu ne mai trebuie mărturiile lor, că noi cu ochii noştri le-am văzut şi cu mâinile noastre le-am pipăit şi nu iaste nici o îndoire că nu l-au vândut şi nu l-au omorât şi nu l-au pustiit, ci ei adevărat au fost stingerea vieţii lui şi a feciorilor lui şi a casii lui*”. Radu Popescu vornicul, *Istoriile…*, p. 214. De altfel, eliminarea celor patru fii ai lui Constantin Brâncoveanu (*cui bono*? - nu cunoaştem vreo altă situaţie în care otomanii să execute ***copiii*** unor condamnaţi) se înscrie în planul Cantacuzinilor de a nu avea pretendenţi motivaţi de răzbunare la tron. În situaţia „turcirii” Brâncovenilor (mai mult ca sigur că s-a contat pe aşa ceva), Legea românească interzicea categoric suirea pe tron al unui musulman.

[9] C. D. Aricescu, *Condica de venituri şi cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212 (1694-1704)* în „Revista Istorică a Arhivelor României”, Bucureşti, 1873, pp. 3-750; titlul real al documentului este *Catastih de toat<e> rănduialele căte se vor pune pe ţară şi de chieltuialel<e> căte se vor chieltui den banii ce se vor strânge den ţară după ce s-au pus Şărban vistier mare anume cum vor scrie înainte ghen<arie> 1 dni leatu 7202*, cf. Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale – Bucureşti, ms. 126 (în continuare se va cita *Condica…*).

[10] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul, Condica de porunci a Vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii şi materiale de istorie medie”, V, 1962, pp. 353-504 (în continuare se va cita *Anatefter*)

[11] *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, Bucureşti, 1988, vol. coord. de Ovidiu Sachelarie şi Nicolae Stoicescu (în continuare se va cita *Instituţii feudale...*): „birnic = (Ţ. Rom., Mold.) Formau o categorie fiscală neprivilegiată, care alcătuia majoritatea populaţiei şi asupra căreia apăsa principala greutate a dărilor” şi „bresle – […] se bucură de un regim fiscal privilegiat” inclusiv „în materie judiciară”. Studiul excelent al lui Chircă Haralambie, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brâncoveanu după Condica Vistieriei*, în „SMIM”, I, 1956, pp. 213-233, din punct de vedere al modului de abordare a unei teme extrem de complicate şi migăloase, cu atât mai mult cu cât a fost realizat cu mijloacele de calcul ale anilor ’50 este atins în bună măsură de ideologia perioadei - generalizarea unor abuzuri particulare (abuzul unui vătaf în cazul de faţă) asupra unei întregi categorii socio-profesionale pentru demonstrarea „luptei de clasă” încă de pe atunci. În opinia autorului, acest abuz particular „aduce o mărturie strigătoare despre jafurile slujbaşilor şi încă a unora mai mici. Dar ce abuzuri nu se vor fi săvârşit acolo unde nu li se opuneau interesele altora mai mari? Nu e de mirare că poporul a atribuit mâncăturilor un sens peiorativ” (p. 216) Aceasta, în situaţia în care

adevărat că între cele două categorii există o diferenţă în ceea ce priveşte venitul şi puterea financiară a fiecărei categorii, birnicii reprezentând în genere categoria săracă şi cea mai numeroasă a societăţii - agricultura, ocupaţia de bază a birnicilor, cu mijloacele de atunci nu putea duce la acumulare de avere peste noapte; în vreme ce breslele reprezintă categoria mai bogată, bogăţia - dacă e vorba de negustori şi comercianţi - venind totuşi din activitatea acestora, activitate desfăşurată la un nivel mai înalt, ce implică legături comerciale peste graniţă, cu acces la informaţii din alte pieţe comerciale, activitate mult mai dinamică în care câştigul este mult mai rapid şi mult mai mare în raport cu efortul depus. Trebuie menţionat totuşi următorul aspect: în anumite privinţe este destul de dificil să se facă distincţie între crescătorul de animale impozitat ca birnic, şi comerciant în ceea ce priveşte venitul. De cele mai multe ori, crescătorul de animale se ocupă cu comercializarea oilor şi/sau produselor ovinelor (brânză, unt, pastramă, lână, piei, seu, clei de oase etc. - oaia fiind produsul de la care nu se aruncă absolut nimic şi care, vie, oferea cel mai mult dintre animalele domestice în raport cu investiţia) în principal pe piaţa otomană, aşa cum o dovedesc rapoartele austriece în perioada ocupaţiei Olteniei de către habsburgi[12], dar şi către Transilvania şi mai departe către centrul Europei cum o dovedesc prevederile vamale[13]. Cărţile de vamă prevăd situaţiile de ieşire şi de intrare cu marfă şi sunt adresate oricărui negustor, inclusiv rumânilor: „Şi să aibă a luaré vama la tot omul carii vor tréce ori cu ce feliu de negoţ şi marfă şi cu vite şi cu alte bucate, măcar ori ce-ar fi, au dencoace încolo, au dencolo încoace; de la tot omul să le ia vama, după obicéiu, precum s-au luat şi mai denainte vréme, ori fie turcu, au ovreiu, au armean, au arbănaş, au grec, au sârbu, au oameni de la ţară, boiari, slujitori, rumâni, măcar, veri ce feliu de oameni vor fi, de la toţi să le ia vama”[14]. Dorim, prin acest exemplu, să combatem ipoteza că numai negustorii otomani din Imperiu ar fi venit să cumpere marfă direct de la producător, ciobanul[15] român „veri ce feliu de om ar fi fost” fiind în imposibilitatea de a beneficia

---

acelaşi Chircă Haralambie aminteşte totuşi mustrarea aspră pe care Brâncoveanu a făcut-o în scris vătafului, cu indicaţia „să se ferească «*de nişte rumâni din satul Corbii*» pe care «*îi jăfuieşti în toţi timpii de la iei ce găseşti pentru şoim şi pentru şindilă şi la alte mâncături ale voastre*»” (*ibidem*, cf nota din subsolul paginii: Arh. St. Buc., Ep. Argeş, II/70), în opinia noastră, încă o dovadă a protecţiei pe care principele înţelegea să o exercite asupra contribuabililor. Caracterul oficial al împărţirii societăţii în clase privilegiate (exploatatoare) şi neprivilegiate (oprimate) îl dă volumul III din seria de volume *Istoria Romîniei*, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1964, volum coord. de academicienii. P. Constantinescu-Iaşi, E. Condurachi, C. Daicoviciu, A. Oţetea, D. Prodan. În opinia autorilor, „trăsătura caracteristică a fiscalităţii româneşti din veacul al XVII-lea o constituie, cu toată existenţa temporară şi accidentală a unor uşurări, treptata intensificare a exploatării ţărănimii, care reprezintă în această vreme masa principală a contribuabililor” (pag. 86) şi în concluzie „consecinţele imediate şi directe ale apăsătoarei fiscalităţi din ţările române în secolul al XVII-lea au fost pe de-o parte o sărăcire a maselor populare […] iar spre sfârşitul veacului, o ascuţire a luptei de clasă, exprimată prin fuga în masă a ţăranilor şi prin spargeri de sate” (pag. 92).

[12] Şerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, Bucureşti, 1971, p. 75

[13] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul…* pp. 367-372, 405, 444-445 şi 446-447; N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol V, *Cărţi domneşti, zapise şi răvaşe*, Bucureşti, 1903, pp. 364-365.

[14] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul…* p. 369. Exemplul de faţă este cartea de vamă din Varoş Floci, punct de trecere către Dobrogea la vărsarea Ialomiţei în Dunăre (la acea vreme teritoriu otoman) unde nivelul ridicat al traficului cu oi şi în special cu lână a dat numele oraşului. Actul a fost emis de cancelaria domnească la data de 1 Ianuarie 7203 (1694)

[15] O dovadă lingvistică a masei mari de crescători români de oi în comparaţie cu restul lumii otomane este termenul „cioban”, cuvânt de origine iraniană, intrat în componenţa limbii române prin intermediul turcilor otomani.

de preţurile pieţei urbane din Rumelia[16]. Creşterea animalelor era ocupaţia principală şi tradiţională a românilor încă din perioade timpurii ale istoriei noastre ca popor[17]. Prezenţa otomană la Sud de Dunăre a fost un factor benefic pentru ciobanii români, din cauza cererii din ce în ce mai mare de ovine pe pieţele centrelor urbane balcanice în frunte cu Istanbulul. În general, cu creşterea oilor şi caprelor nu se ocupa boierimea sau alte categorii socio-profesionale avute. De regulă, boierimea (mai ales, marea boierime) creştea animale mari şi în special cai, adică produse cu valoare mare, preţul unui cal de rasă putând ajunge la 150 taleri (peste 120 de ori preţul unei oi)[18]. Calul constituia în acea perioadă, un bun excelent de oferit cadou în anumite situaţii iar cu genul acesta de situaţii la nivel înalt nu se confrunta decât boierimea şi marea boierime, adică categoriile cele mai avute ale societăţii[19]. Un vel boiar putea avea în proprietate o turmă de oi, dar o folosea mai mult pentru nevoi domestice, mai rar pentru comerţ, tot aşa cum un ţăran nu putea să-şi desfăşoare activitatea fără o căruţă cu cal, calul respectiv nefiind destinat comercializării ci folosirii în gospodărie. În plus, creşterea şi întreţinerea optimă a unui cal de rasă în vederea comercializării (calul de rasă, sub nici o formă nu se înhăma la cărat poveri) era prea scumpă pentru punga unui simplu ţăran. Tocmai de aceea, Condica Vistieriei oferă la *rânduielile cailor* cifre mai ridicate din partea breslelor decât din partea birnicilor, iar din partea breslelor excelează marii boieri, boierii mazili şi mânăstirile[20].

[16] Pentru preţurile de la Sud de Dunăre (Bulgaria, Serbia şi partea europeană a Turciei) a se vedea Todorov Nicolaj, *La ville balkanique aux XVe - XIXe siecles, Development socio-economique et demografique*, Bucureşti, 1980, pp. 126-149

[17] cf. Adolf Armbruster, *La Romanité des roumains. Histoire d'une ideé*, Bucureşti, 1977, pp. 33-36 (cu comentarii critice asupra izvoarelor narative şi documentare maghiare, germane şi papale). Desigur, existau în lumea rurală categorii diferite de meşteşugari, comerţul cu astfel de produse fiind însă direct proporţional cu însemnătatea aşezării; cf pentru meşteşugurile din lumea rurală şi M. Turbatu. *Rolul meşteşugurilor de la sate în dezvoltarea producţiei de mărfuri în prima jumătate asecolului XVII în Ţara Românească,* în "Studii", VIII (1955), nr. 3 pp. 49-64.

[18] Dragoş Ungureanu, *Monedele aflate în circulaţie în Ţara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Putere de achiziţie şi cursuri de schimb*, în „Cercetări numismatice" XI-IX, , Bucureşti, 2003-2005, pp. 466-467.

[19] Pentru astfel de aspecte cf. Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod,* ediţie critică de Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 98. În ceea ce priveşte *Condica Vistieriei*, informaţiile cu privire la caii oferiţi ca „plocon" de către Brâncoveanu sunt foarte numeroase. Cel mai consistent „plocon" în cai pare a fi fost făcut în timpul vizitei la Adrianopol, pe care Brâncoveanu a făcut-o în 1703, în urma căreia sultanul i-a confirmat domnia pe viaţă. 72 cai au fost achiziţionaţi pentru „plocoane", din care 2 cai au revenit lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, cf. *Condica*, p. 727; acest „plocon" este menţionat şi de Radu Greceanu, *Istoriia domniei*, p. 144 precum şi de raportul ambasadorului Lorenzo Soranzo către dogele Veneziei din 23 iunie 1703: *„Colà fu vizitato dal Mauro Cordato, che hà ricevuto un regalo di una Veste di Zebellini, un cavallo ricchamente bardato, e mille cechini in una borsa, se bene forse non gl'e molto amico*", cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IX, partea I (1650-1747), Bucureşti, 1897. Edmund Chishull aminteşte că lordul Paget, aflat în trecere prin Ţara Românească, a primit şi el un cal din rasa românească din partea stolnicului Constantin Cantacuzino şi alţi doi din aceeaşi rasă, a doua zi de la sosirea sa la Bucureşti, din partea lui Brâncoveanu, cf. *Călători străini*, vol. VIII, p. 198. Pentru întreţinerea şi cultivarea relaţiilor lui Brâncoveanu cu demnitarii otomani de rangul doi, cf. Vilică Munteanu, *Cu privire la unele relaţii dintre Constantin Brâncoveanu şi dregătorii otomani din cetăţile de pe malul drept al Dunării*, în „Carpica", XXI, 1990, pp. 37-51.

[20] Dragoş Ungureanu, *Aspecte ale agriculturii în Ţara Românească în lumina Condicii de venituri şi chieltuieli a vistieriei* (*1694 - 1703*), în „Argesis", tom XIV/2005, p. 376.

Birnicii

Formau în perioada lui Constantin Brâncoveanu (şi în general în întreg evul mediu românesc) majoritatea populaţiei. ***Birnicii*** erau în general concentraţi în mediul rural şi din punct de vedere al averii personale, constituiau segmentul cel mai sărac al populaţiei. Ocupaţia de bază era agricultura, cu un nivel ceva mai ridicat în ceea ce priveşte creşterea animalelor decât munca pământului, de ultima, ocupându-se în general ţăranii dependenţi. Marele dezavantaj al locuitorilor satelor de bir era caracterul solidar al plăţii impozitelor, ceea ce ducea la mari probleme în situaţia în care o familie părăsea din diferite motive satul. Părăsirea satului - „datul birului cu fugiţii" - era o soluţie extrem de simplă şi la îndemână pentru o familie de „villani contribuenti sotto il signore terrestre, e che non hanno beni stabili"[21], ajunsă într-o situaţie fără ieşire în faţa agentului fiscal. Obligativitatea de a plăti birul celor plecaţi, în virtutea principiului solidarităţii, purta numele mai mult decât sugestiv, de năpastă[22], o situaţie absolut de nedorit pentru cei ce rămâneau în sat. Urma, bineînţeles, o reacţie bazată pe principiul dominoului, rezultatul fiind spargerea satului[23]. În nici un caz, domnia nu avea interesul ca un sat să se spargă, spargerea însemnând pierderea unui număr, de multe ori consistent, de contribuabili, pentru o perioadă lungă, poate chiar definitivă pentru domnul aflat în fruntea ţării, dat fiind durata destul de scurtă a domniilor - Brâncoveanu este o excepţie, cu cei 25 de ani ai săi de domnie, perioada lungă datorându-se indubitabil modului strălucit în care a condus problemele ţării - inclusiv cele fiscale - aşa cum ne descrie dell Chiaro. Se încerca, desigur într-o primă fază, strângerea şi de aducerea înapoi a celor fugiţi şi pedepsirea boierilor sau mânăstirilor care i-ar ascunde şi ar uza de ei în folos privat[24]. În orice caz, Brâncoveanu era conştient de problemele cu care populaţia săracă se confrunta, aşa cum o dovedeşte porunca sa către negustorii

---

[21] C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci*, vol II, Bucureşti, 1944, vol. publicat de Const. C Giurescu, p, 140 (în continuare se va cita *Material*...). Tot aici este publicată scrisoarea lui Nicolo da Porta către Andler în care expeditorul menţionează fuga a 56 de familii din satul Izlaz urmate de alte 90 într-o singură dimineaţă, (vol II, p. 235).

[22] Termenul are un înţeles general, desemnând acoperirea unor cerinţe neprevăzute cum ar fi orice rânduială scoasă în urma unor cereri otomane neaşteptate. Tot neaşteptată era şi constatarea într-o bună dimineaţă de către locuitorii unui sat că o familie întreagă (sau un grup de familii) a părăsit definitiv satul.

[23] Opinia istoricului Florin Constantiniu, referitoare la „loviturile" pe care ţărănimea (birnicii, n.a.) le aplica conducerii ţării prin spargerile de sate - Florin Constantiniu, *Ţărănimea, forţa motrice a dezvoltării societăţii româneşti în Evul Mediu*, în „Revista de Istorie", Tom 30/1977, nr. 3, pp. 497-510 - se înscrie în linia oficială a timpului, fiind o încercare forţată de a demonstra existenţa „luptei de clasă" în acea perioadă. În opinia de atunci a autorului, ţărănimea se constituia într-o categorie socială distinctă, conştientă de rolul, locul şi puterea ei în ansamblul societăţii şi economiei româneşti, „fuga de pe moşie" fiind lovitură premeditată a ţărănimii iar reformele lui Constantin Mavrocordat făcându-se sub presiunea acestor lovituri. „Prin lupta ţărănimii societatea românească a făcut astfel un însemnat pas înainte pe drumul progresului social" - *ibidem*, p. 503. Acelaşi autor subliniază după căderea regimului comunist, în *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, 1998, p. 163, o înflorire a economiei Ţării Româneşti în perioada lui Constantin Brâncoveanu, perioadă în care „ţara cunoaşte stabilitatea şi după 1700 prosperitatea", fără a menţiona cauza prosperităţii.

[24] *Documente privind relaţiile agrare în veacul XVIII,* vol. I, *Ţara Românească,* volum întocmit de V. Mihordea, Ş. Papacostea, Florin Constantiniu, Bucureşti, 1960, pp. 209 şi 211. În ambele cazuri porunca domnească conţine ameninţări la adresa celor care *„ar sta împotriva cărţii domniei meale a nu-i darea,*[…] *pre unii ca aceia să fie volnic sluga domniei meale ce scrie mai sus sa-i bage în butuci şi să-i aducă la domnia mea*". Ameninţarea din document dovedeşte că fuga unei familii (sau grup de familii) dintr-un sat se făcea premeditat şi în deplină colaborare cu boierul sau mânăstirea care-i primea imediat pe moşie pentru muncă la negru, tăinuirea acestora fiind dictată de considerente fiscale.

care s-ar afla cu prăvălii la târgul din Câmpulung: „… deci în vreame ce veţi vedea această carte a domnii meale să căutaţi să-i daţi toţi, de prăvălie, câte bani 33, veri ce fel de om ar fi, ca să-i fie de cheltuială, să nu mai facă supărare săracilor. Că destule nevoi sunt în spinarea lor”[25]. Poate afirmaţia lui dell Chiaro - cea cu jumulitul în linişte a găinii - să fi fost auzită de la românii din aceste medii rurale.

Principiul acesta al răspunderii solidare a obştii săteşti faţă de impozitul perceput de stat, îşi are originea în vechea formă de organizare a societăţii româneşti de dinainte de întemeierea principatelor medievale româneşti, în care organismul de conducere al satului arhaic era instituţia oamenilor buni şi bătrâni[26] şi în care Legea aflată în vigoare era obiceiul pământului, adică legea în faţa căreia se supunea însăşi principele ţării şi care trecea înaintea Legii scrise ca însemnătate. Domnia nu făcea altceva decât să se conformeze, apelând la colaborarea autorităţii satului, nefiind interesată de modul cum conducerea satului - oamenii buni şi bătrâni - înţelegea să-şi organizeze achitarea obligaţiilor faţă de puterea centrală - stabilirea cislei, alegerea celor ce urmau să meargă la oaste, asimilarea străinilor etc. - şi avem ca exemplu porunca lui Constantin Brâncoveanu adresată egumenului mânăstirii Slobozia prin care se interzice acestuia să-i cisluiască pe săteni, „ce să-şi cisluiască ei pentru dânşii cum vor şti ei”[27]. Hotărârile luate de către oamenii buni şi bătrâni în privinţa stabilirii repartiţiei (cisla) plăţii obligaţiilor fiscale se făceau în cel mai democratic mod cu putinţă, în faţa tuturor[28]. Aceiaşi colaborare a domniei cu satul, luat ca autoritate locală,

---

[25] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul*… p. 412. Din document reiese că turcii care veneau la târgul din Câmpulung se dedau la „*gâlcevi şi zorbalâcuri*”, fiind o problemă pentru populaţia rurală din zonă sau de pe itinerariul pe care aceştia îl aveau de făcut prin Ţara Românească până la Câmpulung. Banii strânşi urmau să fie daţi lui Hussein Paşa, împuternicit de Brâncoveanu să-şi supravegheze conaţionalii şi pe cei ce „*i-ar găsi făcând gâlcevi şi nebunii, să le facă certare şi să nu le-ngăduiască să umble în voia lor*”. Măsura este menţionată şi de N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Drumuri, mărfuri, negustori şi oraşe*, Vălenii de Munte, 1915. pp. 333-334

[26] În privinţa *obştii săteşti*, în care domină *oamenii buni şi bătrâni* şi în care cei tineri le sunt datori cu ascultare, a se vedea şi Henry Sthal, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, Bucureşti, 1965, p. 194.

[27] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul…* p. 445 - *Socoteala ce s-au făcut părintelui egumenului de la Slobozia lui Ianache cu sloboziianii de acolo pentru nişte gâlcevi ce era între dânşii, cumu scrie în jos anume.* Dicţionarul lui Nicolo da Porta defineşte scurt termenul: „*Cisla. Repartizione*”, cf. Constantin Giurescu, *Material...*, vol. II, Bucureşti, 1944, p. 141.

[28] Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere şi percepere a birului în Ţara Românească până la 1632*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, vol II, Bucureşti, 1957, p. 106. Studiul se caracterizează prin vădită influenţă a ideologiei comuniste, autorul urmărind demonstrarea oprimării ţărănimii muncitoare de către „clasele stăpânitoare”, ce se bucură de „privilegii mari şi imunitate fiscală” şi nu a unei realităţi economice, pe bază de informaţii structurate pe categorii, zone si perioade de timp din care să putem trage o concluzie corectă. Acuză în acelaşi timp istoriografia interbelică „de tip burghez” de „lipsă de informaţii” (p. 53, acuzaţie generală; se ia ca punct de referinţă lucrarea istoricul C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943). Confruntat cu demonstrarea unei realităţi artificiale, autorul foloseşte izvoare fără legătură cu scopul propus, studiul acestora nedemonstrând nimic concret, nici în privinţa luptei de clasă şi nici a stabilirii unor realităţi economice de la formarea Ţării Româneşti şi până la 1632 - epocile „fărâmiţării feudale” şi „centralizării statale”; epoca „destrămării feudalismului” (post reforma fiscală a lui Matei Basarab n.a.) neintrând în preocupările studiului - p. 49. În ceea ce priveşte cisla, autorul se contrazice la distanţă de numai două pagini: modul în care se face repartiţia era corupt, „ţinându-se cont de rude, prieteni, mită” (p. 104, idee preconcepută, neconformă cu realitatea din documentele folosite) şi tot cisla „se făcea în interiorul satului în prezenţa tuturor, de către oamenii buni şi bătrâni” (p. 106). Ideea esenţială de la care porneşte autorul este că: „veniturile feudale se împărţeau între marii boieri şi domn, servind mai ales la ridicarea bunei stări a clasei stăpânitoare, dar contribuind în parte şi la consolidarea statului care-i apăra interesele” (p. 49,

era şi în cazul *satelor de drum* sau al celor *plăieşeşti*, în care în schimbul plăţii la jumătate a obligaţiilor, satul asigura prin efort propriu caii de olac, conace, mertice sau paza graniţelor[29]. Pentru rezolvarea problemelor cauzate de spargerea unui sat, autoritatea centrală practica sistemul înfiinţării *sloboziilor* - sate nou întemeiate, scutite (slobode) de impozit pentru o perioadă variabilă de la caz la caz (între 1 şi 10 ani). Astfel de sate erau numite în unele documente şi *sate de milă*, locuitorii fiind numiţi *slobodnici* sau *slobozeni*. Întemeierea de noi sate era dictată de motive strategice, demografice, economice, sociale sau fiscale şi aparţinea exclusiv principelui[30]. O ultimă categorie de sate sunt *satele cu rumptoare*. Sistemul rumptorii prevedea un impozit fix pe care satul, oraşul sau breasla trebuia să-l achite în patru rate (sferturi), impozit care înlocuia toate celelalte biruri[31]. Satele cu rumptoare erau, într-un fel, privilegiate faţă de restul satelor de birnici dat fiind că - deşi suma de bani pe care trebuiau să o achite era în mare măsură aceeaşi, faptul că aceasta trebuia achitată la date fixe şi mai ales siguranţa că, în afară de aceste patru sferturi, nu existau alte obligaţii - avea darul de a linişti într-un fel populaţia[32]. Faţă de predecesorii săi, Brâncoveanu a generalizat sistemul rumptorii la toate categoriile de contribuabili începând cu 1 aprilie 1701. Măsura a fost luată ca urmare a cererilor otomane din ce în ce mai neaşteptate şi mai diverse dat fiind războiul costisitor pe care Înalta Poartă îl purta încă de pe vremea lui Şerban Cantacuzino, contra habsburgilor, Poloniei sau - mai nou - contra Rusiei. Sistemul ruptei a fost primit cu bucurie de către contribuabili şi dovada cea mai elocventă este observaţia făcută în 1726 de către secretarul Administraţiei Olteniei: „Contribuabilii români, întru-cât ignoră suma cu care trebuie să contribuie iar pe de altă parte se tem de creşterea apăsării contribuţiei, preferă sistemul numit ruptoare, care nu e altceva decât contribuţia fixă şi stabilită în funcţie de avere; acest sistem de aceea este atât de preferat pentru că îngăduie contribuabilului să se culce pe amândouă urechile – după cum se obişnuieşte a se spune – şi să fie în situaţia, nu numai de a-şi plăti darea, dar şi de a-şi spori averea”[33].

---

sublinierea ne aparţine pentru a scoate în evidenţă nuanţa - în viziunea autorului, consolidarea statului fiind un obiectiv secundar şi colateral al celor ce administrau finanţele şi instituţiile statului, consolidare condiţionată la rândul ei de interes).

[29] *Călători străini…* vol. VIII, p. 372: „[…] *grăniceri, pe care românii îi numesc plăiaşi […] căderea în mâinile lor fără un paşaport de la domn, ar însemna o primejdie sigură de a-şi pierde viaţa*”. Dicţionarul lui Nicolo da Porta îi denumeşte ca fiind „*Vomini che inuigilano ne'Corifini*”, cf. C. Giurescu, *Material…*, vol II, p. 141. Pentru supravegherea şi paza punctelor de vamă şi a frontierei cf. şi Constantin Şerban, *Sistemul vamal al Ţării Româneşti în secolul al XVIII-lea*, în „Studii şi articole de istorie” III, Bucureşti, 1961, pp. 124-128, precum şi Nicolae Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Ţara Românească în secolele XV-XVII*, în “SMIM“. IV, Bucureşti, 1960, pp. 191-222.

[30] Mai pe larg, Henry Sthal, *Contribuţii…*, p. 89, 121 şi 122.

[31] C. Giurescu, *Material...*, vol II, Bucureşti, 1944, p, 141: „*Ruptore. Una somma di denaro di una determinata contribuzione*”. Sistemul data din a doua jumătate a secolului XVI, cf. Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere şi percepere a birului…*, p. 58

[32] Termenii folosiţi într-un document ce stabileşte rumptoarea neguţătorilor din Bucureşti este mai mult decât elocvent în privinţa motivaţiei ce a stat la baza măsurii şi a situaţiei în care se găseau contribuabilii: „*Pentru că m-am milostivit domniia mea dă le-am făcut această rumptoare şi i-am iertat dă dăjdii mărunte şi de alte de toate, ca să aibă răsuflare*”, cf. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul…* p. 398.

[33] Constantin Giurescu, *Material...*, vol. II, Bucureşti, 1944, p. 71: „*Contribuentes Valachi, cum ignorent, quantum contribuere deberent, ex altera verò parte timeant incrementum ponderis contributionalis, ideò mallent contributionem dictam «Ruptore», quod nihil aliud est, quàm contributio fixa et stabilita secundum facultates contribuentium, et haec ideò magis expeteretur, ut quilibet contribuens in utramque* [*ut dici solet*]

Breslele

Termenul defineşte o asociaţie economică formată din membri aparţinând aceleiaşi categorii profesionale (blănari, bărbieri, croitori, măcelari, tâmplari, săpunari), ale cărei scopuri principale erau: 1. apărarea comună a celor de aceiaşi profesie (meşteşugari sau negustori) contra abuzurilor nobilimii, oamenilor curţii sau a bandelor înarmate; 2. asigurarea unor pieţe pentru desfacerea produselor sau mărfurilor proprii expuse concurenţei; 3. asigurarea unui monopol al aprovizionării cu materii prime. Unele bresle puteau fi formate din membrii aparţinând unor categorii profesionale diferite, rezultate prin unirea mai multor bresle într-una singură în funcţie de interese. Obţinerea unei poziţii avantajoase pe plan economic şi politic de către o breaslă în raport cu concurenţa sau obţinerea unor privilegii şi avantaje economice şi fiscale din partea puterii centrale, nu era posibilă fără o disciplină riguroasă şi fără colaborarea tuturor membrilor ei. Existau, în cadrul breslelor, regulamente de ordine interioară, o ierarhie a membrilor (meşteri, calfe, ucenici) cu atribuţii pentru fiecare, un for de conducere care coordona activitatea breslei şi reprezenta breasla în relaţiile cu puterea politică sau cu concurenţa. Breasla avea reprezentanţi în alte centre comerciale, conducerea fiind informată despre preţurile practicate, cursul de schimb al monedelor, tarifele vamale şi ale dobânzilor, activitatea concurenţei, măsurile economice luate de autorităţile politice din aceste centre, informaţiile din domeniul politic - adesea vitale - fiind invariabil obţinute cu mari sume de bani, mai ales dacă avem de-a face cu o economie şi piaţă comercială controlată, cum este cazul pieţei otomane.

Din punct de vedere fiscal, termenul *bresle* capătă o conotaţie mai amplă, în el incluzându-se şi alte categorii socio-profesionale decât cele strict comerciale sau meşteşugăreşti. Amintim preoţii, boierii, slujitorii, militarii, sutaşii şi dregătorii, toţi aceştia fiind asimilaţi din punct de vedere al plăţii birurilor, la categoria *bresle*.

Dintre aceste categorii, cea mai bogată este cea a boierilor - veliţi, mazili şi aleşi. Boierii reprezintă clasa conducătoare a societăţii româneşti şi cea mai bogată din punct de vedere al averii personale. Dintre cele trei categorii de boieri, marii boieri (vel boiarii) reprezintă elita boierilor, diferenţa dintre aceştia fiind dată de funcţia şi puterea de decizie deţinută în aparatul de stat[34]. Sursele istorice nu ne permit să lansăm ipoteze cum că marii boieri - care făceau parte din sfatul ţării (banul Olteniei, vornicul, logofătul, spătarul, vistierul, paharnicul, comisul, stolnicul, postelnicul, clucerul, slugerul, pitarul) se prevalau de funcţiile deţinute pentru a-şi spori averile personale şi

---

aurem dormiens, posset se ponere in tali statu, non solùm contribuendi, verùm etiam augendi et meliorandi sua Bona"; cf şi Şerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, Bucureşti, 1971, pp. 224-225. Afirmaţia despre contribuabilul român, care putea, datorită acestui sistem al ruptei, „*să se culce pe amândouă urechile*" (punct de vedere austriac; autorităţile habsburgice fiind interesate în descoperirea unor noi surse de venit pentru problemele lor militare) este sinonimă cu „*răsuflarea*" pe care Brâncoveanu o avea în vedere, în momentul când generaliza sistemul ruptei.

[34] Pentru mai multe informaţii privind rangul şi atribuţiile funcţiilor boierilor în aparatul de stat, cf lucrarea lui Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române*, ed. Alexandru Condeescu, Bucureşti [s.a.]. Ca izvor pentru atribuţiile fiecăruia amintim *Călători străini…* VII, pp. 454-459, cu menţiunea că nota este ostilă, ea provenind de la un prelat catolic ce dorea intrarea Ţării Româneşti în componenţa Imperiului habsburgic (şi prin asta, a convertirii locuitorilor la catolicism), motiv pentru care anumite informaţii au o notă tendenţioasă (p. 456: „*O, de i-aş vedea papişti pe toţi*"). Informaţiile importante privind structura aparatului de stat sunt veridice, ele fiind destinate autorităţilor militare austriece (p. 463: „*Acestea sunt spuse sub pecetea spovedaniei, numai pentru ca Eminenţa voastră să ştie totul…* ")

nici nu este în intenţia noastră de a generaliza la scara întregii categorii a marilor boieri, vreun caz izolat de abuz de funcţie. Cea mai mare parte a averilor acestor boieri proveneau din comerţ şi în primul rând din comerţul cu animale. Dăm ca exemplu mărturia diaconului patriarhului Macarie al Antiohiei referitoare la familia lui Constantin Brâncoveanu, înainte ca acesta să ia domnia. În linii mari, Papa Brâncoveanu, tatăl viitorului domn, „boier bogat făr' de pereche" se compunea din: 12.000 iepe - în herghelii răspândite în fiecare din cele 200 de sate care-i aparţin - 30.000 oi, 4.000 boi, 1.000 bivoli, 4.000 porci şi 300 stupi de albine. În fiecare an acest boier trimite câte 1000 boi la Istanbul pentru vânzare, câştigând pe aceştia 10.000 lei. Are, de asemenea, peste 1.500 robi ţigani. Venitul său anual fiind de 20.000 galbeni[35]. Exemplul lui Papa Brâncoveanu este desigur, un caz particular dar el reflectă profilul economic al acestei categorii sociale, direcţia în care înţeleg marii boieri (şi boierimea în general) să se orienteze şi atuurile pe care înţeleg să se bazeze atunci când vor să-şi dezvolte averea. Amintim că mierea şi ceara - produse prin excelenţă ale categoriilor avute ale societăţii şi în special ale mânăstirilor - erau foarte căutate pe toate pieţele comerciale, acestea constituind ideale produse de export. Mărturia cea mai elocventă pentru câştigul rezultat din comerţul cu miere şi ceară este cea a grecului Spiro Panu vis-a vis de diferenţa de preţ dintre piaţa românească şi cea veneţiană: „Aici preţul cerii a ieşit la 80 de bani şi acolo la Veneţia face 25 de galbeni"[36]. Pentru cineva care avea acces la informaţiile pieţii şi putea organiza logistic transportul până la Veneţia şi retur, câştigul era garantat. Alături de aceste surse de venit ale marilor boieri, adăugăm şi anumite bonificaţii pe care domnia le acorda în schimbul serviciilor efectuate, unele din ele consistente, în funcţie de natura acestora. Totuşi, oricât de consistente ar fi aceste bonificaţii, ele au un caracter ocazional şi nu sunt în măsură să schimbe nivelul averii celui răsplătit[37].

Boierii mazili reprezintă cea de-a doua categorie a boierilor, diferenţa dintre aceştia fiind aceea că mazilii nu deţin funcţii în aparatul de stat. Între un boier mazil (fost mare boier, înlocuit – mazilit – din funcţie) şi un ţăran deţinător de pământ diferenţa consta numai în avere, inclusiv sistemul de plată al birurilor fiind asemănător, aceştia fiind organizaţi pe cruci sau lude[38]. Pentru a se diferenţia de ţăranii deţinători de pământ, mazilii păstrau toată viaţa titlul dregătoriei însoţit de particula biv (fost). **Boiarii aleşi** sunt o categorie aparte a boierilor mazili[39], aceştia plătind impozitul

---

[35] Nicolae Iorga, *Istoria comerţului românesc. Drumuri, mărfuri, negustori şi oraşe*, Vălenii de Munte, 1915, p. 284.
[36] *Ibidem,* p. 383.
[37] *Anatefterul*, şi *Condica vistieriei* menţionează darurile pe care Brâncoveanu le făcea marilor boieri ca urmare a serviciilor acestora. Caracterul darurilor este oficial iar sumele de bani sunt plătite din vistierie. Menţionăm ca exemplu cazul marelui clucer Vergo, cf. *Anatefterul…* p. 441, doc. nr. 194 *„un caftan valorând 30 de taleri şi şase coţi de tafta cu prilejul sărbătorilor de Paşti*". Aşa cum aminteam, cu un caftan şi şase coţi de tafta nu se schimbă nivelul averii. Cf. pentru acest exemplu - şi în general pentru o imagine de ansamblu asupra unei familii de boieri ca funcţie, însemnătate, avere, poziţie în societatea românească: Paul Cernovodeanu, *Un „homo novus" la curtea lui Brâncoveanu. Vergo, marele clucer şi familia sa*, în „Arhiva genealogică" VI (XI) Iaşi 1999, p. 125.
[38] *Condica…*, pp. 487-488 şi 553-554. Şi boierii veliţi şi cei mazili erau organizaţi la plata birurilor pe lude şi cruci ca şi birnicii din zonele rurale
[39] *Condica…*, pp. 700. *„Boiarii mazili aleşi"* sunt înregistraţi cu 4113 taleri la *„Rânduiala dăjdii ce s-a scos la bresle i la ţeară pentru ploconul hanului cestui nou […] Fevruarie 1 dni, leat 7211*".

separat. Austriecii îi defineau pe timpul ocupaţiei Olteniei ca fiind, oameni cu averi de mijloc, adică nici boieri nici ţărani, care plătesc o sumă determinată drept contribuţie[40].

În categoria dregători, includem într-o primă selecţie, în ordine alfabetică: aprozii, armăşeii, bănişorii, cămărăşeii[41], logofeţeii za divan, păhărniceii, postelniceii, spătăreii, stolniceii, vistierniceii şi vorniceii. Cu excepţia aprozilor, toţi aceştia reprezintă subalterni din teritoriu ai armaşului, cămăraşului, banului, logofătului din divan, paharnicului, postelnicului, spătarului, stolnicului, vistiernicului şi vornicului, cu atribuţiile respective. Sunt organizaţi milităreşte şi răspund în faţa superiorilor ierarhici ca şi în faţa domniei. Aprozii aveau ca atribuţii: paza la Palatul Domnesc, curier domnesc, agenţi de executare pentru aducerea (uneori cu forţa) la Divan pe împricinaţi şi executând silit datoriile civile sau fiscale. Erau recrutaţi dintre tinerii fii de boieri în aşteptarea unei dregătorii. Erau organizaţi milităreşte şi îmbrăcaţi în uniforme luxoase, plătite din venitul vistieriei. Comandantul aprozilor era vătaful de aprozi care avea ca locţiitor un ceauş[42]. Aveau ca venit *treapădul*, adică amenda celor care prin pasivitatea lor faţă de actele autorităţii centrale făceau necesară deplasarea aprozilor domneşti pentru executarea lor silită [43]. Din venitul realizat din aceste amenzi, aprozii primeau o cotă parte din care un procent revenea vătafului de aprozi. Într-o a doua selecţie adăugăm**,** sutaşii şi militarii. Termenul militari (termen dat de noi pentru o mai bună selecţie), cuprinde următoarele categorii în ordine alfabetică: călăraşii[44], dărăbanţii, martologii, roşii, saragealele, seimenii, slujitorii şi şetrarii[45]. Din această categorie a militarilor, slujitorii par a deţine de departe poziţia cea mai importantă, poziţie stabilită de cuantumul participării acestora la rânduielile de bir precum şi faptul că pentru salarizarea acestora se instituiau rânduieli specifice[46].

Tradus *ad litteram*, termenul „slujitor“ ar însemna slujbaş la Curtea Domnească[47], şi probabil că într-o primă fază a existenţei Principatelor române ca state,

---

[40] *„Alessi. Vomini facoltosi di meza sfera, cioè ne Bojari, ne villani, i quali pagano nelle contribuzioni una determinata somma separatamente dall'ordine de' Bojari de de'Villani*", cf. C. Giurescu, *Material...*, vol. II, Bucureşti, 1944, p. 140.

[41] *Ibidem*, *„Camarassei. Un'ordine d'vomini di mediocre Stato distinto dalli Alessi, e di grado superiore alli villani, i quali parimente pagauano una determinate soma nelle contribuzioni separatamete da tutti li altri*"

[42] *Călători străini…* VII, p. 456.

[43] C. Giurescu, *Material…*, p. 142 *„Trapad, Una spezie di mulcta, che pagano i Contumaci*"

[44] *Ibidem*, p. 141 *„Calarassi. Specie di soldati che seruono per portar gl'ordini dell'Amministrazione*".

[45] Pentru mai multe informaţii privind organizarea militară în Ţara Românească în perioada lui Constantin Brâncoveanu, cf. studiul lui Constantin Rezachevici, *Organizarea militară în Ţara Românească sub Constantin Brâncoveanu*, în „Constantin Basarab Brâncoveanu", vol coord. de Ion Pătroiu, Craiova, 2004, pp. 164-211. Studiul este orientat mai ales către aspectul cel mai important al istoriei militare, omis de foarte mulţi dintre istoricii ce studiază această latură şi anume aspectul economic al unei armate, războiul şi armata fiind cel mai mare consumator de resurse şi energii (succesul militar fiind în 99% din cazuri, rezultatul investiţiei calitative şi cantitative făcute de conducerea centrală; eşecul în situaţie de superioritate se datorează doar prostiei) motiv pentru care autorul a folosit *Anatfterul* şi *Condica Vistieriei* ca principale surse de informaţii.

[46] C. Rezachevici, *Organizarea militară…*, p. 180. Autorul subliniază faptul că sumele cu care participau slujitorii reprezentau 19 – 23% din totalul colectat din întreaga ţară.

[47] Apud. *Instituţii feudale…*, p. 446. Autorii definesc astfel termenul *slujitor*, fără să consulte deloc Condica Vistieriei care dovedeşte cu totul altceva şi consultând sumar cronica lui Radu Greceanu - nu menţionează deloc sarcina acestora de a păzi persoana principelui ţării (nota 49). Pentru o imagine mai amplă asupra viziunii autorilor (şi prin aceasta a poziţiei oficiale a istoriografiei comuniste) vis-a vis de slujitori, ca termen şi rol, cf şi Nicolae Stoicescu, *Rolul curtenilor şi slujitorilor din Ţara Românească şi Moldova ca*

termenul să fi avut acest înţeles. Condica vistieriei ca document fiscal, departajează slujitorii de slujbaşii de stat cum ar fi aprozii, stolniceii, logofeţeii za divan, etc - toţi aceştia din urmă fiind înregistraţi fiscal separat de slujitori, prin urmare este clar că avem de-a face cu categorii distincte de contribuabili şi *ipso facto*, categorii socio-profesionale distincte[48]. Către sfârşitul secolului XVI şi începutul secolului XVII, sub denumirea de slujitori se înţelegea corpul de oaste ce avea ca sarcină paza persoanei principelui[49]. Dicţionarul întocmit după toate probabilitățile de Nicolo da Porta defineşte termenul slujitori ca fiind *milizie del paese*[50] ceea ce ne poate duce cu gândul că avem de-a face cu trupa militară permanentă a ţării. Şi aici Condica vistieriei ne oferă unele informaţii cu privire la slujitori, separându-i de categoria clasică a militarilor din care făceau parte dorobanţii, călăraşii, şi roşii, impozitaţi separat de slujitori, dar şi separat de logofeţeii de divan, armaşi sau aprozi[51], prin urmare avem de-a face iarăşi cu categorii socio-profesionale distincte, deoarece o categorie nu putea plăti acelaşi bir de două ori. Că este vorba de un corp distinct de oaste, posibil corpul cu cea mai mare greutate, mai important decât cetele de dărăbanţi sau de călăraşi, o poate dovedi prezenţa slujitorilor la înscăunarea lui Brâncoveanu alături de „toată boierimea ţării"[52], prin urmare, nu putem avea de-a face cu simplii slujitori, oameni cu slujbă la Curtea Domnească, pentru că aceştia n-ar fi avut nici o calitate să întărească prin prezenţa lor înscăunarea unui principe şi nici n-ar fi putut sta alături de boierimea ţării. Mai mult, după slujba de la mitropolie, „toţi slujitorii şi toată orânduiala domnească au încălecat şi la curtea domnească cu cinste şi cu pompă mare au mers" în frunte cu noul principe călare pe un „cal domnesc cu toată podoaba"[53], prin urmare avem de-a face cu un corp de oaste de cavalerie format din membrii ceva mai înstăriţi decât membrii corpurilor de dărăbanţi. Condica vistieriei menţionează „Rânduiala un bir de lefi ce s-a scos pentru lefile slujitorilor pre judeţe, cum scrie în jos"[54], bir ce

---

instrumente de reprimare a luptei ţărănimii, în "Studii", XV, 1962, nr. 3, pp. 631-648, în contradicţie flagrantă cu ideea cronicarului Radu Greceanu privind însemnătatea *dragostei supuşilor,* (nota 49).

[48] Cf. *Condica…*, pp. 5, 81-82, 172-173, 263-264, 359-360, 446-447, 552, 590, 638-639, 667-668 şi 718-719. Am luat ca exemplu numai *Seama cea mare* din care am extras participarea slujitorilor, alături de celelalte categorii de contribuabili. Se mai pot da ca exemplu haraciul, seama a doua sau a treia.

[49] Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod,* în „Cronicile medievale ale României" ed. critică de Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 66: „*nici paza cea bună a slujitorilor poate să mântuiască pre domn sau pre înpărat de nu va fi mai 'nainte a celor supuşi dragoste*".

[50] C. Giurescu, *Material...*, vol II, Bucureşti, 1944, vol. publicat de Const. C. Giurescu, p, 141.

[51] Iarăşi o neconcordanţă dintre dicţionarul de *Instituţii feudale…* şi *Condica vistieriei*: la seama cea mare sunt pomeniţi separaţi slujitorii faţă de dărăbanţi, şetrari şi aprozi. *Saragealele* (trupă de cavalerie formată din mercenari turci) şi *seimenii* (mercenari infanterişti sârbi) nu sunt menţionaţi în Condica vistieriei iar această omitere (probabil imunitate fiscală) în principalul document fiscal al statului nu o putem lega decât de statutul de trupe de mercenari.

[52] Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod,* în „Cronicile medievale ale României" ed. critică de Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970, p. 56: „*Fiind dar precum am zis, adunarea toată la Mitropolie, toată boierimea ţărăi şi slujitorii şi Dionisie patriarhul Ţarigradului care atunci aicea să afla, şi părintele Theodosie mitropolitul ţărăi*". Aceeaşi descriere şi la Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor ţării Româneşti*, în "Cronicile medievale ale României", ed. critică de C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 188: „*…toată slujitorimea şi meterhaneaua şi toată rânduiala ce să cade domnii şi au ieşit din besearică şi încălecând au venit la curtea domnească cu alaiu…*", informaţie preluată şi de Axinte Uricariul în *Cronică paralelă a Ţării Româneşti şi Moldovei*, ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1994, p. 171.

[53] *Ibidem*, p. 57.

[54] *Condica…* p. 207, 456.

apare în anii 1696, 1698 şi 1699, ceea ce demonstrează că membrii corpului de *slujitori* erau militari de carieră. Tot Condica menţionează şi o deplasare a slujitorilor la Cameniţa - zonă de front a otomanilor contra Poloniei - prin birul pe care birnicii au trebuit să-l plătească şi anume „Rânduiala banilor de birul lefilor slujitorilor care s-a pus pentru slujitorii cari au mers la Cameniţa, pe judeţe, pe silişti, cum arată în jos anume. Iulie 20, leat 7206”[55].

O altă categorie asupra căreia trebuie să ne oprim este cea a *sutaşilor,* pe care dicţionarul lui Nicolo da Porta îi defineşte ca fiind „*Vomini, come gli alessi, ma che contribuiuano più degli alessi*”[56]. Este vorba desigur de o categorie fiscală al cărei statut este legată de cifra 100. În opinia noastră cifra 100 defineşte un prag al averii acestei persoane şi nu o sumă fixă pe care membrii acestei categorii erau obligaţi să o plătească drept impozit[57]. De altfel, ar fi ilogic ca restul locuitorilor, fie că e vorba de boieri, preoţi, ţărani simplii, dregători, slujitori sau negustori să plătească birurile procentual în funcţie de avere, în vreme ce o anumită categorie să plătească o dare fixă indiferent de venitul şi averea membrilor ei, asta în situaţia deloc plăcută în care toată societatea era angrenată în procesul plăţii birurilor, foarte multe cu caracter extraordinar. În ceea ce priveşte participarea sutaşilor la venitul vistieriei, Condica vistieriei ne oferă date ceva mai exacte decât în privinţa altor bresle, sutaşii fiind înregistraţi pe judeţe. Mai mult: pentru a lămuri problema că cifra 100 ce a dat numele categoriei nu înseamnă prag valoric, dăm exemplul lui Burnaz sutaşul, înregistrat nominal în Condică în anii 1698 – '99 şi 1700, cotizând la *Rânduiala haraciului, Rânduiala de birul carelor şi al salahorilor ce s-au trimis la Cameniţa* şi *Rânduiala cailor*[58] cu plata vinăriciului. Burnaz sutaşul, nu numai că nu este scutit de alte biruri - sutaşii participând, după cum dovedeşte Condica, la foarte multe biruri, la fel ca şi celelalte categorii de bresle - dar participă şi la birurile destinate Cămării Domneşti - cazul de faţă, vinăriciul, fabricarea şi comercializarea vinului fiind obiectul venitului său personal - ale cărui sume au fost trecute la vistierie.

Denumirea birului	Data	Provenienţa banilor	Total în taleri
Breslele care cum au dat la lipsa haraciului	8.03.1698	După vinul lui Burnaz sutaşul	240
Breslele care cum s-au pus de au dat la banii carelor şi ai salahorilor cum scrie în jos.	1.04.1699	După vinul lui Burnaz sutaşul - Burnaz sutaşul era fugit la acea vreme	300
Breslele care au dat la caii ce au venit poruncă de la împărăţie să dăm	1.10.1700	După vinul lui Burnaz sutaşul	210

[55] *Condica…* p. 418.
[56] Const. Giurescu, *Material…*, p, 141.
[57] *Instituţii feudale…*, p. 462. Autorii definesc astfel categoria, ca fiind formată din locuitorii bogaţi ce în schimbul scutirii de restul dărilor, plăteau câte 100 galbeni anual.
[58] *Condica…* p. 385, 475, 582.

Cazul lui Burnaz este, în mod cert, unul izolat iar plata vinăriciului - efectuată din vinul pe care-l comercializa - a fost trecută la vistierie în urma unei situaţii particulare. Mai târziu, veniturile dijmăritului şi oieritului au fost trecute de la cămara domnească la vistierie dat fiind creşterea constantă a cererilor otomane, scoaterea de noi biruri ar fi dus la o imagine cât se poate de proastă a lui Brâncoveanu în ochii contribuabililor, obligat să scoată noi biruri după aplicarea reformei fiscale care anula prin însăşi natura ei, toate birurile în schimbul plăţii celor patru semi. Probabil că tot ce apărea ca venit în plus era trecut la vistierie, plata obligaţiilor Ţării Româneşti faţă de Înalta Poartă având prioritate.

Condica vistieriei oferă informaţii detaliate privind participarea breslelor în primul rând la Rânduiala haraciului, unde foarte multe dintre ele - slujitorii, sutaşii, dregătorii (stolniceii, spătăreii, vistierniceii, vorniceii, portăreii) şi militarii (roşii) - sunt trecute pe judeţe. În cadrul dorobanţilor şi călăraşilor, steagul[59] este unitatea fiscală de bază, cuantumul birurilor fiind calculat în funcţie de acestea. În cazul contribuabililor civili, vistieria calcula şi repartiza cuantumul birurilor pe cele trei unităţi fiscale - lude, cruci, sau nume. Anatefterul ne oferă unele informaţii privitoare la organizarea acestor grupuri fiscale[60]. Termenul *lude* (termen de origine slavă, însemnând *om*) defineşte persoana în vreme ce *crucea* este formată din mai multe persoane, în principal, rudele de gradul I dar poate fi formată şi din persoane neînrudite. O definiţie fără echivoc a *crucii* este dată de Relaţia anonimă despre Ţara Românească: „Într-o cruce, dacă sunt bogaţi, e unul singur; dacă sunt mai săraci, sunt doi sau trei sau patru…"[61]. Crucea, ca grup fiscal, a fost organizată pentru a uşura achitarea obligaţiilor fiscale, impozitul fiind repartizat pe mai multe persoane, fiind mai uşor de achitat, în felul acesta prevenindu-se fuga de pe moşie şi/sau stabilirea acelor persoane sărace, încântate de acest statut. Potrivit calcului Condicii, *Numele* şi *ludea* sunt sinonime, reprezentând

---

[59] *Steagul* reprezintă aici unitatea militară. Ca însemn militar, steagul purta pe el alături de figuri de sfinţi sau alte însemne creştine, semnele distinctive ale categoriei de oşteni căreia îi aparţinea şi individualiza unitatea.

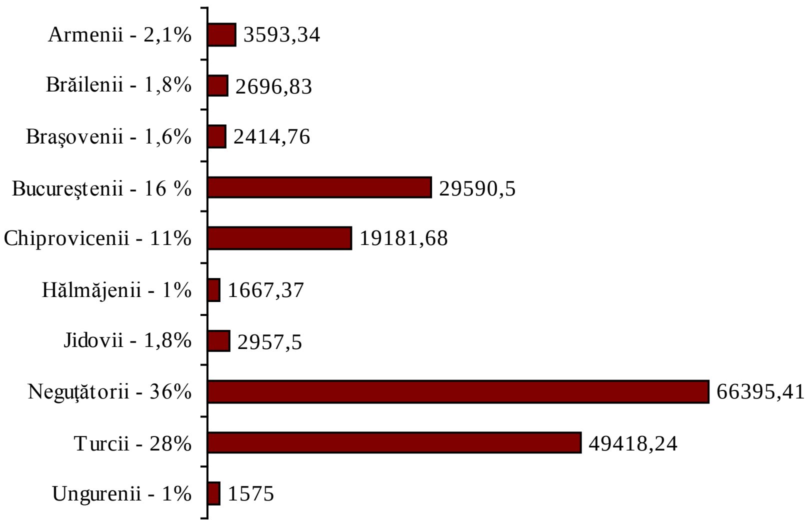
[60] *Anatefterul…* pp. 451-452. La sfârşitul listei persoanelor sunt trecute suma ludelor şi suma crucilor, stabilindu-se persoanele ce aparţin fiecărei *cruci* în parte. În privinţa termenilor celor trei grupuri fiscale - ludea, crucea şi numele - dicţionarul, *Instituţii feudale din Ţările Române,* Bucureşti, 1988, pp. 129, 280 şi 321, este destul de ambiguu şi în privinţa crucilor şi ludelor intră în contradicţie cu informaţiile din *Anatefter*. Este posibil ca raportul lui Barbu Ştirbei către generalul Kisselev, dat ca sursă de către autori pentru definirea ludelor (dar nenominalizat printr-o notă pentru identificarea lucrării în care a fost publicat documentul, pentru o eventuală reconsiderare a acestuia prin studiul textului original) să nu fi fost interpretat exact, deoarece aşa cum aflăm din *Anatefter, crucea* este cea formată din mai multe persoane, cele mai multe înrudite, în mod cert formată pentru a uşura obligaţia contribuabililor, aşa cu afirmă chiar Barbu Ştirbei, (dar despre liude, ceea ce nu are înţeles, dacă este să luăm ca etalon, interpretarea autorilor dicţionarului, mai ales că este vorba de un domeniu foarte exact şi neinterpretabil, cum este domeniul fiscal): *„Liude, în limba slavonă, înseamnă om; aşadar, când se zicea înainte, cutare număr de ludii se înţelegea numărul oamenilor plătind contribuţia personală. Această contribuţie mărindu-se, mulţi contribuabili nu erau în stare să plătească întreaga capitaţie, ci aveau mijloace numai spre a plăti jumătate, o treime sau un sfert din capitaţie. Atunci se adunau la un loc, doi, trei, patru sau chiar mai mulţi contribuabili, erau consideraţi ca un singur individ şi-i număra ca o liude*". (apud. N. Stoicescu, *Inst. feudale…* p. 280). Luând în considerare *Anatefterul,* grupul de persoane *„numărat ca o liude*" din raportul lui Barbu Ştirbei, trebuie să fi format o cruce. Opinia noastră este că autorii dicţionarului nu au avut raportul lui Ştirbei în întregime ci doar fragmentul citat, luat probabil dintr-o terţă lucrare şi nu dintr-un volum de documente, cu atât mai puţin din documentul original.

[61] *Călători străini…*, vol VII, p. 454.

aceiaşi unitate fiscală[62]. Cunoscând faptul că cisluirea era problema internă a satului în raport cu autoritatea centrală[63], putem emite ipoteza că aceste unităţi fiscale reprezintă un mod de organizare rural intern.

Negustorii şi comercianţii reprezintă segmentul cel mai important din economia statelor medievale româneşti, datorită dinamismului pe care îl conferă economiei. În principiu, principii români au avut o atitudine cât mai deschisă în ceea ce priveşte prezenţa negustorilor străini pe teritoriul ţării sau al tranzitului peste graniţă al comercianţilor români, prevederile vamale nefăcând nici un fel de discriminare între aceştia sau între mărfurile lor, standardizarea documentelor emise de cancelarie dovedind o evoluţie naturală a comerţului

Condica vistieriei menţionează următoarele bresle de negustori, în ordine alfabetică iar participarea lor la venitul vistieriei arată conform graficului[64]:

Sumele sunt calculate în taleri lei. Alături de numele breslei este dat procentul participării breslei la plata birurilor vistieriei

Termenul *neguţători*, întâlnit alături de celelalte bresle de neguţători denumite fie după naţionalitate - armeni, jidovi, turci, transilvăneni (ungureni) - fie după locul de origine – braşoveni, brăileni, hălmăjeni, chiproviceni, bucureşteni - îl putem explica prin prezenţa breslelor de negustori români, alţii decât cei pomeniţi mai sus, inclusiv de breslele de negustori români din Bucureşti. Pentru aceasta menţionăm că în listele breslelor care au cotizat la rânduielile şi adaosurile haraciului sunt notaţi negustorii,

---

[62] *Condica…*, p. 484. Ne rezervăm totuşi anumite cercetări viitoare mai aprofundate asupra acestui aspect.

[63] Dinu C. Giurescu., *Anatefterul…* p. 445: *„ce să-şi cisluiască ei pentru dânşii cum vor şti ei”*.

[64] Dragoş Ungureanu, *Breasla jidovilor în perioada lui Constantin Brâncoveanu* în „Buletinul Centrului Muzeului şi arhivelor istorice a evreilor din România”, Bucureşti, 2008, p. 39.

alături de bucureşteni, (şi desigur, alături de alte bresle) ori e clar că avem de-a face cu două categorii distincte pentru că nimeni nu poate plăti acelaşi bir de două ori[65]. Bucureştenii, dacă sunt menţionaţi aparte faţă de restul negustorilor, în mod cert aveau un statut diferit faţă de ceilalţi, probabil şi din cauza faptului că rezidau în capitala ţării. Documentele privind capitala ţării menţionează următoarele categorii de negustori, în ordine alfabetică: abagii, argintari, băcani, bărbieri, boiangii, bragagii, brutari, bucătari, cavafi (pantofari), ceaprazari, ciubuccii (producători de ciubuce sau pipe orientale), cizmari, cojocari, croitori, dulgheri, găitangii (producători de găitane - fire de metal sau şiret purtate ca ornament), jimblari, lumânărari, măcelari, mărgelari, olangii, papugii, postăvari, plăcintari, precupeţi (negustori de zarzavat), săpunari, scorţari (producători de scoarţe sau covoare), strugari (tâmplari care lucrau inclusiv la un strung de lemn), şalvaragii, şelari, tabaci, timirgii (fierari), zelari (armurieri), zidari şi zugravi, fiecare din aceştia având prăvălii, dughene, magazii, pivniţe sau ateliere. Mai sunt menţionaţi, fără a avea certitudinea de a fi organizaţi în bresle: cântăreţii, cobzarii, lipcanii, medicii şoimarii şi vizitiii. Tot în Bucureşti sunt pomenite cafenelele şi cârciumile (ceea ce înseamnă comerţ cu alcool şi cafea) iar printre locuitori sunt menţionaţi - în afară de români - turcii, grecii şi evreii[66].

Participarea substanţială a turcilor şi chiprovicenilor se poate explica prin statutul Ţării Româneşti, de autonomie lărgită în cadrul Imperiului otoman, Ţara Românească beneficiind de înlesniri comerciale şi tarife vamale preferenţiale. Motivul cel mai serios al prezenţei sumelor mari de bani colectate de vistierie de la breslele de turci şi români este dat de faptul că Istanbulul (şi alături de el, armata otomană şi în general, întreaga societate musulmană) constituia un mare consumator de carne de oaie sau vită, sursa de aprovizionare cea mai bună şi mai apropiată de centrul lumii otomane fiind Ţara Românească. Importanţa aprovizionării cu carne a armatei şi capitalei otomane era aşa de mare încât pe teritoriul ţării au luat fiinţă aşa numitele odăi turceşti – puncte permanente de gospodărire a turmelor de oi sau cirezilor de vite. Turcii care se ocupau cu gospodărirea acestora participau la birurile rânduite de vistieria Ţării Româneşti pentru produsele exportate şi pentru locul arendat sau închiriat de la proprietari[67]. Chiprovicenii erau negustori bulgari, catolici, imigraţi în Ţara Românească în secolul XVII (mai exact între 1638 - 1688) din oraşul Chiprovăţ din Bulgaria. S-au stabilit în principalele oraşe din ţară: Bucureşti, Craiova, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu. În Craiova este menţionată o companie a bulgarilor chiproviceni şi, de asemenea, în Bucureşti exista o breaslă închisă a aceloraşi negustori bulgari din Chiprovăţ[68]. Ca sistem de plată al birurilor, menţionăm că breasla evreilor plătea birurile în sistemul ruptei, încă dinainte de introducerea reformei fiscale din martie

---

[65] *Condica…* p. 284, 384-385, 600-601, 648-649, 687-688, 734-735.

[66] *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, vol îngrijit de Florian Georgescu, Paul Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait, Bucureşti, 1960, pp. 304-305 (indici); Ştefan Olteanu, *Meşteşugurile din Bucureşti în secolele XVI şi XVII*, în “Studii”, XII, (1959), nr. 5, p. 71-112.

[67] Pentru importanţa aprovizionării cu carne a capitalei şi armatei otomane cf. Dragoş Ungureanu, *Aspecte ale agriculturii în Ţara Românească în lumina Condicii de venituri şi chieltuieli a vistieriei (1694–1703)*, în „ARGESSIS”, TOM XIV, 2005, pp. 378-379

[68] Apud Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, *Instituţii feudale...*, p. 98.

1701, acest lucru reieşind din plata periodică a aceleiaşi sume de bani[69], în vreme ce birurile erau calculate la celelalte bresle după vechiul sistem, ceea ce înseamnă plăţi la dată neregulată şi cu sume arbitrar impuse.

O categorie specială a contribuabililor o reprezintă clerul. Condica vistieriei pomeneşte contribuţia mânăstirilor, mitropolitului, celor doi episcopi (de Râmnic şi de Buzău) şi a preoţilor aflaţi în subordinea lor. Toţi aceştia plăteau impozit pentru domeniile aflate în posesie sau pentru uzufructul acestora. Proprietăţile mânăstirilor (moşii, sate, robi ţigani) sunt donaţii ale boierilor sau ale domniei, mânăstirile constituind centre de prezervare şi propagare a culturii româneşti tradiţionale în raport cu celelalte religii şi culturi - islamică, romano-catolică sau protestantă. Dorim să nu amestecăm proprietăţile Bisericii ca instituţie şi proprietăţile private ale membrilor clerulului - o astfel de comparaţie între cele două tipuri de proprietate din punct de vedere cantitativ şi calitativ nu-şi are rostul. Ca şi în cazul marilor boieri, unde am nominalizat averea lui Papa Brâncoveanu, vom da ca exemplu proprietăţile mânăstirii Bistriţa - una din mânăstirile bogate ale Ţării Româneşti – pentru a avea un punct de reper în statistica participării mânăstirilor la birurile impuse de vistierie. Mânăstirea Bistriţa din Oltenia stăpânea în perioada acoperită de Condica Vistieriei un număr de 68 moşii (atestate documentar şi locuite de rumâni dependenţi de mănăstire şi care efectuau muncile necesare, dădeau dijmă din produsele câmpului şi plăteau dări pentru vitele pe care le creşteau; unele aveau sălaşe de robi iar altele erau silişti sau terenuri nelocuite); 3 munţi pentru păşunat şi aprovizionare cu material lemnos; 16 vii mai mari sau mai mici; 6 mori atestate documentar (deşi în mod cert mânăstirea avea la fiecare moşie câte o moară, dat fiind producţia de cereale); 6 bălţi, gârle şi heleşteie (peştele era folosit atât pentru hrana călugărilor cât şi pentru comerţ); 2 stupării; 4 livezi şi un număr nedefinit (mare în comparaţie cu un mare boier spre exemplu) de sălaşe de robi ţigani[70].

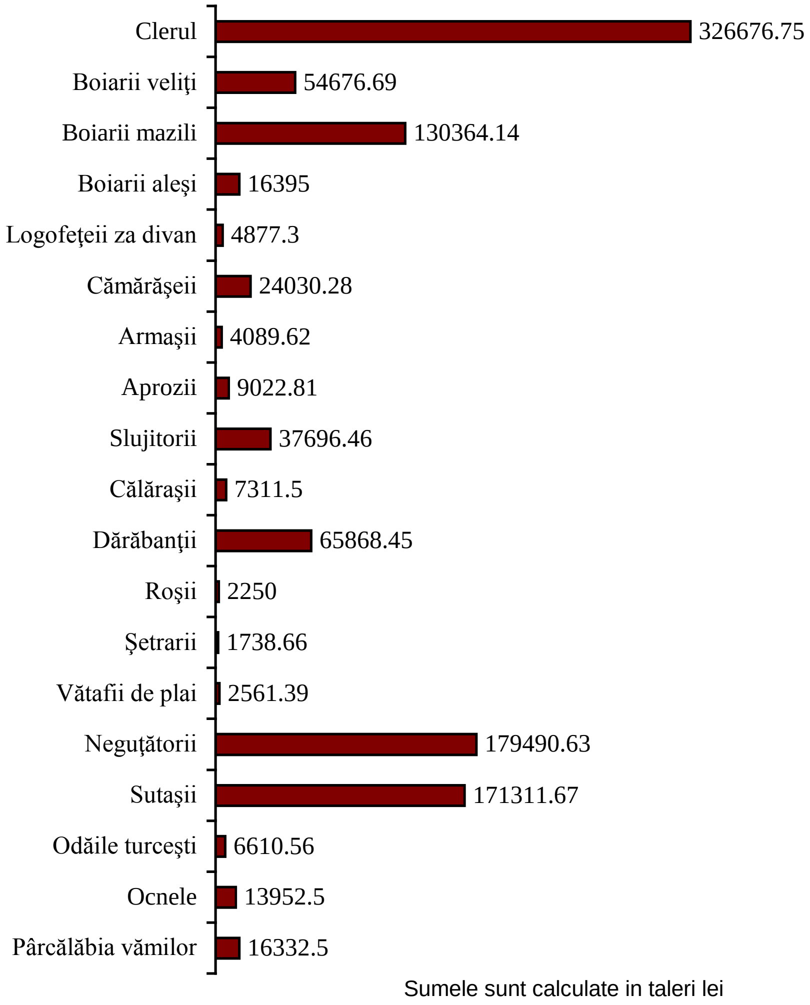
---

[69] Cf. Dragoş Ungureanu, *Breasla jidovilor în perioada lui Constantin Brâncoveanu*, în „Buletinul Centrului, Muzeului şi arhivei istorice a evreilor din Romania”, Bucureşti, 2008, p. 42

[70] Arhim. Veniamin Micle, *Mânăstirea Bistriţa olteană*, Sf. Mănăstire Bistriţa, 1996, pp. 139-192; lucrare excelentă cu un aparat critic impresionant şi minuţios documentată în ceea ce priveşte actele de cancelarie sau de donaţie de către particulari, aflate în arhivele naţionale. Am luat în considerare numai proprietăţile aflate în stăpânirea mânăstirii până în 1703 pentru a face comparaţie între această mănăstire şi celelalte mânăstiri în ceea ce priveşte plata birurilor. Pentru arendarea vămilor către mânăstiri cf şi Constantin Şerban, *Sistemul vamal al Ţării Româneşti în secolul al XVIII-lea*, în „Studii şi articole de istorie” III, Bucureşti, 1961, pp. 122-124

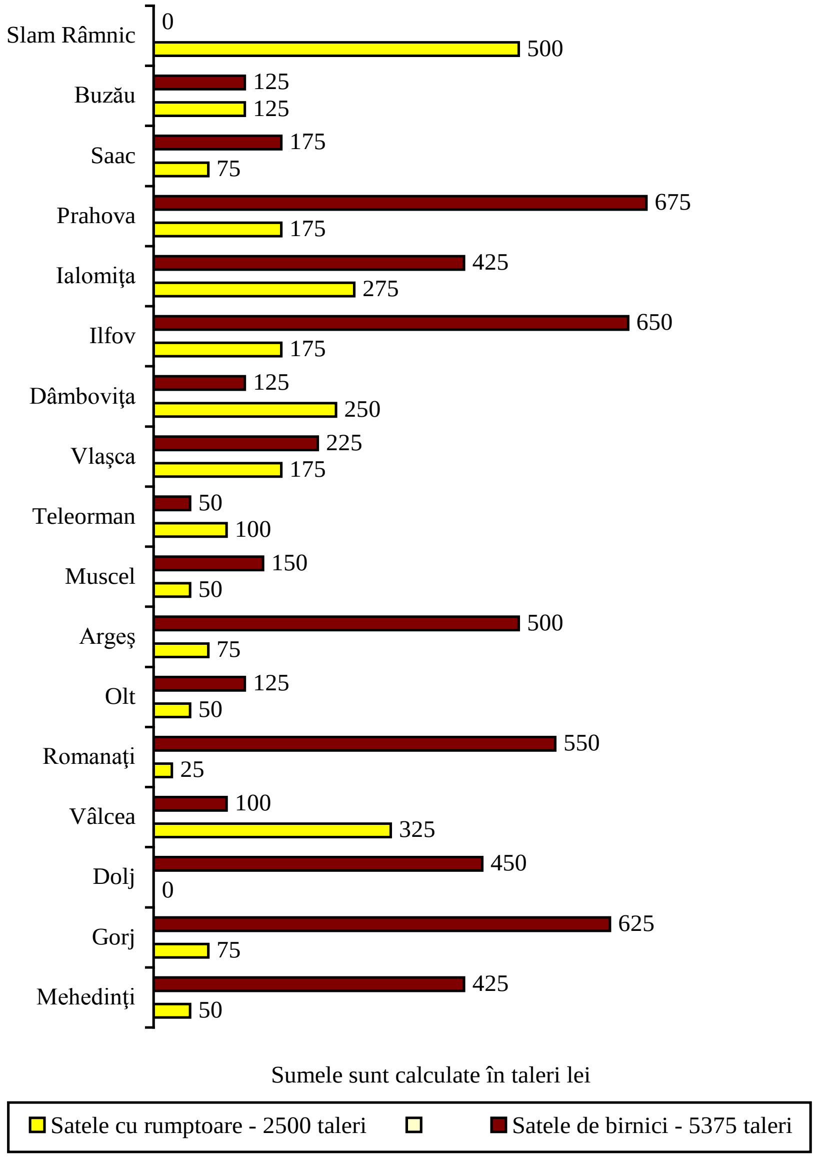
Anexa

Graficul I
Contribuţia breslelor la birurile vistieriei în perioada 1694 - 1703[71]

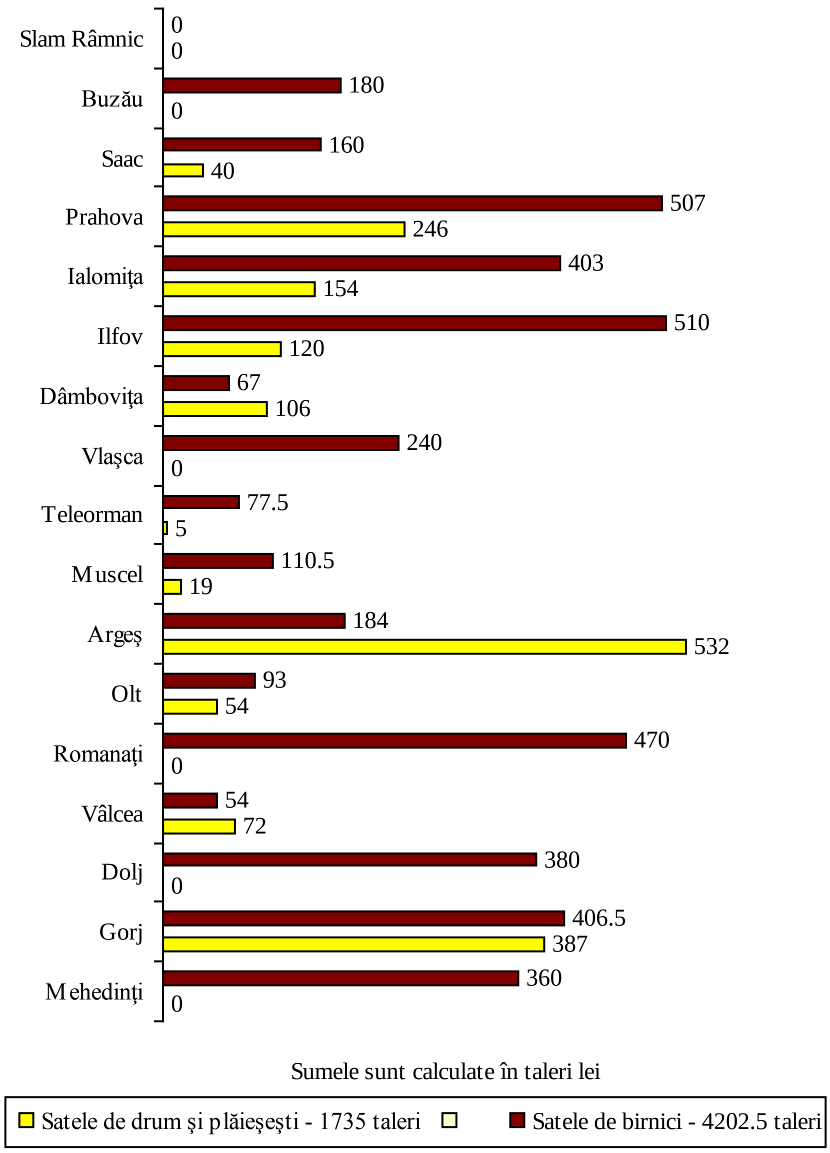

[71] Sub denumirea de *cler* se înţelege în grafic mânăstirile cu metoaşele lor, popii, părintele vlădica (mitropolitul), toate acestea fiind unificate de noi pentru o mai bună reprezentare grafică. Suma de 326676 taleri şi 99 de bani reprezentând (ca de altfel pentru toate breslele) totalul plătit pentru perioada acoperită de Condica vistieriei

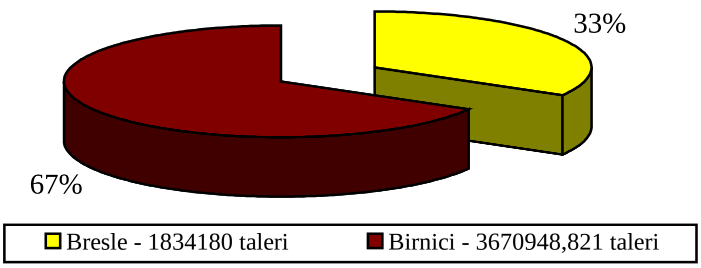
Graficul II
Raportul dintre satele de birnici şi satele cu rumptoare pe judeţe, în lumina participării la randuiala cailor din 1 martie 1695

Graficul III
Raportul dintre satele de birnici şi satele de drum şi plăieşeşti pe judeţe, reflectată în sumele de bani reprezentând baza de impozitare a rânduielii găleţii din 1 august 1695 instituită de vistierie

Graficul IV
Raportul dintre sumele de bani plătite de bresle si de birnici la birurile vistieriei în perioada 1694 - 1703

Satele de drum şi plăieşeşti (graficul III) participau la birurile vistieriei cu jumătate din ceea ce plăteau satele de bir. În această reprezentare am înmulţit cu 2 sumele de bani plătite de acestea pentru a le aduce la un numitor comun cu satele de bir şi a reprezenta corect graficul. Lipseşte din graficul satelor cu rumptoare judeţul Olt. Am luat ca exemplu aceste două biruri (rânduielile găleţii şi cailor) pentru că în cazul acestor trei tipuri de sate nu avem date complete pe perioade şi judeţe (mai ales în cazul satelor cu rumptoare). Sunt judeţe care lipsesc sau ale căror sume au fost adunate împreună cu sumele altor judeţe: Argeş si Muscel, Gorj şi Mehedinţi[72]

Reprezentarea grafică a satelor de drum, plăieşeşti şi a celor cu rumptoare ne oferă o imagine de ansamblu a ponderii acestora pe judeţe în raport cu satele de bir. Observăm în graficul satelor cu rumptoare (graficul II) o prezenţă exclusivă a acestora în judeţul Slam-Râmnic, sate ce nu participă la biruri importante din punct de vedere al frecvenţei sau din cel al valorii, cum este birul mărunt de lună sau rânduielile privind ocupaţiile agricole (fân, găleată, miere şi ceară). Faptul că acest judeţ conţine în proporţie covârşitoare sate ce plăteau impozitul în sistemul rumptorii încă dinainte de 1694 - data cu care începe Condica vistieriei - ar putea fi explicat prin poziţia sa geografică - judeţ aflat în vecinătatea Moldovei, stat inferior din punct de vedere economic Ţării Româneşti, ceea ce presupunea pieţe ieftine pentru mărfurile comercianţilor din acest judeţ, prin urmare, câştig mic şi tot în acelaşi timp în vecinătatea tătarilor, adică un potenţial pericol pentru satele ce aveau ca principală ocupaţie cultivarea plantelor agricole - creşterea animalelor conferind o anumită mobilitate în faţa unei trupe puse pe jaf sau aflată în tranzit pe drumurile judeţului spre frontul din Ungaria. Tocmai de aceea, acest judeţ (urmat de judeţul vecin Buzău) este

[72] *Condica…* p. 117 - pentru judeţele Dâmboviţa, Romanaţi, Vâlcea şi Gorj în cadrul *Rânduielii boilor ce a venit poruncă de la împărăţie, de s-au trimis la Belgrad, ce s-au rânduit în toate judeţele, pre silişti şi la sutaşi, de cruce 1 bou, cum arată în jos anume. Martie 27, leat 7203*, netrecute în Condică şi pp. 379-383; 459-463 pentru judeţele Argeş şi Muscel, Gorj şi Mehedinţi, în cadrul *Sutaşilor pe judeţe ce li s-au scos banii de haraci din suma lor pre jumătate cum arată în jos*, ale căror sume au fost adunate. Putem deduce desigur cu aproximaţie cât au plătit având în vedere potenţialul demografic al judeţului ori luând în considerare sumele de bani plătite în anii în care aceste sume sunt menţionate, ţinând cont şi de informaţii din alte surse despre perioade secetoase, război, molimă, transfer de populaţie etc. O cifră exactă nu se poate da.

slab reprezentat în graficul satelor plăieşeşti şi de drum (graficul III - la o primă vedere s-ar putea spune că nu trecea nici un drum pe acolo). La polul opus se situează judeţul Dolj, fără contribuţie în ceea ce priveşte satele cu rumptoare.

Se observă în graficul satelor plăieşeşti şi de drum (graficul III) o prezenţă substanţială a acestora în judeţele Dâmboviţa şi Argeş (mai ales ultimul - în mod cert, o zonă liniştită şi ferită, oamenii nu se fereau să rezideze lângă drumul mare) prezenţa lor întrecând cu mult pe cea a satelor de birnici. Târgovişte, Piteştii, Curtea de Argeş, Câmpulung, Rucăr şi Dragoslavele reprezentau centre comerciale importante pe drumul ce avea ca terminaţie Braşovul. Menţionăm aici şi participarea negustorilor braşoveni la birurile vistieriei, pentru a scoate în evidenţă importanţa acestui drum comercial. Acelaşi lucru şi în cazul judeţului Vâlcea şi a drumului comercial de pe valea Oltului prin Câineni şi Turnul Roşu spre Sibiu, importanţă ce reiese din prevederile vamale de la Câineni. Judeţul Vâlcea deţinea şi o serie de mânăstiri foarte bogate în zona subcarpatică, pe valea Oltului şi a afluenţilor acestuia - mânăstirile Bistriţa, Hurezi, Dintr-un Lemn, Govora, Arnota, Polovraci, Cozia şi altele de mai mică importanţă, toate acestea fiind puncte de reper ale zonei.

În tabelul participării mânăstirilor la birul cailor (tabelul I) se observă o asemănare frapantă cu porunca vistieriei în ceea ce priveşte modul de plată al impozitelor de către contribuabilii particulari (bresle sau birnici) - pe lude şi cruci[73], în sensul că, aşa cum persoanele fizice din Anatefter se uneau două, trei sau patru pentru plata unui bir, în acelaşi mod se organizau şi mânăstirile. Organizarea se făcea de la an la an si de la bir la bir, având un caracter neregulat şi ocazional. Practic in fiecare an la acelaşi bir - rânduielile untului, sau ale cailor, biruri cu caracter regulat ca perioadă - grupurile de mânăstiri sunt pe alocuri diferite, motiv pentru care nu putem avea o statistică exactă. Nu se poate face statistică nici măcar în funcţie de judeţe deoarece aşa cum observăm din tabel mânăstirile se pot afla în judeţe diferite. Modul de organizare a plăţii birurilor de către mânăstiri - ca şi în cazul satelor, unde cisluirea se face în interiorul satului, fără intervenţie din partea domniei - era o problemă internă a conducerii bisericii în frunte cu mitropolitul, neinteresând pe nimeni din conducerea laică, singura problemă a acesteia fiind siguranţa încasării banilor, motiv pentru care în Condica vistieriei notarea nu respectă nici un criteriu[74]. Tot în tabel se observă o simetrie a sumelor plătite, divizibile cu 2, suma de bază fiind 14,75 taleri (jumătate din preţul unui cal), plafonul maxim fiind 59 taleri (2 cai), ceea ce ne duce cu gândul la o sumă fixă impusă de vistierie, împărţită de conducerea bisericii la mânăstiri în funcţie de averea acestora şi nu de alte criterii - vecinătate, profil al mânăstirii (de obşte, de călugări sau călugăriţe etc.).

[73] *Anatefterul…* pp. 451-452.
[74] *Condica…* pp. 295, 373-374, 480-481, 489, 555, 571, Rânduielile untului împărătesc şi ale cailor.

Tabelul I
Caii ce s-au pus pe părintele vlădica, şi pe episcopi şi pe egumenii dupe la monăstiri ca să dea precum scrie în jos. Mai 28, leat 7207[75]

Mânăstirea	**Cai**	**Suma în taleri**
Mitropolia	2	59
Râmnic şi Sărăcineşti	1,5	44.25
Buzău	1	29.5
Tismana şi Topolniţa	1	29.5
Cozia şi Cotmana	1	29.5
Câmpulung şi Aninoasa	1	29.5
Glavacioc	1	29.5
Argeş	0,5	14.75
Bistriţa şi Arnota	1	29.5
Sadova şi Jitianu	1	29.5
Brâncoveni, Hotărani şi Bucovăţ	1	29.5
Radu Vodă, Tutana şi alte metoşe	1,5	44.25
Mihai Vodă, Izvorani şi Vintilă Vodă	1	29.5
Cotroceni, Pârliţi şi cu alte metoşe	1,5	44.25
Sf. Gheorghe, Sf. Sava, Plătăreşti, Păroaia, Gruiu, Stelea, Căluţi, Ţânţăreni, Crivednic, Ungureni şi Negoieşti	2	59
Vieroş	0,5	14.75
Slobozia lui Ianache şi Măxineni	1	29.5
Focşani şi Băbeani	1	29.5
Mărgineni	1	29.5
Gura Motrului şi Strihaia	1	29.5
Bradu, mănăstirea Barbului şi mânăstirea Deduleştilor	1	29.5
Căldăruşani	0,5	14.75
Târgşor şi Codreni	1	29.5
Nucet, Cobia şi Govora	1	29.5

THE INCOME TAX PAYERS DURING
THE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU'S REIGN
Abstract

The present paper focuses on one of the main parts of the economy of a state, i.e. the structure of the tax payer people, as it appears in one of the main economic and fiscal documents of Walachia: *The Income and Outlays Register of Constantin*

[75] *Condica*…, p. 489. Am calculat calul la valoarea de 29 taleri şi 66 de bani, preţ de vistierie.

Brâncoveanu's Treasure House. The information from this fiscal document – one of the most staunch documents of the Walachia's history – was colligated with other information from other fiscal documents (*The Anatefter or the Register of the Commandments of the Treasure House*) or other types of sources: narrative (chroniclers, travel notes of foreign travellers), letters, chancellors office documents (customs foresights, deeds, official narrative studies of the Hapsburg authorities). We want to spotlight the problems of the historiography of the study, because it was tributary to the class struggle's principles until 1989. The ”class struggle” was not a characteristic of the pre-modern period of the social history of Walacia in the way the comunist historiograpy described it. We tried to be as critical and neutral as possible and thus we compared each assertion to information from different sources.

The study presents the two categories that characterized the Romanian society from a fiscal viewpoint: the tax-payers and the guilds. Each category had its own social component depending on the work, social station, fortune. We want to underline the differences between the medieval and modern Romanian society and the western and central European Catholic and Lutheran society; differences took into consideration by the Hapsburg authority itself when Oltenia was conquered (1718-1739). The were no noblemen; the quality of great boyar was exclusively given by the position that one had in the administrative organization of the state. Both the boyar without a function at the lordly court – petty boyar – and the peasant who had a plot of land were owners; the difference consists in the amount of their fortune. The estate could be owned, sold and/ or inherited. It was not difficult a boyar to become a peasant or even a dependent peasant (rumân) because the dynamics of the society had different features from those of the Western societies. Those features had their roots in the imperial Roman past. There was a dependence between the Romanian social categories like there always have been everywhere depending on fortune. There was a connexion between the boyars and the dependent peasants, who worked on the estates of the boyars who didn't declare the fact to the authorities. The authorities were against the growing in number of the dependent peasants as it results from the documents of the lordly chancellery. The authorities tried to avoid the running away of the peasants who could not pay the taxes by trying to bring them back and in the same time punishing the boyars and the monasteries thet took advantage of their work as well as establishing *slobozii* (tax free villages) or accepting the payment of the same tax by a group of people (*cruce*)

The economic statistics are analyzed depending on categories, areas, and periods of time. The results are compared to the information from other historical sources used for obtaining the best possible result. Thus we concluded (correctly, in our opinion) that the way of collecting taxes was the same for all the social and professional categories. This system of taxes offer us a general view on the fiscal policy of the country as well as a view on the ideology and the mentality of the authorities including the prince Brâncoveanu, a mentality opposed to the one which the communist historiography tried to present.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

MORMÂNTUL LUI CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVEANU

Argument pentru mutarea Sf. Moaşte ale Domnului martir şi sfânt Constantin vodă Brâncoveanu de la Biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti în Biserica Mănăstirii Hurezu.

RADU ŞTEFAN VERGATTI[*]

Sfârşitul tragic al domnului martir şi sfânt Constantin vodă Brâncoveanu (28 octombrie 1688-15 august 1714) i-a impresionat atât pe contemporanii cât şi pe urmaşii săi din Valahia şi de aiurea. Ei fie l-au consemnat în scrieri cu caracter memorialistic[1], fie l-au transmis generaţiilor următoare, de la gură la ureche, prin poeme create de barzi anonimi[2].

Nu este cazul să reiau cauzele care au dus la pieirea domnului şi, concomitent, a celor patru fii ai lui şi a bătrânului şi credinciosului boier Iancu Văcărescu[3]. Un singur element, puţin discutat, cred că este necesar să-l relev. În acea perioadă, când oamenii ştiutori de carte erau puţini, circa 5% din totalul populaţiei[4], pictura bisericească era grăitoare pentru cei mulţi. Dacă se priveşte fresca cu portretul votiv din biserica Mănăstirii Hurez, atunci se remarcă uşor cum pictorul de curte Constantinos şi cei din şcoala lui au surprins conflictul incipient dintre fraţii Cantacuzino, Constantin stolnicul şi Mihai spătarul şi nepotul lor, Constantin vodă Brâncoveanu. Constantin stolnicul are figura dispreţuitoare, întoarsă de la domn, nu-l priveşte, părând a vrea să-l mustre pentru firea sa voluntară. La rândul său, Mihai spătarul are şi el o privire şi o expresie plină de dojană la adresa aceluiaşi nepot. Sunt elemente redate şi surprinse cu talent de pictorii de curte, fini observatori ai situaţiei. S-au înregistrat astfel, din anul 1694, prin pictura din cel mai însemnat monument eclesiastic ctitorit de domn,

[*] Universitatea „Valahia“, Târgovişte.
[1] Cf. *Călători străini despre ţările române*, vol. VIII, îngrijit de M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, Bucureşti, 1983, p. 400-403, 498, 524, 527-528, 565, 598, 599.
[2] Cf. Ioan Aurel Pop, *Domnia lui Constantin Brâncoveanu şi românii din Transilvania – realitate istorică şi reflectare în istoriografia românească transilvăneană din secolul XVIII*, în *Constantin Brâncoveanu*, culegere de studii îngrijită de P. Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Bucureşti, 1989, p. 70-73.
[3] Pentru descrierea executării lui Constantin Brâncoveanu şi a celor apropiaţi lui, v. Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viaţa. Domnia. Epoca*, Bucureşti, 1969, p. 286 şi urm., R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1982, p. 260 şi urm.
[4] R. Şt. Vergatti, *Populaţie. Timp. Spaţiu. Privire asupra demografiei istorice universale*, Brăila, 2003, p.186.

elemente ale conflictului Cantacuzini-Brâncoveanu. Ele vor apărea în scris cu un deceniu mai târziu[5]. Episodul de la Mănăstirea Colţea şi spitalul ce o înconjura la a căror inaugurare domnul nu a participat, este evident semnificativă pentru ruptura domnului cu unchii săi Cantacuzini, Constantin stolnicul şi Mihai spătarul[6].

Intrigile Cantacuzinilor[7], bogăţia domnului care a stârnit invidie şi dorinţa de a-i fi luată[8] poziţia Valahiei la confluenţa intereselor geopolitice a trei mari imperii[9], au dus, în final, la executarea domnului şi a apropiaţilor lui la 15 august 1714 în Piaţa Yalı Kiosk din Istanbul. Prin mărturiile celor care au asistat la decapitare se ştie că domnul a avut o atitudine de creştin mândru, plină de demnitate[10]. Ca urmare, a fost chinuit. Gâdele i-a desprins capul de trup după mai multe lovituri[11].

S-ar putea să se fi procedat astfel deoarece în timpul executării grupului celor şase, fiul cel mai mic al domnului, Matei, a cerut îndurare sultanului Ahmet, declarând că va renunţa la creştinism şi va îmbrăţişa mahomedanismul. Atunci, bătrânul domn, care în acea zi împlinea 60 de ani, l-a mustrat pe Matei, cerându-i să moară în legea lui creştinească[12].

Neîndoielnic, atitudinea lui a displăcut sultanului. Gâdele a reacţionat şi l-a chinuit pe domn.

Imediat, trupurile celor executaţi, conform obiceiului, au fost aruncate în Marea de Marmara, în apropiere de Bosfor. De acolo, trupurile au fost scoase în taină, de pescari rămaşi anonimi, duse pe Insula Halki şi îngropate în apropierea bisericii creştine de acolo, la a cărei întreţinere Brâncoveanu contribuise în timpul vieţii sale[13].

Capetele celor ucişi au fost ţintuite în cuie de poarta Seraiului. Actul macabru a provocat nemulţumire între creştinii din Stambul[14].

Atunci, după trei zile, au fost aruncate şi ele în mare[15]. Au fost recuperate de aceiaşi pescari necunoscuţi şi duse lângă trupurile de pe Insula Halki[16].

---

[5] Episodul Colţea (14 decembrie 1704), considerat moment de răscruce în ruptura relaţiilor dintre domn şi unchii săi Cantacuzino, este descris în Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 225-226; R. Şt. (Vergatti) Ciobanu, *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 265 şi urm.; Constantin vodă Brâncoveanu a provocat mânia unchilor săi, deoarece a comis o impoliteţe de neiertat prin neparticiparea la inaugurarea primului spital din Bucureşti şi implicit la târnosirea Bisericii Mănăstirii Colţea; cronicile ţării, referitoare la domnia lui Brâncoveanu nu înregistrează această vizită, deoarece ea nu a existat; în schimb, tot cronicile ţării au inserat retragerea stolnicului Constantin Cantacuzino la Filipeşti şi venirea lui Constantin vodă Brâncoveanu acolo, pentru a-l împăca.

[6] Cf. R. Şt. (Vergatti) Ciobanu, *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 266.

[7] Cf. R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Constantin vodă Brâncoveanu şi Cantacuzinii*, în vol. *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Craiova, 2004, p. 342-359.

[8] Iolanda Ţighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*, în *Constantin Brâncoveanu*, culegere de studii, ed. cit., p. 74-94.

[9] Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*, în idem, p. 123-138.

[10] Cf. Aubry de la Motraye, *Voyages...*, în *Călători străini...*, vol. VIII, ed. cit., p. 527-528.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] Şt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 286 şi urm.

[14] Cf. Aubry de la Motraye, *op. cit.*, loc. cit., p. 528.

[15] *Ibidem.*

[16] Anton Maria Del Chiaro, *Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia*, publ. de N. Iorga, Bucureşti, 1914, p. 182.

Secretul operaţiunii de recuperare a trupurilor şi al capetelor a fost bine păstrat. Orice destăinuire a acţiunii ar fi pus în pericol reuşita ei şi viaţa celor ce o îndeplineau.

În orice caz, la acea fază, doamna Marica, văduva lui Constantin Brâncoveanu, nu a participat. Până în anul 1715 a fost deţinută în închisoare, iar după aceea, până în anul 1717 exilată la Chiutaie în Anatolia[17]. Ea a revenit în ţară târziu, în timpul ocupării tronului de către domnul fanariot Ion Mavrocordat, oarecum favorabil Brâncovenilor[18].

În condiţii rămase necunoscute, în jurul anului 1720, cu bani proveniţi din sipeturi ascunse de ochii otomanilor, doamna Marica a putut aduce, de la Istanbul la Bucureşti, trupul şi capul fostului ei soţ[19]. Atunci a putut participa direct la acţiune căci era liberă, avea multiple relaţii în Bucureşti, în Valahia, în Istanbul şi în Peninsula Balcanică şi se bucura de o atmosferă favorabilă. Cei care au transportat resturile pământeşti ale Brâncoveanului de pe malurile Bosforului până pe cele ale Dâmboviţei au trebuit să fie prudenţi şi atenţi. Divulgarea tainei transportului ar fi pus în pericol operaţiunea şi viaţa participanţilor la ea. Foarte probabil, resturile pământeşti ale fostului domn şi ale unui neidentificat, probabil, fiu al său, înmormântat lângă el, au fost aduse tot lungul drumului într-un sac banal, care nu atrăgea atenţia nimănui[20].

Osemintele au fost îngropate în interiorul Bisericii Sf. Gheorghe Nou Bucureşti, în Naos, în stânga mormântului domnului fanariot Ion Mavrocordat[21].

Locul unde s-a făcut fortuit, în taină, înmormântarea a fost ales cu grijă. El se găsea în interiorul unei mari biserici, la a cărei îngrijire contribuise Brâncoveanu şi era alăturat gropniţei altui domn, Ion Mavrocordat. Deci, într-un anumit fel, se respecta rangul de domn al lui Brâncoveanu.

Apoi, condiţiile din oraş au fost favorabile unei slujbe care să nu atragă atenţia asupra ei. În Bucureşti bântuise ciuma. Firesc, oamenii se temeau de acea molimă cumplită, care-l ucisese şi pe Ion Mavrocordat şi, ca atare, participau în mică măsură la ceremoniile funerare.

Probabil, s-a procedat astfel, deoarece s-a considerat atunci că mormântul de la Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti era vremelnic. În acel moment nu se putea ajunge la mănăstirea Hurez, aflată din anul 1716 sub stăpânire austriacă. Mai mult, dacă s-ar fi mers la mănăstirea din nordul Olteniei, s-ar fi divulgat secretul aducerii osemintelor domnului martir de la Istanbul, situaţie care ar fi pus în pericol multe vieţi.

Peste resturile pământeşti brâncoveneşti din Biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti s-a zidit o criptă din cărămidă, iar peste ea s-a pus o lespede din marmură albă. Pe lespedea, astăzi spartă, se distinge o bordură florală tipică barocului central

[17] Constantin Giurescu, N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, 1907, p. 305, nr. 461.

[18] Rezultă că se găsea din nou în Bucureşti la 4 martie 1717 dintr-o scrisoare pe care doamna Marica a adresat-o din acest oraş patriarhului Hrisant Nottara (Hurmuzaki, Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIV, *Documente greceşti, 2, 1716-1777*, Bucureşti, 1917, p. 810, nr. 800.

[19] N. Iorga, *Constantin vodă Brâncoveanu. Viaţa şi domnia lui*, Bucureşti, 1914, p. 213.

[20] Preotul Profesor N. Şerbănescu a lansat frumoasa ipoteză că resturile pământeşti brâncoveneşti au fost aduse de la Istanbul la Bucureşti într-o năframă (cf. N. Şerbănescu, *Mormântul voievodului martir Constantin Brâncoveanu*, în BOR, an XCVIII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1980, p. 109-144.

[21] Cf. Virgil Drăghiceanu, *Mormântul lui Constantin Brâncoveanu-Basarab Voievod*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, VII, 1914, fasc. 27, p. 125.

european şi transilvănean, folosită în epoca de la finele veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor. În partea inferioară a lespezii este reprezentată moartea cu coasă, iar în cea superioară o stemă domnească valahă, având pe ea vulturul monocefal cu crucea în cioc. Erau semne heraldice care arătau că în acel loc se afla un mormânt domnesc[22].

Aici a intervenit prima problemă care trebuia rezolvată: identificarea celui ascuns sub bogata lespede voievodală. Absenţa oricărei inscripţii dăltuite în marmură arată că au fost motive întemeiate, determinante pentru cei ce au pus lespedea tombală să procedeze astfel.

Tradiţia păstrată în familia Brâncoveanu a fost prima care a permis dezlegarea tainei ascunsă de cripta domnească. Pe cale orală, de la o generaţie la alta, s-a transmis că în acel loc se odihneau rămăşiţele pământeşti ale domnului martir Constantin vodă Brâncoveanu. Secretul a fost dezvăluit la 20 iulie 7250 de la facerea lumii, adică în anul 1742. Atunci biv vel stolnicul Constantin Basarab Brâncoveanu, „carele nepot de fiu sunt al fericitului întru pomenire Costandin Basarab Brăncoveanu voievod" şi fiul beizadelei Constantin, nepot salvat în 1714 prin voinţa Domnului de la moarte, a închinat bisericii Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti suprafaţa de 1815 stânjeni din „moşia ce se chiamă Puturoasa din Olt". Ea era rămasă de la „fericitul întru pomenire moşul meu[23] Costandin vodă Basarab" care la acest „sfânt lăcaş nu numai ctitor desăvârşit iaste", dar aici „şi oasele fericiţilor întru pomenire moşilor şi a tot neamul nostru astrucat"[24].

Hrisovul, puţin folosit, este extrem de important pentru cazul de faţă. El arată că, la o dată apropiată de sfârşitul dramatic şi înhumarea tainică a lui vodă Brâncoveanu, un nepot de fiu al lui şi-a amintit despre eveniment. Poate acel biv vel stolnic, autor al daniei, participase şi la aducerea osemintelor bunicului său. Emit această ipoteză datorită limbajului sigur folosit de comanditarul hrisovului.

Chiar dacă ştiinţa de carte era limitată la un număr mic de oameni, iar circulaţia actelor de danie era extrem de redusă, autorul hrisovului a dat dovadă de un curaj vecin cu inconştienţa. El a dezvăluit un cumplit secret de familie: în biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti, se găseau îngropate resturile pământeşti ale lui Constantin vodă Brâncoveanu.

A fost un mare noroc pentru autorul hrisovului şi pentru cei care i-au cunoscut conţinutul că nu a avut de suferit din partea familiei domnitoare a Mavrocordaţilor, din partea duşmanilor neamului Brâncovenesc şi Cantacuzinilor, din partea otomanilor care aveau legi precise pentru mazili şi familiile lor.

Aceeaşi tradiţie transmisă oral, în familie, prin povestire, a reluat şi întărit cele ştiute despre ceea ce se ascundea în cripta din Biserica Sf. Gheorghe Nou. La 90 de ani după emiterea hrisovului de danie, la 30 aprilie 1832, cu prilejul înmormântării marelui ban Grigore Brâncoveanu, ultimul descendent masculin al lui Constantin vodă

[22] *Ibidem.*

[23] În text apare termenul de „unchi"; este vorba de o formulă de politeţe medievală; traducătorii au folosit termenul de „moş", mai adecvat pentru cel care indică legătura de rudenie desemnată prin termenul modern de „bunic".

[24] Şt. Gr. Berechet, *O precizare mai mult în legătură cu mormântul lui Constantin Brâncoveanu voievod. Un act de danie din 20 iulie 1742*, în BOR, 64, 1946, nr. 7-9, p. 329-330; Emil Vârtosu, *Mormântul lui Constantin Brâncoveanu*, în Revista istorică, XI/1926, nr. 7-9, p. 209-210.

Brâncoveanu, în encomionul rostit şi scris de episcopul Argeşului, Ilarion, s-a arătat că domnul (Brâncoveanu, n.n.) a „ridicat şi pe aceasta (Biserica Sf. Gheorghe Nou, n.n.) în care şi oasele sale şi ale familiei sale odihnindu-se de atâţia ani, astăzi, la 30 aprilie 1832, au ieşit din mormânt membrii familiei ca să primească în braţe pe cel din urmă moştean al lor, marele ban Grigore Brâncoveanu şi să-l ia împreună cu dânşii lăcuitoriu în lăcaşul lor”[25].

Luminarea, din nou, a secretului de familie, nu a dat mai multă crezare zvonului despre locul unde se aflau înmormântate resturile pământeşti ale lui Brâncoveanu vodă.

O descoperire arheologică, făcută în anul 1914, a dus la o rezolvare în acest caz. O candelă din argint aflată deasupra lespezii tombale voievodale amintite avea pe ea inscripţia cu litere mărunte chirilice: „Această candelă, ce s-au dat la s‹ve›ti Gheorghie cel Nou, luminează unde odihnescu oasele fericitului Domnu Io Costandin Brâncoveanu Basarab Voievod şi iaste făcută de Doamna Mării Sale Mariia, carea şi Măria Sa nădăjduieşte în Domnul iarăşi aici să i se odihnească oasele, iulie în 12 zile, leat 7228” (1720)[26].

Imediat s-a produs vâlvă. A fost mai mare ca cea produsă de actele brâncovenilor. S-a trecut la cercetarea mormântului respectiv. S-a constatat că în el se găseau resturile corpurilor a doi bărbaţi, unul matur şi altul adolescent. Trupul de bărbat matur avea în prelungire, pus alături, craniul desprins printr-o lovitură violentă. Trupul bărbatului tânăr, un adolescent, probabil un fiu al domnului, neidentificat, este în aceeaşi situaţie, cu capul desprins de trup.

Oamenii de ştiinţă au fost obligaţi să cerceteze cadavrele înainte de a se pronunţa. S-a constatat uşor şi, ca atare, s-a putut afirma şi susţine că trupul vârstnicului era al unui dolicocefal, cu orbite mari. Or, toate portretele lui Constantin vodă Brâncoveanu arată că domnul era un dolicocefal, cu ochii mari, adânciţi în nişte orbite generoase[27].

Analiza atentă a trupului a fost făcută de doi medici antropologi, renumiţi în epocă: dr. Nicolae Minovici şi dr. Francisc Rainer. Ei au conchis că decapitarea bărbatului matur s-a făcut printr-o succesiune de lovituri. Ele au dus la zdrobirea mai multor vertebre[28]. Constatarea lor coincide cu cele scrise de martorii oculari la omorârea domnului. Toţi au consemnat că vodă Brâncoveanu a fost decapitat de călăul turc prin mai multe lovituri, două sau trei[29].

---

[25] Cf. Ilarion, Episcop al Argeşului, *Cuvânt în îngroparea răposatului întru fericire prinţului Marelui Ban şi Cavaler Grigorie Basarab Brâncoveanu, zis în Mănăstirea Sf. Gheorghe, 1832, aprilie 30*, în Emil Vârtosu, I. Vârtosu, *Aşezămintele Brâncoveneşti. O sută de ani de la înfiinţare 1838-1938*, Bucureşti, 1938, p. 441.

[26] Alex. Elian şi col., *Inscripţiile medievale ale României I. Oraşul Bucureşti 1395-1800*, Bucureşti, 1965, p. 381.

[27] *Raport asupra săpăturilor făcute la biserica Sf. Gheorghe Nou de dl. V. Drăghiceanu, secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, în „Apostolul”, an XI, nr. 11-12, 1-15 iunie 1934, p. 226.

[28] Marin I. Predescu, *Noui săpături la mormântul lui Constantin Brâncoveanu. Ce s-a mai găsit. Dl. dr. Rainer face o nouă cercetare a osemintelor dezgropate*, în „Universul”, an 49, nr. 345, joi, 15 decembrie 1932, p. 5.

[29] Cf. Aubry de la Motraye, *op. cit.*, loc. cit., p. 528.

În fine, expertizarea danturii a arătat lipsa unei măsele din partea stângă[30]. În Foletul Novel domnul a consemnat că, din cauza durerii, a cerut să i se scoată o măsea din partea stângă, sus[31].

Ţinând seama de tradiţia familiei, de inscripţia de pe candelă, de analizele medicilor antropologi, s-a conchis, în unanimitate, că acolo se odihnesc resturile lumeşti ale domnului martir Constantin vodă Brâncoveanu[32].

În anul 1932 şi apoi în 1934 sub patronajul Prea Fericitului Miron Cristea, s-au oficiat slujbe de pomenire în memoria domnului. Apoi, la data de 25 octombrie 1985, în prezenţa Prea Fericitului Justin Moisescu, a fost cercetat din nou mormântul din Biserica Sf. Gheorghe Nou, unde se găsea înhumat domnul martir Brâncoveanu. Prea Fericitul a interzis să mai fie profanat mormântul[33]. Cercetarea efectuată până atunci era suficientă. Nu mai puteau fi aduse elemente noi[34].

Aşadar, s-a conchis că era necesar să se îngrijească mormântul lui Constantin Brâncoveanu. Cerinţa era imperioasă, căci în acel moment lespedea tombală era spartă, iar Biserica Sf. Gheorghe Nou se afla în stare de delabrare[35].

Fiind lămurită prima problemă, se impune să se treacă la cea de-a doua: a locului cuvenit pentru odihnă veşnică a domnului martir creştin Constantin vodă Brâncoveanu.

Am folosit termenul de fortuit pentru înhumare, deoarece domnul martir a fost înmormântat în taină, fără a fi cinstit printr-o ceremonie funebră corespunzătoare, iar timp îndelungat s-a ascuns de ochii celor mulţi locul unde zăceau rămăşiţele sale trupeşti.

Doamna lui Constantin vodă Brâncoveanu a fost nevoită să procedeze astfel pentru a nu fi pângărite resturile pământeşti ale soţului ei, pentru a nu fi lovită ea, rudele ei şi cei ce o ajutaseră să-şi ducă planul la bun sfârşit.

Al doilea termen, cel de vremelnic, l-am utilizat deoarece înmormântarea în Biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti nu a corespuns voinţei lui Constantin vodă Brâncoveanu. El şi-a pregătit un splendid sarcofag de marmură altă în interiorul celei mai frumoase ctitorii a sa, Mănăstirea Hurez. Acolo, după voinţa martirului Constantin Brâncoveanu, ar fi trebuit să-i odihnească în veci resturile sale lumeşti. Alături de el ar fi urmat să fie necropola familiei sale apropiate - soţie, fii şi fiice, nepoţi şi nepoate etc.

Era o dorinţă şi o voinţă care se înscriau în tradiţia şi în obiceiurile domnilor din Evul Mediu din toată lumea. Mă limitez aici la câteva exemple ale înaintaşilor lui Brâncoveanu, din dinastia Basarabilor. Astfel, Nicolae Alexandru (1352-1364) a fost

---

[30] N. Iorga, *Căderea şi moartea lui Constantin Vodă Brâncoveanu, Conferinţă susţinută la Fundaţia Dalles*, în „Neamul românesc", 28, nr. 4, joi, 5 ianuarie 1933, p. 1; idem, nr. 5, vineri, 6 ianuarie 1933, p. 1-2.

[31] *Ibidem.*

[32] Toate aceste elemente arată categoric că cei care au deshumat trupul şi capul de pe Insula Halki nu au greşit; ei au ştiut în mod precis unde se aflau resturile fiecăruia din cei ucişi la 15 august 1714.

[33] Cf. Panait I. Panait, *Carnet inedit de cercetări zilnice 1984-1985* (manuscris). Mulţumesc şi pe această cale autorului de a-mi fi pus la dispoziţie manuscrisul.

[34] Lista autorilor moderni care au îmbrăţişat teza că mormântul lui Constantin vodă Brâncoveanu se află în biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti, a fost alcătuită de Pr. Prof. N. Şerbănescu, *op. cit.*, loc. cit., p. 135 şi urm.; înşiruirea numelor istoricilor şi oamenilor de cultură poate continua, dar până în prezent nimeni nu a contrazis punctul de vedere asupra locului mormântului lui Constantin vodă Brâncoveanu, unanim acceptat în perioada interbelică.

[35] În momentul de faţă, prin grija Patriarhiei, Biserica Sf. Gheorghe Nou Bucureşti a fost restaurată.

îngropat în ctitoria sa din Câmpulung Muscel; fiul său Vladislav I (1364-1377) se odihneşte în ctitoria Basarabilor, Biserica Domnească din Curtea de Argeş, cu hramul Sf. Nicolae; nepotul său Mircea cel Bătrân (1386-1418) îşi are locul de veci în ctitoria sa Cozia; Radu cel Mare (1495-1508) se odihneşte în biserica refăcută, practic ctitorită de el, la Mănăstirea Dealu; Neagoe Basarab (1512-1521) îşi are locul de veci în frumoasa mănăstire din Curtea de Argeş etc.

Nu-l pot omite dintre exemple pe cel al unchiului lui Constantin vodă Brâncoveanu: Şerban vodă Cantacuzino (1678-1688). Acest om, care l-a crescut pe Brâncoveanu de la vârsta de un an după ce a rămas orfan, i-a fost mentor şi model. El a ridicat pentru sine şi familia lui Mănăstirea Cotroceni[36], care i-a fost necropola lui şi a unei bune părţi a familiei sale. Brâncoveanu, ca succesor al vajninului său unchi, la a cărui înmormântare a luat parte, a vrut să-i urmeze pilda, prin crearea propriei sale necropole, la Hurez. Ambiţiosul şi bogatul Constantin vodă Brâncoveanu a intenţionat şi a dorit să facă din Mănăstirea Hurez un adevărat mausoleu, ceea ce depăşea o simplă necropolă, aşa cum creaseră predecesorii lui. Voinţa lui este evidentă în această direcţie. Ea se vede în primul rând prin ornamentaţia şi dotarea mănăstirii cu bibliotecă şi o serie de anexe somptuoase. Între cele din urmă este suficient să menţionez splendida capelă de rugăciune pentru domn şi pentru familia sa[37].

Organizarea spaţiului unde se întinde mănăstirea fortificată, cu cele patru schituri fortificate la colţurile sale exterioare, accentuează caracterul de magnificienţă al ansamblului monastic. Neîndoielnic, aici se simt şi se văd gustul şi cererea rafinatului Brâncoveanu, format de unchii săi, fraţii Cantacuzino[38].

Era firesc, cum au consemnat cronicarii şi hrisoavele epocii, ca Brâncoveanu să acorde mare interes Mănăstirii Hurez. El era convins că acolo i se va odihni trupul, iar sufletul îşi va găsi şi el alinarea în acel loc. Era o convingere a lui Constantin Brâncoveanu, un profund credincios.

Dar soarta, poate voinţa Domnului, au făcut ca el să-şi termine viaţa în binecunoscutul mod tragic la Istanbul. Condiţiile vitrege ale vremii au determinat-o pe doamna Marica să nu se îndrepte către Mănăstirea Hurez, aflată atunci sub stăpânirea temporară austriacă, ci să aleagă un loc sigur, Biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti. Probabil a făcut-o ştiind că în acel moment domnul Ion Mavrocordat era favorabil, ceea ce i-a întărit credinţa că gropniţa fostului ei soţ va fi protejată, căci se va afla în apropierea celei pregătite pentru domnul ţării.

Astăzi, când martirul Constantin vodă Brâncoveanu a fost canonizat la 20 iunie 1992 prin Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, se poate socoti că s-au iertat toate păcatele săvârşite de el în lungul vieţii. Ca urmare, voinţa lui de a i se depune moaştele în sarcofagul din interiorul bisericii Mănăstirii Hurez, care-l aşteaptă gol, de aproape trei secole, ar trebui îndeplinită ca un act de pioşenie, de credinţă, faţă de un om care s-a jertfit întru Hristos.

---

[36] Cel mai recent studiu asupra Mănăstirii Cotroceni este cel al Marianei Lazăr, *Mănăstirea Cotroceni* (teză de doctorat susţinută în septembrie 2005, în curs de publicare).

[37] Înălţată deasupra sălii Trapezei, capela impresionează prin înălţimea disproporţionată faţă de rest; cu toate acestea, meşterii constructori şi zugravii au reuşit să stăpânească spaţiul, creând o anume armonie între proporţii.

[38] R. Şt. Vergatti (Ciobanu), *Pe urmele stolnicului*..., ed. cit., p. 201 şi urm.; idem, *Constantin vodă Brâncoveanu şi Cantacuzinii*, loc. cit., p. 342-359.

THE VOIVODE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU'S TOMB

Abstract

In the first part of this article the author presents the causes that led to the banishment and then to the execution of Constantin Brâncoveanu together with his four sons and the treasurer Ianache in Istambul on the 15-th of August 1714. Then, the difficulties of the bringing the remains of the voivode and those of one of his sons in the New Saint George from Bucharest are described. The action was top secret, and the historians considered it certain only in 1914.

Finally the author sustains the bringing of the remains of the saint martyr Constantin Brâncoveanu, sanctified on the 20-th of June 1992 by the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church, at the Hurezi monastery in the tomb that the voivode himself had prepared more than 300 years ago.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

CAHLE CU DECOR DE INSPIRAŢIE HERALDICĂ GRIFONUL PASSANT, LEII RAMPANŢI - AFRONTAŢI

Teracote din secolul al XVII-lea descoperite la Mănăstirea Argeş, Curtea Domnească din Argeş, Curtea Domnească din Târgovişte, zona Curţii Vechi din Bucureşti.

MARIA-VENERA RĂDULESCU*

Informaţiile oferite de iconografia teracotelor medievale fac din aceste piese de artă decorativă importante documente ale istoriei.

Descoperiri arheologice

În timpul lucrărilor de restaurare a ansamblului Mănăstirii Argeş (1875-1886) au fost recuperate, printre alte vestigii, şi câteva teracote a căror ornamente, îngrijit executate, atrăgeau atenţia istoricilor de atunci. Într-o lucrare semnată de Grigore Tocilescu, tipărită cu ocazia sfinţirii din nou a lăcaşului de cult, acele piese au fost interpretate drept „cărămizi cu ornamente frumoase" şi reproduse tipografic sub forma unor desene[1]. Lipseau însă informaţiile asupra locului exact al descoperirii exemplarelor, asupra execuţiei tehnice, a dimensiunilor şi a cronologiei.

La foarte scurt timp după publicarea pieselor, un alt mare savant, B. P. Haşdeu, în câteva note interesante despre meşteşugul olăriei din Curtea de Argeş amintea recentele teracote, reproducându-le din nou desenele. Încercarea lui B. P. Haşdeu de a le încadra cronologic era însă eronată, fapt explicabil ţinând seama de stadiul de atunci al cunoaşterii ceramicii medievale decorative româneşti şi în special a teracotelor: „Ceea ce n-a pierdut însă Argeşul nici până astăzi este meşteşugul olăriei. Cronicarul săsesc Kraus (*Siebenb. Chronic,* ed. 1862, t. I, p. 55), sub anul 1619, vorbeşte cu multă socotinţă despre cărămizile sau olanele cele smălţate, albe, verzi, albastre şi roşii, cari se lucrau în Argeş şi se exportau de acolo în Transilvania. Câteva foarte vechi din acele cărămizi, din timpul lui Neagoe sau şi mai dinainte, s-au publicat de d. Tocilescu (*Curtea de Argeş,* p. 36)" [2].

Datarea corectă a teracotelor şi totodată stabilirea apartenenţei lor la una din importantele faze edilitare ale mănăstirii ne este acum facilitată de analiza ornamentului de inspiraţie heraldică realizat la două dintre compoziţiile teracotelor şi

---

* Bucureşti.

[1] Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeş, restaurată în dzilele M.S. Regelui Carol I şi sfinţită din nou în dziua de 12 octombrie 1886,* Bucureşti, f. a., p. 36, fig. A - E. (în continuare: Curtea de Argeş....).

[2] B. P. Haşdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae,* tomul II, 1890, Bucureşti, coloana 1586, 1587; idem, *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 85.

anume grifonul passant şi respectiv doi lei rampanţi - afrontaţi.

Piese aproape întregi sau fragmentare prezentând aceste ornamente au fost descoperite ulterior, în timpul cercetărilor arheologice efectuate la Curtea Domnească de la Argeş[3], la reşedinţa voievodală din Târgovişte[4], în preajma Curţii Domneşti din Bucureşti[5].

Grifonul passant. Una dintre teracotele descoperite la Mănăstirea Argeş reprodusă tipografic în anul 1886 printr-un desen redă un grifon passant spre stânga (Fig. 1), animal fantastic cu cap şi aripi de vultur, urechi mici ascuţite, corp de leu[6].

Cercetările arheologice efectuate în prima jumătate a secolului trecut de către Virgiliu Drăghiceanu la Curtea Domnească din Târgovişte, în zona palatului domnesc, au prilejuit descoperirea câtorva teracote decorate cu grifon, piese rămase până acum inedite[7].

Una dintre piese, aproape întreagă, cu dimensiunile de 30,5 x 24,5 cm cât şi alte fragmente, provenind de la piese identice, înfăţişează grifonul passant spre stânga.

Grifonul are jumătatea anterioară a corpului de vultur iar jumătatea posterioară de leu. Gheara piciorului anterior stâng este ridicată, aripile înălţate vertical deasupra corpului, coada trecută printre picioarele posterioare, urcă peste crupă, unde formează o buclă şi se termină cu un smoc. Fundalul este format din lujere terminate în volute, frunze, flori de rodie, semipalmete, decor dispus simetric faţă de axa verticală a compoziţiei. Central, în registrul superior, între cele două lujere se dezvoltă o coroană deschisă iar în registrul inferior, centrat între două volute, un mic fleuron. Compoziţia este încadrată de un chenar lat de 3 cm, uşor înclinat spre placă, decorat cu arcuri de cerc în combinaţie cu mici proeminenţe circulare, chenar delimitat de câmp, pe toate cele patru laturi, de nervuri (Fig. 2).

Decorul, în relief, a fost imprimat cu ajutorul tiparului. Redarea grafică a compoziţiei este identică cu cea a piesei descoperite la Mănăstirea Argeş. Pentru uşurarea montării cu lut pe peretele sobei, teracotele au fost prevăzute pe revers cu câţiva butoni circulari şi cu o bandă ceramică lată de 4 cm, prinsă perimetral şi uşor înclinat pe placă.

Teracota se remarcă prin realizarea artistică a desenului şi prin strălucirea smalţului. Placa este smălţuită în nuanţe de verde crud pentru chenar şi unele lujere din câmp şi în cafeniu deschis spre galben muştar pentru grifon şi florile de rodie. Coloritul nuanţat al smalţului oferă plăcii un efect pictural şi în acelaşi timp scoate în evidenţă relieful. Se remarcă armonia şi echilibrul compoziţiei, proporţiile şi mişcarea elegantă a fabulosului animal.

---

[3] Virgiliu Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeş. Note istorice şi arheologice,* BCMI, X-XVI (1917-1923), Bucureşti, 1923, fig. 78, 79, 80.

[4] Săpăturile arheologice efectuate între anii 1934-1937, sub conducerea lui Virgiliu Drăghiceanu, la Curtea Domnească din Târgovişte, nu au fost publicate. Piesele se păstrează în colecţia Muzeului Naţional de Artă al României, Bucureşti.

[5] Cercetări efectuate în mai multe etape de către Muzeul Municipiului Bucureşti.

[6] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, fig. A. Din păcate piesa este astăzi pierdută.

[7] Piesele se păstrează în colecţia Muzeului Naţional de Artă al României (depozitul de ceramică medievală, nr. inv. GR. 10 494/ C 502, 10 031/ C 39, 10 0 78/ 78; provin din Colecţia Barbu Slătineanu). Mulţumim conducerii instituţiei menţionate pentru permisiunea de a cerceta şi publica materialul.

Desenul şi execuţia tiparului aparţin unui artist foarte talentat.

Săpăturile arheologice din anul 2006 efectuate în apropiere de Curtea Veche din Bucureşti[8] (str. Lipscani, 90 A) au scos la lumină, în lotul ceramicii ce se datează în secolul al XVII-lea, un fragment de teracotă (8,2 x 9,5 cm), smălţuită în verde, care a avut ca decor grifonul passant spre stânga, decor identic pieselor descoperite la Mănăstirea Argeş şi Curtea Domnească din Târgovişte. Pe fragment se păstrează chenarul dispus uşor înclinat faţă de câmp şi o parte din fundalul format din semipalmete, lujere, volute, precum şi gheara piciorului anterior drept al grifonului, sprijinită pe un lujer (Fig. 3). Pe reversul teracotei se poate observa amprenta ţesăturii cu ajutorul căreia lutul a fost presat în tipar. La fel ca la exemplarele menţionate mai sus, teracota a avut ataşată pe revers, perimetral, o bandă ceramică lată de 4,4 cm, folosită la fixarea pe peretele sobei.

Alte teracote, respectând aceeaşi compoziţie, redau grifonul păşind spre dreapta.

Două exemplare întregi, nesmălţuite, într-o execuţie artistică inferioară pieselor menţionate mai sus, se păstrează astăzi, unul în colecţia Muzeului judeţean Argeş din Piteşti iar celălalt în colecţia Muzeului Municipal Curtea de Argeş[9] (Fig. 4 a, b).

Plăcile, de formă dreptunghiulară (27,5 x 23 cm; 28 x 22,5 cm), cu decorul în relief, au compoziţiile încadrate într-un chenar lat de 2,5 cm, dispus oblic faţă de câmpul teracotei. Pe revers este ataşată, perimetral, banda ceramică lată de 4 cm, necesară montării.

Piesele provin, probabil, fie din incinta Mănăstirii Argeş, fie de la Curtea Domnească din acelaşi oraş.

Câteva fragmente de teracotă cu aceeaşi redare a grifonului au fost descoperite şi la Curtea Domnească de la Târgovişte, în tipul cercetărilor lui Virgiliu Drăghiceanu. Piesele au fost smălţuite în nuanţe de verde deschis şi verde închis.

Toate teracotele descoperite la Târgovişte au fost folosite la instalaţiile de încălzit, ele păstrând puternice urme de funingine şi resturi din lipitura de lut cu ajutorul căreia au fost montate pe pereţii sobelor.

Între piesele ce redau grifonul păşind spre stânga (Fig. 1, 2, 3) şi cele ce redau grifonul păşind spre dreapta (Fig. 4 a, b) apar mici diferenţe în rezolvarea plastică a compoziţiilor. La ultimele piese menţionate fundalul cu motive vegetale, decorul chenarului, coroana ca şi anatomia animalului (aripă, picioare, abdomen) sunt redate stângaci. Tiparele executate pentru aceste piese, după modelul original, nu se ridică la valoarea artistică a primelor, ceea ce se poate explica prin realizarea lor de către un meşter mai puţin priceput, probabil un ucenic.

Piesele pe care grifonul se deplasează spre stânga împreună cu piesele pe care grifonul se deplasează spre dreapta compuneau aceeaşi instalaţie de încălzit iar dispunerea lor, în algoritmul suprafeţelor decorate, era afrontată, fie pe aceeaşi suprafaţă a sobei, fie pe cele două suprafeţe vizibile ale instalaţiei de încălzit.

---

[8] Cercetări arheologice efectuate în anul 2006 de Muzeul Municipiului Bucureşti în centrul istoric al oraşului (str. Lipscani, 90 A, S. 2, Gr.4), responsabil şantier dr. Gh. Mănucu Adameşteanu; îi mulţumim şi pe această cale pentru permisiunea de a publica piesa.

[9] Muzeul judeţean Argeş, Piteşti, nr. inv. 1744 şi Muzeul Municipal Curtea de Argeş, nr. inv. 2245.

Regulile de redare a grifonului pe aceste teracote ne conduc spre o interpretare heraldică a motivului: „În heraldică <grifonul> apare frecvent şi, în afară de corp de leu şi cap de acvilă, mai are în acest caz şi două urechi ridicate şi ascuţite, iar coada îi trece printre labele din spate spre a forma o buclă de-a lungul flancului şi a se termina cu un panaş în spatele crupei“[10].

Leii rampanţi, afrontaţi. În perimetrul Mănăstirii Argeş cahlele decorate cu grifonul passant au fost găsite în asociere cu cahle pe care sunt redaţi doi lei rampanţi - afrontaţi[11].

Acelaşi ornament îl vom întâlni şi pe unele teracote găsite la Curtea Domnească de la Argeş, în timpul săpăturilor arheologice efectuate în anul 1920, sub conducerea lui Virgiliu Drăghiceanu[12]. Două dintre aceste fragmente (18 x 13,5 cm şi 13 x 10 cm), smălţuite în verde crud şi respectiv în verde deschis se păstrează astăzi în colecţia Muzeului Naţional de Artă al României[13].

În anul 1968 arheologul Nicolae Constantinescu va descoperii, în imediata apropiere a perimetrului Curţii Domneşti de la Argeş, alte două fragmente de teracote, nesmălţuite, care vor ajuta la reconstituirea grafică a compoziţiei[14].

Cercetările din anul 1953, în zona Curţii Vechi din Bucureşti (sondajul efectuat în curtea hanului Manuc, cu scopul de a verifica întinderea fostei reşedinţe voievodale) au scos la lumină „fragmentul unei cahle de sobă cu smalţul verde, reprezentând un leu ridicat pe picioarele dinapoi şi ceramică caracteristică veacului al XVII-lea“[15]. Deşi lacunară, informaţia capătă importanţă.

În iconografia cahlelor medievale descoperite pe teritoriul ţării reprezentarea leilor rampanţi este întâlnită doar în următoarea reprezentare:

În câmp sunt redaţi, afrontat, doi lei rampanţi. Animalele au coamele bogate, acoperind jumătate din trup, corpurile suple. Coada, bifurcată şi terminată cu câte un smoc, trece printre picioarele posterioare şi se ridică deasupra crupei, adusă spre corpul animalului. Labele anterioare, ridicate, se sprijină pe câte un lujer ce se dezvoltă vertical în centrul compoziţiei, de la semipalmetele din registrul inferior spre registrul superior. Lujerele se unesc într-un inel ornat iar apoi se despart, formând în colţurile superioare un decor vegetal stilizat, cu frunze de acant, dispus simetric faţă de axa verticală. Central, între cele două lujere, este redată o coroană deschisă (Fig. 5).

Teracotele cu acest decor au avut formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de circa 26 x 20,5 cm. Motivul decorativ a fost imprimat cu ajutorul unui tipar de lemn, lutul fiind presat prin intermediul unei ţesături dese a cărei amprentă se observă pe

---

[10] J. P. Clébert, *Bestiar fabulos. Dicţionar de simboluri animaliere.* Bucureşti, 1995, p. 140-142.

[11] Gr. Tocilescu, *op. cit.*, fig. B. Teracota este astăzi pierdută.

[12] V. Drăghiceanu, *op. cit.*, fig. 78, 79, 80.

[13] Muzeul Naţional de Artă al României, Colecţia de ceramică feudală românească, nr. inv. 4119 /C 44; 10073/C 81.

[14] Mulţumim arheologului dr. N. Constantinescu pentru amabilitatea de a ne furniza această informaţie şi pentru permisiunea de a publica piesa. Pentru încadrarea cronologică, stabilirea iconografiei, analogii, detalii asupra tehnicii de execuţie şi asupra dimensiunilor vezi Maria - Venera Rădulescu, *Influenţe heraldice pe cahle argeşene - „Leii rampanţi - afrontaţi“*, Argessis. Studii şi comunicări. Seria Istorie, IX, Piteşti, 2000, p. 165-172.

[15] L. Lăzărescu - Ionescu, Dinu V. Rosetti, Gh. Ionescu, Gh. Astangăi, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche,* în vol. „Bucureşti. Rezultatele săpăturilor arheologice şi ale cercetărilor istorice din anul 1953“, Bucureşti, 1954, p. 257.

reversul piesei. Marginile plăcii sunt uşor profilate şi rotunjite.

Decorul de inspiraţie heraldică, din compoziţiile menţionate, capătă un caracter aulic prin redarea coroanei, în registrul superior, ceea ce ne îndreaptă dintru început atenţia spre un comanditar voievodal.

Stema voievodului Matei Basarab (1632-1654),
Stema Doamnei Elina, Herbul familiei Năsturel

Grifonul, patruped cu trup, labe şi gheare de leu, cu cap, cioc şi aripi de vultur, este legat atât de pământ (puterea terestră a leului) cât şi de cer (energia celestă a vulturului), şi va fi interpretat în evul mediu ca simbol al celor două naturi, umană şi divină ale lui Hristos, înscriindu-se astfel în simbolistica generală a forţelor mântuitoare[16].

În „Psaltirea slavonă" de la 1638, „Pravila" de la 1640, „Evanghelia Învăţătoare" (Cazanie) de la 1642 (Fig. 6), tipărituri executate la Mănăstirea Govora ca şi în „Evanghelia învăţătoare" de la 1644, tipărită la Mănăstirea Dealu, cărţi scoase la lumină din porunca şi cu cheltuiala lui Matei Basarab, în stema voievodului scutul are ca suporţi doi grifoni, redaţi doar prin capetele lor de vultur.

La Mănăstirea Arnota, pe lespedea funerară a lui Matei Basarab, în stema Ţării Româneşti, scutul are figuraţi pe umeri doi grifoni afrontaţi, în poziţia ieşind, ornament nesesizat ca atare până acum.

Pe piatra tombală a doamnei Elina (+ 1653), din pronausul Bisericii Domneşti de la Târgovişte, sub stema ţării, sunt redaţi doi grifoni rampanţi, afrontaţi, încadrând cartuşul cu inscripţia despre deşertăciunea omenească (Fig. 7).

Grifonii apare ca element decorativ, cu amprentă heraldică, şi la Palatul de la Herăşti, construit probabil între anii 1641 - 1643. Em. Cerkez vizitând în anul 1914 casele boiereşti de acolo semnala: „Din măreţia vremurilor trecute a păstrat încă doi sgripţori săpaţi în piatră, deasupra porţilor de intrare şi purtând pe piept câte un cartuş în care altă dată se vedeau, în relief, armoariile Năstureilor. La intrarea în stăpânire a moşiei pe mâinile Obrenoviceştilor, aceste armoarii au fost rase. Cel puţin astfel explică tradiţia orală absenţa lor actuală de pe cartuşe"[17].

Decorul heraldic aflat pe frontoanele intrării principale, la Palatul de la Herăşti, (Fig. 8) este semnalat şi de Pavel Chihaia. Acesta le interpretează însă eronat drept „capete de vultur": „S-au păstrat intacte până în zilele noastre două ancadramente heraldice, compuse din câte o ramă polilobată (care urma să închidă stemele celor doi proprietari), supraînălţată în partea superioară de două capete de vulturi al căror gât sfârşeşte în două volute prelungite în două semipalmete cu lobii rotunzi, asemănătoare celor pe care le putem remarca la alte opere contemporane (ca de pildă la pietrele de mormânt ale familiei lui Matei Basarab lucrate de Elias Nicolai)"[18]. În continuare autorul se întreba nelămurit: „Dar ce a îndemnat oare pe Udrişte Năsturel să reprezinte în ancadramentul heraldic al familiei sale şi al cumnatului său, Matei Basarab, înrudit deci şi el cu familia Năstureilor, cele două capete de vultur, care, deşi apreciabil

[16] J. Chevalier, A. Gherbrant, *Dicţionar de simboluri*, Bucureşti, 1995, p. 113-114.
[17] Em Cerchez, *Din vremuri trecute*, f.a., p. 5-6.
[18] Pavel Chihaia, *Udrişte Năsturel şi casele de la Herăşti*, în RMM- MIA, 1976, 2, p. 23.

distanţate - mai cu seamă la stema voievodală - ne îndeamnă să ne gândim, involuntar, la prezenţa unui vultur bicefal ?“[19].

Autorul remarca totuşi: „Ancadramentul heraldic nu a fost realizat ca un simplu ornament ci a corespuns unor însemne reale“[20], iar în continuare erau expuse analogiile decorului frontoanelor de la Herăşti „cu o stemă tipărită care apare în epoca lui Matei Basarab, inspirată, în mod sigur, de Udrişte Năsturel (...) stema Ţării Româneşti, încadrată în partea superioară de două capete de vultur şi lateral de două volute, prelungite în semipalmete (...). Este firesc aşa dar să vedem în Udrişte Năsturel care a conceput desigur stema din tipărituri (...) inspiratorul ancadramentului heraldic de la intrările caselor familiei sale din Herăşti“[21] .

Trebuie precizat însă că definirea corectă a motivului decorativ este „capete de grifon“. Marele cărturar Udrişte Năsturel a ales ca suporţi ai scutului din stema lui Matei Basarab grifonul, pentru simbolistica sa creştină.

Leii rampanţi. Unele lucrări de specialitate au văzut în reprezentarea leilor rampanţi, redaţi afrontat, cu boturile deschise şi cozile trecute printre picioare „tradiţia perpetuată de-a lungul veacurilor a ipoteticei embleme a Daciei“[22].

În prima jumătate a secolului al XVII-lea leii rampanţi compun câteva steme domneşti[23].

Pecetea lui Matei Basarab, în ceară, atârnată de hrisovul emis în anul 1641 (7149), are, ca suporţi ai scutului cu stema ţării, doi lei rampanţi - afrontaţi[24].

Tot din cancelaria lui Matei Basarab, documentul datat 1640 (7149) martie 10[25] are, în partea inferioară, central, o reprezentare heraldică în care scutul, de formă ovală, prezintă ca mobile doi lei rampanţi, afrontaţi, susţinând un copac[26].

În sfragistica munteană de gen „Nova Plantatio“, primul care introduce într-o pecete cei doi lei afrontaţi, sprijinind trunchiul copacului simbolic, a fost Mihai Viteazul, în însemnele sale conservate pe actele din 3, 27 şi 29 iulie 1600[27].

Leii rampanţi sunt întâlniţi, în diferite interpretări grafice, şi pe unele sigilii inelare ale dregătorilor din divanul domnesc.

Marea familie boierească Năsturel avea în compunerea herbului doi lei rampanţi afrontaţi.

Stema doamnei Elina, soţia voievodului Matei Basarab, fiică a postelnicului Radu Năsturel din Fierăşti, are ca tenanţi ai scutului, din stema personală, doi lei rampanţi, afrontaţi. Stema împodobeşte tipăritura Imitatio Christi, executată în

---

[19] *Ibidem*, p. 25.
[20] *Ibidem*, p. 23.
[21] *Ibidem*, p. 23.
[22] Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 72. Vezi şi stema atribuită Daciei de Nicolae Costin, *Cartea pentru descălecatul d'intâi a Ţării Moldovei şi neamului moldovenesc*, Biblioteca Academiei Române, mss. 120, f. 20. Vezi şi V. M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 169, fig. 4.
[23] Dan Cernovodeanu, *op. cit*, pl. VI/5, 6, pl. VII/4, 5, 6, pl. VIII/1,2,4. Vezi şi V. M. Rădulescu, *op. cit.*, p. 165 - 166.
[24] Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, Peceţi, nr. 186. D. Cernovodeanu, *op.cit.*, pl. IX/1.
[25] Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, Mănăstirea Radu Vodă, XLVIII/5.
[26] Interpretarea lui P.V. Năsturel, *„Nova Plantatio“ şi Regii României, moştenitori ai Împăraţilor Bizanţului,* în Revista de Istorie, Arheologie şi Filologie, vol. XV (1914), p. 57-60, cu privire la reprezentarea leilor rampanţi în documentele lui Matei Basarab, a fost ulterior combătută de studiile de specialitate.
[27] D. Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 72.

tipografia domnească de la Mănăstirea Dealu în 1647, prin grija şi cheltuiala „prea luminatei şi drept credincioasei prinţese Doamna Elina, stăpâna Ungro-Vlahiei Transalpine, soţia prealuminatului domn şi voievod Io Mateiu Basarab, cu osteneala adevăratei sale rude Orest Năsturel al doilea logofăt“. Lucrarea era tradusă din limba latină în limba slavonă de către cărturarul Udrişte Năsturel, fratele Doamnei Elina[28]. Aceeaşi stemă va apare şi în Penticostarul slavon[29], tipărit la Târgovişte în 1649, de asemenea prin grija şi cheltuiala soţiei voievodului Matei Basarab (Fig. 9).

La biserica domnească din Târgovişte, pe piatra tombală a doamnei Elina, medalionul oval cu stema ţării are ca suporţi doi lei rampanţi (Fig. 7). În aceeaşi biserică, leii rampanţi apar ca decor heraldic, şi pe feţele laterale ale sarcofagului tânărului postelnic Mateiaş, fiul lui Udrişte Năsturel, adoptat de familia voievodală.

Leii rampanţi - afrontaţi în stema Doamnei Elina constituie o amprentă clară a obârşiei acestei principese din marea familie boierească Năsturel.

Conceptul stemelor din tipăriturile amintite dar, foarte probabil, şi al decorului pietrelor funerare ale familiei lui Matei Basarab, îi aparţin eruditul Udrişte Năsturel, al doilea logofăt al cancelariei domneşti, cumnat al voievodului, cărturar cu serioase preocupări de heraldică.

Sculptorul sibian Elias Nicolai

Cele două compoziţii redate pe teracotele amintite se remarcă prin decorul armonios, dispus echilibrat în pagină, prin eleganţa liniilor ce redau unduirea vrejurilor, a frunzelor şi florilor de rodie şi respectiv a frunzelor de acant, prin supleţea mişcării grifonului sau prin silueta elegantă a leilor. Creatorul tiparului acestor teracote trebuie să fi fost un foarte bun cunoscător al desenului şi al redării volumelor, dar şi un interpret al motivului heraldic. În acelaşi timp, comanditarul teracotelor cunoştea desigur sensul simbolurilor alese ca decor.

Rezolvarea plastică a ornamentului teracotelor prezintă multe elemente comune cu stema lui Matei Basarab şi respectiv cu stema doamnei Elina, aflate în câteva tipărituri ale epocii. Asemănări evidente se întâlnesc şi pe pietrele tombale de la Biserica Domnească din Târgovişte, cea a postelnicului Mateiaş, apoi cea a doamnei Elina şi mai apoi la piatra de mormânt a lui Matei Basarab[30], de la Mănăstirea Arnota. Redarea palmetelor şi semipalmetelor, a frunzelor de acant cu lobii mari, rotunjiţi, a leilor rampanţi, a vrejurilor ce formează volute vegetale, toate acestea amintesc de barocul transilvănean din cel de al XVII-lea secol, „un baroc ordonat al unui meşter care ştie să dispună această amplă recuzită şi mai cu seamă să lucreze piatra, cu o

---

[28] „Imitatio Christi“, Mănăstirea Dealul, 1647, traducere de Udrişte Năsturel, din limba latină în limba slavonă, a lucrării lui Thomas de Kempis; Biblioteca Academiei Române, Carte Veche Românească (în continuare CVR), nr. 52; I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia Românească Veche* (în continuare B.R.V.), I, Bucureşti, 1903, p. 158-159; IV, 1944, p. 194.

[29] „ Penticostar slavon“, Târgovişte, 1649; Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 55; I. Bianu şi N. Hodoş, B.R.V., I, p. 171-175, IV, p. 200-201.

[30] În legătură cu pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab vezi: A. Sacerdoţeanu, Şt. Metzulescu, *Întâia piatră de mormânt a lui Matei Basarab*, în „SCIA“, 3-4, 1955, p. 342-351. La Târgovişte s-au găsit câteva fragmente din prima piatră de mormânt a lui Matei Basarab, Vezi N. Constantinescu, Cristian Moisescu şi Dardu Nicolăescu-Plopşor, *Consideration sur les tombes princieres de Târgovi*şte, în „Dacia“, XI (1967), p. 305-317, fig. 6.

măiestrie rară“[31]. Meşterul era renumitul sculptor transilvănean Elias Nicolai. Presupunem că mâinile acestui maestru al dălţii au cioplit şi tiparele teracotelor ce trebuiau să decoreze, în vremea lui Matei Basarab, sobele din încăperile palatelor domneşti. Viziunea compoziţională, măiestria artistică, „echilibru de minte clară şi ordonată“[32] ce-l individualizau pe talentatul sculptor sibian şi-au pus şi pe aceste piese pecetea harului său.

Artist al Curţii lui Matei Basarab[33], Elias Nicolai răspunde probabil şi de această dată comenzilor domneşti executând tipare pentru creaţii de ceramică decorativă. Indicându-i-se tema ornamentelor, artistul a creat, probabil la Sibiu, doar două tipare şi anume grifonul passant spre stânga şi leii rampanţi afrontaţi. Tiparul pentru grifonul passant spre dreapta, în oglindă după tiparul original, este executat în Ţara Românească, în atelierul de ceramică unde s-au confecţionat cahlele, credem la Curtea de Argeş.

Compoziţiile redate pe teracotele semnalate mai sus nu au pretenţia de a forma o stemă în sine, ele împrumută unele elemente heraldice, specifice domniei lui Matei Basarab şi le compune artistic, păstrând, prin simboluri, amprenta casei domnitoare.

Sobele din casele şi palatele domneşti

Mănăstirea Argeş, construită în timpul lui Neagoe Basarab (1512-1521), avea rezervate, încă de la întemeiere, spaţii speciale pentru casele domneşti.

În secolul al XVII-lea mănăstirea fusese supusă de câteva ori stricăciunilor şi ajunsese într-o stare accentuată de degradare.

Cartea patriarhului Constantinopolului, Parthenie, din 1643, decembrie, f.z., vorbeşte despre înnoirea cu mare cheltuială şi înzestrarea cu bunuri a Mănăstirii Argeş de către Matei Basarab, „deoarece era foarte veche şi din vremuri imemorabile“[34]. Un hrisov din 6 iulie 1674, emis din cancelaria lui Duca-Vodă, confirma opera edilitară a lui Matei Basarab la Mănăstirea Argeş: „(...) văzând dumnealui răposatul Matei-Voievod sfânta mănăstire veche de nesocotiţi ani şi stricată, cu multă cheltuială o au înnoit şi cu sfinte vase şi bucate şi cu multe danii o au împodobit…“[35].

Refacerea Mănăstirii Argeş în timpul domniei lui Matei Basarab va prilejui, desigur, şi ridicarea unei Case domneşti sau unor spaţii special amenajate pentru voievod şi doamna Elina, folosite în timpul pelerinajelor ocazionate de marile sărbători creştin ortodoxe (Fig. 10).

Casa domnească, probabil arhondaricul mănăstirii, trebuie să fi fost înzestrată cu instalaţii de încălzit a căror teracote să marcheze, prin ornament, motive din stemele familiei voievodale.

[31] Pavel Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 349 (cap. Pietrele de mormânt ale lui Matei Basarab şi ale familiei sale, p. 338-351).
[32] *Ibidem*, p. 351.
[33] *Elias Nicolai als Bildhauser der rumänischen Wojewoden*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde“, 1965, nr. 2, p. 62-65.
[34] Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, Peceţi II/ 363; Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului, vol. V, 1640-1644, Bucureşti, 1985, p. 499, nr. 1182, Vezi şi N. Iorga, *Studii şi documente,* V (1903), p. 134.
[35] Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, Episcopia Argeş, Pachet I/1.

Arhondaricul, corp de clădiri destinat oaspeţilor, prezenta la primul nivel „două odăi pentru mosafiri (...) pardosite una cu scânduri şi alta cu cărămizi <având> o sobă la amândouă odăile (...)“[36].

Contribuţia voievodului Matei Basarab la refacerea ansamblului Mănăstirii Argeş este consemnat şi de relatările lui Paul de Alep, în călătoria pe care acesta o face în Ţara Românească, însoţindu-l pe patriarhul Macarie: „Iată descrierea mănăstirii: deasupra porţii se află o clopotniţă, clădită acum câţiva ani de răposatul Matei Voievod. Chiliile în formă de patrulater sunt clădite frumos din piatră cu un cerdac mai sus şi unul mai jos. În mijloc se înalţă biserica. Ea este într-adevăr, aşa cum se spune, un mijloc de uimire pentru minte şi este fără pereche printre mănăstirile din această ţară“[37].

Construirea arhondaricului, a casei egumeneşti, fiecare cu câte două caturi, ca şi refacerea clopotniţei se înscriu activităţii edilitare a voievodului Matei Basarab la Mănăstirea Argeş, iniţiată puţin înainte de anul 1643[38]. Cahlele găsite în această zonă pot fi datate în aceeaşi perioadă.

Pentru Palatul Domnesc de la Argeş deşi nu avem în momentul de faţă informaţiile necesare pentru a stabili o fază de renovare sau de amenajare a interioarelor de către Matei Basarab, prezenţa teracotelor pe care sunt redaţi leii rampanţi şi probabil şi cele cu grifonul passant spre dreapta nu poate fi pusă decât în legătură cu acest voievod.

Descoperirea teracotelor la Palatul Domnesc din Târgovişte se explică prin faza de refacere a reşedinţei voievodale de aici în timpul lui Matei Basarab[39], fază ce include şi amenajarea interioarelor, fie ele oficiale sau doar de uz personal, iar decorul de inspiraţie heraldică este în raport direct cu dorinţa voievodului de a da o notă personală ansamblului arhitectonic. De altfel, din ceea ce s-a păstrat până astăzi, cahlele descoperite aici sunt cel mai frumos executate. Dimensiunile pieselor de teracotă ne indică instalaţii de încălzit de proporţii mari.

Ultima locaţie a teracotelor ornate cu grifon passant sau leii rampanţi - afrontaţi este zona din preajma Curţíi Domneşti din Bucureşti. Despre Palatul voievodal de aici o interesantă relatare ne-a parvenit de la Paul de Alep: „Era odinioară o clădire veche, dar a fost dărâmată de răposatul Matei voievod şi refăcută din nou de-a întregul. Este o clădire uimitor de armonioasă şi care încântă privirile şi este mai mândră şi mai veselă decât curtea de la Târgovişte“[40].

Refacerea Palatului a inclus, desigur, şi amenajarea interioarelor cu noi instalaţii de încălzit. Decorul unora dintre teracote va fi inspirat şi acum de elementele heraldice specifice familiei domnitoare.

Cel ce sugerează realizarea pe cahle a ornamentelor menţionate mai sus credem că este distinsul cărturar Udrişte Năsturel, logofăt al cancelariei domneşti, familiarizat şi receptiv la simbolurile heraldicii. Rolul său, de concepţie, a stemelor lui Matei Basarab şi a Doamnei Elina, din tipăriturile epocii, a decorului cu herb de la

[36] Cf. *Catagrafia din 1850* (Bibl. Acad. Rom., mss. 717, f. 63-74).
[37] Paul de Alep, în *Călători străini despre Ţările române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, partea I, p. 162.
[38] Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 95.
[39] N. Constantinescu, *Contribuţii arheologice asupra Curţii Domneşti din Târgovişte (secolele XIV- XVII)*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche“ , XV, 1964, nr. 2, p. 225-240.
[40] Paul de Alep, în *Călători străini despre Ţările române*, vol. VI, partea I, p. 227.

casele de la Herăşti, a ornamentului pietrelor tombale puse la mormintele fiului său Mateiaş, al surorii sale, Elina doamna şi al cumnatului său Matei Voievod Basarab, se extinde acum şi în domeniul artei decorative, prin prezenţa teracotelor cu decor de influenţă heraldică pentru sobele din casele şi palatele domneşti.

LISTA ILUSTRAŢIILOR

Fig. 1. Teracotă decorată cu grifon, descoperită la Mănăstirea Argeş (după Gr. Tocilescu, Curtea de Argeş...).

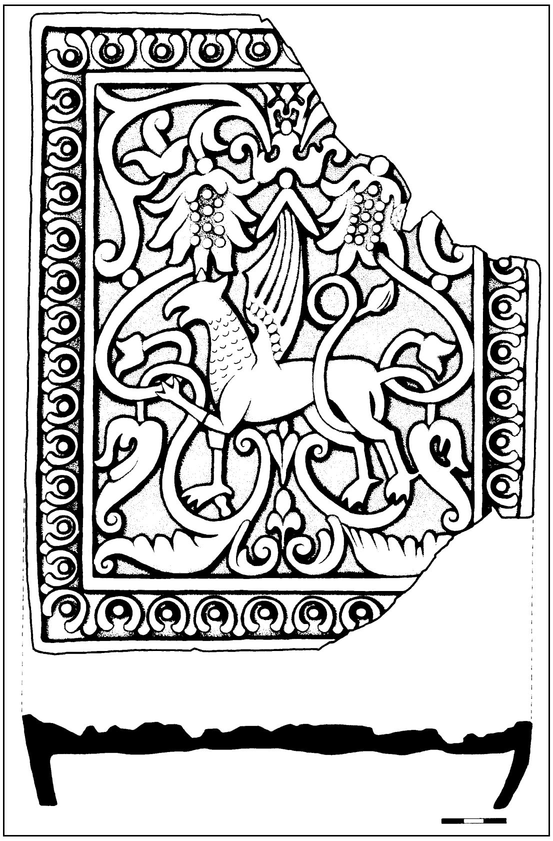

Fig. 2. Teracotă decorată cu grifon, descoperită la Curtea Domnească din Târgovişte (Muzeul Naţional de Artă al României, desen de Jeni Efimov).

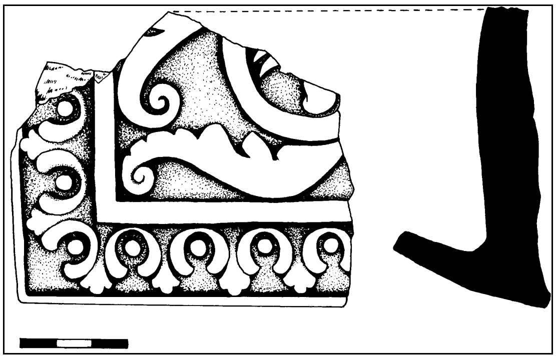
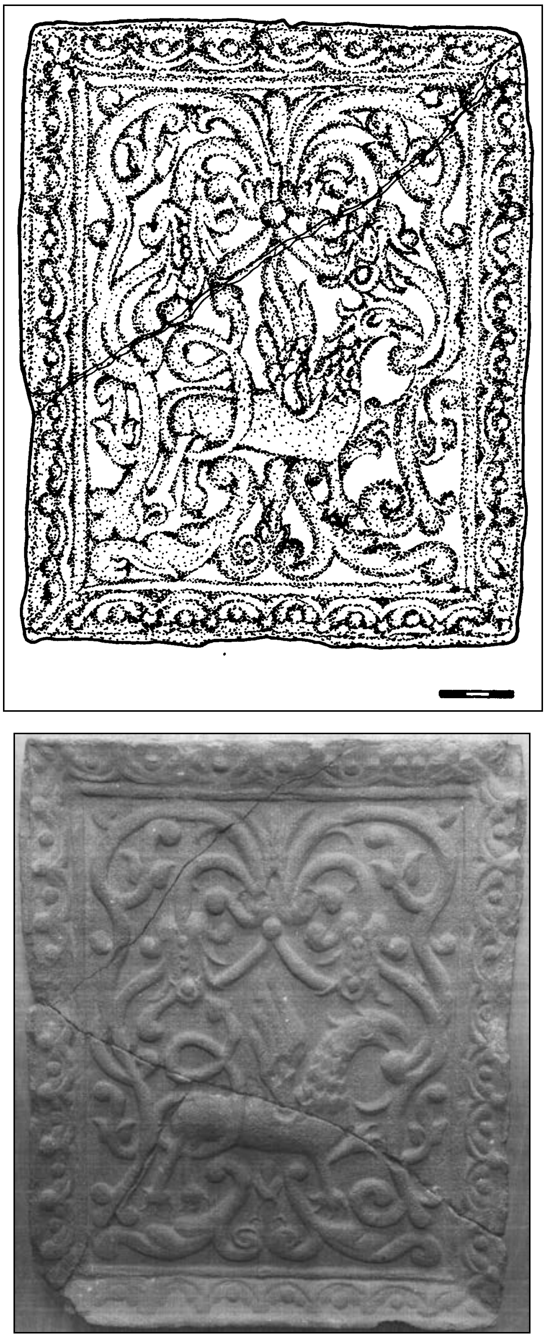

Fig. 3. Teracotă (fragment) decorată cu grifon, descoperită în zona Curţii Domneşti din Bucureşti (str. Lipscani, 90 A), (Muzeul Municipiului Bucureşti, desen de Jeni Efimov).

a.

b.

Fig. 4. Teracote decorate cu grifon, descoperite la Curtea de Argeş.a. Muzeul Municipal Curtea de Argeş (desen Simona Movilă);b. Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

Fig. 5. Teracotă decorată cu leii rampanţi - afrontaţi (Reconstituire grafică de Daniel Spânu).

Fig. 6. Stema voievodului Matei Basarab, în Evanghelia învăţătoare, tipărită la Mănăstirea Govora, 1642 (Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 42).

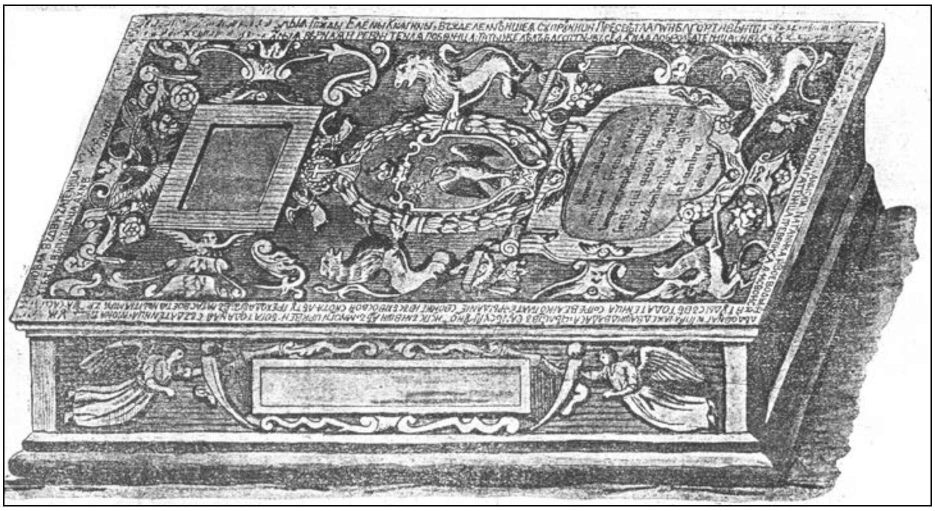

Fig. 7. Piatra de mormânt a Doamnei Elina, Biserica Domnească din Târgovişte (desen, după P.V.Năsturel, Genealogia Năstureilor).

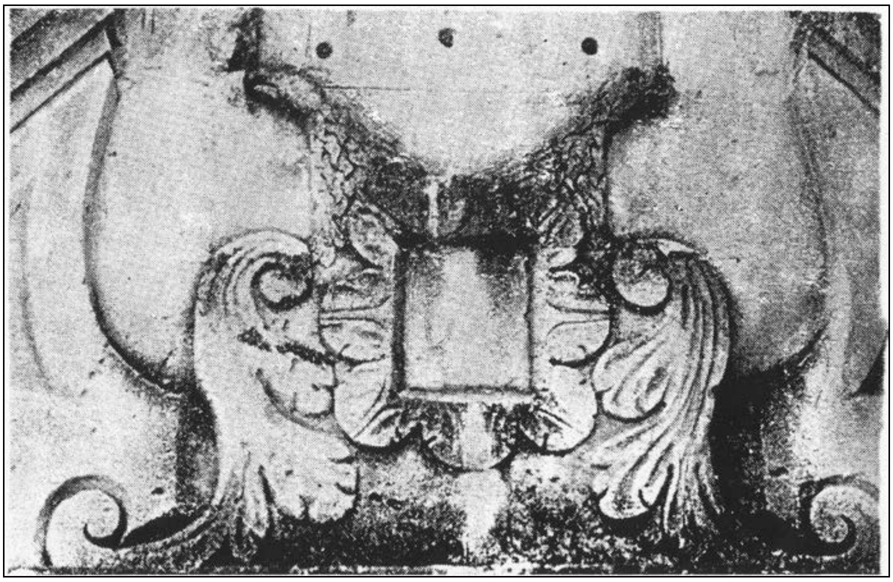

Fig. 8. Frontoanele intrării principale de la Palatul din Herăşti, circa 1641-1644.

Fig. 9. Stema doamnei Elina, în Penticostar slavon, tipărit la Târgovişte, 1649 (Biblioteca Academiei Române, CVR, nr. 55).

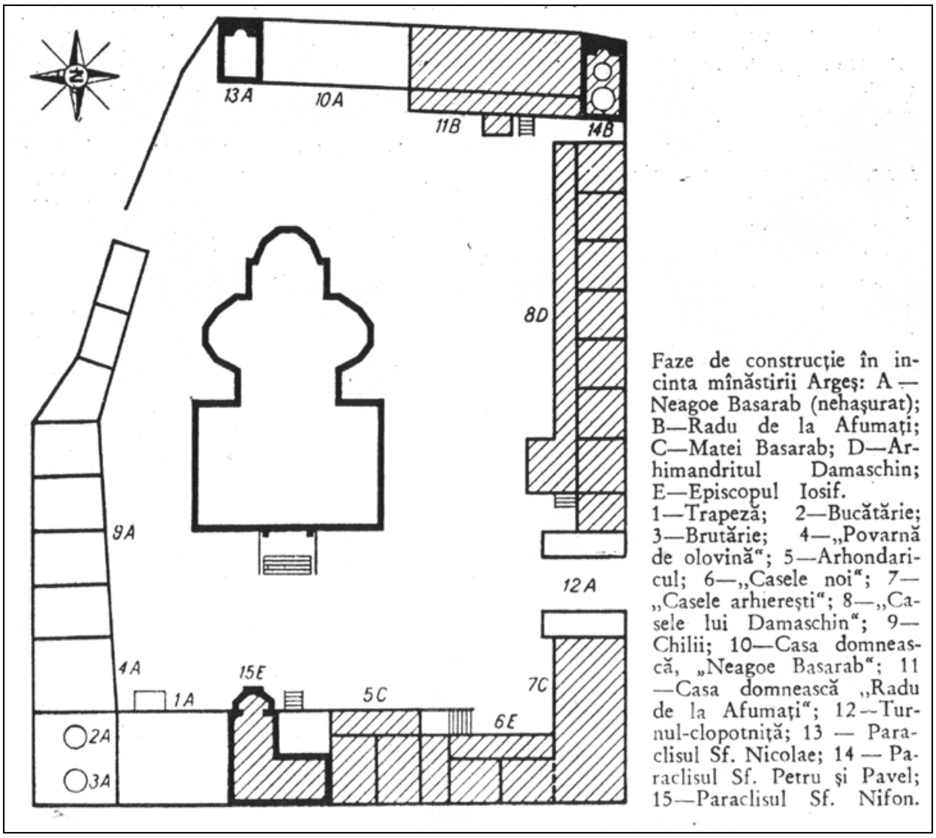

Fig. 10. Faze de construcţie în incinta Mănăstirii Argeş (după P. Chihaia, Din cetăţile de scaun...).

STOVE TILES WITH HERALDIC MOTIFS

Abstract

The restoration work carried out at Curtea de Arges Monastery during the second half of the 19th century, as well as archeological studies performed at Arges and Târgovişte Royal Courts during the 20th century, and at Bucharest Old Court in the beginning of this century revealed stove tiles decorated with the passer-by griffon or two rampant lions.

Both griffons and rampant lions are common symbolic motifs used in Romanian medieval heraldry during the 17th century.

Matei Basarab's arm, as found on several prints from Govora and Dealu Monasteries, has two griffons with eagle heads that support the shield. Moreover, on the royal tomb stone which is found at Arnota Monastery, the griffon heads appear exiting, on the upper corners of the shield.

At Târgovişte Royal Church, the tomb stone of princess Elina has two griffons carrying a cartouche on human vanity.

On the upper part of the main entrance at Herasti Residence, inhabited by princess Elina Năsturel's Family, as found on prints with Matei Basarab arm, the griffons carry an arm which is partly destroyed at present.

Princess Elina's arm from the religious prints ordered and funded by her, has two rampant lions that carry the shield; and on her tomb stone found at Târgovişte Royal Church, two rampant lions carry the cartouche having the Walachia's arm.

There is a direct link between the locations where the stove tiles decorated with the passer-by griffon or two rampant lions were found and the royal residence.

The design concept of these symbols belongs to the big learned of those times, Udriste Năsturel, the second chancellor in the royal Divan and brother in law of Matei Basarab.

The artistic compositions which decorate the stove tiles impress by refinement, equilibrium, elegant animal movements, and proportions, that all indicate a talented mould artist, probably the big sculptor Elias Nicolai from Sibiu.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

FILE DIN ISTORIA UNUI VECHI MONUMENT ISTORIC DIN SEC. XVIII – BISERICA „*SFINŢII VOIEVOZI*” DIN SATUL NEGRENI JUDEŢUL ARGEŞ

ROXANA DOROBANŢU-DINA*

Satul Negreni este aşezat (ca şi satul Piscani) în zona centrală a judeţului Argeş, pe drumul judeţean Piscani-Nucşoara, în partea de sud a Văii Râului Doamnei, la 15 km NE de municipiul Piteşti şi la 40 km SV de municipiul Câmpulung. Numele său provine de la un „Negre“, stăpân al unei părţi însemnate din moşia satului, în prima jumătate a secolului al XVI-lea[1].

Partea de est a satului Negreni, aşezat de-a lungului drumului judeţean 731, care leagă viitorul centru urban Domneşti cu DN. 73, este străjuită pe toată lungimea sa de terasele inferioare ale dealului, despre care tradiţia locală aminteşte că aici, la adăpostul pădurii seculare, s-a format cu milenii în urmă nucleul din care s-a dezvoltat mai târziu satul în forma sa actuală. Plaiurile pline de frumuseţe ale Negrenilor şi Piscanilor au un trecut istoric bogat, încărcat de profunde şi ample semnificaţii. Ele au constituit din cele mai vechi timpuri vetre proeminente de cultură materială şi spirituală.

Descoperirea spontană în zona satelor Piscani-Negreni, a unui ciocan-târnăcop din piatră şlefuită, apreciat de specialişti ca fiind din epoca de început a bronzului, şi a unor piese şi fragmente ceramice din epoca geto-dacă, atestă existenţa pe aceste locuri a unor comunităţi preistorice, cu continuitate în epoca geto-dacă şi daco-romană, până în zilele noastre[2].

În timpul stăpânirii romane în Dacia, este cunoscut că judeţul Argeş, „împreună cu întreaga Muntenie şi sudul Moldovei, până la Nistru, s-a alipit administrativ de Moesia Inferior, desfăşurându-se şi aici procesul de romanizare a populaţiei dacice”[3].

La începutul domniei împăratului Hadrian (117 d.Hr.) urmaşul lui Traian, ca urmare a răscoalei populaţiei autohtone, a atacurilor dacilor liberi şi a sarmaţilor, teritoriul Munteniei şi sudul Moldovei au fost evacuate de trupele şi administraţia

* Şcoala generală Ţiţeşti, judeţul Argeş.

[1] Documente privind istoria României (în continuare *D.I.R.*), B, sec. XVI, vol. III, p. 94.

[2] Dragoş Măndescu, *Arheologia Văii Râului Doamnei*, în „Argesis“, XIII, Studii şi comunicări, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2004, p. 109. Toporaşul se găseşte în colecţia de antichităţi a Muzeului Judeţean Argeş, nr. inv. 3679.

[3] Dumitru Tudor, *Decebal şi Traian*, Bucureşti, 1977, p. 72.

romană. Pe la anul 119 linia de graniţă a Daciei romane o forma Oltul, de la Turnu Roşu până la vărsarea în Dunăre. După circa 75 de ani, profitând de condiţii mai favorabile, împăratul Septimiu Sever (193-211) a împins hotarul Daciei romane de pe linia Oltului spre est, în interiorul Munteniei, cuprinzând iarăşi aria de locuire a satelor noastre.

Noua graniţă a provinciei Dacia consta dintr-un val continuu de pământ, cu şanţ spre est, care din loc în loc era întărit ci castre, sau fortificaţii de apărare şi puncte de observare. Urmele a două puncte de observare romane, de pe noua graniţă instituită de Septimiu Sever, ambele în zona satului vecin, Piscani, pe linia fortificată a *limesului transalutan*, au rămas adânc întipărite în memoria localnicilor. Dintre castrele construite de romani pe teritoriul actual al judeţului Argeş, care formau „salba de fortificaţii a limesului" (Urluieni, Fâlfani, Săpata de jos, Albota, Purcăreni, Schitu Goleşti şi Rucăr) cel mai important a fost cel de la Jidava (Schitu Goleşti). Descoperirile făcute aici, în urma cercetărilor de specialitate, dovedesc atât romanizarea populaţiei autohtone, cât şi continuitatea de locuire a populaţiei romanizate după retragerea armatei şi administraţiei romane, din ordinul împăratului Aurelian (275)[4].

Castrul roman de la Purcăreni (com. Miceşti, jud. Argeş), construit în apropiere de punctul numit astăzi „Podul Belului" din cărămidă, piatră şi lemn, pentru ostaşii care aveau misiunea să supravegheze şi să apere, la nevoie, noua graniţă, a fost distrus odată cu retragerea armatelor romane din Dacia.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, când a fost identificat de prof. Grigore Tocilescu şi Petre Polonic, şi era cunoscut de către localnici sub denumirea de „Cetatea tătarilor", nu se mai păstrau decât urme din latura de vest a acestuia, în lungime de 160 m şi câteva fragmente din latura de SV[5].

Aşezarea castrului roman de la Purcăreni la numai 1-2 km SV de satele Piscani-Negreni, cât şi urmele celor două puncte de observare în zona satului vecin, Piscani, presupune existenţa unor aşezări geto-dace în vatra de locuire a satelor noastre, la care se vor fi adăugat ulterior colonişti romani din rândul veteranilor aduşi să întărească capacitatea combativă a ostaşilor activi. Este cunoscut faptul că odată cu pacificarea Daciei, pe lângă fiecare castru roman se înfiripau aşa-zisele *canabae*, în care se instalau negustorii, meşteşugarii şi rudele ostaşilor activi, veniţi în calitate de colonişti civili. Tot în aceste *canabae*, viitoarele sate daco-romane, soldaţii îşi întemeiau familii prin căsătorii cu femei geto-dace. Lipsa izvoarelor istorice nu ne permite să urmărim evoluţia satelor Piscani-Negreni în perioada de migraţie a popoarelor, aşa-zise „rătăcitoare", ci doar să prezumăm că procesul de convieţuire cu acestea nu a fost total întrerupt, chiar dacă o parte a locuitorilor a trebuit să migreze spre locuri mai izolate, spre poala pădurii seculare, de unde au fost readuşi „la linie" abia în secolul XIX.

Locuitorii, câţi vor fost, au continuat să crească vite şi să muncească pământul în cadrul unor obşti săteşti, care au rămas în fiinţă, până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea.

[4] Mihai Cristudor, *Limesul Transalutanus*, în „Studii şi comunicări", Muzeul Piteşti, 1972, p. 229-240.
[5] Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1968, p. 235.

În epoca medievală, prima menţiune scrisă despre existenţa satului Negreni, hrisovul din 24 aprilie 1559, prin care domnitorul Mircea Ciobanul întăreşte lui Vlaicu, fiul lui Mihnea pârcălab din Piscani, stăpânirea asupra unor proprietăţi din Negreni, este în acelaşi timp şi prima informaţie cu privire la starea socială a locuitorilor acestui sat. Aceştia, în cea mai mare parte moşneni, cu proprietăţi funciare proprii, erau constrânşi din cauza asupririi feudale să-şi vândă pământul pentru a-şi plăti birul şi celelalte obligaţii către domnie, devenind „rumâni“, adică oameni fără proprietăţi funciare a căror libertate era foarte mult îngrădită. Din cuprinsul documentului se poate constata că în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a fiscalităţii excesive datorată birului către Poarta otomană, marea boierime a dus o politică susţinută pentru acapararea pământurilor moşnenilor, adică a ţăranilor liberi. La baza acestei politici a stat, în primul rând intensificarea asupririi otomane. Cuantumul birului impus de Poarta otomană atinsese în timpul domniei lui Radu de la Afumaţi (1522-1529, cu întreruperi) cifra de 70.000 de aspri, sumă fabuloasă în raport cu economia aproape ruinată a Ţării Româneşti în această perioadă de instabilitate a domniei[6].

Dacă în timpul acestui voievod viteaz, care a reuşit să menţină, cât de cât, echilibrul politic, atât pe cale diplomatică, cât şi prin forţa armelor, locuitorii Ţării Româneşti plăteau în genere câte 60 de aspri anual de familie, spre sfârşitul secolului al XVI-lea povara birului a crescut la câte 4,5 galbeni pe cap de locuitor (adult, major, n. ns.) această sumă reprezentând valoarea a 20 de oi grase[*].

Adăugând la aceasta şi celelalte dări către domnie, ca şi obligaţiile pentru întreţinerea drumurilor şi cetăţilor, a întreţinerii şi cazării trupelor otomane în tranzit pe teritoriul ţării etc. înţelegem astăzi mobilul pentru care numeroase sate de moşneni şi-au vândut pământul şi libertatea devenind sate de rumâni, pierzându-şi uneori şi identitatea cu care au fost cunoscute în epoca medievală[7].

Este şi cazul satelor Piscani şi Negreni care, în decursul unei singure jumătăţi de secol (al XVI-lea) au intrat în cea mai mare parte în stăpânirea unor boieri influenţi, cum au fost Vlaicu mare logofăt Piscanul şi fiul său (adoptiv) Vlaicu, fiul lui Mihnea pârcălab din Piscani.

Redăm integral hrisovul lui Mircea Ciobanul voievod, din 24 aprilie 1559, prin care întăreşte stăpânirea lui Vlaicu, fiul lui Mihnea din Piscani asupra unor proprietăţi din Negreni: „Din mila lui Dumnezeu, Io Mircea voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi prea bunului Radu voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, boierului domniei mele, jupanului Vlaicu fiul lui Mihnea din Piscani, şi cu fiii lui câţi Dumnezeu îi va dărui, ca să-I fie ocina care este cumpărată de la Danciu Zvârşteală din Negreni, din partea lui numită Mlăcuţa, pentru 100 de aspri, şi un ogor ce se numeşte Benea, pentru 50 de aspri. Şi l-a scos (Vlaicu pe Badea Zvârşteală, n. n.) de la bir, de mai înainte vreme, când a venit domnia mea în ţară […].

---

[6] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, vol. II, p. 235.

[*] În anul 1593 un cal se vindea cu 1000 de aspri iar un bou cu 300 aspri, conf. Nicolae Leonăchescu, *Stroeşti-Argeş*, Editura „Litera“, Bucureşti, vol. I., 1971, p. 234. Asprul fiind o monetă turcească din argint.

[7] Nicolae Stoicescu, *Birul*, în „Magazin istoric“, nr. 6/1972, p. 92.

Şi iarăşi a cumpărat (Vlaicu, n. n.) un loc de vie la Gorun, pentru 240 de aspri, şi de la Coada Crângurilor un loc pentru 65 de aspri, şi un alt loc de Mlacă, pentru 50 de aspri, şi un loc în mijlocul câmpului, pentru 35 de aspri, şi un ogor în Mlaca Crucii, pentru 92 de aspri, şi un loc de fân de la topilet (?) pentru 20 de aspri, şi un ogor din sus de sat lângă drum, pentru 30 de aspri, şi un ogor din Valea Gropilor, pentru 20 de aspri, şi un ogor ce se numeşte Iaz, pentru 80 de aspri (…rupt…) pentru 100 de aspri, şi un ogor la Copăcele pentru 25 de aspri, şi două ogoare (rupt) Tămăşeştilor.

Şi iarăşi I-a dat Danciu lui Vlaicu două blăni de fân în Valea Catii de a lui bună voie. Şi iarăşi a cumpărat (Vlaicu) livada de la gard şi livada de la tină, pentru 100 de aspri, şi un loc la spini, şi lazul de la plopi, pentru 100 de aspri.

Şi un ogor la dârsta lui Dragomir (fiul lui Negre, n. n.) pentru 35 de aspri, şi de la moară un ogor pentru 30 de aspri, şi partea lui (Dragomir, n. n.) din deal, toată, oricât se va alege, pentru 200 de aspri. Şi iar a cumpărat (Vlaicu) de la Gonţea din Piscani o vatră de casă pentru 160 de aspri. De aceea am dat şi domnia mea ca să-I fie lui şi fiilor lui de ocină şi de ohabă şi de nimeni neclintit, după zisa domniei mele. Iată şi martori am pus domnia mea: jupan Burtea mare vornic, jupan Bogdan mare logofăt, şi Cârstea vistier, şi Balomir paharnic şi Ivancea stolnic şi Nan comis şi Dobruş postelnic.

Ispravnic Dobruş, mare postelnic. Şi eu Ioachim, am scris în 24 de zile ale lui aprilie, în anul 7067 (1559)“[8].

În timpul domniei lui Radu Şerban voievod (1602-1611), în condiţiile de instabilitate a domniei şi de fiscalitate excesivă, determinate de războaie şi ocupaţii străine, o parte din moşnenii din Negreni au fost constrânşi să-şi vândă ocinile şi pe ei odată cu ele, pentru a face faţă birului excesiv.

La acestea s-a mai adăugat şi foametea din anul 1603, prilejuită de incursiunile turco-tătare venite în sprijinul lui Simion Movilă, precum şi războiul cu Moise Sechely la Braşov.

La 15 decembrie 1608, la Târgovişte, Radu Şerban semna un hrisov prin care întărea jupaniţei Dobra din Româneşti (azi com. Bălileşti-Muscel) stăpânirea asupra unor „ocine“ cumpărate în Negreni şi Tămăşeşti, cu rumâni cu tot, în vremea foametei, înainte de lupta cu Moise Secuiul la Braşov (1603).

„… Şi iar a cumpărat jupaniţa Dobra ocună în Negreni, partea lui Stanciu Crăciun, toată, din câmp, din pădure şi din apă, de peste tot hotarul, de pretutindeni, cu 1000 de aspri gata şi să-I fie şi el vecin (adică rumân, n.n.).

Şi partea lui Oprea, toată, de peste tot hotarul, oricât se va alege, căci a cumpărat-o cu 800 de aspri gata şi să-I fie şi el vecin. Şi iar a cumpărat jupaniţa Dobra, partea lui Vlad al lui Burdughean, toată, cu 600 de aspri gata şi să-I fie şi el vecin.

Pentru că aceşti mai sus-zişi oameni (din Negreni, n. n.) ei au fost toţi cneji cu ocine (moşneni, n. n.), şi au vândut ale lor ocine şi dedine, şi să fie şi ei vecini, de a lor bună voie (sic!) fără nici o silă şi cu ştirea tuturor meghiaşilor (a tuturor rudelor lor şi a vecinilor) din jurul locului…[9]!

Puţinii moşneni care au mai rămas în Negreni după această vânzare de proprietăţi funciare, de la începutul secolului al XVII-lea, au avut de luptat în continuare cu fiscalitatea excesivă a domniei, dar şi cu şicanele de tot felul ale marilor

[8] *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. III. p. 95.
[9] *D.I.R.*, B, sec. XVII, vol. I. p. 350.

boieri vecini cu proprietăţile. Unii dintre aceştia ca, Iane Grecu şi Oprea, sunt frecvent menţionaţi în zapisele de vânzare, ca martori, alături de boieri şi moşneni din împrejurimi. La 6 iunie 1634 „în cetatea de scaun Bucureşti", Matei Basarab voievod întăreşte printr-un hrisov jupaniţei Stanca, fiica lui Oprea logofăt din Retevoieşti, fosta soţie a lui Dima Grecu din Brătieni (azi com. Brăduleţ-Argeş) împreună cu fiii săi, Ianiu, Muşat şi Vasile, stăpânirea asupra unor cumpărături de terenuri agricole în Negreni şi Piscani: „… partea lui Stan şi a lui Oprea, două funii, din câmp şi din pădure şi din apă şi din vatra satului, şi de pretutindeni, de peste tot hotarul. Pentru că a cumpărat Dima Grecu, bărbatul jupaniţei Stanca, această ocină mai sus-zisă, două funii, de la Maria, femeia lui Stan, şi de la Oprea, vărul lui Stan, din Negreni, pentru 5.000 de aspri, în zilele (domniei) lui Alexandru Iliaş voievod. Şi am văzut domnia mea şi Cartea (hrihovul, n. n.) lui Alexandru voievod pe această ocină mai sus-zisă, din anul 1617, care ocină a fost de moştenire a acestor oameni, însă au răscumpărat-o de la jupaniţa Dobra a lui Dumitru logofăt din Piscani şi de la fiul ei Radu. Pentru că au fost robi aceşti oameni (s. n. R.D.D.) mai sus zişi (Stan şi Oprea din Negreni, n. n.).Şi am văzut domnia mea şi zapisul de vânzare cu mai mulţi boieri şi oameni buni, martori. Şi iar să-I fie jupaniţei Stanca şi fiilor ei mai sus-scrişi, ocina de la Negreni, partea lui Stanciu Rângosul, o funie deplin, oricât se va alege, pentru că a cumpărat-o Dima Grecu de la Stoian şi de la Dragomir, nepoţii lui Stanciu Rângosul din Negreni, pentru 500 de aspri în zilele lui Alexandru (Coconul, n. n.) voievod, fiul lui Radu (Mihnea, n.n.) voievod în anul 7132"[10]. După vânzarea acestori „funii" de moşie din Negreni, proprietăţile moşnenilor din acest sat au fost aproape, în totalitate, desfiinţate, ele fiind „înghiţite" de moşiile boierilor Piscupeşti, Vrăbieşi şi Drugăneşti, cumpărători de la moşnenii aduşi în „sapă de lemn" de povara birurilor excesive.

La 28 iulie 1721, în timpul hotărniciei moşiei Negreni, Ion Piscupescu din Câmpulung (moştenitor al tatălui său, popa Ion) stăpânea singur 705 stânjeni (circa 1400 m) din această moşie, restul până la 795 stânjeni, cât măsura în lăţime întreaga moşie a Negrenilor, revenind boierilor Vrăbieşti „…a căror moaşă, Ilinca, era soră cu Ion Piscupescu, amândoi fiind fii ai acestui popă Ion, cumpărătorul"[11].

Nenumărate judecăţi pentru păstrarea hotarelor moşiei, dintre moşnenii Ciupagi din Tămăşeşti cu Anghel polcovnicul (colonelul), acesta din urmă ginerele lui Constantin Piscupescu, şi stăpân al moşiei Negreni, a generat o lungă serie de contradicţii de ordin juridic, soldate în anul 1793 cu „răzmeriţa Tămăşeştilor" potolită doar cu ajutorul dorobanţilor[12].

Intervenţia lui Anghel polcovnicul (ctitorul iniţial al bisericii „Sf. Voievozi" din Negreni) pe lângă ispravnicii de Muscel, unde avea trecere ca urmare a atribuţiilor militare pe care le îndeplinea şi, de multe ori la marele Divan, prezidat succesiv de Nicolae Mavrogheni, Mihai Şuţu, Alexandru Moruzi, Alexandru Ipsilanti şi Constantin Hangerli, domnitori fanarioţi, nu a adus rezultatul scontat de acesta, moşnenii din Tămăşeşti[*] obţinând în final câştig de cauză.

---

[10] *Documenta Romaniae Historica* (în continuare *D.R.H.*), B, vol. XXIV, p. 384.
[11] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), Bucureşti, ms. nr. 683, f. 60, 64. Condica de moşii Ştefan Bellu, 1817.
[12] *Ibidem,* f. 59-60.
[*] Satul Tămăşeşti, desfiinţat ca unitate administrativă, integrat în comuna Dârmăneşti, judeţul Argeş.

Stăpânirea boierului Ştefan Bellu şi a urmaşilor săi (Alexandru şi Barbu Bellu), începută efectiv după 3 mai 1816, prin cumpărarea întregii moşii a satului de la urmaşii boierilor Piscupeşti şi Vrăbieşti, a general locuitorilor din acest sat un nou val de nemulţumiri, determinându-i, în primăvara anului 1863, să se răscoale împotriva administratorilor lui Barbu Bellu, obligându-l pe acesta să revină asupra hotărârii de a izgonii de pe moşie 42 de familii de clăcaşi, pentru a o „elibera“ în vederea reformei agrare ce urma a intra în vigoare în anul următor[13].

Ieşirea din starea de clăcaşi a locuitorilor din Piscani şi Negreni s-a realizat în anul 1864 prin aplicarea legii pentru reformă agrară, promulgată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

Biserica „Sf. VOIEVOZI“ din Negreni, ctitorie din sec. XVIII a lui Anghel polcovnicul şi Hagi Ţenea. Descriere generală. În ansamblul său, imobilul bisericii „Sf. Voievozi“ din Negreni, judeţul Argeş, este construit din cărămidă şi bolovani de râu, legate cu mortar de var şi pietriş mărunt, zidurile exterioare fiind împărţite în două registre, de un brâu în formă de „şnur“ triplu. Ca şi alte biserici din secolul al XVIII-lea, cea din satul Negreni este un monument al cărui plan este în formă de treflă, fiind construit de la început cu pronaos, naos şi altar (absidă), având în faţă pridvor deschis între stâlpi masivi din zidărie. Biserica prezintă forma obişnuită de cruce, cu doi sâni triunghiulari, altar pentagonal, şi două turle octogonale aşezate pe câte un postament din zid, una deasupra pronaosului, iar cealaltă deasupra naosului. Faţada simplă, cu uşi din lemn şi ferestre largi, dreptunghiular-semirotunde, înfăţişând hramul bisericii, respectiv pe Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil. Începuturile bisericii „Sf. Voievozi“ din Negreni sunt aşternute pe larg în pisania originală săpată în piatră deasupra intrării în pronaos: „Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu umbrirea Duhului Sfânt, ziditu-s-a din temelie această biserică întru slava şi cinstea celor fără de trupuri Arhangheli, Mihail şi Gavriil, la leatul 1798, de robii lui Dumnezeu, Anghel Sfiştovliu po‹l›covnecu şi Hagi Ţenea Vraţalău. Şi îndemână neavând a o săvârşi cu toată orânduiala, rămâind netencuită, nepardosită şi nezugrăvită. Acum în fericitele zile ale prealuminatului nostru Domn Io George Caragea s-au săvârşit, şi aceasta cu osârdia şi cheltuiala preacinstitului boier biv vel logofăt de Ţara de Sus, Ştefan Bellu, la leat 1818 iulie 30”.

În interior lăcaşul avea (înainte de restaurarea actuală dintre anii 2002-2004) pardoseală din ciment şi tâmpă din zid, sumar zugrăvită în frescă şi neterminată. Întregul interior al locaşului de cult era nezugrăvit, fiind văruit[*]. Printre relicvele păstrate în biserică se aflau mai multe icoane vechi, câteva candele din argint şi din alamă, un policandru de alamă cu 12 braţe, un „jeţ arhieresc“ din lemn sculptat, două steaguri vechi „sistem rusesc“, un clopot mare cumpărat în 1920, în locul celui ridicat de nemţi în timpul ocupaţiei germane dintre 1916-1918 şi două Evanghelii vechi scrise cu chirilice[14].

---

[13] *Istoria României*, Bucureşti, 1964, vol. IV, p. 375.

[*] Pictura actuală, începută în anul 2002 şi încheiată în anul 2004, a fost realizată de pictorul prof. Nicolae Sava din Bucureşti. Preţul lucrării a fost stabilit la 60 dolari m^2. Gardul-zid de la faţadă, construit odată cu biserica la începutul secolului al XIX-lea, a fost reconstruit în anul 2005 cu fondurile primăriei comunei Dârmăneşti (primar Emil Ciolan).

[14] Teodor Dina, *Biserica „Sf. Voievozi“ din Negreni, jud. Argeş*, 2005, p. 10.

Cel mai semnificativ era pomelnicul de la proscomidie, pictat cu negru pe fond gri, din care cităm: „Iisus Hristos, pomeneşte Doamne ctitorii sfânt locaşului acesta: Anghel, Elena, Gheorghe, Ţenea, Catrina, morţi, cu tot neamul lor, (18) 18 februarie 23“.

De menţionat că la data când a fost scris pomelnicul (23 februarie 1818) după încheierea lucrărilor de către Ştefan Bellu, stăpânul moşiei Negreni, Anghel era încă în viaţă. El semnează la 4 mai 1818, alături de fiica sa din prima căsătorie, Mariuţa, şi de ginerele său, comisul Nicolae Rusin, zapisul de vânzare a părţilor de moşie din Piscani către boierul Ştefan Bellu[15].

În afară de pisania săpată în piatră de Albeşti de deasupra intrării în pronaos şi de pomelnicul de la proscomidie, interiorul bisericii, de curând restaurate, (fără mormântul ctitorului) nu prezintă interes din punct de vedere ştiinţific.

Istoricul monumentului de cult. La începutul secolului al XVIII-lea, proprietăţile moşnenilor din Negreni, aproape în totalitate desfiinţate, se aflau înglobate în câteva moşii boiereşti.

La 21 iulie 1721, în timpul unei hotărnicii a acestor moşii din Negreni, lui Ion Piscupescu din Câmpulung, i-a fost repartizată „după sineturile ce le are“ cea mai mare parte din această moşie.

Fiul acestuia, Constantin Ioaniţoi, stăpâneşte moşia Negreni până prin 1744, când o vinde căpitanului Pană şi clucerului Apostol (vezi Emanoil Apostolescu, ctitorul bisericii din Dârmăneşti), iar de la aceştia o răscumpără Mitrea bogasierul (negustorul) din Câmpulung, ginerele lui Constantin Ioaniţoi.

În 1783, după moartea lui Mitrea bogasierul, moşia Negreni intră în stăpânirea lui Anghel polcovnicul prin căsătoria acestuia cu Zoiţa, văduva lui Mitrea, fiica lui Constantin Ioaniţoi Piscupescu.

La 19 decembrie 1796, la numai 3 ani după căsătoria cu Zoiţa Piscupescu, Anghel se adresează cu „jalbă“ la domnitorul Nicolae Mavrogheni, arătând că vecinii săi de moşie „Bănică Ciupag, popa Matei şi Hheorghe Sârbu, cu cetaşii lor ot satul Tămăşeşti, având şi ei moşie alăturea cu dânsul, nu stăpânesc numai părţile lor, ci au împresurat şi (o parte) din moşia lui…“. Asemenea, arată Anghel domnitorului că „de vreo trei ani, de când s-a căsătorit şi a luat-o de zestre“ vede moşia călcată de către moşnenii Tămăşeşti, şi că necurmat s-a tot jeluit, aducând şi porunci de la ispravnicii judeţului, dar pârâţii tot cu nesupunere s-au arătat. Judecata dintre Anghel şi moşnenii Tămăşeşti s-a repetat ani în şir, până prin 1797, când domnitorul Alexandru Ion Ipsilanti hotărăşte să-i pună capăt, dând câştig de cauză polcovnicului cu condiţia să-i despăgubească pe moşneni.

Se pare că după căsătoria cu Zoiţa Piscupescu, Anghel chiar şi-a stabilit domiciliul în satul Negreni, construindu-şi în acest sat casă şi dependinţe. Aceasta reiese din „anafora“ ispravnicilor de Muscel către domnie, din 15 iulie 1787, în care prezintă pe Anghel ca fiind „ot Negreni“. Asemenea, la 8 ianuarie 1793, în anafora Marii Logofeţii, dată în pricina dintre Anghel şi moşnenii Tămăşeşti, acesta este prezentat domnitorului Mihai Şuţu sub titulatura de „Anghel polcovnicul moşneanul ot Negreni“.

[15] D.A.N.I.C., ms. nr. 683, f. 96.

Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, probabil în anul 1797, după „pacea" cu moşnenii Tămăşeşti, Anghel polcovnicul „ot Negreni" începe lucrările de construcţie a bisericii din acest sat.

Partea financiară a lucrării va fi fost susţinută de negustorul piteştean Hagi Ţenea, menţionat în pomelnicul de la proscomidie, prieten cu Anghel, omul care-i valorifica, prin negoţ, produsele de pe moşie: grâul, porumbul, fructele, lemnele din pădure, animalele etc. Acest Hagi Ţenea „Vraţalău" probabil sârb de origine, cunoscut prin relaţiile sale, mai ctitorise unele biserici, printre care şi biserica din satul Valea Rea-Bascov, împreună cu Martin Buliga.

Tot el (Hagi Ţenea) va fi angajat meşterii care să zidească „din temelie" ctitoria lui Anghel polcovnicul „Negreanul", ctitorie rămasă, din păcate, neterminată.

Nu cunoaştem cert cauzele care au condus la întreruperea lucrărilor de construcţie a imobilului bisericii din Negreni, cauze care nu trebuie puse pe seama lipsei de mijloace financiare a ctitorilor.

Mai plauzibilă pare a fi ipoteza unor neînţelegeri dintre Anghel şi rudele soţiei sale, neînţelegeri generate de moartea prematură a fiului acesteia, Gheorghe, din prima căsătorie cu Mitrea bogasierul, în urma căreia întreaga moşie ce-o avea de zestre de la soţia Zoiţa Piscupescu a intrat în stăpânirea lui Ion Dimitriu Gheoca, nepotul lui Mitrea[16].

La 28 aprilie 1816, Ion Dimitriu Gheoca, nepotul lui Mitrea bogasiul şi văr cu decedatul Gheorghe, vinde moşia Negreni comisului Gheorghe Drugănescu, iar acesta o revinde, la 3 mai 1816, socrului său Ştefan Bellu.

„Cumpărând moşia Negreni, jud. Muscel, - cităm din zapisul lui Gheorghe Drugănescu - de la Ion Dimitriu Gheoca, ce se vede iscălit pe acest zapis, şi fiind învecinată cu moşia Băjeşti a d-lui biv vel vistierului Ştefan Bellu, socrul meu, întorcându-mi-se toţi banii cumpărării, am dat d-lui acest zapis, precum şi zapisul vânzătorului meu, cât şi toate sineturile (actele, n. n.) ce într-însul se cuprinde…"[17].

Intrat în stăpânirea moşiei Negreni, pe care nu ezită să şi-o mărească cu noi cumpărături de la moşnenii din Piscani şi Tămăşeşti, Ştefan Bellu încheie şi lucrările de construcţie a bisericii din acest sat, lăsate în faza „de roşu" de către ctitorii Anghel polcovnicul şi Hagii Ţenea.

Reluarea lucrărilor de construcţie la biserica din Negreni vor fi început în vara acestui an (1816) şi vor fi continuat până în februarie 1818 (cum cităm în pomelnicul de la proscomidie) locaşul rămânând încă nezugrăvit, decât parţial, până la restaurarea din zilele noastre, dintre anii 2002-2004.

Continuitatea bisericii din Negreni. Construit din material solid, sub supravegherea ctitorilor săi, imobilul bisericii „Sf. Voievozi" din Negreni a rezistat, fără restaurări spectaculoase, sau reparaţii importante până în zilele noastre. Mişcările seismice din secolul XIX (1802 şi 1838) ca şi cele din secolul XX, 1940, 1977 şi 1986)

[16] Înainte de a pierde moşia Negreni, după decesul fiului său vitreg, Gheorghe Piscupescu, Anghel a cumpărat în 1808, 1811 şi 1818, trei „funii" de moşie în Piscani de la moşnenii Gheorghe Piscanu şi Ion Davidescu. Pe una din acestea, evident în vatra satului, cam pe locul unde este acum Casa Crasan-Gobej, a construit casă şi cârciumă-han.

[17] D.A.N.I.C., ms. nr. 683, f. 85, Condica de moşii Ştefan Bellu, 1817.

nu au reuşit decât în mică măsură să-i degradeze pereţii exteriori, pentru „conservarea“ cărora s-a recurs în 1907 la încingerea cu şine de fier a întregului edificiu.

Dintr-un raport întocmit de către pr. Nicolae Negrenu, paroh al parohiei Piscani-Negreni, adresat Protoeriei Muscel, la 14 ianuarie 1907, reţinem că „…în această parohie sunt două biserici: una parohială în cătunul Negreni, cu hramul „Sf. Voievozi“ şi alta în cătunul Piscani, cu hramul „Sf. Nicolae“. Ambele biserici sunt construite din zid, şi cea din cătunul Negreni, în urma reparaţiilor ce i s-au făcut se află în stare bună“[18].

Alte reparaţii s-au făcut edificiului bisericii din Negreni după instalarea pr. Grigore P. Olteanu, în anul 1919, nu înainte de a i se cumpăra un nou clopot (în greutate 112 kg) în valoare de 3236 lei, în locul celui vechi, rechiziţionat de trupele germane de ocupaţie în 1916[19].

Fondurile necesare cumpărării clopotului au fost colectate din parohie, cum rezultă dintr-un dosar special, păstrat în arhiva bisericii, o contribuţie substanţială aducându-şi preotul paroh.

Tot în acest an, 1920, ca urmare a strădaniei pr. paroh Grigore P. Olteanu, se fac intervenţii pentru executarea picturii bisericii, aceasta rămânând nezugrăvită încă din 1818. Este invitat pictorul Ion Drăgănescu din Bucureşti, care întocmeşte un deviz cu valoarea lucrărilor de 75.000 lei.

Asemenea, la 26 mai 1926, un alt pictor tot din Bucureşti, Dumitru Ştefănescu, întocmeşte şi el un deviz în valoare de 120.000 lei, o sumă enormă pe care Consiliul Parohial nu o aprobă din lipsă de fonduri. Sechelele războiului din 1916-1918 ca, de altfel, şi ocupaţia germană timp de doi ani, lăsase urme adânci în rândul populaţiei din parohie, care nu putea contribui la susţinerea cultului şi la reparaţia imobilului bisericii decât sume mai mult decât modeste.

Dintr-un proces verbal întocmit de Consiliul parohial la 1 noiembrie 1926, reţinem: 1. Se admite cumpărarea a 500 kg var pentru biserica parohială; 2. Cerem 3 oameni cu prestaţie cu braţele, câte 5 zile; şiţuitori pentru bătutul şiţei, iar în caz că nu se completează, vor face locuitorii fără plată, cumpărând parohia cuiele necesare; 3. Se aprobă cumpărarea făcută pentru 14.000 şiţă cu preţul de 3.100 lei, precum şi împrumutul de 3.000 lei făcut la Banca „Râul Doamnei“ din Piscani[*]; 4. Se admite cheltuielile cu facturi pentru geamurile bisericii şi burlanele pentru sobă; 5. Se aprobă reparatul şi învelitul zidului de la poartă[**]; 6. Se aprobă retezarea salcâmilor, de sus, pentru bulumaci şi căpriori la zidurile împrejmuitoare, iar restul se va depozita în sferturi, pentru biserică, ca lemne de foc; 7. Admitem prelungirea pantahuzei(condica pentru colectat banii de la credincioşi)pentru biserica „Sf. Voievozi” pe 1 an, de la 1 aprilie 1926 până la 1 aprilie 1927; 8. Hotărâm a se lucra lumânări la pangan (!)din ceară curată cu 50% parafină, cu obligaţia pentru locuitori de a se aproviziona numai din biserică şi cu obligaţia pentru d-nii epitropi de a nu le vinde prea scump şi a avea

[18] Arhiva bisericii „Sf. Voievozi“ Negreni, administrative, (1907-1920).
[19] Factura, original, Nicolae Spineanu-Bucureşti, arhiva bisericii, administrative, 1920.
[*] Banca populară „Râul Doamnei“ din Piscani a fost înfiinţată în anul 1907, preşedinte fiind pr. Nae Negrenu.
[**] Zidul de la poartă a fost restaurat între anii 2004-2005, prin strădania preoţilor Nicuşor Păiuş şi Cristian Dorobanţu, fondurile necesare fiind asigurate de către primăria comunei Dârmăneşti (primar Emil Ciolan).

întotdeauna, făcând venit panganului; 9. Hotărâm a se face chitanţier pentru parohie parafat şi numerotat de noi….”[20].

La 1 septembrie 1927, Consiliul parohial Piscani-Negreni, întrunit în şedinţă extraordinară, reia în dezbatere problema renovării ambelor locaşe de cult din parohie:

1. Decidem a se închide cimitirul bisericii „Sf. Voievozi“; 2. Decidem a se înveli partea dinainte a bisericii „Sf. Nicolae“ (din Piscani) până la turlă; 3. Decidem a se face strănile bisericii „Sf. Nicolae“, totodată mulţumind preotului paroh pentru donaţia de blăni bune de stejar (date) în acest scop[*]; 4. Onor epitropi vor distruge prin scoatere sacâmii şi crângul din curtea bisericii Sf. Voievozi; 5. Aprobăm bugetul pe anul 1937, precum şi ştergerea (spălarea, n. n.) şi repararea picturii bisericilor (din parohie, n. n.) hrana pictorilor şi sfinţirea bisericilor, care costă 50.000 lei; 6. Dăm putere onor epitropi şi d-lor consilieri C. P. Bucur, C-tin Em. Găiştanu şi C-tin Gh. Savu să trateze cu operanţii pictori, spre a începe pictura bisericilor în primăvara anului 1928. La împlinirea încasărilor se va stărui pe lângă d-l primar să ne dea suma de 30.000 lei din venitul anului 1927 şi să ne aloce o sumă cât mai mare în bugetul anului 1928; 7. Se va interveni oficial de către preotul paroh pe lângă diverse persoane din comună şi din afară care să facă oferte băneşti în folosul bisericilor; 8. Se va scoate la licitaţie spre vânzare arbori izolaţi, crăci de arbori etc. spre a se strânge cât mai multe fonduri în folosul bisericilor…“[21].

Alte intervenţii pentru pictura bisericii „Sf. Voievozi“ din Negreni s-au făcut în anul 1931, când Consiliul parohial aprobă devizul întocmit de pictorul Nicolae D. Dimitriu din Bucureşti, în valoarea de 90.000 lei. Redăm integral procesul verbal încheiat de Consiliul parohial la data de 28 martie 1931:

„Proces Verbal

Noi, membrii Consiliului parohial Sf. Voievozi, adunaţi în cancelaria parohiei, am luat în dezbatere pictura bisericii din acest sat. Având în vedere că biserica Sf. Voievozi, încă de la clădirea sa, în 1818, este nepictată de fel (s. n. R.D.D.) şi că autorităţile superioare bisericeşti ne impun de multă vreme să pictăm biserica, Consiliul, în majoritate: 1. Aprobă a se picta biserica în ulei şi aur (*sic!*); 2. Aprobă opera d-lui pictor N. D. Dimitriu-Nicolaide, cu suma de 90.000 lei, sub alăturatul deviz, Consiliul găsind de cuviinţă că este cea mai bună ofertă, şi ca preţ şi ca lucrare…; 3. Hotărăşte a se interveni la Sf. Arhiepiscopie a Ungrovlahiei spre a fi aprobată conf. regulamentelor în vigoare. Drept pentru care am dresat prezentul proces verbal azi 28 martie 1931.

Preşedinte, Pr. Grigore P. Olteanu

Membrii: Ion I Lemnaru, C-tin Gh. Savu, Gh. V. Retevoiescu, C-tin Em. Găişteanu, Costică C. Moraru, Petre N. Popa, C. N. Lixandru“[22].

[20] Arhiva bisericii „Sf. Voievozi“ Negreni, administrative, 1926-1930.

[*] Stranele de stejar donate de pr. Grigore P. Olteanu în 1927 au fost în fiinţă până în data de 9 august 2005, când au fost scoase din biserică în vederea instalării schelelor pentru restaurarea picturii de către pictorul Mircea Munteanu.

[21] *Ibidem.*

[22] Arhiva bisericii „Sf. Voievozi“ Negreni, administrative, 1931-1935 n. f.

La 17 octombrie 1935, ca urmare a repetatelor apeluri adresate forurilor superioare, Ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor, prin Comisia Monumentelor Istorice, aprobă un deviz pentru reparaţii radicale la cele două monumente istorice din Piscani şi Negreni, renunţându-se, din lipsă de fonduri, la pictura acestora.

DEVIZ

Pentru repararea bisericii „Sf. Voievozi“ din parohia Piscani: 1. Tencuieli cu mortar de var gras la pereţii exteriori - 2.000 de lei; 2. Trotuare din beton de 0,5 cm (*sic!*!) grosime, cu lăţimea de 0,60 cm - 6825 de lei; 3. Ferestre din lemn de brad aşezate pe toc de stejar, cu un singur rând de cercevele la turla Pantocratorului. Geamuri semi-duble şi vopsit cu culoare de ulei - 3.600 de lei; 4. Căptuşitul pereţilor de scânduri au turlelor cu tablă zincată de 22 foi legătura - 23.400 de lei; 5. Îndreptatul crucilor la cele două turle, asigurându-se crăcane noi de fier, fixate cu popi noi, şi aşezarea tablei pe unde se fac reparaţii, precum şi vopsitul lor - 3.000 de lei; 6. Învelitoare de tablă zincată de 22 foi legătura, a 45 kg* - 26.000 de lei; 7. Asterială de scânduri de brad de 0,02 m grosime bătură pe ambele şarpante - 8800 de lei; 8. Neprevăzute - 1.690 de lei.

Arhitect, Becu Pr. Grigore P. Olteanu“[23].

Un alt deviz (nedatat) întocmit de ing. Nicolae Gh. Hoinărescu din cadrul Ministerului Lucrărilor Publice şi comunicaţiilor, în valoare de 48.000 lei, a fost de asemenea, infirmat de către consiliul parohial, din lipsă de fonduri.

La 29 august 1936, Consiliul parohial Negreni întocmea următorul act:

„Proces Verbal

Noi membrii Consiliul parohial, adunaţi în primărie sub preşedinţia preotului paroh Grigore P. Olteanu, am luat în dezbatere reparaţiile celor dăuă biserici şi decidem:

I. Admitem pentru biserica Negreni facerea corului de brad în interior şi vopsitul turlelor, stabilind următoarele preţuri:

1. Ziua de lucru pentru zidar - 40 de lei, plus mâncare de la enoriaşi;
2. Ziua de lucru pentru tâmplar - 50 de lei; “
3. Ziua de lucru pentru vopsitor - 60 de lei; “
4. Pentru un transport de nisip - 50 de lei; “

II. Delegăm cu întreaga reparaţie a bisericii „Sf. Nicolae“ Piscani pe d-nii Ion T. Florea (primarul comunei, n. n.) Gheorghe N. Boncea (epitropul bisericii, n. n.) şi pe

---

* Pentru biserica „Sf. Nicolae” din Piscani.

23 *Ibidem*. Din cuprinsul devizului se poate constata că s-a renunţat, din lipsă de fonduri, la pictura bisericii. Abia la începutul acestui mileniu (al treilea) graţie sponsorizării de către doamna Aurelia Butaru, care a donat bisericii o sumă substanţilă, primăriei com. Dârmăneşti (primar Emil Ciolan) precum şi enoriaşilor din acest sat, care au contribuit în cea mai mare parte la susţinerea acestei operaţiuni, s-au început lucrările de pictură (2002-2004) de către prof. univ. Nicolae Sava din Bucureşti.

C-tin Dumitrescu (viitorul preot) care sunt împuterniciţi a procura materiale şi a angaja lucrători, fie în regie, fie prin bună învoială.

D-lor vor respecta planurile şi devizele de la dosarul parohiei după care se va face licitaţia pentru care am dresat prezentul proces verbal.

Preşedinte, pr. Gr. P. Olteanu“[24]. Primar, Ion T. Florea

Reparaţii i s-au făcut imobilului bisericii din Negreni şi prin anii '60 ai secolului abia trecut, un proiect de lucrări de reparaţii fiind întocmit de către Serviciul Tehnic Raional Piteşti. Din conţinutul acestui document reţinem valoarea de 13.853 lei pentru reparaţiile menţionate în următorul document:

„Memoriu pentru reparaţiile bisericii „Sf. Voievozi“ din satul Negreni.

Acest lăcaş având acoperişul din şiţă, deteriorat complet,urmează a fi refăcut, asemenea şi împrejmuirea. pentru aceasta s-a întocmit un deviz care se ridică la valoarea de 13.853 lei.

Şef Serviciu Proiectare, Arhitect, Agemolu“[25].

Tablou de materiale

1.	Şiţă, bucăţi 113.400	6.804 lei
2.	Cuie de şiţă, 126 kg	756 lei
3.	Cuie de 6 cm 4,200 kg	21 lei
4.	Şipci de 3,5 cm (grosime) 3,360 m	998 lei
5.	Carbolinoleum, 64 kg	336 lei
	Total	8915 lei

Alte lucrări de renovare a imobilului bisericii Negreni s-au făcut în anul 1973, după instalarea preotului Ion Andreescu[*], când biserica a fost acoperită cu şindrilă, turlele renovate şi acoperite cu tablă galvanizată, zidul de la faţadă fiind reacoperit şi şiţă.

Ample lucrări de restaurare a monumentului istoric, din sec. XVIII, biserica „Sf. Voievozi“ din Negreni, s-au făcut la începutul acestui secol, în timpul pr. Cristian Dorobanţu[**].

În timpul „păstoririi“ lui s-au iniţiat ample lucrări de restaurare, în prim-plan fiind pictura bisericii, realizată între anii 2002-2004 de către o echipă de studenţi-pictori sub conducerea prof. univ. Nicolae Sava din Bucureşti. Pictura, de factură bizantină, tradiţională la noi, este specifică vechimii bisericii, dând impresia că a fost doar restaurată (retuşată). Chiar şi „tabloul votiv“, din stânga pronaosului, realizat „din memorie“ de către artist, în lipsa unui tablou original, este destul de sugestiv, el redând

[24] *Ibidem*. Arhiva bisericii „Sf. Voievozi” Negreni, cercetată în 1983, de tatăl meu, Teodor Dina, cu bunăvoinţa preotului Ion Andreescu şi a cântăreţului Constantin (Nel) Căteanu.

[25] Arhiva bisericii „Sf. Voievozi“ Negreni, copii în colecţia Teodor Dina.

[*] Preotul Ion Andreescu, încă în viaţă, originar din satul Păcioiu (com. Coşeşti), născut la 6 iulie 1924.

[**] Originar din com. Mihăeşti, satul Valea Popii, pr. Cristian Dorobanţu, s-a născut la data de 23 ianuarie 1967.

chipurile ctitorilor din sec. VIII şi XIX, respectiv Anghel polcovnicul, Hagii Ţenea şi Ştefan Belu, care „ţin în mâini“ macheta bisericii, ctitorită de ei.

Asemenea, a fost reconstruit „din temelie“ zidul-gard de la faţadă, fondurile pentru susţinerea lucrărilor fiind asigurate de către enoriaşi şi de primăria comunei Dârmăneşti.

Privită din exterior, din afara zidului de incintă, prevăzut cu porţi monumentale, care să reziste în timp, biserica „Sf. Voievozi“ din Negreni, de la a cărui „târnosire“ au trecut 190 de ani, se înalţă maiestuos, cu cele două turle ale sale, ca o corabie pe oceanul planetar. Pictura din interior, frescă în stil bizantin tradiţional, este în armonie cu vechimea monumentului şi dă impresia că a fost doar spălată şi retuşată. Alternanţa zidurilor interioare şi cele două deschideri spre „neant“ din dreptul turlelor, amplifică mult cântările la strană[*].

A urmat clasele primare şi gimnaziale în comuna natală, iar seminarul teologic la Bucureşti, absolvindu-l în anul 1987. În anul 1988, după căsătorie, fiind hirotonit preot de către actualul episcop Calinic, al Argeşului şi Muscelului, a fost numit titular la biserica din satul Dârmăneşti, în 1989, fiind transferat la biserica „Sf. Voievozi“ din Negreni.

În prezent, la acest locaş de cult ortodox, funcţionează pr. paroh Nicolae Păiuş, continuator al unei lungi „dinastii“ de preoţi în acest sat (strănepot pe linie maternă al pr. Gr. P. Olteanu 1919-1967) şi pr. Cristian Dorobanţu. Din discuţia cu preotul Cristian Dorobanţu (2 noiembrie 2004) am înţeles că „sfinţirea“ bisericii nu se va face în cursul anului 2005 (nu s-a făcut nici până în prezent (ianuarie 2008) deoarece parohia nu mai dispune de bani în buget, iar aceasta (sfinţirea) împreună cu mobilierul şi celelalte obiecte de cult care vor trebui înlocuite, necesită mari sume de bani.

PAGES OF HISTORY OF AN OLD MONUMENT FROM THE 18-TH CENTURY, THE *SAINTS VOIVODES CHURCH* FROM NEGRENI, ARGEŞ COUNTY

Abstract

In this article the author presents a short history of the village Negreni, Dârmăneşti parish, Argeş County, underlining aspects of the Bronze, Dacian-Roman, Medieval, and Pre-modern Epochs. The most part of the article is dedicated to the historic monument the *Saints Voivodes Church* from Negreni, founded in 1798 by the commander Anghel and Hagi Ţenea.

[*] Am vizitat biserica „Sf. Voievozi“ în data de 20 iunie 2005, în ziua de „Sf. Treime“. Am ascultat slujba oficiată de către pr. Nicolae Păiuş şi Cristian Dorobanţu, ajutaţi la strană de cântăreţul Jan Barbu şi corul doamnelor din Negreni. Curăţenia exemplară din „locaşul Domnului“ este întreţinută de d-na Elena Păiuş, mama pr. Nicolae Păiuş.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

„CUM SĂ FACI CERNEALĂ SĂ SCRII CU DÂNSA PĂ HÂRTIIE”. PREPARAREA LICHIDELOR PENTRU SCRIS ÎN MANUSCRISELE ROMÂNEŞTI (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA - PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

FLORINA MANUELA CONSTANTIN*

Răsfoind manuscrisele româneşti realizate spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui următor vom întâlni cu certitudine şi diverse reţete de preparare a lichidelor necesare scrisului şi ornamentaţiei suportului scrierii, precum cerneala roşie, verde, vânătă sau neagră, obişnuită, şi câteodată cerneala albastră, galbenă, lichidul de aur şi cel de argint.

Numărul mare de reţete de cerneală din această perioadă este legat de răspândirea scrisului care devine o îndeletnicire practicată de un număr tot mai mare de persoane, provenind din rândul unor categorii sociale tot mai diverse. Pe lângă varietatea cromatică a cernelurilor, se constată, la o analiză mai atentă, şi o varietate a compoziţiei, reţetele ilustrând mai multe tipuri de cerneală folosite de-a lungul timpului, cerneală vegetală, „populară” ori din lemn de campeche, carbonoasă (pe bază de funingine), fero-galică (cu bază de fier), versicoloră, diversele culori fiind obţinute pe bază vegetală, animală sau chimică[1]. Deoarece principalul motiv al consemnării reţetelor este de natură practică, nu surprinde faptul că prepararea cernelii „negre”, cea mai utilizată de către cunoscătorii scrisului, se bucură, totuşi, de cea mai mare atenţie.

Unele modele de pregătire a cernelii sunt deja cunoscute, au fost publicate sau se face referire la ele în articole şi lucrări de specialitate[2], altele sunt inedite[3] şi pot servi la clarificarea şi îmbogăţirea informaţiilor privind acest aspect care face obiectul disciplinei paleografiei, dar tot atât de bine poate interesa şi pe istoricii preocupaţi de cultura sau de viaţa cotidiană a vremii.

---

* Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, Bucureşti.

[1] Pentru o clasificare a tipurilor de cerneluri cel mai des folosite de-a lungul vremii v. Elena Bogdanovici, *Cernelurile şi istoricul lor*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 210-217, care propune o abordare din perspectivă chimică a evoluţiei cernelii.

[2] Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *Cromatica poporului român cu 46 figuri în text*, Bucureşti, 1914, p. 212-213; Emil Vârtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 88-93 (a se vedea în mod deosebit trimiterile din aparatul ştiinţific); Dragoş Şesan, *Vechi reţete de cerneluri*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1-2/2003, p. 426-428.

[3] Am folosit ca sursă 16 manuscrise româneşti provenind de la Biblioteca Academiei Române (BAR), după cum urmează: Mss. 270, 1316, 1457, 1632 (fost 6534), 1795, 1820, 1837, 2033, 2035, 2387, 2546 (fost 6263), 2713, 3506, 4353, 5188, 5806.

Cerneala uzuală

Pentru început vom semnala unele particularităţi ale terminologiei vremii privind cerneala. Spre exemplu, această cerneală uzuală, „de scris de opşte”[4], cum o caracterizează unii autori de manuscrise, este desemnată în epocă prin simplul cuvânt „cerneală”, care, însă, includea în semnificaţia sa iniţială şi caracteristica cromatică a acestui lichid[5], etimologia termenului având la bază adjectivul slav **чрънъ**- *negru*, cu derivatul **чрънило** însemnând *negreală*[6]. Câteodată se foloseşte sinonimul său latin, „negreală”, care, prin extensie, putea desemna, ca şi „cerneală”, orice lichid de scris, fiind însoţit în acest caz de determinantul culorii sau al compoziţiei: „negrală albastră”, „negrală de aur”[7]. Rezultă astfel o alăturare de termeni contradictorii pentru româna zilelor noastre, pentru care substantivul *negreală* face trimitere strictă la o singură culoare, negru. Atragem atenţia şi asupra cuvântului „văpsă”, adică vopsea, care avea sensul de *culoare* şi nu cel actual.

„Pentru facerea dă cerneală”[8] sau de „cerneală curată”[9] reţetele propuse sunt asemănătoare din punct de vedere al materiei prime folosite. Toate recomandă gogoşi de ristic (numite „gogoşi de răstic”, „de răstig”[10], „de răstică”[11], „de ristih”[12]), calaican (cu variantele „calacan”[13], „călăcan”[14]) şi comid (sau „comit”[15]), împreună cu un lichid care poate fi apă curată[16], vin (se preferă vinul alb[17]) sau oţet[18] ori poate fi un amestec de apă şi „oţet bun”[19], ori de apă şi vin alb[20]. Gogoşile de ristic, atât de cunoscute încât adesea sunt denumite simplu „gogoşi”[21], sunt excrescenţe apărute pe ramurile şi frunzele anumitor stejari în urma înţepăturii unor specii de insecte şi conţin acid tanic. Ele se utilizează în combinaţie cu o sare, calaicanul, denumire populară, de origine neogreacă, a sulfatului de fier[22], şi cu o substanţă care asigură aderenţa la hârtie, în

[4] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare: DANIC), Ms. 591, f. 167r (apud Dragoş Şesan, *Vechi reţete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 427).
[5] Sensul iniţial al cuvântului *cerneală* era mai larg, semnificând orice culoare neagră care servea la vopsit; prin specializare, *cerneala,* (uneori completată prin „de scris”), a ajuns să desemneze şi lichidul preparat pentru scris (la origine negru, prin extensie, de orice culoare); *Dicţionarul limbii române - DLR*, tom I, partea II, C, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul”, 1940, p. 302.
[6] Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum,* Vindobonae, 1862-1865, p. 1121-1122.
[7] BAR, Ms. 1457, f. 132r-v.
[8] BAR, Ms. 3506, f. 1r.
[9] *Ibidem,* Ms. 1316, f. 178v.
[10] *Ibidem,* Ms. 2033, f. 1v.
[11] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale (în continuare: DJAN) Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.
[12] BAR, Ms. 1837, coperta II interioară.
[13] *Ibidem,* Mss. 1820, f. 128v; 2033, f. 1v.
[14] *Ibidem,* Ms. 1632, f. 54v.
[15] *Ibidem,* Mss. 1457, f. 71v; 1632, f. 54v.
[16] DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.
[17] *Ibidem,* Ms. 1632, f. 54v.
[18] *Ibidem,* Mss. 1820, f. 128v; 1837, coperta II interioară.
[19] *Ibidem,* Ms. 3506, f. 1r.
[20] *Ibidem,* Mss. 1632, f. 54v; 2033, f. 1v; 2713, f. 46.
[21] În epocă erau utilizate şi în cosmetică, de către femeile care îşi înnegreau genele (*DLR,* tom IX, litera R, Bucureşti, Editura Academiei, p. 444).
[22] *Ibidem,* tom I, partea II, C, p. 31 (din ngr. καλαχάνι).

general comidul (guma arabică)[23], acesta putând fi înlocuit un alt clei vegetal, de cireş, de vişin[24], sau combinat cu „candel bun”[25]. Sărurile de fier tratate cu acid tanic, existent în gogoşile de ristic, dar şi în vin, dau culoarea cenuşie negricioasă a compoziţiei, care, cu timpul, sub influenţa oxigenului din aer, se înnegreşte[26]. În funcţie de cantităţile din fiecare substanţă incluse în preparat se obţin diferite nuanţe de cerneală neagră[27].

Aşadar, aceste reţete ne propun, de fapt, modele de preparare a cernelii fero-galice, o cerneală cu bază de fier, caracteristică pentru secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, de când provin şi manuscrisele cercetate, perioadă în care câştigă tot mai mult teren în detrimentul celei carbonoase, pe bază de funingine. În Europa, trecerea de la întrebuinţarea cernelurilor carbonoase la cele fero-galice se face la începutul secolului al XVIII-lea[28], evoluţie vizibilă şi în lumea românească, chiar dacă vechile metode de pregătire a cernelii, din funingine (numită *chinoros*[29]) sau vegetală, aşa-zisă „populară”, (spre exemplu, din coji verzi de nucă[30]), nu sunt abandonate cu totul. Cunoştinţele privind cerneala chimică pe bază de carbon, din funingine, alcool (rachiu, ţuică) şi clei vegetal, de un negru închis şi lucios, continuă să fie puse în aplicare până spre sfârşitul scrierii chirilice la noi[31].

Cea mai veche carte de bucate românească care s-a păstrat cuprinde la final câteva reţete practice, traduse din italiană, printre care şi „învăţătură de a face cerneală de scris bună”. Citind ingredientele („gugoşi de cerneală”, apă sau vin alb, comid, „piatra cailor di cea verde”) şi cele trei procedee de combinare a lor, conform „învăţăturii lui Fior Avanti”, constatăm că modelele de provenienţă italiană sunt tot variante ale cernelii fero-galice. Dacă „gugoşile de cerneală” pot fi uşor identificate cu gogoşile de ristic, singura problemă o ridică denumirea „piatra cailor” pentru care editorii cărţii nu au găsit vreo soluţie de interpretare. Prin analogie cu metodele româneşti de obţinerea a acestui tip de cerneală, care se înnegreşte prin tratarea unei sări de fier cu acidul tanic din gogoşi, sub sintagma „piatra cailor di cea vérde” s-ar putea ascunde calaicanul, sulfatul feros care, în stare cristalină, are o culoare verzuie[32]. În schimb, reţeta italiană aduce ca noutăţi apa de trandafir, pentru cazul în care cerneala

---

[23] *Ibidem*, p. 681; cuvântul *comid,* echivalentul popular al gumei arabice, provine din termenul neogrec κομμίδι.
[24] DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.; o reţetă de cerneală de la începutul sec. al XIX, pregătită însă pe bază de funingine, foloseşte ca aderent cleiul de prun (Emil Vârtosu, *op. cit.,* p. 88).
[25] BAR, Ms. 270, f. 1v.
[26] Elena Bogdanovici, *Cernelurile şi istoricul lor*, în „loc. cit”, p. 213.
[27] Dragoş Şesan, *Vechi reţete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 428.
[28] Elena Bogdanovici, *Cernelurile şi istoricul lor*, în „loc. cit”, p. 211.
[29] Termen provenit din germ. *Kienruss*, funingine calcinată de brad, de unde derivă şi numele cernelii negre astfel preparate (Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 90, nota 76; *DEX. Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 170).
[30] Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit*., p. 212.
[31] Acest tip de cerneală a fost întrebuinţat foarte mult începând cu a doua jumătate a sec. al XVII-lea (Emil Vârtosu, *op. cit*., p. 88, unde este publicată şi o astfel de reţetă, utilizată la începutul secolului al XIX-lea); folosirea ei până târziu este dovedită şi de menţiunea potrivit căreia în judeţul Muşcel, până pe la 1872, cerneala se făcea tot cu funingine (reţeta redată la Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit*., p. 212). Toate vechile cerneluri vor fi înlocuite treptat de cele cu anilină spre sfârşitul secolului al XIX-lea (Emil Vârtosu, *op. cit*., p. 90).
[32] *DEX*, p. 125.

ar fi prea groasă (prima variantă de preparare), şi puţină sare adăugată în compoziţie (varianta a doua)[33].

Unele reţete ale acestei cerneli fero-galice, „la modă”, se mulţumesc doar să enumere ingredientele necesare şi cantităţile, exprimate în dramuri[34], altele explică şi metoda de pregătire a lor. Gogoşile şi calaicanul se pisează „bine” şi se strecoară, apoi se amestecă cu lichidul şi se fierb[35]. Aşa cum constata şi Emil Vârtosu[36], alternativa fierberii este expunerea la soare a amestecului: „Toate aceştia să să plămădească într-o sticlă, le pui la soare de şed 3 zile, clătindu-le pă fiiecare zi de câte […] ori.”[37] Pentru o cerneală foarte bună ni se propune chiar şi varianta combinată, în care compoziţia se fierbe şi după răcire se scoate la soare[38].

O singură reţetă[39] face notă discordantă cu cele prezentate anterior, din cauza rarităţii sale. Este vorba de cerneala din lemn de campeche, un arbore ce creşte în America tropicală, al cărui pigment, hematoxilina, a fost introdus pe continentul nostru în secolul al XVI-lea[40]. În popor, lemnul cu proprietăţi colorante este cunoscut sub numele de băcan, iar în reţeta în discuţie i se spune „bacan mur[41] sau lemn negru[42]”, deosebit de aşa-numitul băcan roşu, întrebuinţat mai ales pentru înroşitul ouălor de Paşte. Deşi titlul sub care este enunţată tehnica pregătirii acestui lichid de scris: „Răţătă de cerneală pansă” nu pare în măsură să ne lămurească despre ce culoare de cerneală este vorba, ingredientele folosite -extract de campeche, piatră acră, zahăr, gumă arabică-, sunt specifice pentru o cerneală roş-violetă care, aplicată pe hârtie, se înnegreşte, fără a ajunge la negru absolut[43].

Cernelurile colorate

Cerneala roşie. Dintre cernelurile colorate cea mai întrebuinţată este cerneala roşie, cunoscută şi cu numele de *chinovar*, (termen ce se regăseşte în manuscrisele româneşti sub forma „chinavar”[44], „chinăvar”[45] „schinavari”[46]) sau *cinabru* (în

[33] Ms. 1120 de la BAR, publicat de Ioana Constantinescu sub titlul *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, cu un studiu introductiv de Matei Cazacu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, la sfârşitul căruia se regăsesc trei variante ale unei reţete de cerneală, zece sfaturi pentru lustruitul argintăriei, a vaselor de cositor, a armelor de foc şi trei pentru fabricarea prafului de puşcă (p. 169-173).

[34] BAR, Mss. 1316, f. 178v; 2033, f. 1v; 2713, f. 46; 2387, f. 106v.

[35] *Ibidem*, Mss. 270, f. 1v; 3506, f. 1r (v. anexele I şi II). Aceeaşi metodă reiese şi din Ms. 1820 de la BAR, f. 128v („Gogoşile să le piseze bine, cum şi celelalte, şi puindu-le într-o oală zmălţuită, să le hearbă până să va umfla de doo ori, apoi reci, să le strecoare”.)

[36] Emil Vârtosu, *op. cit*., p. 89.

[37] DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r; această variantă este preferată şi în cazul unei reţete dintr-un manuscris din prima jumătate a secolului al XIX-lea, provenind din zona Covurluiului (Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit*., p. 212-213).

[38] BAR, Ms. 1632 (v. anexa III).

[39] *Ibidem*, Ms. 1457, f. 71v (v. anexa IV).

[40] DLR, tom I, partea I, A-B, Bucureşti, Librăriile Socec, 1913, p. 407; Elena Bogdanovici, *Cernelurile şi istoricul lor*, în „loc. cit”, p. 215.

[41] Cuvântul se regăseşte în nomenclatura populară a culorilor, pentru a sugera culoarea neagră (Tudor Pamfile, Mihai Lupescu, *op. cit*., p. 16).

[42] În lb. franceză *bois de campêche* e sinonim cu *bois noir*.

[43] Elena Bogdanovici, *Cernelurile şi istoricul lor*, în „loc. cit”, p. 215.

[44] BAR, Mss. 1795, f. 276-277; 2035, f. 11v; 4353, f. 5r-v.

[45] *Ibidem*, Ms. 5188, f. 47v.

[46] DANIC, Ms. 591, f. 167r (apud Dragoş Şesan, *Vechi reţete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 426).

manuscrise, cu varianta „ţinabor"[47], „ţinabru"[48]). Cu chinovar se scriau doar anumite pasaje, iniţiale, din manuscrise şi acte de cancelarie, în rest substanţa servind la ornamentaţia acestora, la realizarea miniaturilor, la fel ca şi celelalte tipuri de cerneală colorată. În privinţa documentelor, tradiţia scrierii cu chinovar a fost moştenită din cancelaria bizantină, unde roşul era simbolul exclusiv al suveranului, aşa încât şi în ţările române extracarpatice folosirea chinovarului, ca privilegiu domnesc, era reglementată după reguli stricte şi limitată la actele emise de cancelarie[49].

Dând citire reţetelor pentru prepararea cernelii roşii constatăm că termenul *chinovar*, cu sinonimul său, *cinabru*, are o dublă accepţiune. Desemnează atât cerneala de culoare roşie, adică produsul finit, cât şi substanţa chimică, sulfura roşie de mercur (miniu), care intră în componenţa ei. Atunci când se prezintă şi metoda de obţinere a sulfurii de mercur, pe lângă cea a cernelii, pentru claritate se face următoarea distincţie: „Cum să faci chinavaru" şi „Cum să faci chinavaru să scrii pă hârtiie"[50]. Revenind la sfaturile propriu-zise de preparare a cernelii roşii, observăm că acestea se aseamănă[51]: sulfura de mercur se „amestecă cu apă, foarte bine", se adaugă, ca stabilizator, câteva picături de gălbenuş de ou sau comid, şi, dacă mai este necesar, „o jumătate dram candel"[52], apoi „stând la dospeală vreo zi…amestecă până când vei vedea că curge den condeiu lesne"[53].

Un alt fel de cerneală roşie apelează, în locul colorantului chimic, chinovar, la o materie colorantă furnizată de o insectă, carminul (în limbajul documentelor, „cârmâz"). Acesta se dizolvă în apă fiartă sau în spirt de ţipirig (amoniac[54]), stabilizatorul fiind în ambele situaţii comidul. Reţeta[55] ţine să precizeze, între paranteze, că este întrebuinţat în cazul de faţă un anume tip de cârmâz[56], cel animal, extras din gogoşile roşii depuse de coşenilă (numită „cocinelă"[57]) pe o specie de stejar, şi nu cârmâzul vegetal, obţinut din sucul roşu închis al fructelor plantei cu acelaşi nume.

Cerneala verde, cerneala vânătă, cerneala albastră, cerneala galbenă. Nu sunt cerneluri „de scris", ci de înfrumuseţare a cărţilor şi documentelor. Cea **verde** este o cerneală chimică, obţinută din acetat bazic de cupru, adică rugina verde a aramei sau „coclealǎ" în limbaj popular[58]. În manuscrisele vremii i se spune „grişpan"[59] sau „crişpan"[60], iar dacă vrei „cerneală bună, verde să faci" trebuie să obţii un amestec din această substanţă, oţet sau zeamă de lămâie şi comid, pe care îl freci bine până se

---

[47] BAR, Mss. 2035, f. 11v; 4353, f. 5r-v.
[48] *Ibidem*, Ms. 5188, f. 47v.
[49] Pentru amănunte privind întrebuinţarea chinovarului în documente de cancelarie şi manuscrise, v. Emil Vârtosu, *op. cit*., p. 90-92.
[50] BAR, Ms. 1795 (<Erminie>), f. 276-277 (v. anexa V).
[51] *Ibidem*, Mss. 2035, f. 11v; 4353, f. 5r-v; 5188, f. 47v (v. anexa VII).
[52] *Ibidem*, Ms. 1795, f. 277.
[53] *Ibidem*, Ms. 2035, f. 11v (v. anexa VI).
[54] *DLR*, tom X, partea a 3[a], serie nouă, litera S, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1990, p. 1387.
[55] *Ibidem*, Ms. 1457, f. 71v (v. anexa IV).
[56] Pentru semnificaţiile termenului şi, implicit, pentru tipurile de cârmâz, v. *DLR*, tom I, partea II, C, p. 150.
[57] Este vorba de insecta coccus cacti, din ordinul coccide, denumită în franceză *cochenille*, în italiană *coccinilla* (*Ibidem*).
[58] *DLR*, tom II, partea I, F-I, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934, p. 314.
[59] BAR, Mss. 2035, f. 11v; 5188, f. 47v.
[60] *Ibidem*, Ms. 4353, f. 5r-v.

subţiază[61]. Pentru această culoare se vehiculează încă o metodă de preparare, pornind de la principiul amestecului a două culori primare pentru a obţine una complementară. Aşadar, cerneala galbenă, deja pregătită pentru scris, trebuie combinată cu o materie colorantă albastră - *sineală*[62]: „di voeşti ca să aibă colоră verdi, pune într-însa puţină sinală stinsă şi vitriol”[63].

În schimb, reţetele pentru „cerneală frumosă, **vânătă**” dezvăluie folosirea unui pigment vegetal, care poate fi zeama extrasă din fructele negre ale socului: „Ia bobe negre care face în florile socului cât îţi este voia, storce mezul afară, pune petre acre pisate, a patra parte oţet şi puţintel ud şi vei avea cerneală frumoasă vânătă.”[64] Aceleaşi ingrediente şi acelaşi mod de combinare a lor sunt valabile şi în cazul în care pigmentul se extrage din „poamă di boz”[65] în loc de fructe de soc.

Tot o cerneală cu bază de coloranţi vegetali este şi cea **albastră** care utilizează ca substanţă colorantă indigoul, obţinut din frunzele plantei omonime[66]. Acestuia i se adaugă o subtanţă minerală, piatră acră (alaun, adică sulfat dublu de aluminiu şi potasiu), şi un acid, vitriolul, iar ca stabilizator, guma arabică[67]. Singura reţetă de cerneală albastră întâlnită atrage atenţia prin particularitatea terminologică. Termenul popular „comid” este înlocuit cu sinonimul său de origine latină „gumi arabică”, tot aşa cum obişnuitul „cerneală” este redat prin varianta sa latinească „nigrală”.

Maniera de obţinere a **cernelii galbene** este mai greu inteligibilă din cauza unui termen necunoscut care nu ne permite să aflăm de unde provenea acea „văpsă galbenă” care asigura pigmentarea lichidului. Aceasta se fierbea în apă, apoi se combina cu piatră acră şi gogoaşă de ristic, ambele pisate „şi apoi scrii şi văpsăşti cu dânsa ci vrei”[68].

Lichidul de aur şi cel de argint

O categorie aparte de lichide pentru scris, necesare realizării actelor domneşti şi manuscriselor, este reprezentată de lichidele metalice, de aur şi de argint. Soluţia de aur ţine de tradiţia bizantină a scrierii hrisografice, privilegiu domnesc, ca şi scrierea cu chinovar, şi se întrebuinţează la redactarea anumitor părţi ale documentelor de cancelarie şi ale manuscriselor, dar şi la realizarea unor elemente decorative ale acestora. Mult mai rar se utilizează lichidul de argint, în condiţiile în care serveşte doar pentru ornamente şi unele semne de punctuaţie şi nu la scrierea propriu-zisă[69].

Reţetele întâlnite în manuscrise dau la iveală faptul că, în locul cernelii cu conţinut efectiv de aur, se putea folosi şi o imitaţie a acesteia, un amalgam de mercur cu alte metale[70] sau o soluţie obţinută din mercur („argint viu”), var nestins şi oţet tare, în care galbenul specific aurului era asigurat de substanţa colorantă extrasă din şofran.

---

[61] *Ibidem*, Mss. 2035, f. 11v (v. anexa VI); 4353, f. 5r-v; 5188, f. 47v (v. anexa VII).
[62] *DLR*, tom X, partea a 3ª, serie nouă, litera S, p. 959.
[63] BAR, Ms. 1457, f. 71v şi 132r (v. anexa IV).
[64] *Ibidem*, Ms. 5806, f. 9, nr. 158.
[65] *Ibidem*, Ms. 5188, f. 47v (v. anexa VII).
[66] *DLR*, tom II, partea I, F-I, p. 632.
[67] BAR, Ms. 1457, f. 132v (v. anexa IV).
[68] *Ibidem*, f. 71v (v. şi anexa IV).
[69] Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 93.
[70] BAR, Ms. 1795 (<Erminia>), f. 201; sub titlul „Cum să faci slove de aur” (v. anexa V).

Pentru a avea o cerneală asemănătoare celei de argint se putea folosi acelaşi preparat ca şi pentru aur, cu condiţia să se renunţe la şofranul cu rol colorant[71].

Pentru lichidul propriu-zis de aur, numit câteodată „negrală de aur”, este necesar ca dintre ingrediente să nu lipsească „file de aur”[72]. Una dintre erminiile româneşti oferă sfaturi atât pentru o imitaţie a aurului, cum am arătat anterior, dar şi „pentru cum să pisezi aurul să scrii cu el”[73], în ambele situaţii, însă, fără a preciza pe ce tip de suport al scrierii ar putea fi utilizate produsele obţinute, aşa cum se procedează, de exemplu, în cazul sfatului „Cum să faci chinovaru să scrii pă hârtiie”[74]. Formulele permisive: „fă orice vei vrea cu dânsul”, cu referire la lichidul de aur, şi „scrie cu condeiul unde vei vrea”, referitoare la amalgamul cu rol de aur, ridică întrebarea dacă exista posibilitatea aplicării lor şi pe hârtie[75], în afara suportului specific icoanelor, zidul şi lemnul[76].

Tipologia surselor

Pentru cerneala neagră, comună, predomină ca tip de sursă însemnările. Reţetele sunt inserate în câte un manuscris, fie miscelaneu, fie religios, pe paginile sau părţile de pagină rămase libere, de către o altă mână decât cea a autorului manuscrisului, în speţă a unuia dintre proprietarii sau cititorii lui. Se regăsesc în general pe filele de la începutul sau de la sfârşitul cărţii ori pe coperţile interioare, alături de alte informaţii, fără legătură cu conţinutul manuscrisului, însă considerate importante de către cel care le consemnează, informaţii fie de interes strict personal, precum liste de cheltuieli, notiţe de stare civilă, fie de interes general, ca menţionarea unui cutremur sau a unui eveniment politic. Însemnările despre obţinerea cernelii negre sunt des însoţite şi de alte sfaturi casnice, în speţă câteva reţete medicale.

Atunci când nu sunt însemnări, reţetele pentru cerneala neagră sunt incluse într-un miscelaneu, în acea parte de manuscris care tratează în ansamblu prepararea diferitelor lichide utilizate pentru scris[77]. O altă situaţie este adăugarea unei „învăţături de a face cerneală de scris bună”, alături de alte câteva „învăţături” practice, în manuscrise cu tematică unică, precum cartea de bucate[78], logica alăturării ţinând de însuşirea comună tuturor „învăţăturilor”, culinare şi non-culinare, aceea de a fi sfaturi gospodăreşti.

Dacă urmărim din ce medii sociale provin aceste reţete de cerneală observăm că modelul cernelii fero-galice este răspândit şi, ca atare, propus atât de către mediul ecleziastic, cât şi de către cel laic din Ţara Românească şi din Moldova. Faptul că pentru ingrediente asemănătoare sunt recomandate cantităţi diferite dovedeşte că însemnările din manuscrise sunt independente unele de altele, nu au o sursă scrisă comună, au mai degrabă o sursă empirică, fiind rezultatul experienţei directe a fiecărei

---

[71] *Ibidem*, Ms. 2546 (fost 6263), f. 7v („Cu aur şi cu argint să poţi scrie”; v. anexa VIII); o reţetă asemănătoare, pentru imitaţii ale lichidului de aur şi de argint *Ibidem*, Ms. 2035, f. 11v (v. anexa VI).

[72] *Ibidem*, Ms. 1457, f. 132r (v. anexa IV).

[73] *Ibidem*, Ms. 1795, f. 292 (v. anexa V).

[74] *Ibidem*, f. 277.

[75] Pe hârtie se putea aplica aurul şi sub formă de foiţă (Dionisie din Furna, *Carte de pictură*, traducere de Smaranda Bratu Stati şi Şerban Stati, Bucureşti, Editura Meridiane, 1979, p. 75).

[76] Redăm totuşi cele două sfaturi în anexa V, alături de celelalte informaţii provenind din acelaşi ms. 1795.

[77] *Ibidem*, Ms. 2035, f. 11v-12v (v. anexa VI).

[78] Este cazul Ms. 1120 de la BAR, publicat de Ioana Constantinescu sub titlul *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, p. 169-170.

persoane care le consemnează, aşa cum se precizează câteodată în mod explicit prin sintagme precum: „modelu facerii de cerneală cercată”[79], „şi vei avea cerneală minunată” sau „şi într-alt chip, mai bună iasă”, atunci când ni se recomandă maniera optimă de preparare dintre cele două prezentate[80]. În sprijinul afirmaţiei stă şi forma de redactare a reţetelor, evident diferită de la un manuscris la altul. Numeroasele variante ale reţetei de cerneală fero-galică arată că, într-adevăr, aceasta era procedura obişnuită de a face cerneală de scris la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, răspândirea ei datorându-se probabil calităţii produsului obţinut şi uşurinţei cu care se puteau procura şi prepara componentele sale. Asupra aspectului procurării se apleacă însemnarea dintr-un miscelaneu prahovean de la 1799, prin menţiunea „luându-să din târgu”[81], care arată posibilitatea de achiziţionare din comerţ a substanţelor ce nu puteau fi luate direct din natură, fără nevoie de prelucrare.

De obicei, într-un manuscris, reţetele pentru cerneluri colorate şi pentru lichidul de aur şi de argint sunt prezentate împreună, câteodată adăugându-li-se şi cerneala neagră. Ele sunt pomenite cu precădere în două feluri de surse, ambele menţionate şi în cadrul discuţiei despre cerneala obişnuită. Primul este manuscrisul miscelaneu[82], celălalt este cartea de sfaturi practice sub formă manuscrisă. Aceasta din urmă se autointitulează pentru a face cunoscut cititorilor conţinutul său, spre exemplu: „Arătări de vreo câteva doftorii şi meşteşuguri”[83] sau „Foiţă pentru doftorii, ori de ce fel de boale va avea omul”, cu precizarea că, pe lângă „leacuri de orice boli”, cuprinde şi îndrumări „de cel mai mic lucruri”[84], adăugare necesară pentru a justifica includerea în lista de reţete, la numărul 128, a celei pentru „cerneală frumosă, vânătă”[85].

Un gen de izvor cu un specific aparte[86], sunt manuscrisele ce conţin versiuni româneşti ale erminiilor de pictură bizantină, manuale iconografice care slujesc de îndreptar, de ghid, zugravilor de biserici ortodoxe. Utilitatea lor pentru tema noastră provine din faptul că, în afara recomandărilor strict iconografice, unele abordează şi aspecte tehnice de pictură, de preparare şi folosire a culorilor, extinse câteodată şi asupra tipului de suport specific scrierii, hârtia[87]. Este cazul erminiei pe care copistul Ioan Halepliu zugravul „o am adunat din alte trei irminii … şi am făcut-o un trup”[88],

[79] DJAN Dolj, Col. Doc., LXXVI/32, f. 1r.
[80] BAR, Ms. 1632, f. 54v.
[81] *Ibidem*, Ms. 270, f.1v (v. anexa I).
[82] Este cazul Mss. BAR, nr. 2035, f. 11v-12v, care include reţete de cerneală roşie, verde, vânătă, neagră, imitaţie de lichid de aur şi de argint; 5188, f. 47v, cu reţete de cerneală roşie, verde, vânătă; 1457, f. 71v, reţete de cerneală neagră, galbenă, roşie; la finalul ms. 1457 este prinsă în legătura cărţii o foaie de hârtie (f. 132), sursa ultimelor două reţete, de pe care n-au mai apucat să fie copiate în interiorul manuscrisului reţetele de „negrală de aur” şi „negrală albastră”
[83] BAR, Ms. 4353, f. 5r-v (conţine reţete „pentru cerneli” roşie, verde, vânătă).
[84] *Ibidem*, Ms. 5806, f. 1.
[85] *Ibidem*, f. 9.
[86] Nu ne-am propus în studiul de faţă să acordăm o atenţie deosebită acestui tip de sursă, ci doar să-i menţionăm utilitatea pentru această temă.
[87] Dionisie din Furna, *op. cit.*, p. 12-13, 41-43 (studiu introductiv de Victor Ieronim Stoichiţă).
[88] BAR, Ms. 1795, f. 330r-v; pe baza cercetării conţinutului acestei erminii s-a constatat că versiunea românească e tradusă după acelaşi izvor pe care l-a folosit şi Dionisie din Furna pentru cartea sa de pictură, ceea ce explică înrudirile dintre cele două texte; Vasile Grecu, *Versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantină*, (extras din „Codrul Cosminului”), Cernăuţi, 1924, p. 33-43.

unde se regăseşte şi metoda de preparare a chinovarului, dar şi a cernelii roşii care are ca bază acest pigment.

Printr-o comparaţie între tipologia surselor pentru cerneala neagră şi cea pentru cerneala de diverse culori se remarcă faptul că însemnările, deşi importante pentru lichidul de scris obişnuit, se regăsesc mult mai rar ca izvor pentru al doilea fel de cerneală[89]. Situaţia nu surprinde dacă ţinem seama de specificul acestui gen de sursă, însemnările[90], rezultat al unor preocupări de viaţă curente ale oamenilor, specific coroborat cu utilitatea mult mai mare pe care cerneala neagră o avea în viaţa cotidiană în raport cu alte cerneluri.

Analizând conţinutul reţetelor pentru cerneală colorată observăm că unele dintre acestea se aseamănă între ele nu doar ca ingrediente şi mod de combinare a lor, precum în cazul cernelii uzuale, dar şi ca formă a frazei. Existenţa primei categorii, reţete care vehiculează acelaşi tip de cerneală, dovedeşte că aceea era maniera cea mai răspândită de preparare, şi, ca atare, consemnată cel mai des în scris. A doua categorie de reţete, identice şi ca formă, demonstrează în plus, că au avut o sursă iniţială comună, dovadă însemnată pentru moda culegerii şi recopierii informaţiilor şi pentru circulaţia cărţii dintr-o localitate în alta şi dintr-o ţară românească în alta. Astfel, tehnica pregătirii de cerneală roşie, verde şi vânătă din manuscrisul realizat de logofătul valah Mihalache Vasilie Lupoianu pe la 1829-1834[91] poate fi citită şi într-un manuscris ecleziastic moldovean, datorită lui Dimitrie, stareţ al schitului Brazi din ţinutul Putnei, care a notat-o la 1832[92]. Logofătul de la Vălenii de Munte precizează că informaţiile din cartea sa de „doftorii şi meşteşuguri” fuseseră „scoase dintr-o carte tipărită din Iaşi”. Stareţul moldovean fie a avut acces la aceeaşi carte, fie la unul dintre izvoarele ei, fie la alte texte care au folosit cartea de la Iaşi ca izvor.

Consemnarea reţetelor de cerneală de diferite culori nu pare a fi într-atât urmarea practicii individuale a posesorilor de manuscrise, aşa cum se întâmplă cu preţioasa cerneală neagră, ci doar rezultatul unei dorinţe de păstrare şi de transmitere, prin intermediul scrisului, a unor însemnări utile. Concluzia este logică, având în vedere că cerneala colorată, poate exceptând-o pe cea roşie, este rar întrebuinţată.

Atenţia acordată de autorii, de posesorii şi cititorii de manuscrise pentru însemnarea sau copierea a cât mai multe şi mai diverse reţete de cerneluri se explică prin dorinţa ca acest „meşteşug” să fie la îndemâna tuturor, să nu se piardă, transmiţându-se şi generaţilor care vor urma. Obiceiul retranscrierii informaţiilor culese din diferite tipărituri şi manuscrise într-o altă carte reiese chiar din menţiunile copiştilor, la fel ca şi motivaţia activităţii lor. Dascălul moldovean Dumitrache Popovici ne avertizează la începutul manuscrisului său de pe la 1834-1838[93], că lucrarea conţine „începutul a multe feliuri de pricini”, fiind „scoasă din alte cărţi,

[89] Printre manuscrisele de la BAR, folosite aici, nu se regăseşte această situaţie, însă în manuscrisul nr. 591 de la DANIC, conţinând documente ale schitului Brazi, există o însemnare referitoare la prepararea cernelii negre, dar şi a celei roşii, verzi, vinete (Dragoş Şesan, *Vechi reţete de cerneluri*, în „loc. cit.”, p. 426-427).
[90] Marieta Adam Chiper, *Vechi însemnări româneşti ca izvor istoric*, Bucureşti, Editura Silex, 1996, p. 11-14.
[91] BAR, Ms. 4353, f. 5r-v; informaţii despre provenienţa lui, la Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti,* vol. III, BAR 3101-4413, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987, p. 426.
[92] DANIC, Ms. 591, apud Dragoş Şesan, *Vechi reţete de cerneluri,* în „loc. cit.”, p. 426-427.
[93] BAR, Ms. 5188.

tiparnice şi istorii de mână"[94], iar paracliserul mănăstirii Sfântul Gheorghe cel Vechiu din Bucureşti notează că „acest catastih …este al meu, scosu după altul, ce l-am găsit la unul, Costache arnăutu"[95]. Motivul care a generat însemnările nu a fost lipsa de hârtie[96], ci grija ca informaţia să nu se uite, iar preocuparea pentru retranscrierea şi, implicit, difuzarea unor reţete este argumentată tot de către unul dintre cei implicaţi, logofătul Mihalache Vasilie Lupoianu: „Această carte este scoasă dintr-o carte tipărită din Iaşi. Cu însuşi mâinile mele am scris, ostenindu-mă pentru ca să rămâie următorilor vieţuitori"[97]. Însuşi rolul cărţii, tipărite sau manuscrise, era acela dea crea un dialog între autori şi cititori, o transmitere a experienţei între actualii şi viitorii consumatori de cultură scrisă.

ANEXE

I.

Răţătă de cerneală, cum să să facă

Dramuri	
50	calaican
25	gogoşi de răstic
10	comid
5	candel bun

Aceste toate felurimi sânt pentru una ocă cerneală. Luându-să din târgu, să le pisaze bine şi să le cearnă prin sâtă deasă, să nu fie cu zdroboneţi[a]. Apoi, amestecându-le toate la un loc, să le pue într-un clondir, amestecându-le cu una ocă vin albu. Apoi, într-acel clondir pă toată zioa să le clătească de câte trei ori, ca să să amestece, şi după trei zile să va scrie dintr-însa. Clondiru să nu fie de tot plin, ca să să poată clăti, să să amestece bine. Iar vrând a face oca jumătate, să să pue felurimile pă jumătate.

BAR, Ms. 270, f. 1v.

[a] zdrobonete- cocoloş mic (DLR, tom XIV, litera Z, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2000, p. 188)

II.

La una ocă cerneală făcută

Dramuri	
55	gogoşi de răstic
33	calaican
24	comid
133	oţet bun
200	apă

Acestea toate, pisându-le bine, să le petreci prin sită şi mestecându-le cu apă şi oţet, să le herbi într-o oală cum să face cafeaoa, iar nu mai mult. Şi răcindu-să, să să strecoare pântr-o pânză.

BAR, Ms. 3506, f. 1r.

[94] Gabriel Ştrempel, *op. cit*., vol. IV, BAR 4414-5920, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992, p. 230.
[95] Este vorba de ms. BAR nr. 5806; însemnarea copistului cf. *Ibidem*, p. 403.
[96] Marieta Adam Chiper, *op. cit*., p. 13.
[97] Gabriel Ştrempel, *op. cit*., vol. III, p. 426.

III.

Cerneală cum să facă:
100 dramuri răstic
26 dramuri călăcan
6 dramuri comit

Toate să le pisăzi, să le pui într-o oală de o oca şi să pui jumate vin, jumătate apă. Să stea trei zile şi trei nopţi şi apoi va fi bună, aceasta ieste bună forte.

Şi într-alt chip, mai bună iasă:
40 dramuri gogoşi răstic
20 calaican
20 clei de cireş
1 ocă vin albu, curat

Céle mai sus arătate, pisindu-le foarte bine, să le pui într-o tingire pă seama lor şi să torni ocaoa de vin peste iale. Apoi pune să fiarbă până să va umfla de trei, patru ori. Şi răcindu-se, pune-o într-un clondire şi scoate-l afară la soare măcar o săptămână de zile, şi vei avea cerneală minunată. Iar de va fi iarnă, pune-o la căldura sobii.

Vinetict au scris, cu mâna lui.

BAR, Ms. 1632 (fost 6534), f. 54v.

IV.

Răţătă de cerneală pansă
o litră de bacan mur sau lemn negru
doăzeci şi cinci dramuri zahar
zece dramuri comid
treizăci dramuri piatră acră
doă ocă de apă
cu cari să va urma precum mai jos, adică:

O litră de bacan, cântărită foarte drept, să se pue cu doaă ocă de apă întru o oală zămălţuită şi să se fiarbă până a scădi jumate, după cari, apoi pisându-să zaharul c<u> piatra acră şi comidu, să să poi în oală. Şi iareş să mai fiarbă în câteva clocote şi, în urmă, răcindu-să, să să poată da îndată în trebuinţă.

Cerneală galbănă

Să să fiiarbă în 70 dramuri apă fiiartă, jumătate de ceas, văpsă galbănă (alazoheri) bună, de Chesariia, 10 dramuri, gugoaşă 5 dramuri, piatră acră (alumen) 3 dramuri, toate pisate. După aceasta, străcoară-le şi apoi scrii şi văpsăşti cu dânsa ci vrei.

Di voeşti ca să aibă coloră verdi, pune într-însa puţină sinală stinsă şi vitriol.

Cerneală roşie

Să să pue în 50 dramuri apă fiiartă cârmâz (cocinelă) 2 dramuri, crimiriu 2 dramuri şi puţin comit. Alt fel: topeşti cârmâzul în spirt de ţipirig şi apoi adaogi puţin comit.

BAR, Ms. 1457, f. 71v.

Negrală de aur

Ia gumi arabică câtă vrei, pisază-l în pio de alamă şi topeşte-l în spirt de vin, amestecat cu puţină apă. După aceia, ia file de aur, pune-le într-un vas curat şi friacă cu

degitile până ci să va priface lecvid (umizală) şi în care mai adaogi puţină apă de şofran, şi scrie ce vrei.
BAR, Ms. 1457, f. 132r.

Negrală albastră

Pisază puţinu indigo (văpsă albastră) şi puţină piiatră acră, în pulberea cărora pune acid vitreol, cât ar agiungi să să topiască pravurile. Adaogi după aceasta puţin gumi arabică şi apă curată, şi scrie ce vei voi.
BAR, Ms. 1457, f. 132v.

V.

Cum să faci chinavaru

Ia argint viu dramuri 100 şi piiatră pucioasă[a], dramuri 25, şi murtasag[b], dramuri 8, şi pisează murtasagul şi pucioasa bine pă lespede, fieştecare deosebit, să fiie mărunt ca praful. Apoi pune aceste trei feliurimi deosebite pân vase şi aşa le pune pă cărbuni aprinşi de ştejariu. Şi având denadins o vergea de fier, amestecă-le până să vor topi, apoi amestecă cu argintu viu să se facă o coleaşă, amestecându-le cu vergeaoa cea de fier până vei vedea că fierul au negrit. Şi le lasă să se răcească şi iarăş le pisează ca şi întâiu. Şi având gata un borcănel, pune-le înlăuntru şi le acoperă şi apoi le amestecă cu fierul până vei vedea că s-au albit fierul. După aceia îl astupă foarte bine şi puindu-l în vatra focului în pământ până acolo unde este plin, adică până la gât, dă-i foc mult şi lasă-l să se coacă într-o zi şi într-o noapte. Apoi, spărgând vasul, scoate-l şi s-au făcut chinavar bun.
BAR, Ms. 1795, f. 276-277.

Cum să faci chinavaru să scrii pă hârtiie

Dramuri 4 de chinavar pisate bine, aşază-l în călimări, puind mai pă urmă şi 4 dramuri comid curat şi topit şi o jumătate dram candel şi aşa scriie cu dânsa ce voeşti.
BAR, Ms. 1795, f. 277.

Cum să faci slove de aur*

Ia suliman şi argint viu, tot deopotrivă, şi pune-le în agricon[c] şi oţet tare şi le pisează pă agricon deasupra cu cositor sau cu plumbu sau cu argint până să va face apă. Şi ia apă de acolo şi scrie cu condeiul unde vei vrea şi după ce să va usca, scliviseşte-le.
BAR, Ms. 1795, f. 201.

Ştiinţă preadevărată pentru cum să pisezi aurul, să scrii cu el*

Ia aur curat, adecă un galben, şi-l pune în topitoare dimpreună cu argint viu şi cu ţipirig şi o pune în cărbuni aprinşi mulţi, încât, mai în scurt, să nu să vază topitoarea de mulţimea cărbunilor şi suflă într-înşii până să va face ulceaoa ca focul şi până vei vedea argintul viu afumând şi arzându-se. Iar după ce vei vedea că au încetat de a mai fumega, să ştii că aurul s-au topit, iar argintul viu s-a ars şi s-au prăpădit, deci îndată ce vei vedea aşa, ia ulceaoa ce topeşte, ca să nu fiiarbă aurul prea mult şi să face vârtos ca cum au fost întâiu. Deci, după ce să va astâmpăra ulceaoa, scoate afară aurul şi-l

* Pentru aceste două sfaturi vezi comentariile noastre din cadrul capitolelor referitoare la lichidul de aur şi cel de argint şi la tipologia surselor.

împreună cu piiatră pucioasă de doă ori cât aurul şi aşa le freacă dimpreună pă amândoă pă lespede <de> porfir. Şi după ce le vei pisa vârtos, strânge-le la un loc cu nevoinţă şi le pune iarăşi de iznoavă în altă ulcea mai mare şi dă-i foc, ca şi mai întâiu, până să va arde piiatra pucioasă până în sfârşit şi să se prăpădească dimpreună cu fumul. Şi, aşa, scoţând aurul din ulceale, freacă-l iarăşi cu nevoinţă şi vârtos până să va face ca lutul, însă la această pisătură de a doa oară pune şi puţintică apă cu sare foarte puţină şi după ce-l vei pisa din destul pune-l într-un păhar curat şi-l spală de multe ori până-l vei lămuri de toată lera[d] ce va fi avându. Şi aşa, puindu-l în scoică, fă orice vei vrea cu dânsul.

BAR, Ms. 1795, f. 292.
[a] piatră pucioasă – sulf, în formă de bucăţi (*DLR*, tom VIII, partea a 2[a], litera P, Bucureşti, Editura Academiei, 1974, p. 524).
[b] murtasaig- modificaţie roşiatică a monoxidului de plumb (Veronica Tamaş, Alexandru Popescu-Mihăeşti, *Lexicon de cuvinte rare şi ieşite din uz*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2005, p. 260).
[c] cuvântul grecesc din textul lui Dionisie din Furna, corespunzător acestei variante româneşti, a fost tradus prin „lespede de marmură” (Dionisie din Furna, *op. cit.*, p. 74).
[d] *Ibidem*, p. 90; cuvânt tradus prin „necurăţenie”.

VI.

Roşie

Chinavar, ţinabor bun, şi apă puind şi ceva picătură de gălbinuş de ou sau comid şi freacă bine, stând la dospeală vreo zi şi améstecă până când vei vedea că curge den condeiu lesne.

Vearde

Grişpan bun cu zamă de lămâie şi comid, freacă bine până vei putea scrie.

Vânătă

Boabe de soc, numai zama şi piatră acră şi a patra parte oţăt şi comid, freacă până vei putea scrie

<Lichid de aur şi argint>

Argint viu, şofran, var nestins, oţăt tare, améstecă şi pune să stea 2 zile cam, la căldură, şi să vor îngroşa. Apoi, mai pune-le puţin oţăt curat, iar să le freci puind puţin comid şi apoi vei putea scrie.

Numai albe, fără şofran.

ἡ ποίησιν τοῦ μελανίου[*]

δράμια		dramuri	
γογόσσι răstic		40 gogoşi răstic	
κ καλαηκάνη	- εἰς μίαν ὀκὰ κρασί	20 calaican	- pentru o oca de vin
κ κομίδ		20 comid	
κ γογόσσι		20 gogoşi	
10 καλαηκάνη	- εἰς μησὶ ὀκά	10 calaican	- pentru o jumătate de oca
10 κομίδ[a]		10 comid	

BAR, Ms. 2035, f. 11v-12v.
[a] Prepararea <cernelii> negre

[*] Mulţumesc domnului Prof. univ. dr. Tudor Teoteoi pentru ajutorul oferit la transcrierea şi traducerea acestui pasaj în limba greacă.

VII.

Cerneală roşie cum să faci

Chinăvar, ţinabru, cum să faci. Să ei ţinabru şi să-l freci bini cu apă şi bagă vreo câteva picături di gălbănuş di ou[a] înlăuntru şi aşa o mestecă bini, bini, până[b] vei vede că curge lesne.

Cerneală verde cum să o faci

Ia grişpan şi-l freacă foarte bini cu oţăt, până va curge lesne din condeiu.

Cum să faci cerneală vânătă

Să ei poamă di boz şi stoarce mezul afară bini, puni piiatră acră, pisată, şi a patra parte oţăt şi puţin ud şi vei face cerneală vânătă.

BAR, Ms. 5188, f. 47v.

[a] Scris „oou".

[b] Scris „pâră".

VIII.

Cu aur şi cu argint să poţi scrie

Să iai argint viu şi şofran şi var nestâns şi oţăt tari, stătut şi curat, şi le amestică toate întru un loc şi le puni să stei la căldură 24 ceasuri. Şi căldura să fie de mijloc şi apoi să vor îngroşa, apoi amestică bini iar cu oţăt şi va fi gata.

Iară de vei vre să scrii numai cu argint, să nu pui şofran.

BAR, Ms. 2546 (fost 6263), f. 7v.

"HOW TO MAKE INK TO WRITE WITH IT ON PAPER". THE PREPARATION OF THE WRITING LIQUIDS FOR THE ROMANIAN MANUSCRIPTS (THE END OF THE 18-TH CENTURY – THE FIRST HALF OF THE 19-TH CENTURY)

Abstract

Based on the study of Romanian manuscripts from the Library of the Romanian Academy, the present study effects a foray in the typology of the inks used in Walachia and Moldavia at the end of the 18-th century and the first half of the 19-th century. The recipes for the preparations of the black inks and the almost black inks are mainly discussed. Colored inks and the silver and gold liquids (sometimes replaced by imitations) were used for the embellishment of the office manuscripts and documents. Red, green, violet, blue, and yellow inks were generally prepared using vegetal (elder tree, saffron, indigo, campeche wood) and chemical (cinnabar, soot, etc.). The analysis of the sources helps to the explanation of the reasons for the registering and copying of these recipes. It also proves the importance of the circulation and spreading of the information from one social milieu to another, as well as from one Romanian country to another.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

UN POMELNIC AL MÂNĂSTIRII VALEA DIN SECOLUL AL XIX-LEA

ION DUMITRESCU*

Mănăstirea Valea este situată în satul Valea Mănăstirii (Comuna Ţiţeşti, judeţul Argeş), la aproximativ 20 km depărtare de Piteşti, fiind ctitoria lui Radu Paisie din anul 1534, după cum o arată textul pisaniei, sau din 1535, potrivit opiniei lui Flaminiu Mârţu[1]. Înălţată pe locul unui mai vechi edificiu ecleziastic, datând cel mai probabil din a doua jumătate a secolului al XV-lea[2], pe temelie din bolovani de prund cu suprastructura din lemn, biserica de zid a fost pictată în timpul domnitorului Mircea Ciobanul, în anul 1548. Acest strat de pictură a fost acoperit ulterior de alte două, datând din 1746, respectiv 1846. Cel mai vechi strat de pictură se păstrează în pronaos şi este cel executat în 1746.

Pe lângă pictură, în biserica Mănăstirii Valea (Fig. 1) s-au mai păstrat: piese de mobilier încrustate cu sidef, catapeteasma de factură brâncoveneasca, datând din secolul al XVIII-lea şi pomelnicul ce face obiectul studiului nostru. Asupra acestui pomelnic face scurte referiri V. Brătulescu în articolul său *Mănăstirea Valea din Judeţul Muşcel*. Regretatul istoric redă lista domnitorilor şi arhiereilor în întregime, opinând că pomelnicul ar fi realizat la începutul secolului al XIX-lea[3], ipoteză pe care n-o îmbrăţişăm.

Pomelnicul se prezintă sub forma unui triptic realizat pe suport din lemn şi pânza, având textul scris pe trei registre, cele laterale închizându-se peste registrul principal (central). Pe faţa celor două registre laterale este zugrăvită scena *Bunei Vestiri*. Registrul principal, de formă dreptunghiulară (L = 73,5 cm, l = 44 cm, grosime = 4,5 cm), conţine în partea superioară, sub o arcadă semicirculară imaginea lui Iisus Hristos, reprezentat ca Pantocrator. Deasupra acestei arcade, doi serafimi flanchează imaginea Mântuitorului. Imediat sub această imagine începe textul pomelnicului, repartizat pe patru coloane şi continuat pe câte două coloane în celelalte două registre.

---

* Muzeul Judeţean Argeş.

[1] Fl. Mârţu, *Mânăstirea Valea (Ţiţeşti - Argeş) în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice,* în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-9, an. XXX, 1979, p. 635. Pentru bibliografia cu privire la Manastirea Valea vezi: N Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, vol. II, Craiova, 1970, p. 694.

[2] Fl. Mârţu, *op. cit.* p. 630.

[3] V Brătulescu, *Mânăstirea Valea din Judeţul Muşcel. O ctitorie necunoscută a lui Radu Paisie*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, nr. XXIV, 1931, fasc. 67. p. 16-17.

Fig. 1. Mănăstirea Valea.

În acest registru sunt cuprinse listele domnitorilor, ale mitropoliţilor şi pomelnicele jupanului „Tudor ot Braşov”, precum şi o parte din cel al boierilor Piscani, acesta din urmă fiind continuat în cel de al doilea registru. Deasupra textului din acest registru este zugrăvită imaginea Sfintei Fecioare, iar în cel de-al treilea apare imaginea Sfântului Ioan Botezătorul. Toate cele trei imagini formează un *Deisis*. În al doilea registru (L = 60 cm, l = 22 cm, grosime = 1,5 cm) sunt cuprinse pomelnicul jupânesei „Ilinca ot Balaoa” şi al lui Kir Ioan, acesta fiind continuat în al treilea registru (dimensiuni: L = 60 cm, l = 22 cm, grosime = 1,5 cm).

Textul pomelnicului (Fig. 2) este scris cu cerneala de culoare neagră în primul şi în cel de-al doilea registru, şi, parţial, pe o singură coloană, în cel de-al treilea. Ultima parte a primei coloane şi a doua coloană din al treilea registru au fost scrise cu o cerneală de culori diferite, de o mai proastă calitate, fapt ce a făcut ca în timp să se şteargă parţial, deşi acest text a fost scris ulterior, şi de mai multe mâini[4]. El apare

[4] Se va indica în textul pomelnicului acolo unde caracterele se schimbă.

imediat după formula de încheiere a pomelnicului:„ *şi pre toţi ceilalţi care au miluit şi s-au ostenit la Sfănta Monăstire Valea cu tot neamul lor, pomeneşte în veci. Amin*”. Fondul este auriu. Caracterele din titlul pomelnicului au înălţimea cuprinsă între 1,4 - 1,5 cm, fiind scrise îngroşat; în titlul listelor („domnii, arhiereii, părinţii ctitori”) literele au înălţimea cuprinsă între 1 -1,3 cm şi sunt scrise îngroşat. Celelalte caractere scrise cu cerneală de culoare maronie au o înălţime cuprinsă între 0,5 - 0,8 cm, iar caracterele textului, adăugat ulterior, au o înălţime cuprinsă între 0,8 - 0,9 cm.

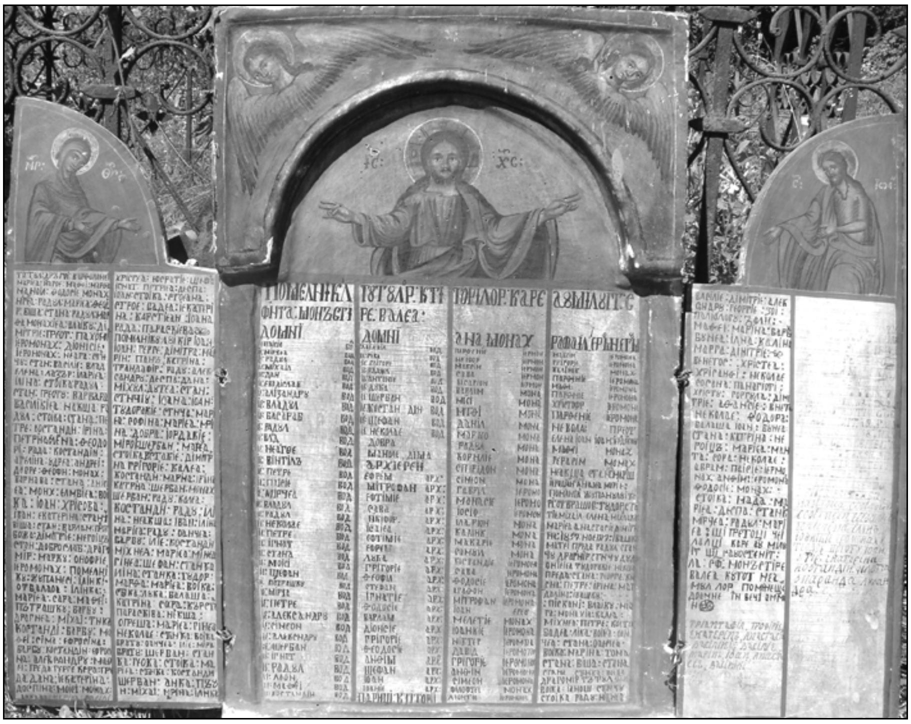

Fig. 2. Pomelnicul Mănăstirii Valea, sec. XVIII.

În privinţa datării, am arătat mai sus, că V. Brătulescu era de părere că pomelnicul a fost realizat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Însă în textul pomelnicului jupanului Tudor din Braşov, scris de prima mână, apare data 7 noiembrie 1857, deci el a fost realizat ulterior acesteia.

Înainte de a reda în întregime textul pomelnicului se impun a fi făcute câteva observaţii cu privire la maniera de editare a acestuia. Acolo unde în text s-au folosit prescurtări care nu lasă loc la vreo altă interpretare, textul a fost întregit tacit. Pentru a înlesni lectura şi pentru o imagine mai clară asupra pomelnicului am indicat locul unde încep registrele, iar după fiecare coloană a fost lăsat un rând liber. Acolo unde grămăticul a scris cu caractere îngroşate, acelaşi tip de litere l-am folosit în textul reprodus.

ANEXĂ

POMELNICUL TUTULOR CTITORILOR CARE AU MILUIT| SFĂNTA MONĂSTIRE VALEA|

DOMNI | Io Paisie voevod | Io Mircea voevod | Io Radul voevod | Io Mihail voevod | Io Dan voevod | Io Evadislav voevod | Io Alizandru voevod | Io Vladul voevod | Io Basarab voevod | Io Radul voevod | Io Vlad voevod | Io Neagoe voevod | Io Vintilă voevod | Io Petre voevod | Io Paisie voevod | Io Mircea voevod | Io Vladul voevod | Io Radul voevod | Io Necolae voevod | Io Petre voevod | Io Ignat voevod (sic !) | Io Stana voevod | Io Moisi voevod | Io Stefan voevod | Io Patraşcu voevod | Io Mircea voevod | Io Petre voevod | Io Alecsandru voevod | Io Simeon voevod | Io Alecsandru voevod | Io Şerban voevod | Io Ignat voevod (sic !) | Io Radul voevod | Io Leon voevod | Io Matei voevod | Io Constandin voevod
DOMNI | […][5] voevod | Io Ghica voevod | Io Gligore voevod | Io Radul voevod | Io Antonie voevod | Io Duca voevod | Io Serban voevod | Io Constandin voevod | Io Stefan voevod | Io Necolae voevod | Dobra Manole, Dima | **ARHIEREII |** Efrem arhiereu | Mitrofan arhiereu | Eftimie arhiereu | Sava arhiereu | Nichifor arhiereu | Isaeia arhiereu | Eftimie arhiereu | Efrem arhiereu | Luca arhiereu | Grigorie arhiereu | Theofil arhiereu | Stefan arhiereu | Ignatie arhiereu | Theodosie arhiereu | Varlam arhiereu | Dionisie arhiereu | Grigorie arhiereu | Theodosie arhiereu | Anthim arhiereu | Ştefan arhiereu | Ioan arhiereu | Ioanie arhiereu | **PARINTI CTITORII**

ANA MONAH | Parthenie iromonah | Nechifor ieromonh | Macsim ieromonh | Sava ieromonh | Visarion ieromonh | Varlam monah | Moisi monah | Mthei monah | Danil monah | Marco monah | Radul monah | Cornlie monah | Spiridon monah | Simeon monah | Gavril ieromonah | Manasie ieromonah | Iosif ieromonah | Ilarion monah | Calinic monah | Macarie monah | Samuil monah | Costandie ieromonah | Sava ieromonah | Theodosie ieromonah | Agathon ieromonah | Mitrofan ieromonah | Ioan ereu | Meletie monah | Ioanichie ieromonah | Nicrter ? Ieromonah | David ieromonah | Grigorie ieromonah | Anthim ieromonah | Simeon ieromonah | Filoftei monah | Leontie ieromonah

RAFAIL. IEROM(O)N(AH) EGUM(EN) | Macsim ieromonah | Grigorie ieromonah | Calinic monah | Parthenie ieromonah | Mathei ieromonah | Parthenie ieromonah | Hristofor ieromonah | Parthenie ieromonah | Nicolai preot | Elena, Ioan, Ioan ierodiacon | Mathei monah | Gerasim monah | Neacşa, Stanca, Mareş | ierodiacon, Anaiea, Marie | Pomenica jupanului Tudo|ri ot Braşov: Tudor Sta|tie, Mihail, Elena, Mihalache | Mariea, Anastasie, Dimitri|na: 1857 noembvre 7, Ivaşcu | Mathei, Preda, Radul, Stan|ciu, Dragomir, Stanciu Tudorachie, Neacşa | Preda, Stana, Gheorghe, Chia|sna, Petre, Irina, Mag/dalina, Ivaşcu…[6] | Piscani: Vlaicu, Nia|ga monahia Calea | Mihnea, Petre, Costea | Badea, Lica, Voinea, Oan|cea, Stana, Oancea | Voica, Marina, Toma |

[5] Ilizibil.
[6] Cele patru liniuţe încheie rândul în text.

Stana, Vişa, Stana | Stana, Stanca, Voica | Dragomir Tătul, Badea | Voica, Ioanaş, Stancu | Stoica, Radu, Mihnea

Registrul din dreapta este scris pe două coloane:
Tătul, Drăgoi, Vartholomei | Mariea, Neagoe, Mathei, Martha | Manoil, Theodosie monah | Negrea, Radul, Mariea, Theodo|r, Vişa, Stana, Radul, Mar|tha monahiea, Di|mitrie preot, Pahomie | ieromonah, Dionisie | ieromonah, Neaga, Stan|ciu, Stan, Vasilie, Vlad | Elena, Lazăr, Ilariea | Ilina, Stoica, Radul | Stan preotu, Varvara | Vasiliciea, Nacşa, Ra|dul, Stoica, Stana, Pe|tre, Costandin, Irina | Petria, Elena, Theodo|ri, Rada, Costandin | Aghelina, Udrea, Andrei | Dobre, Theofan monah | Varnava, Stana, Anisi|ea monah, Elmbiea?, Voi|ca, Ioan, Hrisova | Ivan, Ecaterina, Stanciu | Vişa, Stan, Varlam preot | Boja, Dimitrie, Negoiţă | Stan, Dobroslab, Drago|mir, Marcu, Onofrie | ieromonah. Pomelni|cu jupanesi Ilinchi |ot Balaoa: Ilinca | Mariea, Sara, Mathei | Pătraşcu, Barbu | Dragnea, Mihai, Tica | Costandin, Barbu, Ma| thei, Sima, Efrosina | Barbu, Costandin, Efrosi|na, Aleicsandru, Math|ei, Preda, Ghherge Chera, Pre | da, Dana, Iecaterina | Dospina, Moisi monah | Ancuţa, Marica, Vasili |

Hristea, Efsratie, Ştefan | Ignat, Petriea, Despa | Ioan, Stoica, Stoeana | Stroe, Badea, Iecateri | na, Cărstiean, Ioana | Rada, Parascchieva.| Pomelnicu lui Kir Ioan: | Ioan, Gherghe, Dimitra, Ma|rin, Pană, Catrina | Trandafir,Radu, Alec | sandru, Despa, Dana | Mihul, Dutea, Stan | Stanciu, Ioana, Ioan | Tudorachie, Stancia, Mari|ea, Sofia, Mariea, Mri|na, Dobra, Ioanichie | Miroi, Şerban, Mariea | Stoica, Costachie, Dimitra | na, Grigorie, Calea Costandin, Marina, Irina | Catrina, Şerban monah | Şerban, Radu, Calea | Costandin, Radu, Ili|na, Neacşa, Ivan, Ilina | Mariea, Radu, Oancea | Barbu, Ilie, Costandin | Mihnea, Mariea, Minea | Ghinea, Ştefan, Stanca | Ilina, Stanca, Tudor | Marta, Mariea, Voica | Stoica, Luca, Balaşa | Catrina, Sara, Cărstea Paraschieva, Neacşa | Opreşa, Mariea, Ghinea | Necolae, Stanca, Voica | Bratu, Oancea, Ilie, Mira | Bratu, Şerban, Stan|ca, Gheoca, Stoica, Ma|riea, Stanca, Costandin | Şerban, Anca, Pău|n, Mihai, Marina, Ilinca

Al treilea registru, din stânga, este scris tot pe două coloane:
Vasilie, Dimitrie, Alec|sandru, Gheorghie, Zoi | Paliologu, 7238 <1729-1730> | Mathei, Marina, Barbu | Bunea, Ilina, Calina | Marga, Dimitrie. Venetos, Hristea | Hrisanthi, Necolae | Sosana, Panaghioti | Hristu, Gorgula, Dimi|trie, Anasthasie, Vneta | Necolae, Theodora | Balaşa, Ioan, Bunea | Stana, Catrina, Ne | goiţă, Mariea, Man|ta, Sora, Necolae | Avram, Paisie, iermo|nah, Anthim ieromonah | Theodosie monah | Stoica, Manda, Ma|riea, Despa, Stanca | Mircea, Radul, Mari|ea. şi pre toţi cei|alţi care au milu|it şi s-au ostetnit la Sf(ănta) Monăstire | Valea cu tot nea|mul lor, pomeneşte | în veci. Ami|n.

Pe aceiaşi coloană este scris cu alte caractere textul:

Triantafir, Profirie, Ecaterină, Anastasiă, Vasilici, Vasilie, Marină, Ioan, Anasta sie, Vasilidă | […][7]. Urmează două rânduri ilizibile.

[7] Ultimele două rânduri din coloană sunt ilizibile.

Pe a doua coloană, pe 19 rânduri, foarte puţin lizibile, textul este scris de o altă mână, cu majuscule latine şi chirilice, cerneala fiind de culoare roşie :

[…][8] | …[5] Ilinca, Teodora | …[5] Irina | …[5], Petre …[5] | …[5] Marina | …[5] Ştefan, Ioan | …[5] Costandin| Mihai…[5] | Costandin…[5] | …[5] Natalia | Constandin, G(heor)g(h)e | G(h)eorg(h)e, Dimitra, Păuna | …[5] Neacşa, Ioana | Ioana, G(h)eorg(h)e preotu | …[5] preoteasa, Robea | Constandin, Matei | Neculae preotu | Sofica preotesa.

Urmează alt tip de caractere scrise cu cerneală de culoare roşu închis:

Nastasica, Costandin |Costandin, Elisaveta |Ecaterina, Elena[9] | Ioanic(h)ie ieromonahu | Teodor preotu, Ioan | …[5] tir, Ecaterina | Costandin, Filotea | Zmaranda, Lusandra.

Pe unsprezece rânduri urmează alt tip de caractere, scrise cu cerneală maronie sau neagra, puternic şterse.

A 19-TH CENTURY LIST OF DEAD PEOPLE BELONGING
TO VALEA MONASTERY

Abstract

The list of dead people we referred at is preserved in the Valea monastery's church, Ţiţeşti parish, the Argeş County. It is a wooden triptych unpublished entirely until now. Though, some references were written by the historian Victor Brătulescu who considered it to be from the first half of the 19-th century. After carefully reading it we contradict this opinion considering that it was made in many stages after 1857.

[8] Primele patru rânduri sunt ilizibile.

[9] Posibil şi Il(a)ena

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

PREZENŢA UNOR ARNĂUŢI ETERIŞTI LA CÂMPULUNG ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1821

CLAUDIU NEAGOE[*]

După eşuarea tratativelor purtate cu Tudor Vladimirescu la Colentina (30 martie 1821)[1], prinţul Alexandru Ipsilanti, şeful eteriştilor greci, a părăsit, la începutul lunii aprilie, Bucureştiul, retrăgându-se la Târgovişte (3 aprilie)[2], unde şi-a stabilit cartierul general[3]. Situaţia mişcării eteriste era din ce în ce mai precară, pe de-o parte datorită neimplicării Rusiei, care, la Congresul de la Laybach (Lubliana-Slovenia), desfăşurat între 20 octombrie 1820–12 mai 1821, a fost nevoită să dezavueze acţiunea eteristă[4], dând astfel Porţii Otomane mână liberă pentru o intervenţie promptă împotriva acesteia[5], iar pe de altă parte datorită încercării nereuşite a lui Ipsilanti de a-l atrage pe Tudor de partea sa[6]. Imediat după întâlnirea de la Colentina, care a demonstrat că interesele eteriştilor erau altele decât cele ale pandurilor olteni, Tudor Vladimirescu a intrat imediat în tratative cu paşalele de la Silistra şi Giurgiu asigurându-le că „românii erau supuşi credincioşi ai sultanului şi că ţara se răsculase nu în contra Porţii, ci în contra asupritorilor, ciocoilor şi grecilor”[7].

---

[*] Universitatea din Piteşti.
[1] Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în Idem, *Scrisori către V. Alecsandri*, Bucureşti, 1997, pp. 86-87.
[2] Naum Râmniceanu, *Izbucnirea şi urmările zaverei din Valahia până la pieirea celor doi conducători ai ei, principele Alexandru Ipsilanti şi Tudor Vladimirescu, un umil necunoscut din judeţul Mehedinţi*, în *Izvoare narative interne privind revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, reeditate de: G. D. Iscru (coordonare), Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă şi Ilie Cristian, Craiova, 1987, p. 123.
[3] F. G. Laurençon, *Noi observaţii asupra Ţării Româneşti (1822)*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (*1822-1830*), coordonatori: Paul Cernovodeanu şi Daniela Buşă, Bucureşti, 2005, p. 49.
[4] În cadrul unei discuţii particulare, care a avut loc la 11 martie 1821, între consulul Prusiei, L. Kreuchely von Schwerdtberg, şi cel al Rusiei, Alexandru Pini, acesta din urmă declara că „guvernul său n-a luat niciodată partea acestor evenimente, nefiind cu atât mai mult, motorul ‹lor›, că prinţul Ipsilanti, deşi general rus, acţiona pe propriul său cont, că Tudor şi ‹Dimitrie› Macedonski erau dezavuaţi de Rusia”; Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg, ‹*Bucureştii în timpul Revoluţiei din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu*›. *Extrase din rapoartele adresate baronului Militz însărcinat cu afaceri al Prusiei la Constantinopol, 13 februarie 1821*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (*1801-1821*), îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Şerban Rădulescu–Zoner, Marian Stroia, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), Bucureşti, 2004, p. 928.
[5] F. G. Laurençon, *Noi observaţii asupra Ţării Româneşti (1822)*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II (*1822-1830*), p. 50.
[6] Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în loc. cit., p. 86
[7] *Ibidem*, pp. 86-87.

În primăvara anului 1821, stăpânirea asupra Ţării Româneşti era împărţită astfel: judeţele din sud împreună cu Bucureştiul se aflau sub controlul lui Tudor, iar judeţele din nord, împreună cu Târgoviştea, au trecut în stăpânirea eteriştilor lui Alexandru Ipsilanti[8]. Acesta a numit din rândul apropiaţilor săi ispravnici, care, împreună cu arnăuţii lor, împrăştiindu-se „în toate judeţele de la munte, pe la oraşe şi sate, pe la mănăstiri şi pe la moşiile boiereşti furau, prădau, călcau în picioare tot, dădeau foc, omorau oamenii […]"[9]. În fiecare zi bandele de arnăuţi aduceau la Târgovişte „cirezi de boi, turme de oi, de porci şi o mulţime de păsări de toate soiurile"[10].

Printre ispravnicii eterişti ai lui Ipsilanti s-a numărat şi un anume Constantin Eliiat (Eliadi), albanez de origine, stabilit la Câmpulung, în judeţul Muscel, care, aflăm de la Naum Râmniceanu, „avusese în grija şi în paza sa tot ceea ce jefuise şi toate bogăţiile căpitanului Iorgache (Iordache Olimpiotul)"[11]. Acest Constantin Eliadi, cunoscut în documente ca Eliat[12], boier cu rangul de clucer de arie se stabilise, nu ştim când, la Câmpulung, pe Uliţa Târgului[13], devenind prin căsătoria sa cu o localnică, membru al obştii câmpulungene[14].

Clucerul Constantin Eliadi, împreună cu un alt eterist, căpitanul Gheorghe Ciondolache, un „sudit (supus) austriac", care fusese pus în fruntea unei cete de cazaci şi însărcinat, probabil tot de Iordache Olimpiotul, la porunca lui Ipsilanti, să ţină sub pază „trecătoarea Branului", au săvârşit cu îndrăzneală nenumărate ticăloşii, atât în Câmpulung, cât şi prin satele judeţului Muscel[15].

Oraşul Câmpulung, datorită poziţiei sale geo-strategice deosebite, el situându-se în imediata apropiere a graniţei cu Transilvania, s-a aflat în permanenţă în atenţia lui Ipsilanti. Aşa se explică de ce la sfârşitul lunii aprilie sau la începutul lunii mai, acesta a trimis aici noi trupe, sub comanda fratelui său Nicolae şi a căpitanului Vasile Barlas[16].

După ce au ocupat Bucureştii (15 mai), turcii au pornit spre Târgovişte, în urmărirea lui Ipsilanti (28 mai). La 14 mai, Tudor, împreună cu pandurii şi arnăuţii săi, s-a îndreptat spre Piteşti[17]. În tabăra eteristă de la Târgovişte ajunsese vestea că Vladimirescu se înţelesese, în cele din urmă, cu turcii, ca să se îndrepte spre

---

[8] *Istoria românilor*, vol. VII, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, tom. I, coord. Dan Berindei, Bucureşti, 2003, p. 41.

[9] Naum Râmniceanu, *Izbucnirea şi urmările zaverei din Valahia …*, în loc. cit., p. 124.

[10] F. G. Laurençon, *Noi observaţii asupra Ţării Româneşti (1822)*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 51.

[11] Naum Râmniceanu, *Izbucnirea şi urmările zaverei din Valahia …*, în loc. cit., p. 124.

[12] Vezi Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente privind istoria oraşului Câmpulung-Muşcel*, vol. IV (1821-1838), Bucureşti, 2001, doc. 26, 28, 122, 192, 241, 255.

[13] *Ibidem*, doc. 255 (15 aprilie 1837), p. 255.

[14] Soţia acestuia, Zmaranda clucereasa Eliatt, avea să fie menţionată în *Catagrafia* oraşului Câmpulung de la 1838, redactată de fiul ei cel mare, Gheorghie, în vârstă de 39 de ani, la vremea aceea „poliţai al oraşului"; Spiridon Cristocea, Ştefan Trâmbaciu, *Câmpulungul Muscelului reflectat în catagrafia din 1838*, Piteşti, 2007, p. 8; Anexe, *Judeţul Muscel. Mahalaua Târgului a oraşului Câmpulung*, Tabla litera A, p. 63.

[15] Naum Râmniceanu, *Izbucnirea şi urmările zaverei din Valahia …*, în loc. cit., p. 125.

[16] *Expediţia din 1821 a lui Ipsilanti în Principatele dunărene, de un Anonim*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. IV, *Eteria în Principatele Române*, redactor responsabil Andrei Oţetea, Bucureşti, 1960, p. 251.

[17] Ilie Corfus, *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii şi articole de istorie", VIII, 1966, p. 353.

Câmpulung şi să cadă pe neaşteptate asupra trupelor eteriste de aici, conduse de Nicolae Ipsilanti, tăind astfel orice posibilitate de retragere către munţi a oştirii lui Ipsilanti de la Târgovişte[18]. În aceste condiţii, eteriştii au hotărât să-l elimine pe Tudor.

După încercarea nereuşită a lui Nicolae Ipsilanti de a-l prinde, înainte de Goleşti[19], eteriştii au trimis vorbă lui Tudor (18 mai) să participe la o nouă întâlnire, ce urma să se ţină undeva între Goleşti şi Piteşti sau în marginea Piteştiului[20]. Până la urmă, întâlnirea a avut loc la conacul de la Goleşti (19-20 mai), unde, spre surprinderea sa, Tudor a fost făcut prizonier de către Iordache Olimpiotul şi dus sub escortă la Câmpulung (22 mai)[21], iar de aici la Târgovişte, unde, foarte rapid, a fost judecat, torturat şi omorât de către eterişti (27/28 mai)[22].

Aflând de venirea turcilor, Ipsilanti a părăsit Târgoviştea şi s-a îndreptat spre Câmpulung, unde şi-a stabilit tabăra în zilele de 23-24 mai[23]. La sfârşitul lunii mai, turcii s-au îndreptat spre Câmpulung pe care l-au ocupat pe data de 31[24]. Ipsilanti a părăsit oraşul şi s-a retras la Rucăr, aproape de graniţa cu Transilvania. De la Iganatii Iakovenko, un funcţionar de pe lângă consulatul rusesc de la Bucureşti, aflăm că o parte din voluntarii eterişti aflaţi sub comanda lui Ipsilanti s-au opus turcilor, lupta dându-se lângă Rucăr, „unde fură ucişi şi robiţi vreo douăzeci de greci"[25]. Apoi, la 21 iunie s-a dat o nouă luptă „între Câmpulung şi Rucăr", în care Iordache Olimpiotul a pierdut nouă oameni, şapte fiind răniţi, iar doi luaţi prizonieri de către turci[26]. După această bătălie, Alexandru Ipsilanti a trecut în Transilvania, iar cei doi căpitani ai săi, Iordache Olimpiotul şi Farmache au fugit către Olt, pentru a se alătura altor trupe eteriste şi de panduri.

Până la începutul lunii septembrie, turcii au ocupat toată Ţara Românească, acţionând în forţă împotriva oricărei încercări de rezistenţă[27]. Cu toate acestea, ciocnirile au continuat. Iată de pildă, o trupă de arnăuţi sârbi conduşi de Popa Ivanciu „au rezistat cu bărbăţie aproape de Bran la graniţa austriacă (Moeciu)"[28] până la jumătatea lunii octombrie.

---

[18] . G. Laurençon, *Noi observaţii asupra Ţării Româneşti (1822)*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, p. 52.

[19] G. D. Iscru, *Revoluţia română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1996, p. 182.

[20] Mihai Cioranu, *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu*, în Nicolae Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1921, p. 292.

[21] Aici a fost găzduit, pe timpul nopţii, în casa bogasierului Constantin Chiliosu; cf. C. D. Aricescu, *Istoria revoluţiei române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 253. A se vedea şi Flaminiu Mârţu, *„Corpus delicti" al uciderii lui Tudor Vladimirescu*, în „Museum. Studii şi comunicări de istorie şi etnografie", Muzeul Goleşti-Argeş, 1974, p. 82.

[22] Călăul său a fost „turbatul" de Caravia; N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. II, Bucureşti, 1895, p. 195; vezi şi Claudiu Neagoe, *Câmpulungul în vremea „zaverei" de la 1821*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări", VII, 2003, p. 82, nota. 44.

[23] Naum Râmniceanu, *Izbucnirea şi urmările zaverei din Valahia …*, în loc. cit., p. 126.

[24] *Ibidem.*

[25] Ignatii Iakovenko, *Moldova şi Muntenia de la 1820 până la 1829, Scrisoarea XVII, Braşov, 26 iunie 1821*, în Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 236.

[26] *Ibidem*, p. 237.

[27] *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Bucureşti, 1980, doc. 128 şi 129.

[28] Ignatii Iakovenko, *op. cit.*, *Scrisoarea XX, Braşov, 25 octombrie 1821*, în Gheorghe G. Bezviconi, *op. cit.*, pp. 238-239.

Pentru păstrarea ordinii turcii au orânduit pe la fiecare plasă de judeţ câte un beşliu cu 10 neferi, iar în oraşele mari câte un beşli-aga cu 50 de neferi[29]. Ţara Românească a rămas sub ocupaţie turcească până în 1825[30].

THE PRESENCE OF SOME HETAERIST MERCENARIES
IN CÂMPULUNG IN THE SPRING OF 1821
Abstract

The events of 1821 were important for Câmpulung. Firstly the town was under the Hetaerists' occupation and then under the Ottomans' occupation. In the spring of 1821 Alexandru Ipsilanti the leader of the Greek Hetaerists appointed an Albanian named Constantin Eliiat (Eliadi) as a sub-prefect of Câmpulung. He was the leader of a group of Cossacks and Albanian Hetaerists who had to defend the Rucăr-Bran Mountain Pass so that Alexandru Ipsilanti and his Hetaerists should had escape passing it in case of danger.

Alexandru Ipsilanti considered Câmpulung a very important place because of its geo-strategical position.

Tudor Vladimirescu passed through Câmpulung on his way to Târgovişte on the 22-nd of May. He was imprisoned by Iordache Olimpiotul, one of Ipsilanti's people. The leader of the Hetaerists escaped in Transylvania crossing this town.

The town was occupied by the Turks in September 1822. An agha and 50 Turkish soldiers were sent in the town to maintain the order.

[29] Ion Ghica, *Din vremea zaverei*, în Idem, *Scrisori către V. Alecsandri*, p. 93.

[30] M. Regleanu, *O cronică necunoscută cu privire la domnia lui Grigore D. Ghica (1822-1828)*, în „Revista Arhivelor", an. XLVIII, 1971, vol. XXXIII, nr. 1, pp. 51, 57.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

IZVOARE ISTORICE INEDITE DESPRE EVENIMENTELE DIN 1821 ŞI TUDOR VLADIMIRESCU

C. A. PROTOPOPESCU
DINICĂ CIOBOTEA*

Începând cu anul 1848, numele lui Tudor Vladimirescu, conducătorul Revoluţiei din 1821, a fost revendicat de paşoptişti ca reper dinspre care descindeau mai toate problemele mari ce trebuiau să fie rezolvate de naţiunea română în opera de regenerare, modernizare şi sincronizare istorică. Numele lui devenit simbol în conştiinţa istorică a fost identificat şi judecat, revendicat şi invocat mai cu deosebire după anul 1871, odată cu mişcarea pentru românism deschisă printr-o mare manifestaţie de spirit şi angajare politică pe platoul Cotrocenilor. Tot din acest an, Tudor Vladimirescu, ca personaj istoric, a ieşit din operele memorialistice devenind portanume al demersurilor istoriografice. C. D. Aricescu, fostul revoluţionar de la 1848 dar şi istoricul unei prime monografii despre cea dintâi capitală a Ţării Româneşti, a realizat o lucrare în două volume de certă valoare istoriografică, rămasă până astăzi model de cercetare şi reper în problematica bogată a scrierilor despre 1821[1].

După împlinirea ştiinţifică realizată de C. D. Aricescu, conducătorul Revoluţiei Române din 1821 a rămas în atenţia tuturor istoricilor români obiectiv atât al nevoii de cunoaştere şi înţelegere a resorturilor cât şi al nivelului de înţelegere al diferitelor epoci din istoria ultimelor două secole.

În scrierea istoriei Revoluţiei din 1821 marii istorici au fost secondaţi de cei care au editat numeroasele izvoare referitoare la acest eveniment[2]. Astăzi, istoriografia românească beneficiază de o bogată informaţie documentară pe această temă, comparabilă doar cu cea a câtorva alte momente de răscruce în devenirea peste timp a neamului. De aceea, descoperirea unor noi mărturii scrise despre Tudor Vladimirescu şi epoca sa sunt cu atât mai interesante şi relevante, cu cât numărul lor se diminuează în raport cu sârguinţa istoricilor de a atinge cvasitotalitatea lor. Câteva din ele, editate acum de noi pentru prima dată, sunt remarcabile prin informaţiile care probează conţinutul altor izvoare cunoscute dar încă aşezate sub semnul incertitudinilor (ex. *Memoriul lui Gheorghe Duncea din Prejna, Mehedinţi, privitor la Tudor*

---

* Universitatea din Craiova.

[1] Craiova, 1874; Vezi C. D. Aricescu, *Istoria revoluţiunii române de la 1821*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte, note, indice şi bibliografie de dr. Vladimir Osiac, dr. Ion Pătroiu şi Dinică Ciobotea, Craiova, 1996.

[2] Cf. Dan Berindei, *Revoluţia română din 1821*, Bucureşti, 1991, aparatul bibliografic.

Vladimirescu[3]; glosa de pe o carte veche de la biserica Sf. Apostoli din Craiova[4]; rezumatele documentelor de vânzare a 406 stânjeni din moşia Lupoiţa de către moşnenii Roşiuţeni către Tudor Vladimirescu, din 14 martie 1808 şi 28 februarie 1809[5]; ş.a.)

A. Însemnări de epocă despre evenimentele din 1821

Însemnările făcute de unii indivizi pe filele cărţilor vechi sunt considerate mărturii documentare care necesită multă precauţie şi presupun, indubitabil, verificarea informaţiilor cuprinse în ele. De obicei, însemnările sunt caracterizate de prezenţa informaţiilor scurte, cu referirii directe la eveniment, vizând de cele mai multe ori efectul întâmplărilor. Ele sunt adevărate mărturii de conştiinţă ale omului din popor, iar, pentru istoric, pot constitui izvoare narative veritabile. La cele publicate până acum, adăugăm alte trei, una făcută de postelnicul Ştefan Dobruneanu[6], alta aparţinând lui Nichifor ieromonah bulgar[7] şi cea de a treia semnată de Preda Ghiorghiu din Craiova[8].

1. „În leatul 1820<de fapt 1821 – n.n > ghenarie 21 s-au ivit în judeţul Gorj slugierul Te<o>dor Vladimirescu cu treizăci dă arnăuţi. Aflându-să la acest judeţ isprav<ni>c dumnealui clucer Cost<an>d<in> Otetelişanu cel mic pă care l-au şi ardicat numitu sluger la Tismana ţi<i>ndu-l la închisoare câtăva vreme; apoi, s-au apucat după aceia dă loc slugierul făcând oaste rum<â>nească cu arme, lănci, furci de fier şi scuturi întărâtând răbelia cu acea adunare dă norod ce au luat din Meh<edin>ţi, Gorj şi Vâlcea; făcând mare prăpădenie, jăfuire şi dărăpânare boierilor, boerinaşilor şi neguţătorilor până ce au venit achiri ai împărăţiei turceşti cu caimacam dumnealui biv vel spătar Ioan Samurcaş la mai în 6 tot la acest leat".

---

[3] Vezi Rada Davidescu, în „Drobeta", Drobeta Turnu-Severin, 1978, p. 154-169; reprodus în *Izvoare narative privind Revoluţia română de la 1821*, Ediţie îngrijită şi alcătuită de Ion Pătroiu, Vladimir Osiac (coordonatori), Dinică Ciobotea, Gabriel Croitoru, Tudor Nedelcea, Stela Rădulescu, vol. I, Craiova, 2001, p. 30-51.

[4] Dinică Ciobotea, *Însemnări doljene pe file de carte veche despre Tudor Vladimirescu şi revoluţia condusă de el*, în „Analele Universităţii din Craiova. Seria Filozofie, Sociologie, Istorie", an IV, 1979, p. 111-118; Aurelia Florescu, *Însemnări pe cărţi vechi din judeţul Dolj despre revoluţiile din anii 1821 şi 1848*, în „Oltenia. Studii şi Cercetări", Craiova, 1980, p. 113-120.

[5] Ion Ciortan, *Tudor Vladimirescu şi conflictul cu moşnenii din satul Roşiuţa, judeţul Gorj. Documente inedite*, în „Arhiva Românească", tom I, fasc. 1/1995, p. 67-73.

[6] Arhivele Naţionale Mehedinţi, Ms. 41 (*Taină asupra jidovilor de Neofit; ...însemnări ale lui Ştefan Dobruneanu postelnic la Arnota sau la Craiova în casele sale din mahalaua Obedeanu*, 1817-1833), f. 181

[7] Însemnare pe forzaţul cărţii *Octoih ce să zice Osmoglasnicu*, Buzău, 1700 – aflată în Biblioteca Mitropoliei din Velico Târnovo, nr. inv. 16586; în limba bulgară. Octoihul brâncovenesc mai are şi alte glose care amintesc pe cei care l-au posedat înainte de a ajunge în Bulgaria; logofătul Necula, proegumenul mănăstirii Argeşul-Iosif (!) din 20 decembrie 1700. O altă însemnare, în limba bulgară, se referă la situaţia popoarelor grec şi bulgar în anul 1822: „Iar în anul de la Hristos 1822 luna septembrie mademschite sila detu sa (cuvinte netraduse de noi – n.n) de la cula Sfântului Munte Athos s-au răspândit de turci şi le-au ars. Păcat de ai noştri; şi iar după cum am auzit, în luna noiembrie, au robit Adata ce se numeşte Casandra; şi au intrat şi în Sfântu Munte Athos şi multă, nemaiauzită nenorocire au făcut acolo şi au prăpădit sfintele mănăstiri şi multe lucruri au luat şi s-au instalat nesuferiţii agareani. Pentru asta nu ştiu cum vom ieşi din această stare de la aceşti necredincioşi în Hristos. Să dea şi să ne ajute mila Domnului la noi păcătoşii ca să ne izbăvească mai departe de ei. Nichifor ieromonah".

[8] Muzeul Olteniei, Ms. Nr. 42 – Condica Gheorghiu, f. 88; Vezi şi Zaharia Gărău, *Manuscrisele Muzeului Olteniei*, ms., p. 122.

2. „Acest *Osmoglasnic* mi-am cumpărat pentru mine de la chir p<opa> Ştogu pe care a cumpărat-o el din Valahia <Ţara Românească> pentru groşi 45 în vremea când s-a întâmplat marea turburare şi pizmă între turci <pe de o parte> şi greci, bulgari şi români <pe de altă parte>. 1821, luna decembrie 25. Sivliovo. Nichifor Ieromona<h>u, Nichifore Ieromonahu Sivli”.

3. „1822, octombrie 22. Şi într-aciastă vriame era<u> turcii în Ţara Rumăniască... Şi bătaie făcea<u> turcii cu grecii la Moräia şi împăraţii să strângea<u> la Beci făcând congres de pace. Şi unii zicea<u> să facă pace, iar alţii zicea<u> că va să iasă în ţară muscalii sau neamţâi aflându-să felurimi de vorbe la mijloc. Şi cine va ceti, va pomeni. Preda Ghiorghiu, tatăl lui Dumitru, am scris”.

Însemnările de pe cărţile vechi ne-au permis să avansăm ipoteza conform căreia Revoluţia din 1821 trebuia să fie declanşată la Craiova în ziua de 18 ianuarie, fapt mărturisit şi de marii boieri menţionaţi de Iordache Golescu în lucrarea *Pre scurtă însemnare dă turburare[a] Ţării Româneşti* când aceştia ştiau că, a doua zi după moartea domnitorului Alexandru Şuţu, slugerul Tudor Vladimirescu trecuse „prin Piteşti ca să se ducă la Craiova, dă unde a venit”... „ca să răscoale ţara”.

Însemnarea de pe fila 306 a *Triodului* (Râmnic, 1782) de la Biserica Sf. Apostoli din Craiova[9] consemnează o mişcare („mare turburare”) a populaţiei din Craiova în zona bisericii Sf. Mina[10], acolo unde Tudor Vladimirescu învăţase carte şi slujise boierilor Glogoveni. Documentele, însă, menţionează că în momentul acestui eveniment, Tudor abia plecase din Bucureşti către Oltenia. Probabil, alţii – printre care şi fratele său, Papa, logofăt în divanul Craiovei[11] - au încercat, în numele lui şi în înţelegere cu el, să ridice populaţia oraşului de pe Jiu la luptă. Vestea nereuşitei a fost, presupunem, primită şi cumpănită de Tudor la Piteşti, acolo, unde a poposit aşteptând şi un alt curier de la Bucureşti. În asemenea situaţie, Tudor Vladimirescu a schimbat drumul către nord, prin Vâlcea către Gorj şi Mehedinţi.

Credem că izbucnirea („turburarea”) din Craiova a fost posibilă având în vedere şi starea de spirit ce se fixase în societate în zilele de sfârşit ale lunii ianuarie 1821, aşa cum este confirmată de scrisoarea consulului rus de la Bucureşti către vornicul Constantin Samurcaş din 18 februarie[12], unde se aminteşte că „Teodor propăvăduieşte că nu iaste a sa mişcare o îndrăzneală numai de sineşi pornită, ci că ţine şi de alte cutări puteri şi că stă adăstând poruncile prea Înaltei Porţi. O idee ca aceasta auzindu-se de obştea prostului, şi fără voia norod[ului], poate să amăgească nu numai pe acesta, spre lesne amăgire norod, dar şi pe aţii mai mulţi din cei cu chibzuire mai de mijloc, şi care nu au cunoştinţă de politiceasca de azi putere ovrepinească, o idee ca aceasta fără de orânduială...”.

---

[9] „Să se ştie [că] la leat 1821 ghenarie 18 au venit un omu, anume Todoru, şi a cuprins Boju şi s-a [făcut] mare turburare în oraşul Craiovei. 1821. Popa Chirca” – vezi Dinică Ciobotea, *op.cit.*, p. 113.

[10] Boju a fost ceea ce s-a numit multă vreme Mahalaua Sf. Mina, la doar 150 m distanţă de casa Glogoveanu, astăzi sediul Tribunalului judeţean Dolj, sau de Biserica Belivacă (Amaradia) pe peretele căreia se presupune că ar fi fost pictat Tudor Vladimirescu (călăreţ)- n.n.

[11] Informaţie cuprinsă în documentul din 14 martie 1808; infra.

[12] Biblioteca Colecţii Speciale, Fond St. Georges, CCCLIV/5.

B. Documente

-1-

1808 martie 14. Fragment din „Înştiinţarea unui hotarnic către Înaltul Divan al Ţării Româneşti despre cele orânduite de el în pricina dintre Marica Săvoiu, polcovnicească şi moşneni din Roşiuţa – jud. Mehedinţi, pe de o parte, şi slugerul Tudor Vladimirescu, pe de altă parte, pentru 406 stânjeni din hotarul Lupoiţa.

Către prea Cinstitul Divan înştiinţare

Înştiinţez Cinstitului Divan că după judecata ce au avut polcovniceasa Marica Săvoaica cu hotarnicii în Cinstitul Divan la care s-au arătat datornici clăcaşii la soroacele moşiilor Săvoaicii, ce le-au avut puse amanet la dânşii; şi făcând cerere ca să li să dea banii şi numita Săvoaică au răspuns Cinstitului Divan că adevărat îşi are moşia pusă amanet şi s-au împlinit sorocul banilor, dară nici o putere nu are a plăti că nu poate să dea moşiile la arendă din pricina părtaşilor ce-i are la moşia Floreşti, Lupoaia, Pieleşti, Drănciumenii din sud Gorj; că acei părtaşi embacdisec (?) pe arendaş şi nu poate să le ia cu arendă şi să plătească, însă la moşia Floreasca şi Lupoaia are părtaş pe Rocşa, pe Constantin şi Mihai Săvoiu şi la Pieleşti are părtaşi pe Gheorghe Băzăvan şi pe fraţii lui şi la moşia Bâlboşi din sud Gorj pe Matei Popovici; şi de către Cinstitul Divan mă orânduiesc eu hotarnic.

După ce am venit în faţa locului, după coprinderea la deosăbit răvaş ce mi-au dat toţi Săvoii că să mulţămesc pe împărţeala ce le voi face, mai întâi le-am făcut împărţeala hotarului Floreşti şi le-am pus semne cu pietri, apoi am venit la hotaru Lupoaia şi, iarăşi, făcându-le împărţala puindu-le şi pietri; iar la capul hotarului Lupoaiei, despre răsărit, unde să alătură cu hotaru Roşiiuţăi, fiindcă un popa Lupui Dumitraşcu Pîrlea şi Osnaga, unii din moşneni Roşiuţăni, au vândut 406 stânjeni din hotarul Lupoiţei la dumnealui sluger Teodor în taleri 609; şi fac cerere Dincă i Marica şi cu bărbatu-său polcovnicul Gheorghe Rovinariul Săvoi ca să întoarcă ei banii slugerului Teodor puind temei că se alătură cu hotarul lor Lupoaia şi nu ştim de cumpărătoarea acestor stânjeni şi să ţin tot de hotarul Lupoaia; şi ca unii ce sânt alăturaţi şi rude cu moşnenii Ruşăţănii cer să întoarcă banii slugerului (…) stânjeni de dânşii. Împotriva cererii Săvoilor să arătară şaisprezece moşneni roşiuţeni cu jelbi ce au dat atât către dumnealui boierului Sămurcaş Caimacamu, cât şi către Cinstitul Divan al principatului Ţării Româneşti, atât pentru acel popa Lupul cu cetaşii lui vânzătorii slugerului că nu le este vânzare bună, neavând moşie pe cât au vândut, nefiind nici aleasă dintr-a lor, cât şi pentru slugeru Teodor, că i-au făcut de frică de au iscălit zapisul, încă unii n-au fost nici de faţă. La care fiind faţă şi slugerul Teodor mi-au arătat şi zapisul cumpărăturii, de la trecuta lună martie 14 l‹eatul› 1808, de cinci luni iscălit de acel popa Lupu Roşioţanu şi cu alţi patrusprezece tovarăşi ai lui vânzători şi de alţi douăzeci şi doi moşneni roşiuţeni martori, dat la mâna slugerului Teodor Vlidimirescu comindiriul, cuprinzător că i-au vândut stânjeni 406 din hotaru Lupoiţei în t‹a›l‹eri› 609, să-i stăpânească cu bună pace de către ei, fiindcă nici-un havaet n-au luat pe aceşti stânjeni de când li s-au făcut hotărnicia şi pentru aceea i-au vândut. Împotriva acestui zapis deteră moşnenii roşiuţeni răspuns că nici de cum nu lasă moşia sub stăpânirea slugerului Teodor, că le-au luat-o prin silnicie şi de mare frică au iscălit zapisul şi zic că după ce au scăpat din mâna slugerului atunci la martie, de la trei zile, în urma iscăliturilor, au şi venit jalbă către Cinstitul Divan al Craiovii pe un popă

Sandul al Sfintei Episcopii, dându-i şi taleri 10 şi jumătate în mână; pe care jalbă dândo la Divan s-au şi oprit de Papa logofătul, fratele slugerului ce este logofăt la Divan. Şi văzând că nu le vine răspunsul la acea jalbă ce au dat acel popă Sandul au dat altă jalbă, către dumnealui caimacamu, pe care o şi văzui de la trecuta lună aprilie 16, 1808, cu treizăci de zile în urma zapisului vânzării, prin care arată că din bătăile pandurilor şi din sudolme s-au iscălit mărturii în zapis. Şi de către dumnealui caimacamu să orânduieşte la dumnealor boieri ispravnici ai judeţului ca să cerceteze pricina şi la dreptate urmând, să-şi afle jeluitorii îndestularea şi să-i odihnească pe fieşcare parte (…); cu alegere înscris să-i sorocească şi la dumnealor jeluitorii (…) ispravnici fiind la Craiova şi slugeru la Cerneţi (…). Iarăşi au arătat dumnealui caimacamului şi fără de numai ce au făcut un răvaş cu rugăciune ca să-şi priimiască banii acei taleri 609 şi să-i mai dea peste aceştia taleri 60 dobânda în două luni şi jumătate; nici într-un chip n-au primit – ci fiindcă nu iscăliseră un popa Barbu moşneanul; iar în urmă acest popa Barbu, la târnoseala unei bisărici ce au făcut-o slugerul la satul Prejna (?)1807, unde acolo la târnoseala acelei bisărici fiind sfinţia sa hagi protopopu Ghiţă i protopopu Preda i Constandin Furtună, care zicându-i să iscălească zapisul; şi umblând acel popa Barbul să nu iscălască zapisul, hagi prtopopul l-au îndemnat să iscălească şi el, una de ruşinea adunării ce era la târnoseală, al doilea şi de frică, au iscălit zapisul, dar unde au iscălit acel popa Barbu martor, au mai spoit neşte slove înainte în filtă(?), care aceste slove închipuiesc să nu fie de vânzare, de care să va vedea zapisul. Şi amândoi protopopii şi chir Constandin Furtună n-au priceput aceste slove ce va să zică şi la mai 10, 1808, cu 25 de zile în urma jălbii ce au dat moşnenii la dumnealui caimacamu vorbesc protopopii şi chir Constandin Furtună di la vale de iscăliturile moşnenilor: că au iscălit popa Barbul de voie, că este zapisul adevărat. Şi văzând ei aşa că nu li să ascultă răvaşa, de rugăciunea ce au dat ca să-şi primească banii şi face şi pe popa Barbul de iscăleşte la 25 de zile în urma jălbii Divanului Craiovii, au jeluit Cinstitului Divan al Bucureştilor pe care jalbă am şi văzut-o de la trecuta lună iunie 25 ce dă pentru sluger prin care arată că astă iarnă când era zăpada mare, vânzând acel popa Lupu 406 stânjeni din hotarul Lupoiţei nefiind aleasă dintr-a lor, după ce au vândut-o, viind cu pandurii şi de frică s-au iscălit, că de nu iscălia (…) numitu sluger să-i ducă pe câte unul să-i bată până vor muri; care într-acea furie când era pentru dânşii, fiind spărieţi, căci atunci bătusă pe unul Constantin Băsâca ot Brebenari, până i-au ieşit maţăle, carele au şi murit. Negreşit, încă atunci să le fi cerut zapise îi da şi pe toate părţile lor de moşie şi pe sat. Şi către cinstitul Divan al Bucureştilor să scrie Cinstitului Divan al Craiovii să cerceteze pricina după dreptate şi după pravilă, urmând să hotărască în scris şi să îndrepteze sau nerămâind vre-o parte odihniţi, cu carte de judecată, după 25 de zile ale lui iulie, să-i sorocească şi la Cinstitul Divan al Bucureştilor.

Ci fiindcă în cinstită porunca Divanului, prin care mă orânduiesc hotarnic, să porunceşte cu străşnicie ca să păzim să nu să calce hotarele vecinilor răzaşi; şi care vor rămânea cu toţii mulţumiţi pe alegerea ce le vom face, să le punem semne cu pietri ca să li să ştie stăpânirea unii de către alţii, iară care să vor arăta vreunii cu pricină de nemulţumire sămne să nu pui, ci să arăt în scris către Cinstitul Divan cu desluşire, ca să ni să dea poruncă de urmare. Tot hotarul al Lupoaii l-am împărţit şi s-au pus semne cu pietri, fiind mulţumiţi cu toţi Săvoii, iară la capul hotarului despre răsărit, la via unui Gheorghe Băleanu, unde să alătură cu acei stânjeni ai Roşiuţenilor n-am pus piatră,

pentru că sânt trei pricini la mijloc, că Săvoii făr să răscumpere ei aceşti stânjeni ce s-au cumpărat de slugerul Teodor, căci sânt vecini cu moşia Lupoaia şi aceşti stânjeni ţin tot de hotarul Lupoii şi sânt şi rudenii cu roşiuţenii şi zic că de vânzare nici de cum nu ştiu; dumnealui slugerul încă zice că sorocu de protimisis de treizăci de zile au trecut şi de patru luni jelbuitorii moşneni roşiuţeni încă să arată cu jalbile de mai sus numite prin care îşi părăsesc iscăliturile şi pe cei mai mulţi zic că i-au iscălit acel (…).

-2-

1839 august 8, Craiova. Hotărâre judecătorească în procesul dintre Mihai, Bunică şi Ştefan, fiii Voinei, cu Dumitrana, soţia lui Hagi neagoie, pentru nişte stricăciuni făcute cu ocazia revoluţiei de la 1821.

Nr. 134

Divanul Civil din Craiova.

Pe anaforaua cinstitei judecătorii Romanaţi cu Nr. 273, din anul 1836 iunie 12, nerămâind mulţămită Dumitrana, soţia răposatului Hagi Neagoe de aici, după apelaţia cu Nr. 394 din acel an, noiembrie 20, dată împotriva lui Mihail sin Voinea, Bunică Voinea Brat şi Stefan ot satul Radomir, din acel judeţ, vătaful de aprozi a înfăţişat la Divan pe jeluitoare prin vechil Costache Florovici cu pârâţii, având şi vechil pe Filip Milan.

Zicând jeluitoarea, prin tacrirul ce a dat, ca acei 80 stânjeni (192 pogoane) de moşie din hotarul Radomir şi Dioşti, pe acre se prigonesc sunt cumpăraţi de răposatul soţul ei de la pârâţii cu zapis încă din anul 1822 aprilie şi cum că la acel dintâi cuvânt ce ţine cinstitul tribunal prin anaforaua sa că, nici răposatul soţul ei, nici ea nu ar fi stăpânit acei stânjini, pricina este că răposatul soţul ei, după doi ani în urma cumpărăturii acelor stânjini, adică pe anul 1824, dându-şi obştescu sfârşit, apoi rămâind ea văduvă şi fără nici o ştiinţă, deşi a trecut multă vreme până a-şi descurca hârtiile casei, dar după ce a găsit acel zapis, trimiţând în faţa locului a cerceta acea moşie şi pârâţii împotrivindu-se, apoi răzvrătindu-se vremea cu venirea oştirilor ruseşti i cu boala ciumei i a holerei şi cu prefacerea administraţiei acestei ţări, a fost silită să aştepte până s-a pus în bună rânduială, când de loc s-a şi pornit cu jalbă, cum şi la cel de al doilea cuvânt iarăşi al cinstitului tribunal prin care ia de temei arătarea a cinci martori ce i-au adus pârâţii că nu s-ar fi cuvenit ca numai după vorbele acelora să desputernicească zapisul ce este netăgăduit de pârâţi, cerând a-şi afla îndestulare ca să i se dea moşia în stăpânire după cuprinderea zapisului şi a se despăgubi şi de venit de la moartea soţului ei până acum.

Care zapis, arătându-l vechilul jeluitoarei şi în Divan, se văzu cu anul 1822 aprilie 3, iscălit de câte trei pârâţii de mai sus i de un Radu Julea şi cu un martor Vasile Filip, cu coprindere că au vândut lui Hagi Neagor, soţul jeluitoarei 80 stânjeni (192 pogoane) masă din hotarul Radomir şi Rioşti cu toate ce se află pe dânşii, însă stânjeni 70 (168 pogoane) ce sunt buni curaţi ai lor şi stânjeni 10 (24 pogoane) ai logofătului Radu ce-i sunt hărăziţi de unchiul său Vlăduţ şi că au primit şi toţi banii stânjeni câte lei zece.

După care, acum la cea din urmă înfăţişare, întrebându-se şi pârâţii, ce au împotrivă a răspunde, tot aceleaşi propuneri au făcut ce se văd pe anaforaua cinstitei judecătorii că, adică:

- în vremea turcilor, în urma răbelei lui Tudor Vladimirescu din 1821 fiind fost ei ocupaţi de nişte boieri din satul lor prin isprăvnicat ca să le plătească nişte nameştii ce le stricaseră şi răposatul Hagiu, soţul jeluitoarei, aflându-se atunci grămătic la isprăvnicat, s-au rugat ei să le economisească apărarea;

- şi zicându-le Hagiu a-i da un zapis iconomicos, ca prin acel mijloc să-i poată apăra despre cererea acelor fugari, au făcut acel zapis de vânzarea moşiei către Hagiu, când le-a făgăduit şi Hagiu că pe urmă va rupe zapisul, pentru care le-a fost dat şi răvaş împotrivă că la urmă le va da zapisul;

- care răvaş pierzându-l ei i după ce a lipsit Hagiu din slujbă, ducându-se în multe rânduri să-şi ceară zapisul, i-au tot prelungit, până a murit, rămâind acel zapis în casă-i;

- şi că au şi martori pentru aceasta, care martori, după chibzuirea făcută, prin jurnalul de la trei ale trecutului mai, cu Nr. 8 şi cel de al patrulea ale următoarei cu Nr. 137, aducând pârâţii pe acei martori faţă şi în Divan şi văzându-se şi în vârstă pravilnică;

- la întrebarea ce li s-a făcut, au rămas însă Dinu sin Ene, Radu Buştină, Voicu slujitorul şi Mihai Vijulie că după răbelia din anul 1821, aflându-se ei veniţi aici în Craiova, împreună cu alţii a se înfăţişa la Căimăcămie în deosebită pricină de judecată, i-a rugat unul din pârâţi, anume Bunică şi au mers cu toţi la Hagi Neagoe, de la care au cerut un zapis şi arătând acel Bunică o adeverinţă a lui Hagi Neagoe ce o avea împotriva acelui zapis, le-ar fi zis Hagi Neagoe că sunt două lăzi de hârtii pline şi nu-i este soţia acasă ca să scoată zapisul şi că să aducă 200 oca orz şi atunci le va da zapisul;

- iar Dinu sin Ene cu osebire numai că acel zapis ar fi fost pentru zălogire de moşie;

- asemenea şi cel de al cincilea martor, Stanciu sin Dobre, că el ar fi auzit că acel zapis este dat la mâna Hagiului, ca să-i apere de bir pe cei iscăliţi întrânsul şi casele lor, după ce vor fugi, să nu se supere.

Deci, făcându-se băgare de seamă la arătarea numiţilor martori şi la coprinderea zapisului de vânzare al moşiei, în care nici unul dintre aceştia nu se văd iscăliţi şi nici că au avut curată ştiinţă de coprinderea lui, de au fost pentru vânzarea de moşie sau pentru zălogire, mai vârtos că cel mai din urmă martor şi mai bătrân decât toţi arătând cu totul împotriva celorlalţi şi, pe lângă aceasta, că pârâţii, dacă ar fi ştiut că zapisul vânzării este iconomicos, precum pricinuiesc acum şi Hagiu îi prelungea cu vorbe să nu le dea zapisul, urma să se fi arătat la stăpânire cu jalba defăimătoare a acelui zapis şi pentru canalul judecăţii, se putea îndatora, ori Hagiu în viaţă aflându-se, ori casa lui, după moarte-i, în puterea aceleia adeverinţe, să le dea zapisul şi să le rămâie moşia slobodă în stăpânirea lor mai ales că după pravilă partea a 6-a, lista 90, pentru vânzare până la cinci ani, urma să facă pârâţii pornirea şi defăimarea vânzării ce vor să o facă peste 17 ani de la vânzare, iar nu tocmai acum, când jeluitoarea şi-a găsit zapisul care nu s-a tăgăduit de dânşii şi s-au arătat de stăpână a moşiei.

De aceea, Divanul, cunoscând că cu greşeală a judecat cinstitul tribunal această pricină, hotărăşte ca jeluitoarea să stăpânească în bună pace şi nesupărată de pârâţi acei optzeci stânjeni de moşie (192 pogoane) din hotarul Radomiru ca o pravilnică cumpărătoare a soţului său, plătind pârâţii, atât cheltuiala judecăţii ce s-a ales peste tot lei patru sute şaisprezece, parale treizeci, cât şi venitul ce se va dovedi

prin cercetarea cinstitului tribunal că au luat ei după acei stânjeni de la vânzarea făcută prin mai sus arătatul zapis şi până la slobozirea în stăpânirea jeluitoarei.

Iar partea cea nemulţumită pe această hotărâre se va arăta cu apelaţie către cinstitul Înalt Divan, în soroc de o lună după primirea copiei de anafora.

1839 august 8

Prezedent Iordache Oteteleşanu; Ştefan Bibescu; Tutu Bengescu; Costandin Zătreanu.

Pentru domnul grafier pitar Drăghici Băţăgeanu.

Citit Ioan Săulescu.

Urmează adeverirea copiei de către preşedintele Divanului la 1839 august 11 apoi:

S-a dat această anafora la mâna lui Mihai Voinea ot Radomiru, astăzi la douăzeci ale lui august anul 1839 prin suptocârmuirea plăşii Câmpului de Romanaţi.

Ion Lăcusteanu[13].

Nr. 773/septembrie 17, 1839

Prea cinstitului şi prea marelui Prezedent al cinstitului Înalt Divan, plecată apelaţie.

Nerămâind odihniţi pe hotărârea cinstitutului Divan Civil din Craiova, de supt Nr. 134, cu următorul, august 8, ce s-a dat în pricină de judecată ce am avut cu o Dumitrana, soţia răposatului Hagi Neagoe din Craiova, pentru 80 de stânjeni moşie (192 pogoane), carele în silnice voieşte a ne hrăpi din trupul moşiei noastre cu un zapis iconomicos încă din leat 1822, cu carele s-a arătat tocmai acum, peste ani 17, pentru care mai avem a arăta cinstitei Prezidenţii a voastră şi alte cuvinte prin deosebit tacrir, după care veţi lua domnia voastră curată înţelegere şi nădăjduim că ne vom dobândi dreptatea, cum Duhul Sfânt vă va lumina asupră-ne.

Prea plecaţi slugi

Mihai sin Voinea ot satul Radomiru sud Romanaţi

Bunică Voinea Brat

Ştefan

Nr. 773/ septembrie 17 1839[14].

-3-

1843 mai 16. Copie după foaia de zestre a Bălaşei ce ia în căsătorie pe Ioan Vladimirescu.

După actul prezentat, scris cu litere cilirice

Cu ajutorul milostivului D[zeu] şi al prea curatei Fecioare dau această foaie de zestre fiicăi noastre Bălaşa cu lucrurile de mai jos însemnate ce o dau într-o căsătorie după Dl Ioan Vladimirescu, fiul răposatului vistierului Pavel Vladimirescu

1843 mai 16

[13] Arhivele Naţionale Bucureşti, Curtea Civilă, dos. 77/1839, f. 2 şi 47.
[14] Arhivele Naţionale Bucureşti, Curtea Civilă, dos. 77/1839, f. 1.

84 - Adică optzeci şi patru stânjeni de moşie din hotarul Vladimiru care merg masă peste tot hotarul din dealul Gilortului despre apus până în piscul stâlpului despre răsărit unde se învecineşte cu moşnenii Negreni; care-i dau cu tot ce se află pe dânşii.

21 - Adică douăzeci şi unu stânjeni latul după coprinderea zapisului de cumpărătoare ce se află delniţă iarăşi în hotarul Vladimiru.

120 - Adică una sută douăzeci galbeni împărăteşti din care însă treizeci să fie pentru o căruţă nouă de Braşov şi ceilalţi galbeni nouăzeci, patruzeci şi cinci să-i răspunz o dată cu luarea miresei, iar patruzeci şi cinci să-i dau în soroc un an fără dobândă.

1 - Adică un cazan de aramă din două ce am care îi va plăcea cu tacâmu lui. Îi dau şi un suflet de ţigan însă ce este nenăscut care este Preda, ţiganca grea de va trăi să fie d-lor, iar de nu, să [nu] fiu supărată.

8 - Adică opt boi de jug.
4 - Adică patru vaci cu lapte.
4 - Adică patru iepe sterpe.
2 - Adică doi telegari de ham.
6 - Adică şase rămătoare de prăsilă.
1 - Adică un solop de mătăsarie
1 - Adică una rochie de mătăsărie.
3 - Adică trei rochii de stambă.
1 - Adică una bohcea de mătăsărie.
2 - Adică două cămăşi de batistă cu fustele lor.
6 - Adică şase cămăşi pânză de bumbac.
3 - Adică trei perechi de pantofi, una de mătase, două de brunel.
1 - Adică una saltea de cit umplute cu lână şi cu 3 perini ale ei moi.
1 - Adică plapumă de cit, ipac.
1 - Adică una saltea de lână cu ramuri şi 3 perini ale ei ne umplute.
2 - Adică două cerceafuri, unu de aşternut şi altul de plapumă.
2 - Adică două perini de puf.
2 - Adică două şcoarţe mari alese noi.
1 - Adică una scoarţă vărgată.
6 - Adică şase tacâmuri de masă cu 6 farfurii albe.
2 - Adică două mese de pânză, una mare şi alta mică de bumbac.
1 - Adică una masă mică de pânză.
12 - Adică douăsprezece şervete de bumbac în ochiuri.
2 - Adică două prosoape ipac.
2 - Adică două ipac, de pânză.
1 - Adică un boşcialâc de socru de pânză de casă.
1 - Adică un ipac de soacră.
1 - Adică unu ipac ginere.
1 - Adică una ladă ferecată de Braşov.
1 - Adică un lighian de aramă cu ibricu lui.
1 - Adică una căldare pentru spălatul rufelor.
1 - Adică una pereche cercei de un galben.
1 - Adică un inel asemenea.

39 - Adică treizeci şi nouă condeie peste tot de la noi aceasta cu toată blagoslovenia, iar de la Împăratul Ceresc darul şi mila.

* Elena Negreanca postelniciasa adeverez

Ioan Gârbea martur

Costache Zană am scris această foaie cu zisa şi voinţa dumniaei postelnicesei; sunt şi martor

Pă această aşternută mai sus foaie de zestre m-am mulţumit şi am primit-o de bună.

(ss) Ioan Vladimirescu[15].

Această copie în foi două scoase întocmai după actul presentat de Dl. Gheorghe T. Vladimirescu pe lângă petiţia înregistrată la N° 41 din 25 ianuarie colaţionându-se de subsemnatul, se încredinţează pentru conformitate.

Arhivar (ss) Iuliu Tuducescu

Se adeverează copia de faţă prin subscrierea noastră şi prin punerea sigiliului Arhivelor Statului.

Director

N° 15

(ss) Indescifrabil

1914 ianuarie 27

Bucureşti

*

* *

Cele trei documente sunt edificatoare pentru tot atâtea probleme istoriografice ce au primit desluşiri diverse din partea istoricilor.

1. Documentul din 14 martie 1808[16] menţionează pe Tudor Vladimirescu cumpărător de moşii, aşa cum îl prezentaseră şi alte înscrisuri din 1 decembrie 1801 (pentru zece stânjeni de moşie în hotarul Gârleştilor, Gorj), 14 martie 1803 (pentru 12,5 stânjeni de moşie în Vladimir – Gorj, de la doi mehedinţeni din Gura Poroinii), 14 martie 1803 (pentru moşia din hotarul Ubavi, Gorj) ş.a, activitate necesară pentru a-şi consolida prestanţa socială şi a accede la rangurile boiereşti.

Problemele care s-au iscat între Tudor Vladimirescu şi moşnenii vânzători din Roşiuţa-Lupoaia, la care s-a implicat şi polcovniceasa Marica Săvoaica[17], au dezvăluit câteva trăsături de caracter ale slugerului Tudor cu totul aparte, dar specifice lui, ajuns în anul 1806, vătaf al Plaiului Cloşani, unde a reuşit cum „neputând alt vătaf dăiunui acolo” (Dârzeanu, p. 54), cele de intransigent cu spionii sârbi, arnăuţi, jefuitorii, pandurii neascultători, demn şi dârz, protestatar, răzbunător şi revoltat în contra

[15] Direcţiunea Generală a Arhivelor Statului.

[16] Originalul şi transcrierea făcută de preotul Gh. Tinică sunt în colecţia prof. C. A. Protopopescu.

[17] Despre relaţia de proprietate a neamului Săvoiu asupra satului Lupoaia, la Radu Creţeanu, *Despre istoria bisericii Sf. Nicolae din satul Lupoaia*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XII, 1960, nr. 1-2, p. 83-84; Pr. Paul Popescu şi Pr. Virgil Mărăşescu, *Ctitorii şi anul zidirii bisericii din parohia Lupoaia*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XXVI, 1974, nr. 11-12, p. 997-1000.

nedreptăţilor, „comandant viteaz şi neînfricat, întreprinzător în pericole şi prudent” în lupte...[18].

La anul întocmirii documentului, Tudor era unul dintre vătafii de plai, aflaţi sub autoritatea vornicilor, care trebuiau să păzească trecătorile munţilor Carpaţi, să vegheze şi să pândească hoţii, să îngrijească ca nimeni să nu treacă prin potecile munţilor în Ardeal sau Ungaria. Totodată, vătafii de plai supravegheau hotarele să nu fie „călcate” de vecini; clasificau şi adunau dările de prin sate – dând seamă ispravnicilor -; judecau, hotărau, pedepseau şi arestau. Nu de puţine ori numele unor vătafi de plai (ex. Dumitru Macovei din plaiul Despre Buzău) era asociat cu abuzurile[19]. Un portret răutăcios, probabil din aceeaşi perioadă de viaţă, a fost făcut de Scarlat Dăscălescu accentuând acele fapte ale lui Tudor Vladimirescu de „şicanor”, „târâie brâu” pentru prezenţa lui în instanţele judecătoreşti de la Bucureşti, Craiova şi Târgu Jiu (iar nu de bun cunoscător de legi şi pravile aşa cum l-a judecat corect preotul şi istoricul Ion Stoian[20]), de adversitate – reciprocă – faţă „de greci şi de tot felul de slujbaşi”[21]. Acest personaj profanariot îşi încheia amplul portret cu incitanta prorocire: „Aspru, posomorât, om greu la fire, cum se zice, îl prepuneam a fi sangvinar, precum în urmă s-au arătat...” Şi, totuşi, acest Ştefan Scarlat Dăscălescu a concluzionat că Tudor Vladimirescu „avea stofă de om mare, iar timpul, locul şi mijloacele i-au lipsit”.

Fără să propunem tentative de demitizare, precum fac unii contemporani ai noştri, considerăm că portretul lui Tudor Vladimirescu se reperează la schimbările şi spiritul timpului său, la obligaţiile şi responsabilităţile slujbei oficiale, dar totdeauna la dimensiunea idealului naţional pentru care a acţionat şi s-a jertfit. De aceea, cea mai frumoasă circumscriere a evaluării personalităţii lui Tudor Vladimirescu rămâne cea propusă de marele istoric modernist Gheorghe Platon: „... situarea mai exactă a eroului în mijlocul evenimentelor în care a evoluat reliefează silueta unui personalităţi care a rămas exemplară, de fapta şi de numele căruia este legată intrarea poporului român în istorie în deplinătatea drepturilor sale”[22].

2. Documentul din 8 august 1839[23] este o dovadă clară a consecinţelor Revoluţiei din 1821, integrată în mentalul social ulterior ca un eveniment dinspre care se socoteau anii şi se identificau schimbările.

3. Cel de-al treilea document face referiri la nepotul de frate al lui Tudor Vladimirescu, Ioan Vladimirescu, devenit personaj în problematica moştenirii averii conducătorului Revoluţiei din 1821, ucis de eterişti, declanşată la sfârşitul anului 1831 prin Ocârmuirea şi Tribunalul judeţului Mehedinţi, în urma revendicării acesteia de către orăşenii din Cerneţi. Problema juridică s-a axat pe fixarea dreptului de moştenire dat fiind faptul că Tudor Vladimirescu nu a avut urmaşi direcţi (... „a murit sterp”...).

---

[18] *DIR. Răscoala din 1821*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 50.

[19] C. M. Râpeanu, *Vechea administrare a plaiurilor «Despre Buzău» şi «Teleajen» din fostul judeţ al Saacului*, în *File din trecutul istoric al judeţului Prahova*, Ploieşti, 1971, p. 63 şi urm.

[20] Ion Stoian, *Înrâruirea pravilelor asupra lui Tudor Vladimirescu în apărarea drepturilor poporului român*, în „Mitropolia Olteniei”, an XXXIII, 1971, nr. 10-12, p. 548-557.

[21] Apud G. D. Iscru, Gh. Ploscaru, *Tudor Vladimirescu în memoria poporului român*, Bucureşti, 1996, p. 310.

[22] Acad. Gheorghe Platon, *Despre Tudor Vladimirescu şi Revoluţia din 1821*. Disertaţie cu ocazia decernării titlului de Doctor Honoris Causa al Universităţii din Craiova, Craiova, 1999, p. 25.

[23] Preluare din ms. Gheorghe Bălăianu, *Istoria Dioştilor. Documente*, aflat la Biblioteca comunală Dioşti, judeţul Dolj.

La intervenţia Marii Vornicii din Lăuntru, în toată Ţara Românească s-a publicat un anunţ prin care cei care aveau să primească datorii de la slugerul Tudor Vladimirescu trebuiau să le ceară în termen de patru luni, căci, în caz contrar, averea în discuţie era trecută în seama nepotului acestuia, fiul lui Papa Vladimirescu („care se afla supt creşterea lui Dumitrache Golumbeanu ce ţine de soţie pe muma numitului”)[24].

Între timp, nevârstnicul Ioan Vladimirescu a fost recunoscut de „trei feţe” dintre boierii din Craiova: „se dovedeşte pravilnic moştenire (moştenitor) un copil al răposatului vistierul Papa Vladimirescu frate cu slugerul Tudor”[25].

După 1832, pretenţii la averea rămasă de la Tudor Vladimirescu au mai avut porucicul Pavel Macedonschi (mai 1832), clucerul de arie Vasile Strâmbeanu (iunie 1832) şi Casa răposaţilor fraţi Iani (1835).

În anul 1837 s-a întocmit catagrafia bunurilor lui Tudor de la Cerneţi, care au fost scoase la mezat şi adjudecate în 1838 de Pătru Cladoveanu şi sărdarul Ion Gărdăreanu.

Documentul (foaia de zestre) din 16 mai 1843 adaugă noi elemente biografice despre Ioan Vladimirescu, nepotul de frate al lui Tudor, completând schiţa genealogică a neamului Vladimirescu, cu obârşia în satul Vladimirii Gorjului[26].

UNPUBLISHED HISTORICAL SOURCES ABOUT
TUDOR VLADIMIRESCU AND THE 1821 EVENTS

Abstract

About Tudor Vladimirescu the Revolution from 1821 plenty of information have been already published. The present paper presents some unpublished sources regarding those events. They are grouped in three notes (belonging to Ştefan Dobruneanu, Nichifor the hieromonk, Preda Gheorghiu from Craiova) and three documents regarding the purveyor Tudor Vladimirescu.

---

[24] Arhivele Naţionale Drobeta Turnu Severin, Ocârmuirea judeţului Mehedinţi, dosar. 410/1832; Idem, Tribunalul judeţului Mehedinţi, dosar 410/1832; Arhivele Naţionale Buzău, Ocârmuirea judeţului Buzău, dosar 5/1832, f. 4; ş.a.

[25] Arhivele Naţionale Buzău, Ocârmuirea judeţului Buzău, dosar 5/1832, f. 4; vezi şi Tudor Răţoi, *Succesiunea lui Tudor Vladimirescu de la Cerneţi*, în „Apolodor”, Drobeta Turnu Severin, an II, 2005, nr. 5 (15), p. 2-4; Idem, *Succesiunea lui Tudor Vladimirescu de la Cerneţi*, în „Oltenia”, seria a III-a, Craiova, an II, 1998, nr. 1-2, p. 247-256.

[26] Vezi şi Aurelia Florescu, *Documente necunoscute despre familia Vladimirescu*, în „Oltenia. Studii şi comunicări. Arheologie. Istorie”, Craiova, 2001, p. 111-112; Adăugăm faptul că urmaşii lui Ioan Vladimirescu au stăpânit în comuna Tălpaş (satul Stanomiru) până în anul 1949, când „de la fosta proprietate a lui Nicolae Vladimirescu” s-au luat, în ziua de 11 martie, de către „Banca de Stat Craiova” 31 de piese (4 linguriţe de argint, un lanţ de aur, un ceas de aur cu 3 capete, broşe, inele, cruciuliţe, cercei şi monede) – Arhivele Naţionale Craiova, Comitetul provizoriu al judeţului Dolj – Biroul special, inv. 12, pac. 1/1949, f. 3, 20.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DIN ACTIVITATEA SOCIAL-CULTURALĂ A MARELUI BAN MIHALACHE GHICA

ALEXANDRA ŢÂNŢĂREANU*

Dincolo de funcţiile politice importante pe care le-a deţinut în timpul domniilor fraţilor săi, Grigore al IV-lea Ghica (domn pământean în perioada 1822-1828) şi Alexandru Dimitrie Ghica (domn regulamentar în perioada 1834-1842), Mihalache Ghica a desfăşurat o vie activitate social-culturală, ajutat fiind de calitatea de patron al spitalului şi bisericii Sf. Pantelimon şi aceea de preşedinte al Eforiei Şcoalelor. Graţie veleităţilor sale de colecţionar şi arheolog, acesta a pus bazele primei instituţii muzeale din Ţara Românească în anul 1834, viitorul Muzeu Naţional de Antichităţi.

De numele domnului Grigore Ghica al II-lea, cel mai longeviv la domnie dintre toţi Ghiculeştii care au ocupat tronul, fie al Ţării Româneşti, fie al Moldovei, a fost legată fondarea ospiciului Sf. Pantelimon, în mai multe etape, cu începere din anul 1735, „pe uă movilă încongiurată în trei părţi de apa Colentina […] împreună cu biserica şi un pavilion (foişoru) în vale, şi o fântână (cişmea), fixănd numărul de doăsprezece paturi pentru bolnavi”[1]. Acest domn a mai fondat în apropiere un alt ospiciu cu bisericuţa sa proprie, pentru a-i separa pe ciumaţi de cei suferinzi de boli cronice „punăndu-l sub patronagiul Săntului Ierarch Visarion; a cărui Icónă se aflĕ astă-zi în Biserica Sf. Panteleimon…”[2]. Aceste instituţii au fost trecute de-a lungul timpului sub patronajul a diferiţi Ghiculeşti care, având titulatura de Efori ai Spitalului s-au ocupat de buna lor funcţionare. Astăzi ea este demolată.

Preotul Grigorie Musceleanu precizează că în anul 1829 Mihalache Ghica, ca membru al familiei fondatorului, a preluat de la fratele său, domnul Grigore Ghica al IV-lea, administraţia spitalului, devenind Efor: „Au început a păşi în îmbunătăţiri construind mai multe necesităţi în amândouă curţile făcând să crească şi veniturile şi cu înmulţirea lor, au creatu o casă de rezervă în care se punea prisosul şi care s-a pus la dispoziţiunea trebuinţei”[3]. Mai târziu, în anul 1839, împreună cu fratele său, domnul Alexandru Ghica, Mihalache a pus bazele şi unui „Institut de naştere cu o şcoală de Mamichie în capitală, ficsănd localul în Suburbea Radu-Vodă”[4].

---

* Institutul Naţional al Monumentelor Istorice.

[1] Preotul Grigorie Musceleanu, *Prima fondaţiune a ospiciului Sfântului Pantelimon şi reedificarea lui(1750-1752-1868)*, Bucureşti, 1868, p. 1-2.

[2] *Ibidem*, p. 2.

[3] *Ibidem*, p. 10.

[4] *Ibidem*.

În privinţa transferului de autoritate dinspre Grigore Ghica IV către Mihalache, privind această moştenire de familie, există raportul consulului prusian la Bucureşti, Kreuchely, datat 13 iunie 1823, care relata o tentativă mai veche din partea domnului de a ceda patronajul Pantelimonului fratelui său, care ceruse să fie învestit cu toate atribuţiile legate de această calitate, dar, datorită neînţelegerilor dintre epistatul spitalului, caminarul Dresna – favorit al domnului – şi fraţii domnitorului, Grigore Ghica al IV-lea a decis amânarea acestui transfer[5].

Începutul secolului al XIX-lea s-a caracterizat, pe plan cultural, printr-un mare interes pentru antichităţi şi numismatică, fenomen care a capacitat mai multe personalităţi ale vremii, printre aceştia aflându-se şi marele ban Mihail Ghica – la vremea aceea „vornic din lăuntru" –, marele vornic Alexandru Filipescu-Vulpe, vornicul Alexandru Nenciulescu, doctorul I. Rasty, Vladimir de Blaremberg (fiul unui arheolog rus şi cumnatul banului Ghica), Nicolae Mavros ş.a. Istoricul Dorin Popescu descoperă primele mărturii ale unui interes pentru monumentele antichităţii în scrierile cronicarilor din secolele XVII-XVIII, în operele lui Dimitrie Cantemir şi ale Şcolii Ardelene[6].

După cum îl descria Constantin Moisil în Cronica Numismatică şi Arheologică, Mihalache Ghica „este cel dintâi mare colecţionar de monete la noi şi în acelaş timp un mare pasionat amator de obiecte antice"[7], care a avut posibilitatea, graţie influenţei mari pe care o avea în stat, să-şi satisfacă preocuparea pentru numismatică şi arheologie. Febra antichităţilor, venind pe filieră rusească, indică, despre vocaţia de colecţionar a acestui boier, faptul că s-a „deşteptat" în perioada în care şi Rusia era invadată de acest entuziasm. În astfel de împrejurări a devenit Mihalache Ghica, în anul 1842, membru în „Societatea de Istorie şi Antichităţi" din Odessa[8]. El a întreprins, împreună cu Vladimir de Blaremberg[9], cumnatul său, primele săpături arheologice în unele localităţi antice din Oltenia: la Reşca, Celei, Slăveni din vechiul judeţul Romanaţi, şi au publicat rezultatele săpăturilor într-o revistă înfiinţată în acest scop, la îndemnul lui Mihalache, în anul 1836. Au fost publicate articole cu titlul generic de *Suveniruri istorice şi arheologice asupra Ţării Româneşti,* în două reviste ale timpului, „Curierul Românesc", gazetă politică şi literară şi „Muzeul Naţional, gazetă literară şi industrială". În aceste articole „erau abordate teme fie despre originea noastră daco-romană, fie despre antichităţile de pe teritoriul Ţării Româneşti…". Într-una din expediţiile sale, cea de la Slăveni, unde în 1837 se descoperise un „templu subteran închinat zeului Mithra"[10], Mihalache şi Vladimir de Blaremberg au fost însoţiţi de către consulul general al Franţei la Bucureşti, Chateaugiron. Călătoria a fost relatată de către Blaremberg într-un articol intitulat

[5] Hurmuzaki, vol. X, Doc. CCXCIX, p. 230.
[6] Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului Naţional de Antichităţi,* în „SCIV", 15, nr. 4, 1964, p. 451.
[7] Constantin Moisil, *Galeria numismaţilor români: Mihail Ghica*, în „Cronica Numismatică şi Arheologică"(în continuare CNA…), an X, nr. 97, mai-iunie 1934, p. 44.
[8] Această societate fusese înfiinţată în 1839 la Odessa şi avea drept scop „să adune, să descrie şi să păstreze vestigiile antichităţii care au fost descoperite în Rusia de sud". Printre membri se afla şi arheologul rus Jean de Blaremberg, tatăl lui Vladimir de Blaremberg (Andrei Pippidi, *Vechi epigrafişti şi anticari în Ţările Române*, în „Studii Clasice" (în continuare St. Cl.), IX, 1969, p. 293).
[9] Fiul arheologului rus Jean de Blaremberg.
[10] C.C. Petolescu**,** *Templul Mithriac de la Slăveni* în „Apulum", XIV, Alba-Iulia, 1976, p. 455-464.

„Antichităţi pământeşti” şi care a fost publicat în revista „Muzeul Naţional”: „Domnul Banul M. Ghica, marele vornic al celor dinlăuntru, dimpreună cu D. Blaremberg, inginerul statului, a făcut în trecutele zile o călătorie în judeţele de lângă Olt ca să vadă locul cel nou ce s-a ales aproape de Turnu ce este pe marginea Dunării, spre întemeierea unui oraş, împotrivă de cetatea turcească Nicopoli va să fie schela noastră comercială a Dunării…“[11]. Ulterior, articolul a fost publicat şi în „Curierul Românesc” în română şi franceză[12]. Consulul prusian la Bucureşti, Sakellario, într-un raport datat 17 noiembrie 1837, făcea şi el referiri la o călătorie a banului Mihalache Ghica şi a diplomatului francez Chateaugiron, în scopuri ştiinţifice, de data aceasta la Severin[13].

Metodele mai puţin ştiinţifice de conducere a unei săpături arheologice ale lui Mihalache Ghica, au fost aspru criticate de către Al. Odobescu şi Grigore Tocilescu, iar mai târziu şi alţi istorici au preluat informaţia. Pe de altă parte însă noţiunea de arheologie ştiinţifică nici nu exista la vremea aceea, ea fiind de-abia mai târziu introdusă de către Grigore Tocilescu.

În criticile sale, Odobescu susţinea că marele vornic „pe unde auzea sau bănuia că se află antice, de grabă el trimitea ispravnici, zapcii şi pomojnici ca să ridice satele, să sape şi să scormone sălaşele de vechi cetăţi, spre a-i aduce în curtea sa din Bucureşti, actualul palat al Administraţiunii de Ilfov, petroae antice şi bănuţi”[14]. Fără a aproba mijloacele de conducere a săpăturilor aheologice ale lui Mihalache Ghica, specifice unei epoci de pionierat în domeniu, numismatul Constantin Moisil preciza că afirmaţiile lui Odobescu erau „în mare parte exagerate” şi că banul Mihalache Ghica nu numai că nu a adus distrugeri mai mari decât căutătorii de comori dar a avut şi o contribuţie importantă pentru evoluţia ştiinţifică ulterioară: „În schimb statul şi ştiinţa au profitat foarte mult de pe urma străduinţelor lui Mihail Ghica, deoarece colecţia sa constituie baza actualului nostru Muzeu Naţional de Antichităţi, iar activitatea sa a deşteptat şi în alţi intelectuali gustul şi pasiunea pentru monumentele antice”[15].

Anul 1834 a marcat atât în Moldova cât şi în Ţara Românească începuturile muzeisticii româneşti. La 4 februarie 1834 a fost inaugurat la Iaşi Muzeul Istorico-Natural, iar la 3 noiembrie acelaşi an domnitorul regulamentar, Alexandru Dimitrie Ghica, a trimis Eforiei Şcoalelor Naţionale, adoptat, proiectul redactat de fratele său mai mare, „vornicul treburilor din lăuntru”, Mihalache Ghica, pentru înfiinţarea unui muzeu de istorie naturală şi antichităţi. După cum însuşi vornicul spunea, „ acest muzeu va primi obiecturi câte cu vreme vor completa un cabinet de istoria naturală, va strânge la un loc modeluri trebuincioase spre îmbunătăţirea agriculturii şi industriei naţionale, scopul însă mai deosebit al acestei aşezări va fi a strânge feluri de colecţii spre luminarea istoriei naturale acestei ţări şi a strânge acolo câte antichităţi se mai găsesc risipite printr-acest Prinţipat care ar putea da oareş care lumină asupra istoriei naţiei noastre…”[16].

---

[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] Hurmuzaki, vol. X, Doc. DCII, p. 488.
[14] A. I. Odobescu, *Istoria arheologiei,* ediţie îngrijită de Dumitru Tudor, Bucureşti, 1961, p. 22.
[15] Constantin Moisil, *op.cit., loc. cit,* p. 45.
[16] Cf. Curierul românesc, 58, joi 13 decembrie 1834, p. 141-142, Biblioteca Academiei Române, Ms. 323, f. 184, culegere acte Naum Râmniceanu; apud Alexandru Păunescu, *Din istoria arheologiei româneşti, pe*

Noul muzeu, pus sub oblăduirea Eforiei Şcoalelor şi amplasat lângă Colegiul Sfântul Sava, ca instituţie anexă a acestuia, alături de Biblioteca Naţională, s-a confruntat mult timp cu problema atât de sensibilă a conservării obiectelor, deoarece „…clădirile de lângă gimnaziul Sfântul Sava în care se află acum biblioteca şi muzeul fiind dărăpănate şi umedoase […] cărţile şi obiectele muzeului se degradează din zi în zi…”[17]. Citatul de mai sus reprezintă un fragment din raportul înaintat domnitorului de către Eforia Şcoalelor, în anul 1852, în care este descrisă starea de degradare a clădirii noului muzeu şi în care se cerea aprobare pentru construirea unui nou local la parterul căruia să fie depozitate obiectele muzeale. Problema a rămas nerezolvată până în anul 1859 când Muzeul de istorie naturală şi antichităţi, acum având denumirea de Muzeul Naţional[18] s-a mutat în casa Hiotu (denumită astfel după numele fostului proprietar), care întrase de curând în proprietatea statului.

Una din problemele legate de istoricul Muzeului Naţional de Antichităţi, nu foarte clară de altfel, este cea privind înfiinţarea sa. Cu toate că acestei instituţii, în forma sa de sine stătătoare, îi corespunde ca dată de înfiinţare anul 1864, din punct de vedere istoric începuturile sale nu coincid cu această dată. Majoritatea istoricilor care au abordat acest subiect vorbesc despre un muzeu înfiinţat în anul 1834 de către domnitorul regulamentar Alexandru Dimitrie Ghica, la iniţiativa fratelui său mai mare, Mihalache. Unii autorii însă anulează importanţa istorică a acestei mici instituţii ca punct de plecare pentru viitorul Muzeu de Antichităţi, supunându-l criteriilor de evaluare de mai târziu. „…De fapt, noua instituţie înlocuia, în forme superioare, un modest « Muzeu Naţional » care exista la Bucureşti încă din noiembrie 1834, când fusese înfiinţat de Alexandru Ghica, domnul Ţării Româneşti de sub regimul Regulamentului Organic. Dar, în ciuda solemnului său titlu, acel « muzeu », adăpostit într-o dependinţă neînsemnată a clădirii Colegiului Sf. Sava, cu un acoperiş de scânduri care lăsa să pătrundă ploaia, nu era decât un biet depozit improvizat pentru câteva piese romane şi pentru câteva vitrine cu mărunţişuri, printre care şi piese interesând ştiinţele naturale. E drept că la resturile romane, provenind mai cu seamă din Oltenia, se adăugase, cu începere din 1842, faimosul tezaur de la Pietroasa, din epoca migraţiilor, descoperit în 1837, care fusese păstrat între timp la Arhivele Statului. Însă, oricât de preţioase şi de însemnate, cele 12 piese salvate din acest tezaur nu puteau justifica numele de muzeu pentru o colecţie foarte restrânsă, lipsită de local, de personal competent, de perspective. De aceea, pentru evoluţia Muzeului Naţional de Antichităţi de astăzi, nu poate fi luat ca punct de plecare decât actul de la 23 noiembrie 1864, prin care în Capitala României lua fiinţă o instituţie arheologică propriu-zisă, asigurată în privinţa esenţialelor sale condiţii de funcţionare şi dezvoltare” [19]. În mare parte fragmentul de mai sus zugrăveşte o realitate, însă posibilităţile limitate ale perioadei şi lipsa experienţei au reprezentat şi ele o realitate. Importanţa acestui muzeu, care după standardele actuale îmbrăca o formă primară, a constat în faptul că a creat un precedent,

baza unor documente de arhivă, cap. I, *Începuturile arheologiei româneşti(1834-1880),* Bucureşti, 2003, p. 14.

[17] Arhivele Statului Bucureşti, Minist. Inst., dos. 1812/1852, f. 1, 1v; apud Ioana Cristache-Panait şi Panait Ion Panait, *Începuturile muzeografiei la Bucureşti,* în Revista Muzeelor, an III, nr. 1,1966, p. 39.

[18] Nu se ştie cu exactitate când anume i s-a schimbat titulatura. Astfel apare pentru prima oară în documente într-un raport al Eforiei Şcoalelor din 1849; Alexandru Păunescu, *op. cit.*, p. 24.

[19] Radu Vulpe, *Centenarul Muzeului Naţional de Antichităţi,* în St.Cl., VI, 1964, p. 369.

o experienţă necesară care a stat la baza evoluţiei ulterioare a ştiinţei şi a muzeisticii româneşti. În ceea ce priveşte primul donator al muzeului, acesta nu poate fi decât persoana de numele căreia se leagă apariţia în 1834 a instituţiei, marele ban Mihalache Ghica şi nu Nicolae Mavros cum reiese din documentul înfiinţării MNA. Declarat oficial „primul şi cel mai mare donator şi fondator al Muzeului de Antichităţi”[20], acestuia din urmă nu i se pot tăgădui ultimele două aprecieri, însă donaţia sa este legată de anul 1864, în timp ce colecţiei mult mai mici a banului Ghica îi corespunde anul 1834. Despre acest subiect Constantin Moisil spunea: „Înfiinţarea unui muzeu, mai ales pentru colecţiile sale şi numirea sa (Nicolae Mavros) în fruntea comitetului arheologic, l-au măgulit îndeajuns pe bătrânul numismat şi arheolog, ca să se decidă, în sfârşit, a trimite muzeului obiectele dăruite” [21].

În proiectul de organizare a muzeului realizat de Mihalache Ghica, se stabileau atât locul de depozitare cât şi un prim regulament de funcţionare muzeală. În plus, documentul conţine o înşiruire a pieselor din colecţia vornicului Ghica, piese mineralogice, faunistice, arheologice şi numismatice, care constituiau chiar prima donaţie a muzeului „«pentru începerea fundamentului acestui institut»”[22]: „«Local cuviincios ar fi deocamdată pentru aşăzarea unui Muzeu în odăile de jos de lângă portiţa curţii Mănăstirii Sfântului Sava, aceste odăi fiind boltite, pot fi şi păzite de primejdia focului. Acest muzeu va fi supt îngrijirea unui prefect (epistat) carele va clasifica şi va aşăza sistematiceşte toate obiecturile şi va fi în răspundere de a nu înstrăina sau a pierde ceva. Supt acest prefect se va orândui un custor sau paznic […] acest institut ce va fi deschis de două ori şi în zilele hotărâte ale săptămânii, cinstita Eforie a Şcoalelor va avea priveghere a se ţinea acolo buna rânduială ce se va întocmi şi a se păstra toate colecţiile câte se vor depune acolo. Nimeni pentru oricare pricini nu va fi slobod a scoate din Muzeu vre un lucru afară numai când se va strica şi trebuinţa va cere[…] aceasta însă să se facă prin ştirea şi slobozenia mădularilor Eforiei Şcoalelor dată prin hârtie. Bine voieştecătre aceasta Înălţate Doamne am dat voe să depun însumi pe altarul patrii cele mai în jos însemnate mici daruri pentru începerea fundamentului acestui institut.

1-lea O colecţie sistematică şi complectă mineralogică alcătuită de 150 bucăţi[…].

2-lea O colecţie de molusce ce se găsesc în arhiducatul Austriei şi sunt mai tot acelea ce s-ar afla în ţara noastră, bucăţi 213 […].

3-lea O colecţie de câte feluri de peşti ce se pot afla în apele ţării noastre pe lângă Mare alături şi alte multe feluri de peşti şi ostracodermi […].

4-lea O vulpe albă ce s-au împuşcat în anul acesta pântre bălţile din judeţul Vlâscii[…], aceasta ca o raritate […].

5-lea O adunare de monede vechi romane, elineşti şi bizantine de argint şi de aramă bucăţi 1258, aflate în ţara noastră.

6-lea Şase bucăţi de antichităţi adică chipul întreg pe piatră în relief a lui Mateiaş, craiul înalt de şase palme şi cu înscriere aflat în oraşul Târgoviştii; un cap de

[20] Constantin Moisil, *Colecţiile numismatice şi arheologice ale lui Nicolae Mavros şi soarta lor,* în „Cronica Numismatică şi Arheologică” (CNA), an XII, nr. 106-107, 1936, p. 198.
[21] *Ibidem.*
[22] *Ibidem,* p. 14-15.

marmură a lui Jupiter, o piatră ce s-a găsit pe mormântul unui roman în judeţul Mehedinţiului pe care se vede bustul ostaşului şi înscriere. Trunchiul trupului unei Venere pudice de marmură; partea de jos a unui vultur; o placă de fier cu figura în relief tot în acest Prinţipat găsit. O DOMO ANTONIVSO NORISO.

7-lea Dinţi mastodonţi, un os foarte gros pietrificat [...] şi alte mai multe bucăţi de minerale aflate în pământul nostru»".[23]

La 30 decembrie 1834, Eforia Şcoalelor anunţă prin documentul cu nr. 581 numirea doctorului Zucker pe postul de „«îngrijitor asupra pomenitului muzeu»"[24], după ce mai înainte profesorul de la Colegiul Sf. Sava, Petrache Poenaru refuzase să devină conservator-director („epistat") „care să îngrijească atât ştiinţific cât şi administrativ de bunul mers al acestei instituţii".[25] Nu se ştie cu exactitate dacă şi cât timp doctorul Zucker a lucrat ca „epistat" al noului muzeu, cert este însă că din iulie 1837, pe acest post figurează profesorul de desen de la Sf. Sava, Carol (Scarlat) Wallenstein, numit în condiţiile în care „chibzuind Eforia mijloace de a aşeza aceste obiecte la un loc, a le păstra în bună rânduială şi a le înmulţi cu vreme, cunoaşte că este neapărat a însărcina cu această îngrijire o persoană care să poată da toată vremea trebuincioasă la o asemenea specială îndeletnicire..."[26].

Obligaţiile conservatorului erau, pe lângă cele amintite mai sus, să „sistematicească toate obiectele ce sunt adunate şi se vor mai aduna, să prepareze animalele după cum trebuiesc..., să formeze şcolari cari să se deprindă cu toată lucrarea acestei preparaţii, să desemneze în natura lor toate obiectele ce se aşează în muzeu, ca să fie gata când va face trebuinţă a se da în tipar... Conservatorul mai avea datoria să fie prezent în fiece zi la muzeu între orele 10 şi 12 înainte de amiază ca acesta să poată fi deschis «pentru oricare va dori să privească obiectele din muzeu»".[27]

Cu toate că epoca era una de pionierat în domeniul muzeisticii, încă din anul 1839, în circulara Departamentului treburilor din lăuntru, condus de Mihalache Ghica, se făceau precizări privind regimul antichităţilor[28].

În anul 1835 Mihalache Ghica a înfiinţat o Societate agricolă, căci, după cum spunea Ioan C. Filitti „Domnul ca şi fratele său Mihalache se interesau de aproape de ale şcoalei"[29]. Aceasta era mai degrabă o şcoală de agricultură, patronată de domn şi

---

[23] Alexandru Păunescu, *op.cit.*, p. 14.

[24] P. Gh. Samarian, *Note despre începuturile Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti,* în CNA, an XVIII, nr. 131-132, 1944, p. 285.

[25] Alexandru Păunescu, *op.cit.*, p. 17.

[26] Hotărârea cu numărul 313 apărută în jurnalul Eforiei din 8 iulie 1837 privind numirea lui C. Wallenstein; *Ibidem*, p. 18.

[27] *Ibidem*, p. 19.

[28] „1. Nimeni să nu aibă voie a-şi însuşi vreun obiect de antichitate măcar unde l-ar găsi într-acest Prinţipat. Ci îndată ce se va afla un asemenea obiect, de a fi lesne a se transporta, să se trimită prin ocârmuirea locală la depositoriul din Colegiul Sfântului Sava din Bucureşti... Iar de va fi anevoie a se transporta, să se facă cunoscut ocârmuirii locale, ca şi aceasta să dea de ştire Eforiei, spre a se lua măsurile cuviincioase pentru păstrarea acelui obiect.
2. Nimeni să nu fie volnic [să nu aibă voie] a scormoni în pământ pentru a scoate obiecte de antichitate, pentru că asemenea scormonituri neavând scop decât un interes pecuniar prea de nimic, după ce ei de prea multe ori îşi pierd munca în zadar, apoi strică şi întunecă şirul sistematic al lucrărilor de asemenea descoperiri" (Vl. Dumitrescu, *Muzeul Naţional de Antichităţi,* Bucureşti, 1968, p. 6; P. Gh. Samarian, *op.cit.*, p. 287-288).

[29] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834-1848*, Bucureşti, 1915, p. 225.

administrată de o comisie formată din Mihalache, preşedinte, Cîmpineanu, P. Poenaru, doctorii Maier şi Zucker ş.a.: „Era o şcoală de economie rurală şi forestieră, teoretică şi practică, instalată în locul numit Ciotăria, la Pantelimon”[30]. Această conjunctură i-a dat prilejul lui Ion Ghica să afirme că fratele domnului nu făcea altceva decât să pozeze în apărător al artelor şi al ştiinţelor iar societatea sa agricolă avea drept real scop concurarea cu Societăţi filarmonice[31]. Aceasta din urmă fusese înfiinţată în anul 1833 şi urmărea realizarea unui teatru naţional. Referindu-se la atitudinea domnului Alexandru Dimitrie Ghica faţă de Societatea filarmonică, Ion Ghica precizează că, deşi iniţial domnitorul era genul entuziast, „care aplauda mai înainte la fiecare nou pas, la fiecare succes literar, unul dintre cei care contribuiseră cel mai mult la fondarea Societăţii filarmonice”[32], mai târziu s-ar fi răzgândit şi nu mai vedea cu ochi buni această societate şi intenţiile ei: „îi persecută pe toţi oamenii care se ocupă cu literatura, chiar fără vreo intenţie politică”[33]. Despre iniţiativele şi impulsul pe care Mihalache Ghica l-a dat culturii, C. Bolliac, protejatul marelui ban dar în acelaşi timp şi partizan al opoziţiei liberale, în contradicţie cu Mihalache care era moderat-conservator, se pronunţa într-un mod uşor ambiguu: „Banul Mihalache Ghica, *Nenea Mare* a lui Vodă, vornic din Întru şi preşedinte al Sfatului administrativ, *in perpetuu,* prezida toată mişcarea intelectuală oficialmente, în opoziţiune şi rivalitate cu Câmpineanu, care era sufletul acestei mişcări…”[34]. C. Bolliac îl contrazicea însă pe Ion Ghica[35] în privinţa preocupărilor lui Mihalache pentru artă şi ştiinţă: „Palatul părintesc al lui Mihalache Ghica era un adevărat muzeu de antichităţi adunate din ţară; galeria lui de pictură şi sculptură erau citate de europeni şi biblioteca, avută în manuscrise, erau imense”.

Pe de altă parte, faptul că Mihalache se gândise în 1836 să publice rezultatele campaniilor sale arheologice în „Muzeul Naţional” şi în „Curierul Românesc”, şi că încă din anul 1842 îşi exprimase, într-o scrisoare către preşedintele Societăţii de Istorie şi Antichităţi din Odessa, intenţia de a alcătui un corpus al inscripţiilor, greceşti şi latine, din cele două Principate, dovedeşte interes nedisimulat nu numai pentru colecţionarea de material arheologic, ci şi pentru eficientizarea cercetării ştiinţifice prin inventarierea şi sistematizarea materialului deja descoperit[36]. Nu a apucat să pună

---

[30] *Ibidem*, p. 226.
[31] Ion Ghica, *Opere*, IV, *Note istorice asupra Principatelor remise lui Ahmed Efendi la cererea sa,* Bucureşti, 1985, p. 369.
[32] Ion Ghica, *op.cit.* loc. cit.
[33] *Ibidem.*
[34] Apud A. Pippidi, *op.cit.*, p. 293.
[35] Supranota 23.
[36] „Excellence,

Je suis très flatté de l’honneur que vous avez bien voulu m’attribuer en m’associant dans les dispositions des art. 4, 9 à la liste des membres effectifs de la Société Odessienne d’Histoire et d’Antiquités qui comprend déjà tant de personnages distingués. Quoique mes occupations m’imposent une distance respectueuse de tout corps exclusivement docte, je tâcherai de procurer du moins des matériaux a la Société, dont la noble tâche est d’explorer des objets inconnus et souvent méconnus par la science contemporaine, et qui pourtant mieux appréciés auraient rempli plusieurs lacunes historiques, archéologiques et littéraires et auraient éclairci plusieurs points de la Philologie même. Je ne trouve donc rien de plus juste que le désir, que je forme, de concentrer les matériaux de cette nature épars dans nos provinces même, de les faire coïncider, les systématiser et les faire connaître au monde savante: ce qui ne pourra jamais se faire sans une communication active qui mit tous ces objets en contact. Je m’applaudis donc en voyant en l’honneur que vous me faites le principe de ce ralliement si utile à l’unité et à l’extension de la science.

bazele acestui corpus, însă a reuşit să realizeze catalogul colecţiei sale de monede, strânse la întâmplare, *Mes Loisirs ou Amusements Numismatiques ou Description d'une Série de Médailles Antiques Grecques et Coloniales Romaines, d'après Mionnet.* Din acest document reiese că Mihalache Ghica adunase un număr de 556 de monede antice. Majoritatea erau monede greceşti din Macedonia, din oraşele greceşti de pe ţărmul european al Mării Negre, din Moesia şi din Tracia. Restul erau monede de la Filip Arabul (anii I, II şi III) şi ale coloniei Viminacium din Moesia superioară[37]. Conform opiniei numismatului Constantin Moisil, „oricum va fi fost" activitatea lui Mihalache Ghica în acest domeniu „are o importanţă excepţională pentru epoca în care a desfăşurat-o şi pentru serviciul pe care l-a adus numismaticei noastre"[38]. În acelaşi timp, în 1873, Theodor Mommsen, în câteva articole de-ale sale, făcea des trimiteri „in museo Ghikae Bukaresti"[39]. Deşi caracterul săpăturilor lui Mihalache Ghica şi Vladimir de Blaremberg era haotic, acestea par să fi avut la bază intenţii nobile[40].

Tot din iniţiativa vornicului s-a început, în ianuarie 1838, punerea bazelor învăţământului sătesc: „Eforia dă atunci instrucţii profesorilor de la judeţe să aleagă, dintre cântăreţii de biserici şi grămătici, tineri care să urmeze câtva timp, vara, la şcoala de judeţ, pentru a preda apoi în şcoalele săteşti"[41]. După retragerea lui Ştefan Bălăceanu de la preşedinţia Eforiei Şcoalelor, locul său a fost luat de Mihalache Ghica[42]. Decretul de numire este datat 26 iunie 1838.

Monseniorul Vladimir Ghica l-a apreciat pe Mihalache ca bibliofil şi arheolog, într-o scrisoare a sa către Pompiliu Eliade fiind precizat şi faptul că cele mai frumoase exemplare (monedele din aur) din colecţia sa de numismatică au fost cândva, nu se ştie când şi în ce condiţii, cumpărate de guvernul francez şi predate Muzeului Luvru[43].

În ciuda criticilor aduse şi a îndoielilor care au planat asupra intenţiilor sale, se poate spune că Mihalache Ghica, în calitate de editor al unor reviste dedicate publicării rezultatelor săpăturilor arheologice, de fondator al unei şcoli de agricultură şi al primei instituţii muzeale din Ţara Românească (bazele viitorului Muzeu Naţional de Antichităţi), a desfăşurat o vie activitate social-culturală şi a contribuit prin abordările sale chiar greşite, la dezvoltarea ulterioară a ştiinţei arheologiei româneşti.

Comme je suis aux préparatifs d'un long voyage que je me propose de faire dans l'intérêt de l'éducation de mes enfants, je m'empresse de vous faire parvenir la somme de 30 roubles en argent, dans les dispositions de l'art. 16 du règlement…" (Andrei Pippidi, *op.cit.*, loc. cit., p. 294).

[37] Constantin Moisil, *op.cit., loc. cit.*, p. 47.

[38] *Ibidem.*

[39] Andrei Pippidi, *op.cit., loc .cit.*, p. 296.

[40] *Ibidem*, p. 295; Constantin Moisil, *op.cit., loc. cit.*, p. 45; Idem, Colecţia de monete antice a marelui ban Mihail Ghica, în CNA, 7, nr. 67-68, ianuarie-februarie 1927, p. 52.

[41] Ioan C. Filitti, *op.cit., loc. cit*, p. 230.

[42] „În 15 Maiu 1838 marele logof. Ştef. Bălăcenu demisionează din Eforia şcolelor muntene pe caz de boală şi bătrâneţe. În locul lui e numit membru la Eforie marele Ban M. Ghica, care aşa poate mai direct urmări organisarea şcolelor sătesci" (dare de seamă în Albina Românească, nr. 27, apud V. A. Urechilă, *Istoria şcoalelor de la 1800 la 1864*, tom II, Bucureşti, 1892, p. 60).

[43] George Trohani, *Une lettre – document historique – du prince et du monseigneur Vladimir Ghyka pour Pompiliu Eliade*, în „ Muzeul Naţional", XVII, 2005, p. 259.

THE SOCIAL AND CULTURAL ACTIVITY OF THE GREAT BAN MIHALACHE GHICA

Abstract

Mihalache Ghica, a controversial political personality from the first half of the 19th century, brother of two of the principles from Valachia - Grigore Ghica the Second and Alexandru Dimitrie Ghica, was a passionate antiquary and one of the pioneer archaeologists. Because of his less scientific method of leading archaeological diggings, historians from the upcoming generations of archaeologists have criticized and doubted the good intentions beneath the Mihalache Ghica's interventions in the field. As an initiator of the first museum of Walachia – a basis for the future National Museum of Antiquities –, as a founder of an agriculture school and as an editor of reviews that had the purpose of revealing the results of his archaeological excavations, Mihalache Ghica showed great interest for cultural activities and it can be assessed that he contributed, even by his incorrect means, to the development of Romanian archaeology.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

SATUL PISCANI, JUDEŢUL ARGEŞ, ÎN PERIOADA ADUCERII LA LINIE A CASELOR IZOLATE

TEODOR DINA*

Ocupaţia ţaristă în Principatele Române, în perioada 1828-1834, a elaborat, cum se ştie, Regulamentul Organic care, pe lângă unele îngrădiri aduse în special în defavoarea ţăranilor clăcaşi, a iniţiat şi unele îmbunătăţiri pe plan local, cea mai importantă fiind aducerea „la linie“ a părţii de est a satului, respectiv „Piscanii de sus, ai Iudei“, constituindu-se actualul sector „Linia Mânăstirii“[1].

„Căci aceast silişte - cităm dintr-un document din 1852 - s-a făcut de la începerea aliniierii satelor încoace, (1833-1840, n. n.) pentru care este şi poruncă în cancelaria satului. Iar siliştea cea veche (vatra satului, n. n.) a fost de la biserica cea veche şi casele Vlaicului, spre răsărit, pe coasta ce-i zice a Iuzilor, unde s-a văzut că toţi pomii, meri, pruni şi nuci vechi, mărturiseşte aceasta, căci acolo le-au stat (oamenilor readuşi la linie, n.n.) pomosturile, iar aici unde s-au mutat acum, dimprejurul bisericii Potoceanului, nu au asemenea pometuri…“[2].

Prin aplicarea prevederilor „regulamentului“ a fost reconstituită administrativ iniţial partea veche a „Piscanilor de jos, ai luncii“, denumită acum (1833) „Linia Belului“[3], prin trasarea de uliţe noi şi aducerea „la linie“ a caselor răzleţe, depărtate de vatra satului: a fost „modernizat“ drumul de legătură cu satele de pe Valea Râului Doamnei, respectiv actualul drum judeţean Piscani-Nucşoara, prin spatele clădirii bisericii; a fost stabilit locul pentru colonia „ţiganilor-rudari ai statului“, într-un „loc pustiu“, pe coasta nordică a moşiei vistierului Mihai Popescu; a fost construită magazia de rezervă a satului; a fost construit primul local de şcoală (1840) în căminul donat de preotul Preda Tudorănescu; a fost înfiinţat Târgul Piscanilor, în 1839, pe moşia vistierului Mihai Popescu; au fost construite poduri din lemn masiv de stejar peste râurile care încadrează localitatea, respectiv „Podul Piscanilor“ peste Râul Târgului şi „Podul Belului“ peste Râul Doamnei; a fost înfiinţat un Serviciu de „streajă“, respectiv

---

* Piscani, judeţul Argeş.

[1] Această parte a satului Piscani, formată în unanimitate din clăcaşi, pe moşia mânăstirii Valea, fostă a boierilor Vlăiculeşti, din secolul al XVI-lea. Toponimicul „Iuda“ provine de la Vlaicu mare logofăt Piscanul, ucis pentru trădare la 1 octombrie 1544, fiind comparat cu „Iuda vânzătorul Domnului“.

[2] Direcţia Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), Mânăstirea Valea, XIV/4, copie în colecţia autorului.

[3] În perioada de după instituirea Regulamentului Organic (1831) partea de S/V a satului Piscani s-a numit (până în zilele noastre) „Linia Belului“, formată din clăcaşii pe moşia acestuia, „cumpărată“ de la moşnenii piscăneni după 1816.

pază de noapte, prin contribuţie obştească, în localitate, precum şi un Serviciu de întreţinerea drumurilor şi canalizarea acestora cu şanţuri pentru scurgerea apei rezultate din ploi şi zăpezi.

Cea mai importantă iniţiativă din perioada de început a Regulamentului Organic a fost readucerea „la linie“ a părţii de est a satului, cunoscută sub denumirea de „Piscanii de sus, ai Iudei“.

Această parte a satului Piscani, stabilită încă din perioada de migraţie a popoarelor, la adăpostul pădurii seculare, la poalele dealului cu „nume biblic“ (Dealul Iudei), a fost cumpărată înainte de 1532 de către Vlaicu clucer (mai târziu mare logofăt) de la moşnenii piscăneni: „Din Piscani, jumătate, iar din a doua parte (a satului) a şasea parte, fiindcă a cumpărat-o jupan Vlaicu clucer cu fraţii săi, de la Arfa, partea lui toată, pentru 2400 aspri. Şi partea lui Negre, toată, (vezi satul Negreni, n. n.) căci a cumpărat-o de la Dragomir, fiul lui Negre cu 2600 aspri. Şi partea lui Badea Zvârşteală, toată, căci a cumpărat-o de la Zvârşteală cu 1.070 aspri. Şi partea lui Vlad, fratele lui Zvârşteală, căci a cumpărat-o de la Vlad cu 1300 aspri. Şi partea lui Alăman, un loc de casă, căci a cumpărat-o de la Alăman cu 250 aspri. Şi din a doua parte, mai sus-zisă, partea lui Badea Bulgarul, toată, căci a cumpărat-o de la Badea cu 2400 aspri. Şi partea lui Stoian Aleuş, o livadă, căci a închinat-o însuşi Aleuş de a sa bună voie jupanului Vlaicu clucer…“[4].

În perioada premergătoare readucerii „la linie“ a caselor răzleţite de vatra satului, construite haotic, în locuri, uneori inaccesibile strângătorilor de biruri, pe văile unor torenţi, pe sub poala pădurii seculare, situaţia demografică a satelor Piscani şi Negreni, era următoarea:

Statistica oficială a Ţării Româneşti din anul 1831, cunoscută sub denumirea de „Extract de suma plugarilor şi a muncitorilor“ arată că în satul Piscani locuiau 72 de familii, iar în satul Negreni 60 de familii. Dintre acestea, în satul Piscani 59 de familii erau „dajnice“, respectiv supuse fiscalităţii, iar 13 familii erau „nedajnice“, adică nu erau supuse la impozit, fiind exceptate de la acesta[5].

Asemenea, în satul Negreni, 48 de familii erau „dajnice“, iar 12 familii erau „nedajnice“.

Cele 59 de familii „dajnice“ din Piscani au plătit în anul fiscal 1831 suma de 885 lei, respectiv câte 15 lei/familie, iar în anul 1833 suma impozabilă s-a dublat, satul plătind la Visterie suma de 1770 lei[6]. Asemenea, satul Negreni a plătit pe anul 1831 suma de 720 lei, iar în anul 1833 suma de lei 1440 lei.

Sub aspect demografic, în 1838, când populaţia satului s-a „omogenizat“ prin readucerea „la linie“ a părţii de est a acestuia, respectiv „Piscanii de sus ai Iudei“, coexistau în Piscani 107 familii mixte, de români şi ţigani, cu o populaţie (înscrisă nominal, pe vârste) de 449 persoane, din care 217 de sex bărbătesc şi 232 de sex feminin[7].

---

[4] Documente privind istoria României, (în continuare *D.I.R.*) B, sec. XVI, vol. II, p. 115-118.

[5] Excepţie de la plata birului (impozitului fiscal) făceau persoanele „capi de familii“ trecute cu vârsta (peste 65 ani), văduvele, tinerii până la vârsta majoratului (21-25 de ani), slugile boiereşti şi mânăstireşti, numite poslujnici, şi persoanele cu funcţii administrative, respectiv pârcălabii satelor (primarii) şi dorobanţii (militarii).

[6] D.A.N.I.C., Manuscrise, nr. 838, f. 40-42.

[7] D.A.N.I.C., Catagrafii, Muscel, nr. 55, fila 117-134.

Numărul familiilor de români era de 75, cu o populaţie mixtă de 292 persoane, iar numărul familiilor de „ţigani-rudari ai statului“ era de 32, cu o populaţie de 157 persoane de ambele sexe. Toate aceste familii din Piscani locuiau în 60 de case din laţi cu pământ, trei case din lemn masiv („blojdini“), 50 de case din gard de nuiele lipite cu pământ, şi în şapte bordeie. Un total deci de 120 de locuinţe[8].

Situaţia contribuabililor din Piscani în anul 1838, înregistra 55 de persoane „capi de familie“, cunoscuţi sub denumirea de „birnici“, şi 20 de persoane, tot „capi de familie“, scutiţi de plata impozitului (nebirnici), printre care un „holtei“ de 15 ani, şi şapte văduve. Familiile de „ţigani-rudari ai statului, aurari“ având un statut special, nu erau „birnice“, situaţie constatată şi în satele vecine, Racoviţa, Colibaşi, Davideşti etc.

Sub aspect social existau în Piscani două familii de moşneni (Safta I. Piscanca şi ginerele său Mihai Gubavu-Piscanul) şi 105 familii de clăcaşi pe cele patru moşii existente în sat: cea a boierului Alecu Bellu, cea a mânăstirii Valea, cea a vistierului Mihai Popescu din Piteşti, şi cea a moşnenilor locali.

Preocupările locuitorilor piscăneni în perioada de „tranziţie“, respectiv de readucere „la linie“ a caselor răzleţite de vatra satului, erau legate aproape în totalitate de agricultură şi creşterea animalelor, ocupaţii tradiţionale în această zonă, determinate de existenţa terenurilor fertile pentru cultivarea porumbului şi a grâului, a livezilor din Dealul Iudei, a fâneţelor şi pădurilor. În acest sens „Catagrafia“ din 1838 a consemnat: 269 pogoane lucrate, 19 cai, 117 boi, 71 vaci, 100 oi, 59 capre, 96 porci, 3 stupi, 6627 pruni, 6 duzi şi 75 de pomi diferiţi[9].

Meşteşugurile şi celelalte ocupaţii casnice erau legate nemijlocit de necesităţile vieţii. Se remarcă existenţa a 56 de plugari, 3 morari, 2 fierari, 1 căldărar, 2 lăutari, 1 moşnean cu „speculaţie de negoţ“ (Mihai Gubavu-Piscanul) şi doi „patentari cls. III“, respectiv fraţii Ion şi Constantin Voinea, ai căror înaintaşi „Ion Voinea şi Radu brat ego“, erau singurii clăcaşi fruntaşi din satul Piscani, menţionaţi şi în „Catagrafia“ din 1814[10].

Ţiganii din Piscani, menţionaţi în acest sat încă din 1532, când Vlaicu clucer împreună cu fraţii săi, Mihnea pârcălab şi Badea slujer, cumpără părţi însemnate din proprietăţile moşnenilor locali, erau constituiţi în număr de 32 familii, având vătaf pe Stanciu bătrânul. Situaţia lor economică era destul de bună având în folosinţă, ca şi clăcaşii români, proprietăţi funciare (câte 1-3 pogoane) precum şi vite de muncă şi de hrană.

Revenind la problema alinierii caselor răzleţite de vatra satului, în speţă, readucerea „la linie“ a „Piscanilor de sus, ai Iudei“, despre care am menţionat deja, consemnăm că Regulamentul Organic în cadrul atribuţiilor Departamentul Treburilor din Lăuntru (Ministerul Administraţiei şi Internelor, n.n.) la art. 151, prevedea: „De a primii cuviincioasele măsuri pentru întâmpinarea strămutării sătenilor şi a li se face înlesniri, îndatorându-să să-şi clădească locuinţe regulate şi de odihnă (*sic!*), cu grajduri şi cu îngrădirile trebuincioase pentru îmbunătăţirea legumelor, a sădirii pomilor etc.“.

Marele vornic din Lăuntru, (respectiv ministrul Administraţiei şi Internelor) trimitea, încă de la 29 august 1829, tuturor ocârmuirilor (prefecturilor) din judeţe câte

---

[8] D.A.N.I.C., (inv. 314) M.A.I. dosar nr. 5/1839, f. 3, 27, 33 şi 49 referitor numai la Plasa Râurilor Muscel.
[9] D.A.N.I.C., Catagrafii, Muscel, nr. 55, p. 117-134.
[10] D.A.N.I.C., Administrative vechi, dosar nr. 2152/1814 D, partea a II-a, fila 840.

două exemplare din proiectul „pentru întâmpinarea strămutării locuitorilor de prin sate şi de a se lua măsuri spre a-şi clădi locuinţe regulate şi de odihnă", precum şi recomandarea de a se lua măsuri pentru construirea caselor „mai cu îngrijire, mai frumoase la vedere, mai de odihnă şi pe linie dreaptă, cu uliţe largi la mijloc".

Se mai poruncea a se raporta trimestrial câte case s-au construit în fiecare sat, în ce condiţii, şi câte au rămas în starea cea veche.

„Aşezarea caselor la linie, cuprinsă în art. 151 din Regulamentul Organic, fiind o legiuire care urmează a se aduce la cuviincioasă îndeplinire, Măria Sa Vodă (Alexandru Ghica, n.n.) luând în băgare de seamă raportul primit de la acest Departament al Treburilor din Lăuntru (Ministerul Administraţiei şi Internelor, n.n.) a binevoit a aproba propunerea ce i s-a făcut, dând dezlegare, prin Cinstitul Secretariat al Statului să se dea poruncă către toate ocârmuirile (prefecturile, n.n.) judeţelor ca să stăruiască către locuitorii ţărani de a-şi face, în curgerea vremii, această cuviincioasă pregătire pentru clădirea caselor, iar aşezarea şi clădirea lor să se urmeze a se face cât mai cu apropiere (…) Spre un asemenea sfârşit, acest Departament îndatorează ocârmuirile, ca prin suptocârmuiri (subprefecturi, n.n.) a se pătrunde atât de îmbunătăţirile către care pot ei (ţăranii, n.n.) înainta, aflându-se fiecare sat cu locuitorii adunaţi la un loc, cum şi de asigurarea ce, printr-acest mijloc, să facă măsurile poliţieneşti, care sunt cel dintâi temei al liniştei, iar pe de alta, să îndatoreze pe fiecare locuitor ţăran ca, în curgerea iernii acesteia să-şi facă căpuiri de trebuincioasele materiale câte sunt de trebuinţă la facerea unei case cu împrejmuirea ei…"[11].

Abia în cursul lunii septembrie 1832 subocârmuitorul (subprefectul) Plăşii Râurilor raporta Ocârmuirii Muscel că se va conforma poruncii primite, cu privire la „strămutarea locuitorilor de prin satele aceste plăşi, de a-şi clădi locuinţele regulat şi de odihnă (*sic!*), cunoscându-se că aceasta este în folosul obştei (…) şi voi pune toată îndemânarea, prin cuvinte blânde a îndupleca pe ţărani a cunoaşte al lor bine, fără asprime". Îşi exprimă îngrijorarea şi cere „anume desluşiri" fiindcă în unele sate sunt câte şapte-opt proprietari de moşii (la Piscani erau patru) şi că toţi vor să aşeze clăcaşii pe moşia lor, pentru a beneficia de claca şi dijma acestora, iar acolo unde sunt moşneni, aceştia nu vor să-şi mute casele „la linie", acolo unde vor pârcălabii (primarii, n.n.) aleşii satelor, şi nu le îngăduie nici clăcaşilor de pe moşia lor să se mute, nepunându-le la dispoziţie cămine adecvate[12].

Primele familii din Piscani care vor fi fost aduse „la linie" , în perioada 1835-1837, vor fi fost cele ale „ţiganilor-rudari ai statului", care, având un statut special, fiind „aurari" nu erau clăcaşi pe moşia nimănui şi, deci, nici un proprietar nu voia să le asigure căminele necesare. În 1820, cele 14 familii de ţigani-rudari, câte erau atunci în Piscani, erau stabilite pe moşia mânăstirii Valea şi se angajau faţă de „părintele Zosima

---

[11] Vasile Novac, *Preocupări pentru aşezarea caselor la linie în deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea, în judeţul Argeş*, în „Argesis", XI, Studii şi comunicări, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2002, p. 256 şi următoarele.

[12] Safta Piscanca I, reminiscenţă a vechilor familii de moşneni din Piscani, a refuzat să-şi mute casa „la linie", situaţie care s-a perpetuat până în zilele noastre. În această clădire, cu pivniţă şi etaj, cu oarecare refaceri în timp, care a rezistat până în prezent, este locuită de familia Cornelia şi Gheorghe Buică. Asemenea, trei familii de clăcaşi de pe moşia Safta Piscanca I, respectiv Ion Ţugui, Ioniţă I. Voinea şi Tudor Voinea, au refuzat să-şi mute casele la linie, din lipsă de căminuri, rămânând cu locuinţele pe margine cursului mijlociu al gârlei Valea Catii până prin anii '55-'60 ai secolului al XX-lea.

Văleanul“ să efectueze câte patru zile de clacă pe moşie, „iar nefăcându-i zilele, să avem noi a-i plăti ziua cu taleri unu, adică un leu“, cum rezultă dintr-u document inedit, din data de 16 ianuarie 1820[13].

Aşezarea „la linie“ a coloniei „ţiganilor-rudari ai statului“, pe Coasta Piscului, în nordul moşiei vistierului Mihai Popescu, pe care au devenit şi clăcaşi, s-a făcut haotic, situaţie care s-a perpetuat în timp până în zilele noastre. Nici acum, după mai bine de 170 de ani, această „parte“ a satului Piscani nu beneficiază de o cale de acces sigură, situaţie care (încă) îngreunează pătrunderea cu mijloace de transport moderne, dar, ceea ce este şi mai grav, intervenţia … în caz de incendiu.

Deşi ocârmuirea (prefectura) de Muscel preciza „asupra regularisirii satelor (…) că bordeiele vor lipsi cu totul ca locuinţă, (s.n. T. D.) fiind învederat că întotdeauna locuinţa încăperii clădite deasupra pământului este mult mai priincioasă la obşteasca sănătate…“, cele 32 de familii de ţigani-rudari: Stanciu Clipici, Stan sin Şerban, Niţă sin Ion Zuzulitu, Dobre sin Din Orbu, Iordache sin Stancu, Stan sin Stancu, Stan Brănică, Ion sin Dumitru, Stancu sin Ştefan, Radu sin Stanciu, Dumitru sin Oprea, Oprea sin Iorga, Vasile sin Şerban, Stan sin Lixandru, Crăciun sin Geamănu, Dobre sin Din Turbatu, Din sin Dobre, Tudora lui Din, Cârstea sin Tudor, Ion sin Din, Din sin Stancu, Stan sin Din, Radu sin Ion Ţuţulan, Ilinca văduva, Barbu Lunescu, Dumitru sin Oprea, Crăciun sin Din, Radu Turbatu, Vasile sin Ion, Stan Lunescu, Niţa lui Stan, Stanciu bătrânul (vătaful, 80 de ani, n.n.)[14] locuiau în 1839 în condiţii extrem de rudimentare, respectiv în 25 de „case“ monocamere, din nuiele lipite cu pământ, şi în şapte bordeie. Lipsa materialului lemnos de esenţă tare (stejar, salcâm) folosit în genere la construcţia locuinţelor, în perioada respectivă, care nu se putea procura decât din pădurea mânăstirii Valea, de pe moşia căreia ţiganii au fost alungaţi, fiind „strămutaţi“ la linie pe Coasta Piscului, i-a obligat pe aceştia să-şi construiască locuinţe şi anexe foarte sărăcăcioase, cele mai multe din nuiele lipite cu pământ, acoperite cu papură şi şovar de la „Cătine“[15].

Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu clăcaşii moşiei Bellu, respectiv „Piscanii de jos, ai luncii“ stabiliţi pe „Linia Belului“, încă de când aceasta era în stăpânirea moşnenilor: Radu Boncea, Radu R. Boncea, Ion Boncea, Din Boncea, Ion D. Boncea, Ghiţă D. Boncea, Matei Olteanu Boncea, Marin Spăratu, Din Spătaru, Ion Ungureanu, Bucur Ungureanu, Ion Drăguţ, Voicu Oprea, Constantin Moraru, Efitimie Sârbu, Gheorghe Dorobanţu, Ion R. Voinea, Ion I. Voinea, Constantin I. Voinea, Tudor I. Voinea, Ion Ţugui, Niţă I. Ţugui, Gheorghe Onoiu, Neagoe Onoiu, Neagoe Crăciun, Radu Pană, Din Stancu, Tudor sin Radu, Ion Stănăleţ şi Niţă Neacşa, care, locuind în partea de „jos“ a satului, în apropiere de luncile celor două râuri (Râul Doamnei şi Râul Târgului) şi-au construit locuinţele tot din material de esenţă slabă, (anine, salcie) din laţi cu pământ, sau din nuiele împletite, lipite cu pământ, dar acoperite cu şiţă sau cu şindrilă, pe care şi-o confecţionau singuri[16].

---

[13] D.A.N.I.C., M-rea Valea, VIII/18, original, transcris de către regretatul prof. Ion Şucu-Mioarele la data de 6 octombrie 1976, copia în colecţia Tedor Dina.

[14] D.A.N.I.C., Catagrafii, Muscel, nr. 55, p. 117-134.

[15] Mlaştina unui lac cu vegetaţie de baltă în mijlocul „poienii Târgului“ pe moşia vistierului Mihai, toponimic care s-a păstrat în Piscani până prin anii '60 ai secolului al XX-lea.

[16] D.A.N.I.C., inv. 314, M.A.I., dosar nr. 5/1839, fila 3, 27, 33 şi 49, numai pentru Plasa Râul Doamnei-Muscel.

De menţionat că situaţia economică a ţiganilor-rudari din Piscani, oglindită în *Catagrafia din 1838*, nu era cu nimic deosebită faţă de cea a clăcaşilor români din acest sat. Fiind clăcaşi pe moşia vistierului Mihai Popescu, aveau (în 1838) în folosinţă 50 de pogoane de teren agricol, pentru arătură şi fâneţe, iar în proprietate aveau un total de 30 de boi, 12 vaci, 3 cai, 2 porci şi 120 de pruni.

Readucerea la linie a „Piscanilor de sus, ai Iudei“, de sub poala pădurii seculare, la circa 1,5 km spre vest, dincoace de Valea Bobii, a întâmpinat asemenea, multe greutăţi. Problema s-a tergiversat câţiva ani până când proprietarul moşiei, „Părintele Zăbeanu, egumenul sfintei mânăstiri Valea“, împreună cu „aleşii“ satului şi cu subocârmuitorul Mihai Micescu au găsit un loc adecvat, în jurul „bisericii Potoceanului“ şi de-a lungul actualului drum judeţean Piscani-Nucşoara.

La 7 decembrie 1836, Mihalache Ghica, marele vornic (ministrul Administraţiei şi Internelor!) se adresa tuturor ocârmuirilor de judeţe cu porunca de a se adresa proprietarilor de moşii „nu numai să-i îndemne pe clăcaşii de pe moşiile lor a-şi aşeza casele la linie, ci să le dea şi materialele necesare“.

Câteva zile mai târziu, Ocârmuirea de Muscel atrăgea şi ea atenţia subocârmuitorilor (subprefecţilor) şi vătafilor de plaiuri (Dâmboviţa şi Nucşoara) de a fi cu „băgare de seamă“ asupra pregătirii tuturor materialelor necesare reconstruirii gospodăriilor ce urmau a fi „strămutate“ la linie.

„Dumneavoastră, subocârmuitorilor şi vătafilor, mai înainte de a sosi vremea clădirii caselor la linie, preumblându-vă din sat în sat, să revizuiţi materialele fieştecăruia locuitor, spre a fi tot numărul lor trebuincios în fiinţă“. La rândul său, subocârmuitorul Plăşii Râurile, Mihai Micescu, atrăgea atenţia pârcălabilor şi aleşilor (primarii şi consilierii) din toate satele plăşii, ca şi proprietarilor de moşii de a se conforma poruncilor primite, în aşa fel ca la „zi întâiu de mai“ acestea să fie încheiate.

Pârcălabii şi aleşii satelor să insiste ca „până la sfârşitul iernii, fără alt cuvânt, toţi locuitorii să-şi aibă gata toate materialele trebuincioase căci, la preumblarea prin toate satele, de vor găsi vreun locuitor necăpuit de materialele ce i s-ar face trebuinţă, cu hotărâre să ştiţi că veţi fi căzuţi în neiertată vină, iar dumnealor, proprietarii sau arendaşii moşiilor sânt poftiţi, ca din partea subocârmuirii, cu dinadinsul să străruiască asupra clăcaşilor de sub stăpânirea dumnealor a aduce la îndeplinire, fără zăbavă, cele mai sus glăsuite şi a trimite raport, la sfârşitul fiecărei săptămâni, din partea aleşilor satelor, pentru câţi locuitori anume şi-au agonisit cheresteaua trebuincioasă şi şi-au cărat-o la locul arătat de dumneavoastră, unde este a se aşeza linia satului“.

Atrăgea atenţia, fiindcă unii proprietari de moşii nu îngăduiau pe clăcaşi, a-şi procura materialele necesare din pădurile lor, ca „locuitorii ce-şi clădesc casele din nou, pot întrebuinţa, şi din materiale caselor vechi, care vor fi bune şi potrivite, împlinindu-se din nou, numai acelea câte vor lipsii“.

Fiind în criză de timp cu operaţiunea de „strămutare“ la linie, fiindcă în anul următor, 1838, urma a se face „catagrafierea“ întregii populaţii, la 17 ianuarie 1837, subocârmuitorul Plăşii Râurile-Muscel, poruncea pârcălabilor (primarilor) şi scriitorilor (notarilor) satelor din cuprinsul plăşii, ca în cel mai scurt timp să-i trimită lista „de câţi oameni şi-au primit (de la proprietari) lemnele trebuincioase pentru clădirea caselor la linie. Anul 1837 se pare că a fost hotărâtor în ceea ce priveşte „strămutarea“ la linie a

clăcaşilor piscăneni, de pe moşia mânăstirii Valea[17]. Molima de ciumă şi holeră, care a bântuit cu furie aceste locuri, între anii 1829-1833, când multe locuinţe infestate de acest flagel au căzut pradă focului, a „contribuit“ şi ea, în mare măsură, la operaţiunea de „strămutare“ la linie[18].

Sigur, vor fi fost şi proteste din partea unor clăcaşi înstăriţi, care îşi aveau, cât de cât, locuinţe mai trainice, livezi cu pomi fructiferi şi răzoare cu vie, pe moşia mânăstirii, însă intervenţia hotărâtă a subocârmuitorului Mihai Micescu, care-i ameninţa pe cei care încercau să eludeze legea, cu dorobanţii, a făcut ca operaţiunea de strămutare la linie să se execute în termenul stabilit. Cele 40 de familii: Gheorghe Filotan, Tudorache Mocioacă, Niţă Budeşteanu (Toroncea), Gheorghe I. Pielmuş, Dumitru Pielmuş, Petre Pielmuş, Din Pielmuş, Neagoe Iacob (Negoiţă), Ion Stanciu, Gheorghe Stanciu, Matei Trocan, Bucur Băjenaru, Radu Ducan, Marin R. Ducan, Ion Pioruş, Radu I. Pioruş, Neagoe Proisan, Ion Proisan, Radu Proisan, Ion Neagoe, Iacob Dumitru, Dobre Vlăsceanu, Ion Scârlat, Gheorghe Degeratu, Din Cârlănuş, Ion Văleanu, Nicolae Crămaşu, Radu Ţuţulan, Minea R. Stroescu, Mihai Paţangel, Dumitru Băjenaru, Dincă Pătru (Bedereagă), Banu Moldoveanu, Ion B. Moldoveanu, Preotul Preda şi dascălul Ion Nicolae, cu mijloace mai mult decât modeste, din lipsa materialului necesar, au reuşit să-şi construiască locuinţe noi şi să „întemeieze“ actualul sector „Linia Mânăstirii“.

Întârzierea aşezării caselor la linie s-a datorat, atât opoziţiei unor moşneni şi clăcaşi înstăriţi, cât şi unor boieri (şi mânăstiri) care cu foarte mare greutate au acceptat să ofere clăcaşilor materialul lemnos necesar construirii caselor noi la linie. Documentele de care dispunem, destul de sărace în conţinut, aduc o contribuţie însemnată la explicarea evoluţiei satului românesc, în secolul al XIX-lea, şi la cunoaşterea unor noi denumiri, devenite toponimice locale.

*) NOTĂ. Cuvintele: „sin“ = fiul lui, iar „zet“ = ginerele lui.

THE VILLAGE PISCANI, ARGEŞ COUNTY, DURING THE BUILDING OF THE HOUSES IN LINERE

Abstract

The building “in line” of the houses was one of the measures of the regular reigns between 1833 and 1840. This measure was not accepted by the rulers of this locality: the boyars and the Valea Monastery. The rulers interdicted the securing of the wood, while the freeholders refused to leave their houses. Because of their condition, the gypsies were the first who were moved, then the socmen from the Bellu estate followed. The process was fulfilled with the help of the sub-ruler Mihai Micescu and his foot soldiers.

[17] Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) a stăpânit moşie în Piscani încă din secolul al XVI-lea prin dania făcută de către Vlaicu logofăt (cel mic) fiul adoptat de către Vlaicu mare logofăt Piscanul.
[18] Academia Română, 225-CCLXXXII, original, copie în colecţia Teodor Dina.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XV**, 2006

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

DIN VIAŢA ŞI ACTIVITATEA LOCUITORILOR DIN PLAIUL AREF ÎN PERIOADA ANILOR 1833-1838

VASILE NOVAC*

La Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale s-au păstrat mai multe dosare din fondul Subcârmuirii Plaiului Aref, precum şi din fondul Prefecturii (Ocârmuirii) de Argeş, care sunt o preţioasă sursă de informare, mai ales despre viaţa social-economică şi politică a Plaiului Aref în perioada anilor 1833-1838.

Primele informaţii despre Plaiul Aref le avem dintr-o delă din anul 1832, „În pricina a şase sate ce cearcă strâmtori de către arendaşul moşiilor unde să află hălăduitori în Plaiul Arefului”[1]. La 18 martie 1832, Vornicia Mare din Lăuntru a Ţării Româneşti expediază Ocârmuirii Argeş jalba câtorva sate din Plaiul Aref adresată lui Pavel Kiselev, cu poruncă să cerceteze amândouă părţile şi să raporteze:

„1. Care sunt asupririle ce zic jăluitorii că cearcă de la arendaşul acelei moşii;

2. Dă au lăcuitorii acelor sate locurile hotărâte clăcaşilor, potrivit cu glăsuirea ecsamplarelor ce s-au trimis pentru aceasta;

3. De sânt numiţii în lipsă de cele ce cere dreptăţile lor dă la proprietari, să se arate acea neajungere până la câte pogoane să suie din cele de arătură dă fieşcare şi cele pentru izlaz, potrivit cu numărul familiilor din fieşcare sat şi numărul dobitoacelor lor;

4. În ce chip să urma claca acestora până acum şi de când să păzeşte între dânşii acea răspunderea ce arată, dăsluşind întru aceasta, dă este după vre-un scris tocmeala sau numai pă cuvânt dă obiceiu, care ştiinţă, fără zăbavă, trimiţând-o la Vornicie, să va da al doilea poruncă dă urmare”[2]. Pe această adresă, ocârmuitorul I. Cătuneanul, la 29 martie 1832, pune următoarea rezoluţie: „Secretar, Fiindcă însumi, în persoană, după Sfintele Sărbători, am încredinţat pă jăluitorii acelor sate că voi merge în partea locului spre a face scumpă cercetarea poruncită şi au rămas satele mulţumite, acum să se facă lor poruncă către suptocârmuitori:

1-iu. Să înlesnească lor pari şi nuiele din pădurile proprietarilor pă a cărora moşii lăcuiesc ca să-şi îngrădească locurile dă sămănături;

2-lea. Să sloboază lor toate locurile toate locurile de arătură şi să-i însuleţeze a le sămăna cu seminţe mai multe decât în anul trecut, lângă care să se adaoge şi hotărâtele pogoane prin eczemplaruri pentru magaziile satelor dă rezervă, nefiind volnici arendaşii a le vinde la alţi streini locuri ale clăcaşilor moşii.

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] *Arhivele Naţionale Direcţia judeţului Argeş,* dos. nr. 73/1832, coperta.

[2] *Ibidem,* f. 1.

3-lea. Să dăpărteze groaza şi spaima ce au în suflet unii din lăcomia [arendaşului] în inimile lăcuitorilor;

4-lea. Să sfătuiască pă arendaşii care i-au năpăstuit la dijmele şi claca anului trecut pă lăcuitori ca să-i despăgubească până la un ban ca, la venirea mea acolo, să nu găsesc şi asemenea strâmbătate urmată de dânşii.

Iar, în sfârşit, înpilările să înceteze cu totul, căci înpotrivă vor cunoaşte şi pă însuşi suptcârmuitorii vinovaţi"[3].

Locuitorii satelor Albeşti Pământeni şi Albeşti Ungureni, în jalba către Prezident, arată, între altele: „dar fiindcă nouă ne este lăcuinţa prin munţi şi prin pietre, unde puţinele bucate ce le semănăm, curăţăm mărăcini şi desişuri şi, uneori, le dobândim, iar alteori nu, fiind locul cu totul sălbatic, şi de multe ori bucate mai mult cumpărăm cu bani, decât să le dobândim din rodul ostenelilor noastre. Şi de va rămânea precum ne îndatorează eczemplarurile, noi mai bucuroşi sântem să lăsăm acele locuri sălbatice şi să ieşim la câmp, în ţară, unde ne vom afla locuri de hrană, încai să avem pentru ce da... aceasta proprietarului că, precum vedem, arindaşii de acum au început a ne face silnice cereri şi mai cu asupră decât cuprinderea eczemplaurilor. Şi dacă însuşi vede că bucatele le facem cu mari trude şi osteneli, şi uneori le facem, alteori nu, apoi şi toate dijmuirile ni să ia cu încărcătură.

Acum, vedem că unde tăiam lemne din pădure pentru grădini şi alte lucrări ale noastre, ei ne opreşte, cerându-ne bani şi pentru aceasta. Apoi, noi, pentru ce să plătim toate îndatoririle ce sânt în eczemplaruri, când bucate şi fâneţe nu dobândim, ci şi vitele ni le hrănim cu curătura de mugur şi acum ne opreşte şi de la aceea.

Pentru care, cu plângere, jăluim Ecselenţiei Voastre ca, privind cu ochi milostivi, asupra a toate jăluirile ce facem, dă a ni să face o dreaptă punere la cale, spre a nu lăsa toţi casăle, unde din mica copilărie au lăcuit pă aceste locuri şi alţi moşi strămoşi"[4].

Locuitorii din: Corbeni, Căpăţâneni şi Poenari reclamă şi ei următoarele: „Cu mare plângere, jăluim Ecselenţiei Voastre că, după primirea ecsemplarurilor Stăpânirii, luându-le în cunoştinţă toţi lăcuitorii acestui Plai Aref, au văzut toate orânduielile întrânsele, precum să îndatorează lăcuitorii către proprietari, cum şi proprietarii către lăcuitori. Dar fiindcă nouă ne este lăcuinţa prin munţi şi pietre, unde puţintelele bucate ce le semănăm, curăţind mărăcinii şi desişurile, uneori la le dobândim iar alteori nu, fiind cu totul locul sălbatic şi mei de multe ori bucate mai mult le cumpărăm cu bani decât să le dobândim din rodul ostenelilor noastre. Şi de va rămânea ca să plătim după cum ne îndatorează eczemplarurile, noi mai bucuroşi sântem să lăsăm acele locuri sălbatice şi să ieşim la câmp, în ţară, unde ne vom afla locuri de hrană, încai să avem pentru ce da toate aceste proprietarului că, precum vedem, arendaşii dă acum au început a ne face silnice cereri şi mai cu asupră de coprinderea eczemplarurilor. Şi dacă însuşi vede că bucatele ce le facem cu mari trude şi osteneli, şi uneori le facem, iar alteori nu, apoi şi toate dijmuirile ni le ia cu încărcătură.

Acum vedem că unde tăiam lemne din pădure pentru grădini şi alte lucruri trebuincioase ale noastre, ni se opreşte, cerându-ne bani şi pentru aceasta. Apoi, noi, pentru ce să plătim toate îndatoririle ce sânt în eczemplaruri, când bucate şi fâneţe nu

---

[3] *Ibidem,* f. 1 v.
[4] *Ibidem,* f. 4.

dobândim, ci şi vitele ni le hrănim cu cărătură de muguri. Şi acum, ne opreşte şi dă la aceasta”[5].

Locuitorii satelor Căpăţâneni Pământei şi Ungureni din Plaiul Aref reclamă pe arendaşul Ioan Nicula al moşiei Mănăstirii Vieroş că le face încărcătură la obligaţiile lor, „atât la zilele clăcii, că am avut obicei ca să facem câte şase zile pă an şi dijmă din zece una, iar din pometuri n-am dat de când ne-am pomenit. iar acest arendaş, nu numai că ne-au luat câte lei 16 de clacă şi dă baniţa de porumb necurăţat câte ... şi jumătate şi cu un cuvânt din toate măruntaiele de dijmă ne-au asuprit şi pă cei neputincioşi tot asemenea i-au apucat şi vre-o văduvă dacă a avut un fecior şi l-a însurat şi-au fost ca să şază în casă să o hrănească şi de la aceea au luat două clăci, cum şi în slujba proprietarului ne-au luat cu încărcătură şi din coprinderea eczemplarurilor, adică şi din 13 lei jos au luat unul, cum şi o înţârcătoare ce să vindea pă an în tl. 100 s-au oprit pă jumătate şi jumătate ne-au dat ca să o închidem şi să plătim dijma. Şi sămănând mei, l-au pălit bruma, ca pă un munte ce ne aflăm... şi acum ne-au închis şi ne-au apucat ca să plătim pentru aceasta tl. 200 şi de frică am dat şi zapis ca să-i plătim aceşti bani”[6]. Ei solicită straşnică poruncă „a să cerceta toate aceste asupriri ce face dumnealui susnumitul arendaş”[7].

Locuitorii din Căpăţâneni Ungureni şi Pământeni solicită să li e dea lor în arendă, cu preţul ce se va da şi altora, prisosul de locuri de semănături, chiar dacă vor fi obligaţi să-şi vândă şi hainele de pe ei[8].

Din octombrie 1832, s-a păstrat şi o listă cu acareturile lucrurilor „din metoaşele din acest plai” - Aref: Mănăstirea Vieroşul din judeţul Muscel: Moşie pe care sunt satele Căpăţâneni Ungureni şi Căpăţâneni Pământei, 6 înţărcători, 4 munţi, 1 moară şi 1 joagăr pe râul Argeş; Mănăstirea Cozia: Moşia cu satele: Jiblea, Şerbăneşti şi Sălătrucel, 2 munţi, 4 făcaie pe pâraie mici şi 1 pereche case de zid în satul Jiblea cu împrejurările trebuincioase; Schitul Fedeleşoiu, metohul Sf. Pantelimon: Moşia pe care e satul Dângeşti, o moară pe Apa Seaca, dată în embatic şi o cârciumă; Schitul Berislăveşti, metohul Sf. Pantelimon: o moşie pe care hălăduiesc 30 de familii din Rădăcineşti şi 40 familii din satul Berislăveşti, 2 cârciumi, 1 moară pe apa Cosica[9].

Tot din octombrie 1832, se păstrează un tabel cu cantităţile de produse ce se află în plai, cât se consumă în cuprinsul acelui ocol şi cât se exportă:

„Felurimea	**Suma ce se face**	**Câtăţimea ce merge în trebuinţa Plaiului**	**Ce se scoate spre vânzare în altă parte**	**Ce trepte de oameni întrebuinţează acest comerţ**
0	**1**	**2**	**3**	**4**
Bucăţi scânduri de brad	3.000	-	3.000	Arendaşii de moşii le duc prin alte părţi spre vânzare

[5] *Ibidem*, f. 5.
[6] *Ibidem*, f. 2.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, f. 3.
[9] *Idem*, dos. nr. 123/1832, f. 35.

0	1	2	3	4
Bucăţi şiţă de brad	300.000	50.000	250.000	Lăcuitorii Plaiului ipac
Şindrilă de brad	200.000	-	200.000	Ipac
Vedre rachiu de prune	3.000	1.000	2.000	Se vinde de locuitori pe la neguţători, povarnagii şi alţii
Perechi pietre moară	20	-	20	Le vând loc. la stăpânii de mori
Piei de vulpi	60	-	60	Le vând loc. prin târguri
Piei de iepuri	100	-	100	Ipac
Râmători	1.500	500	1.000	Îi trec loc. în Transilvania spre vânzare
Piei	500.000	200.000	300.000	Le încarcă loc. în care şi le la oraşe spre vânzare şi stăpânii de moşii le întrebuinţează la căruţe şi în alte părţi“[10].

O catagrafie a vitelor, pogoanelor cu semănături şi alte produse ale Plaiului Aref, din noiembrie 1832, ne relatează următoarele cifre: 1.796 boi de jug, 520 cai de călătorie şi ham, 8.980 iepe, 985 boi neînvăţaţi şi 2.090 vaci, 250 berbeci ţigăi, 3.060 berbeci de rând, 275 oi ţigăi, 11.000 oi de rând, 6.054 capre şi ţapi, 1.890 râmători, 350 pogoane de vie, „care să lucrează pogonul cu 12 oameni şi dă rod cum arăt, însă vedre: 70 de un pogon în an roditor; 40 de un pogon în an de mijloc; 10 de un pogon în an neroditor; 650 stupi de la care când îi retează unul peste altul dă una oca miere şi 300 oca ceară; 8 poverni de spirt din rachiu de prune, care poate să lucreze însă: 1.500 vedre în an roditor; 700 vedre în an de mijloc.

Şi fabrici de pietre de moară, însă: 1 la satul Turburea şi 1la satul Jiblea, care lucrează unii de la 3 palme până la 7 palme piatra şi să vând cu acest preţ: Tl. 250 perechea pietre de 7 palme; 200 perechea de 6 palme; 150 perechea de 5 palme; 100 perechea de 3 palme”[11].

Primul document la care ne vom referi din fondul Preturii de Argeş, este o straşnică ceartă din partea ocârmuitorului de Argeş împotriva subcârmuitorului Plaiului Aref, din 16 septembrie 1833, pentru că nu i-a trimis ştiinţă de apele plutitoare din plai şi de câte mori să află în acel ocol. Dacă nu le va expedia în 24 de ceasuri, va trimite mumbaşir asupră-i, „cu greu treapăd, ca unui nesilitor şi cu proastă purtare la săvârşirea poruncilor”[12].

Într-adevăr, Ocârmuirea a poruncit subcârmuitorului din Aref, la 25 iunie 1833, în baza poruncii Marii Vornicii, să trimită catagrafie de „toată suma morilor i făcailor, ce să află pă fieşcare apă sau eleşteu în acel plai, arătând şi pă a cărui moşie să

[10] Idem, dos. nr. 124/1832, f. 34.
[11] Idem, dos. nr. 133/1832, f. 52.
[12] Idem, *fond Pretura (Subocârmuirea) Plaiului Aref*, dos. nr. 9/1833, f. 1.

află fieşcare moară, iar pă unde vor fi sate, să se arate şi numele satelor”[13].

La 3 decembrie 1833, se trimite Ocârmuirii de Argeş de la Plaiul Lovişti: „Arătare de suma morilor i făcaelor du prin satele acestui plai, precum să vede:

Mori	Făcae	Stăpânul acestora	Pă ce moşie	Satile	Pă ce apă
0	1	2	3	4	5
	1	Coman Duţă	A Mănăstirii Cozii	Şerbăneşti	Apa Şerbăneşti
	1	Popa Radu	A Popii Radu	Arifu	Apa Valea
	1	Protopopul Ghiţă	Moşia tot a sa		
	1	Popa Ion	Asemenea	-	-
	1	Grigore Crângan	Asemenea	-	-
	1	Logofăt Ghiţă Ci…	Moşia Mitropolii	Sălătrucul	Apa Topolog
	1	Diaconul Matei	Ipac	-	-
1		Păhărniceasa Marghioala Drăgheasca	Moşia tot a dumneaei	-	Apa Argeşului
	1	A Mănăstirii Cozii	Moşia tot a Mănăstirii	Jiblea	Codeca
	1	Păh. Marghioala Drăgheasca	Moşia tot a dumneaei	Turburea	Turburea
	1	Sfânta Episcopie Argeş	Moşia tot a episcopiei	Brădetul	Vâlsanul
	1	Clucer Nicolae Brătianul	Moşia tot a dumnealui	Găleşel	-
	1	Popa Scocioabă	Moşia tot a sa	Brătieni	-
	1	D. Dincă Brătianul	Moşia dumisale	-	-
	1	Schitul Berislăveşti	Moşia tot asemenea	Berislăveşti	Salcea
	1	Mănăstirea…	Moşia tot a Mănăstirii	Sălătrucul	Rânsacu
	1	Schitul Berislăveşti	Moşia tot a Schitului	Valea Albă	Salca
	1	…dul biserică	Schitul Găiseni	Dăngeşti	-
	1	Stan Alamă	Ipac	Dăngeşti	-
1		Ion Drăgoi şi Dumitru căpitan	Mănăstirea Vieroşu	Căpăţâneni Ungureni	Pă Argeş
	1	Stancu Tilescu	Moşia tot a sa	Rădăcineşti	Rădăcineşti

[13] *Ibidem*, f. 2.

0	1	2	3	4	5
1		Avram Vătăşescul i Di Mancea i Ion Mohanu	Moşia Măn. Vieroş	Copăceneni Păm.	Argeş
1		D. armaş Iordache Tită…	Ipac	-	-
4	20[14].				

La porunca Ocârmuirii de Argeş către Subcârmuirea de Arefu pentru catagrafia morilor de pe râul Olt, se răspunde, la 30 octombrie 1834, se decide să se răspundă că asemenea „că asemenea mori în plai, nu sânt”[15].

La Plaiul Aref ajunge porunca Marii Visterii a Ţării Româneşti prin care se decide dărâmarea tuturor morilor de pe Olt care va deveni plutitor. Se hotărăşte şi taxa ce va fi luată pe primii trei ani: 1836-1839: „1 Pentru mărfuri, producturi şi băuturi, câte patru zeci de parale suta de oca; Pentru cărbuni câte douăzeci de parale suta de oca

Pentru plata de orice felurime de lemne câte trei lei, să înţelege însă pluta întreagă, pă cât poate să ridice apa Oltului, iar fiind mai mici să vor socoti două plute drept una.

Plutirea sării este slobodă de orice plată…. 1835 decembrie 30”.

O poruncă a Ocârmuirii de Argeş, semnată de C. Brătianu, ocâmuitor, şi I. Popescu, ajutor, este trimisă Subcârmuirii de Aref cu dispoziţia să fie citită de scriitorii satelor în faţa locuitorilor plăşii. Porunca este trimisă la următoarele sate: Brătieni, Brădetul, Galeşul, Oeşti Ungureni, Rătunda, Streini Ungureni, Corbeni, Căpăţâneni Ungureni, Căpăţâneni Pământeni, Turburea, Arefu, Sălătrucu, Dângeşti, Rădăcineşti, Berislăveşti, Valea Albă, Stoineşti, Sălătrucel, Jiblea şi Şerbăneşti[16].

Aleşii satelor: Brătieni, Brădet, Galeş şi Rădăcineşti confirmă primirea poruncii şi se obligă să se conformeze acesteia. Printre aleşi, cităm pe Duminică Roşu de la Brătieni, pe Radu Mitru Rizea, Radu Rizea şi Radu Nicolae, la Brădet, pe Stoica Vintilă şi pe Ion Stoica la Galeş[17].

Ocârmuirea judeţului Argeş, la 15 septembrie 1833, trimite, la Aref, prima poruncă privitoare la aşezarea caselor la linie, cu precizarea că e valabilă doar pentru casele noi, şi să nu silească pe nimeni a-şi muta casele la linie, dacă sunt în bună stare[18].

Primul protest al locuitorilor din Plaiul Arefu împotriva strămutării caselor la linie este semnat de juraţii a trei sate, la 3 aprilie 1834. Ioan Nicolae, jurat, Mihai Constandin jurat, Ioan Ştefan jurat, toţi din Berislăveşti, Ioan Radu jurat Simion Văsâi jurat Achim Andrei toţi juraţi din Valea Albă şi Iorga Bădescu, Tudosie Bădescu şi Ioan Juratu, toţi juraţi din Rădăcineşti. Ei se adresează arhimandritului Mănăstirii Berislăveşti, în felul următor: „Noi, toţi sătenii după moşia Sfintei Mănăstiri Berislăveşti, facem arătare Sfinţii tale, că viind porunca Cinstitei Stăpâniri ca să ne strămutăm după unde ne aflăm cu casăle, noi ne rugăm Sfinţii Tale ca să-ţi faci milă să

---

[14] *Ibidem,* f. 6
[15] *Ibidem,* f. 15.
[16] *Ibidem,* f. 24.
[17] *Ibidem,* f. 25, 26,28.
[18] Idem, dos. nr. 10/1833-1836.

faci arătare Cinstitei Stăpâniri, după cum este fiinţa adevărului, că şedem la loc de munte, câţi pă unde ne aflăm acum cu satele, ne este loc cu strâmtoare, dar să ne mai strămutăm, mai vârtos că nu este nici loc, căci ale Sfinţii tale să cred mai bine decât ale noastre”.[19] Vlasie Arhimandritul s-a făcut purtătorul de cuvânt al acestor săteni, expediind Ocârmuirii de Argeş următoarea rugăminte: „Prea adevărat este cea din dos jalbă a numiţilor săteni că pe dealuri şi pe râpe îşi au casele aşezate, deşi ar fi oareşcare loc aşezat pe lângă apa Coische, dar ce folos că această apă nefiind statornică întru închiderea ţărmurilor sale, când vine mare, nu numai case prăpădeşte, ci bolovani cât de mari îi strămută din locul lor.

De aceea, mă rog şi eu ca să fie ascultaţi lăcuitorii de a nu se mai strămuta din lăcuinţa lor cea veche”[20]. Ocârmuirea Argeş porunceşte subcârmuitorului de Aref să studieze împreună cu proprietarul moşiei, şi să se străduiască să găsească poziţie pentru aşezarea caselor jeluitorilor la linie[21]. Ca răspuns la raportul subcârmuitorului de Aref, Ocârmuirea Argeş decide, la 1 septembrie 1834: „de vreme ce arăţi că altă poziţie mai bună pentru aceasta, n-ai găsit, apoi să îngăduieşte pă locuitori a şădea tot pe locul care să află, însă să-i îndatorezi a să aduna la un loc şi a să aşăza întocmai după intrucţiile Stăpânirii”..[22].

Pătru Dogar ales, Nicolae Ogradă ales, Gheorghe Frunţeanu ales Niţă Mălai comisar, Iorga Frunţeanu Comisar, Popa Georghe şi epistatul moşii din Sălătruc scriu Suptocârmuirii de Aref că se vor conforma poruncii privind aşezarea caselor la linie, precizând: „până acum, nimeni din lăcuitori n-a început a preînnoi vre-o casă”[23].

Pătru Trifu, Ghiţă Badea, Radu Stroe şi Nicolae Greavu, scriitorul satului raportează Suptocârmuirii de Aref, la 30 iunie 1836, că locuitorii fiind ocupaţi cu munca pământului, „nu le-au stătut mijloc a se muta la linie”[24]. În aceiaşi zi, un răspuns similar îl dă satul Ueşti Ungureni, prin Toma Răduţă, Radu Stănciulescu şi Manole Greavu, scriitorul satului[25]. La fel procedează satele: Dăngeşti, Rădăcineşti, Sălătrucel, Jiblea, Brătieni, Brădulet, Galeş, Arefu, Streini Ungureni, Şărbăneşti, Corbeni, Brăslăveşti, Valea Albă, Stoeneşti, Căpăţâneni Ungureni, Căpăţâneni Pământeni şi Turburea[26].

La 9 decembrie 1836, Ocârmuirea Argeş trimite Suptocârmuirii de Arefu o poruncă a Marii Vornicii, pentru conformare, cu următoarele instrucţiuni: „îndată ce o va primi, fără zăbavă, a să pune în lucrarea, stăruind cu cea mai de aproape îngrijire, a să duce negreşit le ceruta întocmai îndeplinire cu a-şi face fieşcare lăcuitor pregătirea ce să arată şi ca la acea vreme când sânt porunciţi a să apuca de clădirea caselor, să se întâmple vre-o împiedecare de vre-o lipsă a trebuincioaselor materialuri.

Iată porunca Dumneata, suptocârmuitorule, mai înainte de a sosi vremea clădirii caselor la linie, preumblându-te din sat în sat, să revizuieşti materialele fieşcăruia lăcuitor spre a fi tot numărul lor cel trebuincios în fiinţă. Şi după ce te vei

[19] *Ibidem,* f. 4-5.
[20] *Ibidem,* 5 v.
[21] *Ibidem.*
[22] *Ibidem,* f. 6.
[23] *Ibidem,* f. 13.
[24] *Ibidem,* f. 14.
[25] *Ibidem,* f. 15.
[26] *Ibidem,* f. 16-37.

încredinţa de adevărata ştiinţă, apoi, prin din parte-ţi raport, să înştiinţezi Ocârmuirea că toţi lăcuitorii hălăduitori într-acea plasă şi-au fost pregătite de materialurile trebuincioase, iar de la satele unde vei dovedi că însă nu-şi au lăcuitorii pregătite pă deplin, însuţi să stăruieşti a-i zori ca să îndeplinească şi acea lipsă"[27].

Departamentului Trebilor din Läuntru de care se vorbea mai sus: „Aşezarea caselor la linie ce este una din trebuinţele atingătoare de datoria acestui Departament coprinsă în articolul 151 din Regulamentul Organic, fiind o legiuire care urmează a se aduce la îndeplinire, Măria sa Vodă, Prea Înălţatul nostru domn, luând în băgare de seamă raportul ce s-au îndreptat de către acest departament asupra unei asemenea înprejurări, au binevoit a să uni cu propunerea [ce] i s-au făcut, dând dezlegare, prin Cinstitul Secretatriat al Statului, cu no 2196, potrivit cu chibzuirea Departamentului că adică: Să se dea porunci către ocârmuirile judeţelor ca să stăruiască către lăcuitorii ţărani de a-şi face în curgerea vremii aceştia cuviincioasa pregătire pentru clădirea caselor, iar aşezarea şi clădirea lor să se urmeze la viitorul mai, deosebindu-să însă dintr-aceasta numai cei din părţile munţilor, cu care să va urma atunci, după povaţa înprejurărilor ce va descoperi poziţia lor… să îndatoreze pe fieşcare ţăran ca, în curgerea iernii aceştia, să-şi facă căpuire la trebuincioasele materialuri câte adică sânt curente la facerea unei case cu înprejurarea ei, care materialuri, prin stăruirea suptocârmuitorilor, aducându-le treptelniceşte vor fi datori a le avea toate complect la sfârşitul iernii, ca la zi întâi a viitorului mai, când ei rămân doletnici despre câmpeneştele îndeletniciri, îndată să se apuce şi de clădirea caselor la locurile ce se vor chibzui de către proprietarii de moşii, luând însă Ocârmuirea în băgare de seamă că în anul viitor, fiind şi sorocul Obşteştii catagrafii care neapărat a ei începere urmează să găsească pe toate satele aşezate la linie, trebuieşte şi din partea Ocârmuirii, precum şi din partea celorlalţi supuşi să să întrebuinţeze cea mai de nădejde stăruire întru îndeplinirea unui asemenea articol, ca nu cumvaşi la sfârşitul iernii să se afle vre-un lăcuitor cu materialele dă facerea casii nepregătit…

Iar pentru satele cele din părţile de su munte la cari, ori pentru că ţăranii îşi au clădirile de lăcuinţă prin vii şi prin dealuri, fără să să afle acolo loc, întâi ca să li să aşeze satele în regulă sau pentru că lăcuitorii munteni, avându-şi casele în pometurile lor clădite pe căminuri moşteneşti şi adăpostindu-le toţi la un loc şi s-ar face nedreptate cu strămutarea din prosperitatea lor şi înpilarea lor de a fi clăcaşi pă alte moşii, aflându-se şi ei moşneni, Ocârmuirea va cerceta cu mare scumpătate şi pentru câte din satele de munte va cunoaşte că pentru cuvintele de mai sus, nu este putinţă nici iartă poziţia lor a să aduna la un loc, să alcătuiască listă cu desluşire de înprejurarea fieşcăruia sat, arătând şi câţi dintre cei ce sânt moşneni alcătuiesc un moş şi să o trimiţi la Departament spre a să da dezlegare, luând însă Ocârmuirea în băgare de seamă că şi în părţile muntelui nu pot fi toate satele întru această… neputinţă ca să puie la regulă, mai cu seamă cele ce sânt aşezate pe şesurile după ţărmurile apelor care, deşi sânt în munţi, dar lărgimea unor asemenea şesuri întinse, fireşte iartă aşezarea lor pă linie"[28].

La 10 decembrie 1836, Suptocârmuirea Plaiului Aref scrie pârcălabilor şi aleşilor satelor că, în conformitate cu poruncile Stăpânirii, până la alcătuirea Catagrafiei, toţi locuitorii satelor să se aşeze la linie. Ocârmuirea stăruieşte ca în

---

[27] *Ibidem,* f. 57.
[28] *Ibidem,* f. 45 şi 55.

această iarnă, toţi locuitorii să-şi procure materialele necesare, iar de la 1 mai, să înceapă clădirea caselor şi anexelor acestora. De aceea, suptocârmuitorul să oblige pârcălabii şi aleşii satelor să stăruiască pe lângă locuitori pentru conformare[29]. Ocârmuitorul C. Brătianu şi ajutorul său, I. Popescu, transmit suptocârmuitorului de Aref, la 12 decembrie, şi copia poruncii Marii Vornicii, spre conformare[30].

La 7 decembrie 1836, marele vornic M. Ghica trimite o nouă poruncă ocârmuitorilor prin care-i obligă să ia legătura cu proprietarii moşiilor din judeţ ca să dea sătenilor mijloacele de care au nevoie pentru reclădirea caselor. Spre executarea acestei porunci Suptocârmuirea de Aref scrie în acest sens următorilor proprietari de pământ din Plai: arhimandritul Vlasie de la Schitul Berislăveşti, arendaşul Oeştilor, Iancu Bucţnescu – Bucşăneşti, Costandin Popescu – Spini, Ioan Deodosie din Jiblea, Şerbăneşti şi Sălătrucul, Vistierul Frunzeanul din Vieroşi, arendaşului din Galeş şi Brădet, Mihai Brătianu din Dângeşti şi Drăghici Brătianu din Sălătruc[31].

Vistierul Ştefan Frunzescu, la 17 decembrie 1836, răspunde Suptocârmuirii de Aref că pentru satele: Corbeni, Bădetul, Căpăţânenii Ungureni şi Căpăţânenii Pământei, precum şi Turburea şi parte din Brătieni, se va conforma dispoziţiilor privitoare la aşezarea caselor la linie[32]. Vlasie arhimandritul, la 17 decembrie, răspunde în acelaşi spirit[33].

În ziua de 14 decembrie, răspund pentru conformare şi aleşii satelor: Streini Ungureni (Tudor Buriul, Grigore Cornea, Nicolae Dănuţă), Corbeni (Gheorghe zet Bădilescu, Niţă al Popii, Pătru Popii), Oeşti Ungureni (Toma Răduţi şi Nicolae Greavu) şi ai satului Rătunda Oeşti (Pătru Trifu, Radu Stroie şi Ioan Mirtrofan)[34].

Ion Nicolae, Grigore Marin aleşii satului Brăslăveşti, cu Mitu pârcălabu şi cu scriitorul Ştefan din acelaşi sat, cu Savul sin Radu şi David sin Stan aleşii din Valea Albă şi Stoeneşti confirmă primirea poruncii privitoare la aşezarea caselor la linie pe care o vor pune în lucrare[35]. Porunci similare sunt semnate de: aleşii satului Jiblea (Radu Porfire, Ghiţă Dâpleşu, şi Şărban Călviul), Şerbăneşti (Nicolae Porfire, Ion Mihaiu, şi Duţă Porfire), Sălătruceluşl (Ivan Răhanu, Pătru Olariu şi Ila Ungureanu). Raportul este scris de Ion Oprea, scriitorul satului Jiblea[36] . Din

Despărţirea 3-a, raportul de conformare este semnat de: Iordache Stoicescu, Miu Ţepuşi şi Pârvu Vătăşescu, aleşii satului Căpăţâneni Pământeni, Saharia Panhali, Simion Raţă şi Vasilie Măgănuţă, aleşii satului Căpăţâneni Ungureni şi de către: Mihăilă Petearu, Gheorghe Manolescu şi Dan Ungureanu, aleşii satului Turburea[37]. De la Despărţirea I, semnează de conformare: Duminică Roşu, Grigore Bădescu şi Radu Şendrescu, aleşii satului Brătieni, Dumitru Rizi, Ion Manea şi Radu Nicolae din Brădet, precum şi: Stoica Vintilă, Ion Stoica şi Grigore Brihan din satul Galeş[38]. Din

[29] *Ibidem.*
[30] *Ibidem,* f. 46.
[31] *Ibidem,* f. 49-50.
[32] *Ibidem,* f. 58.
[33] *Ibidem,* f. 59.
[34] *Ibidem,* f. 60.
[35] *Ibidem,* f. 61.
[36] *Ibidem,* f. 62.
[37] *Ibidem,* f. 68.
[38] *Ibidem,* f. 69.

Despărţirea 4-a, semnează: Pătru Dogarul, Gheorghe Iordan Ioan Cărpeniştean, aleşii din Sălătruc şi scrritorul satului C. Partărescu, şi aleşii din Aref: Ion Tomoi, Din Meilă, şi Ghiţă sin Niţă, împreună cu scriitorul Ion Stănciulescu[39]. La 16 decembrie 1836, răspunde în acelaşi sens şi Nicolae Pop, epistatul moşiei Galeşul[40]. La 23 decembrie, acelaşi lucru îl va face şi logofătul Ghiţă, epistatul moşiei Sălătrucu[41].

Din anul 1834, ni s-a păstrat şi o delă privitoare la „înscrierea puţurilor şi a fântânilor". La cererea Ocârmuirii de Argeş, în baza poruncii Marii Vornicii, şi la solicitarea „Înalt Ecselenţia sa d. plenipotent prezident către Sfatul Administrativ, din 7 aprilie 1834, la 1 aprilie 1835, Suptocârmuirea de Aref trimite următoarea *Însemnare de câte puţuri şi fântâni să află în tot coprinsul acestei plăşi:*

Fântâni	**Puţuri**	
6		În satul Brădetul, unde este loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţată şi a să ţinea în bună stare, cu apă uşoară şi bună de băut
1		În satul Sălătrucelul însă 3 la loc de munte şi cu înlesnire a fi înfrumuseţată şi a să ţinea în bună stare, cu apă bună de băut şi 4 asemenea, dar apa este grea şi vara seacă.
6		În satul Rădăcineşti, însă 3 la loc de munte şi cu înlesnire a fi înfrumuseţate şi a să ţinea cu bună stare, cu apă bună de băut şi uşoară trei asemenea, dar apa este grea şi vara seacă
	1	ună de băut şi uşoară şi vara seacă În satul Corbeni, asemenea. În satul Rătunda Ueşti – asemenea. În satul Ueşti Ungureni – asemenea. În satul Căpăţâneni Pământeni – asemenea.
4		le munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţate
5		Şi a să ţinea în bună stare, cu apă bună de băut şi uşoară şi 1 asemenea, dar apa este grea şi vara seacă.
7		În satul Galeşul, însă 4 la loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţate şi a să ţinea în bună stare, cu apă bună de băut şi uşoară şi 4 asemenea, dar apa este grea şi vara seacă.
2		În satul Stoeneşti, însă una la un loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţată şi a o ţinea în bună stare, cu apă bună de băut şi uşoară şi una asemenea , dar apa este grea şi vara seacă.
1		În satul Jiblea, unde este la loc de munte şi este cu bună stare, cu apă bună de băut şi uşoară. În satul Valea Albă, unde este loc de munte şi este cu înlesnuire a fi înfrumuseţată şi a să ţinea în bună stare, cu apă uşoară şi bună de băut.

[39] *Ibidem,* f. 70.
[40] *Ibidem,* f. 71.
[41] *Ibidem,* f. 72.

Fântâni	Puţuri	
6		În satul Berislăveşti, însă 4 la loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţate şi a să ţinea în bună stare şi una asemenea, dar vara seacă.
20		În satul Arifu, însă 11 la loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţate şi a să ţinea în bună stare şi 9 asemenea, dar vara seacă.
4		În satul Sălătrucul, însă 3 la loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţate şi a să ţinea în bună stare şi alta asemenea, dar vara seacă.
8		În satul Şărbăneşti, însă 4 la loc de munte şi este cu înlesnire a fi înfrumuseţate şi a să ţinea în bună stare şi 4 asemenea, dar apa este grea şi vara seacă”[42].

O altă delă se referă la schimbarea suptocârmuitorului şi aşezarea unor amploiaţi. La 5 aprilie 1835, Ocârmuirea judeţului Argeş numeşte vremelnic pe armaşul Iordache Titopolescu ca suptocârmuitor al Plaiului Aref, în locul slugerului Alecu Furduescu, ca secretar la judeţul Râmnicul Vâlcea. Cu această ocazie, se atrage atenţia noului subcârmuitor: „mergând la pomenitul plai, să primeşti de la d. sluger a-şi paradosi toate hârtiile, precum şi socoteală să-ţi dea de orice bani va fi primit până acum din următorul trimestru de aprilie, anume de la fieşcare sat, câte cât au primit, supt iscălitura d. şi apoi, însă, cercându-te cu atribuţiile acestei slujbe, să te sileşti cu cea mai mare şi vie bărbăţie întru punerea în lucrare a poruncilor ce vor fi încă nesăvârşite, spre a nu se ivi niscavai cusururi la orânduielile ce spânzură de datoriile unui suptocârmuitor. Şi Ocârmuirea va rămânea datoare a recomandarisi Stăpânirii sârguinţa şi buna d. purtare, ce vei arăta întru aceasta”[43].

La 7 mai 1835, suptocârmuitorul de Aref este invitat să vină el şi scriitorul său la fiecare sfârşit de trimestru pentru a iscăli într-o condică a Ocârmuirii, fără a mai fi chemaţi[44].

Ocârmuitorul C. Brătianu şi secretarul G. Enescu invită pe subcârmuitorul de Aref, la 5 august 1835, să cheme pe toţi „proprietarii… adică caftanlâi, fii de boieri, neamuri, postelnicei” etc. să facă alegere de alţi subcârmuitori. Să trimită la Ocârmuire tabel cu ei, cu funcţiile lor şi cu adresa unde se află[45].

Slugerul Costache Tigveanu, ales subocârmuitor al Plaiului Aref, adresează locuitorilor din cuprinsul plaiului un apel, în 30 de puncte, pe care nu-l mai comentăm fiindcă-l vom reda în întregime în Anexa I, cuprinzând principalele sarcini viitoare, care vor trebui îndeplinite întocmai, legate de îndeplinirea întocmai a tuturor poruncilor Stăpânirii, de raportarea bilunară a principalelor activităţi şi evenimente din sat, de stârpirea tuturor abuzurilor din partea dregătorilor satului, de înlăturarea furtişagurilor şi altor netrebnicii, de lupta împotriva lupilor, ciorilor şi altor animale care afectează vitele şi semănăturile, de introducerea dreptăţii, de consultarea în problemele

[42] Idem, dos. nr. 8/1834, f. 1-4.
[43] Idem, dos. nr. 13/1835, f. 1.
[44] *Ibidem,* f. 3.
[45] *Ibidem,* f. 5.

importante a proprietarilor, arendaşilor sau epistaţilor moşiilor, de progresul aşezării caselor la linie, de mergerea la biserică duminicile şi la sărbătorile importante etc.

la 7 noiembrie 1835, satul Streini Ungureni arată că au citit porunca Suptocârmuirii cu no 5776 în 30 punturi în auzul tuturor şi se vor conforma. Semnează: aleşii: Ion Budreati, Pavel Turcu şi Nicolae Dinulescu, comisarii: Ilie Gâlceavă, Toma Petrică şi Dumitru Săvulescu şi Bucur Pârcălabu „cu tot satul". Similară e şi scrisoarea satului Corbeni semnată de Iacov Lung, Gheorghe al Dinii şi Gheorghe Zărnescu - aleşi, de comisarii: Niţă sin Popa, Ion sin Dumitru şi Gheorghe al Stancii şi de „Neculaie Pârcălabu cu tot satul"[46].

La 21 octombrie 1835, Ocârmuirea judeţului Argeş trimite slugerului Costache Tigveanu, noul subcârmuitor al Plaiului Aref dispoziţii privind luarea în primirea a postului de la vechiul subcârmuitor, Iordache Titopolos, împreună cu instrucţiunile postului, în 38 de puncte, pe care le vom prezenta integral în anexa nr 2.

La 30 octombrie 1835, Costache Tigveanu raporteză Ocârmuirii că se va conforma poruncii nr. 7052, că a luat în primire de la Iordache Titopolescu hârtiile, dar acestea le-a găsit în neorânduială, „nefiind unile trecute în Registru şi aşezate prin deli fără orânduială"[47].

Pe data de 9 octombrie 1835, Ocârmuirea Argeşului, în conformitate cu dispoziţiile în vigoare, somează pe clucerul Costache Tigveanu, în vederea statorinicirii pe post să trimită chezăşii destoinice. Tigveanu a luat chezăşie de la vistierul Ştefan Furduescu[48].

Ocârmuirea Argeş solicită Suptocârmuirii de Aref, ca la 19 noiembrie să trimită toţi proprietarii de moşie din plai la Piteşti, în vederea alegerii deputatului judeţean în Obşteasca Adunare[49]. Spre îndeplinirea acestei dispoziţii, s-au trimis înştinţări: vistierului Ştefan Frunzescu şi Iancu Bucşănescu, la 14 noiembrie[50]. Ştefan Frunzescu şi Iancu Bucşănescu răspund la 16 noiembrie că au fost la Piteşti şi fiind bolnavi nu pot să meargă la alegerile din 19 noiembrie, dar au rugat pe Ioniţă Brătianu să voteze şi pentru ei, aşa cum va socoti[51].

La cererea Ocârmuirii de Argeş, este trimis Apostol Pănciulescu, ajutorul subcârmuitorului Plaiului de Aref, la Piteşti, pentru depunerea jurământului, în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic[52].

Dregătorii Ocârmuirii Argeşului şi ai Plaiului Aref s-au preocupat mai întâi de strângerea capitaţiei. În ianuarie 1837, C. Brătianu şi ajutorul său, I. Popescu atrag atenţia lui Costache Tigveanu că din trecutul trimestru nu a trimis suma de lei 60 şi parale 20 şi-l somează s-o trimită în 24 de ceasuri[53].

Suptocârmuirea Plaiului Aref expediază Ocârmuirii, la 5 ianuarie ora 6 următoarele sume „Din banii capitaţii urmată la trimestrul dă ghenar, mai însumându-să:

---

[46] *Ibidem,* f. 15.
[47] *Ibidem,* f. 18.
[48] *Ibidem,* f. 21.
[49] *Ibidem,* f. 23 şi 28.
[50] *Ibidem,* f. 27.
[51] *Ibidem,* f. 28.
[52] *Ibidem,* f. 40.
[53] Idem, dos. nr. 4/1837.

Lei	Par.	
2250	-	într-o mie sfanţi
315	-	în zece galbeni #
630	-	în şaizeci ruble

3195 trei mii o sută nouăzeci şi cinci de la birnicii plugari din acest plai"[54].

La 25 ianuarie, s-au mai trimis din banii capitaţiei „plugarilor muncitori, pă următorul trimestru dă ghenarie două mii două sute şaptezeci şi doi de lei şi douăzeci parale", împărţiţi în: 800 sfanţi, 10 galbeni şi 15 ruble[55].

Stolnicul Ioan Socolescu din Piteşti, la 3 mai 1837, reclamă Ocârmuirii Argeşului pe subcârmuitorul Plaiului Loviştii că nu i-a înapoiat decât jumătate din banii luaţi de sat lui Tudosie din Rădăcineşti, patentar, care este isprăvnicel la moşia sa din Stoeneşti, şi fiindu-i chezaş i s-au oprit lui banii şi nu a luat măsuri nici cu Păun din Stoeneşti care au fugit de la o povarnă a sa cu simbria luată pe două luni înainte şi furând şi două oca de peşte, în valoare totală de lei 35. I s-a luat o vacă de zălog, care a fost luată cu forţa înapoi de un Nicolae Văncilă[56].

La 29 iulie 1837, Ocârmuirea Argeşului scrie subcârmuitorului Plaiului Aref să trimită pe patentarul negustor Dumitru la Piteşti, pentru că de când a fost trecut în categoria patentarilor nu şi-a plătit obligaţiile legale, pe care le-a achitat starostele negustorilor[57]. Mai târziu, Ocârmuirea sugerează subcârmuitorului de Aref să-l caute pe Dumitrache patentarul la Jiblea[58]. La 16 august Subocârmuirea Aref informează Ocârmuirea că holteiul Dumitrache Constandin din Jiblea nu se poate trimite la Piteşti, fiind bolnav[59].

La 17 septembrie 1837, N. Cătăneţi, îndeplinitorul datoriilor de otcârmuitor şi secretar, porunceşte straşnic la Aref să fie anunţai sătenii în mai multe rânduri să strângă banii pe octombrie, dar să nu înceapă strângerea lor până la începutul lunii:
„Iar de la întâi octombrie, să se înceapă primirea banilor şi cel mult în trei rânduri să se istovească fieşcare lăcuitor, căci de să va vedea întârziere la a lor înplinire, apoi să va cunoaşte că au lăsat Suptocârmuirea şi această poruncă în nelucrare şi va lua Ocârmuirea şi pentru aceasta osebite măsuri prin care, la sorocita vreme, de către Cinstita Vistierie să ia sfârşit istovirea banilor şi gătirea socotelilor, ca după aceasta să rămâie şi lăcuitorilor vreme de răsuflare pentru în parte-le trebuinţe"[60].

Pe data de 18 noiembrie, ocârmuitorul Ioan Prijbeanu certifică primirea banilor trimişi de la Aref la 18 noiembrie 1837[61].

Aşezarea caselor la linie a constituit una dintre preocupările majore ale tuturor dregătorilor mari şi mici din Plaiul Aref şi de la Ocârmuire, începând cu anul 1837. La 2 ianuarie, Deodosiu, arendaşul moşiei Jiblea răspunde Subcârmuirii de Aref că se va

---

[54] *Ibidem,* f. 3.
[55] *Ibidem,* f. 10.
[56] *Ibidem,* f. 79.
[57] *Ibidem,* f. 80.
[58] *Ibidem,* f. 83.
[59] *Ibidem,* f. 84.
[60] *Ibidem,* f. 90.
[61] *Ibidem,* f. 109.

conforma poruncii privind aşezarea caselor la linie[62].

Gheorghe arendaşul din satul Urşi, Pătru, Ghiţă şi Neculae aleşii satului, răspund: „Am primit Cinstita poruncă cu no 6090 pentru ca să se mute casăle la linie şi sânt următoriu, dară pă această moşie nu să poate a le face pă linie că este locul înpotrivă, dar casăle după pădure le vom aduna după poruncă”[63]. Arendaşul moşiei Bucşăneşti răspunde, în numele proprietarului, că se vor conforma poruncii pentru aşezarea caselor la linie[64].

Arendaşul moşiei Jiblea, Deodosie, raportează Subcârmuirii de Aref că până când nu va lua Mănăstirea dezlegare de la Marea Logofeţie Bisericească nu va permite clăcaşilor să taie lemne pentru mutarea caselor la linie: „am şi dat de ştire satelor a nu să îndrăzni să taie cel mai mic lemn, până ni să va porunci de al doilea de Mănăstire”[65]. La 15 ianuarie 1837, Mănăstirea Cozia scrie arendaşului Deodosie să alcătuiască listă cu numele fiecărui clăcaş şi cu materialele lemnoase necesare[66].

La 12 ianuarie 1837, C. Brătianu ceartă pe subcârmuitorul din Aref că n-a dat nici un raport de înaintarea lucrării privind aşezarea caselor la linie şi-i pune straşnică îndatorire „să iei şi cuviincioasele măsuri... ca în soroc de patru zile cel mult să înştiinţezi Ocârmuirea ce înaintare au luat această punere la cale”[67]. Spre conformare, Suptocârmuirea de Aref trimite aleşilor şi pârcălabilor satelor dispoziţia ca în trei zile să întocmească liste „de câţi oameni şi-au primit lemnele trebuincioase pentru clădirea altor case la linie”, dacă nu le va trimite mumbaşir cu plata a câte lei 5[68].

Ocârmuirea Argeşului scrie Subcârmuirii de Aref, la 21 ianuarie, să se înţeleagă cu părinţii egumeni pentru întocmirea listelor cu materialul lemnos în cel mult zece zile[69]. Aleşii, pârcălabii şi scriitorii satelor Plaiului Aref primesc poruncă „să faceţi listă de câţi lăcuitori anume vor fi cu casăle putrede şi nu se vor putea duce la locul unde li să vor arăta dă linie, precum şi câte lemne le fac trebuinţă de a clădi case noi... după care alcătuindu-să zisa listă o vei duce la părinţii egumeni, stăpânii acei moşii mănăstireşti care iscălind-o (în soroc dă trei zile cel mult) să o trimiţi la Suptocârmuire, fără zăbavă”[70].

În martie 1837, Ocârmuirea Argeş expediază la Aref o nouă poruncă al Marii Vonicii privind aşezarea caselor la linie, pentru întocmai conformare., din care cităm:

„1. Fiindcă cuvântul de aşezarea casilor la linie nu însemnează stricarea sau mutarea a tot satul... ci însemnează o obştească strângere a caselor fieşcăruia sat la un loc, care case, cu prilejul acestei strângeri, să fie aşezate după o oareşcare regulă pă linie, fiind acesta singur un mijloc al asigurării măsurilor poliţieneşti, prin comunicaţia soţială a sătenilor spre un asemenea sfârşit... pentru aşezarea din nou acelea să vor clădi iarăşi după o asemenea închipuire, adică într-o adunare cât să va putea de strâns şi în mai multe uliţe corespunzătoare cu chendru (centru), iarăşi într-un şir sau două de case

[62] Idem, dos. nr. 5/1837, f. 1.
[63] *Ibidem,* f. 2.
[64] *Ibidem,* f. 3.
[65] *Ibidem,* f. 4.
[66] *Ibidem,* f. 5.
[67] *Ibidem,* f. 7.
[68] *Ibidem,* f. 8.
[69] *Ibidem,* f. 9.
[70] *Ibidem,* f. 10.

clădite numai într-o lungime...

2. Asupra regularisirii satelor după oricare dintr-aceste două categorii, bordeiele de locuinţă vor lipsi cu totul, fiind învederat că totdeauna lăcuinţa încăperi clădite deasupra pământului este mult priincioasă la opşteasca sănătate şi dacă în linia uliţelor satelor vor cădea şi nişte asemenea bordeie, să vor preface negreşit în casă regulată.

3. Lăcuitorii ce-şi clădesc casele din nou pot întrebuinţa şi din materialurile caselor celor vechi, care vor fi bune şi potrivite cu trebuinţa, îndeplinind cu din nou numai acele câte le vor lipsi.

4. Toţi câţi sub cuvânt de proprietate s-au vârât şi să cearcă a să vârî cu lăcuinţa prin dealuri la câte un pogon şi două de vie ce le au înfundate, aceia să vor trage la regulă pă aceleaşi proprietăţi de unde îşi îndestulează sau de unde s-au strămutat, fiindcă viile înfundate nu pot intra în rândul proprietăţilor de lăcuinţă, ci în rândul sădirilor ce să clădesc pentru spiculaţie...

5. Dacă unii din cei ce lăcuesc într-o vie îşi vor avea adevărata proprietate şi de moşie chiar într-acelaşi trup, apoi ca să se păzească unora ca acestora dreptul proprietăţii, iar după alt chip ca să se regularisească şi a lor strângere la un loc, să va însemna o parte dă loc cu oareşcare întindere chiar pă acelaşi trup de moşie şi unii ca aceştia acolo vor clădi încăperile care să înţelege că toţi moşnenii întrupează un sat regulat pă singura lor proprietate.

6. Întruna şi aceiaşi categorie să pot socoti şi moşnenii din părţile muntelui ce îşi au lăcuinţele lor împrăştiate pă la feluri de locuri, stăruind pentru câte o livade de pomi ce o au clădit lângă satele lor şi suferind o deosebită înstrăinare şi sălbăticire despre soţietatea conlocuitorilor.

7. Şi, în sfârşit, Ocârmuirea să îndatorează ca îndeletnicirile sale asupra lucrărilor acestui articol să fie soglăsuite şi unite cu d.d proprietari ai moşiilor de la care Stăpânirea nădăjduieşte o deplină sprijinire care... făgăduieşte proprietarilor un însemnător folos”[71].

Subcârmuirea de Aref trimite copie după noua poruncă a Departamentului Trebilor din Lăuntru proprietarilor din Plai: Egumenul Cozianul la Jiblea, Arhimandritul Vlasie la Brăslăveşti, Vistierul Ştefan Frunzescul la Vieroş, Iancu Bucşănescu la Bucşeneşti, paharniceasa Marghioala Drugăneasca la Oieşti şi polcovnicul Drăghici Borănescu la Mitropolie[72].

La satul Brăslăveşti erau necesare următoarele materiale:

Nr. lăc.	**Temee**	**Grinzi**	**Stâlpi**	**Podină**	**Laţi**	**Căpr.**	**Blăni**	**Vârghini**	**Şindrilă**	**Cosoroabe**	**Moşia Schit. Scăueni**
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1.	4	6	6	200	30	12	4	40	-	8	Ivan Dintenos

[71] *Ibidem* f. 23 şi 43.
[72] *Ibidem,* f. 24.

2.	4	6	6	150	30	12	4	40	-	8	Tecul din Băcheni
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
3.	4	6	6	200	40	12	6	30	-	8	Matei din Rbăiţa
4.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Radul lui Dobre
5.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Ene Zanfir
6.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Dincă
7.	6	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Nicolae Curpeş
8.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Iorga Buclea
9.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	Păun Şărban
10.	4	6	6	200	40	12	6	40	-	8	
11.	42	60	60	1950	380	120	56	390	-	80	

Adică zece case sânt a li să dea lemnele de mai sus. Pentru care am iscălit, Costache Popescu pentru Sfinţia sa părintele Cozianul. Eu Nicola, Eu Grigore Marin, Eu Mihai Castori, Ştefan scriitorul satului No 18”[73].

Mihai Brătianu, arendaşul moşiei şi aleşi satului Diaconeşti: Ion Frunteanu, Nica Golescu şi Neagoe Cloşcaru semnează lista cu materialele de construcţie necesare locuitorilor din satul lor:

Nr. lăc.	**Satul Diaconeşti**	**Temee**	**Grinzi**	**Stâlpi**	**Podini**	**Laţi**	**Căpr.**	**Blăni**	**Vârghini**	**Şindrilă**	**Cosoroabe**
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1.	Vintilă Zidaru	6	8	6	300	40	12		80		8
2.	Marin Şelaru	-	-	-	-	4	-		-		4
3.	Florea Baciu	4	-	-	-	4	-		-		4
4.	Ioniţă sin Florea Baciu	-	-	-	-	4	-		-		8
5.	Mihai Ciulu	6	8	6	300	40	12		80		8
6.	Stătică Frunteanu	6	8	6	300	40	12		80		8
7.	Nicolae Cinpoacă	4	8	6	-	12	12		30		4
8.	Ion Cinpoacă	6	4	-	-	4	-		40		4

[73] *Ibidem,* f. 32.

9.	Ion Ungureanu	6	8	6	300	40	12		80		8
10.	Preda Dorobanţu	6	-	-	-	8	12		40		8
11.	Onea Streinu	6	8	6	300	40	12		80		8
12.	Oprea Bojan	6	8	6	300	40	12		80		8
13.	Stan Alamă	6	8	6	300	40	12		80		8
14.	Ion Stelea	6	-	-	-	8	-		-		-
15.	Nicolae Ploscaru	6	8	6	300	40	12		80		8
16.	Ion Funţeanu	6	-	-	-	8	-		20		8
17.	Busuioc Tatulici	6	8	6	300	40	12		80		8
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
18.	Din Cloşcaru	6	8	6	300	40	12		80		8
19.		92	92	66	3000	492	144		930		120”[74].

Ion Nicolae, Grigore Marin, Mihai Năstase, aleşii satului Brăslăveşti împreună cu scriitorul satului alcătuiesc lista cu materialele necesare pentru 17 clăcaşi, listă adeverită şi de Vlasie arhimandritul din Brăslăveşti, la 24 februarie 1837.

Nr. lăc.	**Temee**	**Grinzi**	**Stâlpi**	**Podină**	**Laţi**	**Căpr.**	**Blăni**	**Vârghini**	**Şindrilă**	**Cosoroabe**	**Moşia Mănăstirii Brăslăveşti**
1.	4	3	22	100	40	12	4	40	-	8	Niteanu
2.	4	8	4	100	40	12	4	40	-	8	Tănase
3.	4	8	6	80	40	12	4	40	-	8	Mitu Căpruel
4.	4	8	-	100	40	12	4	40	-	8	Pavel Belitul
5.	4	4	-	100	40	12	2	40	-	8	Ion Căpruceanu
6.	3	-	-	-	-	-	-	-	-	8	Mareş
7.	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Nicolae Căprarul
8.	4	4	6	100	30	12	-	40	-	8	Grigore Marin
9.	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Ilinca Văduva
10.	4	6	8	100	40	12	-	40	-	8	Manole Stoian

[74] *Ibidem,* f. 33.

11.	4	-	-	-	-	-	-	12	-	8	Nicolae Pulăi
12.	4	8	6	-	40	12	-	40	-	8	Radu Oltean
13.	4	8	6	80	40	12	4	-	-	8	Stoica
14.	4	-	-	-	-	12	4	-	-	8	Costandin
15.	4	6	6	-	40	12	2	-	-	8	Pătrul
16.	4	6	6	-	30	12	-	-	-	8	Ioan grimulu
17.	4	3	6	-	20	12	-	20	-	8	Pătru Gălgan
18.	65	72	76	730	440	156	28	352	-	120[75].	

Iorga Bădescu, Ion Şelaru şi Tudosie Bădescu, aleşi satului Rădăcineşti raportează, la 30 ianuarie 1837, nevoile de materiale ale moştenilor, în număr de 21 şi ale altor patru locuitori, probabil clăcaşi:

Nr. lăc.	**Satul Rădăcineşti**	**Temee**	**Grinzi**	**Stâlpi**	**Podină**	**Laţi**	**Căpr.**	**Vârghină**	**Şindrilă**	**Cosoroabe**
1.	Floarea Văduva	-	-	-	-	12	10	-	-	-
2.	Ene Tomoiu	6	2	-	100	-	-	-	-	-
3.	Mitul Tomoiu	-	-	-	-	14	12	-	-	-
4.	Ion Rădulescu	-	-	-	-	-	10	10	-	-
5.	Neculae Bondoc cel Mare	-	4	-	-	20	12	-	-	-
6.	Ion al Popii	6	6	6	100	-	6	-	-	-
7.	Ion Lungu	6	-	-	100	10	-	-	-	-
8.	Sandu Liontie	6	-	-	-	10	12	-	2	-
9.	Liontie Râncai	6	8	6	200	40	12	60	8	-
10.	Ivan Lungu	6	8	6	200	40	12	60	8	-
11.	Radu de la Brad	6	8	6	200	40	12	60	8	-
12.	Catrina Văduva	-	4	-	-	20	6	-	-	-
13.	Ilie Lupu	-	-	-	40	10	6	-	-	-
14.	Ştefan Lupu	-	-	-	-	6	4	-	-	-
15.	Stan Mărăcine	6	6	6	200	40	12	60	8	-
16.	Dumitru Civiţă	-	-	-	-	15	-	5	-	-
17.	Iorga Diconescu	6	6	6	200	40	12	60	8	-
18.	Ghiţă Bănicioiu	-	4	-	-	20	12	-	4	-

[75] *Ibidem,* f. 45.

19.	Ion Bănicioiu	6	6	6	200	40	8	40	4	-
20.	Toma Simon	6	6	6	200	35	12	50	8	-
21.	Sandu Tomoiu	6	8	6	300	40	12	60	8	-
Cei moşteni										
1.	Sandu Protesei	6	4	4	100	25	8	30	8	-
2.	Duţă Lionte	-	-	-	-	5	-	-	-	-
3.	Pătru Avrămescu	-	-	-	-	8	-	-	-	-
4.	Radu Avrămescu	-	-	-	50	-	-	-	-	-
5.		78	80	58	2200	478	164	535	82[76].	

La 4 februarie se alcătuieşte necesarul de material lemnos pentru 41 de locuitori ai satului Jiblea, cu ştirea Lui Vlasie arhimandritul:

Nr. lăc.	**Satul Jiblea**	**Temeie**	**Grinzi**	**Cosoroabe**	**Stâlpi**	**Bârne**	**Căpr.**	**Laţi**	**Podină**	**Blane**	**Şindrilă**
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1.	Gheorghe Murăş	4	6	6	6	-	12	40	200	4	-
2.	Stan Doască	4	6	8	6	-	12	40	200	4	-
3.	Mitu Torşagă	-	6	8	-	-	12	40	-	-	-
4.	Maria Bunoe	-	6	8	-	-	12	40	-	-	-
5.	Ioana Târziasca	-	6	8	-	-	12	40	-	-	-
6.	Nicolae sin Din Miurăt	-	6	8	8	-	12	40	-	21	-
7.	Gheorghie Duminică	4	6	8	6	-	12	40	-	5	-
8.	Ion Belasu	6	8	8	8	40	12	50	200	-	-
9.	Mihai Simfera	6	8	8	8	40	12	50	300	5	-
10.	Tănasie Mustea	5	8	8	6	40	12	40	300	5	-
11.	Drăghici Mustea	4	6	8	8	40	12	40	250	4	-

[76] *Ibidem,* f. 46.

12.	Busu Mustea	4	8	8	8	-	12	40	100	-	-
13.	Gheorghe Muşoiu	2	-	5	-	-	6	20	100	-	-
14.	Ioan Ştirbu	5	8	8	8	40	12	40	200	-	-
15.	Nicolae Rudeanu	3	-	-	-	-	-	-	200	-	-
16.	Nicolae Ţărdel	3	8	4	-	-	12	40	50	-	-
17.	Nicolae sin Tudosie Bărăgan	5	8	8	10	40	12	40	300	4	-
18.	Sim Ungureanu	4	8	8	8	40	12	40	300	4	-
19.	Ivan Ţărdea	2	-	-	2	-	10	40	-	-	-
20.	Ticusiu Preda Cămin	2	-	-	-	-	10	40	-	-	-
21.	Pătru Budulescu	-	10	6	5	45	8	50	100	-	-
22.	Gheorghie sin Sima Budulescu	2	-	2	3	30	12	50	150	3	-
23.	Ion Toderel	4	8	8	12	20	12	50	200	-	300
24.	Radu Parpală	-	-	-	-	-	-	-	50	-	-
25.	Păuna Văduva	2	10	8	6	-	12	-	-	4	-
26.	Nicolae Sinca	-	-	-	-	-	-	-	100	4	-
27.	Chirea Din Plăeşu	2	-	-	-	20	-	-	-	-	-
28.	Din sin Călin	-	6	-	-	-	12	40	100	-	-
29.	Pătru Poşircă	5	6	6	6	-	12	40	200	4	-
30.	Andrei Şopu	4	6	6	6	40	12	40	200	4	-
31.	Ioan Brat	4	6	6	6	30	12	40	100	-	-
32.	Costandin	-	-	5	-	-	12	-	200	-	-
33.	Gavrilă Vrejea	4	6	6	5	-	12	50	200	-	-
34.	Aniţa	4	6	6	6	-	12	40	200	-	-

	Văduva Cherotoae										
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
35.	Hristea al Andronii	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5000
36.	Preda Sopuleasei	5	8	8	8	30	12	50	300	-	-
37.	Gheorghe sin Sandu Mustea	2	-	5	3	-	10	210	150	-	-
38.	Şărban Bobescu	5	6	6	6	-	12	40	200	-	4
39.	Dumitru Moraru	4	6	6	6	-	12	40	200	-	4
40.	Vasile Mocanu	4	6	6	6	-	12	40	200	-	-
41.	Dina Buşătoaie	3	4	4	4	-	12	40	200	-	-
		117	198	401	184	469	406	1490	5350	58	5300[77].

La satul Sălătrucel, 49 de locuitori aveau nevoie de următoarele materiale lemnoase:

Nr. lăc.	**Satul Sălătrucel**	**Temeie**	**Grinzi**	**Cosoroabe**	**Stâlpi**	**Bârne**	**Căpr.**	**Laţi**	**Podină**	**Blane**	**Şindrilă**
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1.	Grigore al Chivi	1	-	1	-	-	-	50	100	-	3000
2.	Ion zet Iordan	2	11	1	-	-	-	-	300	-	-
3.	Costandin Măleanu	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4.	Arsenie Mlăceanu	2	-	-	-	-	-	40	250	-	-
5.	Dumitru Bozatu	5	8	8	8	40	12	40	300	4	-
6.	Gheorghie al Dobrii	2	6	4	6	30	-	40	150	4	-
7.	Marin	de nuiele cu pari şi celelalte									

[77] *Ibidem,* f. 46.48.

	Bogatu										
8.	Maria Cimpoeru	ipac									
9.	Gheorghe Zvenuneanu	5	8	8	8	40	12	40	200	4	-
10.	Ion Ţighiloiu	4	8	8	8	40	12	40	200	4	-
11.	Ion Odorogea	4	8	8	8	-	12	40	200	4	-
12.	Ion sin Ivan Ciobanu	6	8	8	8	50	12	50	300	6	-
13.	Ioan al Chivii	4	8	8	8	-	12	40	200	5	-
14.	Sandu sin Radu Vişan	5	8	8	8	-	12	40	200	5	-
15.	Niţă Istratie	4	6	6	6	-	12	40	200	4	-
16.	Din Istratie	-	-	-	-	-	-	-	100	-	-
17.	Nicolae alesu	-	-	-	-	-	-	-	40	-	-
18.	Stan Doltu	-	-	-	-	-	-	50	-	-	-
19.	Păun Cârstoiu	4	6	6	6	-	12	40	300	4	-
20.	Gheorghie Similea	5	8	8	8	-	12	40	300	4	-
21.	Tănasie Brăneanu	5	8	8	8	-	12	40	200	4	-
22.	Bănică sin Mihai Epure	5	8	8	8	-	12	40	300	4	-
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
23.	Matei Bobuică	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
24.	Rizea sin Ioniţă Manta	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
25.	Aritasie sin Gheorghiu Buduescu	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
26.	Costandin sin Mihăilă	5	8	8	8	-	12	40	300	5	-
27.	Mihăilă Crăciun	3	4	6	-	-	-	40	100	-	-
28.	Drăghici Crăciun	4	-	-	10	-	-	30	50	-	-
29.	Cristea	4	-	-	-	-	-	-	150	-	-

	Moraru										
30.	Tudor Durer	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
31.	Ioana Bucioaia	4	8	6	6	-	200	12	40	-	-
32.	Ioniţă Manta	-	-	-	-	-	200	12	40	-	-
33.	Preda Neacşu	5	8	6	5	-	250	12	40	-	-
34.	Ioan Băcanu	4	8	8	8	-	250	12	40	-	-
35.	Oprea sin Rizea Guşatu	2	-	-	8	40	50	-	40	-	-
36.	Costandin Neacşu	5	8	8	8	-	300	12	50	-	-
37.	Din Mănoiu	5	8	8	8	-	300	12	50	4	-
38.	Duţă Băcanu	5	8	8	8	-	300	12	50	4	-
39.	Statică Utică	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
40.	Titu Dugulan	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
41.	Stătică Dugulan	5	8	8	8	-	250	12	50	-	-
42.	Anuţa Dugulănoae	5	8	8	8	-	250	12	50	4	-
43.	Matei Bobănescu	4	6	6	6	-	150	12	40	-	-
44.	Costandin Budui	-	-	4	6	-	200	12	40	-	-
45.	Iorga Epure	-	-	4	6	-	200	12	40	-	-
46.	Stan Coajă	5	8	8	8	-	300	12	60	4	-
47.	Marin Tărpelea	-	-	2	-	-	-	10	40	-	-
48.	Andrei Tăngălie	3	-	-	-	20	-	-	-	-	-
49.	Logof. Ioniţă Olănescu	3	10	8	8	-	300	12	50	-	4000
		162	160	226	276	220	9440	409	1760	92	7000[78].

La satul Şerbăneşti, 31 de săteni trebuiau să primească următoarele materiale:

[78] *Ibidem,* f. 49.

Nr. lăc.	Satul Şărbăneşti	Temeie	Grinzi	Cosoroabe	Stâlpi	Bârne	Podină	Căpr.	Laţi	Blăni	Şindrilă
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1.	Dumitru Mănescu	6	8	8	8	40	300	12	50	4	-
2.	Ion Mănescu	2	-	-	-	40	-	-	16	4	-
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
3.	Ion Urluescu	2	6	8	6	20	100	12	40	4	-
4.	Din Ciutu	-	-	3	-	-	-	12	40	4	-
5.	Radu Pulei	2	3	6	4	20	100	12	40	4	-
6.	Din Tătui	6	8	8	8	-	250	12	40	4	-
7.	Drăghici al Soficăi	3	4	4	4	20	150	6	40	4	-
8.	Nicolae Mozac	din nuiele cu pari şi celelalte									
9.	Ion Călimănescu	6	8	8	8	40	300	12	50	5	-
10.	Costandin Porfire	5	6	8	6	40	300	12	40	-	-
11.	Matei Porfire	5	8	8	8	40	300	12	40	-	-
12.	Gheorghie sin Ion Porfire	5	8	8	8	40	300	12	40	-	-
13.	Nicolae Sontea	5	8	8	8	40	300	12	50	-	-
14.	Ispas Urluescu	3	6	6	6	30	200	12	40	-	-
15.	Ion Doagă	4	6	6	6	30	200	12	40	-	-
16.	Coman Duţu	3	6	6	6	30	200	12	40	-	-
17.	Din Trocan	3	6	6	6	30	150	12	40	-	-
18.	Dumitru lui Iordache	5	8	8	8	20	150	12	40	-	-
19.	Niţă Chiriac	3	5	6	6	-	-	8	-	-	-
20.	Nicolae al Ilincăi	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
21.	Drăghici al Stancăi	4	6	6	6	30	200	12	40	-	-
22.	Vasile sin Ion Bleiloiu	5	6	8	8	40	250	12	50	-	-
23.	Gheorghe Bunea	4	6	8	8	40	250	12	50	4	-
24.	Ivaşcu Bunea	5	8	8	8	40	300	12	50	5	-
25.	Florea sin Pătru	4	-	-	-	-	-	10	40	-	-
26.	Ion Colog	-	-	-	-	-	-	8	40	-	-

27.	Florea sin State Colog	4	-	-	-	-	-	10	40	-	-
28.	Costandin Călinoiu	4	8	8	8	40	250	12	40	4	-
29.	Cârstea sin Ion al Florii	4	6	6	6	40	250	12	45	4	-
30.	Ion Merea	5	8	8	8	40	200	12	50	4	-
31.	Chirea sin Nicolae Bosul	de pari cu nuiele şi celelalte									
		113	158	72	60	790	4670	308	1141	59[79].	

La 13 aprile 1837, se trimite Ocârmuirii de Argeş „Lista lemnelor ce urmează a să tăia clăcaşii lăcuitori pă moşii mânăstireşti aflate într-acest ţinut pentru clădirea altor case noi la linie şi preînnoirii la cele vechi”:

Nr moşii	Numirea lor şi satelor dă care sânt înclinate	A căreia monastire anume este	Nr. lăcuitorilor	Temeie	Grinzi	Cosoroabe	Stâlpi	Bârne	Căpriori	Laţi	Podini	Blăni	Şindrilă	Şiţă
1	Moşia Jiblea	Cozia	41	117	198	401	184	465	406	1490	5350	58	5300	-
2	Moşia Sălătrucel	Cozia	49	162	160	226	276	220	409	1760	9440	92	7000	-
3	Moşia Şerbăneşti	Cozia	31	133	158	72	60	790	308	1141	4670	59	-	-
4	Moşia Rădăcineşti	Brăslăveşti	24	78	80	82	58	535	164	478	2200	-	-	-
5	Moşia Brăslăveşti	Brăslăveşti	17	65	72	120	76	352	156	440	730	28	-	-
6	Moşia Dăngeşti	Fedeleşoiu	18	92	92	120	66	930	144	492	3000	-	-	
7	Moşia Căpăţâneni	Vieroşul	25	111	183	80	98	1010	230	1800	2040	96	-	48500
8	Scăeni satu Brăslăveşti	Cozia	10	42	60	80	60	390	120	380	1950	56	-	-
			215	800	1003	1101	878	4692	1937	7981	36380	389	12300	48500 Toată

[79] *Ibidem,* f. 50.

Toată suma lăcuitorilor clăcaşi mănăstireşti două sute cincisprezece cărora le face trebuinţă opt sute temeie, o mie trei grinzi...”[80].

Niţă Belcu , Gheorghe Murăraş, Dumitru sin Hera Muraru şi Popa Stan sin Barbu, în numele a 26 de familii din Păuşa fac următoarea rugăminte stareţului Mănăstirii Cozia:

„Noi, tot satul Păuşii jăluim Sfinţii tale ca să-ţi faci o bunătate cu noi a nu ne mai strămuta de aici într-altă parte... că viind un mumbaşir şi cu aleşii satului Jiblea ca să surpe casele şi să le mute în Jiblea. Noi, fiindcă avem biserică aici între cătunul nostru, facem căzută rugăciune Sfinţii Tale ca să faci un răspuns către Cinstita Suptocârmuire a nu ne strămuta”[81]. La 1 aprilie, li se răspunde din partea Mănăstirii Cozia: „Cât despre Mănăstire veţi putea fi îngăduiţi a vă strânge încăperile la linie acolea, mahalaoa cătunului Păuşa, fiindcă aveţi şi biserică, care nu se cuvine a rămânea pustie. Dar fiindcă această trebuinţă să atinge şi de îndatoririle Cinstitei Cupocârmuiri, vă veţi arăta cu această cerere şi acolo”[82].

La 28 martie 1837, Ocârmuirea Argeş, în baza unei noi porunci a Marii Vornicii cu nr. 1820, atrage atenţia Subcârmuirii de Aref să stăruiască pentru grăbirea aşezării caselor la linie, mai ales acum când s-au terminat arăturile şi sămănăturile de primăvară[83].

În ziua de 27 iunie 1837, Ocârmuirea expediază Subcârmuirii de Aref copie după jalba lui Stoica Bălaciu şi Dinul Băleanul cu următoarea recomandare: „dacă lăcuinţa va fi potrivită cu voinţa Stăpânirii, adică la loc cuviincios şi unde îşi au îndeplinirea trebuinţei, nu să pot strămuta după a lor moşie şi să se dea clăcaşi pă alte moşii, ci să se facă îndestulare potrivit povăţuirii ce are dată prin poruncile şi instrucţiile Stăpânirii”[84].

Ocârmuirea Argeş scrie la Aref că, în urma raportului făcut, a primit poruncă de la Marea Vornicie privind aşezarea la linie pe cătune sau privitor la aşezările aflate în judecăţi, în care se specifică: „La întâmplare de a să ivi înprejurări binecuvântate, pot alcătui unile sate şi de mai multe cătune, dar şi lăcuitorii acestora să nu să lase risipiţi; adăogându-să către aceasta a să ajuta pentru proprietăţile ce sânt în prigonire de judecaţi, clăcaşii hălăduitori pă asemenea proprietăţi să pot regularisi chiar pă aceleaşi locuri şi... cine va câştiga judecata va stăpâni şi proprietatea cu clăcaşi”[85].

Aleşii satelor Căpăţâneni Pământeni şi Ungureni informează Subocârmuire de Aref că, „din multa curgere a ploii, au venit apa Argeşului mare şi revărsându-să, au făcut multă stricăciune pă la lăcuitori şi au înecat şi Casa Împărătească, nu să ştie lemn cu lemn”[86].

Stoica şi Din Bălan din Brătieni jălueisc Ocârmuirii împotriva încercării Subocârmuirii de Aref de a le surpa casele şi a-i duce pe alte moşii, transformându-i în clăcaşi. Ei solicită să fie lăsaţi să şi le clădească tot pe moşia lor, Stoica fiind însărcinat

[80] *Ibidem,* f. 52 v şi 53.
[81] *Ibidem,* f. 61.
[82] *Ibidem,* f. 61 v.
[83] *Ibidem,* f. 62.
[84] *Ibidem,* f. 63.
[85] *Ibidem,* f. 64.
[86] *Ibidem,* f. 65.

şi cu paza graniţii[87].

Casa de Adunare a satului Căpăţâneni Pământeni a fost luată cu totul de ape, ne mai cunoscându-se nici locul pe care a fost clădită, se raportează, la 23 iulie., către Ocârmuire[88]. La 3 august 1837, ocârmuitorul C. Brătianu dispune să se reclădească Casa de Sfat, la „loc mai ferit de asemenea întâmplări"[89].

Stanca Nedeloaia din Stoeneşti, la 15 august 1837, renunţă să i se mai preţuiască sădirile şi casa şi declară că, în soroc de trei săptămâni, îşi va muta casa la linie[90].

N. Cătăneţi, îndeplinitorul datoriilor de ocârmuitor şi secretar porunceşte la Aref, la 29 august, să grăbească punerea caselor la linie şi a trimite rapoarte desluşite, pe sate, pentru cei ca s-au mutat în locurile fixate[91]. La 15 septembrie, N. Cătăneţi revine cu dispoziţia ca, în trei zile, „să trimiţi liste curate şi adevărate, una de câte sate s-au aşezat la linie şi alta de câte nu s-au aşezat, arătând în fieşcare listă şi suma caselor fieşcăruia sat, fiind prea trebuincioase a se da în cunoştinţa Cinstitei Mari Dvornicii şi a se cere poruncă de urmare pentru cele nepuse în linie ce se fac de acum înainte când vremea coboară spre iarnă, să să mai silească lăcuitorii la săvârşirea aşezării casilor la linie sau să rămână cele neaşezate până în primăvara viitoare"[92]. Subcârmuirea de Aref a poruncit satelor să se conformeze trimiţând adrese de la nr. 5600 la nr. 5619[93].

Satul Brătieni expediază, la 5 septembrie 1837, o situaţie cerută prin porunca Ocârmuirii nr. 5179: „Listă arătătoare dă câţi lăcuitori ai acestui sat Brătieni şi-au mutat casile la linie şi câţi au a le mai muta de acum înainte

Numirea lăcuitorilor celor mutaţi la linie	**Nr. lăc.**	**Numirea lăcuitorilor ce au a să muta de acum înainte**	**Nr. lăc.**
Ion Iordăneci	1	Păun Băleanu	1
Nicolae Păişi	2	Din Băleanu	2
Badea Anghel	3	Ion Giurcă	3
Ioan Giunga	4	Preda Bădescu	4
Ion al Safti	5	Radu Săvulescu	5
		Ioan Săvulescu	6
		Bucur Păişi	7
		Ion Marin	8"[94].

La Brădet, la 5 septembrie, se mutaseră la linie: Slim Musalu, Nicolae Plăieşu, Badea sin Dulescu, Dimitrie Ivaşinea, Dimitru Păţitu, Ion Vătăşelul şi Licsandru Păţitu[95].

De la Galeş, se mutaseră la linie: Uncheaş Radu Cojocaru, Păun Barbu, Ioan

[87] *Ibidem,* f. 66.
[88] *Ibidem,* f. 68.
[89] *Ibidem,* f. 76.
[90] *Ibidem,* f. 78.
[91] *Ibidem,* f. 79.
[92] *Ibidem,* f. 80.
[93] *Ibidem.*
[94] *Ibidem,* f. 86.
[95] *Ibidem,* f. 87.

sin Păun Barbu, Vasile Petrilă şi Ioan sin Barbu Şandru şi urmau a se muta: Ion Olteanu, Din Olteanu,Pătru Olteanu, Stroe Petrilă şi Maria Văduva[96].

La satul Oeşti Ungureni, urmau să fie aduşi la linie: Ion Dănulescu, Bucur Budreală şi Din Turbureanu[97].

Toader Budurul, Grigore Cornea, Nicolae Dinuleţu, aleşii satului Streini Ungureni cu Ion Târnoveanu, epistatul moşiei, cu Dumitru Samoil Iordache, îngrijitorul moşiei lui Iancu Bucşănescu şi scriitorul din Bucşeneşti raportează Subcârmuirii, la 14 octombrie următoarele: „Luca sin Din Croitorul s-a mutat dar n-a isprăvit casa, Constandin sin Stanciu Tuf la fel, Toader Brătianu a isprăvit casa. La fel s-au mutat şi au terminat lucrările: Ion Ion Bucur, Nicolae Ivan, Toader Ivănescu Tănase Stan Ciungul şi Niţu Stanciu Teaj[98]. Tot de la Sreini Ungureni, se raportează că: Badea sin Crăciun, Marcu Onicariu şi Pavel Bucur Serafim nu şi-au mutat casele la linie[99].

La 15 octombrie 1837 aleşii satului Corbeni: Gheorghe al Dinii, Nicolae sin Nicolae şi Grigore Vătăşelu raportează că din cele 6 case ce urmau a fi surpate pentru a se muta la linie, 2 de clăcaşi şi 4 de moşteni nu s-a mutat nici una, deşi ei au mers în două-trei rânduri să le surpe, dar ei „n-au vrut să dea supunere"[100].

La 30 septembrie 1837, aleşii satului Căpăţâneni Ungureni: Nistoru Moga, Dumitru Podaru şi Ion sin Boia, împreună cu scriitorul satului Dincă zet Avram scriu Subocârmuirii că, în satul lor, nu sunt case de mutat la linie[101]. La Căpăţâneni Pământeni, s-au mutat la linie: Badea sin Şărban Ciobanul, Pârvu Vătăşescu şi Ion zet Niţu[102].

Aleşii satului Turburea: Mihăilă sin Gavrilă, Gheorghe Manolescu şi Dan Ungureanu, precum şi Dincă zet Avram, scriitorul satului raportează că urmează a se muta la linie: Gheorghe Manolescu, Zaharia Ungureanu, Toma sin Gligore Grămadă, Din Manolescu, Dincă sin Stan Grămadă şi Toma Din Arinişi"[103].

La 30 septembrie 1837, aleşii Dăspărţirii a VI-a raportează Subcârmuirii de Aref că 16 case ce au fost mai departe au fost băgate în sat, „iar ce să văd case cu depărtare, acelea sânt hodăi"[104].

La 10 august 1837, aleşii satului Sălătruc fac cunoscute numele locuitorilor care s-au mutat la linie: Iordache al Marinii, Ion al lui Neagoe, Dumitru Huhui, Ghiţă Martalog, Radu lui Ghiţă, Dumitru Untaru, Mătuşa Ilina şi Niţă sin Romariu[105].

În satul Rădăcineşti s-au mutat la linie 20 de case ale următorilor locuitori: Ioan Şelar, Grigore şelar, Nicolae Şelar, Ioan Biserică, Marin Purcar, Niţă Liontie, Sandu Liontie, Duţă Liontie, Ioan Lungu, Dima Mărăcine, Stan Mărăcine, Dumitru Crivăţ,Ioan Bănicioi, Ghiţă Bănicioi, radu de la Brad, Ion al Popii, Ştefan Lupu, Manu Şelar şi Vasile Drăgulescu. Urmau a se mai muta cinci cetăţeni: Iorga Dienolescu,

---

[96] *Ibidem,* f. 88.
[97] *Ibidem,* f. 89.
[98] *Ibidem,* f. 91.
[99] *Ibidem,* f. 92.
[100] *Ibidem,* f. 93.
[101] *Ibidem,* f. 102.
[102] *Ibidem,* f. 103.
[103] *Ibidem,* f 194 şi 120.
[104] *Ibidem,* f. 105.
[105] *Ibidem,* f. 106 şi 117.

Toma Siman, Ilie Lup, Lionte Râncoi şi Catrina Văduva[106].

La satul Brăslăveşti se mutaseră până la 30 septembrie 1837, 19 locuitori: Ioan al Dinii, Grigore al Dinii, Pătraşcu Stoian, Nicolae Coprucel, Ioan Mina, Ioan Grecul, Mihai... Mitul Căprul, Radu Ani, Ioan Bucur, Nicolae Pului, Ioan Găvănete, Uţa lui Maria Văduva, Ioan al Ani, Mareş Morari, Gheorghe Ciovin, Ilinca Corbeasca, Dumitru Nicolae.

Nu şi-au mutat casele, fiind la loc de munte: Pătrul... Niţă Ştefan, Gheorghe Ştefan, Po... Anmastase, Diacon Costandin, Ştefan, Preda Mareş, Ioan Pătraşcu, Badea Pulan, Ghiţă Badea, Niculae Şchiopu, Ion Tudose, Stoica, Mara Văduva, Păuna Bădişoae. Alţi săteni din Brăslăveşti care nu s-au mutat: Ioan Stoian, Ioan Dumitrul, Manole Stoian, Uţă Duţulească, Dan Uţica, Niţă Portare, Costandin Purcărea, Ioana Floroaia, Ioan Păcarul, Din Bijnoiul, Florea al Marii, Pavel Militari, Iosif Minciun, Costandin Ţintărău, Nicolae Cidiotea, Pătru.... Gheorge... şi Ioan Binciună.

Popa Anasatsie şi aleşii: Ioan Nicolae, Udrea sin Udrea şi Mihai Cărtare, cu Ştefan, scriitorul satului, adaugă: „Pentru cătunul Robaia nemutaţi niciunul. Tot satul Brăslăveşti după cum au fost dintâi”[107].

La satul Valea Albă, la 5 septembrie, se mutaseră la line: Ion zet Oni Surdului, Vasile sin Onea Surdu şi Pătru Brat[108]. La aceiaşi dată, în Stoineşti, se mutaseră: Dumitru Ungureanu, Stătică Pârvănoiu, Nicolae Vânceu, Stoian Pulan şi Păun Pulan.[109] 28 de case din Sălătrucel au fost transferate la linie, aparţinând următorilor săteni: Ion sin Ion Cănăşanu, Tudor Durea, Aristase sin Gheorghe Cudulaie, Drăghici Dugulan, Ioniţă Manta, Mihalcea Neacşu, Preda al lui Neagoe, Ioana Cucioe, Matei Popăscu, Duţă Cernea, Niţă sin Gheorghe al Niţulesii, Stan Doniţă, Preda Neacşu, ... Lauştea, Ioniţă Zidariu, Ion sin Mihai Epure, Bănică... Gheorghe Dugulan, Stătică Dugulan, Marin Joiţelea vătăşelul, Arsene Mlăceanu, Niţă Istratie, Din Istratie, Ion Căianu, Gheorghe Cârstoi, Din al Dobri, Gheorghe al Dobri şi Ion Jingolan[110].

În satul Spineni, se mutaseră la linie: Tică sin Bănică, Ion Brat, Udrea sin Udrea, Din Iordan, Nică sin Dumitru; Nuţă Ene Grigorescu, Ion sin Ivan Dinul, Dumitru Dinul şi Iorguleasa, urmând a se mai muta: Popa Florea, Nicolae Ciocină, Niţă sin Popa, Dumitraşcul, Matei Ion Blândul, Grigore Boţca, Stanciul Ene, Ion Ion Pătrăşescul, Pătraşcul Ion, Bănică Grigore, Ivan Bănică, Pătrul Isac, Mitu, Barbul Dobre, Nicolae Dinu, Radu Dobre, Dumitru sin Ene, Ion Brat, Vâlcul, Stan sin Din Neamţul, Vasile al Stancii, Ion Boşculete, Dumitru sin Udrea Iordan, Diaconu Ion, Nicolae Dinu Odoroagă, Mitu Tomii, Iorga Puflete, Ene Zamfir, Gheorghe sin Băluţă, Gheirghe Durea şi Dincă Vătăşelul. „Adică patruzeci şi unul, însă nouă mutaţi la linie, iar treizeci şi doi sânt nepuşi la linie”[111]. Costandin Popescu, arendaşul moşiei Spineni alcătuieşte şi lista cu numele a 19 locuitori care nu s-au mutat la linie: Iordan Untaru, Pătru Dogarul, Joiţa lui Mihai Dogar, Din Meşterilă, Uţa Văduva, Gheorghe Iliescu, Iorga Olar, Tănase al Cocii, Pătru Scopirleanu, Radu Danoci, Niţă Doldoran, Costandin Uruiceanu, Diţ Meşterilă, Drăguţu Bulearcă, Neacşu Bulearcă, Maria Văduva

[106] *Ibidem*, f. 107 v.
[107] *Ibidem*, f. 108.
[108] *Ibidem*, f. 109.
[109] *Ibidem*, f. 110.
[110] *Ibidem*, f. 111.
[111] *Ibidem*, f. 115.

Bulercioarea, Pârvu Fuioran, Iorga Bobic şi Pătru Bobic[112].

În satul Jiblea, la 4 octombrie 1837, nouă locuitori urmau a se muta la linie şi anume: Nicolae Chriţoiu, Anuţa sin Cârstea din Valea Albă, Sâma Tantana, Gheorghe Miricioiu, Vasile Ciobanu, Pătru Tantana, Gheorghe Cocoş şi Hera Lupu, iar alţi 17 se mutaseră: Ghiţă Diblaşu, Oniţă Marin Budulei, Păuna Văduva, Dumitru Eftimie, Deia Marin, Ion Şchiopu, Nicolae Porfire, Toader Buduleci, Preda Văduva, Costandin Zgăvăreaţă, Dinu Bostaoan, Sâma Buşagă, Niţă Sătăuş, Sâma Porfire, Nicolae Buda ... Tache Gogolea şi Gavrilă Mucea[113].

Din satul Şerbăneşti, la 9 octombrie 1837, erau mutaţi: Petrică Moţoc sin Ion Moţoc, Stan Moţoc brat, Dumitru Oncioiu, Radu Pule, Ion al Irmii, Ion al Florii, Din Ciutu, Păuna Tătuleasa, Costandin Călinoiu, Florea Pătru Calotă, Nuţă Chiriac, Dumitru lu Iordan, Ancuţa Văduva, Gheorghe Ba..., Costandin Văcaru, Costandin Porfire, Voicu Frutanu, Gheorghe Călimănescu, Ion Călimănescu, Oprea Nicula, Niculae Porfire, Matei Porfire, Vasile Cazan, Ion Dogar, Duţă Porfire, Nicula Şontea, Ianolu Subirescu, Din Trocărel, Gheorghe Porfire şi Ilina Văduva, iar cei ce urmau a se muta erau: Nică Mănescu, Ion Mănescu, Dumitru Mănescu, Dincă Mănescu, Cârstea Ion al Floarei, Gheorghe Bunea, Ivaşcu Bunea, Nicolae Porfire, Din Bondocu, Niţă Văduva, Lazăr Doagă şi Ion Ungureanu[114].

La 10 octombrie 1837, Ocârmuirea Argeş anunţă Subcârmuirea de Aref, că a obţinut dezlegare de la Departamentul Trebilor din Lăuntru, fiindcă se apropie iarna, ca cei care nu s-au mutat încă la linie, să fie lăsaţi s-o facă la primăvară., dar până atunci să-şi pregătească toate materialele necesare strămutării[115].

Cu ocazia facerii caldarâmului în oraşul Piteşti, pe lângă Biserica Sf. Nicolae Maghistratul oraşului a plătit 77 lei şi 28 de parale în dreptul proprietăţii logofătului Ene Mădulescu. Ocârmuirea scrie subcârmuitorului de Aref să recupereze aceşti bani de la numitul logofăt şi să-i expedieze la Ocârmuire, iar acesta îi solicită de la Ene Mădulescu[116].

La data de 15 iunie 1838, Popa Stoica, Radu Porfire Ion Toderan şi Şărban, aleşii satului Jiblea, întocmesc o catagrafie cu bunurile date în arendă de Schitul Cornet: 1 cârciumă, în deal la Pripoare, cu o casă cu pimniţă de desupt, un grajd nou învelit cu şiţă,, livezile în care are să ia rodul să-l vândă, şi munţii: Cornetul, Mândra, Stânişoara, Şasa Mică şi Murgaşi[117].

Catagrafia de bunurile Schitului Ostrov cuprindea: 1 Biserică de zid în bună stare, învelită cu şindrilă bună şi înfrumuseţată cu cele necesare: 2. perechi de sfinte vase de cantor, 2 candele de argint, 4 candele da alamă, 2 cădelniţe de alamă, una bună şi una stricată, 3 sfeşnice de alamă, 1 policandru mic de alamă, 3 clopote mici, 1 toacă de fier, 1 steag cu hramul Naşterii Maicii Domnului, 1 ipitotion în stare proastă, alte materiale de stofă, stambă sau mătase vechi şi rupte, 1 pereche de paftale de argint, o pereche poleite, alta cu sidef, 32 cărţi de slujbă bisericească, o salbă la Icoana Maicii Domnului de ormuz şi 50 de ruble, o mână de argint a Maicii Domnului, 5 boccele pe

---

[112] *Ibidem,* f. 117.
[113] *Ibidem,* f. 122 şi 135.
[114] *Ibidem* f. 123 şi 134.
[115] *Ibidem,* f. 127.
[116] Idem, dos. nr. 9/1838, f. 3 şi 4.
[117] Idem, dos. nr. 8/1838, f. 11-12.

deasupra Maicii Domnului şi la Hristos şi la Icoana hramului, o pereche case unde locuieşte stăreţia, casele de zid pe pimniţă, cu foişor, două încăperi şi cuhnie învelite cu şiţă; 6 odăi de zid cu cămările aşezate pe pământ, învelite tot cu şiţă, 2 de zid noi învelite tot cu şiţă o trapezărie cu două mese şi una pentru musafiri, 4 odăi de vârghini vechi învelite cu şindrilă de gorun şi coceni, în stare foarte proastă, alta de vârghini acoperită cu şiţă nouă, două cuptoare de pâine şi prescuri în 4 furci, 1 şopru pe furci, acoperit cu şiţă nouă, 2 bordeie în pământ, 26 de maici împreună cu stareţa, 4 surghiune cu 2 copii, 4 slugi cu nevestele lor, 4 suflete ţigani, o căldare mare şi una mică, 2 cazane turceşti cu ţevile lor, o tavă de dulceaţă, 2 linguriţe de cositor, 3 ceşti de cafea, 10 tacâmuri de masă cu şervetele lor şi cu farfurii de pământ, 2 mese de pânză lungi, 2 solniţe de sticlă, 3 căni de vin cu 2 pahare, 10 vedre de vin, 20 vedre de rachiu, 200 oca porumb şi 100 oca grâu.

Venitul: 11 răzoare de vie în judeţul Argeş, „una pă proprietatea Mănăstirii Cozia, cu casa pă pimniţă de bârnă, dărăpănată şi în stare proastă, iar cealaltă pă proprietatea Sfântului Schit Fedeleşoiu, 7 buţi pentru prune, 7 butoaie de 10 până la 20 de vedre, 4 putini de varză, 2 hârdaie, moşia Dăeşti judeţul Argeş dată în arendă din 1836, pe trei ani, de răposatul arhimandrit Vlasie, cu 4000 lei pe an, o moşioară în Piatra judeţul Teleorman, dată în arendă anuală, 3000 oca grâu, 4000 oca porumb, o moşie în Romanaţi, dată în arendă pe fiecare an cu 10 galbeni împărăteşti, 100 oca peşte, 15 oca lână, 600 oca grâu, 7 sălaşe de ţigani de la care primeşte Schitul 100 de lei, 2 cai, 2 boi, 3 vaci, 3 viţei, 10 oi, 2 luntri, 1 căruţă de boi, 1 pod vechi stricat, 3 hambare vechi, 2 preoţi cu simbrie pentru slujbele bisericeşti[118].

La porunca Ocârmuirii de Argeş din 14 mai 1838, prin care se spune că s-a dat voie numai în anul 1835 să se facă rachiu din bucate şi numai din cele stricate, aleşii satelor: Brătieni, Galeş, Brădet, Rătunda, Corbeni, Streini, Căpăţâneni Ungureni, Căpăţâneni Pământeni, Turburea, Brăslăveşti, Şerbăneşti, Sălătrucel etc. raportează că: „nu să află asemenea poverni" sau asemenea rachiu, ci numai din prune[119].

Din anul 1837, se păstrează şi o catagrafie de vitele existente în Plaiul Aref:

Nr. sat.	Numirea lor	De jug şi transport	Pentru lapte de hrană	Pentru consumaţie		Pentru negoţ		Toată suma vitelor	
		Boi	Vaci	Boi	Vaci	Boi	Vaci	Boi	Vaci
1.	Satul Brătieni	100	60	-	-	-	5	100	65
2.	Satul Brădet	70	53	15	9	10	7	100	65
3.	Satul Galeşul	112	104	11	21	-	16	123	141
4.	S. Cieşti Ungureni	38	36	-	-	-	-	40	36
5.	S. Rătunda Oieşti	40	36	-	-	-	-	40	36
6.	S. Streini Ungureni	20	42	-	-	-	-	20	42

[118] *Ibidem,* f. 53-57.
[119] *Idem,* dos. nr. 34/1838, f. 1-11.

7.	S. Corbeni	18	24	-	-	2	1	20	35
8.	Căpăţâneni Ungureni	10	25	-	-	2	-	12	25
9.	Căpăţâneni Pământeni	19	32	-	-	4	-	23	32
10.	Turburea	24	18	-	-	4	4	28	22
11.	Sălătrucul	86	131	-	2	14	4	100	137
12.	Areful	50	55	-	-	-	4	50	59
13.	Dăngeşti	34	42	1	1	2	2	36	45
14.	Rădăcineşti	50	55	-	2	14	4	64	61
15.	Brăslăveşti	142	150	6	10	12	10	160	170
16.	Valea Albă	4	11	-	-	-	-	4	11
17.	Stoineşti	10	15	-	-	-	2	10	17
18.	Sălătrucelul	65	92	-	-	-	-	65	92
19.	Jiblea	91	84	5	3	-	-	96	87
20.	Şerbăneşti	46	76	-	-	-	-	46	76
		1029	1141	37	48	66	59	1132	1248[120].

Cu ocazia cutremurului din ianuarie 1838, Costache Tigveanu raportează Ocârmuirii de Argeş, la 14 ianuarie, că în plaiul său că în noaptea de 11 ianuarie, la orele 4, cu ocazia cutremurului, nu s-au produs stricăciuni decât la Schitul Berislăveşti, unde s-a surpat răspetia şi câteva din coşurile caselor[121].

În Plaiul Aref, în Catagrafia din anul 1838, erau consemnate în Plaiul Aref.

La Berislăveşti: 178 familii, cu 643 pogoane lucrate, dintre care 329 cu porumb şi 314 fân, 99 cai, 161 boi, 222 vaci, 1031 oi, 314 capre, 386 râmători, 70 stupi. 10.744 pruni şi 469 alţi pomi. În familia de călugări, 2 erau cojocari, unul grădinar, altul vier unul croitor şi altul cojocar. Printre săteni, erau 59 clăcaşi plugari, iar restul erau: negustori de vite, logofăt, vătăşel, morar, lemnar, dogari, butari şi torcătoare. Dintre cei 24 ţigani mănăstireşti, unul era vătaf, iar alţii: morari, vizitiu, bucătar, cârciumar, fierar, lăutar.

La Sălătrucel, erau consemnate: 128 familii, cu 505 pogoane lucrate (270 porumb, 2 grâu şi 232 fân), 62 cai, 119 boi, 189 vaci, 431 oi, 398 capre, 80 stupi, 15. 278 pruni, 5 vii şi 330 pomi. Dintre aceştia, sunt consemnaţi: 2 preoţi, 3 clăcaşi povarnagii clăcaşi plugari, 13 torcătoare, 75 clăcaşi muncitori, 1 croitor, 1 cârciumar 1 fierar, 1 dulgher şi o slugă.

În satul Brătieni, 104 familii stăpâneau: 205 pogoane lucrate (105 porumb şi 99 fân), 68 cai, 139 boi, 143 vaci, 514 oi, 95 capre, 90 râmători, 21 stupi. 3.694 pruni şi 171 alţi pomi. Între aceştia erau 6 moşteni plugari, 8 torcătoare, 2 ciobani la oi, 20 şiţari, 2 ciobani la oi şi un vânător posodar - , muncitori 6, chirigii 3şindrilari 3, lăutar 1, cărăuş 1, slugi 2, toţi moşteni şi clăcaşi: vânători 2, şiţari 7, şindrilar 1, chirigiu 1, slugă 1 băcan 1, fierar 3, lăutar 1.

În satul Galeş pe proprietatea stolnicului Costandin Brătianu erau: 103 familii, cu: 446 pogoane lucrate (180 porumb, 15 grâu, 8 orz şi 265 fân), 98 cai, 145 boi, 151 vaci, 1.226 oi, 19 capre, 113 râmători, 6 stupi, 4.203 pruni şi 30 alţi pomi fructiferi. În

---

[120] Idem, *fond Prefectura (Ocârmuirea) judeţului Argeş,* dos. nr. 102/1837, f. 10.
[121] Idem, dos. nr. 33/1838, f. 33.

Galeş, vieţuiau: 1 protopop, 2 preoţi, 8 clăcaşi şindrilari, , 3 chirigii, 9 torcătoare, 14 muncitori, 2 vânător, 1 cârciumar, 1 baci, 5 ciobani, 1 morar, 1 rotar şi clăcaşi plugari.

Oeştii Ungureni dispuneau de: 52 de familii cu: 138 pogoane lucrate (58 cu porumb, 2 cu grâu şi 78 cu fân), 38 cai, 67 boi, 96 vaci, 490 oi, 157 capre, 37 râmători, 8 stupi şi 812 pruni. Între ei se găseau: căldărari - 3, 1 fierar, 5 torcătoare. 2 preoţi, mai mulţi plugari, 18 muncitori, 1 cârciumar, 1 şindrilar, 1 piuar, 1 păstor de vite şi 1 posădar, toţi clăcaşi.

La Sălătruc 85 de familii aveau în stăpânire: 488 pogoane lucrate (235 cu porumb şi 253 cu fân), 112 cai, 194 boi, 246 vaci, 1.077 oi, 351 capre, 245 râmători, 2 bivoli, 34 stupi, 5.444 pruni şi 146 alţi pomi. Toţi cetăţenii erau clăcaşi, între ei, erau: 1 hangiu, 1 dogar, 3 posădari, , plugari, muncitori, 1 dorobanţ, 1 cărăuş, 1 slugă, 5 surugii, 1 negustor de porci, 1 dorobanţ, 4 torcătoare şi 2 fierari.

În satul Căpăţâneni Pământeni, 81 familii stăpâneau: 320 pogoane lucrate (124 cu porumb, 3 cu grâu şi 193 cu fân). 59 cai, 62 boi, 87 vaci, 629 oi, 135 capre, 87 râmători, 9 stupi, 2.259 pruni şi 61 de alţi pomi. În afara clăcaşilor plugari şi muncitori, mai sunt amintiţi: cântăreţ, paracliser, posădari - 7, vânători 2, isprăvnicel, morar, şiţari 2, cioban, dulgher, jogărari 3,, cojocar, lăutar, fierar şi 5 torcătoare.

La Streini Ungureni pe proprietatea maiorului Teodor Brătianzu şi a lui Iancu Bucşenescu, sunt consemnate: 75 familii cu: 285 pogoane lucrate (141 cu porumb, 7 cu grâu şi 137 cu fân), 44 cai, 108 boi, 112 vaci, 508 oi, 71 capre, 109 râmători, 2 bivoli, 16 stupi, 1.785 pruni şi 38 alte pometuri.

La Brădet, 65 familii, dispuneau de: 249 pogoane lucrate (83 cu porumb şi 166 cu fân), 126 cai, 142 boi, 152 vaci, 823 oi, 61 capre, 187 râmători, 68 stupi, 4. 860 pruni şi 91 alţi pomi. Toţi erau clăcaşi, între care: plugari, 3 torcătoare, 15 şiţari, 6 ciobani, 3 vânători, 4 muncitori, 2 torcătoare şi 1 chirigiu.

În satul Rătunda Oeşti, 58 de familii stăpâneau: 123 pogoane lucrătoare (62 porumb, 13 grâu şi 49 fân), 22 cai, 85 boi, 73 vaci, 281 oi, 83 capre, 97 râmători, 80 stupi, 1.804 pruni şi 2 alţi pomi. Dintre aceşti locuitori clăcaşi, 2 erau preoţi, 2 diaconi, 1 olar, plugari şi muncitori, 1 posădar şi o torcătoare.

La satul Dângeşti, 44 familii aveau în proprietate: 245 pogoane lucrate (66 porumb şi 79 cu fân), 29 cai, 46 boi, 76 vaci, 157 oi, 60 capre, 54 râmători, 21 stupi, 1.910 pruni şi 30 pomi. În afară de clăcaşii muncitori şi plugari, mai sunt consemnaţi: 2 preoţi, 1 negustor de vin, 1 dogar, 3 posădari, 1 cioban, 2 torcătoare, 1 tâmplar, 1 zidar, 2 dulgheri şi 1 slugă.

La Turburea, 46 familii deţineau: 109 pogoane lucrate (44 porumb şi 65 fân), 33 cai, 42 boi, 85 vaci, 467 oi, 55 capre, 36 râmători, 40 stupi şi 1.250 pruni. În afara clăcaşilor plugari şi muncitori, sunt consemnaţi: 1 preot, 1 paraclisier, 1 cântăreţ, 10 pietrari, 3 torcătoare, 1 purcariu şi 2 fierari, toţi clăcaşi.

Satul Corbi, cu 45 familii, avea în proprietate: 259 pogoane lucrate (98 porumb, 11 grâu şi 150 fân), 48 cai, 71 boi, 111 vaci, 634 oi, 161 capre, 140 râmători, 4 bivoli, 1 măgar, 1 catâr, 25 stupi, 2.195 pruni, 1 dud şi 14 pomi. În afară proprietarului şi arendaşului, pe lângă clăcaşii plugari şi muncitori, mai sunt consemnaţi şi alţi clăcaşi: 3 torcătoare, 1 rotar, 1 vânător, 7 moşteni plugari, 1 torcătoare şi 12 muncitori.

La Aref, 160 case (familii) dispuneau de: 278 pogoane lucrătoare, 109 cai, 268 boi, 268 vaci, 1.446 oi, 322 capre, 88 râmători, 30 stupi, 6.719 pruni şi 88 pometuri. Locuitorii erau moşneni plugari şi muncitori, 18 torcătoare, 3 cojocari, 1 rotar şi 1

aurar.

Satul Căpăţâneni Ungureni era format din 40 de familii sau case care dispunea de: 173 pogoane lucrate (66 porumb, 4 grâu şi 103 fân), 41 cai, 36 boi, 68 vaci, 478 oi, 45 capre, 105 râmători, 9 stupi şi 1.430 pruni. În afara clăcaşilor muncitori şi plugari, mai sunt consemnaţi: 1 preot, 1 cântăreţ, 1 paraclisier, 1 vânător, 1 morar şi 5 torcătoare.

La satul Stoeneşti, 26 de case (familii) deţineau; 113 pogoane lucrate (49 cu porumb şi 64 cu fân), 18 cai 30 boi, 40 vaci, 72 oi, 76 capre, 41 râmători, 2 stupi, 1.324 pruni, 3 răzoare de vie şi 24 pomi. E[122]ra un moşnean cârciumar, un moşnean muncitor şi un moşnean negustor şi restul clăcaşi plugari şi muncitori, 2 torcătoare, un arendaş şi un cojocar.

În localitatea Valea Albă 13 case stăpâneau: 51 pogoane lucrate (23 porumb şi 28 fân), 5 cai, 8 boi, 19 vaci, 75 oi, 46 capre, 10 râmători, 707 pruni şi 20 de pomi. Sunt consemnaţi: 2 clăcaşi plugari, 11 clăcaşi muncitori şi o slugă[123].

[123] *Arhivele Naţionale Centrale, Catagrafia judeţului Argeş, Plaiul Aref.*

Anexa I

„Slugerul Costache Tigveanul, suptocârmuitorul Plaiului Arif

Către toţi de obşte lăcuitori ai acestui plai.

Eu, ales de către nobilii şi proprietarii acestui judeţ, cu porunca Înaltei Stăpânirei, m-au întărit suptocârmuitor la acest plai, de unde dându-mi-să părinteştele povăţuiri de chipul urmării în dregătoria aceştii slujbi, mă cunosc dator a vă încunoştinţa pă toţi de aceasta şi totdeodată a vă încredinţa că nestrămutată credinţă am către Stăpânire la paza dreptăţii către lăcuitori şi a lor linişte şi fericire, izvorâtă din dreptele legiuiri ale mult lăudatului Regulament.

Şi spre a să putea aduce la îndeplinire aceste legiuiri, mă grăbesc a vă însemna cele mai de jos îndatoriri din partea Stăpânirii, pe care să le urmaţi cu nestrămutare şi care sânt acestea, însă:

1. Toate poruncile ce se vor slobozi de la Stăpânire, la sate, să se citească de către scriitori la biserici, cu glas mare, în auzul tutulor lăcuitorilor, spre a să pătrunde toţi de coprinderea lor, arătându-să şi d-lor proprietarilor moşiilor orice poruncă va veni, care sânt datori a îngriji să privegheze a să urma şi când va vedea abatere, să încunoştinţeze.

2. Strejile de noaptea să fie nestrămutate prin toate satele, urmându-să paza de către lăcuitorii fieşcăruia sat, pă rând, dă la 20 familii unul pă fiecare noapte.

3. Orice băjenari fugari să vor găsi în vre-un sat, venit în urma catagrafiei, fără formalităţile legiuite, să-l încunoştinţaţi Suptocârmuirii, ca să cerceteze şi să facă punere la cale.

4. Pentru socoteala cutiilor, ca o datorie firească şi dupe cuprinderea Organicescului Regulament, vor avea îngrijire d-lor proprietarii moşiilor ca, citind cu luare aminte eczemplarul Stăpânirii ce este dat la sate într-această pricină, să urmeze întocmai glăsuirii lui, cu a lua socoteala cutii la fieşcare trimestru, împreună cu ceilanţi epitropi ai cutii şi a nu îngădui să să facă cel mai mic abuz, căci socotelile fiind iscălite de dumnealor i de comisari şi preotul satului, răspunderea la vre-o învinovăţire priveşte pă chipul proprietarilor...

6. Magaziile de rezervă, asemenea, se dau după glăsuirea Regulamentului, supt îngrijirea proprietarilor, pe care îi îndatorează Stăpânirea ca, acum, cu strângerea bucatelor după câmpuri, să îndatoreze pă lăcuitori a depune înapoi la pătule suma împrumutării, din anii cu leat 1832 şi1833, după zapisele ce sânt date, precum asemenea şi cel din rodul de estimp. Şi, în urmă, pecetluind pătulul cu chiar pecetea sa, să trimită Suptocârmuirii foaie de toată suma ce s-au pus, supt iscăliturile preotului satului, a proprietarului şi a aleşilor, poprind şi copie în sat. Dar, la această pricină delicată, să nu să vază abatere.

7. În toate duminicile şi sărbătorile, să se citească de către scriitori ecsembalarurile ce sânt slobozite de Stăpânire şi să să urmeze întocmai, atât cele ce îndatorează, prin ele, pă un proprietar din parte-i, cât şi pă lăcuitori din parte-le, îngrijind şi preoţii bisericilor spre întocmai urmare.

8. Lăcuitorii ce vor voi să să călătorească undeva şi, să ia răvaş de drum, iscălit de pârcălabul satului şi de proprietar.

9. Ecsemblarurile în pricina vitelor stricătoare la bucate şi semănături să să citească adesea şi să să aducă la întocmai îndeplinire, atât din partea proprietarilor, cât

şi din partea juraţilor, precum îi îndatorează şi a să face ispaşă în faţa proprietarului sau a vechilului său ca să nu rămâie juraţilor pârlej de vre-un abuz, pentru al lor în parte-le folos. Către aceasta, vor şti toţi lăcuitorii ca când i se va face vrunuia stricăciune de vitele cuivaş, să se arate mai întâi la proprietar carele va urma datoriei sale coprinse în Ecsemblar, cu despăgubirea stricăciunii şi înplinirea de către juraţi a banilor strafului, îndată după facerea ispaşei şi depunerea banilor la cutie în grab. Şi, spre a şti Suptocârmuirea suma acestor bani ce să înplinesc la cutie, juraţii fieşcăruia sat împreună cu proprietarii vor trimite la Suptocârmuire în sfârşitul fiecărei luni foaie anume de la cine s-au înplinit, ce sumă şi pentru ce vită, fără a îndrăzni juraţii să tăinuiască măcar un ban, căci dovedindu-să, după cercetarea ce însumi am a face, să va supune vinovatul a plăti îndoit şi a să pedepsi, potrivit cu vina sa.

10. Măsurile, adică ocalile, cântările şi dramurile şi celelante să privegheze juraţii a fi drepte dupe la toate cârciumile şi băcăniile. Şi, de se va dovedi vânzare nedreaptă, să se puie de proprietar şi aleşii satului o plată la cutie ştrafu hotărât de Stăpânire – lei 50, raportuind în sfârşitul fieşcăria luni câţi asemenea bani s-au plătit şi de la cine anume.

11. Pâinea, carnea şi lumânmările ce să vând pă la băcănii de către băcănaşii din sate să se vânză cu preţ cuviincios, potrivit cu preţul ce să vinde în oraşul Piteşti şi Argeş.

12. Bănițele cele nepotrivite să lipsească cu totul, să nu mai obicinuiască astfel de baniţe, decât potrivite cu baniţa ce s-au trimis de la Cinstita Vistierie, înferate, nefiind volnic nimeni, nici a da, nici a primi cu altfel de baniţă. Şi dacă la vre-un sat, nu se va fi întocmit asemenea baniţă mare, să facă şi să trimită la Piteşti la Cinstita Ocârmuire a să pecetlui.

13. Vitele de pripas ce vor veni în sate, să se încunoştinţeze Suptocârmuirea îndată, cu vătăşelul satului. Şi deosebit de această răportuire, în sfârşitul fiecărei luni, să să trimită foaie iscălită de juraţi şi proprietari de câtă sumă de vite s-au pripăşit.

14. Vitele ţăranilor şi ale oricăruia măcar să nu calce nici vara, nici iarna locurile sămănăturilor câmpului sau livezi. Pentru aceasta, urmează ca lăcuitorii să aibă văcar la vite în toată vremea şi vara pândar la holde, după glăsuirea ecsemblaurilor.

15. Lupii, ciorile şi alte hoară stricătoare la vite şi la bucate să se împuşce şi să se omoare, încât de s-ar putea să să stârpească sămânţa unor asemenea jigănii aducătoare de pagube, trimiţând Suptocârmuirii, în sfârşitul fieşcăria luni, foaie supt iscălitura pârcălabului de suma acestor jigănii ce s-au omorât.

16. Egzamblarul în pricinile proprietariceşti să se citească iarăşi adesea şi să urmeze glăsuirea lui întocmai. Iar acum, după slobozirea poruncii ce s-au dat la iulie trecut, să cere de la dumnealor proprietarii din răvaşile ce au început a da la mâinile lăcuitorilor pentru răspunderea datoriilor proprietăţii.

17. Pârcălabii i juraţii i comisarii când se vor preface să fie ca vara la tot satul şi aleşi de proprietari, care să încunoştinţeze Suptocârmuirii cu formalnică adeverinţă, trimiţându-i şi pe ei aici, a li să da povăţuire într-această slujbă. Iar pentru juraţi când se vor preface, să se facă adeverinţă închipuită pă obrazul Judecătorii, având a să trimite acolo a-şi lua prefacerea de juraţi, după glăsuirea egzemblarului.

18. Orice ştiinţă să va cere de Stăpânire de la sate, prin Suptocârmuire, adică catagrafii de rodiri, de vite şi de altele, să fie lucrate prin ştiinţa şi d. proprietar şi să se iscălească şi de către d-lor a fi crezută de adevărată, cum şi vre-un raport mai însemnat

întâmplându-să, să se iscălească şi de sineşi.

19. Aşezarea caselor la linie să se înceapă a să înainta, mai vârtos, şi cei care să află risipiţi cu hălăduinţa prin locuri dosnice, să se treacă la locul ce s-au însemnat de linie de fostul suptocârmuitor, cum şi cei ce vor voi a-şi face din nou case şi prejmuiri, nicicum să nu să îngăduiască a să statornici la alt loc decât la linie.. La aceasta, vor îngriji şi d. proprietari, spre întocmai îndeplinire.

20. Tutulor lăcuitorilor li să face povăţuire să fie supuşi poruncilor ce li se dau şi întocmirilor ce sânt făcute mai mult pentru fericirea lor.

Să lipsească zurbalâcurile şi cerţile, furtişagurile şi-n orice neasemănare şi să se înstatornicească în inimile fieşcăruia: blândeţea, dragostea, iubirea aproapelui şi silinţa întru lucrarea pământului, care este cea mai de temei fericire a unui norod. Să păzească fieşcare cinstea unul către altul; să mergeţi la biserică în toate duminicile şi sărbătorile a asculta sfintele slujbe cu evlavie şi a ruga cu credinţă spre dobândirea celor bune. Iar, în sfârşit, să daţi cu desăvârşire supunere şi ascultare poruncilor Stăpânirii. Iar pă cei împotrivitori acestor povăţuiri ale mele ce vă dau, nu voi întârzia a le mustra cu dojana cuvenită.

21. Să nu îndrăznească nici-unul din pârcălabi sau aleşi ori comisari a să întinde la cel mai mic abuz, cu înplinirea a niscareva bani de la lăcuitori peste legiuita dare a capitaţii, afar din cheltuielile neapărate şi primite de Stăpânire, care urmează a să face prin privegherea d. proprietarilor.

22. La fieşcare 15 zile şi la 30 ale lunii, să se aducă la Suptocârmuire, cu văteşelul satelor, raport de boale şi mortalitate în forma cunoscută.

23. Drumurile cele mari de poştie şi celelelante du prin sate să fie în toată vremea în starea cea mai bună, dându-să supt sarcina juraţilor satelor, mai cu seamă această îngrijire.

24. Vătăşeii satelor să-şi păzească datoriile lor câte sânt întocmite pentru starea sănătăţii lăcuitorilor, să cerceteze în toate zilele casile tuturor, să iscodească şi să privegheze, să îngrijească a fi uliţele şi curţile măturate, fără cel mai puţin gunoi sau murdalâc. Şi pentru orice întâmplare ivită în sat, să-mi aducă raporturile cuvenite.

25. Lăcuitorii când vor voi a merge să să jăluiască în pricini de ale satului, să nu meargă mai mulţi de doi ca să nu să îngreuneze satul cu cheltuieli şi fără răvaşe de drum de la juraţi iscălite de preoţi să nu poată ieşi din sat or după ce trebuinţă măcar vor pleca.

26. Dă neapărată trebuinţă este a fi în fieşcare sat câte o tobă pentru chemare de străji noaptea. Şi mai vârtos, la vre-o bănuială de făcători de rele, cu glasul tobei, ştiind toţi lăcuitorii acest semn, în puţine minuturi, să să poată aduna toţi.

27. Căpeteniile satelor, înpreună cu proprietarii să aibă îndeaproape băgare de seamă asupra mişcării tuturor lăcuitorilor ca să nu se abată le vre-o faptă tâlhărească sau furişag. Şi asupra cărora să va da bănuială, să se dea pă chezăşie. Iar simţind pă vreunul abătut, îndată să-l faceţi cunoscut Suptocârmuirii, ca să facă cu dânsul ceea ce să îndatorează pentru asemenea oameni.

28. Dumnealor proprietarii sau arendaşii or epistaţii moşiilor satelor acestui plai vor binevoi a lua şi dumnealor în băgare de seamă toate aceste instrucţii şi toate cele ce să ating de ale sale îndatoriri, să le săvârşească fără abatere, încunoştinţându-mă în sfârşitul fiecărei luni de să face urmare din partea lăcuitorilor acelor îndatoriri sau nu.

29. Fieşcare sat să-şi aibă scriitor deosebit cărora li să pun cele mai mari îndatoriri ce sânt acestea, adică:

1. A citi poruncile şi orice publicaţie în auzul lăcuitorilor cu desluşire;

2. A le trece în Jurnalul Satului ce trebuie a avea întocmit, scoţând copie întocmai şi în sfârşitul fieşcăria luni să vie cu el la Suptocârmuire;

3. A întoarce răspuns din partea pârcălabului şi juraţilor de poruncile ce să vor face;

4. A ţinea hârtiile în bună orânduială şi cusute pă pricini deosăbite;

5. Raporturile ce le vor face să fie adevărate, căci după asemenea raporturi să dau ştiinţe la mai înalte locuri;

6. Să raportuiască în sfârşitul fieşcăria luni, în deosebite hârtii, pă câte o jumătate coală din partea aleşilor şi a pârcălabului:

1. Pentru mişcarea şi aplecarea lăcuitorilor; 2. De s-au împlini în cursul trecute luni ştraf de la cei cu măsurile nedrepte şi de cine anume: 3. De s-au înplinit banii de ştraf de la cei cu vitele stricătoare la bucate, cu arătare de numele lor şi suma banilor, a vitelor; 4. De s-au urmat vre-o piatră, înnecăciune, zăpadă mare sau nu şi de orice mâhnire sau vătămare să va aduce lăcuitorilor; 5. De s-au omorât din hăităile stricătoare la bucate şi la vite, câtă sumă s-au omorât şi de cine anume; 6. Dacă în cursul trecutei luni s-au căsătorit sau au murit cinevaşi din cei trecuţi în tabelă sau la socoteala cutii, să se raportuiască iarăşi bez de raportul ce se dă la 15 şi la 30 ale lunii. 7. Să se încunoştinţeze şi numărul lăcuitorilor ce şi-au aşezat casele la linie în trecuta lună; 8. Să se trimită listă de preţul cu care se vând producturile după forma ce se va trimite în urmă; 9. Asemenea şi numărul vitelor pripăşite în trecuta lună; A lua în băgare de seamă aceste toate povăţuiri şi, precum să coprinde, să-şi urmeze întocmai ale lui îndatoriri.

30 Povăţuirile ce s-au slobozit de la Suptocârmuire la trecutul genar, în 26 punturi să se citească iarăşi cu băgare de seamă şi să se aducă la întocmai îndeplinire, fără abatere sau cusur.

Toate aceste povăţuiri să vor citi de către scriitorii satelor în auzul tuturor lăcuitorilor în toate duminicile şi sărbătorile de rând, ca să se pătrunză toţi de cele întrânsa coprinse şi să se urmeze cu scumpătate, fără cea mai mică înpotrivire, căci pentru orice cusur vinovatul are a-şi lua răsplata cu osândă.

Iar că aţi înţeles povăţuirile mele şi le veţi urma întocmai, să se iscălească în dosul aceştia proprietarii fieşcăreia moşii, preotul, pârcălabul, aleşii, comisarii şi câţiva din sătenii fieşcăruia sat.

835 octomvr.

Suptocârmuitor, Sluger C. Tigveanu no 5776”.

Anexa 2

„Ocârmuirea judeţului Argeş

D. sluger Costache Tigveanu, suptocârmuitorul Plaiului Aref

După alăturata carte a Cinstitului Sfat Administrativ de supt no 6732, te-ai întărit dumneata suptocârmuitor la Plaiul Arefului, care-a primind-o, numaidecât să mergi la numitul plai şi întâlnindu-te cu dumnealui armaş Iordache Titopolos, cel care s-au aflat până acum suptocârmuitor, să iei mai întâi supt zapt d. toţi dorobanţii, toate condicile, delile şi hârtiile câte de la începerea Regulamentului sânt trimise după trebuinţă la acel plai, osebite în deli pă pricini de câte sânt săvârşite şi opisele lor iscălite, pă care îndată să te şi sileşti a le săvârşi, fără cea maipuţină întârziere, căci călcând cea neapărată datorie la vreme şi a da ştiinţele ce vi să cer la soroacile hotărâte a nu aduce canţelarii înpiedicări la săvârşireacelor ce sânt puse asupră-i, ţinându-să numai de poftoriri la cele ce să cuvine a lua săvârşire, după cea întâi poruncă. Şi să nu dai singur îndemnare a să încunoştinţa pentru d. ceea ce niciodată nu ar voi Ocârmuirea.

Drept aceea, spre a avea luminare înaintea ochilor, au socotit Ocârmuirea a face o poftire pentru câte anume au putut găsi în delile sale că sânt însărcinările suptocârmuitorului şi pentru câte să cuvine a să păzi neîntârziat.

1. Să nu te abaţi câtuşi dă puţin din coprinderea cărţii Cinstitului Sfat... prin care te numeşti suptocârmuitor.

2. Înplinirea banilor dăjdiilor să se urmeze la soroacele ce sânt cunoscute şi în vremea ce să va cere de către Ocârmuire, potrivit cu trebuinţa. Şi sumă dă bani asupră-ţi să nu ţii, căci la orice întâmplare, nu-ţi vei avea îndreptarea.

3. Strejile de noapte să fie nestrămutate prin sate, în toată vremea, urmându-să paza de către lăcuitorii fieşcăruia sat, pe rând, de la 20 familii, unul pă fiecare noapte, la întâmplare dă pătimiri cu apropiere de făcătorii dă rele.

4. Orice băjenari fugari să va găsi în vre-un sat, venit în urma catagrafii, fără formalităţile legiuite, să se întoarcă la urma lui, să cerceteze prin a cui ştiinţă s-au sprijinit în sat, să se raportuiască Ocârmuirii, trimiţând şi pă acel călcătoriu de întocmirea legiuită întru aceasta.

5. Dorobanţii să fie însemnaţi întocmai după povaţa proiectului, îmbrăcaţi, înarmaţi bine, deprinşi la arme şi când să vor trimite prin sate, să nu să abată supărare către lăcuitori, atât ai Suptocârmuirii, cât şi ai Ocârmuirii, că pentru aceia li se dă drepturi însămnate şi câte un leu pentru cheltuială pă zioa care slujeşte.

6. Socoteala cutiilor de legiuita zeciuială dă cele osebite venituri însemnate, cum oboară, spornici şi altele ce s-au legiuit, să se aşeze îndată după istovirea trimestrului dă banii dajdii; toate satele să aibă cutii dă tinichea cu lacăt şi cu pecetea epitropilor şi la dăschidere să fie toţi de a ocârmui venitul cutii. Socotelile cutii să fie bune, lămurite, adesea cercetate, să nu dea prilej epitropilor a face cea mai mică mâncătorie sau a ascunde dreptul ce să cuvine să intre într-acest venit, nici să năpăstuiască vre-un lăcuitor.

7. Să aibă de aproape băgare dă seamă asupra măsurilor cântarelor, ocalilor şi orinde să va dovedi vicleană vânzare, să se ia ştraf hotărât şi să le facă venit, potrivit cu întocmirea făcută întru aceasta.

8. Să se raportuiască la Ocârmuire, la fieşcare soroc pus dă mişcarea lăcuitorilor, dă mortalitate, dă lăcuste, dă ivirea vreunei molime, de boale în vite, dă piatră, dă înecăciuni şi dă orice mâhnire şi pătimire ar aduce lăcuitorilor.

9. Să se dea ştiinţă pă fieşcare săptămână dă producturile ce să scoate... cu preţul care să vinde.

10. Să se urmeze trimiterea catastihului acturilor ţivile, adică morţi, născuţi, la sorocul pus dă 15 zile, căci zăbovind aduce Ocârmuirii zminteală, cum şi cel cerut la câte două luni întru aceasta.

11. Să se citească adeseori eczemblarurile trimise pe lângă poruncile din partea Stăpânirii, îndatorând-să dă aproape preoţii bisericilor ca, în fiecare duminică şi praznic, să le facă aducere aminte lăcuitorilor fieşcăruia eczemblar trimis de la Stăpânire, cum şi porunca publicuitoare povăţuindu-i întru întocmai urmare şi săvârşire fără abatere din partea fieşcăruia.

12. Răvaşile dă drum ce să dau sătenilor care din satele lor după în parte-le trebuinţă, să fie dăsluşite, iscălite dă preot, adeverite dă suptocârmuitor sau dă proprietarul moşii.

13. Drumurile cele mari dă poşte, adică Drumul Olacului, să fie în cea mai bună stare, adică drese, curăţite de rădăcini, lărgite după poruncă şi aduse în cea mai bună stare. Şi podurile din aceste drumuri.

14. Drumurile comerţiale să fie şi acelea în bună stare.

15. Catagrafiile ce să cer, cum dă sămănuturi dă pogoane, dă roduri, dă vite şi de orice alt, să se facă cu cea mai mare scumpătate şi prin chiar a d. lucrare ca să fie adevărată şi fără cea mai mică bănuială.

16. Însumarea militarilor, în vremea ce să va cere, să nu să aştepte înboldiri, ci să se facă îndată şi potrivit poruncilor ce se dau şi a proiectului cunoscut, fără câtuşi de puţină abatere.

17. Pârcălabii şi juraţii să fie asemănători poruncilor date şi cu cererea celor mai mulţi din cetaşii satului sălăşluirilor.

18. Pătulile de rezervă şi gropile dă miei să fie bine păstrate şi în starea cea mai bună, căci acelea trebuie în orice vreme păzite.

19. Oboarele dă vite ce sânt date în seama juraţilor, după eczemblaruri, să se păzească fără abatere, cercetându-să adesea juraţii şi la tot trimestrul, cerându-li-să socoteala, să se puie în cutie venitul ce să va fi adunat, făcându-să îndeaproape băgare de seamă că aceşti juraţi tăinuesc pentru în parte-le enteres, drept care s-ar cuveni a să face venit cutii.

20. Să să ceară foaie dă vitele dă pripas, care nu s-au găsit stăpânii lor şi, după coprinderea eczemblarurilor, s-au dat în păstrarea proprietarilor, ca să ştie Ocârmuirea numărul şi felurimea unor asemenea vite dă pripas şi de să află în fiinţă la acea cum sau înstreinat.

21. Pâinea, carnea, lumânările ce să vând pă la bisericile din sate de către băcănaşii din partea locului să fie bune, să se vânză cu preţ cuviincios, potrivit preţului... în oraşele dă capitală.

22. Vătăşeii satelor să-şi păzească datoriile câte sânt întocmite pentru starea sănătăţii lăcuitorilor, să cerceteze în toate zilele casele tuturor, să iscodească şi să privegheze verice întâmplare ivită în sat, să dea raporturile cuvenite.

23. Baniţele cele nepotrivite să se ia după la lăcuitori şi să nu mai dijmuiască asfel dă baniţi decât potrivite cu baniţile ce s-au trimis de la Cinstita Visterie, înfierate, neîngăduind pă nimeni nici a da, nici a primi cu altfel de baniţe.

24. Lăcuitorii când vor voi a merge să să jăluiască în pricini dă ale satului, să nu meargă mai mult dă doi, ca să nu îngreoneze satul cu cheltuieli şi fără răvaş dă drum de la juraţii satului, iscălită dă preoţi, să nu poată ieşi din sat ori după ce trebuinţă măcar vor pleca.

25. Hârtiile Suptocârmuirii să fie în cea mai bună orânduială, cusute, aşezate în deli, pă pricini, şi puse în dulap, precum s-au arătat la....

26. Să să dezvolteze şi să să domirească bine clăcaşii la răspunderea datoriilor proprietăţii, cum şi proprietarii întru cererea dreptului potrivit cu Regulamentul, fără a să năpăstui, nici o parte, nici alta.

27. Dorobanţii să se poarte prin sate cu linişte, blândeţe, neîndrăznind a bate sau a cere de la lăcuitori conace şi altele, precum era obiceiul mai înainte, fără numai să se silească întru săvârşirea cu care vor fi orânduiţi.

28. Rândurile dorobanţilor să se păzească după întocmiri şi cu bună orânduială; plata să li să răspunză dăplin şi în bani curaţi, precum să ştia. Să fie bine îmbrăcaţi, înarmaţi cu arme, potrivit după proiectul întocmit pentru dânşii.

29. Să aibă îngrijire de aproape vătăşeii satelor cu raporturile ce dau pă săptămână să fie adevărate, căci după nişte asemenea răportuiri, să dau ştiinţă la mai înalte locuri.

30. Fieşcare sat având strejile bune, regularisite, să-şi facă şi tobă, care este de neapărat trebuincioasă pentru chemarea dă strajă noaptea şi mai vârtos când să va ivi vre-o bântuială dă făcători dă rele, ori că au intrat în sat sau că au trecut pă delături, cu glasul tobei, ştiind toţi lăcuitorii acest semn, în puţine minuturi să poate aduna cu toţii.

31. Aşezarea satelor pă linie să înceapă a să înainta, mai vârtos cei care să află risipiţi, cu hălăduinţa prin locuri dosnice, să-i tragă în locul ce va fi însemnat de aşezatul satului pă linie, cum şi cei care vor voi a face din nou case şi împrejmuiri, nicicum să nu să îngăduiască a să statornici la alt loc decât la acela care va fi potrivit de a aşeza satul.

32. Magaziile dă rezervă şi cutiile satelor să fie supt cea mai de aproape îngrijire a proprietarilor ca o datorie firească şi după Regulament.

33. Căpeteniile satelor să aibă dă aproape băgare dă seamă asupra mişcării tuturor lăcuitorilor ca să nu să abată de la vre-o faptă tâlhărească sau furtişag şi asupra cărora va avea bănuială să-i dea pă chezăşie, iar simţind pă vreunul abătut, îndată să-l facă cunoscut suptocârmuitorului plăşii ca să ţină cu dânsul a ceea ce îndatorează poruncile pentru asemenea oameni.

34. Vitele ţăranilor să nu calce, nici iarna, nici vara, locurile sămănăturilor câmpului sau livezi.

35. Lupii, ciorile şi alte fiară stricătoare dă vite şi dă bucate să să împuşce şi să să omoare, încât de s-ar putea să se stârpească sămânţa unor asemenea jigănii aducătoare dă pagube, răportuind la fieşcare sfârşit dă lună ce jigănii s-au omorât.

36. Să se străşnicească dă obşte toţi lăcuitorii a sărbători duminicile şi a merge la biserică căci aceasta este cea mai mare cinste a unui blagoslovit creştin. Şi cele dintâi datorii ale creştinătăţii, care izvorăşte bunătăţile fieşcăruia şi trupeşte şi sufleteşte.

37. Să se citească toate delile cu cea mai mare pătrundere şi câte nu vor fi săvârşite, să se săvârşească prin lucrare sau prin dare de răspuns.

38. Să să ţie jurnal cu toată desluşirea pentru lucrurile plăşii, întocmai cum ţine şi canţelaria.

Toate acestea de mai sus instrucţii, cum şi altele câte prin porunci... să îndatorează, păzindu-le cu nestrămutare.

Ocârmuirea va fi îndatorată a recomăndui bunele purtări unde se cuvine, spre dobândirea răspunderii ce este făgăduită celui bun lucrător, iar înpotrivă va fi silită a nu să ascunde, când fără nădejde neorânduială s-ar ivi.

De primire şi întocmai urmare a câte vă desluşeşte mai sus, să aşteaptă răspuns, cu pă deplină făgăduială că nu să va face cea mai mică abatere, spre a sta drept sinet în canţelarie.

835 octombrie 21

Ocârmuitor, C. Brătianu S. Clucer G. Enescu No 7052”[124].

THE LIFE AND THE ACTIVITY OF THE INHABITANS
OF AREF BETWEEN 1833 AND 1838

Abstract

The author presents inedited information about the inhabitants of Arefu between 1833 and 1838. Various aspects of their political, social, economical and spiritual life are included.

The conflict between the socmen and leaseholders or owners are solved by the high power in Albeşti.

Other subjects discussed in the paper: the surplus of goods sold in markets.

The most of the mills are placed along the waters from the flat mountain region: Şerbăneşti, Valea, Topolog, Argeş, Codeca, Turburea, Vâlsan, Salcea, Rânsatu, Salca and Rădăcineşti.

The building of the house in life was a priority of the inhabitants.

The majority of the fountains from the flat mountain region had drinkable water.

The annex 1 includes 30 orders of purveyor C. Tigveanu in October 1835, when he was appointed as chief of the region Aref.

The annex 2 includes the 38 provisions dictated by the sawyer C. Brătianu to C. Tigveanu when he was appointed in a new function.

[124] *Ibidem,* f. 16-19.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ASPECTE SANITARE ÎN JUDEŢUL ARGEŞ ÎN PERIOADA 1831-1840

TEODOR MAVRODIN*

Starea de sănătate a populaţiei Ţării Româneşti era urmărită de către Comitetul Carantinelor care primea de la ocârmuirile de judeţe rapoarte săptămânale, mai ales atunci când bântuia o epidemie. Când se ivea o epidemie, trecerea dintr-o ţară în alta era oprită fiind declarată carantina. Este drept că uneori se exagera, invocându-se carantina şi atunci când nu era declarată.

În septembrie 1831 baronul Hristofor Sachelarie reclamă la Comitetul Carantinelor că venea de la Sibiu cu treburi „în Prinţipat" şi a fost oprit la Câineni sub motiv că ar fi carantină. La 29 septembrie 1831 Comitetul Carantinelor atenţionează Ocârmuirea Judeţului Argeş că nu este carantină şi greşit a fost oprit baronul să intre în ţară. În acelaşi timp îi face observaţia că „de la ivirea holerei" n-a mai făcut rapoartele săptămânale cu privire la sănătatea populaţiei.

Rapoartele pe care le întocmea ocârmuitorul judeţului aveau la bază raportările săptămânale ale plaselor şi plaiurilor, iar acestea pe ale satelor. În noiembrie 1831 informează Comitetul Carantinelor că „toţi locuitorii acestui judeţ se află sănătoşi şi nebântuiţi de nicio boală până acum". Dar la 3 decembrie 1831 Subcârmuirea plasei Topolog raportează ocârmuitorului judeţului Argeş că unii locuitori sunt bolnavi de lingoare. Şi Subcârmuirea plasei Oltului, la 7 decembrie, informează că „zac unii de lingoare în vreo câtevaş sate"[1].

Sănătatea locuitorilor era asigurată de către medici şi farmacişti, dar mai ales de către persoane (vraci) care nu aveau pregătire de specialitate, însă ştiau să folosească anumite leacuri.

La 13 septembrie 1835 Comitetul Carantinelor trimite adresă la Ocârmuirea Judeţului Argeş cu privire la dorinţa stăpânirii de a şti câţi doctori se află în Principat „atât pentru cei amploiaţi, cât şi pentru cei civili ‹şi› supt care protecsiie se află". Adică se cerea o situaţie cu doctorii plătiţi de către stat, dar şi cu cei particulari, despre care să se precizeze ţara sub a cărei protecţie se aflau. Pentru aceasta Ocârmuirea Judeţului urma să facă întrebare „dohtorului acelui ocrug, cum şi altora ce să vor mai fi aflând într-acel judeţ". Într-adevăr, la 17 septembrie, cârmuitorul judeţului face adrese către doctorii Carol Sekely, Teodorache şi Costandin Beneş.

---

* Piteşti.

[1] A.N.D.J.A., fond Prefectura (Ocârmuirea) Judeţului Argeş, dosar 7/1831, f. 1, 2, 22, 25

După 10 zile cârmuitorul judeţului primeşte răspuns de la Carol Sekely doctorul „ocrugului al 4-lea“ (circumscripţia, din care făceau parte judeţele Argeş şi Muscel): „ieu mă aflu supus protcţii austriaceasche“; dr. Constantin Beneş spune că „ieu sunt supus protecsii austriieceascā“; la fel răspunde şi dr. Daniil Tiorok (Tioroci), iar Necula Coadă spune că se află „sub protecţie englezească“[2].

Comitetul Carantinelor, la 9 aprilie 1837, face cunoscut Ocârmuirii Judeţului Argeş că a sosit vremea „vacsinatului cel de obşte folos“ şi astfel doctorii ocrugurilor, ai carantinelor şi cei „într-adins rânduiţi“ vor începe vaccinarea copiilor. De aceea se impunea ca doctorii să primească ajutorul necesar pentru îndeplinirea acestei acţiuni. La rândul său, conducătorul judeţului Argeş face adresă în acest sens subcârmuitorilor de plase şi plaiuri (Piteşti, Oltul, Loviştea, Arefu, Argeşul, Găleşeşti, Topologul), dar şi poliţiei.

Pe 6 mai 1837 doctorul ocrugului al 4-lea cere ocârmuitorului judeţului Argeş să anunţe pe subcârmuitorul plasei Piteşti că „luni viitor voiesc a altui ‹vaccina› copiii din câteva sate mai apropiate“. De aceea la numita zi „să pornească din patru sate apropiate de oraş toate muierile cu copiii lor aici în oraş“, adică în Piteşti, unde era sediul ocrugului. Doctorul Carol Sekely dă şi amănunte de felul cum să se prezinte copiii la vaccinare: Toţi să fie bine îmbrăcaţi şi în „bună curăţenie“ şi să vină din fiecare sat câte un jurat şi câte un vătăşel, împreună cu mamele copiilor[3].

Facem precizarea că la nivelul satelor vătăşeii erau cei ce transmiteau către subcârmuitori informaţiile privitoare la sănătatea locuitorilor, având obligaţia să cunoască starea de sănătate a populaţiei.

Este cunoscut faptul că în practica medicală erau folosite lipitorile (*Hirudo medicinalis*) în rezolvarea unor afecţiuni ale omului. De aceea au apărut oameni care s-au specializat în găsirea şi vânarea acestui vierme, iar alţii care le negustoreau.

La 19 mai 1837 Departamentul Trebilor din Lăuntru scria Ocârmuirii Judeţului Argeş să înlesnească procurarea acestor lipitori necesare medicilor din Bucureşti. „Fiindcă Herşu ovreiu, negustor de aici, prin contractul ce au încheiat, s-au însărcinat a da prin Comitetul Carantinelor o sumă ‹de› lipitori pentru trebuinţa polităii Bucureştilor, în curgerea unui an, să scrie acei ocârmuiri ca arătându-să şi într-acel judeţ oamenii săi cu bileturi din parte-i pentru vânare de lipitori, să fie, slobozi, fără nicio poprire, a vâna suma ce va cunoaşte că are trebuinţă spre îndeplinirea contractului său“.

Pe 13 iulie 1837 ocârmuitorul trimite adresă în acest sens subcârmuitorilor din judeţul Argeş, precum şi Poliţiei Piteşti.

Datorită faptului că lipitorile erau tot mai mult folosite, ele au început să fie scoase în afara graniţelor ţării. Ca urmare Marea Vornicie a transmis către ocârmuiri ordin de oprire a exportului de lipitori.

La 19 iunie 1837 subcârmuitorul plasei Piteşti răspunde Ocârmuirii judeţului Argeş, confirmând că a primit „porunca cu nr. 4188, însoţită de copia după a cinstitei Mari Vornicii cu nr. 4595 pentru poprirea trecerii peste graniţă a lipitorilor“; era vorba

[2] Idem, dosar 97/1835, f. 1-4, 6.
[3] Idem, dosar 70/1837, f. 1, 8.

de export în Austria. Toate plasele judeţului au confirmat că au primit acest ordin şi că se vor conforma[4].

Deoarece unele „prafuri şi hapuri“ care erau întrebuinţate s-au dovedit dăunătoare s-a luat hotărârea a fi interzise, iar acolo unde se mai găseau să fie sigilate. De aceea „obştescul enspector al carantinelor linii Dunării“ trimite Ocârmuirii Judeţului Argeş, la 1 februarie 1837, următoarea adresă: „Punerea la cale făcută asupra hapurilor şi prafurilor lui Morizon fiind vestită acei ocârmuiri de cinstitul Departament al Trebilor din Läuntru încă din anul trecut, după ce unii din doftorii judeţelor s-au luat ştiinţă că vânzarea acestor hapuri încă să urmează pă alocurea, urmare împotriva punerii la cale făcută spre a înceta dar odată această obştie vătămătoare vânzare, mă grăbesc a scri acei ocârmuri a priveghea mai cu străşnicie asupra împrejurării aceştia şi veriunele se vor dovedi pă dată să să poprească şi să să pecetluiască spre a nu să mai putea vinde de către nimeni.

Iar că va urma întocmai să întoarcă răspuns“.

Drept urmare ocârmuitorul trimite ordin în acest sens subcârmuitorilor de plase şi poliţiei. Cu toate acestea „hapurile lui Morison“ se vindeau clandestin. De aceea Departamentul Pricinilor din Läuntru face cunoscut Ocârmuirii Argeş că a primit de la Comitetul Carantinelor adresă referitor la faptul că „un Hristache Hagi Boiul dintr-acel oraş, care mai nainte să afla în rândul neguţătorilor braşoveni, acum, fără încetare, ar fi vânzând asemenea hapuri pe la unii-alţii, cerând a să pune la cale de cuviinţă. Drept aceia să scrie acei ocârmuiri a stărui cu tot dinadinsul întru poprirea aceasta, fără a mai lua în băgare de seamă la deşartele pricinuiri a unui acest fel de îndărătnicie“.

Cârmuirea Argeş trimite poruncă subcârmuitorilor de plase şi poliţiei să împiedice vânzarea hapurilor lui Morison, având în vedere răul pe care-l produce folosirea prafurilor, dar şi încălcaea ordinelor Marii Vornicii[5].

La 16 august 1840 Comitetul Carantinelor îi face cunoscut Ocârmuirii Judeţului Argeş că primeşte rapoarte de la doctorii ocrugurilor şi reclamaţii de la farmacişti că se vând prin băcănii diferite materiale care sunt dăunătoare sănătăţii şi trebuie să se ia măsuri pentru stoparea acestor vânzări. „Fiindcă din adesele raporturi ce primeşte comitetul de la doctorii ocrugurilor şi reclamaţii din partea spiţerilor du prin oraşe cei mai mulţi din băcanii mămulari şi alţii asemenea vând feluri de materiealuri, care după punerea la cale de comitet şi întărită de Măria Sa Vodă nimeni altul, afară de spiţeri, nu sânt slobozi să vânză, Comitetul, din băgările de seamă ce au făcut unor asemenea metaluri, găsind pă cele mai jos însemnate vătămătoare sănătăţii obşteşti, vânzându-să dă nişte asemenea oameni carii nu numai că nu cunosc a lor putere, dar încă şi aşezământul spiţerilor le popreşte numai pe seama spiţerilor a le slobozi după răţetele dohtorului cu chipul ce întocmită rânduială prin arătatul aşezământ povăţuieşte comitetul ca să să poată întâmpina pă viitor neorânduielile ce ar putea să izvorască din această împotrivă urmare a băcanilor, mămularilor şi alţii asemenea lor, pune înainte ocârmuirii ca prin înţelegere cu dohtoru ocrugului, or a carantinii sau a oraşului, cercetând pă nişte asemenea vânzători din coprinsul acelui judeţ, ver la care se va afla din însemnatele materialuri, poprindu-să de a se mai vinde, să se şi pecetluiască, stând

[4] Idem, dosar 78/1837, f. 1, 2, 5-8.
[5] Idem, dosar 46/1837, f. 1-11.

până atunci când ai lor stăpâni vor găsi a le vinde cu aridicata cu urmarea care mărginindu-să aceşti pricinuitori de rău omenirii cu vânzarea lor şi sănătatea publică să rămâe apărată de o asemenea vătămare şi comitetul mai liniştit de reclamaţiile spiţerilor.

Asupra aceştii dar împrejurări urmându-se de acea ocârmuire cele ce i se pune înainte printr-aceasta de ce va urma să raportulească spre ştiinţă".

În continuare Comitetul Carantinelor dă lista „materialelor" care se vor opri de la vânzare: revent, sărăcienă, şoriceoaică, turta lupului, gândaci, apă tare, piatră vânătă, piatra iadului, şar, sinamichie „iar argintul viu şi ţiperigu vânzându-să de băcani va priivi orice neorânduială în a lor răspundere".

Prin rezoluţia ocârmuitorului judeţului Argeş se cerea doctorului ocrugului, ca împreună cu poliţaiul oraşului, „să se preumble din prăvălie în prăvălie ‹şi› oriunde să vor găsi asemenea dohtoriceşti lucruri să le pecetluiască, făcându-le cunoscut acelor negustori" hotărârea Comitetului Carantinelor de interzicere a vânzării lor.

În urma controalelor ce s-au făcut s-a întocmit tabel cu numele prăvăliaşilor şi cantităţile de „doctorii" găsite, sigilate şi interzise pentru vânzare.

Listă de materialurile otrăvitoare ce s-au pecetluit

Oca	**Dramuri**	**Felurimea materiealurilor**	**Numele negustorilor la care s-au pecetluit**
0	**1**	**2**	**3**
6	- 120 62 47	piatră vânătă şar ţipirig revent	Costaiche de la colţ
	175 150 90 25 12	şar piatră vânătă turta lupului ţipirig gândaci	Vasile de la prăvăliea H. Necolci
4	100 212 25	piatră vânătă ţipirig gândaci	Dumitru Grecu
1 3	80 200	piatră vânătă şar	Nicolae Pietrăruş
7 2	200 300 50	piatră vânătă ţipirig revent	la chir Hristea Anghel
1	50 95	şar turta lupului	Marin Dumitru
7 2 9	- 300 -	piatră vânătă şar ţipirig	chir Tudorache şi Mincă, băcani

	63 40 120	sinamichie revent turta lupului	
31 2	 100 100 42 22	piatră vânătă ţipirig şar revent turta lupului	Toia băcanul
1	230	piatră vânătă	Nicolae băcanul
	360 37	ţipirig piatră vânătă	Nicolae cavaf
	70 80	şar piatră vânătă	Cârstea Sfetcu
	280	piatră vânătă	Dima băcan
	60 12	piatră vânătă şar	H. Tudorache
8 1	- 100	piatră vânătă ţipirig	Barbu băcanul
	387 100	piatră vânătă şar	Costandin Pop băcan
 1 8	50 - -	şar ţipirig piatră vânătă	Gheorghe Condi
6	- 16	piatră vânătă ţipirig	Iota braşovean
38 2 1	 200 300 137 100 35 200	piatră vânătă ţipirig şar sinamichie gândăcei revent turta lupului	Dumitru Petre
	162	ţipirig	Ioniţă Pop
 1	100 20 115 55	gândăcei ţipirig piatră vânătă şar	Ilie şi Manole, băcani
	142	piatră vânătă şi şar	Mihai ovreiul
	25	piatră vânătă	Muma lui Ilie ovreiul
	115 300	piatră vânătă ţipirig	Ivancea băcanul
	300 200	şar turta lupului	H. Iene băcanul

	37 350	revent şar	Florea băcanul
1	50 88 25	revent piatră vânătă şar	Nanu brutarul

Pentru că este după cea adevărată
ajutor, D. Protopopescu

Unii negustori din Piteşti s-au plâns că au fost opriţi să vândă piatră vânătă şi ţipirig, deşi acestea au şi alte întrebuinţări din partea locuitorilor. Ca urmare, Comitetul Carantinelor, la 11 noiembrie 1840, scrie Ocârmuirii Judeţului Argeş „să se sloboază în a lor dispoziţie ca să le vânză fără nicio poprire", prin „înţelegere cu dohtoru ocrugului". Ca urmare ocârmuitorul, la 14 noiembrie 1840, transmite ordinul primit Poliţiei locale, dar şi doctorului ocrugului ca să „despecetluiască" piatra vânătă şi ţipirigul şi să-i lase liberi a le vinde.

Medicii încercau să limiteze activitatea „babelor" pe linia de sănătate a populaţiei, dar rezultatele erau limitate: puterea obişnuinţei era adânc înrădăcinată în credinţa locuitorilor, iar numărul medicilor era foarte mic.

La 11 septembrie 1840, Dr. Sekely cere Ocârmuirii Judeţului Argeş să publice interdicţia ca femeile să folosească doctorii sub pretextul că dau ajutor bolnavilor. „Potrivit cu porunca cins‹titului› Comitet cu nr. 2340 este poftită cinstita Ocârmuire a face publicaţie în tot judeţul ca nimina dân fămei să nu întrebuinţază darea de dohtorii supt cuvânt că poată da ajutor, căci aceasta este dat numai dohtorilor împărtăşit cu legiuite diplome. Căci cei cară să vor afla urmând dân împotrivă să vor osândi dă către stepânire"[6].

Bolile de care suferea populaţia în această vreme, menţionate în documente erau lingoarea, lipitura, răceala, gălbenarea, frigurile, reumatismul, vărsatul, oftica, junghiurile, damblaua, inima, ologeala, surpătura, buba rea, zgârceala, mâncătura, epilepsia, lepra, sgrinţia, orbirea, boala de picioare, urdinare cu sânge, sfrinzie, brâncă, colică, umflătură, ameţeală, podagră, râia, dropică, năduf, gâlci, tuse seacă, bube, sfrânsura inimii, din iele. În foarte puţine cazuri decesul a avut alte cauze: bîtrâneţe, „lovită din sărbători", „din facere", bubă la mână, de o mână frântă, din bătaie.

Prezentăm şi alte date referitoare la frecvenţa bolilor de mai sus, numărul bolnavilor şi al morţilor, pe plase.

În luna iunie 1840 în plasa Oltului, în 14 sate, au fost 27 de bolnavi (25 din lunile anterioare şi doi din această lună); în cursul lunii au decedat 20, s-au vindecat cinci, iar doi au rămas bolnavi în continuare.

În plasa Piteşti, în opt sate, în aceeaşi lună, erau 19 bolnavi din lunile anterioare („vechi") şi 12 nou îmbolnăviţi („noi"), dintre aceştia cinci au decedat, 14 s-au însănătoşit, 12 bolnavi mai departe.

În plasa Găleşeşti, în luna iulie, erau 14 bolnavi vechi şi 16 noi; dintre aceştia cinci au decedat, 15 însănătoşiţi, 10 bolnavi.

[6] Idem, dosar 15/1840, f. 699, 703, 736, 750, 852, 954, 955.

În plaiul Loviştea, în 18 sate, erau 38 de bolnavi vechi şi 68 noi; dintre ei 10 au decedat, 24 însănătoşit şi 72 „în fiinţă". Cei mai mulţi erau bolnavi de lingoare - 26, de friguri - 30, de vărsat - 6.

În plasa Topolog, tot în luna iulie, erau 41 de bolnavi vechi şi 47 noi; dintre ei 11 au decedat, 18 s-au însănătoşit şi 59 sunt bolnavi în continuare. Cei mai mulţi erau bolnavi de lingoare, apoi de friguri şi dambla.

În plasa Argeşului erau 10 bolnavi vechi şi 38 noi; dintre aceştia au murit 12, s-au însănătoşit opt, iar 28 au rămas bolnavi în luna următoare. Cei mai mulţi erau bolnavi de lingoare - 17, de inimă - şase şi patru de friguri.

Igiena din localităţi, uneori, era mai mult decât neglijată, astfel că Departamentul Trebilor din Lăuntru a fost nevoit să transmită în ţară un ordin, la 11 noiembrie 1840, deci şi Ocârmuirii Argeş. „Comitetul Carantinelor face cunoscut că în pârlejul tăerii vitelor pă la zalhanale oasile ce nu sânt dă nicio trebuinţă să găsesc aruncate pă câmpuri, din care ‹cauză› să vatămă sănătatea publică cu putuarea ce pricinuesc. Să scrie dar acei ocârmuiri a pune straşnică îndatorire suptcârmuitorilor de plăşi să cerceteze fieşcare în coprinsul plăşii sale, mai cu seamă pă unde sânt zalhanale şi oriunde să va găsi asemenea oase aruncate pă câmpuri, prin lăcuitorii satelor să le strângă pă toate şi să le îngroape adânc în pământ spre a lipsi un asemenea murdalâc pricinuitor dă rău opştii.

Ocârmuirea cunoscând aceasta una din cele mai însemnate îndatoriri ale sale va stărui a să aduce de întocmai îndeplinirea a nu rămâne răspunderea asupră-i".

La rândul său, Ocârmuirea Argeş transmite ordine către subcârmuitori şi poliţie[7].

THE SANITARY SYSTEM IN THE ARGEŞ COUNTY
BETWEEN 1831 AND 1840
Abstract

The paper presents aspect of the health state of the Argeş's County population in the fourth decade of the 18-th century: the diseases, the sanitary activity of doctors and chemists, the medicines, the prophylaxis for the hygiene of dwellings.

[7] *Ibidem*, f. 617, 647, 650, 669, 674, 681-687, 843-873, 888, 890, 893-895, 909-911, 913-915, 918-919, 921, 934-938, 943-945, 941.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ŞCOLI PARTICULARE DIN PITEŞTI ÎN ANUL 1846

SPIRIDON CRISTOCEA [*]

În afară de Şcoala Naţională (numită după 1838 şi Şcoala Normală) deschisă în Piteşti la 5 februarie 1833 din iniţiativa statului, în prima jumătate a secolului al XIX-lea au funcţionat şi câteva şcoli particulare, despre care ne informează documente păstrate la Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale[1].

La 24 iunie 1845 Toma Serghiescu, profesor la Şcoala Normală din Piteşti, înainta Eforiei Şcolilor Naţionale (în continuare: Eforia) o statistică a şcolilor particulare din oraş menţionând numărul lor, limba în care se învăţa, „după ce metod sau sistem urmează", şi numărul şcolarilor care le frecventau. Potrivit acestei statistici din 1845 în Piteşti funcţionau nouă şcoli, cu 174 de elevi:

1. una, cu limba „rumânească", „după metodul nou", 34 şcolari
2. două, cu limba „rumânească", „fără metod", 78 şcolari
3. două, „greceşte", „după metodul vechi", 25 şcolari
4. una, „franţuzească şi grecească", idem, 4 şcolari
5. una, „evreiască", idem, 10 şcolari
6. două pensioane de fete, 23 eleve.

Profesorul menţionează că în pensioane „pă lângă lucru, iconomia casnică, muzică şi danţu, se mai învaţă şi limbile următoare: rumâneşte, franţuzeşte, nemţeşte şi greceşte"[2].

Peste un an, prin porunca 223/1846, Eforia, pentru a cunoaşte şcolile particulare care funcţionau în oraşele din Ţara Românească, a cerut profesorilor şcolilor naţionale din reşedinţele de judeţ să întocmească, în urma unor inspecţii, o situaţie a lor. Ca urmare, Toma Serghiescu a inspectat şi a întocmit „catagrafie de toate şcoalele private şi pensioane, de orice limbă, ce se află în Piteşti, făcută după porunca Cinstitei Eforii a Şcoalelor cu no. 223 din anul 1846 martie în 30"[3]. Catagrafia ne oferă

---

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] O formă prescurtată a acestui articol, cu titlul *Biserica şi şcolile particulare,* a apărut în „Lumină lină", publicaţie de cultură şi învăţătură religioasă a Episcopiei Argeşului, anul III, 1992, nr. 4, p. 1, 7, tema fiind tratată sumar şi în articolul *Despre şcolile particulare din Piteşti şi din fostul judeţ Argeş în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în Argesis, Muzeul Judeţean Argeş, XI/2002, p. 491-4976. Descoperirea a noi documente la Arhivele Naţionale din Bucureşti ne-a îndreptăţit să reluăm subiectul, chiar dacă unele aspecte ale problemei se repetă.

[2] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (D.A.N.I.C), fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (M.C.I.P.), dos. 33/1845, f. 45-46.

[3] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 107 r -112 v.

date importante despre înfiinţarea acestor şcoli, despre învăţătorii care predau, despre metoda, conţinutul învăţământului şi nivelul de cunoştinţe al şcolarilor ş. a. De asemenea, el a cerut de la fiecare profesor sau învăţător o „apologhie“ din care să reiasă studiile pe care le aveau, în ce împrejurări au deschis şcoala, obiectele care se predau ş.a.

Prin adresa 96, din 28 aprilie 1846, Toma Serghiescu înaintează Eforiei catagrafia întocmită, din care aflăm că „în Piteşti să află opt aşezăminte didactice, în deosebite limbi, cu diferite metoade şi în feluri de grade“. De asemenea, în adresă menţionează că „le-am eczaminat în rând pe toate, dându-mi şi fiecare îmvăţător dovezi înscrise de ei însuşi, atât pentru cunoştinţele ce au, cât şi despre alte notiţii din sfera profesii lor“[4]. La catagrafia trimisă a anexat „apologhiile“ următorilor învăţători: Nicolae Mitilineu[5], Grigore Ardeleanu din 30 martie 1846[6], Dimitrie Românişteanu[7] şi Ioan Arghir din 28 martie 1846[8], Athanasie Popescu[9] şi Marcu Marinescu din 29 martie 1846[10]. Toate „apologhiile“ au fost scrise în limba română cu alfabet chirilic, cu excepţia celei a lui I. Arghiri care a fost scrisă în limba greacă. De asemenea, a anexat şi diploma de studii a lui Dimitrie Românişteanu eliberată, la 10 octombrie 1843, de Seminarul Mitropoliei din Bucureşti[11].

Prezentăm în continuare cele mai importante date referitoare la cele opt şcoli particulare care funcţionau în 1846 la Piteşti, potrivit raportului lui Toma Serghiescu şi „analoghiilor“ unora dintre profesori.

1. INSTITUTUL DE FETE KAROL BUHOLTZER

Deschis în anul 1843, în urma unei înţelegeri prin contract cu o parte din orăşeni, institutul era condus de Karol Buholtzer ajutat de soţia şi o cumnată a sa. În aşezământ „metodul… este oarecum după o sistimă regulată“, iar „gradul de naintarea fetelor la învăţătură“ este apreciat de inspector ca „binişor întru toate la trebuinţa pentru care s-au întocmit acest aşezământ“.

Cele 13 fete care frecventau institutul erau împărţite în trei „clasuri“, învăţând limbile română, greacă, franceză şi germana. La limba română învăţau cu Ioan Rădulescu, profesor la Şcoala Naţională din Piteşti, iar limba „nemţească“ cu Karol Buholtzer. Cu „voea părinţilor“, patru din fete învăţau „linba grecească vorbitoare“, iar nouă din ele învăţau limba franceză, ambele cu profesorul Grigore Ardeleanu, care, fiind român, „le tălmăceşte orice le predă şi în rumâneşte, însă după metodul vechiu“.

Cărţile care se foloseau în pension erau: Manual de silabism, de rugăciune, de catehism, Aritmetica, Geografia şi Istoria sfântă de F. Aaron - *pentru limba română,* Abecedare, Dialoguri, Gramatica şi alte Istorii morale - *pentru germană,* Abecedare, Dialoguri francezo-române, Magazin pentru copii, Telemah şi Gramatica lui Şapsal - *pentru franceză,* Abecedare, Dialoguri greco-române şi Eclogarii - *pentru greceşte.*

[4] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 104
[5] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 114 r.
[6] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 115 r.
[7] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 116 r.
[8] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 113, 115.
[9] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 118 r.
[10] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 119 r.
[11] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 117 r.

De asemenea, sub îndrumarea soţiei şi cumnatei lui Karol Buholtzer, fetele se mai îndeletniceau cu „iconomiea casnică şi la tot felul de lucrul şi cusături de lână", după cum mai învăţau „danţul şi muzica instrumentală (chitară)".

2. PENSIONUL DE FETE FANY REGELSBERG

Stabilită la Piteşti în anul 1830, Fany Regelsberg, de naţie nemţească, a fost timp de 12 ani „gubernantă pân deosebite case boiereşti", pentru ca la 1 mai 1843 să deschidă acest pension. Fiind bolnavă la data când Toma Serghiescu a inspectat şcoala, Fany Rgelsberg n-a prezentat nici un act de studiile urmate, dar se ştia că a „priimit îmvăţătura şi creşterea în Cloşterul de la Sibiu".

Cele 10 fete (trei interne şi şapte externe) învăţau limba „nemţească" cu Fany Regelsberg, limba „franţozească" cu Grigore Ardeleanu, şi „rumâneşte" cu Alecse, „un tânăr cu foarte puţine începuturi". Dacă la germană fetele deprinseseră „binişor a vorbi şi a citi", la franceză şi română erau de „un grad mai slab".

La cererea părinţilor unele fete învăţau clavirul cu un „artist care, în ceasuri deosebite, vine dă le dă lecţii". După aprecierea profesorului, metoda folosită „este mai mult o imitaţie de pension, fără disciplină".

Manualele folosite în pension erau: Manual de silabism, de rugăciune, de catehism şi Aaritmetica prescurtată - *pentru limba română*, Abecedar, Gramatică, Cărţi morale şi religioase - *pentru germană,* Abecedar francez-român, Dialoguri francez-român şi Magazin pentru copii - *pentru franceză.*

3. ŞCOALA GRECEASCĂ A LUI IOAN ARGHIR

Fără să se precizeze când a fost deschisă, şcoala era frecventată de 27 şcolari împărţiţi în trei clase. În clasa I se aflau 14 şcolari „începători, fără a le tălmăci nimic în româneşte, căci şi îmvăţătoru el d-abiea vorbeşte puţintel", cinci şcolari în clasul al doilea „să deprind la citit şi scris, asemenea fără tâlmăcire", şi opt în clasul al treilea „să îndeletnicesc la grămatică… şi la ecsplicarea sau traducere din scrisori elini în limba grecească vorbitoare".

Ioan Arghir folosea „sistimul vechi, neavând nici un fel de regulă la întocmirea şi îmvăţătura şcolarilor". Cărţile folosite erau: Alfabetariu, Pedagogia, Eclogarii, Elemente de istoria sfântă, Gramatica lui Vamva, culegere de scriitori elini Xenofon şi din scrierile Sf. Vasile cel Mare cuprinse în tomurile lui Patesa.

„Apologhia" lui I. Arghir a fost scrisă în limba greacă, la 28 martie 1846, în Piteşti, pentru a fi înaintată dascălului Şcolii Publice din Piteşti, Toma Serghiade (Fig.1). Din această „apologhie" aflăm că I. Arghiri s-a născut în Elada liberă şi a venit în Valahia acum patru ani, fără să fie nevoit să emigreze. Dascălul său a fost D. Bozadi, însă nu are diplomă, pentru că „nu a fost obiceiul să se dea". În afară de limba greacă, cunoştea limba italiană, iar limba locului o ştia „cât e nevoie să mă înţeleg cu elevii mei". Pentru funcţionarea şcolii nu avea o aprobare ministerială, fiind rugat de părinţii copiilor să le predea limba greacă, pentru care era plătit de către aceştia[12].

[12] Traducerea textului din limba greacă aparţine d-lui Aurel Radu, arhivist la Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

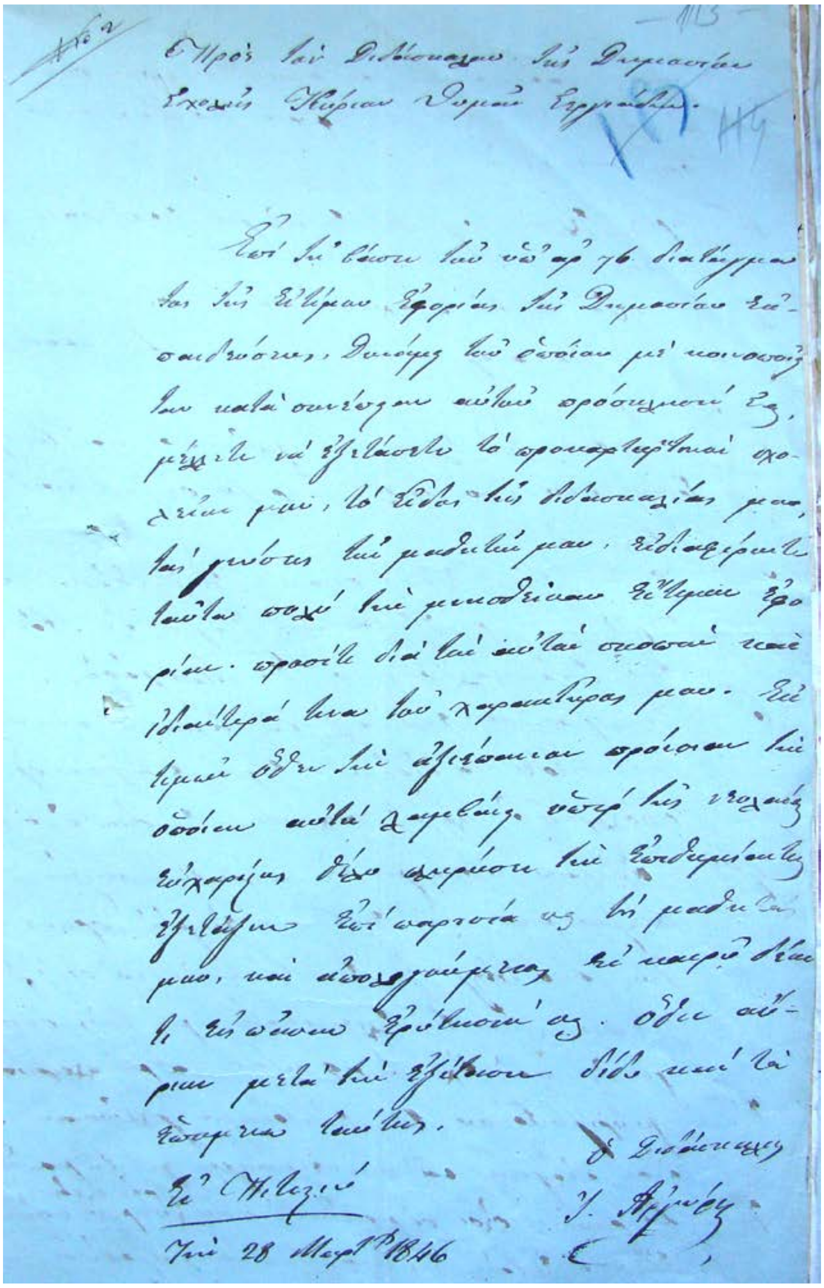

Fig. 1. 28 martie 1846. Fragment din „apologhia“ lui Ioan Arghiri.

4. ŞCOALA GRECEASCA A LUI NICOLAI NICOLAU MITILINEU

Născut în oraşul „Mitilini“ din Grecia, Nicolae Mitilineu a venit împreună cu unchiul său în 1800 la Iaşi, la vârsta de 12 ani. Aici a urmat Şcoala Domnească în limba greacă, având ca profesori pe călugării Grigorie şi Paisie, unde a „îmvăţat cetirea, scrierea, cu gramatică, şi parte din elineşti“. Tot aici, într-o şcoală particulară, a învăţat limba română.

În 1818 s-a mutat la Bucureşti unde a deschis o „şcoală privată de începători“ ce a funcţionat până în 1820, când s-a mutat la Piteşti. În urma unei înţelegeri cu orăşeni din Piteşti de a le învăţa copiii „limba grecească vorbitoare cu tălmăcirea în limba rumâniască“, a deschis o şcoală care a funcţionat „neîncetat, până în ziua de astăzi“ (1846 n. n.). Din „apologhia“ dată lui Toma Sergheescu, reiese că în 1846 Mitilineu avea 58 de ani. Întrucât la deschiderea şcolii „nimine nu m-au întrebat sau poprit“, nu ceruse voie de la vreo autoritate ca să deschidă şcoala (Fig. 2).

Tot din „apologhie“ aflăm că şcolarii din „clasul“ I deprindeau „silabismu pă pedagogii şi scrierea pă plăci… după model“, iar cei de „clasul al 2-lea“ învăţau pe abecedare greco-româneşti şi eclogarii traduse în româneşte, gramatica şi cele patru lucrări de aritmetică. „Metodul“ folosit de Nicolae Mitilineu „este cel vechiu cu tălmăcire în rumâneşte… dar acum m-am hotărât a introduce silabismu cel nou, luând pildă după metodul lui Lancaster ce să urmează în cele doă clasuri începătoare din şcoale normale“.

Inspectând şcoala, Toma Serghiescu a găsit zece şcolari care „nu sânt aşa înaintaţi“, cei mai buni citind „puţintel“, dar nu înţeleg gramatică. Cărţile pe care le aveau şcolarii în mâini erau: Abecedare greco-române, Pedagogii, Eclogarii şi Gramatica lui Lascar.

5. ŞCOALA LUI GRIGORE ARDELEANU

Din „apologhia“ prezentată lui Toma Serghiescu (Fig. 3), aflăm că Grigore Ardeleanu s-a născut in anul 1790 la Bucureşti, fiind de „naţie rumân“[13]. A studiat în capitala ţării, la Şcoala Domnească din Doamna Bălaşa, cu dascălii Dumitru Athanasie Vogoridie şi Vardalah Egipteanul, învăţând limba elinească, cu gramatica, aritmetica şi geografia. După obiceiul timpului, a învăţat „limba franţozească… la şcoale private“, afirmând că „aceste doaă limbi le cunosc fondamental“. Chiar şi Toma Serghiescu consemnează: „Acest îmvăţător este de trei limbi: rumâneşte, franţozeşte şi greceşte“.

Stabilit în Piteşti de 12 ani (1834 n. n.) s-a ocupat „neîncetat cu această meserie“, iar când a deschis şcoala nu l-a „poprit niminea ca să fi fost silit să le cer voe de la vreo autoritate“.

„Metodul“ folosit în şcoală „este vechi şi fără regulă sistematică“, iar cei trei elevi pe care-i „îmvaţă câte trele limbile arătate mai sus… întru toate sânt începători de tot“.

[13] Sub numele de Gligore Ardelean, apare şi în catagrafia oraşului Piteşti din 1838, cu familie în vopseaua „neagră“ În vârstă de 45 de ani, era căsătorit cu Anica, de 26 de ani, având şi o slujnică, Muşa, de 22 de ani, iar la „meşteşug“ este trecut „învăţător“. Dar spre deosebire de „apologhia“ din 1846, unde se declară de „naţie rumân“, în catagrafie, la rubrica „neam“, este trecut „grec“, lucru pe care nu-l putem explica (DANIC, fond Catagrafii 1838, partea I, 46/1838, p. f. 48 r-69 r, poziţia 98).

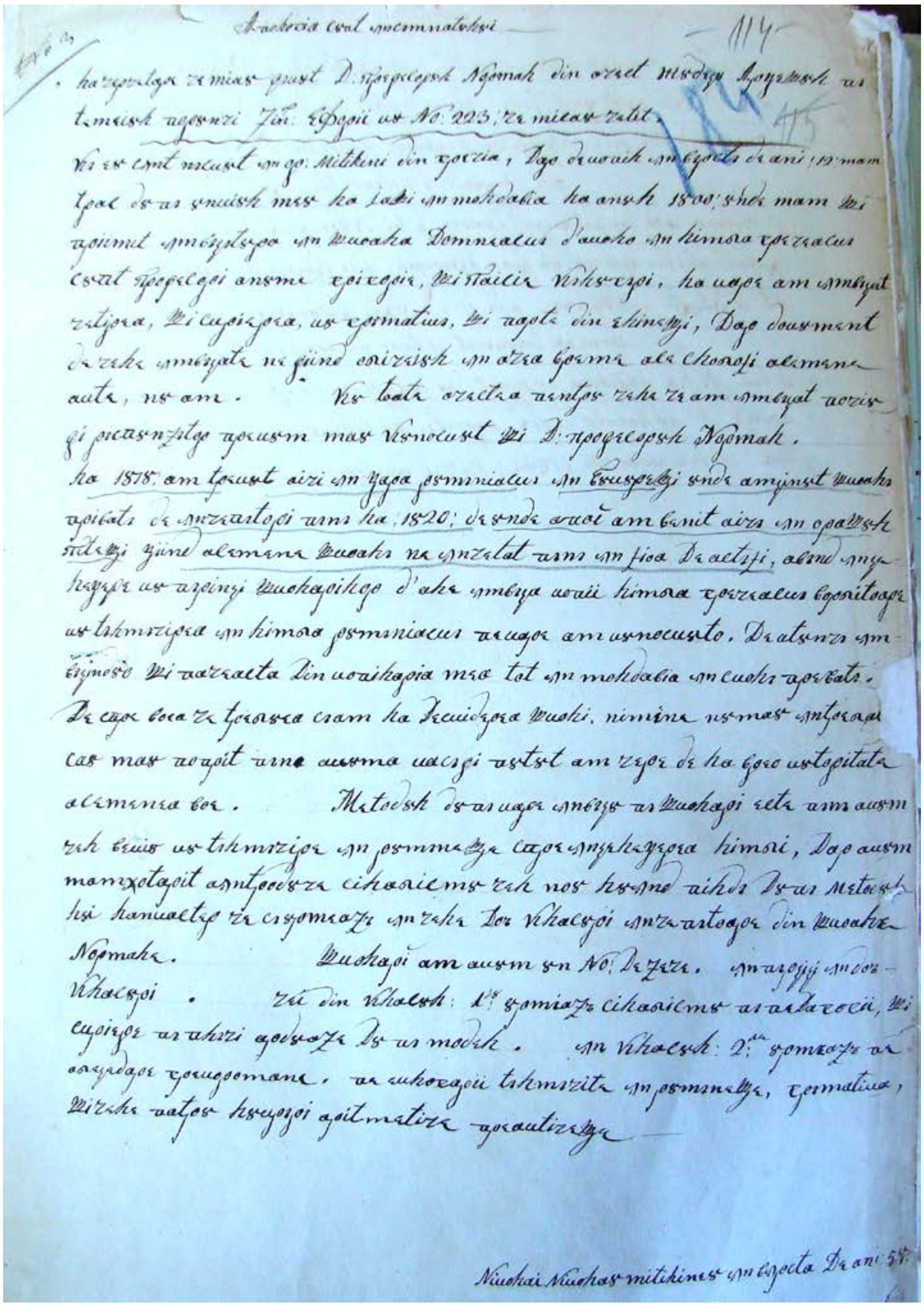

Fig. 2. 30 martie 1846. „Apologhia“ lui Nicolae Nicolau Mitilineu.

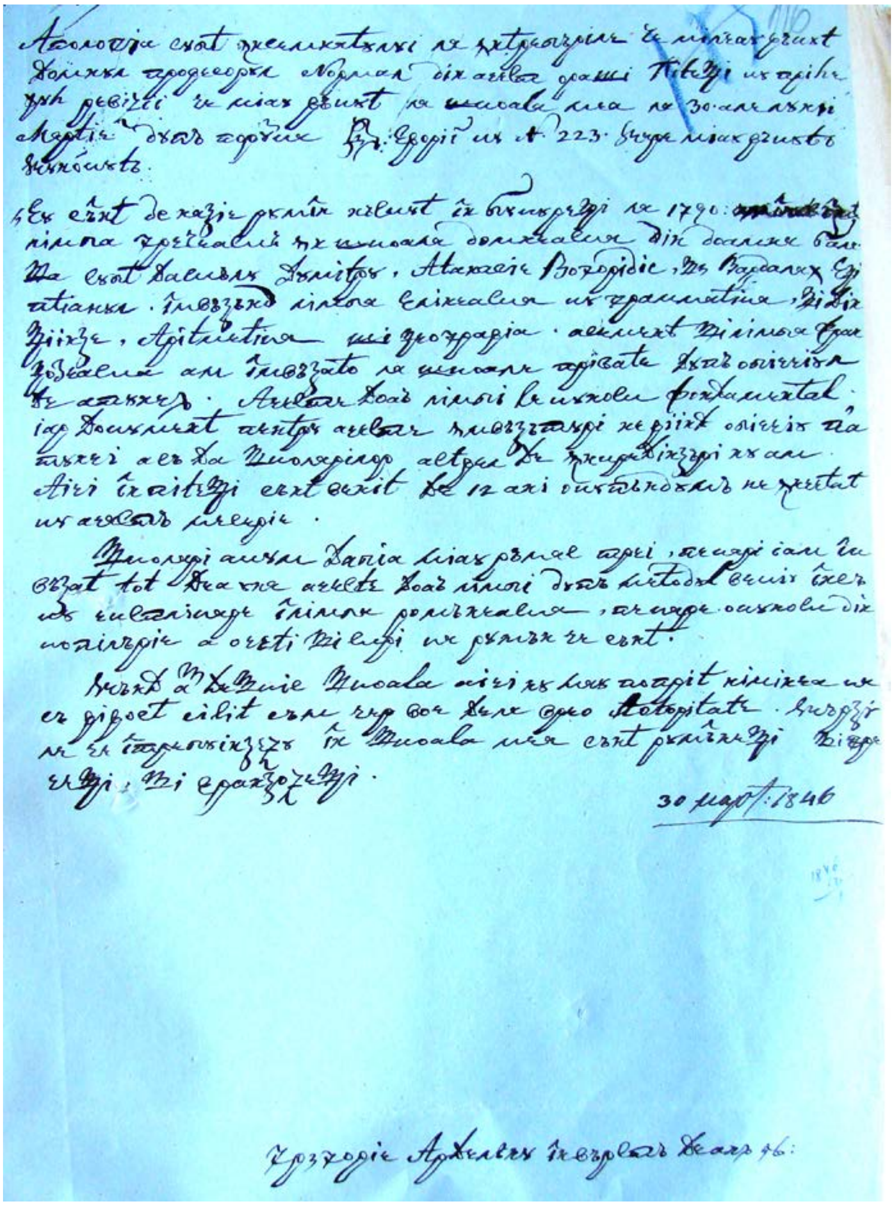

Fig. 3. 30 martie. „Apologhia" lui Grigore Ardeleanu.

Cărţile celor trei şcolari erau: Manual de silabism, de catehism, Geografie, Gramatică - *pentru limba română,* Abecedar de Aristia, Gramatica lui Şapsal - *pentru limba franceză,* Abecedar, Gramatică lui Vamva, Elemente de pedagogie şi alegere de lecţii elineşti - *pentru limba elină.*

6. ŞCOALA ROMÂNEASCA DE LA BISERICA SF. VINERI A LUI DIMITRIE ROMÂNIŞTEANU

Inspectat la 28 martie 1846 de către Toma Serghiescu, Dimitrie Românişteanu, „învăţători privat la biserica Sfânta Vineri şi cântăreţiu la numita biserică“, a prezentat profesorului, pe lângă „aploghia) sa, şi diploma de studii eliberată la 10 octombrie 1843 de Seminarul Sfintei Mitropolii din Bucureşti, semnată de Nicolae Bălăşescu, profesor de istoria bisericească, teologia morală şi logică, şi de profesorul seminarului, Zaharia Boerescu.

Fiu al diaconului Radu din satul Româneşti, judeţul Muscel, de unde şi numele Românişteanu, tânărul Dimitrie, care în 1843 avea 23 de ani, a urmat între 1836 şi 1841 cursurile seminarului menţionat „dând dovezi de aplicaţie şi de înnaintare atât în ecsamenile private cât şi în cele generale“. Calificativele acordate în Seminar au fost: catehismul creştinesc - bine, istoria vechiului şi noului testament - bine, gramatica românească şi stil - bine, geografia politică şi bisericească - bine, aritmetica - bine, moralul creştinesc - bine, teologia dogmatică - bine, teologia pastorală - bine, arheologia biblică-bine, istoria bisericească - bine, logica pură - binişor, din scrisoare - bine, tipic şi cântări bisericeşti - prea bine. În Diplomă se menţionează că „purtarea morală… o au avut bună şi întru toate potrivită cu legile sholastice“ (Fig. 4).

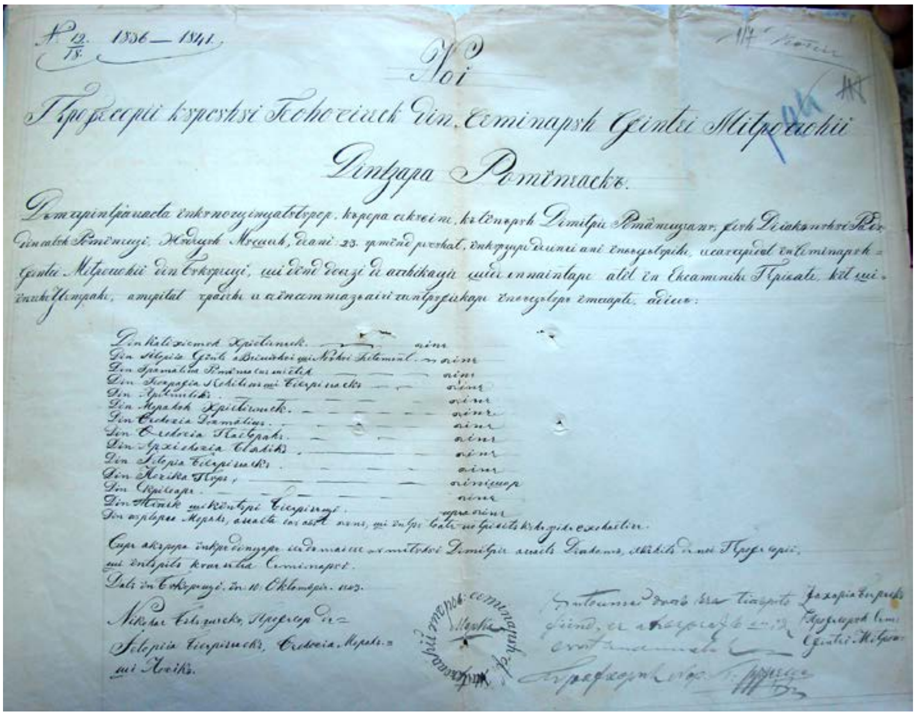

Fig. 4. Actul de studii al lui Dimitrie Românişteanu.

După terminarea Seminarului a venit la Piteşti unde a deschis şcoala, la 15 ianuarie 1841, la biserica Sfânta Vineri, unde era cântăreţ, „nefiind poprit de nimini, ca să fi putut să cer voe vreunei autorităţi, decât… propunerea mahalagiilor".

Cei 51 de şcolari erau împărţiţi în două clase: 30 în „clasul întâi", care se „îndeletnicesc unii numai la început de citire, fără a şi scrie, iar alţii neavând cărţi să deprind a ceti pă scrieri de mână", şi 21 în „clasul al II-lea", care „unii citesc pă istorii, testamente şi catehisme, iar alţii pă ceasloave şi psaltirii". În privinţa scrisului, unii scriu după caligrafii, iar alţii „îmvaţă a scri după sistemul vechi (ciocoeşte)".

În privinţa metodei, în „apologhie" învăţătorul arată că „metodul… este cel nou, pentru care mă voi sili a imita cât voi putea pă cel ce să întrebuinţează în clasul I-iu şi al II-lea din şcoala normală", dar profesorul în raportul său menţionează că numai „la silabism întrebuinţează puţin metodul nou, iar almintrelea în toate nu are numitul îmvăţător vreun metod sistematic introdus în şcoala sa, pentru că nu ştie însuşi cum să-l întocmească, ca să-l urmeze".

Cărţile pe care profesorul le-a văzut în mâna şcolarilor erau: Manual de silabism, de catehism, Istoria sfântă, Ceaslovul şi Psaltirea.

În privinţa nivelului şcolarilor la învăţătură, profesorul menţionează că „numai cinci-şase am găsit mai înaintaţi la citire, scriere şi puţintel din catihism şi din aritmetică adunarea şi scăderea".

7. ŞCOALA ROMÂNEASCĂ DE LA BISERICA SF. ILIE A LUI ATHANASIE POPESCU

Fiu de preot, Athanasie Popescu, născut la Piteşti, aşa cum reiese din „apologhia" sa, ştia să citească, să scrie, „ceva din cele patru lucrări de aritmetică şi cântările bisericeşti, după meşteşugul psaltichii". Înainte de 1 decembrie 1845, când a deschis şcoală în curtea bisericii Sf. Ilie, unde era cântăreţ, a învăţat copiii la el acasă. Pentru deschiderea şcolii, Athanasie Popescu mărturiseşte că „nu mi-au făcut nimini cunoscut mai nainte că trebuie să-m cer voe de undeva".

În „apologhie" mărturiseşte că şcoala era frecventată de 24 de copii, „care sumă nu stă într-una totdeauna" şi că şcolarii învăţau: „citirea pă manual de silabizm, de catihizm, pă ceasloave, pă psaltirii şi pă orice cărţi le cumpără părinţii… scrierea care pă tăbliţe de piiatră şi care pă hârtie… cântări bisericeşti, cei mai mulţi practiceşte şi dintrânşii pă meşteşugul psaltichii" (Fig. 5).

Cu ocazia inspecţiei, profesorul constată că „eczaminându-i e-am găsit foarte neregulaţi, neînnaintaţi la scris şi cetit şi fără nici o sistemă metodică", iar manualele erau de silabism, catehism, ceaslov şi psaltiri.

8. ŞCOALA ROMÂNEASCA DE LA BISERICA MAICA PRECISTA MAVRODOLU A LUI MARCU MARINESCU

Născut în Piteşti şi cântăreţ la biserica Maica Precista, Marcu Marinescu a deschis şcoala la 16 februarie 1846 şi „fiindcă nu am fost poprit de nimini la deschiderea aceştii şcoli,… nu m-am îndreptat către vreo autoritate cu hârtie pentru cererea de voie". Şcoala funcţionase şi mai înainte, dar din cauza morţii învăţătorului se închisese.

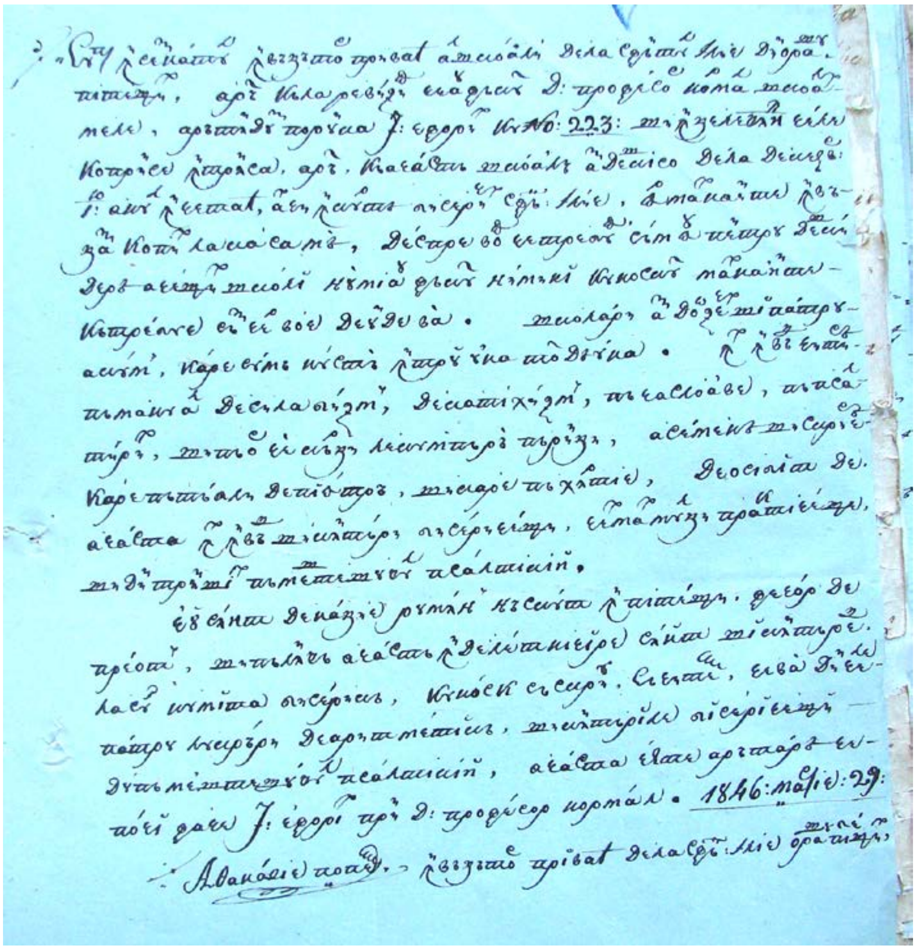

Fig. 5. 29 martie 1846. „Apologhia“ lui Athanasie Popescu.

Cunoştinţele lui Marcu Marinescu, după constatarea lui Toma Sergheescu, constau din a „ceti, şi a scrie puţintel“, iar în „apologhia“ sa menţionează că ştia „patru lucrări din aritmetică, cântările bisericeşti, după metodul musichii noi“ (Fig. 6).

Cărţile după care învăţau şcolarii erau: Manual de silabism, de rugăciuni, de catehism, Istoria sfântă. Cei 16 şcolari care frecventau şcoala învăţau „neregulat, fără nici un metod sistemtic, decât la citit şi la scris imitează puţintel clasurile începătoare din Şcoala normală“.

În privinţa nivelului la învăţătură, profesorul menţionează că „nici în această şcoală nu s-au văzut şcolari înaintaţi bine la cetit şi la scris“.

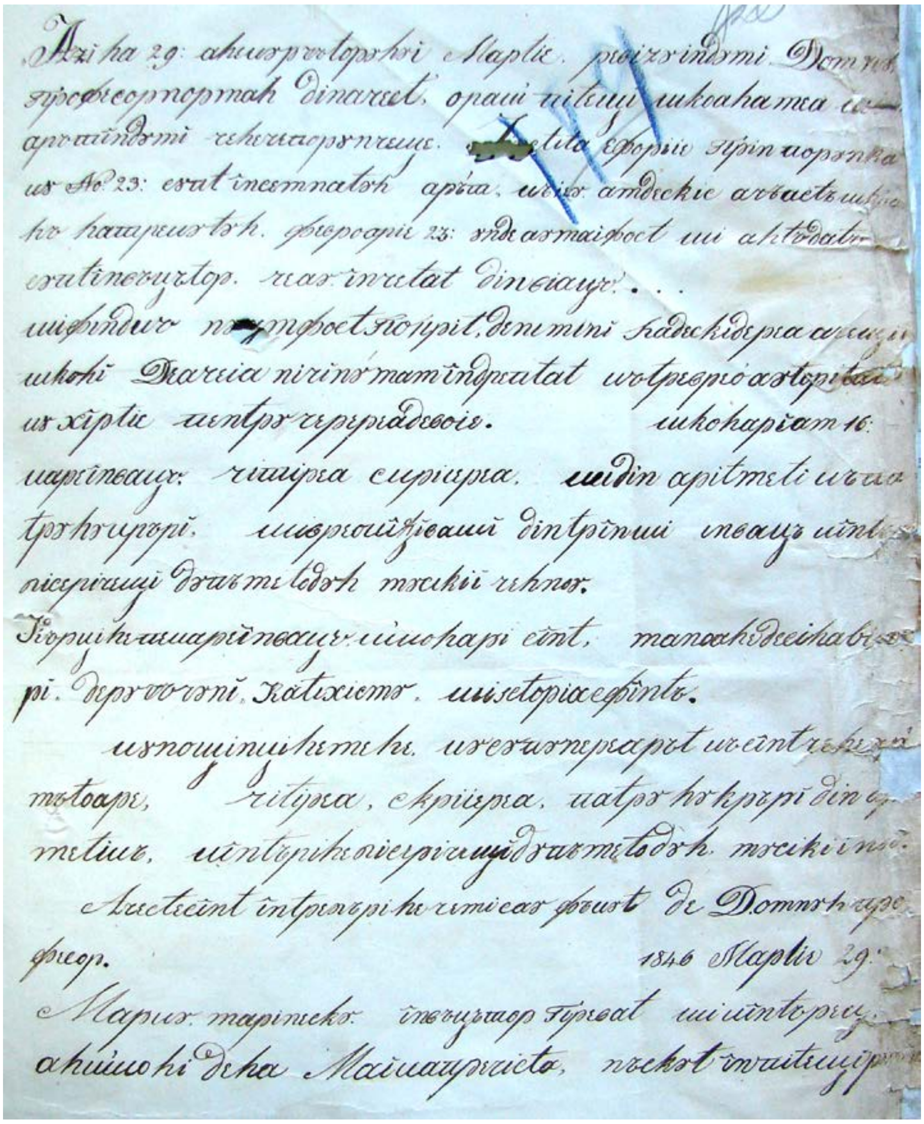

Fig. 6. 29 martie 1846. „Apologhia“ lui Marcu Marinescu.

Din raportul înaintat Eforiei, de către Toma Serghiescu, la 28 aprilie 1846, ca şi din „apologiile“ profesorilor, se poate constata că la această dată funcţionau în Piteşti opt şcoli particulare: trei pe lângă bisericile din oraşe, fiind deschise de cântăreţii acestora, iar pentru celelalte cinci nu se precizează localurile unde îşi desfăşurau activitatea.

Dacă în cazul a două aşezăminte (Karol Buholtzer şi Fany Regelsberg) se menţionează că erau destinate fetelor, pentru celelalte nu se indică nimic, însă, cu siguranţă, aici predominau băieţii, numărul total al şcolarilor din cele opt şcoli fiind de 141.

Din cei opt dascăli, doi (Karol Buholtzer şi Fany Regelsberg) erau germani, doi (Nicolae Mitilineu şi Ioan Arghir) erau greci, şi patru români (Dimitrie Românişteanu, Marcu Marinescu, Athansie Popescu, Grigore Ardeleanu). Dintre ei, prin studiile pe care le urmaseră, se remarcă Nicolae Mitilineu şi Grigore Ardeleanu, ultimul predând, în afară de şcoala sa, şi în pensioanele lui Karol Buholtzer şi Fany Regelsberg.

In privinţa conţinutului învăţământului, în cele două pensioane accentul se punea pe însuşirea de către fete a unei culturi care să le permită intrarea în societate şi a unor cunoştinţe practice ca să poată deveni soţii şi mame bune, în şcolile greceşti pe însuşirea acestei limbi, iar în cele patru şcoli româneşti, prin învăţarea cititului, scrisului şi a celor patru operaţii aritmetice, se urmărea pregătirea tinerilor pentru cerinţele de atunci ale societăţii.

După primirea catagrafiei, Eforia scrie lui Toma Serghiescu, la 3 iunie 1846, că „întreprinzătorii pensionatelor de fete precum şi îmvăţătorii" şcolilor particulare pot ţine asemenea aşezăminte, cu condiţia respectării mai multor obligaţii. Astfel, copiii trebuiau să înveţe după cărţile trimise de Eforie, iar învăţătorii erau datori, ca pe lângă limba străină, să introducă „în şcoalele lor şi învăţătura citirii şi scrierii în limba rumânească, întrebuinţând pentru aceasta metodul şcoalilor publice".

De asemenea, şcolarii urmau să dea examen public, o dată pe an, la care puteau să participe atât părinţii cât şi Comitetul de inspecţie, iar prin profesorul Şcolii Normale învăţătorii trebuiau să trimită Eforiei cataloage cu numele copiilor şi „gradul învăţăturii"[14].

Funcţionarea în 1846 la Piteşti, în afară de Şcoala Normală, a opt şcoli particulare, frecventate de 141 de elevi, denotă înţelegerea de către părinţi a menirii acestor aşezăminte care trebuiau să-i pregătească pe copiii pentru viaţă, dar şi nivelul de cultură existent în acest oraş.

THE PRIVATE SCHOOLS FROM PITEŞTI IN 1846

Abstract

The National School opened in 1833 and eight private schools (two academies for young ladies run by Karol Buholtzer and Fany Regelsberg, two Greek schools run by Ioan Arghiri and Nicolai Nicolau Mitilineu, and four Romanian schools run by Grigore Ardeleanu, Dimitrie Românişteanu, Athanasie Popescu and Marin Marinescu) were functioning in Piteşti in 1846. Three of the Romanian schools functioned with the churches S. Vineri, S. Ilie (Saint Elijah), and Maica Precista Mavrodolu.

[14] D.A.N.I.C., M.C.I.P., dos. 33/1845, f. 120.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

CINCI INSPECŢII ÎNTREPRINSE ÎN ANUL 1882 ÎN COMUNELE JUDEŢULUI ARGEŞ, DE PREFECTUL COLONEL ALEXANDRU A. BUDIŞTEANU (1836-1919)

MARIUS PĂDURARU[*]

Alexandru Budişteanu s-a născut la 10 iunie 1836 în oraşul Râmnicu Vâlcea, situat la acea dată, din punct de vedere administrativ, în plasa Ocolul, judeţul Vâlcea, fiind unul din cei unsprezece copii ai serdarului Alexandru (Alecu) Budişteanu[1] şi ai Elenei Bârsescu[2]. Dintre copii doar şapte vor supravieţui: Alexandru, cel mai mare dintre băieţi, Constantin, Nicolae (toţi trei vor ajunge generali), Sevasta, Elena, Mariţa şi Zoiţa.

Colonelul Alexandru Budişteanu

Ca marea majoritate a băieţilor ce proveneau din familii boiereşti a îmbrăţişat cariera armelor. Astfel, la 7 aprilie 1854 a fost încorporat elev la Şcoala Militară, o dată cu fratele său mai mic, Constantin Budişteanu. La 7 aprilie 1856 a fost numit sublocotenent, fiind arondat Regimentului 1 Infanterie. La 23 august 1859 a fost mutat în Regimentul 2 Infanterie, unitate unde a fost avansat locotenent, la 6 noiembrie acelaşi an. Cu acelaşi grad, a fost mutat la 16 ianuarie 1861 la Regimentul 7 Infanterie, dată la care a fost numit comandant de companie, funcţie echivalentă gradului de căpitan, la care a fost înaintat la 6 iunie 1862.

La 2 octombrie 1867 a revenit la Regimentul 1 Infanterie, dată ce coincide cu avansarea sa la gradul de maior. În această lună, prin autorizaţia Ministerului de Război nr. 12943, s-a căsătorit cu Ecaterina, născută Rosetti, fost prefect al Poliţiei Capitalei. Cei trei băieţi ai familiei, Dimitrie, Alexandru şi Radu, nu vor

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Cel din urmă fiu al logofătului Şerban Budişteanu şi al jupânesei Bălaşa, sora slugerului Ştefan Lupoianu din Târgovişte.
[2] Fiica şetrarului Costache Bârsescu şi a Marghioalei C. Bârsescu, născută Porovineanu.

urma, spre dezamăgirea tatălui lor, cariera militară. La data căsătoriei, Alexandru Budişteanu avea domiciliul în Bucureşti, plasa Dâmboviţa, judeţul Ilfov.

Cariera sa militară continuă cu transferarea la 1 octombrie 1868, la Corpul de Stat Major. La 5 mai 1871 a fost mutat în Ministerul de Război, unde, la 16 mai 1871 a devenit Director de Servicii, funcţie ce necesita gradul de locotenent-colonel, pe care-l va primi la 5 ianuarie 1872. În 1877, la 1 martie, a fost numit director general provizoriu, în cadrul ministerului, iar la 6 aprilie acelaşi an, comandantul Pieţei Bucureşti. La 8 aprilie 1877 a fost avansat colonel.

Cu acest grad, în fruntea Regimentului 2 Infanterie de linie, participă la Războiul de Independenţă (1877-1878). De asemenea, fraţii săi, Constantin (rănit pe front) şi Nicolae, precum şi vărul Ioan Budişteanu, îşi slujesc ţara în acest război.

După ce la 20 aprilie 1880 a fost numit membru în Comitetul Permanent al Consiliului Superior, la 1 august 1880 a intrat în rândurile ofiţerilor Regimentului 4 Dorobanţi Argeş. La 1 iulie 1881 a intrat în concediu, de atunci şi până la 1 februarie 1883 fiind prefect al judeţului Argeş. De la această dată, ocupând însă efectiv postul la 16 martie 1883, a fost avansat şef de stat major al Corpului 2 Armată. La 16 aprilie 1884 a fost numit din nou comandantul Pieţei Bucureşti, iar la 16 aprilie 1889 comandantul Regimentului 2 Linie. La 16 aprilie 1890 a fost trecut „în poziţie de retragere“ prin decretul nr. 1220 de la 9 aprilie acelaşi an, stabilindu-şi domiciliul în oraşul Bucureşti. La 16 octombrie 1895 a fost înscris între ofiţerii de rezervă ai Regimentul Mihai Viteazul, iar la 24 februarie 1901 la Regimentul Prahova nr. 7, pentru ca la 1 mai 1905 să fie „şters din controalele armatei pentru limită de vârstă”.

Bust expus la Muzeul Judeţean Argeş, reprezentându-l pe generalul Alexandru Budişteanu, operă a sculptorului G. Horth - 1913.

Prin Înaltul Decret nr. 4445 din 1 ianuarie 1907 a fost avansat general de brigadă în retragere.

Între distincţiile şi ordinele primite de-a lungul carierei militare amintim:

- semnul onorific de argint pentru serviciul militar de 18 ani împliniţi;
- Ofiţer al ordinului „Steaua României”, numit prin Decretul nr. 3 din 1 ianuarie 1878;
- semul onorific de aur, pentru serviciul militar de 25 ani;
- ordinul „Coroana României”, clasa a III-a, distincţie acordată prin Decretul nr. 3315 din 31 decembrie 1886;
- Mare Ofiţer al ordinului „Coroana României”, numit prin Înaltul Decret nr. 1940 din 1909[3].

[3] Centrul de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, fond *Direcţia cadre învăţământ - ofiţeri infanterie activi*, vol. 1, f. 186; *Anuarul oficial al Armatei Române pe anul 1896, (cuprinzând toate mutaţiile făcute până la 16 iulie (inclusiv) 1896)*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1896, p. 483; vezi şi

Între 1875-1910 i-au apărut mai multe cărţi, precum: *Cartea soldatului de infanterie*; *Petrolul*; *Observaţii la legea minelor*; *Cestiunea puţurilor arteziene din România*.

Generalul Alexandru Budişteanu a fost, totodată, şi un celebru colecţionar de antichităţi, ale cărui colecţii de ceasornice, pendule vechi, medalii româneşti ori inele, au stârnit în epocă un mare interes din partea specialiştilor, fiind printre cele mai valoroase obiecte de acest gen din ţară. O parte din pendule − 20 de piese − au fost donate, în 1909, Muzeului Naţional de Antichităţi, colecţia de ceasornice de buzunar, formată din 225 de piese, fiind achiziţionată de aceeaşi instituţie la un preţ modic.

Ca prefect al judeţului Argeş, colonelul Alexandru Budişteanu a fost numit la propunerea ministrului de interne C. A. Rosetti – socrul său –, în locul lui Paul Stătescu, transferat. Dincolo de legătura de rudenie, între motivele ce au determinat această alegere a ministrului de interne – fost şef al poliţiei Piteşti –, considerăm că profesionalismul şi conştiinciozitatea colonelului Budişteanu, demonstrate pe deplin pe timpul cât a ocupat această înaltă funcţie, au primat.

Propunerii făcute la 30 iunie 1881, regele Carol I i-a dat curs a doua zi, 1 iulie, numindu-l pe colonelul Alexandru Budişteanu prefect al judeţului Argeş, prin Înaltul Decret nr. 1730[4].

În ceea ce priveşte activitatea desfăşurată de prefectul Alexandru Budişteanu, s-au păstrat şi informaţii despre cele cinci inspecţii efectuate în treizeci şi şase din cele o sută de comune ale judeţului, la care se adaugă inspectarea aparte a şapte şcoli rurale, toate aceste vizite desfăşurându-se între iunie-decembrie 1882.

Astfel, în luna iunie au fost inspectate comunele: Valea Mărului, Merişani, Vâlcele, Borleşti-Vărzari, Dobrogostea-Negovani, Bascov-Fleşti, Găvana-Valea-Rea, Budeasa, Groşi, Cocu-Popeşti, raportul fiind expediat Ministerului de Interne la 21 iulie 1882[5]. În iulie au fost inspectate cincisprezece comune: Buneşti, Cacaleţi-Zărneşti, Bădiceni, Băiculeşti, Măniceşti, Tutana, Săpata de Sus, Săpata de Jos, Cerbu, Găleşeşti, Costeşti, Şerboeni, Ioneşti, Băseni şi Teleşti, iar în august zece: Băbana, Slătioarele, Richiţelele de Sus, Richiţelele de Jos, Colţu-Ungheni, Stolnici, Martalogi, Hârseşti, Căcărezeni şi Cochineşti. Cele şapte şcoli comunale au fost inspectate patru în noiembrie şi trei în decembrie[6].

După citirea celui dintâi raport, la 28 iulie, ministrul C. A. Rosetti s-a adresat prefectului de Argeş, fiind mulţumit de modul în care s-au derulat inspecţiile, arătând că acestea : „… cuprind tot ce merită a atrage luare aminte, sunt complete şi în spiritul votului…”. Prefectul era rugat să insiste să se dea slujitorilor bisericii toate cele 17 pogoane cuvenite, potrivit articolului 14 al legii rurale, să se sporească veniturile comunei Valea Mărului, căci suma de 1031 lei era „ridicolă” pentru o populaţie de peste 800 de suflete, şi să se încaseze excedentele bugetare, chestiune ce trenase în multe localităţi rurale[7].

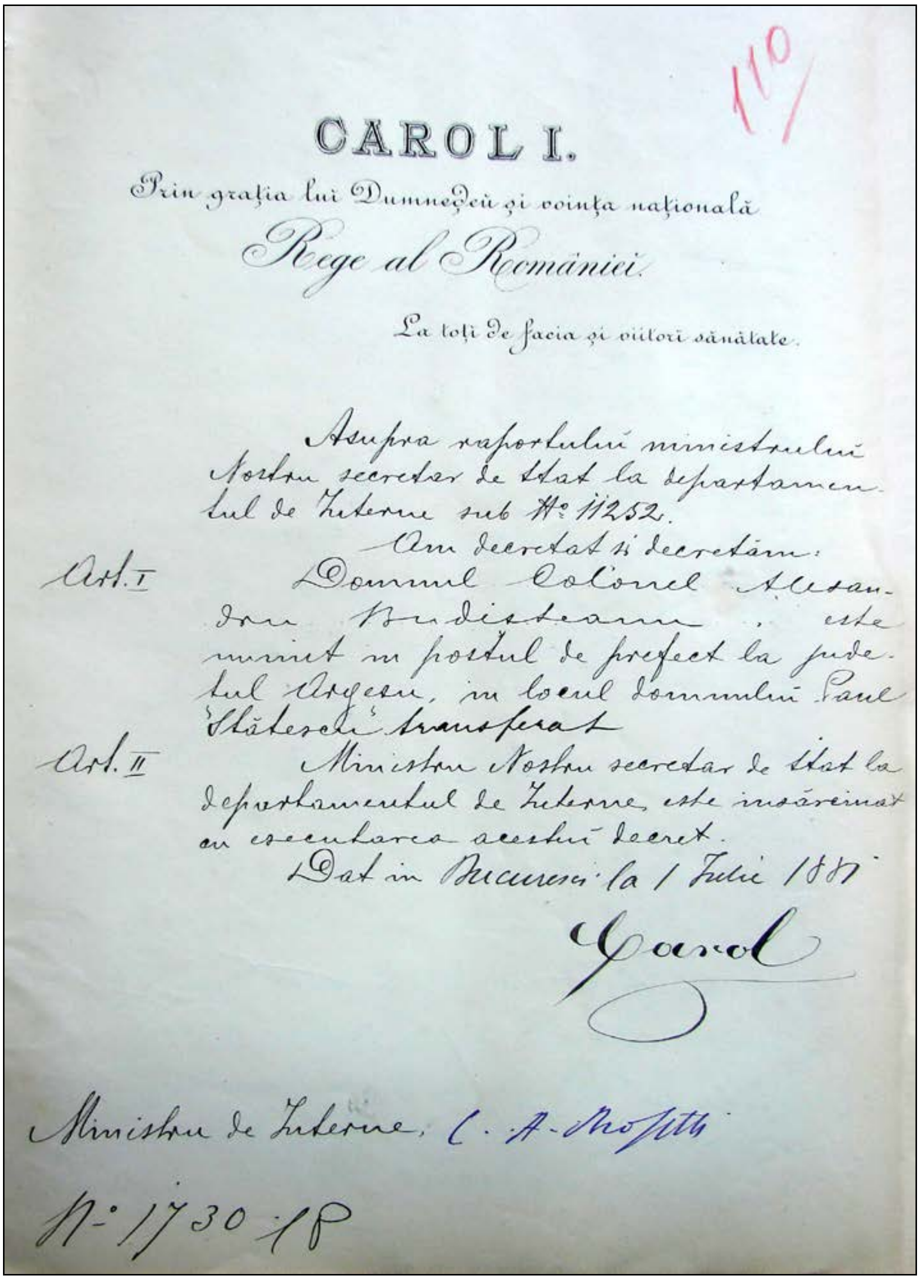
Col. (r) Dumitru Roman, *Urmaşii căpitanului Pană de la Budeasa,* la: http://www.altfel.info/magazin/familii/urmasii_capitanului.shtml.

[4] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare se va utiliza sigla D. A. N. I. C.), Ministerul de Interne (în continuare se va utiliza sigla M. I.), dos. 11/1881, ff. 108^r-110^r.

[5] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, f. 1^r.

[6] A se vedea Anexele IV şi V.

[7] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, f. 5.

110

CAROL I.

Prin graţia lui Dumnedeŭ şi voinţa naţională

Rege al României

La toţi de facia şi viitori sănătate.

Asupra raportului ministrului Nostru secretar de Stat la departamentul de Interne sub No 11252.

Am decretat şi decretăm:

Art. I Domnul Colonel Alexandru Budisteanu, este numit în postul de prefect la judetul Argesu, în locul domnului Paul Stătescu transferat

Art. II Ministru Nostru secretar de Stat la departamentul de Interne, este însărcinat cu executarea acestui decret.

Dat în Bucuresci la 1 Iulie 1881

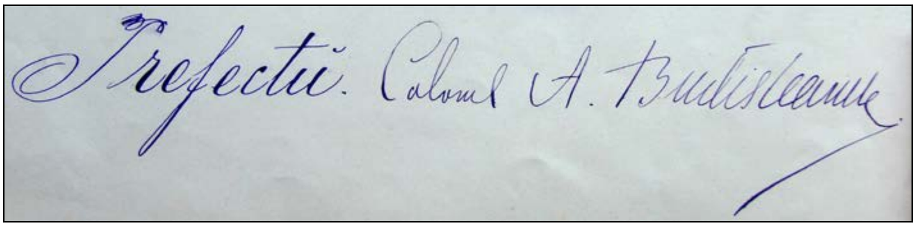
Carol

Ministru de Interne, C. A. Rosetti

N° 1730/18

Înaltul Decret nr. 1730/1 iulie 1881 prin care regele Carol I îl numeşte pe col. Alexandru Budişteanu prefect al judeţului Argeş (D. A. N. I. C., M. I., dos. 11/1881, f. 110^r^).

Evident, ministrul de interne, în urma acestor rapoarte, îşi informa, la rândul său, colegii de cabinet, asupra problemelor ce ţineau de respectivul minister. Astfel, la 18 august 1882, ministrul instrucţiunii publice şi al cultelor era informat despre neregulile şcolilor din Bădiceni şi Săpata de Sus, precum şi despre dorinţa locuitorilor din Costeşti de a li se înfiinţa o şcoală de fete[8].

Semnătura prefectului col. Alexandru Budişteanu pe raportul din 21 iulie 1882 (D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, f. 34ᵛ).

Chiar dacă rapoartele nu sunt mereu unitare, anumite aspecte fiind uneori doar punctate sau chiar omise, ele conţin principalele coordonate specifice unei comune rurale la acea vreme şi anume: amplasarea în judeţ cu precizarea timpului ori a distanţei parcurse cu trăsura faţă de prefectură, subprefecturi, ori o altă comună învecinată, numărul şi starea de sănătate a populaţiei, sporul demografic, principalele instituţii (primăria, şcoala şi biserica), numărul animalelor şi starea lor de sănătate, situaţia recoltelor, bugetul, cârciumile şi drumurile.

Din păcate, concluziile, notate pentru fiecare comună în parte, nu sunt întotdeauna cele mai bune. Aşa cum o arată cele cinci rapoarte, ale căror texte le vom reda în continuare, starea majorităţii comunelor rurale ale judeţului Argeş era doar „mulţumitoare". Multe dintre primării erau mici, întunecoase, acoperite cu coceni de porumb. Cât despre localurile de şcoală, acestea erau de multe ori inferioare celor de primărie şi, ceea ce era mai grav, mulţi învăţători nu se ridicau la înălţimea menirii lor. Deşi, mai întotdeauna, nu se indică numele dascălului, nivelul învăţăturii şcolarilor este caracterizat prin epitete precum „bun" sau „rău". Cum în acea vreme, majoritatea şcolilor săteşti aveau un singur dascăl, studiind arhivele acestor instituţii, pentru fiecare sat în parte, sau consultând unele anuare ale vremii, nu e greu de identificat aceşti învăţători.

[8] *Ibidem*, f. 12ʳ. La Costeşti se înfiinţase o şcoală de fete foarte probabil la sfârşitul anului 1876 - începutul anului 1877, învăţătoare fiind Elisa Niculescu. În 1880 şcoala devenea mixtă (D. A. N. I. C., Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dos. 289/1887, f. 4ᵛ; Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale - Argeş, Şcoala Primară Costeşti, dos. 1/1921, f. 3ʳ).

ANEXE[**]

I

21 iulie 1882. Raport asupra inspecţiei din luna iunie[9]

„**Comuna Valea Mărului**[10]. Această comună, compusă din 4 cătune[11], este situată pe malul stâng al râului Argeş, şi la o distanţă de 1 ½ oră cu trăsura, de la Piteşti spre nord.

Populaţia sa este de 825 suflete, din care 325 bărbaţi şi 500 femei.

De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii iunie sunt 6 naşteri, 6 morţi şi 4 căsătoriţi.

Primăria. Localul de primărie este rău, şi cancelaria am găsit-o că este binişor ţinută. Excedentele bugetare nu sunt încă bine alese.

Şcoala. Localul este destul de bun, are însă trebuinţă ca pardoselile să fie reparate, ceea ce am şi recomandat comunei. Mobilierul şi obiectele de şcoală aveam trebuinţă de reparaţie. Şcoala a fost frecventată de 25 elevi şi nici o fată.

Am căutat să mă informez despre aptitudinea învăţătorului, şi după relaţiile ce am primit, am văzut că el se ocupă cu mersul regulat al şcolii.

Biserica. În această comună este numai o biserică cu 1 preot şi 2 cântăreţi. Starea bisericii este rea, şi n-are în stăpânire toate pogoanele cuvenite după legea rurală. În această privinţă, am cerut epitropiei bisericii şi comunei, a lua măsuri, atât pentru repararea ei, cât şi a se urmări la cine <se cuvin> de drept pogoanele, ce nu le are încă deplin.

Vitele. Starea sănătăţii vitelor era bună; în comună sunt 125 boi, 200 vaci, 46 viţei, 4 cai, 14 iepe, 20 capre şi 66 porci.

Recoltele. Starea recoltelor şi a pomilor roditori este bună. Creşterea gândacilor de mătase n-a mers bine.

Starea sanitară. Această comună a fost inspectată de medic şi vaccinator, cu toate acestea am găsit mai mulţi copii nevaccinaţi; starea sanitară a locuitorilor este bună.

Veniturile. Această comună are un venit de 1031 lei, 24 bani şi cheltuielile sunt de lei 1015, bani 8.

Cârciumile. În comună sunt trei cârciumi care se ţin de ţărani.

Şoselele. Lucrările de şosele le-am găsit puţin înaintate, pentru care am luat măsuri a se grăbi facerea şoselei comunale.

În general, starea acestei comune este puţin mulţumitoare, pentru care am atras atenţiunea subprefectului şi primarului.

[**] Textul a fost adaptat limbii române contemporane; intervenţiile noastre au fost puse în paranteze unghiulare.

[9] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 1r-4v; 33r-34v.

[10] În prezent sat în com. Budeasa, jud. Argeş.

[11] Valea lui Neagu, Linia-Zisului, Caloteşti, Ciobotea.

Comuna Merişani[12]. Această comună se alcătuieşte din 4 cătune[13] şi este situată la o distanţă 1 ¼ oră de Piteşti spre nord şi pe şoseaua Piteşti-Curtea de Argeş. Populaţia este de 487 suflete, din care 252 bărbaţi şi 235 femei.

Primăria. Localul este mic şi are trebuinţă de reparaţii, pentru care am cerut a se lua măsurile de îmbunătăţire. Inspectându-i cancelaria, am găsit că este destul de bine ţinută. În privinţa noilor măsurători de greutate şi capacitate, pe care le-am găsit rău ţinute, am dat cuvenitele ordine.

Şcoala. Localul de şcoală este destul de bun, având trebuinţă numai de mici reparaţii. Şcoala a fost frecventată în timpul anului şcolar de 25 elevi şi instrucţiunea lor a mers binişor. Obiectele de şcoală sunt bune.

Biserica. În această comună se află o biserică cu un preot şi 2 cântăreţi; starea ei este bună, având trebuinţă numai de mici reparaţii la învelitoare.

Împrejmuirea cimitirului având trebuinţă de reparaţie, am cerut a se face aceasta în timpul cel mai scurt.

Vitele. Starea sănătăţii vitelor este bună. În comună sunt 72 boi, 110 vaci, 40 viţei, 13 cai, 6 iepe, 30 berbeci, 7 ţapi, 50 oi, 25 capre, 48 râmători.

Recoltele. Porumbul şi grâul sunt de mijloc. Pomii roditori asemenea, au un rod de mijloc. Creşterea gândacilor pentru mătase, n-a mers tocmai bine. În această comună se cultivă puţină cânepă şi sunt câţiva stupi.

Cârciumile. Sunt patru şi văzând că debitanţii n-au cele 5 garanţii cerute de lege, am ordonat închiderea lor. Aceste cârciumi se ţin de români.

Starea sanitară a populaţiei este foarte bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lui iunie sunt: naşteri 10, morţi 8, căsătoriile 6.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune sunt mulţumitoare.

Comuna Vâlcelele[14]. Se compune din 4 cătune[15] şi este situată pe malul drept al Argeşului, la o distanţă de trei sferturi de oră cu trăsura de la Merişani, mai spre nord. Populaţia este de 1229 suflete, din care 614 bărbaţi şi 615 femei.

Primăria. Localul de primărie are trebuinţă de reparaţie. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este bine ţinută, dar şi aici conturile bugetare nu sunt încheiate pe mai mulţi ani în urmă, şi aceasta din cauză că mai mulţi primari care s-au succedat, au neglijat această datorie. Am recomandat aceasta Comitetului judeţului spre a lua măsuri generale pentru toate comunele din judeţ, căci am observat că primarii singuri nu sunt în stare de a aduce la curent acele conturi şi a se alege excedentele bugetare, spre a se depune la Casa de Consemnaţiuni.

Şcoala. Localul este bunicel şi am recomandat a se pune pardoseală. În privinţa obiectelor de şcoală, am cerut a fi adăugate, sau a se repara unele din ele. În şcoală au urmat 25 de elevi şi la examene s-a văzut că şcoala a dat bune rezultate, ceea ce probează o bună stăruinţă din partea învăţătorului.

Biserica. Sunt 2 biserici ci 2 preoţi şi 4 cântăreţi. Starea lor este bună.

Vitele. Starea sănătăţii vitelor este bună. În comună sunt: 110 boi, 200 vaci, 70 viţei, 20 cai, 20 iepe, 100 berbeci, 18 ţapi, 200 oi, 36 capre şi 254 porci.

---

[12] În prezent sat şi com., jud. Argeş.
[13] Valea-Boerească, Ţiganca, Priba, Malu-Vânăt.
[14] În prezent sat, com. Merişani, jud. Argeş.
[15] Vâlcelele, Crămpotani, Brăteasca, Capu Piscului.

Recoltele. Grâul se cultivă prea puţin. Porumbul este de mijloc. Pomii roditori au dat prea puţin rod. Recolta viilor este rea. Gândacii de mătase au produs 8 oca. Stupi sunt 32.

Cârciumile. Sunt 2 în care se debitează ţuică. Măsurătorile au fost verificate şi marcate.

Şoşele. În interiorul comunei este începută lucrarea şoselei comunale şi se urmează la dânsa.

Starea sănătăţii populaţiunii este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iunie sunt: 16 naşteri, 7 morţi şi 1 căsătorit.

În general starea şi administraţiunea acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Borleşti-Vărzari[16]. Această comună, compusă din 2 cătune[17], este situată fie pe şoseaua Piteşti - Curtea de Argeş, între oraşul Piteşti şi comuna Merişani. Populaţia este de 498 suflete, din care 254 bărbaţi şi 244 femei.

Primăria. Localul este destul de bun, şi cancelaria bine ţinută. Mobilierul este nou şi bun.

Şcoala. Localul de şcoală este bun şi bine ţinut. Această şcoală este mixtă şi este bine dirijată de o profesoară şi pot afirma că aici băieţii şi fetele fac progres.

Biserica. În această comună sunt 2 biserici din care una are trebuinţă de reparaţie scrisă. Am recomandat aceasta comunei şi epitropiei. Asemenea, am oprit de-a se mai îngropa la aceste bisericii, fiind prea aproape de mai multe locuinţe.

Vitele. Starea lor este bună şi sunt 136 boi, 120 vaci, 105 viţei, 5 cai, 3 iepe, 10 berbeci, 20 ţapi, 18 oi, 59 capre, şi 151 porci.

Recolta. Starea recoltei, a porumbului şi a grâului este bună. Recolta pomilor roditori este de mijloc. Vii nu sunt. Gândacii de mătase au produs ca la 30 oca de gogoşi. Stupi sunt 30.

Cârciumile. Sunt 2 şi se ţin de români.

Starea sănătăţii populaţiei este bună, de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iunie sunt 13 născuţi, 4 morţi şi 5 căsătoriţi.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Dobrogostea-Negovani[18]. Această comună se compune din trei cătune[19] şi are o populaţiune de 989 suflete, din care 545 bărbaţi şi 444 femei.

Primăria. Localul este destul de bun şi cancelaria destul de bine ţinută. Am observat însă că un contract agricol ce era trecut în registru, nu era încă adeverit de primar. Mobilierul este bun.

Şcoala. Localul este bun şi în şcoală au urmat 18 elevi şi 9 fete.

Biserica. Sunt 2 la care servesc 2 preoţi şi 2 cântăreţi.

Vitele. Starea sănătăţii lor este bună şi sunt: 200 boi, 250 vaci, 230 viţei, 5 cai, 10 iepe, 25 berbeci, 6 ţapi, 15 oi, 30 capre, 200 porci.

Recolta. Starea lor este bună.

Veniturile bugetare. Sunt lei 2083, bani 2, iar cheltuielile lei 1893.

---

[16] În prezent, satele Borleşti şi Vărzaru, com. Merişani jud. Argeş.
[17] Borleşti şi Vărzari.
[18] În prezent satul Dobrogostea, com. Merişani; Negovani sat dispărut, pe teritoriul com. Bascov, jud. Argeş.
[19] Dobrogostea, Căpăţâneşti, Şchiau.

Starea sănătăţii populaţiunii este bună: de la 1 ianuarie şi până la 26 iunie sunt: 10 născuţi, 12 morţi şi 4 căsătoriţi.

În general starea şi administraţiunea acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Bascovul-Fleşti[20]. Această comună se alcătuieşte din 9 cătune[21] şi este situată la ½ oră cu trăsura, de la Piteşti pe şoseaua Piteşti - Curtea de Argeş, spre nord. Populaţiunea este 1252 suflete, din care 649 bărbaţi şi 603 femei.

Primăria. Localul este destul de bun şi cancelaria este bine ţinută. Aici am găsit conturile bugetare ale comunei neîncheiate pe mai mulţi ani în urmă.

Şcoala. Localul este bunicel şi profesorul (de fapt învăţătorul - s. n.) pune stăruinţă pentru instrucţia elevilor.

Biserica. Sunt 2 biserici la care servesc 2 preoţi şi 4 cântăreţi.

Vitele. Starea lor sanitară este bună. În comună sunt 308 boi, 599 vaci, 160 viţei, 8 cai, 18 iepe, 24 capre şi 220 porci.

Recolta. Grâul şi porumbul sunt bune. Recolta pomilor roditori este de mijloc. Gândacii de mătase au produs 30 oca gogoşi. Stupi sunt 83.

Veniturile. Sunt <lei> 4790, iar cheltuielile de lei 2719.

Starea sănătăţii populaţiei este bună, de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii iunie sunt născuţi 18 şi căsătoriţi 10.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Găvana-Valea-Rea[22]. Această comună se compune din 3 cătune[23] şi are o populaţie de 524 suflete, din care 242 bărbaţi şi 282 femei.

Primăria. Localul este bunicel, inspectând cancelaria am găsit că este binişor ţinută.

Şcoala. Localul este rău şi insuficient, pentru care am cerut a se închiria un altul. În şcoală am găsit 16 elevi şi 8 fete, şi examinând instrucţiunea lor am văzut că este slabă, pentru care am luat măsuri a se vedea care sunt cauzele că şcoala nu merge bine.

Biserica. Sunt 3, la care servesc 3 preoţi şi 3 cântăreţi.

Vitele. Starea sănătăţii lor este bună şi sunt 180 boi, 267 vaci, 250 viţei, 21 cai, 18 iepe şi 98 porci. Recolta. Grâul şi porumbul sunt de mijloc. Stupi sunt 60.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iunie sunt 19 născuţi, 8 morţi şi 5 căsătoriţi.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune lasă de dorit, pentru care am atras atenţiunea subprefectului, spre a observa de aproape pe primar.

Comuna Budeasa[24]. Această comună este situată pe malul stâng al Argeşului, la o distanţă spre nord de 6 kilometri de oraşul Piteşti, şi are o populaţie de 715 suflete, din care 363 bărbaţi şi 352 femei.

Şcoala. Localul de şcoală bunicel şi în curând va fi reparat, spre a fi adus la o mai bună stare. În şcoală au urmat regulat 20 băieţi şi 5 fete. Am examinat instrucţiunea şcolarilor şi am găsit că este destul de mulţumitoare.

[20] În prezent Bascov, sat şi com. suburbană, municipiul Piteşti; Fleşti, sat dispărut, pe teritoriul com. Bascov, jud. Argeş.
[21] Rotăreşti, Păiseşti, Stejereţu, Glâmbocu, Oeasca, Florea, Aninoasa, Valea Ursului, Mica.
[22] În prezent Găvana, cartier al oraşului Piteşti; satul Valea-Rea fost sat înglobat la cartierul Găvana.
[23] Găvana, Valea-Rea, Meculeşti.
[24] În prezent com. Budeasa, jud. Argeş.

Primăria. Localul este bunicel şi cancelaria este bine ţinută. Mobilierul este bun.

Biserica. În această comună este o biserică la care servesc 1 preot şi 2 cântăreţi. Starea ei este bună şi mai cu seamă în urma micilor reparaţii de care are trebuinţă şi care se vor face în curând.

Vitele. Starea sănătăţii lor este bună. În comună sunt: 310 boi, 320 vaci, 155 viţei, 6 cai, 1 iapă, 41 berbeci, 17 ţapi, 168 oi, 47 capre şi 104 porci.

Recolta. În această comună se cultivă porumb, grâu, orz şi ovăz. Starea acestor recolte este bună. Pomii roditori au dat un rod destul de mulţumitor. Gândacii au produs 20 oca de gogoşi. Stupi sunt 30. Cânepă asemenea, se pune în această comună.

Veniturile sunt: lei 2218, bani 82 şi cheltuielile de lei 1774, bani 20.

Şoselele. Cea mai mare parte din şoseaua comunală este făcută şi pusă în circulaţie.

Starea sănătăţii populaţiei este bună, de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iunie sunt: 13 născuţi, 8 morţi şi 6 căsătoriţi.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este bună.

Comuna Groşi[25]. Această comună se compune din 5 cătune[26] şi este situată la o distanţă de două ore de la Piteşti cu trăsura, spre apus, şi este foarte răspândită prin aşezarea ei pe mai multe dealuri şi văi, astu-i felu, că de la un cătun la altul sunt câte trei şi patru kilometri distanţă. Populaţia este de 748 suflete, din care 381 bărbaţi şi 367 femei.

Primăria. Localul de primărie este mic şi întunecos. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este destul de bine ţinută.

Şcoala. Localul este prea mic. Obiectele de şcoală <sunt> destul de bune. În şcoală am găsit 25 de elevi şi examinându-le instrucţiunea lor am găsit-o de mijloc.

Biserica. În această comună sunt două biserici vechi de lemn şi mici, la care servesc 2 preoţi şi 4 cântăreţi. Am atras atenţiunea locuitorilor spre a-şi îngriji mai bine de cult şi a se gândi la facerea unei biserici de zid. Una din aceste biserici fiind situată aproape de locuinţe, am oprit d'a se mai îngropa în curtea ei, fiind acesta un rău pentru sănătatea locuitorilor.

Vitele. Starea lor sanitară este bună şi sunt 50 boi, 107 vaci, 10 cai, 6 iepe, 78 berbeci şi 130 porci.

Recolta. Porumbul, grâul şi orzul <sunt> bune. Pomii roditori au mul rod. Cânepa se aflä puţină. Gândacii n-au reuşit destul de bine şi-au produs numai 10 oca. Stupii sunt 30.

Veniturile bugetare. Sunt de lei 1050 şi cheltuielile de lei 1050.

Şosele. părţile cele mai grele de suit şi coborât sunt făcute şi lucrările sunt spre a se completa.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iunie sunt: 7 născuţi, 5 morţi şi 3 căsătoriţi.

Cârciumile. Sunt 5, ţinute de săteni. În general, starea şi administraţia acestei comune este de mijloc.

---

[25] În prezent sat Groşi, com. Băbana, jud. Argeş.

[26] Lupueni, Manoleşti-Valea-Caprei, Linia cea Mare, Piscul Radului, Spireşti-Neguleşti.

Comuna Cocu-Popeşti[27]. Această comună se compune din şase cătune[28] şi este situată spre apus de oraşul Piteşti, la o distanţă de trei ore cu trăsura, fiind răspândită pe mai multe dealuri şi văi, ceea ce este un mare inconvenient pentru administraţia ei. Populaţiunea este de 767 suflete, din care 392 bărbaţi şi 375 femei.

Primăria. Localul este rău şi am dispus schimbarea lui. Mobilierul este bun şi cancelaria bine ţinută.

Şcoala. Localul <este> destul de bunicel. Examinându-i pe elevii ce erau prezenţi în şcoală, am găsit că instrucţiunea lor este înapoiată, şi căutând a mă interesa de acest rău, am văzut că învăţătorul este neglijent, pentru care am cerut revizorului a-l înlocui. Obiectele de şcoală sunt bune.

Biserica. Sunt 2 biserici cu 2 preoţi şi patru cântăreţi. Starea lor este bună.

Vitele. Starea lor sanitară este bună şi sunt: 60 boi, 80 vaci, 40 viţei, 12 cai, 5 iepe, 50 berbeci, 70 oi şi 100 porci.

Recolta. Starea grâului, a porumbului şi a pomilor roditori este bună.

Veniturile bugetare. Sunt de lei 1245, bani 18 şi cheltuielile de lei 1224, bani 60.

Şoselele. O parte din şoseaua comunală este făcută, şi lucrarea se continuă.

Starea sănătăţii populaţiei este bună, de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iunie sunt: 17 naşteri, 18 morţi şi 5 căsătoriţi.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este de mijloc”.

II

11 august 1882. Raport asupra inspecţiei din luna iulie[29]

„**Comuna Buneşti**[30]. Această comună face parte din plasa Argeşul şi este situată pe malul drept al apei Vâlsanului, la distanţă de 22 kilometrii mai spre nord de oraşul Piteşti. Populaţia acestei comune este de 719 suflete.

Primăria. Localul de primărie este bunicel. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit-o bine ţinută. Am observat însă, că nu toate Monitoarele Oficiale se află în cancelarie, pentru care am cerut a se aduce.

Şcoala. Localul de şcoală lasă mult de dorit, pentru care am recomandat a se lua măsuri. În şcoală au urmat 34 de băieţi şi 9 fete. N-am putu examina instrucţiunea lor, căci se află în vacanţie, rămâne să văd aceasta cu ocazia altei inspecţii.

Biserica. În această comună se află o biserică nouă, mare şi frumoasă, făcută cu cheltuiala sătenilor, pentru care fapte lăudabile, le-am arătat locuitorilor că aceasta le face mare onoare, şi le-am cerut să facă tot asemenea şi cu şcoala.

Agricultura. Starea recoltei este bună. Am observat că în această comună nu se cultivă deloc grâul, şi, cauza provenind numai din obicei, i-am îndemnat a semăna şi grâu.

---

[27] În prezent satele Cocu şi Popeşti, com. Cocu, jud. Argeş.

[28] Cocu-Popeşti, Dealul Bradului, Popeşti, Dealul Bisericii, Neguleşti, Dealul Făcăleteşti.

[29] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 8^r-30^v.

[30] În prezent sat Buneşti, com. Cotmeana, jud. Argeş.

Vitele. Starea lor este bună, în comună sunt 14 cai, 15 iepe, 100 boi, 136 vaci, 45 capre şi 254 porci.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt 15 naşteri, 15 morţi şi 3 căsătoriţi.

Veniturile şi cheltuielile bugetare. Sunt 1797 <lei>, bani 67 venitul, şi 1483 <lei> cheltuielile.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale am găsit-o începută.

În general, starea acestei comune este destul de mulţumitoare.

Comuna Cacaleţi-Zărneşti[31]. Această comună aparţine de plasa Argeşul, şi este situată pe Vâlsan, la o distanţă de trei kilometri mai spre nord, de comuna Buneşti. Ea se compune din 5 cătune[32] şi are o populaţie de 1220 suflete, din care 608 bărbaţi şi 612 femei.

Primăria. Localul este destul de bun şi bine ţinut. Cancelaria este bine ţinută. Am ordonat a se strânge excedentele bugetare alese şi a se depune la Casa de Consemnaţii. Mobilierul este bun.

Şcoala. Localul l-am găsit că este destul de rău şi am ordonat repararea lui de îndată. În şcoală au urmat cursurile 25 băieţi şi 6 fete. Elevii fiind în vacanţie, n-am putut examina instrucţia lor. Însă, după raporturile ce am primit, am văzut că şcoala a mers bine şi învăţătorul s-a ocupat serios.

Biserica. În această comună sunt 2 biserici cu 2 preoţi şi 2 cântăreţi. Starea lor este bună. Am observat că cimitirele bisericilor sunt pre aproape de locuinţe, pentru care am cerut ca autoritatea comunală să facă cuvenitele cereri, ca în urmă să intervină la stat spre a le ceda locuri pe moşia statului.

Agricultura. În această comună se cultivă numai porumb şi starea lui este bună. Am recomandat asemenea a se introduce cultura grâului. Gândacii de mătase au produs 10 oca. Stupii sunt patruzeci şi trei.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt: 23 naşteri, 31 morţi şi 7 căsătoriţi.

Cauza <pentru> ce mortalitatea întrece naşterile este că a fost în această comună epidemie de variolă, şi cum adesea această epidemie din nenorocire se reîntoarce adesea pe unde a fost, am cerut ca un vaccinator să meargă în comună, să altoiască pe toţi copiii.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt 150 boi, 180 vaci, 36 capre, 160 porci, 12 cai, 8 iepe, treizeci berbeci şi 60 oi.

Veniturile şi cheltuielile bugetare. Sunt venituri de lei 2718, bani 27 şi cheltuielile de lei 2145.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

În general, starea şi administraţia acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Bădiceni[33]. Această comună aparţine de plasa Argeşul şi este situată pe apa Vâlsanului, la o distanţă de 11 kilometri mai în sus de Cacaleţi. Ea se compune din 11 cătune[34] şi are o populaţie de 1950 suflete, din care 954 bărbaţi şi 996 femei.

---

[31] Cacaleţi, sat desfiinţat, înglobat la satul Zărneşti, com. Mălureni, jud. Argeş.
[32] Cacaleţi, Zărneşti, Măneşti, Păuleasca, Popeasca.
[33] Sat desfiinţat, înglobat la satul Mălureni, com. Mălureni, jud. Argeş.

Primăria. Localul are nevoie de reparaţii, pentru care am cerut primarului a le face. Inspectând cancelaria, am găsit-o că este binişor ţinută.

Aici am găsit conturile bugetare neîncheiate, pentru care am pus în vedere primarului răspundere ce are după lege.

Şcoala. Localul are trebuinţă de reparaţii care se vor face negreşit. În şcoală au urmat 28 băieţi şi 6 fete, şi care n-au profitat bine de cursuri, şi aceasta din cauza învăţătorului care neglijează serviciul său. În această privinţă am avizat pe revizor.

Biserica. Sunt 4 biserici în bună stare.

Agricultura. În această comună se cultivă din obicei numai porumb, şi starea lui este bună. Am recomandat şi cultura grâului.

Starea sănătăţii populaţiei este bună, de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt: 46 naşteri, 18 morţi şi 6 căsătorii.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt 47 cai, 18 iepe, 173 boi şi vaci, 196 capre şi 213 porci.

Veniturile şi cheltuielile bugetare. Sunt veniturile lei 3238, bani 67, şi cheltuielile lei 3029.

Şoselele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

În general, starea şi administraţia acestei comune este destul de mulţumitoare.

Comuna Băiculeşti-Măniceşti[35]. Această comună aparţine de plasa Argeş şi este situată pe malul stâng al apei Argeş, lângă şoseaua Piteşti - Curtea de Argeş, la o distanţă de 28 kilometri spre nord de Piteşti. Populaţia este de 1059 suflete.

Primăria. Localul este mic şi întunecos, pentru care am cerut repararea lui. Inspectând cancelaria, am găsit-o binişor ţinută. Într-unul din registrele stării civile actele nu erau la curent. Dosarele pentru lucrările juriului comunal nu erau în regulă. Monitoarele oficiale le-am găsit cu foile netăiate, ceea ce probează că nu se citesc. Toate acestea le-am pus în vederea subprefectului şi a primarului, spre a pun ordine.

Şcoala. Localul, puţin satisfăcător. Am recomandat repararea lui. În şcoală au urmat cursurile 30 de băieţi şi 6 fete. După informaţiile ce am luat, instrucţiunea a mers destul de bine, şi învăţătorul se ocupă de şcoală.

Biserica. Sunt trei biserici în bună stare. În cimitirul uneia din aceste biserici am oprit îngroparea, nefiind în condiţiile cerute de lege.

Agricultura. Porumbul bun, grâul, orzul şi ovăzul puţin cultivate. Creşterea gândacilor n-au mers bine.

Vitele. Starea lor bună. În comună sunt 35 cai, 25 iepe, 310 boi, 395 vaci, 200 capre şi 510 porci.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt 28 naşteri, 16 morţi şi 8 căsătoriţi. Inspectând starea de curăţenie a comunei, am găsit-o puţin mulţumitoare, chiar curtea casei primarului era murdară, pentru care a primit observaţii în faţa locuitorilor care erau prezenţi.

Veniturile şi cheltuielile bugetare. Sunt venituri de lei 1879, bani 74 şi cheltuielile de lei 1785.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale am găsit-o începută.

---

[34] Biserici-Bohari, Mălureni, Mineşti, Valea lui Nanu, Priseaca, Răteşti, Valea Rizii, Şoptana, Topliţa, Valea Boului, Valea Satului.

[35] În prezent Băiculeşti, sat şi com., jud. Argeş; Măniceşti, sat, com. Băiculeşti, jud. Argeş.

Cârciumile. Sunt 8 cârciumi în care se debitează ţuică. Măsurătorile le-am găsit verificate şi dispoziţia legii poliţiei rurale şi a licenţei sunt observate.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune lasă de dorit, şi cauza provine din puţina aptitudine a primarului, căruia i-am dat un avertisment.

Comuna Tutana[36]. Această comună aparţine de plasa Argeş şi este situată pe malul drept al râului Argeş, la o distanţă de 30 kilometri mai spre nord de Piteşti. Are o populaţie de 1152 suflete, se compune din 6 cătune[37], <situate> la o distanţă de câte 5 şi 6 kilometri între dânsele, ceea ce face că <această> comună este cu deosebire răspândită.

Primăria. Se află în vechile încăperi ale mănăstirii Tutana şi localul este rău şi ruinat, pentru care am cerut repararea lui. Inspectând cancelaria, am găsit-o binişor ţinută.

Şcoala. Localul de şcoală este asemenea, situat în interiorul mănăstirii. Asemenea, acest local are trebuinţă de reparaţii, care după măsurile ce am luat trebuie să fie gata înainte de deschiderea şcolii. În şcoală au urmat 37 băieţi şi 4 fete. Învăţământul a mers bine şi învăţătorul pune stăruinţă.

Biserica. Sunt 5 biserici a căror stare este bună.

Epitropia am văzut că nu funcţionează, şi am luat măsuri a se aplica legea.

Agricultura. Recolta, în general, este bună. Gândacii de mătase n-au dat bune rezultate.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până cursul lunii lui iulie sunt 49 naşteri , morţi 29 şi 6 căsătoriţi. Aici am găsit că vaccinatorul n-a fost în această comună din anul 1880, pentru care am făcut cuvenitele observaţii serviciului sanitar, şi am ordonat ca vaccinatorul sa meargă de îndată la Tutana, unde să stea până va termina vaccinarea în comună. În această comună am observat că locuinţele ţăranilor sunt mai bune şi mai bine îngrijite.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt: 18 cai, 10 iepe, 75 boi, 296 vaci, 152 capre şi 489 porci.

Veniturile şi cheltuielile bugetare. Sunt venituri lei 3249 şi cheltuieli lei 2483.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este în mare parte terminată. Am văzut însă, că mai multe podeţe au nevoie de reparaţii, <lucru> care l-am recomandat subprefectului, a se face cât mai curând.

Cârciumile. Sunt 2 şi regulile relative la cârciumi sunt observate.

În general, starea şi administraţia acestei comune sunt destul de mulţumitoare.

Comuna Săpata de Sus[38]. Această comună aparţine de plasa Piteşti şi se compune din trei cătune[39]. Ea este situată la o distanţă de 2 ore cu trăsura spre sud-vest de Piteşti. Are o populaţie de 794 suflete, din care 398 bărbaţi şi 396 femei.

Primăria. Localul este mic, murdar şi întunecos, cancelaria bine ţinută. Conturile bugetare neîncheiate. Toate acestea le-am pus în vederea subprefectului şi a primarului, spre a lua măsuri de îmbunătăţire de urgenţă.

---

[36] În prezent sat, com. Băiculeşti, jud. Argeş.

[37] Tutana, Valea lui Enache, Noapteşu, Valea Brazilor, Anghineşti, Valea Porcului.

[38] Sat desfiinţat, înglobat la satul Săpata, com. Săpata, jud. Argeş.

[39] De fapt patru: Lipia, Găinuşa, Drăghiceşti şi Popeşti-Turceşti.

Şcoala. Localul are trebuinţă de reparaţii. În şcoală au urmat 40 băieţi şi 5 fete. Instrucţiunea a mers de mijloc, şi învăţătorul nu a pus destulă stăruinţă.

Am notat toate acestea şi am luat măsuri ca mersul şcolii să fie mai bine garantat.

Biserica. Sunt 1 biserică de zid şi două de lemn. Starea celor de lemn este rea. La una din aceste biserici de lemn am oprit îngroparea, fiind situată în apropiere de locuinţe.

Agricultura. Porumbul, grâul, orzul şi ovăzul bune. Gândacii de mătase au produs 10 oca gogoşi. În comună sunt 25 stupi.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt: 18 naşteri, 9 morţi şi 9 căsătoriţi. Văzând că vaccinatorul în acest an n-a fost în comună, am dat ordin să meargă de îndată, ceea ce s-a şi executat

Vitele. Starea lor este bună. Sunt 114 boi, 128 vaci, 36 viţei, 10 cai, 6 iepe, 113 berbeci, 6 ţapi, 450 oi, 30 capre şi 226 râmători.

Veniturile şi cheltuielile. Sunt <lei> 3603, bani 33 venituri şi cheltuielile lei 1699.

Şosele. Lucrările sunt începute.

Cârciumile. Sunt 5 şi observând că cârciumari n-au cele 5 garanţii cerute de lege, am ordonat depunerea lor, sau închiderea cârciumilor.

În general, starea şi administraţia acestei comune este puţin mulţumitoare. Cauza este puţina aptitudine a primarului, care a primit cuvenitul avertisment.

Săpata de Jos[40]. Această comună aparţine plăşii Piteşti şi se compune din trei cătune[41]. Ea este situată la o distanţă de ½ oră cu trăsura mai spre nord de la Săpata de Sus. Are o populaţie de 835 suflete, din care 423 bărbaţi şi 412 femei.

Primăria. Localul este rău şi am cerut să se repare. Mobilierul este bun. Cancelaria binişor ţinută.

Şcoala. Localul este rău, dar va fi reparat în curând. În şcoală au urmat 33 băieţi. Instrucţia în şcoală a mers de mijloc.

Bisericile. Sunt 2 biserici, din care una de zid, crăpată, iar cealaltă de lemn. Am oprit îngroparea la aceea de zid, căci cimitirul nu se află în condiţiunile legii.

Agricultura. Grâul şi porumbul <au dat recoltă> bună. Pomii roditori bine. Viile au mers bine. Gândacii de mătase n-au mers bine. Stupii sunt 40.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt: naşteri 22, morţi 9 şi 4 căsătoriţi.

Vitele. În comună sunt 120 boi, 180 vaci, 60 viţei, 24 cai, 20 iepe, 100 berbeci, 15 ţapi, 1500 oi, 20 capre şi 180 porci.

Veniturile şi cheltuielile bugetare. Sunt 1601 lei, 67 bani şi 1411 <lei> cheltuieli.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumile. Sunt 2. Observând că n-au garanţiile cerute, am luat dispoziţii a se depune, sau a se închide.

În general, starea şi administraţia acestei comune lasă de dorit, pentru care primarul şi subprefectul au fost avertizaţi.

---

[40] Sat desfiinţat, înglobat la satul Săpata, com. Săpata, jud. Argeş.

[41] Bănăreşti, Tiţieşti (Pepileşti) şi Mărţeşti-Morăreşti.

Comuna Cerbu[42]. Această comună aparţine de plasa Piteşti şi este situată pe şoseaua Piteşti-Slatina, la o distanţă de 14 kilometri de Piteşti. Populaţia sa este de 408 suflete.

Primăria. Localul primăriei este mic şi întunecos, pentru care am recomandat să se facă îmbunătăţiri. Cancelaria este binişor ţinută. Am observat că oborul de vite nu este lângă primărie şi am ordonat a se face acolo.

Şcoala. Pentru localul de şcoală am recomandat a se face reparaţii. În şcoală au mers 24 elevi şi 4 fete. Învăţătorul a mers binişor.

Biserica. Se află o biserică nouă, la care servesc 1 preot şi 2 cântăreţi.

Agricultura. Grâul şi porumbul <au mers> bine. Gândaci de mătase nu s-au cultivat. Stupi sunt 50.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. De la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie sunt 17 naşteri, 18 morţi, căsătoriţi niciunul.

Vitele. În comună sunt 50 boi, 35 vaci, 20 viţei, 14 cai şi iepe, 70 berbeci, 80 oi, 60 râmători. Starea lor este bună.

Veniturile şi cheltuielile. Sunt venituri lei 857, bani 21 şi cheltuielile lei 854.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumile. Sunt 2, din care una n-are garanţiile cerute. Am ordonat închiderea ei.

În general, starea şi administraţia acestei comune sunt puţin mulţumitoare, şi am luat măsuri de îmbunătăţire.

Comuna Găleşeşti[43]. Această comună aparţine de plasa Piteşti şi este situată pe malul stâng al râului Argeş, la o distanţă de 12 kilometri de la Piteşti spre nord. Are o populaţie de 394 suflete, din care 210 bărbaţi şi 184 femei.

Primăria. Localul este bunicel şi am recomandat de a se face câteva reparaţii, care se vor face în curând. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este destul de bine ţinută.

Şcoala. Localul este bunicel şi am recomandat a se face reparaţiile de care are nevoie, precum şi d-a ţine împrejmuirea şcolii într-o stare de curăţenie mai bună. În şcoală au urmat 25 băieţi şi 3 fete. Instrucţiunea a mers de mijloc, din cauză că învăţătorul nu este destul de activ, pentru care am avizat pe revizor.

Biserica. Este o biserică de zid, la care serveşte 1 <preot> şi 2 cântăreţi. Cerând relaţii, dacă biserica are cele 17 pogoane, mi s-a arătat că are numai 10, şi am cerut epitropiei şi comunei să urmărească a le avea complete, până la numărul de 17, după legea rurală.

Agricultura. Recoltele sunt frumoase şi bune. Gândacii de mătase au mers bine. Stupii n-au înroit.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. Mersul populaţiei de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie este: 13 naşteri, 6 morţi şi 5 căsătoriţi. În privinţa stării locuinţelor şi a curăţeniei prin comună, n-am fost mulţumit şi am atras serioase băgări se seamă primarului.

Bugetul. Veniturile sunt de lei 1173, bani 93 şi cheltuieli lei 1144, bani 60.

Şosele. O mare parte din şoseaua comunală este făcută.

---

[42] În prezent sat, com. Albota, jud. Argeş.
[43] În prezent sat, com. Suseni, jud. Argeş.

Vitele. Starea lor este bună. În comună sunt 113 boi, 184 vaci, 17 cai, 6 iepe, 30 berbeci, 70 capre, 20 oi şi 110 porci.

Cârciumile. Este una. Regulile relative la cârciumi sunt observate.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este de mijloc, pentru care n-am lipsit a face responsabil pe primar, îndată ce voi face o nouă inspecţie şi nu voi găsi îmbunătăţiri.

Comuna Costeşti[44]. Această comună aparţine de plasa Cotmeana-Găleşeşti, unde este şi subprefectura, şi este situată lângă staţia căi ferate Costeşti. Are o populaţie de 695 locuitori.

Primăria. Localul primăriei este bunicel, am recomandat a se drege pardoseala şi a se înveli din nou. Cancelaria este bine ţinută. Mobilierul este bun. Oborul nefiind situat lângă primărie, am cerut aceasta.

Şcoala. Localul este bunicel şi şcoala a mers bine. În şcoală au urmat 30 elevi şi 18 fete. Locuitorii mi-au cerut a se înfiinţa de stat şi o şcoală de fete. Rog a se lua aceasta în consideraţie, căci comuna Costeşti, prin situaţia sa, este o comună de viitor, şi ar fi bine a se da toate mijloacele de instrucţiune.

Biserica. Sunt 2 în bună stare.

Agricultura. Recoltele sunt bune.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. Mersul populaţiei de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie este: 18 naşteri, 15 morţi şi 4 căsătoriţi. Locuinţele ţăranilor sunt mici, întunecoase şi rele. Am vorbit locuitorilor asupra acestui rău, dar din nenorocire, deşi au destul mijloace spre a fi mai bine locuiţi , dar se vede că nu simt încă această trebuinţă. Cu toate acestea voi stărui a <se> aduce îmbunătăţiri.

Vitele. În comună sunt: 37 cai, 30 iepe, 260 boi, 175 vaci, 9 capre, 395 porci şi 12 bivoli. Starea lor este bună.

Bugetul. Veniturile sunt lei 2635, bani 19 şi cheltuielile lei 2371.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt 6.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este puţin mulţumitoare, şi am atras atenţiunea subprefectului, care rezidă acolo, ce are datoria a se recomanda cel puţin cu comuna de reşedinţă. O nouă inspecţie voi face în curând acestei comune.

Comuna Şerboeni[45]. Această comună ţine de plasa Cotmeana-Găleşeşti şi este situată la o distanţă de ¼ oră cu trăsura, mai spre sud, de Costeşti. Are o populaţie de 824 suflete.

Primăria. Localul este mic şi rău. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria am găsit că este binişor ţinută. Conturile bugetare pe anii din urmă le-am găsit neîncheiate şi excedentele nedepuse. Toate acestea le-am pus în vedere subprefectului, spre a lua măsuri d'a pune ordinea.

Şcoala. Localul este bun. În şcoală au urmat 24 băieţi şi 6 fete. Instrucţiunea elevilor a mers destul de bine şi învăţătorul îşi face datoria.

Biserica. Sunt 2 biserici în bună stare.

Agricultura. Starea recoltelor este bună.

[44] În prezent oraş Costeşti, jud. Argeş.
[45] În prezent sat, com. Buzoeşti, jud. Argeş.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. Mersul populaţiei de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie este: 26 naşteri, 25 morţi şi 5 căsătoriţi. Cauza acestei mortalităţi a fost că au exista câteva cazuri de colici nenorocite. În această privinţă am atras atenţia domnului medic primar. Locuinţele ţăranilor sunt rele şi curăţenia lasă mult de dorit.

Vitele. În comună sunt: 55 cai, 54 iepe, 200 boi, 195 vaci, 11 capre şi 345 porci. Starea sănătăţii vitelor este bună.

Bugetul. Veniturile sunt lei 2163, bani 93 şi cheltuielile 1857 lei.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt două. Regulile de poliţie se observă. În general, starea şi administraţiunea acestei comune lasă de dorit. Primarul şi subprefectul au primit cuvintele avertismente.

Comuna Ioneşti[46]. Această comună aparţine de plasa Cotmeana-Găleşeşti şi este situată la ½ oră mai spre sud de gara Costeşti. Are o populaţie de 835 suflete, din care 410 bărbaţi şi 425 femei.

Primăria. Localul este mic, murdar şi învelit cu coceni. Am comunicat primarului că va fi revocat din funcţie, dacă în cel mai scurt timp nu va aduce îmbunătăţiri la acest local. Mobilierul este bun. Inspectând cancelaria, am găsit că este binişor ţinută.

Şcoala. Localul este mic şi rău. În această comună învăţătorul nu se plăteşte de stat, din care cauză şcoala nu este exactă. Am luat măsuri, sau a se înfiinţa şcoală de stat, sau a se plăti un învăţător cu mijloacele comunei. În privinţa localului, asemenea, am luat măsuri de îmbunătăţire.

Biserica. Sunt 2 biserici în bună stare. La una din biserici am oprit d-a se mai îngropa, fiind situate <mormintele> prea aproape de locuinţe.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. Mersul populaţiei de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie este: 30 naşteri, 17 morţi, şi 3 căsătoriţi. Între copii a fost tuse convulsivă.

Vitele. În comună sunt 30 cai, 10 iepe, 300 boi, 200 vaci, 26 capre şi 600 porci. Sănătatea lor este bună.

Bugetul. Venitul este lei 3695, bani 22 şi cheltuielile 2621 lei.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumi. Este una. Regulile de poliţie se observă.

Agricultura. Starea recoltei este bună.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune nu este mulţumitoare. Primarul şi subprefectul au fost chemaţi a lua măsuri de îmbunătăţire.

Comuna Băseni[47]. Această comună aparţine de plasa Cotmeana-Găleşeşti şi este situată la 2 kilometrii mai spre nord-vest de gara Costeşti. Are o populaţie de 1076 suflete, din care 553 bărbaţi şi 523 femei.

Primăria. Localul primăriei este bunicel. Am recomandat a fi învelit din nou. Cancelaria am găsit-o bine ţinută. Excedentele bugetare nu sunt încă depuse, pentru care am dat ordin a se vărsa de îndată. Asemenea, am luat măsuri, ca oborul de vite să fie lângă primărie.

---

[46] În prezent sat, com. Buzoeşti, jud. Argeş.

[47] Fostă localitate, numită ulterior Zorile, în componenţa oraşului Costeşti, jud. Argeş.

Şcoala. Localul este destul de bun. Am recomandat însă să se învelească cu şiţă, fiind cu coceni. În şcoală au urmat 30 băieţi şi 12 fete. Instrucţiunea în şcoală a mers binişor.

Biserica. Sunt 2 biserici. Una de lemn şi alta de zid. Starea celei de lemn este rea, şi am recomandat locuitorilor de a o preface, fără care voi înştiinţa pe episcop spre a o închide.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. Mersul populaţiei de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie este <de> 30 <de> naşteri, 9 morţi şi 4 căsătoriţi.

Vitele. În comună sunt 32 cai, 49 iepe, 280 boi, 180 vaci, 6 capre, 406 porci şi 6 bivoli.

Bugetul. Venitul <este de> lei 3047, bani 16 şi cheltuielile <de> lei 1975.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt 2. Regulile de poliţie sunt observate.

Agricultura. Starea recoltelor este bună. Gândacii de mătase şi stupii n-au mers bine.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune lasă de dorit, şi cauza trebuie să fie primarul pe care l-am văzut că este cu totul străin de administraţie şi starea comunei. Am dat ordine să fie de aproape supravegheat de subprefect.

Comuna Teleşti[48]. Această comună aparţine de plasa Cotmeana-Găleşeşti şi este situată la 4 kilometri mai spre nord de gara Costeşti. Are o populaţie de 564 suflete, din care 284 bărbaţi şi 280 femei.

Primăria. Localul de primărie fiind rău, am recomandat cuvenitele reparaţii. Mobilierul este bun. Excedentele bugetare după conturi nu sunt încă vărsate. În privinţa oborului, am ordonat a se face lângă primărie. Inspectând cancelaria am găsit-o binişor ţinută.

Şcoala. Pentru localul de şcoală am cerut a se face reparaţiile de care are trebuinţă. În şcoală au urmat 24 băieţi şi 17 fete. Instrucţia a mers destul de bine. Învăţătorul se ocupă cu şcoala.

Biserica. Este una de zid în bună stare.

Starea sănătăţii populaţiei este bună. Mersul populaţiei de la 1 ianuarie şi până în cursul lunii lui iulie este 23 naşteri, 7 morţi şi 5 căsătoriţi. În această comună locuinţele mai bunicele şi satul este aşezat pe o linie.

Agricultura. Starea recoltelor este bună. Gândacii de mătase au mers binişor, iar stupii rău.

Bugetul. Venitul este lei 1849, bani 23 şi cheltuielile 1550 <lei>, bani 1.

Vitele. În comună sunt: 21 cai, 22 iepe, 206 boi, 96 vaci şi 258 porci.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Cârciumi. Sunt 2. Una din aceste cârciumi neavând date cele 5 garanţii, am ordonat depunerea lor de îndată, sau închiderea.

În general, starea şi administraţiunea acestei comune este destul de mulţumitoare".

[48] Fostă localitate, în componenţa oraşului Costeşti, jud. Argeş.

III

11 noiembrie 1882. Raport asupra inspecţiei din luna august[49]

„**Comuna Băbana**[50]. Această comună aparţine de plasa Piteşti şi este situată la o distanţă de 12 kilometri spre nord-vest de oraşul Piteşti. Ea se compune din 7 cătune[51] şi are o populaţiune de 476 suflete, din care 243 bărbaţi şi 233 femei. Comuna este foarte rău situată, fiind răspândită pe mai multe dealuri şi văi, ocupând un teren imens, ceea ce face a fi foarte greu de administrat.

În această privinţă, voi face un studiu special şi la timp voi propune cum ar trebui să fie constituită pe viitor această comună.

Primăria. Localul de primărie este bunicel şi cancelaria este binişor ţinută.

Şcoala. Localul de şcoală este bunicel. În anul şcolar trecut au urmat cursurile 260 de elevi şi nicio fată, pentru care am dat ordine a nu se mai neglija trimiterea fetelor la şcoală. Şcoala fiind în vacanţie, nu am putut a mă încredinţa prin mine însumi despre cunoştinţele lor. M-am informat însă că instrucţiunea în şcoală n-a fost tocmai bine îngrijită, din cauza învăţătorului, care n-a pus destulă aptitudine. M-am grăbit în această privinţă a da avertismente atât primarului, cât şi învăţătorului, şi-n ăst fel mă aştept să văd îndreptare. Şcoala are 17 pogoane date de stat.

Cultul. Sunt două biserici din care una este ruinată, şi pentru care am făcut apel la locuitori spre a-şi repara biserica. În aceste două biserici servesc 2 preoţi şi 2 cântăreţi. Una din aceste două biserici, care este pe proprietatea statului, are cele 17 pogoane, iar cealaltă nu are, fiind situată pe pământul moştenitorilor. Epitropia funcţionează şi cimitirul se află în condiţiile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 1230 şi cheltuielile de lei 1119. Aici am găsit conturile bugetare neîncheiate de le 1877, şi strângerea contribuţiunilor către stat, judeţ şi comună înapoiate. În privinţa acestor neregularităţi am luat cuvenitele măsuri. Vânzări forţate nu s-au urmat.

Agricultura. Recolta porumbului bună, grâul bun, dar se cultivă puţin. Se cultivă asemenea, cânepa şi inul. Gândaci de mătase nu s-au crescut. Stupi sunt 10.

Starea sanitară şi mişcarea populaţiei. Starea sănătăţii populaţiei era bună, cea din urmă vizită a medicului, până la 18 august, data inspecţie, a fost la 10 februarie, iar a vaccinatorului în martie.

De la 1 ianuarie şi până la 18 august sunt 120 naşteri, 6 moţi şi 3 căsătoriţi.

Vitele. Sunt 24 boi, 20 vaci, 20 viţei, 6 cai, 20 oi, 15 berbeci şi 50 porci. Starea sănătăţii era bună. Reproducători de rasă nu sunt.

Cârciumile. Este una pe care am găsit-o închisă, din cauză că nu avea acele 5 garanţii cerute de lege.

Şosele. Am găsit că se lucra.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune este puţin mulţumitoare, pentru care am atras atenţia primarului şi a subprefectului prin ordine speciale.

---

[49] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff.16^r-20^v; 25^r-27^v.
[50] În prezent sat şi com., jud. Argeş.
[51] Băbana, Pleşeşti, Gura Vacii, Băncileşti, Prislopu, Enăcheşti, Opreşti.

Comuna Slătioarele[52]. Această comună aparţine de plasa Piteşti şi este situată la o distanţă de 1½ oră cu trăsura de la Piteşti spre nord-vest. Ea se compune din 6 cătune[53] şi are o populaţie de 896 locuitori, din care 416 bărbaţi şi 410 femei. Această comună este foarte răspândită, fiind aşezată pe mai multe coline.

Primăria. Localul primăriei este bun şi este proprietatea comunei. Inspectând cancelaria, am găsit-o că este bine ţinută.

Şcoala. Localul este bun şi cursurile au fost urmate de 40 băieţi şi 6 fete. Învăţătorul se ocupă serios cu şcoala, pentru care am rămas mulţumit. Şcoala are 17 pogoane.

Cultul. În această comună este o singură biserică de lemn şi ruinată, la care servesc 1 preot şi 3 cântăreţi. Această biserică are cele 17 pogoane, şi mai primeşte de la comună 80 lei pe an. Am recomandat locuitorilor clădirea unei biserici de zid şi dânşii mi-au arătat multă bunăvoinţă la apelul ce le-am făcut. Cimitirul fiind prea aproape situat de locuinţe, am ordonat închiderea lui şi deschiderea altuia, care să îndeplinească condiţiile legii. Epitropia funcţionează.

Bugetul comunal. Veniturile sunt de lei 1996 şi cheltuielile de lei 1582. Comuna are 14 pogoane şi 18 prăjini rămase de la foşti clăcaşi. Strângerea contribuţiunilor merge bine. Vânzări forţate n-au fost.

Agricultura. În această comună s-a cultivat mai mult porumb şi puţin grâu, şi recolta a fost bună. Cânepă şi in s-au cultivat. Creşterea gândacilor n-a mers bine.

În această comună se găsesc mai mulţi lucrători zidari şi dulgheri.

Starea sanitară şi mişcarea populaţiei. Starea sănătăţii populaţiei era bună. Cea din urmă vizită a medicului şi vaccinatorului socotit până la 13 august este: medicul la 14 iulie şi vaccinatorului la 22 iunie. Vaccinarea s-a executat.

De la 1 ianuarie şi până la 18 august sunt 17 naşteri, 13 morţi şi 3 căsătoriţi.

Vitele. Sunt 90 boi, 150 vaci, 72 viţei, 10 boi şi 7 iepe. Starea sănătăţii era bună. Reproducători de rasă nu sunt.

Cârciumile. Sunt două şi condiţiile cerute sunt îndeplinite.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale era începută.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Richiţelele de Sus[54]. Această comună ţine de plasa Piteşti şi este situată la o distanţă de 21 kilometri spre nord-vest de oraşul Piteşti. Ea se compune din 3 cătune[55] şi are o populaţie de 778 <locuitori>, din care 392 bărbaţi şi 386 femei.

Primăria. Localul primăriei este bunicel şi cancelaria binişor ţinută. În registrul Stării Civile, văzând că nu este trecută data unei căsătorii, am pus aceasta în vedere primarului.

Şcoala. Localul de şcoală este bunicel. Şcoala în anul trecut şcolar a fost frecventată de 35 elevi. Învăţământul n-a dat rezultate destul de bune, din cauză că învăţătorul nu este destul de stăruitor. În această privinţă am scris revizorului şi am cerut şi subprefectului să observe de aproape pe învăţător.

[52] În prezent sat Slătioarele, com. Băbana, jud. Argeş.
[53] Slătioarele, Preculungeni, Zidăreşti, Ciobăneşti-Drâmbu, Băjeneşti, Metofu.
[54] În prezent sat Răchiţelele de Sus, com. Cocu, jud. Argeş.
[55] Dealul Richiţelelor, Dealul Scroafei, Dealul Greabănului,

Cultul. Sunt două biserici, din care una de zid în bună stare, şi alta de lemn şi ruinată. M-am informat, că locuitorii, în primăvara viitoare o vor reconstrui. Aceste 2 biserici n-au pogoane, fiind situate pe locuri d-ale moşnenilor, şi tot venitul lor este de 80 de lei pe an, ce se dă din bugetul comunei. Sunt 2 preoţi şi 4 cântăreţi. Cimitirele sunt în condiţiunile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 966, bani 26 şi cheltuielile de lei 806. Conturile bugetare sunt încheiate până la finele anului 1880. Strângerea dărilor merge bine.

Agricultura. Porumb mult şi bun, grâu puţin, dar bun. Cânepa puţină. Gândaci nu se cresc din lipsa duzilor. Am recomandat plantarea duzilor. Stupi sunt 50.

Starea sanitară şi mişcarea populaţiei. Starea sanitară a populaţiei era bună. Până la data de 18 august, ziua de inspecţie, cea din urmă vizită a medicului a fost la 21 februarie, şi a vaccinatorului la 17 mai. De la 1 ianuarie şi până la 18 august sunt 15 născuţi, 9 morţi şi 5 căsătoriţi.

Vitele. În comună sunt 45 boi, 60 vaci, 23 viţei, 5 cai, 3 iepe, 69 berbeci, 195 oi şi 200 porci. Starea lor sanitară este bună.

Cârciumile. În comună nu nici o cârciumă.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale am găsit-o începută.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune este destul de mulţumitoare.

Comuna Richiţelile de Jos[56]. Această comună aparţine de plasa Piteşti şi este situată la o distanţă de 20 minute cu trăsura de la Richiţelele de Sus mai spre sud. Ea se compune din 4 cătune[57] şi are o populaţie de 837 suflete, din care 414 bărbaţi şi 423 femei.

Primăria. Localul de primărie este bunicel şi inspectând cancelaria, am găsit că este bine ţinută.

Şcoala. Localul de şcoală este bunicel. La şcoală, în anul trecut, au urmat 40 băieţi şi 2 fete. Învăţătorul a mers binişor.

Cultul. Sunt 3 biserici, din care două bune şi una în stare rea. Sunt 3 preoţi şi 7 cântăreţi. Bisericile n-au pogoane, fiind comuna compusă din moşneni, şi se susţine cu subvenţiunea ce se dă de comună, de 200 lei. Cimitirele sunt în condiţiile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 1593, bani 86 şi cheltuielile de lei 1541. Conturile bugetare sunt încheiate până la 1881. Plata contribuţiilor merge bine. Nicio vânzare forţată.

Agricultura. Recolta a fost bună. În această comună se cultivă mai mult porumb. Gândaci nu se cresc. Sunt 34 stupi.

Starea sanitară şi mişcarea populaţiei. Starea sanitară a populaţiei este bună. Cea din urmă vizită a medicului, socotită până la 18 august, a fost la 23 februarie.

De la 1 februarie şi până la 18 august sunt 26 naşteri, 15 morţi şi 1 căsătorie. În această comună, pe primăvară, au fost cazuri de friguri tifoide.

Vitele. Sunt 42 boi, 39 vaci, 12 viţei, 8 cai, 100 berbeci, 230 oi şi 158 porci. Starea lor sanitară este bună.

Cârciumile. Nu se află în comună.

[56] În prezent sat Răchiţelele de Jos, reşedinţa com. Cocu, jud. Argeş.
[57] De fapt cinci: Bogdan, Mogândăneni, Dealul Scroafei, Greabănul, Dealul Richiţelelor,.

Şosele. Lucrarea şoselei comunale este începută.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune sunt destul de mulţumitoare.

Comuna Colţu-Ungheni[58]. Această comună face parte din plasa Cotmeana-Găleşeşti şi este situată la o distanţă cu trăsura de 1½ oră de la gara Stolnici spre sud. Ea se compune din 2 cătune[59] şi are o populaţie de 1450 suflete.

Primăria. Localul este al comunei, nou şi bun. Inspectând cancelaria, am găsit-o bine ţinută.

Şcoala. În această comună sunt 2 şcoli, una plătită de stat şi alta de comună. În şcoală au urmat 50 băieţi şi 10 fete. Învăţământul a mers bine şi învăţătorul se ocupă serios. Şcoala din cătunul Colţu, fiind pe proprietatea statului are 17 pogoane. Localul de şcoală este bun.

Cultul. Sunt două biserici în bună stare, cu trei preoţi şi trei cântăreţi. Cea din cătunul Colţu are 17 pogoane după legea rurală. Cea din Ungheni n-are, fiind acolo moşneni. De la comună se mai dau 210 lei pe an, pentru aceste două biserici. Cimitirul îndeplineşte condiţiunile legii.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 7822, bani 69, iar cheltuielile de lei 2961. Conturile bugetare sunt încheiate. Plata dărilor se face regulat şi fără piedici.

Agricultura. Recolta este bună. În această comună se cultivă mai mult grâu.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară este bună. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 4 aprilie, şi a vaccinatorului la 18 şi 19 iulie. Toţi copiii sunt sănătoşi. De la 1 ianuarie şi până la 20 august sunt 28 naşteri, 15 morţi şi 9 căsătoriţi.

Vitele. Sunt: 160 cai, 114 iepe, 441 boi, 290 vaci, 90 capre, 670 porci.

Cârciumile. Sunt 5 şi regulile relative la ele sunt îndeplinite.

Şosele. Am găsit că s-a lucrat la şoseaua comunală şi zilele erau aproape terminate.

Observaţii generale. În general, am rămas mulţumit de starea şi administrarea acestei comune.

Comuna Stolnici[60]. Această comună face parte din plasa Cotmeana şi este situată lângă gara Stolnici, pe linia ferată Piteşti-Severin. Ea se compune din două cătune[61] şi are o populaţie de 911 locuitori, din care 486 bărbaţi şi 425 femei.

Primăria. Starea localului este bună şi cancelaria este bine ţinută. Am găsit însă că conturile bugetare erau încheiate numai până la 1879, pentru care am luat cuvenitele măsuri.

Şcoala. Localul este destul de bun. În şcoală au urmat 24 băieţi şi 18 fete. Învăţământul a mers binişor. Aici am primit plângeri din partea învăţătoarei că primarul nu-i dă cuvenitul ajutor, pentru care am orânduit cercetare.

Cultul. Sunt două biserici la care servesc doi preoţi. Starea lor este bună. Una din biserici are cuvenitele pogoane, iar cealaltă n-are, din cauză că este pe loc moştenesc. Aceste două biserici primesc de la comună o subvenţiune de 200 lei.

---

[58] În prezent sat Colţu, com. Ungheni, jud. Argeş; Ungheni, sat şi com., jud. Argeş.
[59] Colţu şi Ungheni.
[60] În prezent satul şi com. omonime, jud. Argeş.
[61] Stolnici şi Izbăşeşti.

Bugetul comunei. Venitul este de lei 4008 şi cheltuielile de lei 3749. Plata contribuţiunilor se urmează regulat.

Agricultura. Starea recoltelor a fost mulţumitoare.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară a populaţiei era bună. De la 1 ianuarie şi până la 20 august, data inspecţiei, sunt 22 naşteri, 5 căsătoriţi şi 28 morţi. În această comună a fost variolă.

Vitele. Sunt 74 cai, 78 iepe, 388 boi, 213 vaci, 56 capre şi 280 porci. Starea lor era bună.

Cârciumile. Sunt 4. Măsurile şi greutăţile erau verificate şi regulile de poliţie observate.

Şosele. Am găsit lucrându-se la şoseaua comunală.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţiunea acestei comune este puţin mulţumitoare, pentru care, primarul şi subprefectul au primit cuvenitele ordine.

Comuna Martalogi. Această comună face parte din plasa Cotmeana şi este situată la o ½ oră cu trăsura de la gara Stolnici spre sud. Are o populaţie de 735 locuitori din care 320 bărbaţi şi 415 femei.

Primăria. Localul este bunicel, dar mic. Cancelaria am găsit că este binişor ţinută.

Şcoala. Localul este mic şi întunecos. În şcoală au urmat 37 băieţi şi 12 fete. Învăţământul <este> de mijloc. Şcoala n-are pogoane, fiind comună de moşneni.

Cultul. Se află o singură biserică şi aceea de lemn şi rea. Am recomandat comunei a se gândi la reconstruirea unei noi biserici de zid. Biserica n-are niciun venit, afară de cele 17 pogoane şi ceea ce dau locuitorii. Am regulat să se prevadă un fond în bugetul comunei.

Bugetul comunei. Veniturile sunt de lei 1096, bani 62, şi cheltuielile de 1093 lei.

Agricultura. Recolta a fost mulţumitoare. În această comună se lucrează mai mult grâul.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară a populaţiei era bună. De la 1 ianuarie şi până la 27 august, data inspecţiei, sunt 9 naşteri, 1 căsătorie şi 8 morţi. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 16 aprilie, iar <a> vaccinatorului la 25 august. Locuinţele sunt mici şi rele.

Vitele. Sunt 4 cai, 10 iepe, 105 boi, 40 vaci, 15 capre şi 50 porci. Starea lor sanitară era bună.

Cârciumile. Se află o cârciumă şi care îndeplineşte condiţiile cerute.

Şosele. Se lucrase o parte din şoseaua comunală.

Observaţii generale. În general, starea şi administrarea acestei comune erau destul de mulţumitoare.

Comuna Hârseşti[62]**.** Această comună aparţine de plasa Cotmeana şi este situată la o distanţă de 20 minute cu trăsura de gara Stolnici. Ea se alcătuieşte din 3 cătune[63], şi are o populaţie de 1208 locuitori, din care 614 bărbaţi şi 594 femei.

Primăria. Localul deşi este mic, este bunicel. Inspectând cancelaria, am găsit că este bine ţinută.

---

[62] În prezent satul şi com. omonime, jud. Argeş.

[63] Hârseşti, Vlăşcuţa în Deal şi Vlăşcuţa în Vale.

Şcoala. Localul este bunicel. Au urmat cursurile 30 băieţi şi 12 fete. Învăţământul a mers destul de bine şi învăţătorul se ocupă. Şcoala n-are pogoane.

Cultul. Sunt 3 biserici cu 4 preoţi şi 8 cântăreţi. Una din aceste biserici se află în stare rea. Această biserică primeşte de la comună o subvenţiune de 600 lei pe an. Două din aceste biserici n-au pogoane, fiind situate în cătune de moşneni, iar aceea din cătunul Vlăşcuţa are numai 7 ½ pogoane. Am luat măsuri a se urmări restul pogoanelor, până la acela de 17 pogoane.

Bugetul comunei. Venitul este de lei 8187, bani 41, şi cheltuielile de lei 3855. Aici am găsit că excedentul bugetar nu este întreg depus la Casa de Depuneri, şi am dat ordine de urmărire. Încasările se urmează regulat şi vânzări forţate n-au fost.

Agricultura. Recolta a fost bună. Aici se cultivă mai mult grâu de cât porumb. Gândaci de mătase nu s-au crescut. Stupi sunt 100.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară era bună. De la 1 ianuarie şi până la 27 august, data inspecţiei, sunt 45 născuţi, 8 căsătoriţi şi 40 morţi. Această mortalitate a provenit din cauza variolei. În această comună am găsit 15 săteni care trăiau la un loc cu femei, fără cununie. Am luat măsuri serioase prin preoţi şi primar, a-i îndemna să se căsătorească. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 şi 23 mai, şi a vaccinatorului la 18 mai.

Vitele. Sunt 31 cai, 81 iepe, 474 boi, 20 vaci, 20 capre, 526 porci. Starea lor este bună.

Cârciumile. Sunt 5 şi regulile de poliţie sunt observate.

Şosele. Lucrările de şosele erau începute.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune sunt destul de mulţumitoare.

Comuna Căcărezeni[64]. Această comună aparţine de plasa Cotmeana şi este situată la o distanţă de 30 minute cu trăsura de la gara Stolnici. Ea are o populaţie de 1032 locuitori, din care 527 bărbaţi şi 505 femei.

Primăria. Localul este mic. Cancelaria am găsit că este bine ţinută.

Şcoala. Localul nu este destul de bun. Au urmat cursurile 32 de băieţi şi 2 fete. Învăţământul a fost slab, din cauză că învăţătorul nu se ocupă, pentru care a primit cuvenitul avertisment.

Cultul. Sunt 3 biserici, din care două de lemn şi 1 de zid. Aceste biserici n-au pogoane, fiind comună de moşneni.

Bugetul comunei. <Veniturile>sunt de lei 5233, bani 81, iar cheltuielile de lei 2680. Excedentul bugetar nefiind strâns şi depus, am dat ordine subprefectului a-l urmări. Plata contribuţiilor se face regulat.

Agricultura. Recolta a fost bună. În această comună n-au obiceiul d-a creşte gândaci. Stupi n-au înroit.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară era bună. De la 1 ianuarie şi până la 27 august, data inspecţiei. Sunt 18 naşteri, 4 căsătoriţi şi 20 morţi. Au fost cazuri de variolă. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 16 aprilie şi a vaccinatorului la 26 august.

Vitele. Sunt 365 boi, 179 vaci, 112 viţei, 35 cai, 56 iepe, 360 berbeci, 25 ţapi, 900 oi, 50 capre şi 434 porci. Starea lor <este> cea bună.

---

[64] Veche denumire a satului Cotmeana, com. Stolnici, jud. Argeş.

Cârciumile. Sunt 5 şi regulile de poliţie se îndeplinesc.

Şosele. Lucrările erau începute.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune este mulţumitoare.

Comuna Cochineşti[65]. Această comună aparţine de plasa Cotmenii şi este situată la distanţă de 4 minute cu trăsura de gara Stolnici şi a re o populaţie de 853 locuitori, din care 403 bărbaţi şi 450 femei.

Primăria. Localul este destul de bunicel şi cancelaria bine ţinută.

Şcoala. În această comună n-am găsit la inspecţie şcoală, pentru care am luat măsuri de înfiinţare.

Cultul. Sunt două biserici, din care una este ruinată. Aceste biserici primesc de la comună o subvenţie anuală de lei 80 şi pogoane n-au, căci comuna este compusă din moşteni.

Bugetul Comunei. Venitul este de lei 1809, bani 94, şi cheltuielile de lei 1665. Conturile bugetare neîncheiate de doi ani în urmă. Plata contribuţiilor este la curent.

Agricultura. Recolta a fost bună.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară era bună. De la 1 ianuarie şi până la 27 august, data inspecţiei, sunt 13 naşteri, 3 căsătoriţi şi 16 morţi. Mortalitatea întrece aci naşterile, din cauză că au fost cazuri de variolă. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 16 aprilie, şi a vaccinatorului la 10 august.

Vitele. Sunt 48 cai, 15 iepe, 60 boi, 70 vaci, 16 capre şi 80 porci.

Cârciumile. Sunt 3, <şi> regulile de poliţie se observă.

Şosele. Toate zilele erau întrebuinţate la lucrul şoselei.

Observaţii generale. În general, starea şi administrarea acestei comune este puţin mulţumitoare.

Comuna Buzoeşti[66]. Această comună aparţine de plasa Cotmeana. Ea se compune din două cătune[67] şi este situată la o distanţă de 40 minute cu trăsura mai spre sud de gara Costeşti, pe malul drept al apei Teleorman. Are o populaţie de 648 locuitori.

Primăria. Localul este rău şi mic, pentru care am scris subprefectului a lua măsuri. Cancelaria era bine ţinută.

Şcoala. Din cauza neglijenţei primarului, în această comună nu este şcoală. Am fixat subprefectului un termen, prin care să văd înfiinţarea şcolii prin îngrijirea comunei.

Cultul. Sunt două biserici în bună stare, la care servesc 2 preoţi şi 2 cântăreţi. Cimitirul de la o biserică, nefiind la în condiţiile legii, am ordonat închiderea lui şi deschiderea altuia.

Bugetul. Veniturile sunt de lei 1339, bani 86, şi cheltuielile de lei 1335. Plata contribuţiilor merge bine.

Agricultura. Recolta a fost mulţumitoare.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea populaţiei era bună. De la 1 ianuarie şi până la 30 septembrie, data inspecţiei, sunt 22 naşteri, 8 morţi şi 1 căsătorie.

[65] În prezent sat Cochineşti, com. Stolnici, jud. Argeş.
[66] Sat şi com., jud. Argeş.
[67] Buzoeşti şi Podeni.

Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 septembrie, şi a vaccinatorului la 15 septembrie.

Vitele. În comună sunt 38 cai, 69 iepe, 128 boi, 122 vaci, 17 capre, 150 porci. Starea sanitară era bună.

Cârciumile. Este 1 cârciumă şi regulile de poliţie se observă.

Şosele. Se lucrase la şoseaua comunală şi zilele erau achitate.

Observaţii generale. În general, n-am rămas mulţumit de starea şi administrarea acestei comune, pentru care am făcut subprefectului cuvenitele observaţii, spre a lua măsuri şi a observa de aproape pe primar, care se vede că nu este în stare a conduce afacerile lumii.

Comuna Găujani[68]. Această comună aparţine de plasa Cotmenii şi este situată la o distanţă de o oră cu trăsura mai spre sud de gara Costeşti şi pe malul drept al apei Teleorman. Ea are o populaţie de 585 locuitori.

Primăria. Localul este rău şi învelit cu coceni, pentru care am atras atenţiunea primarului. Cancelaria <este> binişor ţinută.

Şcoala. Deşi această comună are un local destul de bunicel, dar n-are şcoală, ceea ce dovedeşte puţina stăruinţă a primarului şi a subprefectului, pentru care amândoi, aceşti funcţionari au primit observaţii cu îndatorire de a înfiinţa şcoală cât mai nezăbovit.

Cultul. Se află o biserică, care şi aceasta nu este pe teritoriul comunei.

Bugetul. Venitul este de lei 1803, bani 90 şi cheltuielile de lei 1395. Am găsit excedentul bugetar neîncasat şi nedepus.

Agricultura. Recolta a fost în mici cantităţi, dar de bună calitate.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară mulţumitoare. De la 1 ianuarie şi până la 30 septembrie, data inspecţiei sunt: 11 naşteri, 14 morţi şi 5 căsătoriţi. În această comună au fost cazuri de dureri de inimă, după cum zic ţăranii. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 septembrie şi a vaccinatorului la 15 septembrie.

Vitele. Sunt 54 cai, 60 iepe, 184 boi, 197 vaci, 6 capre, 246 porci, 3 bivoli. Starea lor este bună.

Cârciumile. Este 1 şi regulile de poliţie se observă.

Şosele. Se lucrase la şoseaua comunală şi zilele erau terminate.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţie a acestei comune lasă de dorit.

Comuna Cornăţelu[69]. Această comună face parte din plasa Cotmeana şi este situată pe malul stâng al apei Teleorman, la distanţă de 50 minute cu trăsura de la gara Costeşti mai spre sud. Ea are o populaţie de 319 locuitori.

Primăria. Localul este bunicel şi este proprietatea comunei. Cancelaria este binişor ţinută. Primarul însă nu ştie carte şi mi s-a părut a fi străin de treburile comunei, conducându-se acestea de către notar, ceea ce este mai rău.

Şcoala. Localul este bunicel şi este proprietate a comunei. În şcoală am găsit: 31 băieţi şi 10 fete. Examinându-se instrucţiunea lor, am găsit-o binişor. Învăţătorul este destul de stăruitor. Şcoala n-are niciun pogon proprietate.

---

[68] În prezent sat Găujani, com. Ungheni, jud. Argeş.

[69] În prezent sat Cornăţel, com. Buzoeşti, jud. Argeş.

Cultul. Este o biserică care are nevoie de reparaţiuni şi pentru care am cerut aceasta, sub pedeapsă, d'a înştiinţa Episcopia, spre a o închide. Această biserică, afară de pogoanele legiuite mai primeşte de la comună o subvenţie de lei 80 anual. Văzând că epitropia bisericii nu se ocupă cu interesele bisericii, am luat măsura ca legea să se aplice. Cimitirul îndeplineşte condiţiile legii.

Bugetul. Venitul este de lei 1847, bani 94 şi cheltuielile de lei 1575. Conturile bugetare erau încheiate până la 1880. Plata contribuţiunilor era la zi.

Agricultura. Recolta a fost mulţumitoare.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară <era> puţin mulţumitoare. De la 1 ianuarie şi până la 20 septembrie, data inspecţiei, sunt 23 naşteri, 7 căsătorii şi 20 morţi. Primarul mi-a raportat că mai mulţi copii au pierit de durere în gât, pentru care chiar a doua zi am trimis pe medicul de arondisment în acea comună, cu obligaţia de a sta cel puţin 3 zile acolo, spre a lua măsuri. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 5 aprilie, şi a vaccinatorului la 30 mai.

Vitele. Sunt 27 cai, 29 iepe, 147 boi, 135 vaci, 7 capre, 200 porci. Starea lor era bună.

Cârciumile. Sunt 3 şi regulile de poliţie se observă.

Şosele. Zilele comunale erau deja întrebuinţate.

Observaţii generale. În general, starea şi administraţia acestei comune este destul de mulţumitoare.

Comuna Vulpeşti[70]. Această comună face parte din plasa Cotmeana şi este situată pe malul stâng al apei Teleorman, la o distanţă de 40 de minute cu trăsura mai spre sud de gara Costeşti. Ea are o populaţie de 784 locuitori, din care 388 bărbaţi şi 396 femei.

Primăria. Localul de primărie e bunicel şi cancelaria e binişor ţinută.

Şcoala. Localul este mic şi puţin mulţumitor. În şcoală am găsit 30 băieţi şi 4 fete. Examinându-i pe şcolari, am găsit că învăţământul lasă de dorit, din cauză că învăţătorul nu pune destulă stăruinţă. Şcoala n-are pogoane.

Cultul. Este o biserică în bună stare, la care servesc 1 preot şi 2 cântăreţi. Această biserică n-are pogoane, fiind comună de moşneni, şi primeşte de la comună o subvenţie de 200 lei pe an. Epitropia se ocupă cu interesele bisericii şi cimitirul îndeplineşte condiţiile legii.

Bugetul. Venitul este de lei 3444, bani 30 şi cheltuielile de lei 2285. Conturile bugetare sunt încheiate până la 1880 şi parte din excedent este depus.

Agricultura. Recolta a fost mulţumitoare.

Starea sanitară şi mersul populaţiei. Starea sanitară este mulţumitoare. De la 1 ianuarie şi până la 30 septembrie sunt 34 naşteri, 9 morţi şi 5 căsătorii. Cea din urmă vizită a medicului a fost la 22 septembrie, şi a vaccinatorului la 5 şi 6 septembrie.

Vitele. În comună sunt 60 cai, 27 iepe, 300 boi, 330 vaci, 30 capre, 270 porci, 2 bivoli. Starea lor era mulţumitoare.

Cârciumile. Sunt 3 şi regulile de poliţie sunt observate.

Şosele. Zilele comunale au fost întrebuinţate la lucrări.

Observaţii generale. În general, starea şi administrarea acestei comune este mulţumitoare”.

[70] Sat, reşedinţa com. Buzoeşti, jud. Argeş.

IV

2 decembrie 1882. Raport asupra inspecţiei din luna noiembrie[71]

„**Localul de şcoală din comuna Găvana-Valea-Rea**. Este mic şi puţin mulţumitor. Mă voi ocupa de îndată spre a vedea ce măsuri ar trebui luate spre a avea această şcoală un local în condiţiuni mai bune. la această şcoală este profesoriţă doamna E. Bărbuceanu şi urmează cursurile numai 15 băieţi şi 12 fete. Acest număr este mic, în raport cu numărul elevilor din comună ce ar urma să frecventeze şcoala. Am căutat dar, să văz care este cauza, că chiar în urma măsurilor de rigoare, totuşi, copiii nu vin la şcoală. Din informaţiile ce am luat, m-am convins că părinţii văzând că nu se învaţă nimic în această şcoală, cei mai avuţi îşi trimit copiii la învăţătură în oraşul Piteşti, iar alţii prin comunele cele mai apropiate, rurale.

În şcoală am găsit numai vrei zece băieţi, fără ca profesoriţa să fie prezentă. Ea se află acasă la dânsa, în apropiere de şcoală, unde se află şi fetele care urmează cursurile. Am examinat, dar numai pe băieţii <pe> care i-am găsit în şcoală, şi din întrebările ce le-am făcut asupra diferitelor materii, am văzut că în adevăr nu ştiu nimic.

Am găsit elevi de doi ani în şcoală, care nu ştiu definiţia scăderii, alţii nu ştiau tabla înmulţirii şi nici chiar să scrie, un număr de trei cifre.

În privinţa geografiei, erau cu totul slabi, nici chiar numele capitalei judeţului nu-l cunoşteau. În privinţa religiei, nu ştiau nici *Tatăl nostru*.

Despre aceasta, am cerut socoteală învăţătoarei, şi mi-a răspuns că ea îşi dă toată silinţa, dar că elevii nu vin regulat la şcoală, şi că nu i se dă destul sprijin de comună. Adevărul, însă, nu este acesta. Instrucţiunea nu merge din cauză că învăţătoarea nu este aptă pentru a fi dăscăliţă, şi totdeodată, neglijează datoria sa.

În această privinţă n-am putut sta nepăsător, şi pe dată, am pus toate acestea în vederea revizorului şcolar, spre a revoca pe învăţătoare şi a numi un alt învăţător, ca-n acest fel să se înceapă a se învăţa carte şi în comuna Găvana-Valea Rea.

Şcoala din comuna Borleşti-Vărzari. Această şcoală este instalată într-un bun local, proprietatea judeţului. Localul este destul de spaţios şi bine întreţinut. În acest local şade şi învăţătoarea. Şcoala cuprinde patru clase şi sunt înscrişi pentru urmarea cursurilor 44 băieţi şi 8 fete. În ziua inspecţiei erau prezenţi 27 băieţi şi 7 fete. Am examinat mai mulţi elevi şi eleve, şi am văzut că instrucţiunea lor este mulţumitoare, şi că profesoara se ocupă şi se interesează de mersul regulat al şcolii.

Şcoala din comuna Bradu-Geamăna[72]. Localul este mic şi în condiţii puţin mulţumitoare pentru şcoală. Cursurile se urmează de 30 băieţi şi 1 fată, dar mulţi nu vin regulat, din cauza părinţilor care întrebuinţează pe copii la diferite servicii casnice. Am examinat pe elevi şi am găsit că instrucţiunea lor lasă de dorit. În această privinţă, am atras atenţiunea învăţătorului, care este un preot, şi totdeodată, am avizat pe revizor.

Şcoala din comuna Bradu de Jos[73]. Starea localului este puţin mulţumitoare, căci este mic şi cu puţină lumină. Cursurile se urmează de 19 elevi. Din examenul ce

---

[71] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 21^r-21^v, 24^r.
[72] În prezent satele Bradu şi Geamăna, com. Bradu, jud. Argeş.
[73] Veche denumire a satului Bradu, com. Bradu, jud. Argeş.

am făcut elevilor, am văzut că instrucţiunea lor lasă de dorit, pentru care am făcut cuvenitele observaţii învăţătorului, şi am scris revizorului spre a controla mai des mersul acestei şcoli”.

Concluzia prin care prefectul îşi încheie raportul este următoarea: „În general, instrucţiunea prin şcolile rurale lasă mult de dorit, şi una din cauzele principale este negreşit şi lipsa de adevăraţi învăţători, care crescuţi şi pătrunşi de datoria lor să ştie a creşte şi instrui pe copiii sătenilor”.

V

20 decembrie 1882. Raport asupra inspecţiei din luna decembrie[74]

„**Şcoala din comuna Prundu**[75]. Localul de şcoală este destul de bunicel, în raport cu alte localuri. Am recomandat a se spoi pe timpul vacanţelor şi a se face reparaţiile de care are trebuinţă.

În şcoală am găsit 17 elevi, şi examinându-i pe toţi, am găsit că instrucţia merge binişor şi învăţătorul, care este un preot, îşi face bine datoria. Despre starea acestei şcoli am avizat şi pe revizor, spre a lua măsuri de îmbunătăţire şi a căuta ca şi fetele să fie îndatorate d-a urma la şcoală.

Şcoala din comuna Găleşeşti. Localul de şcoală lasă mult de dorit, pentru care am recomandat a se lua măsuri de îmbunătăţire. În şcoală am găsit 22 elevi şi nicio fată. Examinând instrucţiunea elevilor, am văzut că ea lasă de dorit, şi aceasta din cauza învăţătorului, care este un preot tânăr, şi care nu pune destulă stăruinţă. Am avizat pe revizorul şcolar, spre a da cuvenitul avertisment învăţătorului.

Şcoala din comuna Budeasa. Localul este bunicel şi destul de spaţios, pot zice că este mai bun decât multe localuri de şcoală. În şcoală am găsit prezenţi 25 elevi şi 3 fete. Am examinat instrucţiunea şcolarilor şi am văzut cu mulţumire că în această şcoală a început să se înveţe carte, şi că şcoala este pusă pe o cale bună şi de progres. Învăţătorul este un tânăr normalist şi se ocupă serios cu şcoala”.

În finalul acestui raport, prefectul colonel Alexandru Budişteanu, opinează asupra situaţiei şcolilor rurale din judeţul pe care îl diriguia, făcându-i totodată ministrului Rosetti câteva sugestii pentru îmbunătăţirea situaţiei învăţământului rural; raţionamentul său, corect, specific militarului de carieră, este dublat de un patriotism sincer:

„Cred domnule ministru că nu pot încheia acest raport fără a-mi împlini o datorie sfântă de român şi de cap al judeţului, spre a vă raporta că stăm rău cu instrucţiunea populaţiei rurale şi, pot zice, fără sfială, că încă statul n-a început a se ocupa şi a se îngriji de această mare trebuinţă naţională, aceea de a avea nişte adevărate şcoli, care să fie o instituţie, care să formeze buni cetăţeni, să formeze inima copilului spre a-l pregăti pentru viaţa patriotică, şi-n ăst fel, şcoala rurală să fie un centru puternic pentru educaţia naţională.

Subsemnatul, pătruns de o asemenea datorie, am pus toate forţele mele pentru îmbunătăţirea şcolilor rurale, şi fiindcă acesta este adevărul, pot spune fără sfială, că în

---

[74] D. A. N. I. C., M. I., dos. 71/1882, ff. 22r-23r.

[75] Actualmente cartier al oraşului Piteşti.

judeţul Argeş a început un avânt pentru instrucţiunea populaţiei rurale, numai de când am avut onoarea să fiu chemat la această prefectură.

Mărturisesc însă că chestiunea este cu totul importantă şi puterile unui prefect nu sunt suficiente spre a face tot ce lipseşte. Este negreşit, nevoie de marele sprijin al statului, căci în afacerile cele mai naţionale, statul are partea lui, cea mare, de ajutor.

În judeţul Argeş, din 164 şcoli, statul plăteşte numai pe învăţătorii a 111 şcoli, sunt dar 53 comune rurale lipsite de şcoli, deşi, după legea instrucţiunii au dreptul a se plăti învăţătorii de stat.

În rezumat, cauzele care contribuie că instrucţiunea rurală este încă la începutul ei sunt:

1. Lipsa completă de localuri de şcoală în condiţiunile ce se cer.

2. Lipsa de învăţători rurali, care crescuţi şi instruiţi pentru acest scop, să ştie a învăţa şi dezvolta gustul populaţiilor la învăţătură.

3. Lipsa completă din partea comunelor rurale, pentru a veni în ajutorul şcolilor.

4. Răul sistem ce există astăzi în administraţia şi controlul şcolilor.

În ceea ce priveşte construcţia localurilor de şcoală, care astăzi sunt cele mai rele din sat, şi care ar trebui să fie cele mai frumoase, aceasta nu se poate face, decât numai de stat, prin societatea de construcţii. Cu acest mod, am putea avea aceste localuri cât mai curând şi de acelaşi stil şi prevederi în toată ţara, ceea ce ar prezenta bine o singură idee şi o singură măsură, adică ar da caracterul unei instituţiuni naţionale, iar nu după cum se urmează astăzi, clădindu-se după diferite idei, care numai româneşti nu sunt. Afară de aceasta, judeţul n-are fondurile trebuincioase pentru a-şi clădi localuri de şcoală. Pentru judeţul Argeş, dacă chiar ne-am mărgini la construcţia a 150 şcoli, adică câte una în fiecare comună rurală, neţinând socoteală de celelalte 3 sau 4 cătune care alcătuiesc o comună, şi dacă am destina numai câte şapte mii lei pentru fiecare şcoală, ar trebui să cheltuim suma de 1 050 000 lei, ceea ce este peste puterile judeţului.

Rezultă dar, că numai statul poate începe această mare întreprindere, venind cu o parte în ajutorul comunelor, iar pentru rest a se prevedea modul de rambursare printr-o lege specială.

Pentru recrutarea învăţătorilor rurali, trebuie ca şcolile actuale, normale, să fie sporite, şi învăţământul să fie-n ăst fel, ca învăţătorii ieşiţi din această şcoală să fie crescuţi pentru viaţa simplă de la ţară şi apţi pentru a fi dascălii poporului.

Astăzi şcolile rurale se află sub administrarea şi controlul statului. Acesta contribuie <la faptul> că autorităţile judeţene şi comunale nu se interesează de mersul şcolilor, privindu-le ca <pe> nişte instituţii unde numai statul are dreptul să se amestece. Propun dar, a se lăsa şcolile în sarcina comunelor, ceea ce ar introduce o emulaţie, şi ar fi mai bine dirijate şi controlate. Dar fiind că aceasta ar aduce cheltuieli comunei, cred că darea monopolului cârciumilor în folosul comunei ar fi de un mare ajutor, şi de o mare trebuinţă”.

FIVE INSPECTIONS OF THE COLONEL ALEXANDRU A. BUDIŞTEANU (1836-1919), THE PREFECT OF THE ARGEŞ COUNTY, IN THE PARISHES OF THE ARGEŞ COUNTY IN 1882

Abstract

The colonel Alexandru Budişteanu was appointed the prefect of the Argeş County on the 1-st of July 1881 as a consequence of the suggestion of the Minister of Home Affairs C.A. Rosetti. He inspected the territory five times between the July and December 1882. His conclusions were written in short and fair reports then he sent to C. A. Rosetti. They showed the general situation of the county's parishes. The reports presented the distance between the respective parishes and Piteşti, the roads, the villages of those parishes, institutions (mayoralties, schools and churches), budget, agriculture, number of animals, pubs, health etc.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ASPECTE ALE UNOR LUCRĂRI EDILITARE ÎN COMUNA URBANĂ PITEŞTI, 1907-1913

VALENTIN MOTREANU*

Printre multele probleme importante pe care primăria a trebuit să le rezolve în această perioadă a fost aceea a asigurării apei pentru locuitori şi instituţii, construcţia unui rezervor de apă, pavarea unor străzi şi trotuare, construcţia unui local pentru teatru, precum şi construcţia unui local pentru băile comunale.

Municipiul Piteşti are un sistem centralizat de alimentare cu apă din anii 1908-1909, sursa de apă folosită fiind pânza de apă freatică din terasa cuprinsă între râul Argeş şi râul Doamnei.

La finele anului 1905, primăria făcea contract pentru alimentarea oraşului cu apă cu inginerul W. H. Lindley, care întocmeşte un proiect în acest sens. Pentru că era o problemă foarte importantă Consiliul Tehnic Superior din Cadrul Ministerului de Interne a solicitat doctorului V. Babeş să facă un referat asupra proiectului inginerului Lindley, precum şi asupra raportului inspectorului tehnic dr. Buşilă. Lindley a făcut sondaje pentru captarea apei, „în susul oraşului Piteşti, cam la 1 km în regiunea confluenţei râului Argeş cu râul Doamnei… la o distanţă de 500 m de satul Gropeni…”[1]. Însă în opinia doctorului Babeş, studiile trebuiau făcute mai în profunzime. Oricum pe lângă locuitorii oraşului, de apa de la Gropeni va beneficia mai târziu şi băile comunale, care vor consuma apa destul de multă. Aşadar problema alimentării oraşului cu apa bună şi în cantităţi suficiente rămânea să fie rezolvată în anii următori şi tot din zona aleasă de inginerul Lindley.

În anii 1907-1908, Serviciul Tehnic din cadrul Primăriei Comunei Urbane Piteşti, atrăgea atenţia d-lui primar N. G. Dumitrescu „că pompele de la fântânile de pe bulevardul Elisaveta Doamna, de la răspântia cu strada Craiovei, cea din strada Târgul din Vale şi cea din strada Eliade Rădulescu, fiind uzate şi deteriorate în urma gerului care a fost, au ajuns în stare de a nu mai funcţiona”[2]. Ele trebuiau înlocuite urgent cu pompe noi deoarece cilindrele erau sparte şi nu se mai puteau repara. De aceea trebuiau procurate de urgenţă din comerţ, trei pompe noi şi aşezarea lor la menţionatele fântâni pentru ca să nu sufere publicul din localitate de lipsă de apă. O altă problemă importantă pentru această perioadă era şi prelungirea unor străzi care să satisfacă nevoile cetăţenilor. În această situaţie se aflau cele două străzi: strada Viilor şi 24

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Argeş, fond Primăria Piteşti, dosar nr. 57/1906, f. 32.
[2] Idem, dosar nr. 13/1907-1908, f. 1.

ianuarie La 4 martie 1908 s-a încheiat un proces-verbal între consilierii comunali Gh. Şerbănescu şi C. Panciu ai urbei Piteşti şi inginer V. C. Dumitrescu, arhitect al aceleaşi urbe, care au constat următoarele: ,,Strada 24 ianuarie e compusă din două părţi aproape perpendiculare una pe alta, plecând cea mai lungă din strada Sfânta Vineri, iar cea scurtă din strada Băilor, lucru care dă străzii caracterul de înfundătură iar pentru asta este nevoie a se prelungi una din cele două porţiuni. Am constatat că pentru moment prelungirea părţii din strada Băilor ca să iasă în strada Viilor, ar corespunde mai bine dorinţelor şi nevoilor locuitorilor”[3](Fig. 1).

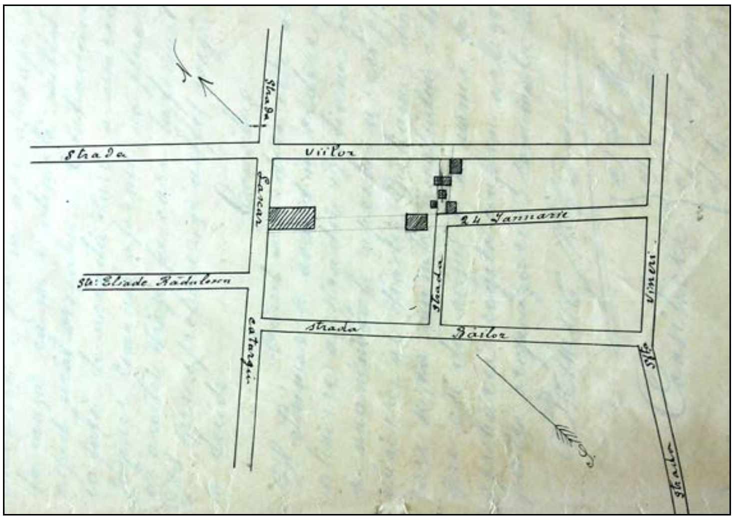

Fig. 1. Fragment dintr-un plan stradal al Comunei Urbane Piteşti.

Pavajul de pe strada Viilor era încă în bună stare, doar trotuarele erau pe alocuri stricate, datorită şi a apelor care stagnau pe rigole şi aveau prin urmare nevoie de reparaţii. Dacă apele stagnau pe rigole era în cea mai mare parte şi vina locuitorilor străzii care depozitau tot felul de gunoaie pe şanţurile străzii Lascăr Catargiu, în faţa podului drumului de fier, care duceau apele de pe rigolele străzii Viilor spre râul Argeş. Astfel stând lucrurile, s-a hotărât că ,,este bine şi de nevoie absolută să se facă prelungirea străzii 24 ianuarie până în strada Viilor”[4].

Apele de pe strada Viilor aveau scurgerea pe strada Lascăr Catargiu, pe sub podul căii ferate, printr-un şanţ nepavat şi astupat. Inginerul Comunei d-l V.C. Dumitrescu era de părere că ,,pentru a înlătura acest inconvenient trebuie deocamdată astupat acest şanţ, iar în primăvară să se paveze cu bolovani, atât şanţul cât şi trotuarul cel puţin pe lungimea de 115 metri, începând din strada Viilor până la podul căii ferate, după cum se vede în alăturata schiţă”[5] (Fig. 2).

[3] Idem, dosar nr. 28/1908, f. 7.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem*, f. 1.

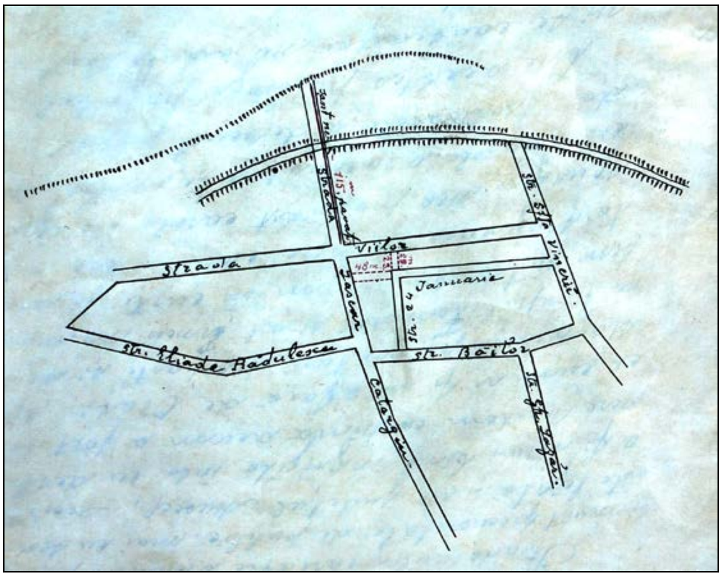

Fig. 2. Fragment dintr-un plan stradal al Comunei Urbane Piteşti.

În ziua de 26 mai 1908 s-a ţinut în localul primăriei, o licitaţie publică pentru „pavarea cu asfalt a trotuarului după partea dreaptă a stradei Şerban-Vodă, începând de la tribunal până în dreptul stradei Babic, în lungime totală de 360 m liniari”[6]. În vara anului 1908 s-a încheiat un contract între primarul comunei urbane Piteşti şi Teodor Spincho, antreprenor de lucrări publice, domiciliat în Bucureşti, contract în urma căruia primarul urbei Piteşti dădea în antrepriză acestui antreprenor pavarea trotuarului. Preţul cu care s-a luat această lucrare la licitaţie a fost de 6 lei si 80 de bani metru pătrat[7].

Lucrarea după deviz se urca la suma de 5.050 de lei[8] şi s-a executat conform caietului de sarcini şi a devizului.

În 1909 s-au continuat lucrările de edilitate ale comunei Piteşti şi anume: pavarea cu bazalt şi bordură de piatră de granit, a trotuarului de pe bulevardul Elisabeta Doamna, începând din strada Oborului, partea dreaptă spre gară şi până în strada Maior Giurescu (casa Emanoil), în suprafaţă de 1.219.990 metri pătraţi. Apoi a fost pavat trotuarul din partea stângă de pe strada Oborului, începând cu bulevardul Elisabeta Doamna, până în strada Craiovei, continuând şi în curtea bisericii Sf. Ilie, în suprafaţă de 324 metri pătraţi. Costul acestor lucrări, urca după deviz la suma de 3.122 lei şi 88 de bani[9].

Necesar pentru oraşul Piteşti era construcţia unui rezervor de apă.

Construcţia rezervorului cu apă din oraşul Piteşti a început pe la sfârşitul anului 1908 şi s-a terminat în anul 1910 sub îndrumarea inginerului Moţoi.

---

[6] Idem, dosar nr. 13/1908-1909, f. 14.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*, f. 43.

Construcţia rezervorului:

Terasamentele: Pentru terasamente s-au făcut săpături de la cota 324 până la cota 320, inclusiv asigurările şi proptirile, căptuşirile etc. şi lucrările necesare. Pământul provenit din săpătură a fost întrebuinţat, o parte pentru umplere iar o parte pentru ridicarea terenului din apropiere la cota indicată în plan.

Pământul a fost cărat cu roaba sau cu vagonetele până la o distanţă mijlocie de 150 –200 m şi se va plana. Pământul era folosit astfel[10]:

1. pământ necesar pentru umplerea tranşeei până la înălţimea terenului, care se va face cu straturi de 40-50 cm şi se va comprima bine;

2. pământ necesar la acoperirea rezervorului cu ajutorul celui provenit din săpături până la cota indicată în plan, aşezat şi comprimat în straturi de 40-50 cm. Stratul de deasupra va avea o grosime de 30 de cm. El consta din pământul vegetal care s-a depozitat la o parte, peste care apoi se va semăna iarba.

După terminarea acestor lucrări pentru terasamente au început lucrările de beton. S-a folosit beton pentru fundamente şi pentru fundul rezervorului, în proporţie de 15 mc de ciment , 10 mc nisip si 5 mc pietriş[11].

Betonarea a fost făcută conform desenurilor şi după indicaţia Direcţiunii Lucrărilor, în straturi de cel mult 15 cm grosime, bine bătut, inclusiv aşezarea şi zidirea pieselor de fier, pietrelor lucrate, furnizarea cimentului, nisipului, pietrişului şi a apei, precum şi a şabloanelor, căptuşelelor şi uneltelor necesare etc.

Tencuirea: După lucrările la terasamente s-a făcut tencuirea cu ciment a fundului rezervorului, inclusiv furnitura tuturor materialelor, schelelor şi a uneltelor necesare. S-a lucrat in baza contractului. În contract s-a prevăzut „a se curăţa mai întâi suprafaţa fundului rezervorului şi apoi tencuirea în straturi de câte 3 mm grosime. Se va netezi bine tencuiala cu o linie şi se va freca apoi cu un disc de lemn După ce s-au terminat cele trei straturi, se va presăra praf curat de ciment şi se va freca în părţile umede încă de tencuială, cu ajutorul unor discuri de pâslă (material textil obţinut din fire de lână sau de păr de animal, întrebuinţat şi ca izolant)”[12].

Au fost tencuiţi cu ciment şi pereţii din interiorul rezervorului de apă. După cele trei straturi de tencuială cu ciment, s-a aşezat un al patrulea strat mai subţire de mortar de ciment curat, care apoi s-a netezit aşa cum s-a procedat şi mai înainte. Un element de bază în construcţia rezervorului l-a constituit piatra de talie. Piatra de talie era folosită „pentru deversorii, rigole de scurgere, trepte, cadre pentru ventilaţiuni, uşi şi ferestre etc., şi va fi lucrată exact după desen şi zidită conform planurilor şi condiţiunilor“[13].

Izolare şi ventilaţiuni: S-au folosit ventilaţiuni mari după desen şi indicaţia Direcţiei Lucrărilor, dar şi ventilaţiuni mici atunci când a fost cazul. Acoperirea rezervorului s-a făcut cu asfalt şi s-a executat conform condiţiilor. S-a folosit şi pietriş pentru drenarea apei în rigolele de deasupra bolţilor.

Costul total al construcţiei complete (Fig. 3) a fost de 8.730.000 lei[14].

---

[10] Idem, dosar nr. 73/1908, f. 13.
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem,* f. 14.
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*

În luna mai, a anului 1911, au avut loc mai multe licitaţii în localul primăriei Piteşti pentru darea în antrepriză a mai multor lucrări de edilitate comunală[15]: pavarea cu asfalt a trotuarului de pe strada Egalităţii, începând de la palatul administrativ până la casa nr. 22 (proprietatea Hagiescu), conform devizului al cărui cost se ridica la suma de 7 000 de lei; pavarea cu bolovani de râu, a porţiunii nepavate din strada Lascăr Catargiu, începând din strada Viilor şi până la podul căilor ferate, în suprafaţă de 1.231 metri pătraţi şi al cărui cost după deviz se ridica la suma de 2.154,28 de lei; pavarea cu bolovani de râu a străzii Oescu din acest oraş, al cărei cost după deviz se ridica la suma de 1859, 17 de lei.

Fig. 3. Rezervorul de apă din cartierul Trivale.

În anii 1909-1910, Consiliul Comunal al oraşului Piteşti ia în discuţie, ridicarea unei clădiri de teatru şi băi pe strada principală. Din cauza neglijenţei antreprenorului dar şi a lipsei de fonduri, lucrările vor dura aproximativ patru ani şi jumătate.

La 24 martie 1910[16] s-a încheiat un contract între Primăria Urbei Piteşti şi d-l Athanasie St. Bolintineanu, inginer din Bucureşti, prin care acesta lua în antrepriză canalizarea străzilor: Brătianu, bulevard Sf. Vineri, Brâncoveanu, Lahovari, piaţa Craiovei (până în bulevard), Teiuleanu, precum şi străzilor ce leagă strada Şerban Vodă cu strada I. C. Brătianu, precum şi modificarea gurilor de scurgere şi a căminurilor din strada Şerban Vodă pe întinderea prevăzută în planuri şi devize.

În această perioadă începe şi construcţia unui canal colector, de pe bulevardul Elisabeta Doamna, ,,începând de la Monumentul Independenţei până la vărsarea lui în râul Argeş"[17], construcţia de pavaje pe străzile principale ale oraşului, pe străzile care erau deja canalizate, asfaltarea acestora şi apoi pietruirea lor cu piatră cubică.

Pentru a suporta cheltuielile legate de aceste lucrări de edilitate primarii Comunei Urbane Piteşti au fost nevoiţi să facă credite la Casa de Credit Judeţean şi Comunal. Astfel, în urma ,,şedinţei Consiliului Comunal din data de 11 martie 1912, şedinţa prezidată de primarul Comunei Urbane Piteşti d-l Alexandru Dumitrescu, şi la

[15] Idem, dosar nr. 6/1911, f. 26, f. 53, f. 76.
[16] Idem, dosar nr. 45/1906-1913, f. 97.
[17] Idem, dosar nr. 22/1912-1913, f. 84.

care au participat nouă membri”[18], primarul a fost autorizat de Consiliul Comunal să facă un împrumut de 800.000 lei de la Casa de Credit Judeţean şi Comunal.

În unanimitate s-a aprobat facerea unui împrumut de 800.000 lei de către comuna Piteşti, bani care au fost repartizaţi astfel: „84.000 lei pentru teatru şi băi, 516.000 lei pentru canalul colector şi pentru pavaje a fost aprobată suma de 200.000 lei”[19]. Această sumă era luată din împrumutul maxim de 1.200.000 lei, ,,împrumut votat de Corpurile Legiuitoare şi aprobat prin Înaltul decret Regal nr. 2247 din 11 aprilie 1912 şi ridicat apoi de la Casa de Credit Judeţean şi Comunal“[20].

Canalizarea oraşului era o problemă importantă, căreia i s-a acordat o atenţie deosebită. Ceea ce se executase până acum era în condiţii foarte bune, însă totodată această lucrare de până acum , nu ar fi adus reale servicii, dacă nu s-ar fi executat şi colectorul principal de pe bulevard. Planul şi devizul lucrărilor au fost aprobate de Consiliul Tehnic Superior, astfel că lucrarea a putut să înceapă. Această parte a canalizării a costat suma de 350.000 de lei[21]. Pe lângă această parte a canalizării au mai trebuit executate şi canalurile de legătură de pe străzile: Industriei, Justiţiei, Griviţa, Teiuleanu, prinţul Carol etc., care după deviz se ridicau la suma de 80.000 de lei[22].

Pavarea oraşului era de asemenea o lucrare urgentă şi absolut necesară şi aceasta cu atât mai mult, cu cât cu ocazia canalizării, se desfundaseră mai toate străzile de prin centru, dând oraşului un aspect urât.

Pentru executarea acestor importante lucrări s-a hotărât a se procura mijloacele necesare dintr-un împrumut de 2 200 000 lei pe timp de 40 de ani cu o dobândă între 4-5%. Banii ar fi urmat a fi repartizaţi astfel[23]:

1)	pentru iluminatul oraşului cu electricitate	550.000 lei
2)	pentru exproprieri de utilitate publică	150.000 lei
3)	pentru canalizarea oraşului	350.000 lei
4)	pentru construirea de pavaje în oraş	500.000 lei
5)	pentru construirea unui abator	80.000 lei
6)	pentru reconstruirea pieţei oraşului	300.000 lei
7)	pentru terminarea construcţiei de băi populare şi teatru	270.000 lei
	Total:	2.200.000 lei

În anul 1912 se dorea achiziţionarea unui tub de fier forjat pentru deşertarea colectorului principal în râul Argeş, tub care se va plăti din fondul canalizării oraşului Piteşti şi foarte necesar comunei. Au fost invitate la Piteşti mai multe fabrici speciale în astfel de lucrări, pentru a face o ofertă până la data de 7 mai 1912. Aceste fabrici erau: fabrica Vulcan Bucureşti şi E. Wolff, uzinele Lemaitre Bucureşti, fabrica Meteor Ploieşti şi uzinele Metalurgice Ploieşti. Ultima de fapt a făcut şi oferta cea mai bună. Acest tub din fier consta din diferite tuburi cu flanşe pentru care Uzinele Metalurgice au furnizat şi şuruburi şi material de etanşare. Începutul conductei era „ancorat cu o placă de ancoragii şi sfârşitul era prevăzut cu o construcţie specială de gură şi cu un picior conic, iar tuburile au fost vopsite atât pe interior cât şi pe exterior cu culoare

[18] *Ibidem,* f. 85.
[19] *Ibidem,* f. 86.
[20] *Ibidem,* f. 88.
[21] *Ibidem,* f. 9.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem,* f. 10.

contra ruginei"[24].

S-a stabilit ca tubul să fie predat prin gara Piteşti iar termenul de predare să fie de maxim 30 de zile de la data comenzii. Costul acestui tub de fier forjat a fost stabilit la suma de 21.000 lei iar achitarea lui să se facă după furnizarea lui şi după recepţia de primărie. Toate taxele de timbre şi înregistrare au fost suportate de Uzinele Metalurgice din Ploieşti. La data de 30 septembrie 1912 a fost emisă factura nr. 5042 prin care primăria achita din suma totală de 21.000 lei pentru acel tub de fier suma de 10.000 lei, iar mai târziu la data de 24 octombrie a fost trimisă o notă primăriei comunei Piteşti în care se spunea „furnitura tubului forjat servind la deşertarea colectorului principal despre care am discutat fiind terminată, avem onoarea de a vă ruga a binevoi a dispune să ni se plătească şi restul ce ni se cuvine pentru această furnitură în sumă de 11.000 lei"[25]. Plata restului de bani care mai rămăsese a fost făcută a doua zi.

La 18 martie 1913[26] s-a încheiat un act de tranzacţie între primarul Comunei Urbane Piteşti, Alexandru Dumitrescu şi inginer Virgiliu Ionescu din Bucureşti, în calitate de antreprenor al construcţiei localului de băi populare şi o sală de spectacole a primăriei, în urma căruia acesta trebuie să termine construcţia acestor localuri, conform devizului şi caietului de sarcini.

La 19 iulie 1913, Serviciul Central al Primăriei Comunei Urbane Piteşti trimitea o telegramă ministrului de război în care se spunea: „Comuna are absolut nevoie de diferite materiale, necesare pentru lucrările localului de băi populare şi teatru şi pentru ca lucrările să nu stacneze, cu onoare vă rog a aproba să se pună la dispoziţie următoarele:

1) trei vagoane fabricii de ciment Comarnic;
2) trei vagoane fabricii de ipsos H. Nicolau Slănic Prahova;
3) un vagon pentru piatra din Câmpulung de la d-l inginer Drăghicescu"[27].

O atenţie deosebită s-a acordat canalizării teatrului comunal. La 16 august 1912, Societatea Anonimă Pentru Conducte de Apă trimitea o telegramă d-lui inginer Virgil Ionescu, în care spunea: „Mergând la Piteşti pentru a începe canalizarea la teatru, am dat de dificultatea că Serviciul Diriginte al Lucrărilor cere modificări la proiectul întocmit, printre care cele mai importante sunt: 1) există două canale racordate cu strada din dosul teatrului făcute acum vreo doi ani; se cere ca aceste canaluri să fie utilizate pentru o parte din scurgeri; 2) se cere ca burlanele pentru apele de ploaie să fie şi ele canalizate"[28].

Problema canalizării Teatrului Comunal (Fig. 4) s-a rezolvat în anul următor, iar în 1914 construcţia teatrului era gata. Deoarece pădurea Trivale se afla la marginea oraşului, oficialităţile, împreună cu locuitorii, s-au străduit să transforme o parte a acesteia în parc pentru agrement, denumindu-l parcul Trivale. Astfel în şedinţa Consiliului Comunal din 28 mai 1913 s-au aprobat „lucrările de amenajare a parcului Trivalea şi facerea eleşteului, conform unui proiect şi a unui deviz"[29].

---

[24] Idem, dosar nr. 35/1912-1914, f. 23.
[25] *Ibidem*, f. 24.
[26] Idem, dosar nr. 33/1909-1914, f. 1.
[27] Idem, dosar nr. 22/1913, f. 2.
[28] *Ibidem*, f. 6.
[29] Idem, dosar nr. 24/1913, f. 14.

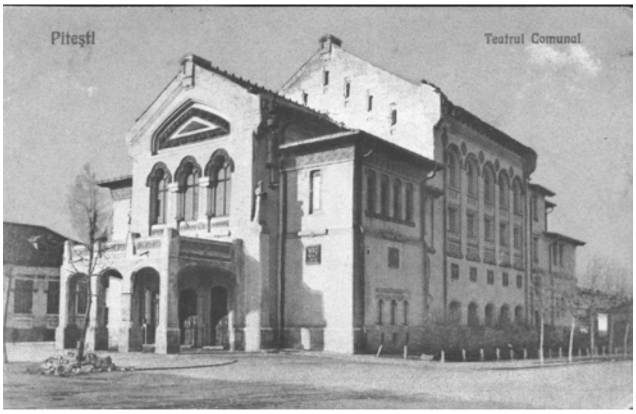

Fig. 4. Teatrul comunal din Piteşti.

Cu ajutorul unor credite suplimentare aprobate de Ministerul de Interne s-au cumpărat şi s-au plantat flori şi copaci ornamentali şi în grădina publică şi pe bulevard.

Acestea sunt câteva din lucrările edilitare, efectuate de Comuna Urbană Piteşti în această perioadă. Prea multe lucrări edilitare nu se puteau face în această perioadă, asta şi din cauza dezvoltării oraşului în mod neunitar, sistematizarea lui fiind făcută zonal şi parţial.

ASPECTS OF SOME WORKS OF PUBLIC UTILTY
IN THE URBAN PARISH PITEŞTI 1907-1913

Abstract

In this paper some works of public utility effectuated in the city of Piteşti in 1908-1913 are presented. Here are some of the important problems the town hall had to solve: water for the inhabitants and the institutions, the construction of a water reservoir (a work effectuated between 1908 and 1910), the paving of some streets and sidewalks, the construction of the sewerage for the theatre and communal spa.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DESPRE PRIMII AEROSTIERI ROMÂNI ŞI LUPTELE LOR DIN 1917

VASILE TUDOR*

Este adevărat, la noi invenţia fraţilor Mongolfier din anul 1783, a fost cunoscută mult mai târziu şi numai datorită baloanelor sferice captive ale unor experimentatori ori cele militare. Se poate considera fără teama de a greşi că aeronautica română datează din anul 1880, anul în care Ministerul de Război a cumpărat din Franţa un balon cu care a înfiinţat prima secţie ce s-a ocupat cu ascensiunile acestor aparate în scop militar.

După ce în anul 1904 prinţul Bibescu s-a iniţiat în zborul aparatelor mai uşoare ca aerul, a cumpărat din Franţa un balon sferic pe care l-a botezat „România", făcând şi unele ascensiuni în ţară. La acele experimentări a atras pe câţiva ofiţeri, printre care şi pe viitorul general Gorschi. Cei care s-au detaşat atunci se pare că au fost primii observatori din aer ai armatei române. Ca urmare, din iniţiativa aceluiaşi G. V. Bibescu şi cu sprijinul lt. Asachi Eugen din artilerie „care făcuse studii speciale în Austria, anume pentru această menire…"[1] s-a creat şi în România un aeroclub care, înzestrat cu două baloane sferice, a avut drept scop cercetările legate de acea nouă îndeletnicire la noi, precum şi participarea la unele concursuri cu asemenea aparate. Ataşate Regimentului 1 Geniu, în anii următori, aceasta a funcţionat şi s-a dezvoltat, ajungându-se ca în atelierele sale să se construiască în anul 1889 un balon sferic de 1.000 m^3. Cu acestea în anii următori s-a participat la manevrele militare de la Murfatlar şi Ghimpaţi.

Seria ascensiunilor cu balonul a fost reluată cu ocazia expoziţiei naţionale organizată în 1906. Aceasta s-a bucurat de un mare număr de vizitatori, curioşi ori interesaţi, ceea ce ne face să apreciem că opera de propagandă aeronautică din România, tocmai cu acea ocazie s-a declanşat.

În preajma marilor bătălii din anul 1917, aerostaţia română a fost organizată pe 4 companii dotate cu material nou (câte un balon) şi încadrate cu personal instruit. În luna februarie 1917 a luat fiinţă cea de-a cincea companie. Toate au fost afectate marilor unităţi, după nevoi[2].

Fuseseră planificate mai multe, însă din cauza lipsei de material şi, „… mai ales, datorită binevoitorului sprijin al protectorilor noştri ruşi, care ne rătăciseră din

---

* Piteşti.

[1] Radu Theodor, *Zborul nostru,* Editura Marvan,Bucureşti,1930, p. 42.

[2] ***, *Aripi româneşti*, Editura militară, Bucureşti, 1966, p. 67.

întâmplare o cantitate de siliciu, de care aveam neapărat nevoie pentru înălţarea baloanelor, şi care, trimisă din Franţa încă din octombrie 1916, călătorea fără încetare pe căile ferate din Rusia…“[3].

Aerostaţia, ca armă nouă, s-a dovedit de o nepreţuită utilitate pentru comandamentele noastre. Cercetarea câmpului de luptă, reglarea tragerilor artileriei de calibru mare au fost misiuni pe care aerostaţia română le-a îndeplinit în condiţii foarte bune. Dar tocmai acest fapt a făcut ca baloanele folosite de armata română să devină o ţintă căutată de aviaţia şi artileria inamică. Suprafaţa mare pe care o prezentau aerostatele, vizibilitatea lor, gazul inflamabil cu care erau umplute (hidrogen) şi relativa lor imobilitate făceau baloanele foarte vulnerabile la atacurile din aer şi de pe sol. Şi trebuie recunoscut că am avut pierderi. Aşa de exemplu, într-un interval de numai două săptămâni (22 iunie – 7 iulie 1917) Compania 2 Aerostaţie a pierdut două baloane, incendiate de aviaţia inamică din care observatorii s-au salvat cu paraşutele. Dar cu toate pericolele, cu toate pierderile, aerostierii români au rămas neclintiţi la datorie, din zori şi până noaptea târziu. Unul dintre cele două baloane pierdute de aeronautica română, a fost cel în care s-a aflat bravul lt. obs. Secărescu Aurel, născut în Piteşti. Balonul său a fost străpuns de gloanţele trase de un avion german şi imediat a început să se prăbuşească, din cauza pierderii hidrogenului. Însă ofiţerul a găsit timpul necesar pentru strângerea hărţilor şi a notiţelor, după care s-a aruncat cu paraşuta în gol.

În preajma luptelor de la Mărăşeşti, cele cinci companii erau cu mult înainte încadrate în dispozitivul de luptă gândit de Comandamentul român, aducându-şi partea lor de contribuţie la pregătirea ofensivei, iar de la începutul lunii iulie au trecut la dispoziţia Armatei a I-a[4]. Datele culese s-au dovedit de mare însemnătate, prin faptul că schimbările ce se petreceau pe front erau cunoscute rapid şi cu mare exactitate. Lucrurile au culminat în ziua de 11 iulie 1917 când lt. Viţu Mihail, a descoperit 7 baterii grele germane ce se aflau în plină acţiune împotriva liniilor noastre şi care, datorită precizărilor acestuia, au fost reduse la tăcere.

Dar nu numai cei aflaţi în nacela balonului, ci şi personalul din echipele care făceau manevrele de ridicare ori coborâre a baloanelor au dat jertfe, fiind supus deseori la bombardare de artileria duşmană.

Un altul salvat cu paraşuta a fost lt. obs. Bădărău Dan (mai târziu doctor în litere, care a trăit la Iaşi), căruia, în 7 iulie 1917, de asemenea, i-a fost mitraliat balonul. A avut însă şansa ca acesta să nu fie nimerit. În schimb, din întâmplare, unul dintre gloanţe a tăiat, întocmai ca o ghilotină cablul de oţel cu care balonul era ancorat la trăsura de pe sol. Eliberat, balonul a început să urce vertiginos, în timp ce vântul îl îndrepta spre liniile inamice. În acea situaţie, aerostierul a defectat balonul, după care a sărit cu paraşuta. Atât observatorul cât şi balonul au aterizat cu bine în liniile noastre. În acelaşi fel s-au mai salvat Mihalcea Mihail în ziua de 10 iulie, precum şi Rally Demostene, care, la 21 august 1917, a fost obligat, pentru a doua oară, să se salveze cu paraşuta[5].

Sigur că nu în toate cazurile baloanele noastre au fost lovite, forţându-i pe aerostieri să le părăsească. În 13/26 iulie 1917, balonul nr. 1 a fost atacat de un avion

---

[3] Radu, Theodor, *op.cit.*, p. 46.
[4] Nicolau, Constantin, *Proba de foc*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983, p. 68.
[5] Revista „Sport şi tehnică“, anul XV, nr. 9/1969, p. 14.

inamic cu mare putere de foc la bord, însă, graţie servanţilor şi focului de apărare executat de observator, atacul a rămas fără rezultat[6]. De asemenea, în ajutorul aerostierilor a sărit şi echipajul aviatorilor francezi Boneton-Nedervell, care a doborât avionul german ce intenţiona să atace balonul nostru[7].

Observatorii din balon au fost întotdeauna la posturi, cu excepţia acelor zile în care timpul rău ori lipsa cărbunilor nu le-a permis ascensiunea. Pentru a oferi o imagine cât de cât apropiată de activitatea lor, vom insista mai mult asupra unor misiuni ce au avut loc în dramaticele zile din vara anului 1917. La 27 iulie, numai între orele 18.30-19.30, observatorii din balon au descoperit încă şase baterii inamice[8]. La fel, în ziua de 28 iulie, balonul nr. 3 a semnalat două baterii în acţiune, care au fost curând lovite în urma datelor transmise de ofiţerul observator, iar balonul nr. 5 a descoperit în aceeaşi zi, alte patru baterii, care de asemenea, au fost reperate.

La 29 iulie din balonul nr. 3, aflat la 1200 m înălţime chiar din dimineaţa zilei, s-a condus tirul unor baterii de artilerie româneşti asupra satelor Străjescu şi Putna Sărată, ocupate de inamic. La ora 9.30 el a primit aceeaşi misiune, corectând tirul executat de o altă baterie în raza localităţii Ciuşlea. Apoi, la mai puţin de o oră, a executat pentru Grupul de artilerie „Spacu" reglajul tirului asupra satelor Bizigheşti şi Paraipani[9]. De asemenea, la ora 11.45, precizia tragerilor de artilerie asupra aceluiaşi sat Paraipani a fost asigurată tot de balonul nr. 3, ca la ora 12.30 observatorul respectiv să conducă reglajele unui bombardament prestat de artileria noastră asupra satelor Balta Raţei şi Paraipani. În ziua următoare, activitatea balonului nr. 3 a fost aproape identică. Astfel, încă de dimineaţă el a identificat gurile de foc ce bombardau gara din Tecuci, ca apoi să treacă la supravegherea sectorului ce-i era încredinţat şi să descopere un grup de baterii inamice la sud de satul Străjescu. O oră mai târziu, acelaşi observator a semnalat un balon inamic ale cărei coordonate le-a transmis imediat celor de jos. Aproape în acelaşi timp a fost solicitat de artileriştii din grupul „Spacu" să coordoneze o adevărată canonadă asupra Bizigheştilor şi şoselei Focşani – Ciuşlea, a satelor Străjescu, Ciuşlea şi Paraipani, precum şi în direcţia balonului amintit mai sus.

Numai după o asemenea activitate a putut şi acel observator să treacă la o mai liniştită cercetare a sectorului repartizat, consemnând activitatea trupelor inamice pe şoselele Focşani-Ciuşlea şi Focşani-Făurei[10]. Acelaşi observator experimentat în reglarea bombardamentului executat de artileria grea, a corectat, la 7 august, tragerile bateriei „Petculescu" de 150 mm îndreptate împotriva tunului german de mare calibru, ale cărui proiectile cădeau la Tecuci[11]. Peste exact o săptămână, în timp ce regla tragerile a două baterii de 75 şi 150 mm, la ora 14.20, balonul nr. 3 a fost atacat de artileria duşmană cu lovituri fuzante. Mult rău nu i-a făcut, însă peste două zile se afla încă în reparaţie.

Cu tot riscul, am avut observatori care,în conformitate cu misiunile primite, au petrecut multe ore suspendaţi cu baloanele între cer şi pământ, pentru a observa situaţia de pe front. În fruntea lor se situează ofiţerul observator Viţu Mihai, cu 171 de ore

---

[6] A.M.R., fond 23, dosar nr. 308, p. 5.
[7] Nicolau, Constantin, *Proba de foc*, Editura Albatros, Bucureşti, 1980, p. 84.
[8] A.M.R., fond 23, dosar nr. 308, p. 5.
[9] *Ibidem*, p. 80.
[10] *Ibidem*, p. 82.
[11] *Ibidem*, p. 86.

totalizate, urmat de Cherciu, Cristescu, Rally, Dragu, sau Atanasiu, dacă este să-i amintim pe cei care au adunat mai mult de 125 de ore fiecare în misiuni de supraveghere a frontului[12]. Dar nu numai cei din aerostaţie au fost la înălţime. Arhivele militare păstrează mărturia unui caz în care s-a făcut dovada curajului demn de toată admiraţia, mai ales că eroul nici nu avea pregătirea necesară pentru asemenea misiuni, faptele datorându-se prezenţei marinei noastre de luptă în Delta Dunării.

Aşa cum bine se ştie, în primăvara anului 1917 frontul s-a stabilizat iar Flota de apărare se afla retrasă în Deltă unde era aproape în permanenţă „bătută" cu bateriile grele inamice, existente în jurul oraşului Tulcea. În acea situaţie s-a impus necesitatea unui observator aerian care să le identifice amplasamentele. Pentru aceasta s-a împrumutat de la trupele ruse un balon captiv, iar ca observator s-a oferit locotenentul Bălan Iacob care, până atunci, nu făcuse nici o ascensiune. Cu pricepere şi curaj acesta a reuşit să dirijeze tirul monitoarelor noastre cu foarte bune rezultate, chiar dacă nu luase parte până atunci la un asemenea gen de instrucţie.

În luna octombrie a anului 1917, inamicul a intenţionat să pătrundă în Delta Dunării, fapt pentru care bateriile de la Tulcea au devenit foarte active, bombardând navele noastre, aflate pe braţul Chilia. Pentru anihilarea lor, Flota română de apărare a iniţiat o acţiune, recurgând la acelaşi balon rusesc ce se găsea la Ismail şi, desigur, la acelaşi observator. La 17 octombrie, în scopul dirijării tirului monitoarelor „Catargiu" şi „Brătianu", ce erau în poziţie de luptă, a fost înălţat balonul care avea la bord pe lt. Bălan Iacob, viitorul subdirector al Arsenalului Marinei, atunci la a doua ascensiune.

Nici nu ajunsese balonul la 1000 m înălţime când lt. Bălan, un bun cunoscător al zonei, a descoperit o baterie grea inamică, ce era instalată chiar pe câmpul de tragere al vechii cazărmi a regimentului 33 Tulcea. În scurt timp, aceasta a fost distrusă, iar monitoarele noastre, au putut să-şi continue tragerile contra altor baterii.

În faţa acelei situaţii, inamicul a cerut un avion de la Brăila care, în jurul orei 12, a atacat cu focuri de mitralieră, balonul în care se afla ofiţerul român. Lt. Bălan care nu avea nici o armă de apărare, fiind echipat doar cu paraşuta, a continuat calm să-şi noteze cele observate, comunicându-le prin telefon la sol. Atunci când a fost atacat pentru a doua oară de acelaşi avion, comandorul Koslinschi, cu care era în legătură, i-a ordonat să sară cu paraşuta. Dar, ofiţerul a implorat să rămână în continuare, trecând totul pe propria-i răspundere. Până la urmă a fost cântărit atât riscul cât şi oportunitatea faptului şi l-au lăsat să continue a dirija mai departe tirul navelor noastre. Numai că, pe la ora 15, a trebuit să suporte şi pe cel de-al treilea atac al unui alt avion inamic care, până la urmă, a fost îndepărtat de focul mitralierelor amplasate la bordul navelor. După toate acestea, balonul a rămas în aer până la sosirea serii, cea care l-a obligat pe bravul ofiţer să-şi încheie o misiune deosebit de grea, dar de care se achitase cu prisosinţă, făcând observaţii din balon timp de 14 ore consecutiv. Insistenţa lt. Bălan l-a făcut pe inamic, ca în ziua următoare să aducă câteva avioane şi chiar la Ismail, să atace balonul care, astfel, a fost incendiat. Cei trei ofiţeri ruşi ce se aflau la bordul lui, s-au salvat, sărind cu paraşutele[13].

Ei şi încă mulţi alţii au stat de strajă în înaltul cerului cu binoclul într-o mână şi cu carabina ori mitraliera în cealaltă, cercetând necontenit atât liniile inamice cât şi

[12] A.M.R., fond 5487, dosar nr. 555, p. 71.
[13] A.M.R., fond 3011, dosar nr. 555, p. 95.

orizontul pentru a nu fi surprinşi de vreun atac aerian inamic. 103 ore petrecute în ascensiuni a avut şi lt.obs. Secărescu Aurel, de care, fiind piteştean, ne vom ocupa cu justificată insistenţă.

Născut la Piteşti în 6 noiembrie 1891, a fost fiul lui Vasile Secărescu, căsătorit cu Polixenia, din Piteşti. Vasile Secărescu a fost comerciant şi era din Braşov, iar Secărescu Aurel a fost căsătorit cu Cornelia Săndulescu, născută la Craiova în 1900.

Cât despre începutul carierei militare a lui Secărescu Aurel, din documentele păstrate în arhivele militare, aflăm că în 1910 era soldat TR în Regimentul 6 Artilerie (Piteşti)[14], iar în 9.0I.1911 se găsea în Şcoala de ofiţeri rezervă după care a fost avansat la gradul de caporal la 1.03. 1911 şi sergent în iunie 1911. La absolvire a primit gradul de plutonier TR, fiind desconcentrat la 1 octombrie 1912. iar în 15 decembrie 1912 a fost avansat la gradul de slt. în rezervă, ca la 15 august să fie chemat temporar în activitate ca rezervist[15].

La 24 ianuarie 1915, se afla detaşat la şcoala de observatori pentru artilerie, iar în 14 aprilie 1915 a fost brevetat ca observator. La sfârşitul anului 1915 era avansat la gradul de lt. şi în cadrul Reg. 6 artilerie din Piteşti, unde a executat 12 ore ascensiuni cu balonul. Aproximativ peste un an, la 1. 03.1917 avea să fie detaşat la Corpul Aerostierilor pentru şcoala de observatori din balon şi trimis pe front[16]. Din cauza ostilităţilor, abia la 1 septembrie 1917 când ajunsese deja căpitan, a fost brevetat observator aerostier cu acelaşi grad, alături de încă 26 ofiţeri. Printre ei Vitzu Mihail, Petrov Traian, Săvescu Nic, Şerbănescu Gh şi alţii ca Bădărău Dan ori Raly Demostene[17]. Fiind cunoscut şi apreciat în urma participării la războiul întregirii naţionale de la 1.III.1919 a devenit ofiţer activ. În decembrie 1919 era în evidenţa Gr. 4 Instrucţie şi avea comanda Companiei 2 Aerostaţie.

De la 1.X. 1923 a fost trecut la Şcoala Tehnică a Aeronauticii, unde s-a îngrijit de cursul de informaţii pentru căpitani până la 23 noiembrie, când în cadrul aceleiaşi şcoli a ţinut cursul de observatori până la sfârşitul anului 1924, când a trecut ca personal navigant, până în 1926 când, cu gradul de maior, a fost mutat la Reg. 23 Artilerie, ca la 1 iulie 1930 să revină la Reg. 1 Aerostaţie. De acolo a fost adus la Şcoala de perfecţionare a observatorilor din Aerostaţie, ca, în cele din urmă, cu gradul de lt.comandor, să fie trecut în rezervă de la Depozitul de Materiale al Aeronauticii.

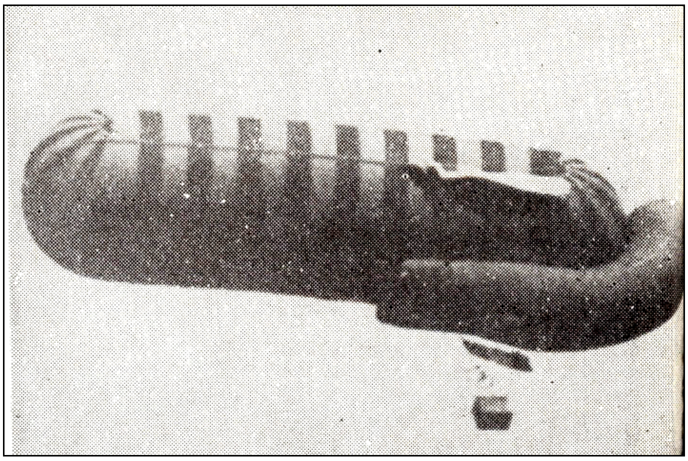
Un alt argeşean care şi-a început activitatea militară ca aerostier a fost comandorul Rădulescu Scarlat, cel născut la Câmpulung-Muscel în 25 noiembrie 1893 şi pe care la 25 iunie 1913 îl găsim ca elev sergent la Şcoala pregătitoare de ofiţeri de artilerie, geniu şi marină. A fost mobilizat cu acelaşi grad în cadrul Batalionului Specialităţi Compania I Aerostaţie, iar în 1914 era slt. în acelaşi batalion şi companie[18]. În acea vreme pentru specialitatea de „balonist” ori „băşicari”cum li s-a mai spus în glumă, nu existase vreo şcoală şi nici nu se acordase brevete, ci s-au folosit de ofiţerii aflaţi în compania respectivă.

---

[14] A.M.R., fond 1736, dosar nr. 1, p. 81.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem*, p. 82.
[17] Monitorul Oastei, nr. 43 din 20 octombrie 1930, p. 879.
[18] AMR, fond 1736, dosar nr. 1, p. 326.

În septembrie 1914 s-a umflat un balon pe câmpul de la Cotroceni. Cu acela s-au făcut ascensiuni şi recunoaşteri de sector sub comanda cpt. Iarca Ion, comandantul Companiei. Trageri de artilerie al căror tir să fie reglat cu ajutorul baloanelor captive nu s-au făcut, ci numai supravegherea generală a vreunui sector dat. Cu ocazia acelor exerciţii Rădulescu Scarlat a executat circa 20 de ore de ascensiuni atât în luna septembrie cât şi octombrie. Observatori din balon, formaţi în anul 1915 dintre ofiţerii de artilerie şi geniu, au rămas în aviaţie doar doi: Giosanu şi Scarlat Rădulescu. Pentru acele misiuni erau folosiţi ofiţerii unităţii de aerostaţie proveniţi din artilerie şi geniu, fără vreo pregătire specială**,** iar ascensiunile aveau loc destul de rar din cauza costurilor mari. Abia în septembrie 1914 s-a umflat un balon pe câmpul de la Cotroceni cu care s-au făcut ascensiuni, având ca misiuni recunoaşteri de sector, conduse de cpt. Iarca Ion, comandantul Companiei. Tragerile de artilerie cu ajutorul baloanelor nu existau, ci numai supravegherea generală.

În ce-l priveşte pe Rădulescu Scarlat, acesta a executat în anul următor circa 20 ore de ascensiune în cursul lunilor septembrie şi octombrie pe când era sublocotenent în Compania I Aerostaţie. Balonul s-a umflat în două rânduri. În luna aprilie pentru ascensiuni de iniţiere şi în toamna respectivă când balonul a făcut exerciţii până la 1 noiembrie. În lunile aprilie şi mai s-au făcut primele trageri de artilerie cu observări din balon pe câmpul de la Cotroceni cu o baterie din Reg. 2 Artilerie Grea. Câmpulungeanul nostru a ascensionat aproape zilnic, atât pentru exerciţiile Companiei cât şi pentru şcoala de observatori aerieni de artilerie. În septembrie 1915 s-au făcut deplasări şi teme de aerostaţie între Cotroceni şi Domneşti. Cu acea ocazie a executat un marş de 3 ore în balon, făcând crochiuri şi observarea de supraveghere a sectorului. Cum în acel an au fost numai doi ofiţeri subalterni la Companie, destinaţi ca observatori din balon, din cauza încordării evenimentelor politice, a executat un număr de aproximativ 50 ore suspendat între nacelă şi balon, grăbindu-şi în acest fel pregătirea de luptă.

Balon folosit de aeronautica română în 1917.

În prima perioadă a campaniei 15.08. 1916 – 1. 06. 1917 a fost comandantul unei companii de aerostaţie, care, în septembrie, pe frontul din Transilvania, a avut puţine zile de utilzare, iar în retragere a staţionat o perioadă la Costeşti şi Piteşti.
După retragerea cunoscută, între 1.01.1917 şi 1.05.1917, a făcut şcoala de observatori cu Misunea. Franceză, ascensionând ca elev peste 20 de ore, ceea ce era minim pentru a fi brevetat observator din balon, primind brevetul nr.2 din iunie 1917.

În perioada 1.V.1917 – 1.XII.1918 a contat la Compania 3-a. Ordinele erau că numai observatorii să execute ascensiuni iar comandantul de companie să facă legăturile necesare, să dea misiunile şi să recunoască primul sectorul în care se vor face ascensiunile balonului său. Totuşi, Rădulescu Scaralat a executat circa 10 ore în misiuni de iniţiere a noilor sosiţi. La una din acele ascensiuni a fost în nacelă cu el şi generalul Papazolu, pe atunci lt.colonel, şeful de Stat Major al Diviziei a 7-a, ocazie cu care a fost citat pe Divizia 7 Infanterie, deoarece Compania ce comanda a executat în 1917 un număr de 424 de ascensiuni cu 111 reglaje de artilerie şi 60 de baterii descoperite din care 20 i-au revenit.

Ca urmare a încetării luptelor pe frontul din Moldova, în anul 1918 s-a limitat numărul obs. din balon la 10, printre ei numărându-se cpt. Vasiliu Gh, lt. Viţu M. Lt. Gârleanu, lt. Şerbănescu Gh. Lt. Atanasiu şi alţii.

În 1918 nu a avut loc nici o ascensiune, iar în 1919 a adunat circa 25 ore cu elevii şcolii de obs. la Cotroceni şi câteva în cadrul categoriei „Antrenament”. În perioada anilor 1920 - 1923 a fost mutat în Corpul Aerostierilor, iar în 1924 a fost directorul şcolii de observatori din balon cu gradul de maior, efectuând exerciţii la Cincu Mare şi la Vâlcov, cu ocazia participării la manevrele trupelor terestre şi marinei militare.

Contând pe experienţa sa, în 1927 s-a deplasat la Paris, unde a luat parte la recepţia de materiale pentru aeronautică. Apoi, în 1930, a efectuat un stagiu de 6 luni în aeronautica italiană şi avansat la gradul de lt. comandor. După trecerea în rezervă, a fost folosit în aviaţia civilă unde a avut diverse funcţii, aşa cum a fost cea de director al acesteia[19]. De asemenea, în 1945 generalul Rădulescu Scarlat era menţinut în aceeaşi categorie de „concentraţi”, însă fără drepturi[20].

ABOUT THE FIRST ROMANIAN AEROSTIERS
AND THEIR BATTLES FROM 1907
Abstract

Though some military actions of ascending in a balloon had taken place in Romania before only on the eve of the World War I the Romanian Aeronautics organized four companies. Due to their good results they were used even in the World War II and little after it. Then the technique was considered to be old-fashioned and consequently abolished.

[19] A.M.R., fond 3392, dosar nr. 182, p. 622.
[20] A.M.R., fond 5476, dosar nr. 902, p. 31.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

REVISTA „ROMÂNIA MILITARĂ" ÎNTRE NECESITATEA REÎNFIINŢĂRII ŞI DIFICULTĂŢILE INERENTE NOULUI ÎNCEPUT (1920-1921)

CRISTIAN-MARIUS BALEA[*]

„În intervalul 1919-1939 au apărut aproape 70 de publicaţii periodice cu tematică militară, ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din numărul acestui gen de tipărituri, apărute în întreaga perioadă de dinainte şi din timpul primului război mondial"[1].

Revistele şi publicaţiile periodice apăreau sub egida Ministerului de Război (Ministerul Armatei din 1930 sau Ministerul Apărării Naţionale din 1932), Marelui Stat Major sau a inspectoratelor de armă. Au mai fost tipărite publicaţii şi sub egida unor comandamente teritoriale, comandamente de mari unităţi şi unităţi militare, asociaţii ale ofiţerilor de rezervă, precum şi de către persoane private care făceau sau nu parte din cadrele active ale armatei.

După încheierea primului război mondial, armata, intrând din nou în activitatea ei din timp de pace, s-a făcut simţită necesitatea „de a se pune în discuţie pe calea publicităţii, învăţămintele trase din Marele Război precum şi celelalte chestiuni de interes social, politic care interesează armata şi sunt necesare a fi aduse la cunoştinţă ofiţerilor"[2].

În aceste condiţii, ministrul de război, Ioan Răşcanu, dispunea, prin Ordinul nr. 2763 din 13 mai 1920, ca Marele Stat Major să studieze chestiunea înfiinţării unei reviste militare cu caracter general, la care să concureze toate valorile de seamă din armată şi din afara ei: „Războiul recent, scoţând în relief învăţămintele noi şi punând în discuţie idei de mare însemnătate asupra armatei viitorului, în toate ţările conducătorii militari ca şi oameni de stat, prin marile cotidiene, prin reviste de educaţie cetăţenească, cât şi prin reviste militare, îşi spun cuvântul asupra tuturor chestiunilor la ordinea zilei privind apărarea naţională, organizarea şi pregătirea armatei de mâine în raport cu nevoile timpului. La noi presa şi puţinele reviste nu agită deloc sau foarte puţin asemenea chestiuni. Articole izolate şi la mari intervale de timp, ce apar pe ici pe colo, nu sunt de niciun folos din cauza valorii îndoielnice a revistelor şi gazetelor în care sunt publicate.

---

[*] Piteşti.
[1] *Istoria militară a poporului român,* vol. VI, Bucureşti, 1989, p. 284.
[2] Arhivele Militare Române (în continuare A.M.R.), *Fond Cabinetul Ministrului*, dosar nr. 63, fila 3.

O bună revistă de largă cultură militară la care să colaboreze toate valorile de seamă atât din sânul armatei cât şi din afară ar umple un gol ce astăzi este atât de puternic simţit atât în lumea militară cât şi în cea civilă.

Ca o consecinţă, cu onoare vă rog, să binevoiţi a lua deîndată în studiu crearea unei reviste care să răspundă din toate punctele de vedere acestui gol.

Baza de plecare în studiul ce se va face va fi popularizarea ideilor <<Armata de mâine>> şi <<Naţiunea înarmată>>, realizate cu concursul reciproc al iniţiativei private şi oficialităţii”[3].

Pe baza ordinului dat la 16 mai 1920, Marele Stat Major, al cărui şef era generalul C. Christescu, a convocat Comitetul Consultativ de Stat Major, în cadrul căruia s-a hotărât compunerea Comitetului de Direcţiune, propunerea făcută Principelui Carol, de a primi preşedinţia de onoare, modul în care să fie administrată revista, vărsarea fondului revistei dinainte de război la noul comitet. Acelaşi comitet concluziona: „Este absolut necesar reînfiinţarea unei reviste de largă cultură militară, în care să se expună toate învăţămintele trase din războiul european precum şi să se facă toate propunerile relativ la nevoile armatei de mâine în legătură cu mijloacele economice, de personal, de material, de instrucţie şi educaţie militară”[4].

Prin procesul verbal nr. 1 din 17 mai 1920, Comitetul Consultativ al Marelui Stat Major era de părere a se limita, pentru moment, aprobările la o singură revistă în care să se trateze toate chestiunile relative la armată, aceasta pentru a nu obliga ofiţerii la cheltuieli mari.

La 22 iulie 1920, după aprobarea generalului Răşcanu din 6 iulie 1920, a fost convocat la Marele Stat Major comitetul care a reînfiinţat revista după război în frunte cu şeful Marelui Stat Major, general de corp de armată Christescu C., general de divizie Istrati I., inspector tehnic al geniului, general de divizie Toroceanu Radu, director superior al Serviciului Geografic, intendentul general de divizie Zaharia C., inspectorul tehnic al intendenţei, general de brigadă Papană I. de la Inspectoratul Tehnic al Artileriei, general de brigadă Gorsky Al., primul subşef al Marelui Stat Major, coloneii Samsonovici N., al doilea subşef al Marelui Stat Major, Manu I. de la Inspectoratul Tehnic al Cavaleriei, comandor Negru C., delegatul Inspectoratului Tehnic al Marinei, coloneii Cerchez Leon de la Inspectoratul Tehnic al Învăţământului, Rujinschi de la Inspectoratul Tehnic al Aeronauticii, Prodan Ion şi Rădulescu Lazăr de la Marele Stat Major, locotenent-coloneii Procopiescu D. Şi Vasilescu Gr. de la Inspectoratul Tehnic al Infanteriei şi maior Popovici Andrei de la Aviaţie.

Comitetul de redacţie, în frunte cu Samsonovici Nicolae, prin intermediul Secţiei 3-a Marele Stat Major răspândeşte un ordin circular către toate comandamentele şi unităţile armatei, ordinul circular nr. 887 din 13 iulie 1920 prin care se anunţa reînfiinţarea revistei „România militară” şi se făcea apel la toţi ofiţerii să contribuie cu scrierile lor.

„Simţindu-se nevoia apariţiei unei reviste de largă cultură militară prin ajutorul căreia ofiţerii să-şi poată îmbogăţii şi completa cunoştinţele din studiul chestiunilor

[3] *Din trecutul „României Militare”. Cu prilejul comemorării a 75 de ani de la apariţia ei în viaţa armatei (1864–1938),* Bucureşti, 1939, p. 265.
[4] *Ibidem,* p. 266.

interesante deduse din experienţa marelui război, dl. Ministru de război a aprobat înfiinţarea revistei <<România militară>>.

Pentru atingerea acestui scop revista va publica lunar atât chestiunile generale care interesează armata, organizarea sa viitoare, cât şi, chestiunile speciale ale fiecărei arme în parte: aeronautica, armament, învăţământ militar, serviciul intendenţei, serviciul sanitar, etc.

Din cauza scumpetei materialului de imprimat domnul ministru de război, pentru a veni în ajutorul ofiţerilor a binevoit a acorda revistei o subvenţie anuală, astfel încât, costul ei să fie cât se poate de redus. Revista face apel la toţi domnii ofiţeri din orice armă sau serviciu, datori a contribui prin cunoştinţele d-lor, la scopul ce se urmăreşte, rugându-i să binevoiască a trimite revistei lucrările lor spre a fi cercetate şi publicate. Lucrările vor putea îmbrăţişa orice chestiune pe care autorul crede interesant a fi cunoscută”[5].

Rezultatul acţiunilor desfăşurate în scopul înfiinţării publicaţiei militare se va materializa în Decizia Ministerială 605 din 8 octombrie 1920 publicată în „Monitorul Oficial” nr. 178/1920, p. 6555 care punea temelia funcţionării revistei.

Pentru a întreţine şi lărgi cunoştinţele de cultură militară generală şi profesională a ofiţerilor armatei, precum şi a concretiza învăţămintele trase din Marele Război, pe calea unui organ de publicitate periodică, se lua decizia reînfiinţării în ziua de 20 septembrie 1920, pe lângă Marele Stat Major, a revistei „România militară”. Aceiaşi decizie, alcătuită din trei articole, a fost completată mai târziu cu al patrulea articol în care se menţiona că „toţi ofiţerii combatanţi şi asimilaţi din activitate vor fi consideraţi ca abonaţi ai revistei”[6].

Măsurile organice hotărâte la reînfiinţare au fost diverse: o gestiune diferită de cea a vechii reviste, preţul de 5 lei exemplarul contându-se pe 11.000 de ofiţeri abonaţi, încurajarea ofiţerilor dispuşi a colabora cu publicaţii prin plata a 500 lei coala pentru lucrări originale şi 250 lei pentru compilaţii, s-au alcătuit statutele revistei în 35 de articole pe 11 capitole, a fost înfiinţată rubrica „Ştiri despre armatele streine” şi s-a introdus rubrica „Concurs de aplicaţiuni tactice pentru ofiţeri”, „cu scopul ca prin rezolvarea diferitelor situaţii concrete, date prin temele publicate în revistă, să se pună în discuţie noile metode de luptă, rezultând din întrebuinţarea noilor mijloace de luptă”[7].

Un membru al comitetului redacţional a fost însărcinat cu întreţinerea în mod regulat a rubricii „Revista revistelor”, în care să realizeze un rezumat foarte succint al articolelor de marcă din revistele mai importante.

Revista nu a putut apărea la 20 septembrie 1920 datorită numărului insuficient de lucrări oferite spre publicare, primul număr al revistei reînfiinţate apărând sub titlul „România militară”, „revistă generală lunară”, în ianuarie 1921.

Articolul progam intitulat „1916-1920” făcea o prezentare succintă a evenimentelor desfăşurate de la intrarea României în război până la finalul anului 1920, prezentându-se şi rostul reapariţiei publicaţiei dar şi programul ei: „<<România militară>> umple un gol mult resimţit în armata noastră din cauza lipsei unei reviste în

---

[5] *Ibidem,* p. 268.
[6] *Ibidem,* p. 271.
[7] A.M.R., *Fond Cabinetul Ministrului*, dosar nr. 63, fila 4.

care să se poată scri învăţămintele deduse din războiul nostru precum şi să se discute ideile noui ale organizării armatei de mâine”[8].

Acelaşi număr conţinea şi statutele publicaţiei, la capitolul I, „Constituirea revistei” arătându-se că aceasta are formatul de 7-10 coale de tipar fiind astfel structurată: prima parte, în proporţie de ½ rezervată scrierilor de cultură militară, cuprinzând şi teme; a doua parte, în proporţie de ¼ destinată scrierilor şi studiilor de caracter general ştiinţific, social; a treia parte, în proporţie de ¼ destinată lucrărilor şi revistelor mai de seamă care apar în ţară şi străinătate, recenziilor, dărilor de seamă, propunerilor, revistei revistelor, bibliografiilor, etc.

În capitolul al II-lea din statute era prezentat scopul revistei:

„a) Să dea publicităţii învăţămintele trase din războiul mondial precum şi studii relative la organizarea şi nevoile armatei de uscat şi marinei. b) Prin scrierile sale să contribuie la dezvoltarea culturală şi fizică a armatei. c) Să urmărească progresele tehnice ale armatelor străine, pentru ca cititorii revistei să fie la curent cu ultimele progrese. d) Să folosească ca îndemn corpului ofiţeresc pentru ca să contribuie la progresul armatei prin scrieri şi lucrări atât originale cât şi traduceri”[9].

În capitolul al III-lea intitulat „Condiţiuni de publicitate”, se făcea, referitor la lucrările trimise spre publicare, precizarea că acestea trebuie „să nu cuprindă polemici personale, indiscreţiuni, care ar primejdui apărarea ţării şi în fine să nu atingă disciplina, sau să fie contrariu prestigiului armatei”[10].

Capitolul al IV-lea prezenta organismele de conducere ale revistei: comitetul de direcţie, redacţia şi administraţia, profund detaliate în capitolele al V-lea, al VI-lea şi al VII-lea.

În capitolul al VIII-lea se menţiona că fondul revistei avea ca sursă de alimentare: abonamente, vânzările revistei, subvenţii, donaţii, sume depuse. Abonamentele erau de două categorii: pentru ofiţerii activi, de rezervă, funcţionari civili ai armatei şi pentru bibliotecile corpurilor, serviciilor şi şcolilor, etc.

În capitolul al IX-lea, „Verificări”, se menţiona faptul că un ofiţer de intendenţă însărcinat cu verificarea contabililor în bani şi materii ai Marelui Stat Major urma a controla administraţia revistei.

Capitolul al X-lea făcea referiri cu privire la convocarea organelor de conducere, în vreme ce capitolul al XI-lea informa privind condiţiile de modificare a statutelor sau privind bugetul şi darea de seamă anuală.

Articolul 35, ultimul din statute, menţiona că apariţia revistei s-ar putea suspenda vremelnic numai în caz de război, fondurile urmând a fi depuse spre folosinţă în conformitate cu hotărârea comitetului redacţional, ori a primi o altă destinaţie.

Bilanţul revistei „România militară” pe anul 1921 a fost de 97 de articole publicate, din care 64 de lucrări originale, 6 traduceri şi 27 recenzii. Din cele 97 articole publicate pe 1921, 64 s-au referit la chestiuni generale, 4 la chestiuni de infanterie, 6 de artilerie, 4 geniu, 4 cavalerie, 7 marină, 2 pentru aviaţie, 1 pentru intendenţă şi 5 sanitare.

[8] „România militară”, an. LIII, 1921, nr. 1, p. 13.
[9] A.M.R., *Fond Cabinetul Ministrului*, dosar nr. 63, fila 7.
[10] *Ibidem.*

Ministerul de Război a căutat să facă toate înlesnirile posibile, aprobându-i toate cererile de personal, fonduri, mobilier, însă cu toată solicitudinea ministerului, administraţia revistei nu a putut obţine decât foarte puţin din ceea ce sa aprobat. Nu s-au făcut în primul an al reapariţiei abonamente la reviste străine deoarece cu câteva state (Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria, Germania) a fost obţinută, prin schimb, revista lor militară oficială.

În aceste condiţii, zbătându-se între necesitatea prezenţei sale pe firmamentul ziaristicii militare româneşti şi dificultăţile inerente noului început, revista care îşi întrerupea activitatea în august 1916, reapărând în ianuarie 1921 „răscoleşte gânduri, frământări şi răspândeşte idei pentru dezvoltarea spiritului şi întărirea armatei, în acord cu realităţile şi năzuinţele neamului şi ţării"[11].

[11] *Din trecutul „României Militare"...*, p. 262.

THE "ROMÂNIA MILITARĂ" MAGAZINE: THE NECESSITY OF THE REFOUNDATION AND THE INHERENT DIFFICULTIES OF THE NEW BEGINNING (1920- 1921)

Abstract

After the World War I the army began its peace time activity and the necessity of discussing the teachings of the big war became clear. Those teachings as well as other social and political issues had to be told to the officers. The leadership of the army led by the War Minister, the General Ioan Răşcanu, decided to refund the "România Militară" magazine. But there were two difficulties: a financial one and another determined by the insufficiency of the published material. The first copies of this third stage of the magazine, having as subtitle "general monthly magazine", were published at the beginning of 1921.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

RELAŢII ROMÂNO-GERMANE ÎN PERIOADA 1934-1937

AURELIAN CHISTOL[*]

În perioada premergătoare „Marelui Război”, România a întreţinut puternice relaţii economice, militare şi politice cu Imperiul German. După încheierea tratatelor de pace, aceste legături au fost întrerupte, iar puterile învingătoare şi-au însuşit investiţiile Reichului din ţara noastră. Bucureştiul a intrat în sfera de influenţă economică a democraţiilor occidentale şi s-a integrat în mod inexorabil în sistemul de securitate colectivă patronat de Franţa.

Fidelă menţinerii statu-quo-ului şi respectării Pactului Societăţii Naţiunilor, diplomaţia românească s-a arătat îngrijorată de revirimentul Germaniei, al cărei revizionism a fost proclamat făţiş după accederea lui Hitler la guvernare.

Reluând politica „Drang nach Osten”, Berlinul căuta să-şi impună hegemonia în zona danubiană, din care dorea să facă o bază a unei eventuale invazii a Ucrainei.

Datorită complementarităţii economiilor română şi germană, Hitler a încercat să intensifice la maximum relaţiile comerciale bilaterale, sperând că apropierea pe acest tărâm va determina ieşirea României din constelaţia politică dominată de Franţa.

Subminarea influenţei Parisului în Europa Răsăriteană trebuia să înceapă prin crearea unor disensiuni în interiorul Micii Înţelegeri, în sensul tratării preferenţiale a Iugoslaviei şi României în defavoarea Cehoslovaciei. Dorinţa lui Hitler de a implementa respectiva strategie a fost reliefată implicit cu prilejul vizitei premierului maghiar Gömbös la Berlin, din ianuarie 1933, atunci când dictatorul nazist a amânat încheierea unei alianţe revizioniste cu Ungaria[1].

Pentru a-şi ţine în şah potenţialii parteneri est-europeni, revizionişti sau nu, Germania a promovat o diplomaţie extrem de nuanţată, bazată pe existenţa paralelă a Ministerului de Externe (Auswärtiges Amt - AA) şi a Oficiului de politică externă al partidului nazist (Aussenpolitisches Amt - APA) condus de la 1 aprilie 1993 de către Alfred Rosenberg.

Între cele două instituţii diplomatice au apărut inerente disensiuni şi rivalităţi, ceea ce-i facilita Führerului controlarea lor. Disputele nu au ocolit nici problema politicii faţă de patria noastră. Elocventă în acest sens a fost scrisoarea confidenţială adresată de către Rosenberg lui Hitler pe 18 decembrie 1933, în care se referea la necesitatea „de a detaşa România mai întâi economic şi apoi politic de Mica

---

[*] Universitatea din Piteşti.

[1] Walter M. Bacon Jr., *Nicolae Titulescu şi politica externă a României. 1933-1934*, Iaşi, Institutul European, 1999, p. 183.

Înţelegere", dar şi la atitudinea refractară a Ministerului de Externe faţă de respectivul demers[2].

Manifestarea dezinteresului economic german faţă de ţara noastră în cursul anului 1934, dublată de încheierea unor importante acorduri comerciale cu Ungaria, Iugoslavia, Turcia şi Polonia reprezenta o subtilă presiune politică făcută asupra Bucureştiului. De asemenea, sistemul francez de alianţe răsăritene a fost serios zdruncinat prin încheierea, la 26 ianuarie 1934, a pactului „de conciliere şi bună vecinătate" germano-polon. Prăbuşirea sa a fost evitată de refuzul ferm al ţărilor din Mica Înţelegere de a urma exemplul Varşoviei[3].

Fără a fi refractar la ideea apropierii româno-germane, Titulescu o vedea posibilă doar prin subordonarea ei principiului securităţii colective şi prin respectarea intangibilităţii angajamentelor internaţionale ale Bucureştiului. În schimb, regele Carol avea o viziune mai nuanţată şi mai corectă în perspectivă, datorită sesizării interdependenţei dintre declinul Franţei şi creşterea potenţialului german. Intenţia suveranului de a nu condiţiona în nici un fel strângerea legăturilor cu Reichul l-a iritat pe Titulescu, determinându-l să-l aducă pe Barthou în ţară şi cu scopul de a stăvili presupusa germanofilie a lui Carol[4].

Asasinatul de la Marsilia din 9 octombrie 1934 a accentuat nu doar sentimentele antigermane ale opiniei publice româneşti, ci şi mefienţa cabinetului Tătărescu în Berlin.

Declinându-şi orice responsabilitate în comiterea atentatului, Hitler l-a delegat pe Göring să reprezinte guvernul german la funeraliile regelui Alexandru I al Iugoslaviei, desfăşurate la Belgrad, pe 19 octombrie. Urmând instrucţiunile Führerului, Göring a întreprins o abilă operaţiune de „intoxicare" a României în legătură cu poziţia Germaniei faţă de revizionismul maghiar, cu scopul de a-şi promova interesele politice în ţara noastră.

Fiind primit în audienţă de către regele Carol, demnitarul german l-a asigurat că Reichul „nu va ridica nici chiar degetul mic pentru a sprijini Ungaria în pretenţiile sale revizioniste", ceea ce nu însemna că renunţa la solicitarea egalităţii în drepturi sau chiar la revizuirea unor clauze ale Tratatului de la Versailles[5].

Reîntors la Berlin, Göring l-a contactat pe reprezentantul nostru diplomatic, N. Petrescu-Comnen, la 24 octombrie, confirmându-i cele comunicate suveranului român şi precizându-i că, în urma instrucţiunilor primite de la Hitler, poate declara „că Germania nu este revizionistă" şi că „revendicările ungare nu interesează Reichul". Ca argument în favoarea afirmaţiilor făcute, liderul nazist a menţionat că Iugoslavia şi România erau mult mai interesante în plan economic decât Ungaria, dar şi mult mai tolerante cu minorităţile germane[6].

---

[2] Ioan Chiper, *România şi Germania nazistă. Relaţiile româno-germane între comandamente politice şi interese economice (ianuarie 1933 - martie 1938)*, Bucureşti, Editura Elion, 2000, p. 73.

[3] *Ibidem*, p. 78-79.

[4] Walter M. Bacon Jr., *op. cit.*, p. 189-190.

[5] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, ediţie coordonată de George Macovescu, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 577-578, doc. nr. 330.

[6] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Germania (1920-1944), vol. 74, f. 148; Telegrama Legaţiei din Berlin nr. 3327 / 24 octombrie 1934.

Telegrama lui Comnen către Bucureşti a fost descifrată de către germani, maghiari şi italieni, producând bulversarea mediilor diplomatice din statele respective. Intimidat, Göring a negat totul, catalogându-l pe ministrul român „mincinos”, iar şeful Auswärtiges Amt (AA), Von Neurath, i-a declarat lui Petrescu-Comnen, la 10 decembrie 1934, că Germania nu va renunţa niciodată să solicite revizuirea Tratatului de la Versailles, că-i va sprijini moral pe toţi cei care susţineau revizionismul, inclusiv pe unguri, fără a încuraja însă „o soluţie prin forţă” a Budapestei[7].

Deşi la Berlin reprezentanţii Auswärtiges Amt şi cei ai Aussenpolitisches Amt au continuat şi în 1935 să exprime opinii contradictorii în legătură cu atitudinea faţă de revendicările revizioniste ale Ungariei, se pare că regimul nazist, fără a îmbrăţişa necondiţionat şi în totalitate cererile Budapestei, a căutat să dirijeze ostilitatea acesteia împotriva Cehoslovaciei[8].

Reintroducerea serviciului militar obligatoriu de către Germania şi încheierea pactelor de asistenţă mutuală franco-sovietic şi cehoslovaco-sovietic au înăsprit semnificativ relaţiile româno-germane.

Reichul şi-a activizat în mod deosebit diplomaţia în sud-estul Europei, reuşind să se apropie de guvernul iugoslav constituit în vară de către Stojadinovici, dar şi să crească presiunea asupra ţării noastre, prin acuzaţiile aduse Bucureştiului, alături de Polonia, referitoare la negocierea unui pact de asistenţă cu Uniunea Sovietică, menit a permite Armatei Roşii să tranziteze teritoriul românesc pentru a veni în sprijinul Cehoslovaciei.

Atitudinea diplomaţilor şi a jurnaliştilor germani de demonizare a României pe tema alianţei cu Moscova l-a determinat pe Nicolae Titulescu să transmită, la 27 iulie 1935, directive Legaţiei din Berlin, în care menţiona că nu avuseseră loc nici un fel de discuţii cu U.R.S.S.-ul. Fără a nega intenţia încheierii în perspectivă a unui pact româno-sovietic menit a garanta integritatea teritorială a ţării împotriva oricărui agresor, şeful diplomaţiei îşi manifesta disponibilitatea semnării unui acord similar şi cu Reichul[9].

În paralel cu acţiunea de combatere a orientării politicii externe a României, Berlinul a desfăşurat o intensă activitate de captare a benevolenţei unor grupări şi oameni politici de dreapta şi extrema dreaptă din ţara noastră, prin acordarea unor „subvenţii”., de regulă sub paravanul unor tranzacţii comerciale.

Unul dintre principalii beneficiari ai prodigalităţii interesate a Germaniei a fost filosoful şi ideologul mişcării legionare, Nae Ionescu, în calitate de reprezentant al „I. G. Farben Industrie” în România. De asemenea, prin Radu Lecca, angajat formal al „Völkischer Beobachter”, s-a facilitat fuziunea Partidului Naţional Agrar cu Liga Apărării Naţional Creştine, la 14 iulie 1936. În finanţarea nou creatului Partid Naţional Creştin pare a fi fost implicat şi jurnalistul german Weber, expulzat de către autorităţi în septembrie. Deşi au planat suspiciuni şi asupra „subvenţionării” Gărzii de Fier de către Berlin, în stadiul actual al cercetărilor lipsesc dovezile peremptorii în acest sens[10].

---

[7] Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 99-100.
[8] *Ibidem*, p. 100-101.
[9] *Ibidem*, p. 112.
[10] Radu Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 1994, p. 107-111; Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre. Memorii*, vol. I, Casa Editorială „Gândirea”, 1991, p. 288-289.

În toamna anului 1935, o prioritate a diplomaţiei germane a fost „torpilarea" oricărei tentative a lui Titulescu de „a arunca România în braţele Sovietelor". Pe la mijlocul lunii septembrie, reprezentanţi ai Reichului l-au contactat pe Comnen pentru a-şi exprima disponibilitatea de a ne livra material de război, în schimbul produselor româneşti[11], dar Bucureştiul a ignorat propunerea.

Declaraţiile ferme ale lui Gheorghe Brătianu împotriva unui pact româno-sovietic, expuse inclusiv sub cupola parlamentului, i-au determinat pe germani să-i cultive prietenia, inclusiv prin invitarea la Berlin în ianuarie 1935. În convorbirile purtate cu personalităţi ale Reichului, precum Göring sau von Neurath, Gheorghe Brătianu a încercat să se edifice asupra poziţiei Germaniei faţă de revizionismul maghiar. El a luat act cu satisfacţie de comunicările interlocutorilor săi privind dezinteresul Reichului pentru aspiraţiile Ungariei, iar la revenirea în ţară, pe 28 ianuarie, a făcut presei declaraţii tranşante împotriva dezvoltării raporturilor româno-sovietice peste limita strictă a bunei vecinătăţi. Pentru Gheorghe Brătianu, intrarea Uniunii Sovietice în sistemul românesc de alianţe ar fi contribuit, ipso-facto, la apropierea Germaniei de statele „care nu ne sunt favorabile şi pe care nu vrea de altfel să le susţină contra noastră"[12].

În pofida impactului mediatic al declaraţiilor liderului partidului georgist, guvernul român a evitat să se angajeze pe linia unei apropieri de Berlin, rămânând ferm ataşat de principiul securităţii colective. Dovedind o bună cunoaştere a realităţii, von Neurath recunoştea într-o convorbire purtată în aprilie 1936 cu Wilhelm Fabricius – noul ministru al Reichului în România[*] – că, din punct de vedere politic, la Bucureşti „nu se poate realiza mult", trasându-i diplomatului german sarcina de a face „ordine" în relaţiile economice bilaterale[13].

Problema încheierii pactului româno-sovietic a continuat să ocupe un loc primordial în agenda raporturilor dintre Berlin şi Bucureşti, după cum au demonstrat-o numeroasele întâlniri ale lui Fabricius din vara anului 1936 cu oficialităţile române.

Eşecurile înregistrate de Societatea Naţiunilor în gestionarea crizelor abisiniană şi renană, dublate de marota lui Titulescu de a încheia un acord de asistenţă mutuală cu Sovietele, au determinat activizarea acţiunilor diplomaţiei germane împotriva ministrului nostru de externe, concretizate printr-o amplă campanie de presă, dar şi prin exercitarea de noi presiuni politice asupra României. Din arsenalul propagandistic antititulescian a făcut parte şi audienţa acordată de către Führer lui O. Goga, pe 8 august, la Berlin, în cursul căreia cei doi şi-au exprimat hotărârea fermă de a lupta contra bolşevismului.

Zvonuri neconfirmate documentar au lăsat să se înţeleagă că Hitler i-ar fi trimis regelui Carol al II-lea, prin intermediul liderului P.N.C., un amplu dosar întocmit de Gestapo, determinant în decizia suveranului de a se debarasa de şeful Palatului Sturdza[14].

---

[11] A.M.A.E., fond Germania (1920-1944), vol. 74, f. 271; Telegrama Legaţiei României nr. 1516 / 21 septembrie 1935.

[12] Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 123-124.

[*] Fusese numit în locul lui Dehn-Schmidt, rechemat la Berlin în februarie 1936.

[13] Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar şi România.* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, p. 152.

[14] Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 155-156.

Jurnalele germane au primit cu satisfacţie vestea remanierii guvernamentale din 29 august 1936, apreciind totuşi că îndepărtarea lui Titulescu nu însemna şi schimbarea politicii externe româneşti, întrucât succesorul său, V. Antonescu, era un sincer partizan al Franţei[15].

O opinie similară exprima şi W. Fabricius, într-un raport din 1 septembrie, în care se arăta încrezător că „politica de prietenie sovietică nu va mai primi un nou impuls"[16].

Rămânând fidel liniei tradiţionale a diplomaţiei noastre, V. Antonescu a făcut eforturi în vederea adaptării ei la evoluţia rapidă a relaţiilor internaţionale. El s-a pronunţat nu doar în favoarea apropierii economice româno-germane, ci şi a celei politice, decizând să refuze extinderea obligaţiilor externe ale ţării, pentru a evita iritarea inutilă a Reichului. La rândul său, Auswärtiges Amt constata, într-o circulară din 25 septembrie, că „în căderea lui Titulescu mai putem vedea o posibilă relaxare a politicii româneşti"[17].

În perioada următoare, Berlinul a emis o serie de semnale încurajatoare pentru România în ceea ce priveşte problema revizionismului maghiar. În plus, Gheorghe Brătianu a fost invitat în noiembrie în Germania, unde a avut întâlniri cu Göring, cu von Neurath şi chiar cu Führerul. În cadrul discuţiei cu Hitler, din 16 noiembrie 1936, politicianul român a arătat că primejdia pactului cu Sovietele a fost înlăturată, şi-a exprimat satisfacţia legată de reapropierea ţării noastre de Polonia şi Iugoslavia, dar şi convingerea că România devenise o barieră în calea expansiunii comunismului şi un stat „neutru", dornic să evite transformarea sa în „drum de trecere" sau „câmp de bătaie".

Declarându-se favorabil strângerii legăturilor economice cu Germania, Gheorghe Brătianu a subliniat că ea ar putea fi împiedicată datorită sprijinului pe care Reichul îl acorda revizionismului maghiar. Hitler a replicat prompt, cerându-i să citească ziarul „Völkischer Beobachter" din ziua anterioară, în care Rosenberg publicase, după indicaţiile lui, un articol referitor la dezinteresul Germaniei faţă de cererile Ungariei. El şi-a autorizat interlocutorul să comunice regelui şi factorilor de răspundere din România că desprinderea ţării noastre de influenţa sovietică şi apropierea de Reich l-ar determina să ne sprijine „în mod public şi oficial, la Roma şi la Budapesta" împotriva revendicărilor revizioniste maghiare[18].

Atitudinea condescendentă a Germaniei a atins punctul culminant pe 4 decembrie 1936, cu prilejul unei conversaţii purtate între Comnen şi Göring. Precizând că i se adresa din însărcinarea lui Hitler, demnitarul nazist, după ce a confirmat cele declarate de către Führer lui Gheorghe Brătianu, a adăugat: „dorim a ajunge cu domniile voastre la aceleaşi relaţiuni ca şi cu Iugoslavia. Cu aceasta avem azi un aranjament lămurit «ganz klare abnachung». Ceea ce cerem de la dvs. este să ne asiguraţi că nu sunteţi şi nu vă veţi angaja în nici un fel de «combinaţiune» împotriva

[15] Doru Dina, Ion Ivaşcu, Dorin Teodorescu, *Ecouri internaţionale la demiterea lui Nicolae Titulescu,* Slatina, Editura Fundaţiei „Universitatea pentru toţi", 2004, p. 34-35.
[16] Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 205.
[17] Rebecca Haynes, *Politica României faţă de Germania între 1936 şi 1940*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 28.
[18] *Ibidem*, p. 28-29; Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 13-16, doc. nr. 2; Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 209-210.

Germaniei. În schimbul acestei asigurări suntem gata a da României «o garanţie formală de stat» pentru integritatea sa teritorială. Nu avem nici un fel de angajamente faţă de Ungaria. Vă oferim amiciţia noastră. Dacă Domnia Voastră o refuzaţi, ne vom căuta prieteni în altă parte şi să nu vă miraţi dacă vom întări legăturile noastre cu Bulgaria şi cu Ungaria. În caz de ameliorare a relaţiilor noastre politice, vă vom face cele mai bune condiţiuni economice, contribuind în acelaşi timp la întărirea Domniei Voastre militară. Vă asigur că în asemenea condiţiuni veţi obţine cele mai bune şi chiar cele mai secrete «vertrauliche» arme”.

Luat prin surprindere de oferta germană, Comnen a evitat să se angajeze a da un răspuns tranşant, întrebându-şi interlocutorul dacă Hitler nu credea că ar exista o incompatibilitate între asigurările cerute României şi alianţele sale.

Göring a lămurit şi această problemă arătând că: 1. Germania era satisfăcută de îmbunătăţirea relaţiilor româno-poloneze; 2. Reichul dorea ca Mica Înţelegere să-şi păstreze „caracterul primitiv, având ca unic obiectiv ţinerea în respect a Ungariei”; 3. După opinia liderului nazist, alianţa cu Franţa nefiind îndreptată contra Germaniei, nu constituia o dificultate.

În finalul discuţiei, demnitarul german s-a interesat de atitudinea principială a României în cazul în care Armata Roşie ar fi intenţionat să-i tranziteze teritoriul în drum spre Apus. Exprimând o părere personală, Comnen a precizat că ţara noastră s-ar opune unei astfel de încercări, indiferent din partea cui ar veni[19].

Uluitoarea propunere a Reichului, parţial infirmată de către W. Fabricius într-o convorbire cu V. Antonescu din 7 decembrie, evidenţia dualitatea politicii externe germane şi punea într-o reală dificultate diplomaţia românească, nevoită a decela adevăratele intenţii ale Berlinului.

Mesajele contradictorii venite dinspre Auswärtiges Amt şi Aussenpolitisches Amt au determinat Palatul Sturdza să reacţioneze prudent, evitând să se angajeze în acţiuni spectaculoase şi hazardate. Amânând sine-die elaborarea unui răspuns oficial la oferta lui Göring, România şi-a reafirmat fidelitatea faţă de alianţele tradiţionale, fără a respinge apropierea de Germania[20].

Evoluţia ascendentă a raporturilor bilaterale din iarna 1936/1937 a fost umbrită de un penibil „incident diplomatic”, datorat participării lui Fabricius, alături de diplomaţi reprezentând şi alte state, pe 13 februarie 1937 la funeraliile eroilor legionari Moţa şi Marin.

Catalogată de către elita politică românească drept o imixtiune în treburile interne ale ţării, prin sprijinul moral acordat gardiştilor, prezenţa diplomaţilor străini la înmormântare a generat discuţii aprinse, inclusiv în parlament, determinându-l pe Gheorghe Tătărescu să-i propună lui Antonescu să solicite oficial rechemarea din posturi a celor incriminaţi[21].

În cadrul audienţei acordate lui Comnen pe 17 februarie, von Neurath a respins acuzaţiile Bucureştiului aduse lui Fabricius, precizând însă că o eventuală

---

[19] A.M.A.E., fond Germania (1920-1944), vol. 75, f. 178-183; Telegrama Legaţiei din Berlin nr. 36298 / 4 decembrie 1936.

[20] *Ibidem*, f. 188; Telegrama lui V. Antonescu către N. P. Comnen nr. 68407 / 9 decembrie 1936.

[21] *Ibidem*, fond Dosare Speciale, vol. 376/1, f. 22-23; Telegrama lui Gheorghe Tătărescu către V. Antonescu nr. 9288 / 16 februarie 1937.

retragere a acestuia nu ar fi urmată de numirea unui nou ministru plenipotenţiar în România[22].

Susţinerea inebranlabilă a diplomaţilor implicaţi în incident de către propriile state a determinat cabinetul Tătărescu să negocieze cu acestea o soluţie de compromis în vederea închiderii conflictului.

În şedinţa de guvern din 8 martie 1937 a fost aprobat conţinutul scrisorii ce urma a fi remisă de către Ministerul de Externe German cu scopul lichidării oficiale a incidentului[23]. Chiar a doua zi, ea a fost înmânată de către Fabricius lui V. Antonescu, depăşindu-se astfel un moment tensionat al raporturilor româno-germane[24].

După ce spiritele s-au calmat, la 20 martie 1937 N. P. Comnen i-a prezentat lui Göring şi răspunsul oficial al Bucureştiului la oferta acestuia din 4 decembrie 1936. În baza instrucţiunilor primite, ministrul nostru i-a comunicat liderului nazist următoarele: „1) Guvernul meu ţine să lămurească din capul locului că România nu înţelege să-şi abandoneze nici una din amiciţiile şi alianţele sale actuale, rămânând în acelaşi timp credincioasă obligaţiilor izvorând pentru ea din pactul Societăţii Naţiunilor; 2) Dacă Germania este dispusă a ne garanta în mod precis şi categoric integritatea noastră teritorială, România ar fi la rândul său dispusă a da asigurări că nu va încheia cu Sovietele nici un tratat de alianţă şi nici o convenţie particulară de tranzit de forţe militare; 3) România este de asemenea dispusă a da asigurări că nu va lua parte la nici o «combinaţiune» îndreptată împotriva Germaniei; 4) România este dispusă a dezvolta relaţiile comerciale cu Germania cât mai mult, ţinându-se însă seama de posibilităţile României, de obligaţiile acesteia şi de nevoile sale specifice”[25].

Deşi s-a declarat formal satisfăcut de răspunsul primit, Göring a fost dezamăgit şi, în consecinţă, a evitat să-l mai întâlnească pe Comnen. El l-a primit totuşi în 16 aprilie pe Atta Constantinescu – membru al partidului georgist – care i-a transmis mulţumirile regelui Carol pentru declaraţiile antirevizioniste ale Führerului de la finele anului 1936. Confirmând acceptarea în principiu de către Reich a poziţiei adoptate de România la 20 martie, demnitarul german s-a declarat favorabil strângerii legăturilor economice dintre cele două state[26].

De-a lungul întregului an 1937 Berlinul s-a concentrat asupra accentuării disensiunilor din cadrul Micii Înţelegeri, canalizând revizionismul maghiar exclusiv asupra Cehoslovaciei, adâncind colaborarea cu Iugoslavia şi încercând să-şi apropie România.

În privinţa efectului acţiunilor diplomatice germane, W. Fabricius raporta în octombrie că „linia României este absolut clară: nu se vor mai încheia alianţe. Acest lucru este valabil şi în privinţa Germaniei, cu aceasta dorindu-se doar o adâncire a relaţiei de prietenie”[27]. Corectitudinea evaluării ministrului plenipotenţiar al Reichului

---

[22] *Ibidem*, f. 47-48; Telegrama Legaţiei din Berlin nr. 9609 / 17 februarie 1937.
[23] În respectivul document se preciza că Fabricius „a asistat cu titlu personal şi numai din propria sa iniţiativă” la înmormântare, fără să „fi avut vreun gând de imixtiune în treburile lăuntrice ale României” (*Ibidem*, f. 127-129).
[24] *Ibidem*, f. 135.
[25] *Ibidem*, fond Germania (1920-1944), vol. 75, f. 266-267; Telegrama Legaţiei din Berlin nr. 37056 / 25 martie 1937.
[26] *Ibidem*, f. 298-300; Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 37.
[27] Rebecca Haynes, *op. cit.*, p. 40.

şi-a găsit confirmarea chiar în ultimele zile ale guvernării Tătărescu, atunci când o delegaţie a tineretului hitlerist, condusă de Baldur von Schirach ne-a vizitat ţara, fiind primită în audienţă de către regele Carol al II-lea[28].

Constituirea cabinetului Goga-Cuza va da un nou impuls apropierii româno-germane, fără a afecta în mod semnificativ orientarea prooccidentală a Bucureştiului.

TWO MYTHS OF THE WORLD WAR II

Abstract

Two myths of the contemporary historiography still try to explain the unsuccessful campaign of the Russian Army in 1941: one is that of the extermination of the Red Army elite and the second one is that of the lack trained and competent commanders. This article presents some arguments which contradict these myths.

[28] Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 231.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

CU AVIOANELE IAR-39 ÎMPOTRIVA PARTIZANILOR DIN CRIMEEA

VASILE TUDOR*

Odată cu intrarea României în cel de-al doilea război mondial, 52 de escadrile de aviaţie au luat parte la operaţiile militare împotriva Uniunii Sovietice Una dintre acestea a fost şi Escadrila 20 Observare, componentă a Flotilei 1 Informaţii, care a sosit pe front încă din prima zi a cutezanţei şi jertfei poporului român[1]. Luptând a ajuns la Odessa, de unde, începând cu 11 octombrie 1942, în urma ordinului Cartierului General Aero nr. 10002/1942, împreună cu Escadrila 43 Vânătoare a fost deplasată la Eupatoria, în Crimeea, ca de acolo să acţioneze la ordinele Comandamentului Crimeei[2]. Dotată cu avioane IAR-39 de construcţie lemnoasă şi acoperite cu pânză, în perioada 1 septembrie – 31 decembrie 1943, o găsim subordonată Corpului 1 Aerian German, coordonatorul recunoaşterilor pe mare, care i-a dirijat misiunile executate[3] şi de care ne vom ocupa în rândurile care urmează.

Scopul imediat al acestor ordine, în cele mai multe cazuri, a fost siguranţa apropiată a convoaielor navale ce aveau de străbătut apele Mării Negre între Sevastopol şi alte porturi din Crimeea, vânătoarea de submarine şi paza coastelor împotriva unor eventuale debarcări. Dacă ne gândim că în majoritatea cazurilor, activitatea acestora s-a petrecut peste mari suprafeţe de apă, folosind avioane cu un singur motor şi fără flotoare, vom fi de acord că aviatorilor noştri li se încredinţase o sarcină deosebit de grea şi chiar riscantă.

Totuşi, în cele 4 luni, au executat 258 misiuni cu un total de 418 ore de zbor, acoperind totodată, peste 101 000 km parcurşi în lungul coastelor Crimeei, în interiorul peninsulei ori peste apa mării. Este adevărat că în jumătate dintre ele, inamicul, poate obligat şi de prezenţa aviaţiei noastre, a fost mai puţin activ, motiv pentru care multe din informaţii au fost sărace. Este tot atât de adevărat că într-o seamă de cazuri instalaţiile de radiocomunicaţii nu au funcţionat. Cu toate acestea, au fost zile când prezenţa sovieticilor s-a făcut simţită destul de serios, obligând pe aviatorii noştri să procedeze în consecinţă. Zilnic, în luna septembrie 1943, escadrila a avut 7 avioane disponibile, acţionând, în general, pe coasta de vest şi sud a Crimeei.

---

* Piteşti.

[1] Arhiva M.Ap.N. fond 5476, dosar nr. 190, p. 281.
[2] Idem, fond 5476, dosar nr. 312, p. 20.
[3] Idem, fond 3392, dosar nr. 534, p. 1.

Situaţia din prima zi a lunii septembrie a solicitat 3 misiuni de recunoaştere şi vânătoare de submarine, totalizând 6.15 ore de zbor şi peste 1300 km străbătuţi în spaţiul Mării Negre, spaţiu uşor accesibil şi aviaţiei inamice. De asemenea, în 2 septembrie s-au ordonat alte 3 misiuni tot pentru vânătoare de submarine, însă s-a executat numai una[4].

În schimb, fără a se cunoaşte din vreme, escadrila a fost inspectată de generalul de escadră Jienescu Gheorghe, Ministrul Subsecretar de Stat al Aerului, care a verificat totul cu amănunţime. La conferinţa cu personalul, a cerut să se îngrijească bine materialul volant, deoarece de el depindea viaţa personalului navigant care, cum s-a văzut, zburând peste întinderi de apă, avea o misiune grea. După vizită, totul a decurs în nota obişnuită frontului şi fără nici o reacţie din partea inamicului până la 10 septembrie 1943. Atunci, începând chiar de la ora 5 dimineaţa, pentru siguranţa apropiată a convoiului „Bodega", au zburat 5 avioane acoperind peste 2100 km. La ora 7.20 slt. obs. (r) Oprişan Ion, aflat la bordul avionului IAR-39 nr. 190, pilotat de adj. av. Buzdugan Aristide şi apărat de serg. maj. (r) Tiron Gh. „a semnalat o torpilă lansată de inamic, direcţia torpilei formând un unghi ascuţit cu direcţia de înaintare a convoiului. La semnalele de alarmă date de ofiţerul observator, convoiul şi-a micşorat viteza şi a schimbat formaţia. Două vedete rapide s-au îndreptat cu viteză spre locul semnalat. Având însă o eroare de 200 m faţă de torpilă nu au reperat-o, însă slt. Oprişan a repetat insistent semnalele asupra locului, precum şi direcţia. Un culegător de mine s-a apropiat de locul indicat, descoperind-o şi atacând-o cu lovituri de tun. Nici o pierdere în convoi..."[5].

Faţă de numărul misiunilor primite în septembrie 1943, Escadrila 20 Observare a folosit un număr de 42 avioane care au executat 78 ore de zbor şi au efectuat mai mult de 17 000 km.

În luna octombrie din anul 1943, misiunile s-au înmulţit în raport direct proporţional cu numărul convoaielor ce au trebuit să fie însoţite, acţionându-se pe coastele de vest şi est în regiunea de nord a peninsulei Crimeea. Chiar în dimineaţa zilei de 1 octombrie s-a reclamat protecţia apropiată a convoiului „Turm" până la intrarea în Sevastopol, iar după - amiaza s-a făcut o recunoaştere şi o vânătoare de submarine între Sevastopol şi Kap -Turchankut.

Începând cu 2 octombrie, misiunile escadrilei au primit încă un sector de cercetare. Pentru executarea acestuia ei traversau peninsula şi ajungeau pe coastele de est ale Crimeei, zburând peste apele Mării de Azov, între Genistscesk şi Arabat, încercând să „dibue" o eventuală debarcare inamică pe plajele de acolo. Asemenea misiuni au avut loc şi în 3 octombrie, când din nou, s-a ajuns peste apele Mării de Azov, survolând istmul Arabatskaja, unde nu aveau nici un vas de suprafaţă, pentru o eventuală salvare, până la acelaşi Genitschesk. S-a cerut aviatorilor să aterizeze cât mai târziu fie pe aerodromul din Samowsk ori cel de la Sarabuz unde s-ar fi făcut şi realimentarea avionului cu benzină şi ulei. S-au executat numai 2 misiuni şi în cea de după-amiază, la ora 16.10, echipajul slt. Oprişan a surprins din depărtare atacul cu bombe executat asupra localităţii Genitshesk, care tocmai se terminase, fără să fi fost văzute avioanele sovietice.

[4] Idem, p. 1.

[5] A.M.R., fond 3392, dosar nr. 534, p. 3.

Traversarea Mării Negre de către convoiul „Tigan”, alcătuit din 32 vase de la Sevastopol la Ak. Mecet a impus încă de la revărsatul zorilor protecţia de aproape, executată de 5 avioane. Tot atunci, încă un avion a ajuns în după – amiaza respectivă să zboare peste Marea de Azov, încât cele 6 avioane au totalizat 14 ore de zbor şi 3116 km[6], cifre care, par a fi cele mai mari din câte s-au realizat zilnic în cele 4 luni. A urmat perioada 7 octombrie – 15 octombrie când misiunile au fost aproape identice cu cele din zilele anterioare. De reţinut că, în data de 15 octombrie, s-a prezentat la comanda escadrilei cpt. av. Păunescu Anghel[7].

Ziua în care aviatorii noştri din Escadrila 20 Observare au fost foarte solicitaţi este cea de 17 octombrie, când li s-a ordonat protecţia convoiului „Columbus”. Atunci, în afara recunoaşterilor din marea de Azov, alte 3 avioane au zburat în permanenţă 5.50 ore. La ora 10.36 când în preajma convoiului se afla avionul IAR-39 nr. 42 cu echipajul alcătuit din slt. obs. Cercel Constantin, adj. stg. av. Şandru Mircea şi serg. maj. (r) mitralior Găluşcă Petre, „convoiul a fost atacat de două avioane care au lansat fiecare câte o torpilă. Una dintre torpile a lovit vasul din capul formaţiei, imobilizându-l, fără să-l scufunde”[8]. Observatorul a reuşit în mai puţin de un minut să dea alarma, anunţând aviaţia de vânătoare, aflată şi ea pe aerodromul de la Eupatoria. O celulă de avioane IAR-80 a sosit după numai 15 minute, însă avioanele inamice dispăruseră în ceaţa mării. La fel s-au petrecut faptele în 25 octombrie, când trei avioane IAR-39 în aproape 6 ore au asigurat convoiul „Tanbe” compus din 38 vase. La ora 12.00 în careul 2647 un submarin a atacat şi scufundat cu o torpilă un vas de pescuit şi un şlep. Submarinul şi torpila nu au putut fi văzute din cauza mării agitate. Tot aşa, în 26 octombrie 1943, pe când asigurau protecţia convoiului „Pappel” ce trebuia să ajungă la Sevastopol, echipajul alcătuit din slt.obs. Cercel Constantin, adj. şef av. Cucu Dumitru şi serg. mitralior Bătrânu Gh. a semnalat un avion inamic ce a apărut la înălţimea de 3000 m deasupra convoiului şi care, după ce picat la 1000 m, a dispărut în direcţia sud-est.

În 30 octombrie, deşi a trebuit să se asigure de aproape convoiul „Filder”, s-a comunicat, cu ordin special şi s-a executat o recunoaştere în zona Perecop, unde se bănuia că sovieticii reuşiseră o debarcare de trupe şi material de război[9]. Aceeaşi misiune s-a ordonat în ziua următoare cât mai de dimineaţă, avionul românesc aducând confirmarea existenţei unui cap de pod în zona golfului Perecopskij.

Totalul misiunilor executate în luna octombrie a fost de 62 în care s-au adunat 120 ore de zbor şi 27 000 km străbătuţi.

În luna noiembrie 1943, Escadrila 20 Observare a acţionat în largul mării şi pe coastele de vest şi nord-vest ale Crimeei, începând să se mute pe terenul de la Saki, încă din primele zile. În 3 noiembrie 3 avioane au executat vânătoare de submarine cale de 916 km. La ora 16.05 echipajul compus din slt. obs. Oprişan Ion, adj. stj. av. Baticu Nicolae şi serg. mitralior Murgoci Petre, a semnalat la 80 – 100 km vest de Sevastopol mai multe nave pe care nu le-a putut identifica mai bine, deoarece a fost nevoit să se întoarcă din cauza rezervei de combustibil.

[6] *Ibidem*, p. 2.
[7] *Ibidem*, dosar nr. 535, p. 4.
[8] *Ibidem*, p. 6.
[9] *Ibidem*, dosar 543, p. 4.

Ocuparea în continuare a peninsulei de către inamic, a făcut ca în 4 noiembrie Escadrila 20 Observare să fie iarăşi vizitată de generalul de escadră Jienescu Gh şi de generalul av. Ionescu Emanoil, comandantul Corpului Aerian Român, sosiţi la Eupatoria cu un avion trimotor Ju-52. După ce s-au interesat de situaţia materialului volant şi moralul echipajelor, au ordonat grăbirea mutării escadrilei pe terenul de la Saki, unde erau condiţii mult mai bune. Au mai promis, în cazul evacuării Crimeei, că le va pune la dispoziţie mijloacele de transport necesare. Continuându-şi vizita şi la escadrila de vânătoare vecină, cei doi generali au rămas peste noapte alături de zburătorii lor. Cele două escadrile, constituiau Grupul Aero de la Eupatoria al cărui comandant fusese numit de la 1 noiembrie căpitanul comandor Protopopescu Victor[10].

Primele două echipaje au ajuns la Saki în 6 noiembrie, iar restul s-a mutat în zilele următoare, când aveau deja probleme cu staţia centrală de radio care nu era montată. Cu toate acestea, Comandamentul German al Aviaţiei de Mare în 8 noiembrie le-a ordonat 3 misiuni pentru vânătoarea de submarine, însă în ciuda încercărilor slt. av. Petrescu Gh., nu s-a putut executa din cauza vremii improprii. În schimb, în după-amiaza respectivă, la cinematograful din localitate, cu ocazia zilei numelui M.S. Regele Mihai I, a avut loc o serbare dată de Grupul Aero „E”.

În 9 noiembrie, iniţial, s-a cerut escadrilei de observare, efectuarea a trei misiuni de vânătoare de submarine paralel cu coasta de vest a Crimeei. Ulterior a sosit o radiogramă prin care s-a ordonat executarea, în paralel, a unor zboruri de recunoaştere pe coastele de est şi nord-est ale Crimeei „pentru a semnala eventualele debarcări inamice…”[11]. Faţă de aceasta, escadrila a reuşit numai trei misiuni de recunoaştere a coastei pe itinerariul Saki - Eupatoria - Tarhankut - Perekop, iar la întoarcere au făcut vânătoare de submarine pe distanţa Sevastopol - Saki. Unul din echipaje a semnalat trageri de artilerie la Bulgakof şi bombardarea unui convoi amic în timp ce ei asigurau de aproape un alt convoi de vase. Tot atunci a sosit la comanda escadrilei cpt. av. Panaitopol Gh.,care a continuat deplasarea escadrilei pe noul teren.

Zborurile de recunoaştere asupra coastelor au fost continuate în 3 noiembrie când 3 avioane le survolau. Acestea au semnalat o baterie inamică în acţiune şi trageri de artilerie în regiunea Armiansk Bulgakof. Un alt echipaj compus din slt. obs. (r) Cercel Constantin, adj. Baticu Nicolae, pilot şi trăgătorul aerian Stancu Ion s-a întâlnit cu 5 avioane inamice, care nu se ştie din ce motive, nu i-au atacat şi nici ei nu s-au grăbit s-o facă din cauza superiorităţii numerice a acestora. Deşi pare greu de înţeles, în 13 noiembrie s-a întâmplat ca un echipaj de talia celui care a cuprins pe slt. obs.(r) Cercel, pe slt.av. Manolescu Constantin şi mitraliorul Vasiliu Grigore să nu găsească convoiul „Carabee”. În schimb, trebuie reţinut că în 15 noiembrie a avut loc cea mai mare activitate din acea lună efectuată de cei din escadrila de observare aeriană la care au participat 7 avioane care au zburat 13 ore, străbătând 2870 km. Însă tocmai atunci lt.obs. Voiculescu Traian, adj. şef Cucu Dumitru şi sergentul mitralior Vasiliu Grigore nu au reuşit să descopere un vas care nu a răspuns la semnalul de recunoaştere cerut de marina din Eupatoria. De asemenea, la ora 11.00 s-a trimis un alt avion în careul 1657 pentru a stabili locul precis al unui vas avariat şi dacă acesta era protejat de alte ambarcaţiuni, însă nici acesta nu a fost găsit. În 17 noiembrie au fost trimise în misiuni

[10] *Ibidem,* dosar nr. 536. p. 3.
[11] *Ibidem,* p. 5.

la inamic 4 avioane care au zburat mai mult de 10 ore. Echipajul din care au făcut parte lt. obs. (r) Banciu Ion, adj. stg. av. Baticu Nicolae şi serg. maj. mitralior Tiron Gh., aflaţi în avionul IAR-39 nr. 40, a semnalat o torpilă lansată contra unui convoi ce traversa careul 1689. În cele din urmă, pentru a o opri din înaintarea ei nimicitoare, au hotărât s-o explodeze, fapt pentru care au lansat cu succes 12 bombe.

Forţaţi de presiunea inamicului, la 20 noiembrie, au început transportarea la Tiraspol şi Cetatea Albă a materialelor disponibile în escadrilă. Cu toate acestea, în 21 noiembrie, când s-a impus asigurarea convoaielor „Meduza” şi „Chmagne” au zburat aproape 12 ore, folosind un număr de 6 avioane. La ora 9.20, echipajul care a numărat printre membrii săi pe slt. obs (r) Gradea Mircea, adj. stg. av. Teodorescu Stelian şi sergentul mitralior Rusu Ion, au fost surprinşi de o formaţie de 3 bombardiere „Boston”, însoţită de 4 avioane de vânătoare Iak-1, care au atacat convoiul[12]. Ca primă măsură observatorul a semnalat sosirea bombardierelor care lansau bombele la o depărtare de aproximativ 200 m de convoi, fără să provoace pagube. Imediat după terminarea bombardamentului, un avion bimotor „Bristol” a atacat cu o rafală de mitralieră aparatul românesc. După câteva evoluţii de evitare, pilotul Teodorescu Stelian, a răspuns trăgând două rafale cu mitraliera din plan. Reacţia avionului nostru a atras atenţia avioanelor de vânătoare care, pe rând ori câte două, l-au atacat, obligând întregul echipaj să întrebuinţeze aproape neîntrerupt mitralierele de la bord. În cele din urmă, cu puţin noroc, au ajuns la aerodromul de bază numai cu pilotul uşor rănit. Tot în aceeaşi zi, însă la ora 11.55, în careul 3533, echipajul lt.obs. (r) Banciu Ion a lansat 4 bombe într-un loc de pe suprafaţa mării, unde au bănuit că s-ar fi aflat un submarin inamic şi unde, înaintea lor, aruncaseră grenade antisubmarine vasele de pază. Sperând într-un rezultat favorabil, au insistat şi ei, lansând încă 8 bombe, fără a observa ceva semnificativ.

La câteva zile după cele petrecute escadrila a fost vizitată de generalul german Deychman, care a felicitat echipajele, acordând decoraţii lt. (r) Costescu Iosif, adj. stg. av. Baticu Nicolae şi mitraliorilor Tiron Gheorghe şi Georgescu Constantin[13].

Bilanţul lunii noiembrie a fost de 70 misiuni executate cu un total de 140 ore de zbor şi aproape 30 000 km.

Ca şi până atunci, în luna decembrie 1943, ordinele s-au primit de la Corpul I Aerian German. Acţiunile Escadrilei 20 Observare s-au desfăşurat în continuare pentru paza convoaielor, pe coastele de vest şi nord ale Crimeei, precum şi într-o zonă situată la sud-vest de Simferopol, unde începuseră să opereze partizanii[14].

Încă din prima zi a lunii decembrie, ca urmare a celor stabilite de generalul Deichman, comandantul Corpului 1 German şi cpt.comandorul Protopopescu, comandantul Grupului Aero „E”, Escadrila 20 a pus la dispoziţia Corpului de Vânători de Munte Român avioanele necesare misiunilor de recunoaştere şi bombardament, care să acţioneze în zonele respective. Aceasta deoarece o dată cu începerea ofensivei de către forţele Frontului 4 Ucrainean în direcţia Crimeei, activitatea detaşamentelor de partizani a cunoscut o amploare fără precedent. Chiar din ziua de 1 decembrie s-a trecut la executare, trimiţând primul avion care a descoperit în colţul unei păduri colibe de

[12] *Ibidem,* p. 5.
[13] *Ibidem,* p. 6.
[14] *Ibidem,* p. 1.

partizani, din care, aceştia, au tras cu mitraliera în avion, însă fără să-l lovească. Misiunea au repetat-o în 2 decembrie când din acelaşi loc, adică în careul 4316, s-a tras în avion cu două mitraliere grele. Avionul pilotat de adj. av. Baticu Nicolae, a reacţionat, folosind armamentul de la bord şi bombardând zona cu 20 de bombe, s-a întors la aerodrom cu urmele a patru gloanţe ce trecuseră prin fuselaj şi planuri. Tot atunci alte echipaje au făcut protecţia convoiului „Diogene". Unul dintre ele, la ora 10.50, în careul 2656, a observat apariţia a trei avioane de bombardament inamice, însoţite de avioane de vânătoare care au atacat convoiul, lansând 12 bombe fără rezultat. Cu toată inferioritatea lor, echipajul alcătuit din Baticu Nicolae, Gradea Mircea şi Tiron Gheorghe, au dat alarma, reacţionând imediat cu tot armamentul de la bord, adică cele trei mitraliere de 7,92 mm, îndepărtând avioanele atacatoare. La fel un alt echipaj a căutat mai mult de o oră un submarin semnalat de un hidroavion BV-138 german, fără a-l descoperi.

Activitatea tot mai susţinută a partizanilor a impus ca avioanele ce urmau să execute misiuni împotriva lor, să decoleze de la Simferopol. În ziua de 4 decembrie s-au solicitat 5 ieşiri la inamic, din care două pentru vânătoarea de submarine, iar 3 în regiunea partizanilor. Într-una din acestea, în zona careului 4517 s-a observat un grup de bărci trase la mal, iar la circa 250 m de ele lăzi cu materiale. Au lansat 4 bombe, iar restul de 16 în satul Asport care li s-a părut plin cu partizani. Într-o altă misiune au descoperit o colibă mare, înconjurată cu un şanţ de tragere de pe care, cei de la posturile lor de observaţie, i-au ameninţat cu pumnii. Tirul executat de aceştia a obligat echipajul să răspundă, bombardând zona cu 20 bombe. În ziua de 5 decembrie aviatorii noştri au înregistrat numai două zboruri de supraveghere a convoaielor şi o misiune la partizani. La fel şi în cea de 6 decembrie când s-a executat bombardarea zonei din sudul Simferopolului şi au mitraliat aşezările de partizani, descoperindu-se alte colibe în careul 4532 şi lucrări de organizare a terenului pentru luptele de apărare. Din toate acestea s-a tras cu înverşunare în avion. Pentru ziua de 7 decembrie s-a ordonat 3 asemenea misiuni dar nu s-a putut observa nimic din cauza vizibilităţii reduse. Abia în 8 decembrie s-a reuşit iarăşi bombardarea şi mitralierea partizanilor al căror număr creştea cu fiecare zi mai mult. De asemenea, în 8 decembrie, au protejat un vas rămas de convoi în regiunea Sevastopolului până la sosirea hidroavionului german BV-138. Acţiunile duse împotriva partizanilor s-au amplificat în ziua de 9 decembrie când, în afara celor două zboruri de pază a coastei., s-au trimis trei avioane de recunoaştere la sud de Simferopol. Acestea au identificat, în careurile 4516 şi 4515, multe materiale depozitate, căruţe, vite şi oameni care au folosit tot ce au avut la îndemână ca gură de foc împotriva avioanelor care i-au mitraliat şi bombardat cu cele 60 de bombe câte au putut duce 5 avioane. Însă, de această dată, partizanii au răspuns şi cu tunuri antiaeriene. Unul dintre avioane a fost lovit destul de serios în planul drept. Chiar şi cu necazurile avute, printre care cel mai mare a fost defectarea staţiei centrale de radio, în 12 decembrie s-au efectuat alte 5 zboruri, dintre care 3 la partizani, unde apăruseră numeroase colibe, noi amplasamente de mitraliere şi tunuri a.a. al căror tir şi-a atins ţintele de câteva ori. Unul dintre avioane a fost lovit în rezervorul suplimentar de benzină, iar altuia un proiectil i-a rupt comenzile direcţiei. Cu greu şi numai datorită măiestriei, calmului şi prudenţei dovedită de echipajul compus din adj.av. Pelin

Emilian, slt. obs. Gradea Mircea şi mitraliorul Ciobanu Nicolae, au reuşit să ajungă la terenul lor[15].

De la 16 decembrie şi până la 29 decembrie, în ciuda timpului nefavorabil, cu excepţia intervalului 26-28 decembrie, s-au executat misiuni în fiecare zi, atât de protecţia convoaielor maritime, de recunoaştere în zona partizanilor şi chiar de căutare a unor avioane aterizate forţat din cauza ceţii. Din 29 decembrie aproape întreaga escadrilă a trecut numai la misiuni de cercetare a zonei partizanilor. Ordinele de misiune le-au primit de la cpt. comandorul Protopopescu, aflat tot timpul pe lângă comandantul operativ al Corpului de Vânători de Munte. În acea zi, când s-a ordonat o permanenţă aeriană, 8 avioane au executat misiuni a căror durată de zbor a întrecut 14 ore şi un total de peste 3200 km parcurşi în zbor. Echipajele au adus informaţii referitoare la activitatea inamicului şi a trupelor proprii, au executat reglajul tirurilor pieselor de artilerie, mitraliind şi bombardând concentrările partizanilor cu un număr de 120 bombe care, se pare, este cel mai mare număr din toată perioada. Cu aceeaşi intensitate luptele au continuat şi în 30 decembrie. Abia în 31 decembrie au zburat numai 3 avioane care au lansat 58 de bombe. Într-o asemenea situaţie, în perioada 29 decembrie 1942 şi 4 ianuarie 1944, Comandamentul Corpului de Munte a organizat acţiuni deosebite în masivul păduros aflat la 20 km est de Simferopol. Toate au fost terminate cu totala distrugere a partizanilor masaţi în acea zonă [16].La terminarea acelei acţiuni, Generalul de Divizie Schvab Hugo, comandantul Corpului de Munte, a adus mulţumirile sale aviaţiei care a „...dezorganizat complet sistemul de apărare al inamicului şi al spatelui, uşurând cum nu se poate mai bine acţiunea unităţilor noastre terestre...”[17].

Din ziua respectivă avioanele s-au retras pe aerodromul Saki, de unde urmau să-şi continue activitatea în funcţie de ordinele ce aveau să primească.

St.maj.Aewr. Dosar 1059, p. 361
Eşalonul E nr. 406/17 dec. 1943 către st.maj.Aer. Raportul Esc. 20 Obs.

În ziua de 12 dec. 1943, ora 9.20 a fost trimis în misiune ordonată de rec. din vedere şi atac cu bombe şi armamentul de bord al partizanilor din regiunea SE Simferopol, echipajul compus din:

Obs.slt. Gradea Mircea,
Pilot adj.stg-av- Pelin Emilian,
Mitralior serg. Ciobanu Nicolae, toţi cu avionul IAR-39 nr. 37.

Echipajul a acţionat într-o formaţie de 3 avioane care, descoperind noi poziţii ale partizanilor, necunoscute încă, a executat mai multe treceri, atacând cu bombe (20 buc.), poziţiile descoperite. Mitraliorul a tras toată muniţia ce o avea la dispoziţie (12 încărcătoare) dacă venea o rata??) contra obiectivelor din zonă şi contra unor cirezi de 250-300 vite ce aparţineau partizanilor. În tot timpul trecerii avionul a fost ţinta tragerilor executate de partizani cu mitralierele a.a.

[15] A.M.R., fond 5476, dosar nr. 1059, p. 361.
[16] A.M.R., fond 5476, dosar nr. 195, p. 505.
[17] *Ibidem*, p. 507.

Prin trecerile repetate asupra obiectivelor alese, echipajul sus menţionat, a întârziat faţă de restul formaţiei, rămânând singur în zonă încă 10 minute. Pilotul având încă muniţie în banda mitralierei sale, a executat încă o trecere în picaj. În timpul ultimei treceri avionul a fost lovit de o rafală de mitralieră a.a., care i-a găurit rezervorul suplimentar de benzină şi i-au fost rupte cablurile de la comanda direcţiei.

În această situaţie critică echipajul a dat dovadă de bărbăţie. Pilotul a condus numai cu manşa, obs. udat bine de benzina care curgea din rezervorul spart, a cercetat în amănunţime carlinga şi a descoperit cablurile de la comanda direcţiei rupte. Ca primă iniţiativă a slt. Gradea a fost de a înfăşura cablul rupt în jurul mâinii sale şi de a acţiona astfel asupra direcţiei. Nemaiputând să suporte frigul din cauza curgerii benzinei pe mână şi de durerile provocate de cablul înfăşurat strâns pe mână, Gradea a reuşit să lege cablul de palonier obs. Ajuns deasupra aerodromului, pilotul a tras racheta de pericol, a tăiat contactul pentru a evita un eventual incendiu la bord provocat de benzina revărsată în tot avionul şi a aterizat normal.

GUIDING THE IAR-39 AIRPLANES AGAINST THE PARTISANS IN CRIMEA

Abstract

The Airplanes IAR-39 were made of wood and cloth and were used for aerial bombing missions. Because it was not fast, the plain was vulnerable even facing the infantry armament. In these circumstances the missions of the Romanian pilots against the Soviet partisans were heroic indeed.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DOUĂ MITURI ALE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU[*]

Propaganda comunistă a lansat tot felul de clişee prin care să ascundă adevăratele intenţii ale regimului instaurat în 1917 la Moscova. Cum planurile erau odioase din punct de vedere uman, s-a aruncat totul în spatele lui Stalin şi se plânge acum pentru victimele făcute de gloanţele plutoanelor de execuţie în rândurile Armatei Roşii şi în cele ale NKVD. Stalin mai este acuzat şi de slăbirea potenţialului de luptă prin uciderea a circa 40.000 de ofiţeri în perioada epurărilor, ceea ce a dus la dezastrele militare din Finlanda şi din anul 1941. Cifrele curg asupra cititorului chiar şi prin revistele de popularizare. Sunt impresionante la prima vedere şi teoria pare susţinută cu argumente solide, de necombătut. Aflăm astfel că au pierit 15 din cei 16 comandanţi de corp de armată, 136 din cei 199 de comandanţi de divizie, 221 din cei 397 comandanţi de brigadă, 3 din 5 mareşali[1]. Măcelul s-a produs în anii 1938-1939, adică exact înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, deci RKKA a avut conducerea practic decapitată. Situaţia tristă de la nivelul conducerii s-a văzut în sângerosul război din Finlanda.

Avem în faţă un model tipic de dezinformare în combinaţie cu o interpretare eronată a bazei documentare. Toţi autorii care au scris pe această temă au preluat datele din lucrările mai vechi sau mai noi ale autorilor ruşi. O informaţie bine ticluită putea să deturneze gândirea cercetătorilor pentru zeci de ani. Nu este nicio exagerare în a spune că atunci a fost distrusă fără milă structura de bază a Armatei şi Flotei sovietice formată din cele mai bune cadre[2]. Pentru a face teoria mult mai credibilă, se poate face apel şi la unele citate din Adolf Hitler[3]. Trebuie să facem o scurtă analiză a rezultatelor pentru a vedea cu ce a mai rămas Uniunea Sovietică după aşa-zisa decapitare a armatei. Avea în 1939 doi mareşali, un comandant de armată, 7 comandanţi de corp de armată, 63 comandanţi de divizie, 176 comandanţi de brigadă şi se adăugau două treimi din comandanţii de regimente[4]. Trebuie să oftăm pentru insuficienţa efectivelor din corpul de comandă. Cifrele privind execuţiile înfioră orice suflet normal şi aici a bătut psihologia roşie. Trebuie să facem doar o mică analiză şi o comparaţie şi o să vedem că

[*] Colegiul Naţional „Alexandru Odobescu“, Piteşti.

[1] Ilie Oana, *Teroarea roşie atinge apogeul*, în „Historia“, nr. 3/2007, p. 65. Trebuie menţionat că autoarea articolului este doctorandă şi, probabil, materialul este un extras din teza de doctorat sau dintr-un referat, dar a încurcat comandanţii de armate cu cei de corp de armată.

[2] Roy Medvedev, *Oamenii lui Stalin*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1993, p. 22.

[3] *Ibidem*, p. 23.

[4] *Ibidem*, p. 22.

nimic nu s-a schimbat în rău. Ideea pare şocantă, dar nu ne bazăm decât pe interpretarea aceloraşi cifre oferite de statisticile sovietice. URSS avea la dispoziţie 63 de divizii cu comandanţi experimentaţi. Puţin, chiar foarte puţin va spune un analist militar de birou. Pare infim doar până la o primă comparaţie. Germania a atacat Polonia cu 63 de divizii şi două brigăzi[5]. Se ştie că a reuşit să înfrângă armata inamică şi cu ajutorul vecinului roşu. Propaganda se mai bazează şi pe diferenţierea unităţilor în divizii şi brigăzi. O divizie era echivalată cu două brigăzi în ceea ce priveşte puterea de foc. Dacă facem un simplu calcul matematic, Stalin mai avea la dispoziţie comandanţi pentru 88 de divizii din diferite arme. Avem un total de 151 de divizii, adică mai mult decât a mobilizat Germania în primăvara anului 1940 împotriva Franţei (134 de mari unităţi)[6]. Forţa de izbire a acestor unităţi era mai mare decât a celor din alte armate deoarece fiecare dispunea de tancuri pentru sprijinirea valurilor de infanterişti, iar artileria era cea mai bună din lume. Pe lângă marile unităţi, Armata Roşie mai avea în structură regimente, batalioane şi baterii independente care erau conduse de ofiţeri inferiori. Se puteau adăuga şi trupele NKVD, dacă situaţia frontului ar fi cerut-o. Acestea erau păstrate îndeosebi pentru misiuni de teroare şi securitate, chiar dacă aveau din belşug armament automat, artileristic, tancuri şi maşini blindate. Stalin nu ducea lipsă de ofiţeri şi, oricum, tinerii puteau să promoveze. Dictatorul de la Kremlin îi aprecia pe acei comandanţi care dădeau dovadă de curaj, pricepere în manevrarea trupelor şi claritate în gândire şi limbaj.

Autorii mai cad în plasa propagandei roşii atunci când repetă cifrele privind pierderile în ofiţeri. R. Medvedev afirma că au dispărut din organigramele armatei 25.000 - 30.000 de ofiţeri şi lucrători politici[7]. Nu trebuie să considerăm o pagubă dispariţia comisarilor. Au încurcat de prea multe ori operaţiunile militare prin ideile lipsite de valoare, uneori de-a dreptul stupide. Experienţa lor se limita doar la executarea de atacuri în valuri, fără a poseda cunoştinţe privind efectuarea manevrelor. Împuşcarea juriştilor şi a procurorilor militari care au comis abuzuri şi munţi de dosare pline de înscenări a reprezentat un beneficiu pentru aerisirea pârghiilor de comandă. Nu se poate spune că au fost simpatizate undeva curţile marţiale. Mulţi autori consideră că toţi ofiţerii arestaţi în această perioadă au fost executaţi de sadicii ofiţeri NKVD sau au murit de foame prin lagăre mai mult sau mai puţin cunoscute. Realitatea a fost total diferită. Mulţi ofiţeri au fost supuşi la detenţie şi cazne, dar au fost reintegraţi în RKKA în anii 1940 şi 1941. Poate cel mai cunoscut caz este cel al mareşalului Rokossovski. N-au fost cazuri izolate. În 1940 s-au întors în activitate 12.461 de cadre de comandă[8]. Demonstraţia clară şi documentată a fostului spion GRU nu este suficient de popularizată nici măcar în mediul ştiinţific, parcă pentru a se demonstra cât de înrădăcinate sunt miturile comuniste în mintea oamenilor. De ce a procedat Stalin în acest fel ? Simplu. Regimul comunist trebuia să fie condus de un singur om, care să urmeze fără remuşcări ideile leniniste. Dictatorul era obsedat de ideea extinderii comunismului la scară planetară şi avea nevoie de un instrument deosebit de eficace. Armata Roşie dispunea de o tehnică deosebită, dar unii ofiţeri aveau prea mult

[5] Leonida Loghin, *Al doilea război mondial*, Editura Politică, Bucureşti, 1984, p. 554.
[6] *Ibidem*, p. 555.
[7] R. Medvedev, *op. cit.*, p. 22.
[8] Victor Suvorov, *Epurarea*, Polirom, Iaşi, 2000, p. 47.

prestigiu. Stalin era obsedat de ideea asigurării spatelui armatei pentru a nu se repeta situaţia din 1917 când trupele ruse au fost contaminate de bolşevism şi s-au debandat. Măsurile de securitate au dat roade şi Armata Roşie a executat toate ordinele primite de la Stăpân fără crâcnire.

Statistica a mai fost modificată pentru a duce la creşterea procentelor. Se uită de existenţa a trei comandanţi de armată de rangul 1[9] şi astfel se poate spune că Stalin a ordonat lichidarea a cinci din cinci, adică a atins procentul de 100%. Cum să mai reziste Armata Roşie în faţa trupelor germane ? Să presupunem însă că Stalin, într-un acces de furie proletară a poruncit să fie împuşcaţi toţi ofiţerii amintiţi ulterior în lucrările ştiinţifice, adică până la 40.000 de persoane. Concluzia nu poate să fie decât una singură: ruşii au plătit un greu tribut incompetenţei conducătorilor armatei promovaţi de Stalin[10]. Nimeni nu precizează totalul ofiţerilor existenţi în 1937, adică pe la începutul epurării. Cifra era secretă, dar a fost publicată în 1993. Mareşalul Voroşilov informa conducerea partidului că Armata Roşie are 206.000 de ofiţeri[11]. Epurarea lui Stalin ar fi afectat cel mult 19,41% din totalul impresionant. Dacă punem la socoteală persoanele reintegrate şi ofiţerii formaţi în aceeaşi perioadă de instituţiile superioare de învăţământ, măsurile luate n-au afectat potenţialul ofensiv al armatei. Armata Roşie a putut să înfrângă rapid diviziile japoneze primitiv echipate, să ocupe o parte din Polonia, Ţările baltice şi părţi din Finlanda şi România. Incompetenţa apare atunci când se discută de pierderile din Finlanda, dar nu trebuie să cădem în capcana întinsă de analiştii superficiali. Ţara nordică era prea mică pentru a se opune colosului roşu. Generalul Iarnă a putut să demonstreze că şi oamenii obişnuiţi cu fenomenele meteo extreme sunt vulnerabili şi nu pot forţa troienele atunci când nu dispun de echipamente adecvate. Tehnica blindată s-a dovedit neputincioasă în faţa capriciilor naturii şi războiul-fulger n-a mai avut loc. Trupele menţinute sub cerul liber au suferit pierderi grele, mai ales cele aduse din sudul imperiului. Victimele din 1941 au fost din cauza tacticii pur ofensive adoptată de Stalin şi Jukov. Nu au nicio legătură cu valoarea corpului de comandă. Ordinele iniţiale nu s-au potrivit cu realitatea câmpului de luptă. Este greu de crezut că o altă armată s-ar fi comportat mai bine în condiţiile date.

Mai este un alt aspect nesesizat de autorii care scriu despre Uniunea Sovietică şi despre a doua conflagraţie mondială. Iosif Stalin avea ceva probleme cu logica şi s-a apucat să lichideze armata de sus în jos. A început cu ofiţerii şi comisarii. Evident că a scăzut potenţialul Armatei Roşii. Ce trebuia să facă tovarăşul Stalin pentru a-şi vedea

---

[9] *Ibidem*, p. 32/33.

[10] Oana Ilie, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 65.

[11] V. Suvorov, *op. cit.*, p. 28. Cum o divizie germană avea teoretic 17.500 de militari, înseamnă că Stalin dispunea în 1937 de aproape 12 divizii formate numai din ofiţeri (aproape 16 după standarde sovietice). Uniunea Sovietică dispunea în 1937 de 206.000 de ofiţeri pentru timp de pace, pericolul german fiind la momentul respectiv minim. Armata română mobilizată în iunie 1941 putea să conteze doar pe 39.476 ofiţeri (Eliberarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei 22 iunie - 26 iulie 1941, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 90), dar operativ pe frontul răsăritean au fost consideraţi suficienţi 10.361 (Ibidem, p. 91). Se observă că Stalin avea înainte de mobilizare, cu mult înainte de declanşarea războiului, o superioritate de 5,21 faţă de resursele unui stat vecin. Faţă de forţele necesare războiului modern, diferenţa creşte la valori greu de imaginat, de 19,88 ori. Dacă România avea 10.361 ofiţeri pentru 354.005 soldaţi, atunci Stalin era pregătit pentru chemarea sub arme a peste şapte milioane de rezervişti. Planul a fost chiar depăşit în 1941 când Armata Roşie a ajuns rapid la 11 milioane de luptători. Doar invazia germană a dereglat mecanismul perfect conceput pentru invadarea vecinilor şi nu numai.

liniştit de epurări? Să încerce o alianţă cu Marea Britanie şi Franţa împotriva Germaniei şi împotriva Japoniei care se ridica în Extremul Orient. Nici SUA n-ar fi dispreţuit sprijinul roşu pentru a neutraliza pretenţiile nipone în Asia şi Oceanul Pacific. Surprinzător, la 19 august 1939, s-a dat ordinul prin care trupele de sub comanda lui Jukov au străpuns liniile japoneze de la Halhîn Gol. Mai mult. Forţele sovietice au invadat Polonia, Estonia, Letonia, Lituania şi România fără să îndrăznească cineva să opună o rezistenţă semnificativă. Nici nu s-a încercat o prietenie cu Finlanda. Dacă n-ar fi existat capacităţi militare deosebite, Stalin n-ar fi dat ordinul de atac. Lecţia poloneză a funcţionat perfect.

Autorii, civili sau militari, n-au observat un alt aspect al discuţiei în jurul epurării. Ofiţerii care au câştigat războiul la Berlin au fost activi în epoca odioasă a arestărilor, au participat la campaniile de eliberare, au fost participanţi la luptele din 1941 şi au avansat permanent. Generalul Jukov a întocmit planul privind atacarea Germaniei şi a asigurat succesele sovietice în cele mai sensibile sectoare ale lungului front estic. Boris Mihailovici Şapoşnikov a scris lucrările pe care se întemeia doctrina militară sovietică, Iosif Vissarionovici Stalin fiind încântat de simplitatea ideilor. Armamentul de calitate a fost proiectat tot în anii 1937-1939, deci a existat suficientă competenţă pe fondul presiunilor politice. NKVD-ul a strâns cam tot ce avea de frunte cercetarea ştiinţifică din URSS şi toate proiectele s-au derulat în cel mai mare secret. Legenda despre scăderea capacităţii de luptă a Armatei Roşii trebuie să dispară. Erau oare mai buni rezerviştii români, maghiari sau turci lipsiţi de tehnică blindată? Câmpurile de luptă au demonstrat că nici trupele germane nu aveau suficient potenţial ofensiv şi defensiv, iar erorile tactice şi strategice au abundat. Observăm faptul că nici astăzi, după trecerea deceniilor, istoricii n-au putut sau nu vor să înţeleagă evenimentele şi să prezinte adevărul. Titlurile ştiinţifice îi orbesc şi repetă la infinit aceleaşi teze învechite.

Pentru a convinge cititorul de valabilitatea tezelor noastre trebuie să analizăm care ofiţeri sovietici erau pe graniţă sau în adâncimea teritoriului în iunie 1941 şi s-au afirmat ulterior prin lovituri devastatoare împotriva trupelor germane. Trecătorile munţilor Carpaţi erau studiate de către Ivan Hristoforovici Bagramian din punct de vedere al trecerii coloanelor blindate, ceea ce nu se potrivea cu apărarea zonei. N-a fost pedepsit pentru această eroare de gândire. A primit noi misiuni şi a rămas un model pentru conceperea operaţiunilor de dublă învăluire folosind mase de tancuri[12]. Leonid Aleksandrovici Govorov era în armată din 1916 şi s-a specializat în folosirea artileriei, armă prin tradiţie a ruşilor. A fost trimis la Frontul de Vest în 1941[13], adică acolo unde se preconiza o puternică ofensivă sovietică. Ivan Stepanovici Konev a fost numit comandant al Armatei 19 în 1941 şi era renumit pentru arta atacului prin surprindere şi exploatarea succesului cu ajutorul unităţilor mobile de tancuri[14]. Dimitri Danilovici Leliuşenko, comandant al Corpului 21 mecanizat, a rămas în istorie ca expert al

---

[12] C. Căzănişteanu, V. Zodian, A. Pandea, *Comandanţi militari,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 44. Am utilizat o ediţie veche, din perioada comunistă, pentru a sublinia valoarea comandanţilor. Autorii ar fi putut să scrie că s-au comis mari erori de gândire strategică şi tactică, dar afirmaţiile de acest gen lipsesc.

[13] *Ibidem,* p. 141.

[14] *Ibidem,* p. 187.

străpungerilor în adâncimea apărării[15]. Nu sunt decât patru exemple din ceea ce a pregătit Stalin la graniţa apuseană a vastului imperiu sovietic.

Poate se va spune că aceşti ofiţeri nu aveau pregătire de specialitate, că şi-au dobândit cunoştinţele doar prin luptă după trista experienţă a înfruntării trupelor germane. Este adevărat că, teoretic, se învaţă din greşeli şi din experienţă, dar comandanţii sovietici aveau suficiente cursuri de specialitate, cu accent pe tehnica modernă, motorizată. Aveau şi experienţa de a conduce unităţi şi experienţa frontului (primul război mondial, războiul civil, războiul civil din Spania, războiul din Manciuria şi din Finlanda). Să analizăm câteva exemple pentru a fi suficient de convingători în combaterea mitului exterminării elitei Armatei Roşii. Nikolai Feodorovici Vatutin s-a afirmat ca un expert în folosirea forţelor blindate şi avea urmate în 1941 trei şcoli militare şi două cursuri de perfecţionare, ultimul în 1937, adică în perioada epurărilor[16]. Rodion Iakovlevici Malinovski a absolvit Academia de Ştiinţe militare M. V. Frunze în 1930 şi era în armată din 1914. A fost voluntar şi în timpul războiului din Spania[17]. Era un adept hotărât al utilizării blindatelor indiferent de condiţiile de mediu şi relief[18]. Gheorghi Jukov, personalitate militară ce nu mai are nevoie de vreo prezentare, era absolvent al şcolilor de cavalerie şi era în armată încă din 1914[19]. Arta de a comanda mari mase de soldaţi a fost verificată pe toate fronturile deschise la ordinul lui Stalin.

De unde a apărut totuşi mitul exterminării elitei militare şi a lipsei de competenţă? Simplu. Dezastrul militar din vara anului 1941 a dus la imaginea unei Armate Roşii lipsită de orice experienţă, bazată doar pe ideologie şi pe comandanţi numiţi numai prin simpla voinţă a lui Stalin. RKKA era în 1941 mult mai puternică decât Wehrmachtul, dar a fost prost amplasată din dorinţa dictatorului sovietic de a trece la aşa-zisa eliberare a Europei. Unităţile de elită au fost distruse în zona de graniţă şi a fost necesar un imens efort pentru a limita pătrunderea germană. Totul a fost o improvizaţie până la Stalingrad unde s-a demonstrat în mod evident forţa de izbire a maşinii de război sovietice. Intervenţia politicii în treburile armatei a avut rezultate dezastruoase şi mulţi ofiţeri competenţi au plătit greşelile conducerii de partid şi de stat. Odiosul NKVD a mărit inutil lista victimelor ascultând ordinele lui Stalin privind întărirea spatelui. Armata germană a fost acoperită multă vreme de eficienţa aviaţiei, ceea ce a ascuns puterea armatei sovietice. Trupele române au fost de multe ori salvate numai datorită priceperii piloţilor[20].

Acest scurt articol sper că a pus capăt celor două mituri analizate. Exterminarea elitei Armatei Roşii şi lipsa de comandanţi competenţi şi instruiţi trebuie să rămână doar ca două metode de dezinformare cu un impact destul de mare datorită propagandei roşii.

---

[15] *Ibidem,* p. 195.
[16] *Ibidem,* p. 329.
[17] *Ibidem,* p. 203.
[18] *Ibidem,* p. 204.
[19] *Ibidem,* p. 178.
[20] ***, *Pe ţărmul nord-pontic (17 iulie 1941 – 4 iulie 1942)*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 204/205.

TWO MYTHS OF THE WORLD WAR II

Abstract

Two myths of the contemporary historiography still try to explain the unsuccessful campaign of the Russian Army in 1941: one is that of the extermination of the Red Army elite and the second one is that of the lack trained and competent commanders. This article presents some arguments which contradict these myths.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ASPECTE PRIVIND ALEGERILE DIN NOIEMBRIE 1946 ÎN JUDEŢUL MUSCEL

ION ŞTEFAN*

Decisive pentru comunişti şi aliaţii lor din Blocul Partidelor Democratice dar şi pentru Opoziţie în frunte cu Partidul Naţional Ţărănesc, alegerile generale au fost acceptate de guvernul procomunist condus de dr. Petru Groza, ca urmare a hotărârilor adoptate de miniştrii de externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii în cadrul Conferinţei de la Moscova din decembrie 1945.

Declaraţia guvernului dată la 8 ianuarie 1946, preciza următoarele:

1. Efectuarea alegerilor legislative în cel mai scurt timp;

2. Asigurarea libertăţii acestor alegeri pe baza sufragiului universal şi secret, cu participarea tuturor partidelor democratice şi antifasciste, care vor avea dreptul să-şi prezinte candidaţii;

3. Asigurarea libertăţii presei, a cuvântului, a religiei şi a dreptului la asociere.

Cele anunţate de guvern erau aproape identice cu hotărârile de la Moscova, cu o excepţie care va afecta grav desfăşurarea în bune condiţiuni a viitoarelor alegeri; ,,Miniştrii Afacerilor Interne, Justiţie, Cultelor şi Propagandei sunt însărcinaţi cu aducerea la îndeplinire a acestei hotărâri“[1]. Astfel miniştrii comunişti Teoharie Georgescu, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Petre Constantinescu-Iaşi la care se adaugă şi generalul Constantin Vasiliu Răşcanu, ministrul de război, comunist şi el, se vor ocupa de desfăşurarea campaniei electorale şi de alegerile propriu-zise. Pentru a avea timpul necesar să-şi pregătească planul şi pentru a prelungi perioada de intimidare a adversarilor politici, guvernul procomunist de la Bucureşti a fixat ziua alegerilor în data de 19 noiembrie 1946. Autorităţile au pus în mişcare toate forţele şi toate mijloacele pentru câştigarea acestor alegeri care le-ar fi dat legitimitatea necesară în faţa opiniei publice din ţară dar mai ales din străinătate.

Judeţul Muşcel a fost atent supravegheat având în vedere influenţa deosebit de mare pe care o avea Opoziţia, mai ales Partidul Naţional Ţărănesc. Campania electorală şi desfăşurarea alegerilor în acest judeţ s-au făcut în acelaşi context al confruntării dintre reprezentanţii şi susţinătorii Blocului Partidelor Democratice-comuniştii şi Opoziţie constituită din Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal şi Partidul Social Democrat al lui Titel Petrescu. Incidente deosebite s-au petrecut în

---

* Şcoala nr. 11, Piteşti.

[1] Dinu C. Giurescu, *Falsificatorii „Alegerile“ din 1946,* Centrul de istorie a românilor „Constantin C. Giurescu“, Bucureşti, 2006, p. 28.

Plasa Domneşti a judeţului Muşcel, atât în timpul campaniei electorale cât şi în timpul desfăşurării alegerilor.

Plasa Domneşti era constituită din comunele Domneşti, Slănic, Aninoasa, Vlădeşti, Berevoieşti, Berevoieşti-Pământeni, Ungureni, Corbi, Stăneşti, Pietroşani, Bădeşti, Retevoieşti, Leiceşti, Coşeşti, şi Jupâneşti. Locuitorii acestor comune, dincolo de aversiunea faţă de comunism, erau nemulţumiţi, ca toţi ceilalţi locuitori ai ţării, de faptul că noua putere de la Bucureşti nu reuşea să scoată ţara din criza ivită ca urmare a secetei anului 1946 care se va prelungi şi în perioada următoare.

Soluţiile găsite de guvern loveau şi mai puternic în situaţia şi aşa precară a locuitorilor din această zonă de deal-munte, unde cerealele erau cultivate pe suprafeţe mici. Una dintre aceste soluţii privea restricţii la fabricarea pâinii.

Prefectul judeţului, Nicolae Minculescu, preciza prin Ordonanţa nr. 7814/18 septembrie 1946, reglementările privind fabricarea pâini:

- fixarea preţului la pâine 3.500/pâinea albă şi 500 lei pâinea neagră;
- cetăţenii nu pot aduce făină la brutărie;
- pâinea se va vinde numai personalului înscris pe tabele.

„Sunt şi rămân cu desăvârşire interzise fabricarea produselor de cofetărie, plăcintărie şi simigerie, de orice natură sub orice denumire, inclusiv fabricarea de chifle, cornuri, covrigi din făină neagră sau albă de grâu sau din alte făinuri“[2].

Şi în legătură cu ordinul privind restricţionarea circulaţiei persoanelor şi a cerealelor existau nemulţumiri. O notă telefonică din 8 ianuarie 1946 întocmită de şeful de post al comunei Domneşti privitor la starea de spirit a populaţiei, menţiona printre altele: „În urma dispoziţiilor luate de guvern pentru blocarea tuturor cerealelor, populaţia a început să murmure”[3]. Acelaşi şef de post în Foaia de serviciu cu nr. 179/20 august 1946 arăta că „… populaţia este foarte îngrijorată din cauza secetei. Totodată este nemulţumită şi de măsurile luate de Guvern în ultimul timp, de a interzice transitul cerealeleor”[4].

Seceta prelungită şi măsurile coercitive luate de guvern, a condus şi la un alt aspect periculos pentru autorităţi. În ,,Buletinul informativ, asupra stării de spirit a populaţiei, de pe teritoriul Inspectoratului de Jandarmi Piteşti, întocmit pe timpul de la 1 octombrie 1946, conform ordinului Inspectoratului General al Jandarmeriei nr. 45.006/1946”, era semnalat faptul că mulţi proprietari „…intenţionează să nu mai însămânţeze terenurile pe motiv că şi la anul viitor li se vor ridica cerealele socotind că este bine să cultive numai celealele strict necesare nevoilor propii. Din această cauză însămânţările de toamnă au mers cat se poate de greu…Am dat ordin de informaţiuni legiunilor din raza Inspectoratului a luat măsuri ca toţi cei găsiţi în vină să li se dreseze acte şi înaintaţi justiţiei”[5].

Un alt motiv de nemulţumire era reprezentat de îndeplinirea condiţiilor de armistiţiu. Acestea erau abuziv puse în aplicare, autorităţile comuniste depunând toate eforturile în acest sens. La 7 septembrie 1946, Ministerul Afacerilor Interne emitea un ordin către „…prefecţii, primarii de municipii, oraşe de reşedinţă şi nereşedinţă şi

[2] Arhivele Naţionale Direcţia Judeţeană-Argeş, *fond Primăria comunei Bădeşti,* dos. nr. /1946, f. 6.
[3] A.N.D.J-Argeş, *fond Primăria comunei Domneşti,* dos. nr. 6/1946, f. 1.
[4] *Ibidem,* dos. nr. 3/1946, f. 73.
[5] Arhivele Militare Romane, *fond Divizia a II-a „Horia, Cloşca şi Crişan”,* dos. nr. 379/1946, f. 387.

Preturi”, prin care atrăgea atenţia că „…cea mai importantă dintre sarcinile care incumbă organelor administrative este aplicarea loială şi scrupuloasă a condiţiilor de Armistiţiu”.[6] Pretorul Plăşii Domneşti, Romeo Teodoru, îi anunţa la 18.04.1946 pe primarii plăşii de cantităţile ce le au de predat: 50 bucăţi bovină, 26 porcine, 4000 de ouă, 350 kg piei de oi, 3000 kg prune uscate[7].

Prefectul Nicolae Minculescu transmitea preturilor ordinul nr. 8520/27 septembrie 1946 cu următorul conţinut:

- preţul maximal la cartofi va fi de 1500 de lei/kg;
- producţia de cartofi, ceapă, varză şi zarzavaturi se va preda centrelor de la Federalele Cooperativelor, Fabricilor de conserve, economatelor, pană cel târziu la 1. XI. 1946;
- raţionalizarea cartofilor, cepei, verzei şi zarzavaturilor.

Consecinţele grave cauzate de seceta prelungită afectau în perspectivă procentele Blocului Naţional Democrat la viitoarele alegeri. Acest aspect era conştientizat de liderul comunist, Emil Bodnăraş, secretarul general al Consiliului de Miniştrii al României, care arăta că „…greutăţile economice provocate de secetă au afectat întrucâtva popularitatea partidelor din arcul guvernamental”[8].

În aceste condiţii se va desfăşura campania electorală, o campanie în care autorităţile comuniste susţinute de sovietici erau hotărâte să convingă prin orice mijloace populaţia să voteze B.P.D-comuniştii.

Campania electorală din judeţul Muşcel, ca de altfel din toate celelalte judeţe ale României, a fost una plină de violenţă şi ilegalităţi. Considerat fief al Opoziţiei, mai ales a celei naţional-ţărăniste, judeţul Muşcel, la fel ca şi judeţul vecin, Argeş, a suferit din plin ,,teroarea roşie”. Autorităţile au pus în mişcare toate forţele şi toate mijloacele pentru câştigarea alegerilor considerând astfel că ar fi avut legitimitatea necesară în faţa opiniei publice din ţară şi străinătate.

În judeţul Muşcel instituţiile principale pe care se sprijinea puterea comunistă erau: Prefectura judeţului condusă de prefectul Nicolae Minculescu; Legiunea de jandarmi Muşcel condusă de maiorul Ion Mătăchescu şi comandanţi secunzi, locotenent George Ionescu şi sublocotenentul Gheorghe Vlăduca, secund E.C.P.; Comandamentul centrului militar teritorial Muşcel, colonelul C. Georgesu.

Cele trei instituţii şi cei care le conduceau, se vor implica în mod făţiş de partea B.P.D.

În timp ce adversarii politici erau împiedicaţi prin diferite mijloace să organizeze mitinguri, autorităţile comuniste cereau sprijinul organelor de ordine pentru buna desfăşurare a întrunirilor Blocului. Astfel prin adresa nr. 8435/18 septembrie 1946, Prefectul Nicolae Minculescu, cerea Legiunii de jandarmi Muşcel sprijin „…Pentru ca ceste întruniri să poată fi ţinute în linişte, vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri ca să se organizeze efectivul de jandarmi…”[9]. Acelaşi prefect trimite nota o telefonică către Pretorii de judeţ: ,,Rugăm daţi dispoziţiuni primarilor din plasa Dvs. să

---

[6] A.N.D.J-Argeş, *fond Prefectura judeţului Muscel,* dos. nr. 142/1945, f. 1 şi 2.
[7] *Ibidem, fond Primăria comunei Bădeşti,* dos. nr. 4/1946, f. 6.
[8] *Magazin istoric,*noiembrie 1995, p. 11.
[9] A.N.D.J-Argeş, *fond Prefectura judeţului Muşcel,* dos. nr. 4/1946, f. 5.

pună la dispoziţia membrilor B.P.D. sosiţi în comună pentru diferite misiuni electorale mijloacele de cazare şi mâncare"[10].

Pentru pregătirea unui asemenea miting erau date indicaţii minuţioase. În adresa Preturii Domneşti, nr. 1239/1.X.1946, semnată de pretorul Romeo Teodoru, adresată „Comunelor şi Sectoarelor de jandarmi" se preciza: „Vă facem cunoscut că Duminică 22 septembrie a.c Echipe de Propagandă vor veni în fiecare comună din plasă. În acest scop, încă de azi veţi lua măsuri ca tot satul să fie prezent la manifestaţie (….). Până când vor veni (Duminică) veţi face-peste tot unde este posibil cu var - semnul electoral al Blocului (Soarele). Se vor şterge toate inscripţiile antiguvernamentale"[11]. Prin adresa nr. 1362/21 octombrie 1946, acelaşi pretor transmitea primarilor ordinul prefectului prin care se cerea a se lua măsuri „…pentru strângerea unui număr cât mai mare de locuitori care să fie prezenţi în data de 22 octombrie 1946, orele 8 dimineaţa în comuna Topoloveni „…unde se va ţine o întrunire publică"[12]. De reţinut că adresa preciza faptul că transportul acestor persoane până la Topoloveni, pe calea ferată, era gratuit.

Asemenea mitinguri pregătite minuţios de reprezentanţii B.P.D. se desfăşurau şi în unităţile militare. Miza era mare având în vedere că legea electorală din 13 iulie 1946 dădea drept de vot, pentru prima dată şi militarilor. Campania electorală în armată era apanajul numai al B.P.D., Opoziţiei fiindu-i refuzat accesul în unităţile militare. Un asemenea miting a avut loc în ziua de 31 octombrie 1946 în unitatea militară aparţinând Regimentului 5 Voluntari Infanterie din Câmpulung. Au participat „...ofiţeri, subofiţeri şi trupă de la următoarele unităţi: C. T. Muşcel, Reg. 5 Inf. Vol. şi Legiunea de jandarmi Muşcel"[13]. Din partea B.P.D. au participat Maria Sevastru şi prof. Ilie Patraulea care a încheiat discursul său: „…Dacă vreţi să începeţi o viaţă nouă (…), pe 19 noiembrie când veţi fi chemaţi să vă spuneţi cuvântul „Votaţi „Soarele".

De toată atenţia s-a bucurat, din partea autorităţilor şi campania electorală a Opoziţiei dar pe cu totul alte coordonate. Spre exemplu, Pretura plăşii Ştefăneşti anunţa prin adresa nr. 1555/1.XI.1946, Prefectura Muşcel, că „în ziua de 10 curent orele 17,30, la cererea Dlui Niţă de la B.P.D. a fost oprită maşina turism nr. 68 Clung ce venea dinspre Topoloveni, de către organele jandarmereşti. În maşină au fost următorii ocupanţi: 1. Georgesu Petre Titi din Clung strada Negru Vodă nr. 99;

2. Profesor C. Dumitrescu str. Negru Vodă Nr. 107;

3. Mişu Muşetescu, avocat din Clung, toţi din partidul Naţional Ţărănesc manist.

Numiţii au avut de scop a ţine o întrunire, întrucât o parte din populaţie (tineret)se plimba pe şosea fiind zi de Duminică"[14].

O atenţie specială a fost acordată liderilor Opoziţiei şi în mod special celor ai Partidului Naţional Ţărănesc. Este binecunoscut cazul vicepreşedintelui P.N.Ţ, Ion Mihalache, în acelaşi timp şi lider local muşcelean. Prin intermediul pretorului plăşii Topoloveni, Bărbuceanu, numele lui Ion Mihalache a fost şters din listele electorale ale

---

[10] *Ibidem.*

[11] A.N.D.J-Argeş, *fond Primăria comunei Bădeşti,* dos. nr. 4/1946, f. 3.

[12] *Ibidem.*

[13] Arhivele Militare Române, *fond Divizia „Horia,Cloşca şi Crişan",* dos. nr. 379/1946, f. 325.

[14] A.N.D.J-Argeş, *fond Prefectura Muşcel,* dos. nr. 4/1946, f. 103.

comunei Dobreşti. Judecătoria Topoloveni a menţinut măsura abuzivă iar liderul naţional-ţărănist s-a adresat printr-o contestaţie Tribunalului din Câmpulung. Cazul lui Ion Mihalache trebuia să intre pe rol în ziua de 16 octombrie 1946.

Autorităţile au făcut tot posibilul pentru a împiedica plecarea susţinătorilor lui Ion Mihalache către oraşul Câmpulung. Astfel în Foaia de serviciu de 15 octombrie 1946, şeful de post din comuna Domneşti, nota că în ciuda eforturilor depuse, o maşină şi multe căruţe cu susţinători ai lui Mihalache au luat drumul Câmpulungului[15].

Un eveniment asemănător este descris în adresa cu nr. 127/17 oct. 1946 a Sectorului de jandarmi din Topoloveni către Legiunea de jandarmi Muşcel. Astfel în ciuda faptului că s-au executat patrule şi posturi „…instituite pe calea ferată şi pe şoseaua naţională Bucureşti-Piteşti în vederea împiedicării afluirii cetăţenilor către C-lung, pentru ziua de 16 octombrie când se judeca la tribunal contestaţia D-lui Ion Mihalache", numeroşi cetăţeni au reuşit să se strecoare către Câmpulung[16].

Puţini susţinătorii ai liderului naţional-ţărănist au reuşit să intre în oraş din cauza măsurilor drastice luate de autorităţi la intrările Câmpulungului. În „Darea de seamă" întocmită după desfăşurarea evenimentelor, comandantul Legiunii de jandarmi Muşcel, maiorul Ion Mătăchescu preciza că încă din seara zilei de 15 octombrie au fost detaşaţi 1 ofiţer, 3 subofiţeri şi 9 ostaşi pentru cele trei intrări în oraş[17]. Au mai fost puşi la dispoziţia Poliţiei 1 ofiţer, 3 subofiţeri şi 29 ostaşi iar la cererea prefectului, în ziua de 16 octombrie a fost dislocată o companie formată din două plutoane care au înconjurat clădirea Tribunalului. Procesul s-a încheiat prin acceptarea contestaţiei lui Ion Mihalache şi reînscrierea sa pe listele electorale ale comunei Topoloveni la poziţia 471[18]. Puterea comunistă de la Bucureşti a forţat ştergerea numelui lui Ion Mihalache de pe listele electorale iar membrii completului de judecată care au dat verdictul la 16 octombrie, în frunte cu judecătorul Aurel Marinescu, au suportat represiunea regimului comunist.

Un alt lider naţional-ţărănesc atent supravegheat a fost Gheorghe Şuţa din comuna Domneşti. Bun prieten cu Ion Mihalache, liderul din Domneşti era o personalitate recunoscută de locuitorii comunei dar şi de către cei din comunele învecinate. Gheorghe Şuţa, mic industriaş, a reprezentat pentru locuitorii satelor de pe valea Râului Doamnei simbolul rezistenţei împotriva bolşevizării ţării.

Notele informative şi adresele Legiunii de jandarmi recunosc că în Domneşti B.P.D. avea puţine şanse în viitoarele alegeri „…deoarece aici activează mai mult partidele istorice şi în special Naţional-Ţărăniştii"[19]. În „Darea de seamă asupra întrunirii politice ce a avut loc în comuna Domneşti de către partidele Democrate, în ziua de 16 iunie 1946" se precizează faptul că reprezentanţii B.P.D. au fost contrazişi de „…mai de multe ori" de „…reprezentantul acestui partid (P.N.Ţ) Gheorghe Şuţa din comuna Domneşti"[20]. De remarcat că Gheorghe Şuţa îl avea ca frate pe avocatul Nicolae Şuţa din Câmpulung unul dintre apărătorii lui Ion Mihalache în procesul de la Câmpulung.

---

[15] *Ibidem,fond Primăria comunei Domneşti,* dos. nr. 1/1946, f. 4.
[16] *Ibidem, fond Legiunea de jandarmi Muşcel,* dos. nr. 14/1946, f. 18.
[17] Arhivele Militare Române, *fond Divizia „Horia, Cloşca şi Crişan",* dos. nr. 379, f. 300.
[18] *Ibidem.*
[19] A.N.D.J.-Argeş, *fond Postul de jandarmi Domneşti,* dos. nr. 6/1946, f. 19.
[20] *Ibidem,* dos. nr. 1/1946, f. 5.

Mai amintim şi pe învăţătorul Ion (Iancu) Arnăuţoiu din comuna Nucşoara tatăl viitorilor luptători anticomunişti din mişcarea de rezistenţă, Toma şi Petre Arnăuţoiu. O notă informativă raporta întâlnirea pe care a avut-o Iancu Arnăuţoiu în comuna Corbi cu învăţătorul Constantin Andreescu: „De la primăria Corbi Ion Arnăuţoiu a luat contact la telefon cu Gheorghe Şuţa din Domneşti”.[21]

Mulţi alţi lideri locali erau atent supravegheaţi de ochiul vigilent al poliţiei şi jandarmeriei. Apropierea zilei alegerilor a întărit atenţia autorităţilor, şi pe bună dreptate. Legiunea de jandarmi Muşcel/Serviciul E.C.P trimitea prefectului Nicolae Minculescu nota informativă nr. 276/7 noiembrie 1946 cu privire la intensificarea activităţii organizaţiei P.N.Ţ. din Domneşti şi a liderului său Gheorghe Şuţa. În consecinţă „…Legiunea de Jandarmi va lua măsuri să trimită acolo oameni capabili pentru menţinerea ordinei”[22].

Cu o zi înaintea alegerilor, pe 18 noiembrie, a avut loc un eveniment, în aceiaşi comună Domneşti, între militanţii B.P.D. şi locuitorii comunei amintite descris de nota telefonică trimisă de comandantul Legiunii de jandarmi, maiorul Ion Mătăchescu, prefectului judeţului Muşcel. În nota amintită se raportează faptul că „…în timp ce delegaţii echipei de petrolişti lipeau afişe B.P.D. prin comună, au fost împiedicaţi de membrii partidului naţional ţărănesc, în care timp unul din petrolişti a luat o piatră şi a aruncat în membrii partidului naţional ţărănesc”[23]. Intervenţia jandarmilor a fost evident în favoarea petroliştilor care s-au trezit atacaţi de un număr de 100 săteni. În faţa mulţimii, jandarmi i-au adăpostit în sediul sectorului de jandarmi „…însă după circa 5 minute, au adunat în faţa sectorului un număr de circa 500 persoane, bărbaţi, femei şi copii, cerând socoteală…”.

Aceste evenimente demonstrau clar autorităţilor că cel puţin în Domneşti şi în satele celelalte de pe Râul Doamnei exista o rezistenţă făţişă la încercarea de comunizarea a ţării. Darea de seamă a şefului de post din Domneşti, Plut. Maj. C. Barbu, din 6 august 1946, indica că „…În comuna Domneşti nu se întrevede reuşita în alegeri a B.P.D. unde P.N.Ţ are cam circa 80-85% din populaţie…”.[24]

Desfăşurarea alegerilor în judeţul Muşcel s-a făcut în acelaşi context tensionat cauzat de măsurile represive luate de autorităţi împotriva Opoziţiei şi a susţinătorilor ei. În anumite secţii de votare confruntarea electorală a îmbrăcat aspecte dramatice şi chiar tragice. Pentru desfăşurarea alegerilor s-au constituit 45 de gărzi militare care au fost transportate la secţiile de votare „…cu trenul, maşini şi pe jos”[25]. O atenţie deosebită a fost acordată aşa ziselor zone sensibile precum comunele Domneşti şi Topoloveni unde efectivele au fost mai numeroase. Despre modul cum au decurs alegerile ne arată comandantul secund E.C.P. al Regimentului 5 Inf. Vol., maior Grigore Angheloiu în „Darea de seamă asupra desfăşurării operaţiunilor de votare în judeţul Muşcel”: „În general şi la majoritatea secţiilor de votare, operaţiunea votării s-a desfăşurat în linişte”[26]. După această introducere urmează partea referitoare la incidentele deosebite petrecute în timpul votării: „La secţia de votare Nr. 2 Bădeşti, opoziţia în frunte cu

[21] *Ibidem, fond Prefectura judeţului Muşcel,* dos. nr. 3/1946, f. 222.
[22] A.N.D.J-Argeş, *fond Prefectura judeţului Muşcel,* dos. nr. 3/1946, f. 320.
[23] *Ibidem,* f. 155.
[24] *Ibidem, fond Postul de jandarmi Domneşti,* dos. nr. 6/1946, f. 89.
[25] Arhivele Militare Române, *fond Divizia a II-a, „Horia, Cloşca şi Crişan”,* dos. nr. 379/1946, f. 380 şi 381.
[26] *Ibidem.*

locuitorul Gh. Şuţa (Domneşti) frate cu Advocatul Nic. Şuţa prim candidat pe lista P.N.Ţ Maniu, împreună cu Av. Nic. Adamescu şi învăţătorul Florea din Com. Retevoieşti Muscel, Nica şi Drăguşan din Com. Bădeşti au rupt cordoanele şi imobilizând garda au atacat localul de votare (…). Pe toate căile de acces spre localul de vot o mulţime de circa 2.000 de reacţionari asaltau localul de votare”[27].

„Reacţionarii” au ocupat camerele unde se găseau telefonul şi muniţia. În atare situaţie din rândul armatei un ofiţer a aruncat o grenadă în sala de votare şi au fost trase focuri de armă. Rezultatul a fost rănirea gravă a 7 locuitori ce doreau să voteze şi uciderea a altor doi, Gheorghe Zărnescu, Neculae Safta Gheorghe şi Ion Bratu[28]. „Ordinea a fost restabilită către orele 3 noaptea (din 20 Noiembrie 1946) după care comisiunea terminându-şi lucrările către ora 4 a părăsit localul de vot în două maşini”[29]. În fapt comisia de votare condusă de maiorul Gh. Muşatescu a dat foc urnei de vot, procesul verbal încheindu-l cu procentul majoritar acordat B.P.D.[30]. Probabil că ceea ce s-a întâmplat la secţia de votare din Bădeşti reprezintă unul dintre evenimentele cele mai grave din ţară în contextul alegerilor din anul 1946.

Este deosebit de interesant faptul că în documentul amintit puterea comunistă recunoaşte că în unele cazuri că a pierdut alegerile în faţa P.N.Ţ. Astfel după ce enumără o serie de întâmplări şi critică organizarea de la secţia nr. 11, Lereşti, maiorul Angheliu arată: „Rezultatul voturilor, după cum era de aşteptat a fost în favoarea P.N.Ţ-ului Maniu. Se impune măsuri severe…”[31]. Acelaşi ofiţer confirmă că şi la secţia de votare nr. 23 Vultureşti „Lucrările de asemenea au mers prost. Reacţiunea a predominat tot timpul, P.N.Ţ. Maniu obţinând majoritatea voturilor”[32].

Importanţa acestor precizări este mare atâta timp cât puţine sunt dovezile în favoarea adevărului că alegerile au fost câştigate de P.N.Ţ. iar rezultatul a fost falsificat de puterea comunistă. Rezultatele oficiale în judeţul Muşcel dădeau câştigător Blocul Partidelor Democrate astfel:

Înscrişi 91.105
Voturi exprimate 80.541
Lista Nr. 1 B.P.D 55.075
„ Nr. 2 independent 847
„ Nr. 3 independent 420
„ Nr. 4 independent 480
„ Nr. 5 Soc. Dem.-T.P. 1440
„ Nr. 6 Naţ. Ţărăn 15.105
„ Nr.7 Ţărănist Dem. N. Lupu 2141
„ Nr. 8 Naţ. Lib. Brătianu 3880
Total voturi întrunite 79.388
Voturi declarate 1153
Numărul total al votanţilor .... 80.541[33].

---

[27] *Ibidem.*
[28] Arhiva Primăriei Pietroşani, *fond Registru pentru morţi, Vol. I pe anul 1946.*
[29] *Ibidem.*
[30] Informaţii transmise de unii locuitori ai satului Bădeşti, martori ai acelor evenimente.
[31] A.M.R., *ibidem*, f. 382.
[32] *Ibidem.*
[33] A.N.D.J-Argeş, *fond Prefectura judeţului Muşcel,* dos .nr. 3/1946, f. 244.

În urma acestui scor electoral, comuniştii au început prigoana împotriva celor ce le-au fost împotrivă la alegerile din noiembrie 1946. Liderii locali ai P.N.Ţ. şi P.N.L au fost urmăriţi, hăituiţi arestaţi sau chiar asasinaţi. Aşa a fost cazul lui Gheorghe Şuţa din comuna Domneşti. În prejma alegerilor din anul 1948, regimul comunist îl considera un pericol prin autoritatea de care se bucura în continuare în rândul locuitorilor satelor de pe Vala Râului Doamnei. Pentru a speria şi intimida pe opozanţi, cu două zile înainte de alegeri, adică pe 26 martie 1948, comuniştii l-au arestat, l-au dus la siguranţa locală, iar comuna a fost ocupată de armată şi jandarmi. În noaptea de 27/28 martie 1948, sub pretextul că va fi transportat la Câmpulung, marele patriot Gheorghe Şuţa a fost împuşcat ca un câine la numai 50 de metri de sediul siguranţei[34].

Alt lider local al P.N.Ţ, învăţătorul Ion Arnăuţoiu va pieri în temniţele regimului comunist în urma implicării sale în mişcarea de rezistenţă anticomunistă din zona Nucşoara. Ceilalţi, au luat pentru o vreme calea pribegiei sau au făcut închisoare fiind de atunci permanent în vizorul securităţii.

Replica la represiunea nemiloasă a regimului comunist, în regiunea de nord a judeţului Muşcel, a fost organizarea unor grupuri de rezistenţă anticomunistă în care au fost implicaţi şi numeroşi locuitori care s-au opus în noiembrie 1946 validării puterii comuniste de la Bucureşti, impusă prin violenţă şi teroare.

ABOUT THE ELECTIONS FROM NOVEMBER 1946
IN THE MUSCEL COUNTY
Abstract

The elections of 1946 represented an important moment for the recent history of Romania. Numerous people fought against the communist power which was very violent during the electoral campaign, as well as during the elections. Some of the most severe acts of violence were recorded in Domneşti and in the Muscel County. Though the opposition (especially the P.N.Ţ.) won, the communist power falsified the results as it could be seen in the documents worked out by the authorities.

[34] Informaţii transmise de locuitorii comunei Domneşti.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

„AVEM ÎN PERMANENŢĂ BAGAJELE FĂCUTE” RECHIZIŢIONAREA CONACELOR MOŞIEREŞTI DIN ANUL 1948 ÎN JUDEŢUL TELEORMAN

STELUŢA CHEFANI-PĂTRAŞCU*

Nevoia de spaţiu locativ era prea mare pentru comuniştii veniţi după 1946 să îmbunătăţească soarta poporului român. În aceste condiţii instituţiile publice şi personalul aferent necesar ridicării nivelului de trai, la sate, puteau fi plasate în condiţii bune prin limitarea spaţiului locativ al privilegiaţilor vechiului regim, în speţă a moşierilor. Acest procedeu de confiscare a unei părţi din conac, mergând până la stăpânirea lui totală a purtat numele în epocă de *rechiziţionare.* Cele mai multe consemnări, pentru judeţul Teleorman, privind rechiziţionările, se referă în primul rând la conacele de pe moşii, şi în al doilea rând, cu o pondere mai scăzută, la imobilele proprietarilor din oraşele Alexandria, Roşiori de Vede, Turnu-Măgurele, Zimnicea. Până la decretul nr. 83/1949 din 2 martie 1949, care desfiinţa proprietăţile moşiereşti, s-a mers pe rechiziţionarea unei părţi din conacele locuite permanent de proprietari, iar în cazul conacelor locuite doar temporar s-a hotărât rechiziţionarea lor totală. Aceasta era politica comunistă bine camuflată de sloganul „egalitarismului”. În Dicţionarul Enciclopedic Român din anul 1966, termenul de rechiziţionare avea următorul înţeles: „act de stat, intervenit în împrejurări excepţionale, prin care organele administrative iau unele bunuri mobile sau imobile de la populaţie în folosinţă temporară şi în schimbul unei despăgubiri, în, condiţiile prevăzute de lege”. Din cercetarea documentelor reiese că, în practică, procedeul a căpătat alte valenţe. Rechiziţionările nu s-au efectuat în împrejurări excepţionale, nu au fost temporare şi s-au făcut fără despăgubiri.

„Greul” activităţii de sechestrare a fost dus de Ministerul de Interne, având concursul administraţiei locale. Primăriile aveau două îndatoriri: în primul rând de a informa ministerul despre situaţia şi starea conacelor, şi, în al doilea rând, propunea destinaţia pe care să o ia imobilul rechiziţionat. Chiar dacă rechiziţionările au fost legalizate prin ordinele M.A.I., ele au fost în fapt abuzuri flagrante ale proprietăţii particulare şi ale intimităţii personale. Fenomenul va deveni uzitar în perioada comunistă.

Până în anul 1948, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor Publice, în baza legii de reformă agrare din 23 martie 1945, avea dreptul să confişte toate bunurile persoanelor vinovate de dezastrul ţării sau de crime de război[1].

---

* Muzeul Judeţean Teleorman.

[1] D.J.T.A.N. fond *Prefectura judeţului Teleorman,* ds.7/1948, vezi legea nr. 312/24 aprilie 1945, f. 16.

În 1948 era dată legea nr. 10/27 din ianuarie, special elaborată, pentru trecerea în patrimoniul statului a tuturor bunurilor: clădiri (excepţie au făcut cele necesare industriei şi comerţului), terenuri virane situate în comune urbane, terenuri agricole, conace, vii, stabilimente industriale, exploatări de subsol şi toate bunurile mobile ca inventar casnic, inventar agricol viu şi mort. Toate bunurile mobile urmau a fi confiscate, chiar, şi cele care fuseseră transportate în altă parte, şi predate toate primăriilor ca bunuri aparţinând statului[2].

În ordinul nr. 16/26 apr. 1948 trimis Prefecturii judeţului Teleorman de către Direcţia Generală a M.A.I. se specifica faptul că bunurile care fac obiectul legii 10/27.1.1948 trebuie să aparţină următoarelor categorii de persoane: criminali de război, celor ce şi-au pierdut cetăţenia română, emigranţi trecuţi fraudulos frontiera şi cei legal, cei dispăruţi şi căutaţi de justiţie, precum şi cele aflate părăsite pe motive încă necunoscute[3].

Oficial Serviciul de Siguranţă găseşte patru persoane în judeţul Teleorman, care se încadrau în litera legii. Bunurile acestora urmau a fi inventariate în luna iunie 1948 şi puse la îndemâna colectivităţii. Aceste persoane erau: Nicolae Racottă, comuna Ştorobăneasa, de profesie inginer fugit în Egipt din 1947; Alexandru Racottă din aceeaşi localitate fugit tot în Egipt. Familia Racottă deţinea „un corp de case: salon, 11 camere, bucătărie, la etaj 3 camere şi un antreu. Uzină electrică ataşată de casă. Un corp de case compus din cancelarie şi 3 camere la rând. Magazie, remiză, garaj de trăsuri, garaj de maşini şi atelier de fierărie. Un pătul cu magazie la mijloc şi o magazie reparată. Un corp de case cu 5 camere unde locuieşte spălătoreasa. Un grajd în care încap 40 de vite. O seră de flori şi un parc de 5 pogoane cu eleşteu. La o distanţă de 500 metri mai există 2 corpuri de casă cu câte 4 camere, construcţie nouă. O cramă cu 3 ha vie, 2 camere de locuit. O casă în faţa şcolii unde se află postul de jandarmi cu 6 camere, iar în pădure la 2 km de sat un conac compus dintr-o casă cu 3 camere, 4 grajduri de vite şi staul de oi. Toată această gospodărie este în bună stare şi se pretează pentru fermă model”[4]. Aurelia Oroveanu, comuna Vităneşti, fără ocupaţie, căsătorită cu consulul Italiei, Gerbore, şi plecată la Roma în 1947 fără a se mai întoarce. Aceasta deţinea un conac şi două clădiri, o magazie de cereale, pătul , grajd şi 50 ha arabile luate de ţărani fără forme legale încă din 1945. În 1948 se afla deja instalat la conac dispensarul veterinar al staţiei de montă şi locuinţa medicului veterinar[5]. După rechiziţionarea conacului la 24 sept. 1948 primăria comunei Vităneşti propune să i-a fiinţă şi o casă de naşteri[6].

Ultima persoană semnalată de siguranţa statului era Alexandru Neagu, ministru de finanţe antonescian, în perioada 25 septembrie 1942 - aprilie 1944. În urma exproprierii mai deţinea 50 ha, un conac cu 8 camere şi un antreu în comuna Călineşti[7]. De fapt, această avere rămăsese după expropriere, tatălui său, Dumitru Neagu. Alexandru Neagu considerat criminal de război, în urma aplicării legii de reformă agrară din 23 martie 1945, a fost încadrat la art. 3 lit. b şi expropriat în întregime.

[2] Idem, ds. 7/1948, f. 16, f. 40.
[3] *Ibidem,* f. 41.
[4] *Ibidem,* f. 63.
[5] *Ibidem,* f. 26.
[6] Idem, Fond *P.M.R.-Comitetul judeţean Teleorman,* ds. 74/1948.
[7] *Ibidem,*f. 58.

Securitatea informa că averea acestuia era administrată de Ştefan Florea în calitate de administrator al lui Dumitru Neagu. Acesta pretindea că pământul este al lui fără a avea cu ce să dovedească, se specifica în nota informativă[8]. Toate bunurile familiei Neagu au fost confiscate şi predate comunei. În conacul rechiziţionat primarul comunei propune să se înfiinţeze un azil, o casă de odihnă sau un gimnaziu[9].

Până la elaborarea legii nr. 10 /27.1.1948 tot ceea ce se expropria era trecut în patrimoniul statului. De la enunţata lege, toate bunurile erau puse la dispoziţia primăriilor comunale. Astfel, în cazul lui George Cretzeanu, ministru de finanţe în perioada 14 sept. 1940 - 27 ian. 1941, i-a fost expropriată în totalitate moşia din comuna Orbeasca de Sus, judeţul Teleorman încă din anul 1946. Averea acestuia devenind ferma de stat „6 martie”[10] în cadrul A.F.S.M.-ului, mai târziu luând numele de ferma „23 august 1948”.

Abuzuri ale autorităţilor comuniste

În practică, s-a rechiziţionat abuziv o mare parte din conacele moşiereşti; autorităţile locale extinzând litera legii asupra tuturor proprietarilor. Încă din anul 1948 ordinele indicau ce urma să cazeze conacele şi anume instituţii publice (aşezăminte de utilitate publică - numite în documente), organizaţii sindicale dar şi spaţiu locativ pentru funcţionarii publici şi militari activi transferaţi în interes de serviciu. Pentru o mai bună aplicare a ordinului cererile „de rechiziţionare urmau a fi înaintate Direcţiei Administraţiei de Stat din cadrul M.A.I. cu menţiunea noii întrebuinţări date în folosul comunei”[11].

Rechiziţionările fiind aprobate de M.A.I. la cererea primăriilor comunale şi urbane nu se punea problema unei mişcări de rezistenţă. Astfel, Marcela N. Capră, proprietară în comuna Mavrodin, cere să nu-i fie rechiziţionat conacul pentru că îl locuieşte în tot timpul anului împreună cu familia sa. Cererea îi este aprobată din două motive: în primul rând soţul ei avea grave probleme psihice fiind declarat „dement” iar în al doilea rând ea soluţionează problema punând la dispoziţia primăriei al doilea corp de case cu 6 camere libere în aceeaşi curte, pentru cazarea nou înfiinţatului A.F.S.M.[12]. În dosarele arhivei judeţului Teleorman este singura cerere acceptată şi soluţionată în favoarea unui proprietar.

Pentru proprietarii care nu locuiau la conace decât în timpul muncilor agricole, în restul timpului reşedinţa lor fiind în oraşe ca Bucureşti, Alexandria, Roşiorii de Vede, Turnu Măgurele, rechiziţionarea conacelor a încălcat dreptul la proprietate, garantată de Constituţia din 28 martie 1948. Dintr-un „tabel de conace din judeţul Teleorman ce trebuiesc rechiziţionate pentru diferite instituţii de utilitate publică”, semnat de prefectul Florea Creţeanu, extragem câteva exemple: conacul proprietarului I. Gh. Manu din comuna Scrioaştea; cele trei case având 14 camere şi dependenţele aferente ale proprietarilor Zoe Golescu şi Ecaterina Golescu din comuna Dracea, propuse pentru fermă model; conacul vilă aşezat în luncă cu multe încăperi al lui Jean Berindei, din comuna Dobroteşti era considerat foarte bun pentru casă de odihnă;

---

[8] Idem, *Prefectura judeţului Teleorman*, ds. 7/1948, f. 26.
[9] Idem, Fond *P.M.R.-Comitetul judeţean Teleorman,*ds. 74/1948, f. 58.
[10] Idem, fond *Prefectura judeţului Teleorman,* ds. 7/1948, f. 33.
[11] *Ibidem,* ds. 15/1948, partea I, f. 32.
[12] *Ibidem,* f. 340.

conacul cu parc plin de pomi al colonelului Berindei era considerat bun pentru a fi locuit de muncitorii agricoli sau lucrătorii de la C.F.R. fiind aproape de staţia C.F.R.-Beuca; conacul cu 20 de camere, magazie, pătul, al proprietarilor Ioviţă şi Mişu Plopşanu, din comuna Slăveşti, era bun pentru gimnaziu sau liceu, iar cealaltă casă având 6 camere din comună „poate caza două familii"; conacul cu 8 camere al lui Lincu Ionescu din comuna Ciolăneşti Deal, considerat „foarte bun pentru gimnaziu unic cu internat" (nu se ţinea cont de proprietarul care locuia aici); conacul cu 15 camere, magazie, grajd al proprietarului C-tin Vetra din comuna Slăveşti, considerat bun pentru cooperativă, proprietarul se afla la închisoare pentru sabotaj, etc.[13].

Făcând o sinteză a întregului proces de confiscare se întâlnesc situaţii majoritare în care proprietarii au rămas să locuiască în condiţii jenante, împreună cu personalul instituţiilor cazate, mai mult decât atât, procedeul s-a extins până la mutarea lor din propriile case, statul cazându-i în altă parte sau chiar aruncându-i afară fără a li se oferi un alt spaţiu de locuit.

De exemplu, la 22 mai 1948 se aproba de către prefectură rechiziţionarea din conacul doamnei Madelina Protopopescu din comuna Vârtoape de Jos „a unui antreu, 2 camere în dreapta şi în stânga şi alta în fund pentru înfiinţarea agenţiei B.N.R."[14], proprietara urmând să locuiască sub acelaşi acoperiş cu personalul băncii. Ministerul Afacerilor Interne aproba rechiziţionarea „cu plata chiriei legale a conacului din comuna Balaci, proprietară Elena Bălănescu pe seama şi la dispoziţia ocolului Agricol local, urmând ca proprietara să rămână cazată mai departe în acelaşi imobil cu acces la dependenţe"[15]. Lui Costică Oprescu, din comuna Dulceanca, având o familie formată din 5 membri, o casă cu 3 camere şi o sală, i s-a rechiziţionat o cameră unde „s-a şi mutat cooperativa fiind un local corespunzător"[16]. Liniştea familiei avocatului Florian Drăghici din Turnu-Măgurele, Str. 6 Martie a fost definitiv alungată prin rechiziţionarea a 3 camere din cele 10, unde urma să funcţioneze localul oficiului P.T.T. din oraş[17].

În ce priveşte familia Busuioceanu, din Zimnicea, formată din 2 persoane, proprietară a unei locuinţe cu 8 camere, primăria cere rechiziţionarea, la 5 martie 1948, a 3 camere şi un antreu pentru cazarea secţiei de jandarmi a oraşului[18]. Ne putem imagina convieţuirea proprietarilor în atmosfera unei asemenea instituţii. În schimb, proprietara Victoria Anastasescu, din comuna Merii Goala se putea considera fericită, pentru că, cele 3 camere rechiziţionate urmau să găzduiască evenimentele culturale ale comunităţii prin înfiinţarea căminul cultural în locuinţa ei[19].

Conacul fraţilor Mihail şi Ion Plopeanu, comuna Slăveşti, era locuit la 15 noiembrie 1948 de 4 membri în coproprietate, aceştia nu mai deţineau alte locuinţe. După rechiziţionare, 4 camere adăposteau Sindicatul Agricol iar în celelalte 4 camere, cămară, baie, sufragerie, o dependenţă cu 2 camere urmau a trăi mai departe proprietarii. Pentru că, le rămăsese prea mult spaţiu locativ, Pretura Plăşii Slăveşti,

[13] Idem, fond *Prefectura judeţului Teleorman,* ds. 74/1949, f. 58-70.
[14] *Ibidem,* f. 72,90.
[15] *Ibidem,* f. 52,52.
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem,* f. 18.
[18] *Ibidem,* f. 27.
[19] *Ibidem,* f. 3.

propune la 24 noiembrie o nouă rechiziţionare. După cum reiese din documente, conacul a suferit două rechiziţionări într-o singură lună. De data aceasta urma a se instala aici Ocolul Agricol şi Zootehnic Veterinar şi Dispensarul Veterinar. Motivarea celui de-al doilea demers consta în faptul că, „corespunde scopului cu atât mai mult cu cât are dependenţe: grajd, remiză, necesare Ocolului Agricol pentru animale”[20].

Să fii proprietar al unui imobil şi să locuieşti cu chirie.

Au existat şi cazuri când proprietarii au fost deposedaţi de casele lor devenind chiriaşi. Rechiziţionarea fiind considerată de guvernul comunist o închiriere pentru care proprietarii primeau bani. În fapt era un paradox să-ţi închiriezi casa şi tu să stai cu chirie. Vom vedeam mai jos ce însemna chiria plătită de stat. Astfel, staţia meteorologică a Institutului Meteorologic Central, din Turnu-Măgurele intrând în posesia unei aparaturi noi a considerat inadecvat vechiul local de aceea cere „să se rechiziţioneze imobilul lui Procopiu Marinescu, iar acesta să fie mutat în localul eliberat de staţia meteorologică, însă, cu chirie”[21].

Avizul ministerului a fost favorabil şi în cazul clădirii lui Dumitrache din strada Mărăşeşti nr. 25, Roşiori de Vede, necesar pentru o sală de şedinţe şi cabinet medical. Cofetăria se compunea din prăvălia propriu-zisă, o cameră locuită de familie şi un laborator. În cazul acestui proprietar, el îşi pierdea odată cu casa şi serviciul, devenind şomer. În aceeaşi adresă a Ministerului Afacerilor Interne, către prefectură, este recunoscut faptul: „posibilitatea de cazare a cofetarului evacuat este minimă, în oraş nemaigăsindu-se imobile disponibile potrivite, de aceea rechiziţionarea trebuie aprobată fără obligaţia din partea noastră de cazare”[22].

Toate aceste rechiziţionări, fie ele parţiale sau totale, purtând amprenta autorităţii locale, denotă de cele mai multe ori ura personală a acestora faţă de moşieri şi în general faţă de pătura înstărită. Primarii comunişti, puşi în fruntea satelor, de partid, făceau parte din categoria sătenilor săraci, singurii în măsură să corespundă standardelor sovietice. Se produce o bulversare a societăţii rurale româneşti, în care moşierii şi sătenii înstăriţi, de fapt, satul în întregime ajunge să fie condus de sătenii, până mai ieri marginalizaţi. Moşierul şi cei câţiva ţărani înstăriţi reprezentau adevărata autoritate a localităţii. Prin rechiziţionarea conacelor, autoritatea moşierilor, era ştirbită. Puternicii zilei deveneau săracii de ieri.

În acest sens, concludent, este exemplul de mai jos, în care primarul comunei Deparaţi-Hârleşti, la sfatul prefectului venit în inspecţie prin comună, cere rechiziţionarea conacului proprietarilor Ecaterina Elvira şi Mihai D. Slăvescu motivându-şi demersul prin faptul că: „localul primăriei comunei este vechi pentru că moşierii nu au avut nici un interes să-l întreţină, din contra a desconsiderat autoritatea comunală, ei având conace impunătoare. Mihail Slăvescu mai are un conac în câmp la marginea satului unde se poate muta sau i se poate ceda pentru locuinţă actualul local al primăriei. Prin rechiziţionarea conacului Mihail Slăvescu se face şi un act politic necesar în procesul ascuţiri luptei de clasă pentru creşterea autorităţii comunale şi limitarea foştilor moşieri din comună şi a chiaburilor. De aceea vă rugăm să binevoiţi a aproba în întregime clădirile conacului Mihail Slăvescu în mod excepţional faţă de

[20] *Ibidem,* f. 525-530.
[21] *Ibidem,* f. 437-439.
[22] *Ibidem,* f. 371.

ordinul dvs. nr. 39320A/1948”[23]. Tot acest discurs al primarului justifica de fapt cererea de a rechiziţiona în întregime conacul pentru că de fapt el suferise o rechiziţionare, în prealabil.

Teroarea în care trăiau cei doi proprietarii cu toată familia lor este redată, de aceştia, în memoriul adresat ministerului la 16 octombrie 1948. Din el reies condiţiile precare şi insecuritatea în care trăiau. Cu toate că spaţiul locativ fusese restrâns, este impresionant că nu au renunţat la standardul de viaţă impus de categoria socială din care făceau parte. Nu aveau certitudinea că cele câteva camere care le mai rămăseseră vor mai fi ale lor, credinţa lor în lege, deoarece erau educaţi în acest spirit, contrar acţiunilor comuniştilor, cât şi, faptul că ginerele familiei Slăvescu lucra în M.A.I., îi făceau să spere la renunţarea demersului iniţiat de însuşi prefectul judeţului.

Redăm documentul în întregime întrucât acesta redă de fapt situaţia disperată a tuturor moşierilor din anul 1948. Iată cum îşi prezentau soţii Slăvescu starea de incertitudine şi insecuritate în care se aflau: „În luna mai după formarea sindicatelor lucrătorilor agricoli am fost obligaţi să cedăm fără plată acestui oficiu o cameră spaţioasă şi luminoasă cu mobila necesară. Deşi casa noastră este de zid are 6 camere, baie şi sufragerie, totuşi în afară de camera cerută de sindicat, celelalte camere sunt de trecere din camere de locuit şi sunt întunecoase neavând ferestre directe afară şi lumina le vine prin celelalte camere. Familia este numeroasă în afară de noi doi, mai locuieşte fiica noastră cu un copil de 5/6 ani cu guvernanta, soţul ei din când în când, când îi permite serviciul, vine să-şi vadă soţia şi copilul fiind funcţionar în Ministerul Afacerilor Interne. Mai locuiesc administratorul cu soţia şi copilul de 4 ani şi guvernanta. Acesta este angajat prin contract fiind obligat a-i da locuinţă şi întreţinere.

De câtva timp însă, se vehiculează ideea să se propună spre o nouă rechiziţionare a altei părţi din casă pentru alte instituţii: primărie comunală, gimnaziu, cămin cultural etc. Chiar dl. prefect al judeţului venind în comună de câteva ori în această vară, a dat ordin organelor administrative să facă propunere în acest sens iar funcţionarii respectivi au arătat că nu se pretează pentru motivele de mai sus arătate, lipsa de spaţiu, de lumină şi numărul mare al membrilor familiei. În afară de asta mai există un motiv mai serios: în cazul în care veţi aproba rechiziţionarea pentru primărie, aceasta fiind un oficiu ce funcţionează în permanenţă ziua şi noaptea cu telefon, trebuie să stea porţile deschise în permanenţă şi avutul nostru viu şi mort, precum şi cerealele din magazie, după predarea cotei de cereale, nu ar mai putea fi păzite. Postul de jandarmi are în pază 3 comune mari şi nu are decât doi jandarmi.

Deoarece de câteva luni stăm sub presiunea de a fi evacuaţi, astfel că avem în permanenţă bagajele făcute. Respectuos vă rugăm domnule ministru să trimiteţi pe cineva să cerceteze pentru a înceta situaţia alarmantă şi nesigură care ne face să trăim într-o veşnică presiune morală. Semnează, Ecaterina Elvira şi Mihail Slăvescu”[24].

Prin ordinele Direcţiei Generale a Administraţiei de Stat,date de Ministerul Afacerilor Interne, nr. 3911A din 16 februarie 1948, rechiziţionările de conace şi case erau aprobate de acest minister pentru instituţii publice nou apărute dar şi pentru *ridicarea nivelului de trai la sate,* lozincă des folosită de comunişti, pentru a da politicii lor sentimentul grijii faţă de cei săraci. Astfel se cere rechiziţionarea conacului

[23] *Ibidem,* f. 361.
[24] *Ibidem,* f. 361-365.

proprietarei Ioana Gh. Stoicescu din comuna Dobrogostea pentru sedii ale organizaţiei P.M.R. şi A.R.L.U.S. şi pentru şcoală. Conacul avea 5 camere, o bucătărie şi o sufragerie[25].

La 4 septembrie 1948 M.A.I., prin ordinul nr. 28617, aproba, cu plată, rechiziţionarea corpului de clădire gol cu garaj şi magazie din comuna Furculeşti a proprietarului Constantin Furculescu pentru instituirea unei „staţiuni de egrenare a bumbacului"[26]. La 18 octombrie 1948 se rechiziţionau 2 camere din imobilul proprietatea Dr. Vişină Gheorghe pentru Frontul Plugarilor unde urma a se deschide sediul Organizaţiei de plasă Roşiori de Vede, „ vechiul local nu mai corespunde" motivează autorităţile[27].

De spaţiu locativ aveau nevoie şi instituţiile care vegheau din umbră la siguranţa statului popular român pentru a nu fi sabotat. La 7 iulie 1948, prin ordinul M.A.I. nr. 7190, se rechiziţionează pentru biroul de siguranţă Roşiori de Vede imobilul din strada Basarab nr. 22 proprietar Ioniţă Lincă. Ministerul se obliga a-i achiziţiona acestuia pentru cazare o locuinţă în altă parte[28]. Pretura Plăşii Balaci la 6 septembrie 1948 prezenta Prefecturii judeţului Teleorman necesitatea unei noi rechiziţionări pentru biroul de siguranţă local. Situaţia în care se afla proprietarul era paradoxală, „în prezent se aflǎ în imobilul domnului Ion Constantinescu-Petrea din Calea Oltului nr. 5, pentru că nu prezintă suficiente condiţii de igienă necesare ca: arest, cameră de serviciu, magazie de lemne etc. şi în plus o parte din imobil este ocupat de proprietar, având uşă comună cu încăperile folosite de biroul de siguranţă , contrar dispoziţiilor formulate de poliţia superioară"[29]. Motivarea demersului privind lipsa condiţiilor de igienă pentru personalul siguranţei şi deţinuţi, pare hilară. Adevăratul motiv era lipsa intimităţii unei instituţii care în acelaşi an s-a transformat în Securitatea Statului.

Şcoli şi grădiniţe în conace

În ceea priveşte ridicarea nivelului de trai M.A.I., prin ordinul circular din 21 august 1948, încearcă să rezolve problema şcolilor care erau neîncăpătoare şi pentru a nu mai construi altele cere să „se cerceteze în acele comune în care există conacuri sau clădiri libere care ar putea fi uşor amenajate în localuri de şcoli" şi îi îndeamnă „cereţi acestui minister rechiziţionarea lor"[30]. Cea mai mare parte a autorităţilor locale se grăbesc să răspundă favorabil apelului lansat de minister. În comuna Balaci conacul proprietatea fraţilor Ghe. Dumitrescu, Dan Dumitrescu şi Angela dr. I. Făgărăşeanu „ar putea caza grădiniţa de copii" iar conacul doamnei Raţiu cu 11 camere poate fi transformat în gimnaziu unic, hotărăsc autorităţile locale[31]. Ferma Academiei R.P.R. din comuna Tufeni, trecută în proprietatea Ministerului Agriculturii şi administrată de A.F.S.M.-ul din Piteşti, primeşte înştiinţare de la Pretura Plăşii Balaci privind conacul aflat pe proprietatea acesteia. El urma să fi rechiziţionat „în vederea amenajării claselor şcolii elementare cât şi pentru o sală de cinema"[32]. Lui Radu Velicescu din comuna

[25] *Ibidem,* f. 267.
[26] *Ibidem,* f. 125.
[27] *Ibidem,* f. 253.
[28] *Ibidem,* f. 166.
[29] *Ibidem,* f. 168.
[30] *Ibidem,* f. 575.
[31] *Ibidem,* f. 480, 566.
[32] *Ibidem,* f. 3.

Slobozia-Mândra, la 18 octombrie 1948, i se rechiziţionează o cameră pentru „sala de clasă a cursului elementar, ciclu II”[33].

Există şi cazul unor activişti de partid mai zeloşi care înainte de primirea ordinului de mai sus au încercat să construiască şcoli pe banii comunităţii. Astfel, au găsit diferite modalităţi de strângere a banilor şi i-au folosit în scopuri personale. Spre exemplu, ministerul află de situaţia comunei Smârdioasa, din nota informativă, nr. 62 din 31 mai 1948 trimisă de un informator: „ deţinem informaţia că secretarul P.M.R. din comuna Smârdioasa împreună cu biroul politic din această comună, fără a avea vreun ordin aprobator, au hotărât să oblige pe toţi comercianţii şi oamenii înstăriţi din comună să dea pentru terminarea construirii şcolii primare o sumă de bani care varia între 5 000- 30 000 lei, pentru predarea sumei au fixat să dea venitul de pe 15 zile. Datorită ameninţărilor ce li s-a fixat acestora au dus să dea sumele ce li s-au impus. Banii s-au încasat fără chitanţă. Cu aceşti bani în loc să se termine localul şcolar au fost întrebuinţaţi pentru scopuri personale. Toţi din comitet s-au îmbrăcat, atât ei, cât şi familia lor într-un lux pe care nu-l poartă nici cei mai buni gospodari, ajungând să plătească un palton de blană pentru damă cu suma de 45 000 lei. Se ţin veşnic ziua şi noaptea de chefuri care-i costă bani mulţi. Comitetul de asemenea face parte din conducerea cooperativei de bumbac şi au făcut şi mari fraude acolo din care au realizat mari venituri pe care le-a întrebuinţat pentru îmbrăcăminte şi chefuri. Populaţia este nemulţumită […] îşi pierd încrederea în actualul regim”[34].

Aşezămintele sanitare au luat fiinţă tot în urma rechiziţionărilor. La o lună după ordinul privind necesitatea înfiinţării de şcolii, M.A.I. trimite un nou ordin circular prin care primăriile erau îndrumate să-şi de-a concursul şi în ce priveşte soluţionarea problemelor sanitare, care necesitau măsuri urgente prin înfiinţarea a „cât mai mute instituţii sanitare ca de exemplu: spitale, sanatorii, case de naşteri, case de sănătate, serviciu sanitar atât în mediul urban cât şi în mediul rural pentru care se cere un tabel cu imobilele rechiziţionate”[35]. În conacul din Vităneşti a proprietarei Aurelia Oroveanu în urma rechiziţionării a luat fiinţă casa de naşteri[36].

Nu doar instituţiile aveau nevoie de spaţiu locativ ci şi funcţionarii care le deserveau. Situaţiile erau mult mai stânjenitoare pentru proprietarii care se vedeau astfel nevoiţi să-şi împartă bunul lor cu nişte străini, ajungând astfel să nu mai aibă intimitate în familie. În urma rechiziţionării Paulică Pătraşcu, din Roşiori de Vede, a trebuit să-i cedeze secretarului preturii, Ştefârţă Valentin, 2 camere, un antreu şi o bucătărie, iar proprietarii urmau să locuiască în anexele din curte[37]. Şefului de ocol agricol împreună cu cei 3 membri ai familiei lui în urma rechiziţionării i-au fost alocate 4 camere din imobilul proprietarei Elena Nicolescu din Roşiori de Vede, mamei acesteia rămânându-i 2 camere[38].

Dacă rechiziţionarea a pornit de la moşieri care deţineau câte un conac aceasta s-a extins la rechiziţionarea unor părţi din locuinţele ţăranilor înstăriţi, pe cei care regimul îi va denumi peiorativ - *chiaburi*.

[33] *Ibidem,* f. 358.
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem,* f. 575.
[36] *Ibidem,* f. 260.
[37] *Ibidem,* f. 310.
[38] *Ibidem,* f. 351.

Redăm mai jos cazul comunei Slobozia-Mândra unde avem de-a face cu unul din cei mai zeloşi primari, în data de 3 decembrie 1948, cu un tabel rezolvând global toate problemele locative ale comunei. Ar trebui amintit că această comună va da în anul 1949 prima gospodărie agricolă colectivă din judeţul Teleorman, eveniment amplu relatat în ziarul *Scînteia,* oficiosul Partidului Comunist. Iată adresa în totalitate:

„1. Constantin Ionescu, familia compusă din 4 membri, deţine 34 ha şi o locuinţă cu 5 camere. Să se rechiziţioneze 2 camere şi o sală pentru cooperativă

2. Constantin Sârbu, familia compusă din 4 membri, deţine dărac de lână, maşină de treer, are 5 camere. Să se rechiziţioneze o cameră pentru sediul U.F.D.R.

3. Alexandru Petculescu, familia compusă din 6 membri, deţine 50 ha, cazan de ţuică, are o casă cu 7 camere. Să se rechiziţioneze 3 camere cu intrare la stradă pentru sediul P.M.R.

4. Marin Ploieşteanu, familia compusă din 3 membri, deţine 21 ha, 5 camere. Să se rechiziţioneze o cameră cu intrare la stradă pentru O.T.S.

5. Florin Mihăilescu, familia compusă din 7 membri, deţine 18 ha, dărac de lână, o casă cu 8 camere. Să se rechiziţioneze 3 camere pentru Organizaţia Frontul Plugarilor şi cămin cultural". Motivaţia acestui demers este dată de primar în josul tabelului „au refuzat să cedeze de bunăvoie şi privesc cu ochi răi regimul"[39]. Din tabel se observă că instituţiile politice ale noului regim aveau cea mai mare nevoie de spaţiu locativ.

Regimul popular credea că aceste încălcări flagrante ale proprietăţii puteau fi compensate. Ministerul Afacerilor Interne, vroia să de-a o umbră de legalitate, trecând în dreptul fiecărei aprobări de rechiziţionare specificarea: „se rechiziţionează cu plată". Această plată nu era de fapt decât o simplă formulă rămasă pe hârtie. Unele documente lasă să se întrevadă că acea plată dată sub forma unei chirii era de cele mai multe ori simbolică. De exemplu Biroul de Siguranţă din Plasa Balaci a luat fiinţă la 1 ianuarie 1948 şi s-a mutat în locuinţa lui Marin Preotescu. În ce priveşte preţul chiriei pretorul plăşii spune că „este desigur mic […]. Biroul de Siguranţă nu are alt local în care să se poată muta iar chiria nu poate fi majorată decât cu aprobarea Direcţiei Siguranţei"[40].

Rechiziţionările se impuneau ca o soluţie bănească convenabilă. Astfel în cazul proprietarei Elena Nicolescu „rechiziţionarea se cere pe motiv că proprietara pretinde o chirie considerabil de mare pe care direcţia agricolă nu o poate plăti"[41]. Dacă până acum am văzut că preţul era modic din următorul document înţelegem cât era în realitate. Conacul proprietarei Eliza Vorvoreanu din comuna Brânceni, în urma reformei agrare din 1945 a găzduit Staţiunea de Cercetări agricole în baza unui contract prin care se plătea suma de 40 000 lei. În anul 1948 în adresa înaintată M.A.I. primăria cere „să se dea ordin să se rechiziţioneze pentru a nu se mai plăti"[42].

Dacă prin rechiziţionări statul rezolva, fără prea mari cheltuieli într-un mod fericit, nevoia de spaţiu locativ a noilor instituţii şi a personalului aferent, în schimb, cei cărora li se luau pornind de la o parte până la toată casa au avut de trecut prin diverse situaţii dramatice. Întregul proces a purtat amprenta Ministerului Afacerilor de Interne cu concursul administraţiei locale. Aceste ordine M.A.I. au fost un preludiul a

[39] *Ibidem,* f. 565.
[40] *Ibidem,* f. 228.
[41] *Ibidem,* f. 351.
[42] *Ibidem,* f. 583.

ceea ce avea să se întâmple în primăvara anului 1949. Prin decretul 83/1949 moşierii au fost scoşi în miez de noapte din conacele de pe proprietăţile lor şi au primit domiciliu obligatoriu pe raza altor judeţe iar toate bunurile şi conacele au trecut în patrimoniu statului.

`OUR LUGGAGE IS ALWAYS READY`-REQUISITION
OF LANDLORDS' MANSIONS IN 1948
Abstract

Following the instructions sent by the Ministry of Internal Affairs in 1948, the landlords' mansions were requisitioned partially or totally. Landlords were representing the real authority in the world of Romanian villages. Through requisition, the communist authorities determined the landlords' poverty and limit of the authority. The state planned to host inside the mansions institutions like municipalities, schools, banks, post offices, etc. or simply the staff of these institutions. There are several cases when the owners were sent out of their properties to rent another house. The mansions were not given back to their owners because in 1949, due to the decree nr. 83, all the landlords' assets had become state patrimony.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

REMANENŢE ALE DISCURSULUI NAŢIONALIST DE TIP COMUNIST ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ POSTDECEMBRISTĂ (1990-2005)

SIMONA PREDA[*]

Istoriografia românească a traversat o nouă etapă după căderea comunismului. Şcoala europeană, provocările şi rezultatele occidentale, modelele ce i-au parvenit de acolo, au adus la nivelul scrisului istoric românesc un mare semn de interogaţie. Exista un decalaj major între producţiile străine şi ceea ce reuşise să articuleze istoriografia românească sub regimul comunist[1]. În pofida acestui fapt, istoriografia perioadei totalitare şi producţia de orientare marxistă nu trebuie judecate în bloc, întrucât numeroşi istorici au încercat să menţină legătura cu istoriografia occidentală, să se încadreze, atât cât se putea în ritmurile dezvoltării ei, să se alinieze unor curente şi tendinţe. În acelaşi timp însă, şi-au făcut remarcată prezenţa şi aşa - numiţii istorici oficiali, a căror misiune a însemnat difuzarea către societate a unui tip de discurs despre istorie în acord cu ideologia regimului[2].

Intenţia prezentului demers a fost de a analiza ce anume a rezistat din discursul de tip naţionalist din perioada comunistă (discursul dominant) în faţa alternativelor pe care le-au propus valorile democraţiei, care sunt conceptele şi clişeele ce pot fi regăsite şi, mai ales, la ce palier al societăţii s-a înregistrat această remanenţă a discursului. A lăsat paradigma protocronistă repercusiuni la nivelul mentalităţilor ce pot fi regăsite în controversele legate de naţionalism, mit sau patriotism?

Este bine cunoscut faptul că discursul despre istorie este susceptibil de a ne formula un diagnostic asupra societăţii din care parvine, de a ne trasa repere clare asupra mentalităţilor care operează la nivelul maselor şi nu în ultimul rând asupra ideologiilor şi formaţiilor (şcolilor) din care provin istoricii, autorii discursurilor. Cu alte cuvinte în discursul istoric se reflectă epoca - cu oamenii, orientările şi aspiraţiile lor. Discursul (sau discursurile) istoric al tranziţiei se plasa în aceleaşi coordonate, conturând o societate care tocmai traversase un sistem de tip comunist şi se îndrepta, cu un ritm propriu către democraţie.

---

[*] C.I.M.E.C., Bucureşti.

[1] Alexandru Zub, *Discurs istoric şi tranziţie. În căutarea unei paradigme*, Institutul European, Iaşi, 1998, p. 55.

[2] Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură,* Editura Institutului European, Iaşi, 2000, p. 81.

În ansamblu, pentru istoria naţională există o curiozitate populară. Ea se manifestă prin setea cu care publicul, chiar în condiţiile în care dispune de nenumărate alte oferte de amuzament şi de informare, continuă să se intereseze de elemente ale tradiţiei noastre istorice. Există un interes (de multe ori manipulat demagogic de politicieni) pentru istorie[3]. Indivizii, şi cu atât mai mult comunităţile umane, au nevoie de o anumită identitate, sau, mai corect spus, au nevoie de un set de „ancore identitare". Astfel, orice grup social, cât de mărunt sau de puţin numeros, se identifică printr-o anumită origine, prin raportarea la un set de ascendenţi şi eventual la anumite fapte sau întâmplări considerate memorabile din viaţa grupului respectiv. Identităţile servesc la integrarea socială a fiecăruia dintre noi, ca un fel de coduri prin care se facilitează comunicarea dintre indivizi. Pe de altă parte, identificarea cu o anumită comunitate este de natură să confere diverşilor indivizi şi un sentiment sporit de securitate, de confort spiritual. Mistica strămoşilor fondatori, legitimatori sau protectori, a jucat un rol important în stimularea studiilor istorice şi a dat sens existenţei păstrătorului de memorie care este istoricul[4]. Istoria spune foarte multe unei comunităţi, este una dintre principalele căi de manifestare a identităţii unui grup sau a constituirii unei naţiuni. Interesează pe foarte multă lume, oamenii sunt foarte sensibili la ea, mai ales când interpretările se abat de la cele cunoscute şi deja acceptate. Însăşi conştiinţa naţională s-a clădit pe un anume discurs despre istorie.

În acest sens, o primă moştenire în materie de istoriografie a fost vulgata etno-naţională. Caracteristic acestui tip de discurs este modul extrem de selectiv în care fuseseră reţinute elemente ale istoriografiei clasice româneşti din secolul al XIX-lea. În mare măsură, vulgata etno-naţională arăta ca o mitologie romantică, adaptată nevoilor unui partid-stat. Chestiunea care se ridica la începutul anilor '90 era în ce măsură se întrezărea o alternativă la vulgata naţională, sau, mai curând, cum se putea reformula vulgata (pentru că nicio societate nu poate trăi fără o vulgată istorico-naţională, ea este un metatext, un metatrop cultural crucial pentru orice fel de proiect comun) în acord cu noile principii ideologice[5]. Era foarte dificil ca oamenii să înţeleagă necesitatea renunţării la istoria oficială, întrucât această poveste romanţioasă, plină de fapte de măreţie, de nedreptăţi, de jafuri, de mutilări teritoriale, părea să întruchipeze cu succes veleităţile unei societăţi care dorea să îşi impună conştiinţa naţională în raport cu ceilalţi. Prin urmare, o bună parte a societăţii avea cunoştinţă de faptul că istoria fusese denaturată, că personajele şi întâmplările erau adesea plăsmuite, însă nu se ştia până unde mergea modificarea, care erau limitele şi cât de departe erau de adevăr. Existau în acelaşi timp şi voci care se pronunţau (în mod special printre istoricii oficiali) pentru formele propuse de comunism invocând o puternică denaturare a sentimentului patriotic.

Alături de vulgata etno-naţională, ideea patriotismului exacerbat, sau mai concret spus, a infuziei de patriotism, ar putea fi acceptată ca fiind tributară vechiului regim. În genere, patriotismul reprezintă principalul constituent al conştiinţei naţionale (al identităţii naţionale). Este chintesenţa asumării personale, responsabile pentru

---

[3] Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România,* Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 107.
[4] Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000,* Editura All Educaţional, Bucureşti, 2000, p. 9.
[5] Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi , *op. cit.,* p. 90.

identificarea unui destin comun. Ca şi alte concepte sociologice fundamentale, conceptul de patriotism a cunoscut şi va cunoaşte, pe parcursul evoluţiei istorice a societăţilor umane, mutaţii care îi corelează semnificaţia cu caracteristicile etapei în care se găsesc comunităţile umane respective. De fapt, patriotismul, definit ca sentimentul de dragoste faţă de patrie, faţă de locurile natale, este mai puţin supus mutaţiilor istorice decât conceptul de patrie.

Comunismul a excelat prin a insufla maselor ideea de patriotism. Nu exista referire oficială la istoria românilor, fără a se divaga într-o litanie patriotardă, plină de victorii, de sânge şi de viteji. Epopeea naţională devenise, într-o vreme când şi postul de televiziune transmitea mai ales filme cu conţinut istoric, un recitativ pe care toţi românii erau datori să îl cunoască şi în care să se erijeze ori de câte ori era nevoie. Istoria putea justifica orice şi mai ales, orice bun comunist era dator să cunoască marile noastre victorii. Nu acelaşi lucru se întâmpla cu înfrângerile suferite de români de-a lungul timpului. Ele intrau de obicei într-o altă logică, cea a lamentaţiei cauzată de nedreptăţile la care au fost supuşi. Niciodată ei nu au pierdut în mod corect, totdeauna raportul de forţe a fost în favoarea inamicului, sau de cele mai multe ori cruzimea sau trădarea unor elemente nocive au dus la victoria acestuia. Românii au fost întotdeauna în defensivă, iar singura lor grijă a fost să se apere necontenit şi să încerce să îşi păstreze fiinţa etnică. O asemenea vocaţie de martiri era imposibil să nu cutremure sensibilitatea oricărui om de bună credinţă şi să nu stârnească o puternică euforie patriotică. În perioada comunistă s-a marşat foarte mult pe acest sentiment, iar educaţia în acest spirit începea de la cele mai fragede vârste. Cărţile pentru copii din colecţiile istorice (cele scrise de Eusebiu Camilar, Elvira Bogdan, Dumitru Almaş, etc.), scenetele şi piesele de teatru cu conţinut istoric, ce se jucau încă de la grădiniţă, cercurile de la „Casa pionierului", toate reprezentau rampe prin care tinerii erau apropiaţi treptat de fabuloasa istorie naţională, şi în acelaşi timp modalităţi prin care se insufla sentimentul de patriotism.

După căderea comunismului, în haosul politic şi instituţional care s-a creat, conceptul de patriotism a fost invocat tocmai pentru a promova noile valori. Până la urmă, patrioţii au susţinut revoluţia (pe lângă multe alte elemente diversioniste conduse mai mult sau mai puţin de acest sentiment); datorită curajului unor patrioţi s-a putut efectua schimbarea regimului, şi mai presus de toate, datorită acestui sentiment au putut fi manipulate masele ori de câte ori a fost nevoie. În mod uzual, patriotismul este o vocaţie retorică. În cele mai multe cazuri patrioţii sunt de meserie patrioţi, deci nişte oameni care fac carieră din această exercitare şi această impostură. A fi patriot înseamnă că îţi pasă de soarta ţării, şi că eşti dator până la urmă să faci ceva pentru ţara ta. Să profesezi, să lucrezi, să câştigi, să gândeşti în interesul României.

Cu toate acestea, referinţa istorică permanentă (din perioada comunistă) care putea să ducă la saturaţie şi la exasperare un public obişnuit, a rămas totuşi prezentă, şi există în imaginarul colectiv românesc al tranziţiei un loc în care discuţia despre istorie se poate oricând insera.

Există frecvent referinţe istorice, conversaţia despre afacerile curente este saturată de ele, există o oarecare obsesie a trecutului[6]. Discursurile politice din perioada tranziţie fac deseori apel la sentimentul patriotic şi la dragostea de ţară. De altfel,

[6] Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi , *op. cit.,* p. 111.

depăşind graniţele politicului şi luând în consideraţie caracteristicile tranziţiilor în genere (perioade de timp în care societăţile trec de la un sistem politic la altul, sunt sensibile la factori externi, îşi caută valorile naţionale, se autochestionează în privinţa alegerilor, se polarizează către anumiţi lideri, practic, se confruntă deschis cu istoria prezentă) se poate spune că tentaţia de a se erija în discursuri istorice se manifestă la foarte multe paliere ale societăţii şi domenii extrem de diferite. Nu de puţine ori însă, memoria colectivă a societăţii noastre a reţinut inevitabil clişeele propagandei naţional-comuniste în detrimentul unor lucruri edificatoare, importante, ce constituiau identitatea naţională, iar repercusiunile acestui fenomen sunt elocvente în vocabularul istoric al tranziţiei.

Naţionalismul e de altfel un produs inerent momentelor de criză, cum s-a putut constata în istoria ultimelor două secole, iar Revoluţia franceză i-a conferit un suport doctrinar, de care s-a uzat şi s-a abuzat din plin. Din punct de vedere politic, devierile si exacerbările de tip naţionalist sunt apanajul extremelor, fie ele de dreapta sau de stânga. Se ivesc atunci când crezul naţional degenerează, îşi pierde moderaţia, alunecând în zonele obscure şi periculoase ale confruntării, ale agresivităţii, ori ca simplă unealtă demagogică sau propagandistică.

Naţionalismul, în cadrul discursului istoriografic, se comportă ca o extremă spre care se alunecă deseori (cu scop bine definit, în general inclus în sfera manipulărilor sociale), de cele mai multe ori pentru a contracara un tip de viziune mai deschis criticismului şi relativismului. Cei mai mulţi dintre profesioniştii istoriei au conferit propriului discurs echilibru, măsură şi claritate, însă nu au lipsit nici cazurile în care au fost oferite în perioada postcomunistă discursuri impregnate de naţionalism. Justificarea prin istorie a reprezentat de foarte multe ori o manieră abilă de a încuraja anumite acţiuni politice şi sociale ale unora dintre liderii politici şi deseori istoria a constituit un alibi veritabil pentru manipularea maselor.

Pluralismul discursurilor în istoriografie a fost o teză iniţial blamată de o parte a societăţii, întrucât ar fi afectat puternic interesul naţional. Momentul manualelor alternative a fost unul semnificativ în acest sens.. Discuţia despre manuale a alunecat uşor în sfera discursului politic (istoria a fost chemată să justifice campaniile prezidenţiale), şi a manipulării de masă, fenomene condamnabile mai ales în faţa unui popor sensibil la istorie, şi, în general, la trecut[7]. Dispariţia manualului unic a fost un pas important în direcţia pluralismului de opinii, însă greutatea cu care s-a făcut, a redat rezistenţa unor formule de tip comunist în faţa diversităţii perspectivelor, a libertăţii de iniţiativă, a apropierii de valorile democraţiei.

O analiză a discursului oficial din această perioadă a tranziţiei relevă persistenţa unor atitudini izolaţioniste în contradicţie cu aderarea la valorile europene. Tentaţia izolării părea greu de depăşit nu atât din lipsa reperelor, cât mai ales din imposibilitatea de a pune capăt atitudinii naţionaliste şi patriotarde cu care a fost intoxicată societatea românească. Exista o serie de clişee în discursul naţionalist din perioada comunistă (originile daco-romane, continuitatea, unitatea, lupta pentru independenţă, definirea obsedantă a identităţii naţionale, rolul jucat în apărarea Europei, victimizarea românilor supuşi adversităţii celorlalţi, o întreagă retorică a sângelui) care aşezau trecutul într-un tipar mental tradiţional şi care au supravieţuit

[7] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 6.

după căderea sistemului. Autosuficienţa, tendinţa de a inventaria păcatele altora pentru a le camufla pe ale noastre, lamentaţii uzate privind neşansa istorică, Yalta, Malta, turcii, evreii fac parte dintr-un repertoriu deja clasic[8].

În acelaşi timp, unele atitudini naţionaliste, izolaţioniste şi xenofobe care se remarcau uneori în discursurile din perioada tranziţiei ilustrau o stare de spirit ce genera atât confruntări ideologice, cât şi o reală lipsă de deschidere către valorile democraţiei. Aceste atitudini pot fi considerate ca fiind moştenirea directă a mitologiei comuniste care, inevitabil, date fiind conjuncturile sociale şi politice, a supravieţuit sistemului.

În sfera unui patriotism cu accente naţionaliste, dar şi protocroniste, se poate insera şi evenimentul petrecut în anul 2001, în Bucureşti, intitulat „Cel de-al doilea Congres Internaţional de Dacologie". Figura centrală a acestei a doua ediţii a Congresului a fost regele Burebista, care ar fi întemeiat primul stat „independent, centralizat şi suveran" iar ideea care i-a pus în mişcare pe participanţi a fost aceea conform căreia spaţiul carpato - danubian a fost la originea civilizaţiei europene, iar dacii sunt strămoşii unici ai poporului român şi ar fi fost chiar inventatorii scrisului[9]. Congresul s-a bucurat de o mare susţinere financiară, iar întregul spectacol a fost o infuzie de naţionalism cu accente xenofobe (s-a cântat *Marşul dacilor*) şi un prilej de rememorare a parastaselor şi comemorărilor din perioada comunistă.

Tot în anul 2001, pe data de 8 august, a mai avut loc un eveniment găzduit de această dată de Academia Română şi anume comemorarea celor 400 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul. Organizată în colaborare cu Ministerul Culturii şi Cultelor, manifestarea a reunit o serie de personalităţi printre care preşedintele României, Ion Iliescu, Majestatea Sa Regele Mihai, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române – Prea Fericitul Părinte Teoctist, demnitari de stat şi ambasadori acreditaţi la Bucureşti. Întreaga manifestare s-a dorit a fi (după cele afirmate de către Academie în cadrul comunicatului de presă), un semn de reconciliere naţională, de solidaritate, de întoarcere la normalitate sub semnul democraţiei şi al valorilor morale şi spirituale şi un bun prilej de a-i mustra pe istoricii care lansează ideea de „mitul lui Mihai Viteazul". Normalitatea la care se refereau istoricii prezenţi era centrată în materie de scris istoric pe cei patru piloni şi anume: vechimea, continuitatea, independenţa şi unitatea[10], piese de rezistenţă pe care se putea clădi adevăratul patriotism al românilor. Această abordare a istoriei din această perspectivă minimaliza şi într-un fel chiar distrugea valorile naţionale, potenţând xenofobia şi izolaţionismul[11].

Anul 2002 aduce în prim plan un alt eveniment istoriografic şi anume lansarea primelor patru volume ale sintezei colective *Istoria românilor*, apărută sub egida Academiei Române. A fost cea de-a treia iniţiativă asumată în această direcţie de către înaltul for ştiinţific, după încercările neduse până la capăt din anii 1960-1964 şi 1980. Deşi nu a fost contestată valoarea individuală a contribuţiilor adunate în cadrul acestei sinteze, ceea ce a stârnit dezaprobări a fost tocmai ideea unei „istorii oficiale" – descendentă în linie directă din proiectele similare ale epocii comuniste. O parte dintre

---

[8] Lucian Boia, *op. cit.*, p. 6.
[9] *În România reînvie dacomania*, în *Monitorul*, 17 august 2001, p. 6.
[10] Ioan Scurt, *Istoria la români*, în *Adevărul literar şi artistic*, 3 aprilie 2001, p. 2.
[11] Lucian Boia, *op. cit.*, p. 6.

istorici (mulţi dintre ei făcând parte şi din echipele de coordonare), s-au declarat entuziaşti de reuşita proiectului respectiv şi au considerat ca utilă realizarea acestui tratat de istorie oficială şi „obiectivă” cum a ţinut să precizeze însuşi preşedintele Academiei. Totodată, au existat însă voci care s-au pronunţat radical împotriva ideii de istorie oficială, specifică mai ales sistemelor ermetice de tipul totalitarismelor, întrucât punea serios în discuţie pluralismul interpretărilor şi relativitatea discursului istoric, care presupune o inevitabilă încărcătură ideologică şi mitologică.

În concluzie, putem afirma vizualizând cei cincisprezece ani de după căderea regimului, că se remarcă rezistenţa, în formule variate şi de intensităţi diferite, a unor clişee şi concepte din perioada comunistă. Nu se poate vorbi de o veritabilă remanenţă a discursului din epoca ceauşistă, însă există medii, orientări politice, sociale şi ideologice în care unele idei par să fi rezistat în timp sau par a-şi fi găsit un teren prielnic. Cu certitudine că în paralel noile principii ideologice promovate de valorile democraţiei au dus la elaborarea unor discursuri diferite de cel tributar comunismului, şi că aceste discursuri au fost dominante în toată perioada tranziţiei. O cercetare amănunţită demonstrează însă, că tot atunci, a rămas, în forme închistate şi paradoxale, un comunism rezidual la nivelul mentalităţilor, potenţat de o serie de factori politici şi sociali, şi tributar în mare măsură nesiguranţei şi instabilităţii care s-a instalat la trecerea de la un sistem politic la un altul.

THE PERSISTENCE OF THE NATIONAL SPEECH OF THE COMMUNIST REGIME IN THE ROMANIAN POST COMMUNIST HISTORIOGRAPHY (1990-2005)

Abstract

This project aims to provide an analysis of the elements of the national speech typical of the communist era (the dominant speech), which managed to resist the alternatives gained along with democracy, which are the concepts and the clichés that still can be heard today and, above all, what part of society sheltered the best these elements.

Had the protochronist paradigm repercussions on our ways of thinking that come to light in controversies related to nationalism, myth or patriotism? In the transition period it had been very difficult for people to understand the necessity of renouncing the official history because this sentimental story, full of grandiose deeds, injustices, thefts and mutilation of the territorial integrity seemed to accurately reflect the ambitions of a society which wanted to impose its national consciousness on its members.

Besides the ethno-national vulgata, the exacerbation of patriotism, or better said, the infusion of patriotism could be generally considered a tribute paid to the former regime.

Not a few times though the collective memory of our society inevitably kept the clichés of the national-communist propaganda at the expense of the genuine facts, shaping the national identity and the repercussions of this phenomenon are most eloquent for the historical vocabulary specific to the transition period.

Our self-sufficiency, the tendency to outline the other's misdeeds in order to camouflage our own ones, the overused lamentations about our hapless history, Yalta, Malta, the Turks, the Jews, all this became recurrent ideas in our vocabulary.

The analysis of the official speech from the transition period broadly outlines the persistence of an attitude which leads to isolation, in stark contrast with the European values. This tendency of isolation seemed too stubborn to overcome, not due to a lack of reference points, but because of the inability to end this national and patriotic attitude which intoxicated the Romanian society.

There are a whole series of clichés in the national speech which dates back from the communist period: our daco-romans' origins, the continuity, the unity, the fight for independence, the obsessive definition of the national identity, the role played in defending Europe, the victimization of the Romanians who are always facing the others' adversity, the whole rhetoric of the sacrificed blood. All these clichés made us think about the past using traditional mental patterns; therefore they managed to survive even after the fall of the system.

In a nut shell, analyzing 15 years after the fall of the regime, we can state that the clichés and the communist concepts still persist in various forms, having different intensities. We cannot pinpoint a complete resistance of the speech popularized during Ceausescu's reign, but we can state that there still are some environments, political, social and ideological orientations in which some of these ideas seem to have challenged time as they found fertile ground.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

„GRIJA FAŢĂ DE OM“ ÎN FILOSOFIA LUI ARISTOTEL

CONSTANTIN ALIN IONESCU*
MĂDĂLINA-ADELA IONESCU**

În Etica nicomahică, Aristotel vorbeşte despre fericirea omului, toate celelalte subiecte ale cărţii fiind subsumate acesteia. Aşa se face că problema funcţiei omului (viaţa raţională), ca şi chestiunea virtuţilor (etice şi intelectuale) care optimizează această funcţie şi realizează prin această optimizare „binele omului“ - convergând în ideea de eudaimonia. Structura eudaimoniei e însă una complexă; ea nu e pur şi simplu o anumită activitate şi nici măcar doar un anumit mod de viaţă. Asupra acestei complexităţi suntem avertizaţi încă din cartea I: „Fericirea [...] este un anume gen de activitate a sufletului în acord cu virtutea; iar dintre celelalte bunuri, unele sunt condiţii necesare ale fericirii, iar altele sunt în mod natural de folos şi servesc drept mijloace utile pentru realizarea ei (1099b, 25-28). Persoana fericită e aceea care, înzestrată cum se cuvine cu bunurile exterioare, se implică în activităţi care sunt în acord cu virtutea completă, nu doar pentru o perioadă limitată de timp, ci pe parcursul întregii vieţi (1101a, 10 - trad.Crisp)“.

Ceea ce rezultă fără dubii din aceste fragmente e că noţiunea de eudaimonia are anumite „părţi constituente“ - cum le numeşte Aristotel în Retorica I, 5. Expresia „părţi“ ale fericirii nu e specifică Eticii nicomahice, ci pare să fie o urmă a influenţei lui Platon din Philebos, regăsibilă în Protreptikos, Etica endemică şi Retorica. Totuşi, mi se pare că Aristotel rămâne fidel acestei idei chiar şi în Etica nicomahică atunci când afirmă că nucleul fericirii e format din „activităţile în acord cu virtutea“, adică din „binele sufletului“; dar pe lângă acestea ea mai conţine şi tipuri de „bine“ care sunt „cerute în mod complementar pentru a avea o viaţă pe deplin fericită“ (1100b, 10). Acestea par a fi „binele corpului“, precum şi anumite „bunuri exterioare“ (1098b, 15). La toate acestea Aristotel adaugă „norocul“, căci o viaţă plină de neşansă nu poate fi numită fericită (1153b, 18). Şi, pentru a avea o listă completă, el nu uită „plăcerea“ (1099a, 10), căci e greu de conceput o viaţă fericită însoţită de interminabile şi copleşitoare dureri. Prin această complexitate, Aristotel se opune concepţiei socratice şi cinice despre fericire ca reductibilă pur şi simplu la virtute (1095b, 31-1096a, 3; 1153b, 14-25). Conceptul aristotelic de eudaimonia absoarbe într-o formă adaptată, în urma aplicării analizei dialectice, elementele raţionale prezente în variatele opinii curente cu privire la fericirea omului. În Retorica I, 5, autorul aranjează în următorul fel „părţile

* Parohia Sf. Andrei, Trivale, Piteşti.
** Şcoala nr. 19, Piteşti.

constituente ale fericirii“: Bunuri interne: bunurile sufletului şi ale corpului; Bunuri exterioare: o naştere bună, prieteni, bani şi onoruri; Norocul.

Conform Eticii nicoimahice, nucleul de sens al fericirii este dat de „genul de activitate a sufletului în acord cu virtutea desăvârşită“ (1102a, 10); cu alte cuvinte, fericirea rezidă esenţialmente în „bunurile sufletului“ - „căci scopul se va dovedi a fi un bine al sufletului, nu un bine exterior“ (1098b, 20). Când vorbim despre conţinutul (propriu-zis al) fericirii ne gândim la asemenea activităţi, ce actualizează virtuţile etice şi dianoetice. Dar Aristotel nu poate respinge ca fiind total lipsite de raţionalitate şi alte componente ale fericirii, evidenţiate de filozofii anteriori. Soluţia pe care o adoptă este aceea de a accepta, pe lângă acest nucleu semantic, şi o seamă de condiţii complementare. Pasajul 1099b, 25-28 din Etica nicomahică propune o aranjare a acestor condiţii care diferă de cea din Retorica. Bunăoară, ni se spune că aşa-numitele „condiţiile necesare“ ale fericirii ar fi, pe de o parte, „bunurile exterioare“ şi „bunurile corpului“ (virtuţile corpului) şi, pe de altă parte, „condiţiile care servesc drept mijloace utile pentru realizarea (fericirii)“ şi care se referă la posesia acelor lucruri bune care se datorează „norocului“. Acestea din urmă nu sunt însă condiţii necesare ale fericirii umane căci sunt datorate hazardului, cu toate că sunt bine-venite atunci când există. Desigur, această compoziţie complexă a fericirii nu ar fi completă fără a lua în considerare, într-o formă originală, plăcerea. Într-o formă mai explicită, lucrurile stau astfel: Conţinutul fericirii: bunurile sufletului; Condiţii necesare ale fericirii: bunurile exterioare, bunurile corpului; Mijloace utile auxiliare: bunurile datorate hazardului; Plăcerea.

După o scurtă trecere în revistă a câtorva concepţii populare despre fericire, Aristotel formulează ceea ce el numeşte „concepţia noastră“ cu privire la acest subiect. Aceasta ar putea fi structurată pe patru niveluri, deşi nivelurile III şi IV par a putea fi unite sub conceptul de „bunuri exterioare“: I. Fericirea constă în activităţile ce se află în acord cu virtutea desăvârşită; II. Viaţa fericită e totodată o viaţă plăcută în sine, activităţile care o compun „conţin plăcerea în ele însele“ (nu în rezultatele lor); III. Viaţa fericită presupune anumite condiţii necesare adiţionale: bunurile corpului şi bunurile exterioare; IV. Viaţa fericită presupune şi anumite mijloace utile, dar nenecesare, pentru realizarea ei, cum sunt bunurile datorate norocului.

Această viziune pluralistă asupra fericirii e susţinută explicit de Aristotel împotriva oricărei soluţii moniste (fericirea constă numai în virtute sau numai în bogăţie). Acesta e şi sensul delimitării lui de conţinutul inscripţiei de pe un templu din sanctuarul de la Delos care separa virtuţile etice de cele ale corpului şi de plăceri: „cele mai bune activităţi au toate aceste calităţi“ - susţine în replică Aristotel. Iar fericirea constă în toate acestea - sau în una dintre ele, cea mai bună, fără însă a le neglija complet pe toate celelalte, măcar în calitate de condiţii auxiliare (1099a, 35). Pe scurt, fericirea constă într-o viaţă virtuoasă, fiind însoţită de plăcere şi condiţională de posesia unor bunuri exterioare. Această structură a eudaimoniei explică prezenţa în cuprinsul Eticii nicomahice a unor capitole despre plăcere şi despre prieteni, cu toate că extensiunea acestora pare disproporţionat de mare comparativ cu importanţa lor în economia lucrării şi contrastează flagrant cu ignorarea cvasicompletă a celorlalte bunuri exterioare (banii, onorurile, naşterea bună etc.).

Bunurile exterioare sunt condiţii indispensabile ale realizării fericirii deşi ele nu intra în definiţia fericirii, căci ele nu sunt activităţi ale sufletului sau moduri de

viaţă. Dar ele sunt condiţii fără de care un mod de viaţă fericit „este imposibil sau nu uşor să fie realizat“ (1099b). Absenţa bunurilor exterioare deteriorează în orice caz fericirea, căci „persoana care e teribil de urâtă, are o origine joasă, e solitară sau fără copii, nu e genul de persoană pe care s-o numim fericită, cu atât mai puţin cu cât are copii sau prieteni ce sunt cu totul răi sau sunt buni, dar morţi“ (1099b).

Aristotel include în categoria „bunurilor exterioare“ prietenii, bogăţia, puterea politică, dar şi originea nobilă, copiii reuşiţi, frumuseţea, încheind lista cu norocul (1098b, 1-10). Şi dacă pura contemplare (theoria) se poate lipsi în cea mai mare măsură de bunurile exterioare, ea fiind în cel mai înalt grad suficientă sieşi (autarhică), acţiunile ce exprimă virtuţile etice nu o pot face, şi aceasta pentru că ele au ca obiect afectele ce sunt legate de anumite asemenea bunuri, cum ar fi proprietăţile sau banii schimbaţi sau împrumutaţi, partenerii de afaceri sau de luptă etc. Etica nicomahică nu oferă din păcate nici un fel de sistematică a bunurilor exterioare şi nici o explicaţie completă a lor. De aceea vom apela la Retorica I, 5, lucrare ce ne va fi de mai mare folos în această privinţă. Să vedem cum caracterizează aici Aristotel diferitele bunuri exterioare:

Originea nobilă a unei persoane se referă la faptul că ambii părinţi trebuie să fie cetăţeni liberi, iar strămoşii să fi fost cunoscuţi pentru virtutea lor sau pentru bogăţie ori pentru ceva ce e preţuit în general, familia să fie numeroasă, formată din persoane distinse şi aparţinând tuturor generaţiilor. A fi străin sau sclav înseamnă a nu te putea bucura de drepturile politice sau de anumite drepturi economice, deci a nu-ţi putea manifesta virtuţile (dacă le ai) în raport cu alţii, adică în mod complet, sau a nu avea dreptul să stabileşti contracte, ori să te aperi în tribunale, ori să-ţi manifeşti curajul pe câmpul de luptă. Originea nobilă este aşadar o condiţie necesară a virtuţii etice şi, în consecinţă, a fericirii.

A avea copii reuşiţi şi umili înseamnă a avea copii numeroşi şi bine educaţi din punctul de vedere al frumuseţii caracterului, aceasta însemnând formarea aceloraşi calităţi atât la băieţi cât şi la fete, dar mai cu seamă a virtuţilor stăpânirii de sine şi a hărniciei, iar dintre virtuţile corpului a frumuseţii şi ţinutei. În acele cetăţi în care calităţile femeilor sunt ignorate în educaţie, şi de aceea situaţia femeii e rea, „aproape jumătate din viaţa omului e deteriorată“.

Bogăţia e necesară virtuţii şi o condiţie a vieţii fericite; ea include banii, proprietăţile funciare, uneltele, rezervele de hrană şi sclavii. Bogăţia în genere se referă aici mai ales la utilizarea lucrurilor decât la posedarea lor.

Faima înseamnă să fii respectat de toţi ceilalţi sau să ai anumite calităţi care sunt dorite de toţi, de cei mai mulţi sau de cei buni ori de înţelepţi.

Onorurile sunt un caz particular al faimei unui om care a făcut un bine. Onorurile sunt de regulă aduse celor ce au făcut un bine, dar uneori şi celor ce pot să-l facă în viitor. A face un bine se referă la a apăra viaţa şi mijloacele necesare vieţii şi, în acest sens, e o condiţie indispensabilă a vieţii fericite. Onorurile pot consta în sacrificii, comemorări în versuri ori proză, atribuirea de privilegii, ridicarea de statui, împroprietărirea cu un lot de pământ, atribuirea unor locuri în primele rânduri la serbările publice etc.

Virtuţile corpului. O categorie specială de bunuri exterioare o reprezintă virtuţile corpului. Căci nu poţi avea o viaţă fericită dacă eşti bolnav sau infirm. Virtuţile corpului se referă, în esenţă, la sănătatea corpului şi fără aceasta nu putem face

multe lucruri pe care omul le poate în principiu face. Pe lângă sănătate, între virtuţile corpului mai intră frumuseţea corporală, care înseamnă lucruri diferite la vârste diferite şi care poate fi întreţinută cu exerciţii care sunt specifice fiecărei perioade a vieţii. Pentru bătrâni, de exemplu, ea înseamnă mai degrabă a fi scutit de acele deformări şi dereglări fiziologice specifice bătrâneţii, care produc durere atât celui în cauză cât şi apropiaţilor săi. Forţa fizică e o alta virtute a corpului, ca şi perfecţiunea în dimensiuni (a depăşi oamenii obişnuiţi în ce priveşte înălţimea, lăţimea şi grosimea, dar în aşa fel ca acest lucru să nu ne încetinească mişcările). Virtuţile atletice ale corpului sunt dimensiunile, forţa şi agerimea. Sigur, îmbătrânirea deteriorează aceste virtuţi ale corpului. Dar aceasta nu înseamnă că bătrâneţea nu poate fi fericită: „fericirea la bătrâneţe constă în faptul că bătrâneţea vine încet şi fără dureri; căci un om nu se bucură de fericire dacă el îmbătrâneşte repede sau încet, dar dureros. Ea ia naştere atât din virtuţile corpului cât şi din noroc“ (Ret. I, 5).

Norocul se referă la achiziţia sau posesia acelor bunuri care sunt datorate bunei şanse, adică nu se află sub controlul dorinţei raţionale sau alegerii deliberate ale agentului. De pildă, cele ce sunt datorate naturii, dar şi unele calităţi contrare naturii, provin din şansa bună sau noroc. Bunăoară, frumuseţea şi statura care sunt datorate naturii şi stârnesc de regulă invidia spunem că se datorează norocului, bunei şanse. Norocul poate fi şi cauza unor lucruri ce se petrec împotriva aşteptărilor, ca atunci când toţi fraţii sunt urâţi, dar tu eşti frumos; sau când găseşti o comoară pe lângă care au trecut toţi; sau când o săgeată îl loveşte pe cel de lângă tine, dar nu pe tine; sau când eşti singurul om care nu merge la un moment dat într-un loc, unde mergeai de obicei, iar ceilalţi merg acolo pentru prima dată, şi sunt ucişi de un cutremur.

În fine, a avea mulţi şi buni prieteni e o altă condiţie indispensabilă a fericirii; căci prieten e acela care va încerca întotdeauna, de dragul tău (nu pentru un câştig sau pentru plăcerea egoistă), să facă ceea ce el crede că e bine pentru tine. Dar acest „bun exterior“ - prietenii - are un statut mai complex: el e, în primul rând, „cel mai important dintre bunurile exterioare“ (1169b, 14) şi, în al doilea rând, e un „bun“ ambiguu: el e atât o virtute, cât şi un bun exterior propriu-zis. Nu e întâmplător prin urmare că Aristotel îi rezervă doua cărţi în Etica nicomahică, deşi mulţi comentatori înclină să creadă ca acestea au constituit la origini o lucrare separată. Alţii le exagerează importanţa susţinând că discuţia despre prietenie este un element cardinal al teoriei sale etice deoarece abia aici ni se elucidează importanţa luării în considerare a intereselor altora pentru definirea completă a fericirii umane.

În concluzie, mi se pare că Aristotel rezolvă aporia legată de „părţile fericirii“ (1214b, 25) concluzionând că atât elementele definitorii ale fericirii, cât şi condiţiile ei necesare pot fi numite „părţi“ ale ei, dacă dăm sensul adecvat cuvântului „parte“, in schimb, „mijloacele utile“, care sunt calităţi „accidentale“ ale fericirii, nu sunt considerate „părţi“ (1099b, 28). Dacă lipsesc total condiţiile necesare, e „imposibil“ să trăieşti fericit; dacă lipsesc total „mijloacele utile“, „nu e uşor“ să trăieşti fericit, deşi acest lucru nu e imposibil (1099a, 35). Condiţiile necesare pot însă varia cantitativ de la caz la caz fără a anula prin aceasta fericirea, căci „chiar şi în aceste situaţii străluceşte frumuseţea morală, când cineva suportă cu seninătate multe şi mari nenorociri, şi nu din insensibilitate, ci din nobleţe, din grandoare sufletească“ (1100b, 25-35). Dar e limpede că nu poţi fi fericit doar bazându-te pe condiţiile necesare şi pe mijloacele utile, oricât de generoase ar fi ele; esenţa fericirii se află în altă parte.

THE CONCERN FOR THE MAN IN ARISTOTLE'S PHILOSOPHY
Abstract

The main theme of the Aristotle's ethics is the happiness of the man. The state of eudemonia is a complex way of life. The nucleus of happiness is made by "the activities according to virtues", coming from "the soul's well-being". The parts of the happiness are the following: inner goods, that is those of the soul and body, and the external goods: a good birth, friends, money, honors and luck. The happiness is offered by the "activity of the soul according to the complete virtue". If the necessary circumstances are missing, it is "impossible" to be a happy person. The happiness could fail to come if some circumstances could not be complete, but if someone tolerates many misfortunes not because the insensibility but because of nobleness, then he could be happy.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DE LA *IMPERIUM ROMANORUM* LA *BASILEIA BIZANTINĂ* ETAPE IMPORTANTE ÎN EVOLUŢIA PROCESULUI DE GRECIZARE A IMPERIULUI ROMAN DE RĂSĂRIT (SECOLELE IV-VII D.HR.)

ION BICA[*]

La sfârşitul secolului al IV-lea, Alexandru cel Mare (336-323, rege al Macedoniei şi suveran al Greciei, cucereşte Imperiul persan deschizând o nouă eră în istorie, caracterizată de contopirea diverselor populaţii prin difuzarea elenismului în Orient. Victoria de la Issos (333 a.Hr.) asupra lui Darius al III-lea, regele Persiei, îi eliberează lui Alexandru Macedon calea spre cucerirea Siriei şi Egiptului. Pornind să cucerească lumea, fostul elev al lui Aristotel, avea credinţa că porneşte la cunoaşterea şi prefacerea ei, că dă un nou şi puternic impuls fluxului istoriei. Opera înfăptuită de Alexandru cel Mare *„a rupt barierele care despărţeau lumea îndepărtată a Orientului de cea a Mării Egee*"[1]. Ca urmare a acţiunilor sale, o serie de popoare şi oraşe din Asia sunt trezite la viaţă nouă, sunt atrase mai puternic în sfera de influenţă a culturii şi civilizaţiei elene.

După moartea lui Alexandru (323), o nouă civilizaţie deja în declin dispare, aceea a lui Solon, Eschil, Aristofan, caracterizată în structura politică prin forma sa de cetate. Dar o alta, care, sub mai multe aspecte, prelungeşte vechea civilizaţie greacă, este pe cale a se naşte. Astfel, începe o nouă perioadă, care s-a convenit să fie numită epoca elenistică[2].

După cuceririle lui Alexandru Macedon limba oficială întregii jumătăţi orientale a lumii antice, a fost greaca. Provenită în exclusivitate din dialectul atic şi ionian, a căror uzanţă predominase la curtea lui Alexandru Macedon şi într-o mare parte în regiunea Mării Egee, aceasta a devenit *„dialectul comun*" al noi lumi greceşti[3].

---

[*] Universitatea din Piteşti.

[1] Adelina Piatkowski, *O istorie a Greciei antice*, Bucureşti, 1988, p. 323.

[2] Istoria epocii elenistice este puţin cunoscută. Nu a trecut decât un secol de când ea reţine atenţia eruditilor pentru care istoria greacă se oprea înainte de disputele sângeroase dintre Demostene şi Filip al II-lea. Termenul de elenism a fost introdus pentru prima dată de istoricul german J. Droysen, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Droysen înţelegea prin elenism perioada istorică cuprinsă între secolele III-I a. Hr., perioadă, care, după el, datorită campaniilor lui Alexandru Macedon, s-a răspândit până departe, în ţările Orientului. Cronologic, epoca elenistică poate fi circumscrisă anilor 336 a. Hr. (anul urcării pe tron al lui Alexandru Macedon) şi 31 a. Hr. (anul în care are loc bătălia de la Actium, când ultimul mare stat elenistic - Egiptul - cade sub stăpânirea romană). Marin Constantin, *Ethos elenistic. Cunoaştere şi libertate,* Bucureşti, 1981, p. 9.

[3] Guido A. Mansuelli, *Civilizaţiile Europei vechi,* vol. l, traducere de Alexandra Slavu, prefaţă şi control ştiinţific de Radu Florescu, Bucureşti, 1978, p. 224.

Cucerirea Cartaginei de către Roma marchează începutul aşa-ziselor cuceriri romane în Orient. În anul 148 a.Hr., sunt transformate în provincii romane Grecia şi Macedonia, iar, la scurt timp, Pergamul. Pompei continuă expansiunea în Orient şi, în anul 63 a.Hr., anexează imperiului noi provincii (Cilicia, Siria), iar, mai apoi, în anul 31 a.Hr., după bătălia de la Actium, Octavian Augustus reuşeşte să transforme Egiptul în provincie romană. Pe lângă afluxul de bogăţii şi controlul asupra comerţului, pe care aceste cuceriri le-au avut ca efect, Roma a fost puternic influenţată de cultura superioară a regatelor elenistice, moştenitoarele marii culturi greceşti şi orientale.

Elenismul nu era un lucru nou la Roma, căci acesta s-a manifestat de timpuriu prin intermediul etruscilor, iar, mai apoi, cucerirea Italiei de sud, la sfârşitul secolului al IV-lea, avea să întărească acest proces. Acceptarea culturii greceşti era, de altfel, pentru Roma o necesitate politică, constituind un mijloc de a ieşi din mediul italic, de a accede la viaţa internaţională, de a-şi crea relaţii mai vaste într-o lume dominată din punct de vedere cultural de elenism[4].

Cu toate că limba oficială pe teritoriul Imperiului Roman era considerată, desigur, latina, în realitate imperiul era bilingv. În Occident, latina se implantează, mai repede sau mai lent, potrivit cu progresele urbanizării, limitele fiind destul de precise: în Africa, Marea Sirtă; în Balcani, hotarele septentrionale ale provinciilor Macedoniei şi Traciei. În Orientul elenistic, însă, în pofida succeselor obţinute de legiunile romane, limba culturală şi chiar cea a administraţiei rămâne greaca. În aceste condiţii, autoritatea romană a fost obligată să se acomodeze situaţiei de fapt[5]. Se poate afirma, aşadar, pe bună dreptate, că „*Roma nu şi-a putut absorbi imperiul*”[6].

În secolul al III-lea, Imperiul Roman traversează o perioadă de criză, în urma căreia era să se prăbuşească. Câţiva împăraţi energici ai acestei epoci, precum Claudiu al II-lea Gothicus, Aurelian sau Probus, au început opera restaurării Imperiului Roman, dar, din cauza instabilităţii relaţiilor marcate de uzurpări, tulburări la frontiere şi crize economice, nu s-au putut obţine decât progrese limitate. În toamna anului 285, armata Orientului proclamă împărat pe ilirul Diocleţian (285-305). Demersul lui, indisolubil legat de crearea tetrarhiei, a reuşit să înlăture o serie de neajunsuri şi să garanteze Imperiului Roman, pe lângă integritate teritorială, şi o oarecare stabilitate. În politica de romanizare, împăratul Diocleţian cel dintâi a încercat să facă din limba latină singura limba oficială. În acest sens, el desfiinţează ultima monetărie greacă autonomă, cea din Alexandria, atelierul de aici continuând să emită numai monede imperiale latine[7].

Către sfârşitul perioadei Principatului, centrul de greutate al Imperiului Roman s-a deplasat în partea de răsărit, care se bucura de o viaţă economică mai înfloritoare şi avea o populaţie mai numeroasă decât partea occidentală. Tot aici ameninţările duşmanilor din afara Imperiului creşteau din ce în ce mai mult, iar împotriva lor se impuneau măsuri cât mai energice şi mai neîntârziate în apărarea miliară. După înfrângerea definitivă a lui Licinius, în ziua de 8 noiembrie 324, Constantin cel Mare (306-337) pune piatra de temelie a unui nou oraş, situat pe malul european al strâmtorii Bosfor, care a fost denumit, după numele împăratului, Constantinopol. În contextul

---

[4] *Ibidem,* vol. 2, p. 27.
[5] *Ibidem* ,p. 278.
[6] *Ibidem,* p. 327.
[7] Ion Barnea-Octavian Iliescu ,*Constantin cel Mare*, Bucureşti, 1982, p. 9.

evenimentelor politice de la începutul secolului al III-lea, „*Noua Romă*" se dorea a fi „*un fel de avanpost al latinităţii în zona greacă*"[8], care să contribuie la consolidarea procesului de romanizare a Orientului[9]. Cu toată străduinţa împăratului Constantin, originar dintr-o regiune puternic latinizată (sudul Dunării), de a da oraşului un caracter latin, majoritatea populaţiei vorbea limba greacă, cea latină pierzând treptat din importanţă[10]. Întemeierea Constantinopolului „ *marchează victoria Orientului asupra Occidentului şi a anumitei forme de elenism, puternic orientalizat, asupra latinităţii*"[11].

În timpul împăratului Constantius al II-lea (337-361), unul dintre cei trei fii ai lui Constantin cel Mare şi succesor la conducerea imperiului, Constantinopolul începe să devină un important centru cultural. Retorul păgân Themistius, care nu ştia latineşte, într-un discurs pronunţat în cinstea împăratului, la 1 ianuarie 357, îl felicită pe Constantius pentru că sprijinise alcătuirea unei colecţii de opere ale literaturii greceşti antice. Un corp de caligrafi transcrie operele poeţilor, filosofilor, oratorilor şi istoricilor greci. De asemenea, a fost declanşată o amplă acţiune de căutare şi colecţionare a tuturor manuscriselor vechi a căror situaţie era deplorabilă, fiind salvate, astfel, de la o dispariţie iminentă[12]. Această activitate este continuată şi susţinută şi de împăratul Valens (363-378). Printr-un edict din mai 372, el numea patru scribi de limbă greacă şi trei de latină, care să-şi desfăşoare activitatea în cadrul Bibliotecii din Constantinopol[13].

Teodosie al II-lea (408-450), prin edictul din 26 februarie 425, face o reorganizare a învăţământului superior din Constantinopol. El creează un *auditorium* care cuprindea 31 de catedre, 16 în limba greacă şi 15 în latină:gramatică (10 în greacă,10 în latină); retorică (5 în greacă, 3 în latină); filosofie (o singură catedră în limba greacă); drept (2 catedre în latină)[14]. Crearea catedrelor de limbă greacă şi numărul mai mare al retorilor greci scot în evidenţă răspândirea pe care o avea această

---

[8] Betrand Lançon, *Constantin cel Mare*, traducere, prefaţă şi note de Gheorghe Lazăr, Bucureşti, 2003, p. 118.

[9] *Ibidem*, p. 118; Cf. Gilbert Dagron, *L'empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politique de l'hellénisme. Le témoignage de Thémistios*, Travaux et Mémoires, Paris ,3, 1968, p. 3: "Le point fundamental nous a paru être les relations nouvelles qui s'établissement entre Orient et Occident après la creation d'une capitale orientale. Pour la première fois sont réalisées les conditions d'un transfert effective de l'héritage romain en Orient".În opinia cercetătorului francez, tocmai accentuarea procesului de romanizare a Orientului a contribuit la ruptura dintre Orient şi Occident: "Paradoxalement la romanisation de l'Orient crée aussi les conditions d'une rupture que le problème barbare et les coflits religieux mettant en lumière"(*Ibidem*, p. 2o3).

[10] Ion Barnea-Iliescu Octavian, *op.cit*, p. 54; La Sinodul I ecumenic de la Niceea din anul 325, Constantin cel Mare le-a vorbit participanţilor în latină, iar un asistent a tradus discursul său în greceşte. Eusebiu de Cezarea, *Viaţa lui Constantin cel Mare* (Scrieri, partea a II –a), traducere şi note de Radu Alexandrescu, studiu introductiv de prof. dr. Emilian Popescu (Colecţia „Părinţi şi scriitori bisericeşti", 14), Bucureşti, 1991, p. 131: „...şi încheindu-şi cuvântarea ţinută de el în limba latină, dar imediat tălmăcită de cineva".

[11] Paul Lemerle, *Istoria Bizanţului,* traducere de Nicolae- Şerban Tanaşoca , Bucureşti, 1998, p. 29-30.

[12] Paul Lemerle, *Le premier humanisme byzantin*.Notes et remarques sur l'enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle, Paris, 1971 (Bibliothèque byzantine. Publié sous la direction de Paul Lemerle. Études-6), p. 54-57.

[13] L.Bréhier, *Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople*, Byzantion, 3, 1 926, fasc. 2, p. 89.

[14] Louis Bréhier, *Civilizaţia bizantină,* traducere din limba franceză de Nicolae Spincescu, control şi note de subsol de Alexandru Madgearu, Bucureşti, 1994, p. 351.

limbă în capitală şi în provinciile din Orient[15]. Aşadar, în timpul lui Teodosie al II-lea, Constantinopolul, capitala Imperiului romano-bizantin, devine centrul cultural al unei civilizaţii impregnată profund de influenţe antice[16].

Secolul al VI-lea este dominat de personalitatea covârşitoare a împăratului Iustinian I cel Mare (527-565), denumit, din această cauză, şi *„secolul lui Iustinian”*[17].El este catalogat de către istorici *„ultimul împărat roman pe tronul Bizanţului”*[18]. Provenit dintr-o regiune puternic latinizată (Illyricum), a fost călăuzit, pe tot parcursul domniei, de ideea imperială romană, adică de a reda Imperiului integritatea şi prosperitatea de altădată. De aceea, întreaga sa politică externă a fost dominată de ideea recuceririi Occidentului, în vreme ce activitatea legislativă urmărea să dea Imperiului astfel reconstituit forma şi strălucirea, după modelul oferit de gloriosul trecut roman. Din timpul lui Teodosie al II-lea până la Iustinian I, însă, avuseseră loc foarte multe transformări în interiorul societăţii romano-bizantine. In ciuda eforturilor făcute de Iustinian I în sprijinul romanităţii, limba greacă câştigă foarte mult teren în defavoarea latinei, care mai era încă limba oficială în imperiu. Astfel, dacă majoritatea operelor ce alcătuiesc *„Corpus juris civilis”* (Codex Justinianus, Pandectes, Institutes) sunt scrise în limba latină, cele mai multe dintre *„Novellae”* (l54 de decrete promulgate după 534) sunt redactate în greacă, deoarece locuitorii care făceau parte din imperiul nu mai înţelegeau limba latină, considerată limbă oficială a Statului romano-bizantin[19]. Iată ce spune chiar Iustinian în cuprinsul uneia dintre aceste Novellae: *„Iar noi nu am redactat această lege în limba părinţilor noştri (Non paterna voce legem conscripsimus), ci în cea vulgară şi greacă (sed hac communi et graeca), pentru ca ea să fie înţeleasă mai uşor de către toţi”*[20]. Având în vedere ambiţiile universaliste ale împăratului Iustinian I „această mărturisire trebuie să-l fi costat mult pe împărat, care nu iubea deloc elenismul şi nu folosea greaca decât silit de împrejurări, fără plăcere”[21].

La începutul secolului al VII-lea,domnia împăratului Herakleios (61o-641) încheie perioada romană târzie (protobizantină) şi inaugurează începutul istoriei bizantine în adevăratul înţeles al cuvântului[22]. Imperiul bizantin medieval rămâne

---

[15] Nicolae Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. L, Imperiul creştin şi asaltul invaziilor (313-610), ediţie îngrijită de Tudor Teoteoi , Bucureşti, 2000, p. 291.

[16] Charles Diehl, Georges Marçais, *Le monde oriental de 395 à lo81* (Histoire du Moyen Âge, tome III), Paris, p. 9: „Mais déjà aussi, dans le Constantinople de Théodose II, plus greque que latine, plus chrétienne que païenne un monde nouveau naissait”: Georges Ostrogorski, *Histoire de l'État byzantin*, traduction française de J. Gouillard, préface de Paul Lemerle, Paris, l965, p. 83-84: „... en Orient le latin recule de plus en plus devant le grec, tout en demeurant la langue officielle et en étant protégé artificiellement à ce titre. La grécisation de l'Orient se puorsuit sans interruption et elle fait sous Théodose II et impératrice Athénaïs-Evdocia des progrès particulièrement sensible”.

[17] Paul Lemerle, *Istoria Bizanţului*, traducere de Nicolae-Şerban Tanaşoca , Bucureşti, l998, p. 55.

[18] Georges Ostrogorski, *op.cit*, p. lo7.

[19] Paul Lemerle, *op.cit*, p. 65.

[20] Din motive obiective, textul original nu ne-a fost accesibil. Pentru exemplificare, am folosit Nicolae Iorga, *Istoria vieţii bizantine*. Imperiul şi civilizaţia după izvoare, traducere de Maria Holban, Bucureşti, 1974, p. 49, nota 95, cu traducerea.

[21] Paul Lemerle, *op. cit*, p. 65.

[22] Georges Ostrogorski, *op.cit*, p. l34: “Ce n'est pas seulement dans le domaine de la politique, c'est aussi dans celui de la culture que l'époque d'Héraclius marque un tournant historique dans l'empire d'Orient. Elle clot l'âge romain et inaugure l'âge byzantin au sens propre du mot”.

ataşat procesului, început cu mult timp în urmă, de a înlocui limba latină, folosită în întreaga administraţie şi în armată, pe care însă marea majoritate a populaţiei orientale nu o înţelegea. De fapt, după cum am putut constata, dualitatea lingvistică, una a conducerii şi alta a poporului, a fost o trăsătură caracteristică a întregii epoci romano-bizantine. Începând cu secolul al VII-lea, limba greacă devine limba oficială a Statului bizantin, folosită atât în administraţie cât şi în Biserică. Grecizarea imperiului aduce transformări fundamentale, printre altele, şi în titulatura imperială. Împăratul Herakleios renunţă la complicata titulatură latină (*imperator*, *caesar*, *augustus*) pentru denumirea populară de „*basileus*”[23]. Iată, aşadar, că Imperiul Roman, a cărui trăsătură fundamentală era latinitatea, sfârşeşte prin a se eleniza complet.

FROM *IMPERIUM ROMANORUM* TO BYZANTINE *BASILEIA*
IMPORTANT STAGES OF THE EVOLUTION OF THE GRAECISATION
OF THE EASTERN ROMAN EMPIRE (THE 4-TH 7-TH CENTURIES A.D.)

Abstract

The civilisation of Solon and Aeschylus and Aristophanes, a civilisation which was already on the wane, vanished after the dea of Alexander (323). Thus a new age begins. It is known as the Hellenistic Age. As a consequence of the Alexander's conquests the Greek became the official language of the half of the Oriental World.

From the 7-th century the Greek became the official language of the Byzantine state. It was used both in administration and church. Thus the Roman Empire whose main feature was the Latinity ended by being completely Hellenized.

[23] *Ibidem*, p. 134-135.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

CÂTEVA ÎNSEMNĂRI DESPRE ORIGINEA ŞI ACTIVITATEA ARHIMANDRITULUI IOSIF - PRIMUL EGUMEN AL MÂNĂSTIRII ARGEŞ

RADU OPREA[*]

Ctitoria lui Neagoe Basarab, Biserica închinată „Adormirii Maicii Domnului", a fost concepută ca o parte a unui coerent ansamblu arhitectural şi monastic, menit parcă să-i pună în valoare propriile-i contururi şi volume. Nu degeaba cronicarul Gavriil Protul scria că voievodul făcu mănăstirea „asemenea raiului lui Dumnezeu. Iar în mijloc era acea casă Dumnezeiască stând ca şi pomul acela al vieţii"[1].

Nu ştim sigur când au început lucrările de construcţie, dar mănăstirea exista deja la 7 ianuarie 1517, data când este emis hrisovul de danie pentru vama domnească de la Ocna Mică din Târgovişte, cu scopul evident de a se constitui o sursă de venit pentru „fraţii aflători în acel sfânt loc"[2].

Dintre construcţiile ce vor fi alcătuit ansamblul monahal ridicat în vremea lui Neagoe (zidul de incintă şi turnul - clopotniţă, trapeza, bucătăria, brutăria, povarna de olivină, chiliile, Biserica „Adormirea Maicii Domnului", Paraclisul „Sf. Nicolae", casa domnească)[3], o parte era încă în lucru, ceea ce va face ca unele dintre acestea să fie finalizate abia spre sfârşitul anului, aşa cum s-a întâmplat cu lăcaşul paraclisului, sfinţit - se pare - la 6 decembrie 1517[4].

Obştea de vieţuitori din sfântul lăcaş de curând edificat avea în fruntea sa - cum era şi firesc - un părinte egumen, căruia i se adresează voievodul, în actul său de danie, îndemnându-l „să adune oricât a fost vama domnească"[5] de la Ocna Mică din Târgovişte.

Fără îndoială că cel pus de Neagoe Basarab să orânduiască viaţa mândrei sale ctitorii, încă din primele zile ale fiinţării ei, nu era altul decât egumenul Iosif, cel ce va fi ridicat la rangul de arhimandrit de soborul înalţilor ierarhi, având în frunte pe patriarhul Teolipt al Constantinopolului, cu prilejul fastuoasei procesiuni de târnosire a Bisericii Mănăstirii, petrecute în ziua de 15 august 1517.

---

[*] Piteşti.
[1] Gavriil Protul, *Viaţa şi traiul Sfinţiei sale, părintele nostru Nifon, patriarhul Ţarigradului*, în *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1969, p. 97.
[2] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. II, Bucureşti,1972, doc. nr. 148, p. 290.
[3] Pavel Chihaia*, Artă medievală*, vol. II, Bucureşti, 1998, p. 10.
[4] *Ibidem*, p .14.
[5] *DRH, B*, vol. II, doc. nr. 148, p. 290.

Martor ocular al acestui eveniment istoric, Gavriil Protul va scrie: „ Şi puseră pre chir Iosif să fie arhimandrit într-aceea mănăstire noauă şi-l blagoslovіră să facă liturghie cu bederniţă. Aşijdirea toţi câţi vor fi după dânsul tot să poarte bederniţă, şi blagoslovenie să deade de chir Teolipt patriarhul şi de tot soborul, cum şi mai nainte se didease şi să făcuse în Tismana cu blagoslovenie lui Filotei patriarhul. Şi tocmіră să fie acestea mănăstiri amândoo cinstite într-un chip şi arhimandrii şi scaune mai mari de cât toate mănăstirile Ţărăi Munteneşti. Şi să făcu lucrul acesta cu mare legătură şi cu groaznic blestăm”[6].

Dar părintele egumen Iosif nu era numai un vrednic slujitor al bisericii, ci şi un destoinic slujbaş domnesc, menţionat fiind ca „ispravnic” într-un act emis la 30 octombrie 1517, chiar în „Mănăstirea de lângă Argeş”[7], prin care Neagoe întăreşte lăcaşului din Govora un ţigan, dăruit de boierul Tatu din Râmnic, în urma unei judecăţi. Facem precizarea că, în spiritul vremii, ispravnicul indica pe dregătorul desemnat de domn să aducă la îndeplinire o poruncă a sa[8], ceea ce denotă - în cazul de faţă - încrederea de care se bucura Iosif în ochii voievodului său.

De altfel, respectul şi aprecierea acestuia faţă de vrednicul său slujitor transpare şi din textul unor documente cum ar fi cel dat la Piteşti, în 15 ianuarie 1519, prin care se întăreşte Mănăstirii Argeş „şi prea cinstitului părinte egumen chir Iosif şi tuturor fraţilor care trăiesc în acest sfânt loc, ca să le fie lor satul numit Topana, cu tot hotarul, pentru că l-a cumpărat sfânta mănăstire de la jupan Badea postelnic, pentru 14.000 aspri”[9].

În legătură cu conţinutul acestui act, este poate momentul să ne întrebăm dacă postelnicul Badea, viitorul comis şi văr primar cu Neagoe (după mamă), aparţinând neamului boierilor din Hotărani, nu a ales să vândă acest sat către mănăstire tocmai în semn de omagiu şi de pomenire pentru defunctul său frate Stroe postelnicul, stins de tânăr, după ce se călugărise în noua ctitorie a vărului său, la rugămintea acestuia, luându-şi numele de Ioasaf[10]? Din păcate, un răspuns sigur nu se poate da la această întrebare şi rămânem doar pe terenul ipotezelor.

Dar să revenim la „prea cinstitul părinte egumen chir Iosif”, cum îl numeşte cu simpatie şi respect voievodul pe vrednicul arhimandrit, într-un document scris tot la Piteşti, în 11 iulie 1519, prin care se întăreşte Mănăstirii Argeş metohul şi morile de lângă acest oraş, probabil la Geamăna. Aşa cum se poate constata din cuprinsul unor acte ulterioare, ocina şi morile în cauză au fost iniţial în stăpânirea boierilor din Izvorani, cotropite apoi de Neagoe Basarab şi dăruite ctitoriei sale, câştigate în cele din urmă de ceata costăpânitoare a boierilor musceleni, în frunte cu marele vornic Şerban (văr prin alianţă cu domnul) - şi donate de ei aceleiaşi mănăstiri pentru pomenire, în timpul lui Vlad Vintilă voievod (1533)[11].

Chiar şi după moartea lui Neagoe, şi mai ales acum, într-o vădită situaţie de criză, Iosif rămâne credincios familiei domnului, fiind alături de tânărul Teodosie care-l

[6] Gavriil Protul, *op. cit.*, p. 96.
[7] *DRH, B*, vol. II, doc. nr. 164, p. 320-321.
[8] *Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, coordonatori: Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1988, p. 237.
[9] *DRH, B*, vol. II, doc. nr. 177, p. 340.
[10] Pavel Chihaia, *op. cit.*, p. 117.
[11] *DRH, B*, vol. III, doc. nr. 173, p. 282-283.

trimite într-o solie de taină la Sibiu, în 7 ianuarie 1522, dându-i şi o scrisoare de recomandare către judeţul şi cei 12 pârgari ai oraşului, în care precizează că „am trimes acolo pe părintele nostru, egumenul Iosif de la Argeş, cu ale noastre adevărate şi de trebuinţă cuvinte la domnia voastră. Drept aceea oricâte vă va spune domniei voastre de la domnia mea, iar domnia voastră întru toate bine să-l credeţi, căci sunt spusele domniei mele adevărate”[12] .

Tonul cald, aproape intim, cu care tânărul voievod îl recomandă unor oficiali pe „părintele” său, precum şi natura „delicată” a misiunii sale diplomatice, ne face să credem că egumenul Iosif era o persoană foarte apropiată domnului, poate chiar educatorul său, ori o rudă mai mult sau mai puţin apropiată „casei” domneşti.

În acest sens, socotim că de o înrudire directă nu poate fi vorba, pentru că ea ar fi fost relevată - într-un fel sau altul - de izvoare. Pe de altă parte, o rudenie prin alianţă - singura alternativă rămasă în cazul de faţă - este mai dificil de stabilit, pentru că trebuie precizate, în urma unei analize de detaliu, ramura şi persoana prin care se face această legătură între familii sau între neamuri.

În cele din urmă, o cercetare sistematică ne-a îngăduit să identificăm veriga lipsă în relaţia de rudenie amintită, în persoana călugăriţei Magdalina, cunoscută ca mirean sub numele de jupaniţa Muşa din Corbi. Personajul în cauză era, de fapt - aşa cum am încercat să arătăm într-un studiu anterior[13] - unica fiică a lui Neagoe de la Craiova, cel mai puternic boier oltean de la sfârşitul secolului al XV-lea, şi sora fraţilor Craioveşti (Barbu, Pârvu, Danciu şi Radu), ce a trăit în perioada 1460 - după 1526[14].

Tânăra jupaniţă a fost căsătorită mai întâi cu boierul muscelean Cârjeu, vistier al doilea în timpul lui Radu cel Frumos. Acest Cârjeu stăpânea, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, împreună cu Mogoş (fratele sau ruda sa apropiată), Corbii de Piatră, ocina de la Miceşti cu vaduri de moară şi satul Malureni (Mălureani), în hotarul oraşului Mioveni de azi[15].

Dar Iosif, egumenul argeşean, pare a fi tocmai fiul lui Mogoş şi nepot de frate al lui Cârjeu, deci, implicit, şi al jupaniţei Muşa (viitoarea Magdalina monahia). Această relaţie de rudenie este clar exprimată într-un act datat de editori <înainte de 6 iulie 1526>, prin care Magdalina dăruieşte unui om, numit Gânştea cel bătrân şi fiilor săi, un loc de casă în Miceşti. Între martorii prezenţi la întocmirea actului, primul menţionat este „nepotul meu, egumenul Iosif”[16].

Prin urmare, abia acum aflăm că Neagoe Basarab aşezase în fruntea falnicei sale ctitorii, de fapt, pe nimeni altul decât pe vărul său prin alianţă, învăţatul călugăr Iosif, format desigur în atmosfera centrului de cultură de la Mănăstirea Bistriţa. Nu întâmplător mătuşa sa, Muşa, şi cel de-al doilea soţ al ei (jupan Hamza) dăruiseră

---

[12] St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI,* Bucureşti, 1905, p. 27; Grigore Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603,*Bucureşti, 1931, doc. nr. 273, p. 265.

[13] Radu Oprea, *O călugăriţă din neamul Craioveştilor şi ctitoriile sale muscelene,* în „Argesis”. Studii şi comunicări. Seria Istorie, XIV, Piteşti, 2005, p. 355-361 (extras).

[14] *Ibidem.*

[15] Radu Oprea, *op. cit,* p. 356.

[16] *DRH, B*, vol. III, doc. 22, p. 40. Documentul se află azi în colecţiile Bibliotecii Academiei Române şi a fost publicat, pentru prima dată, în anul apariţiei acestui volum din corpusul de documente privind istoria naţională (1975).

ctitoriei fraţilor Craioveşti, la sfârşitul secolului al XV-lea, o parte din satul muscelean Mălureani, ocină rămasă moştenire de la răposatul Cârjeu vistierul[17].

Acum aproape o jumătate de veac, regretatul istoric şi bizantinolog Petre Ş. Năsturel a venit cu ideea ingenioasă de a compara textul *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* cu textul celor două inscripţii ale pisaniilor de pe faţada Bisericii Mănăstirii Argeş, redactate cu siguranţă sub supravegherea şi chiar cu colaborarea domnului însuşi[18]. Examenul demonstrează convingător înrudirea lor, aşa că autorul comunicării, reactualizând cu acest prilej toate datele problemei autenticităţii operei citate, ajunge la concluzia că dacă ne putem întreba în ce măsură Neagoe personal a ţinut în mână condeiul, sau a apelat la un colaborator, poate chiar la o faţă bisericească importantă, nu se poate pune la îndoială contemporaneitatea *Învăţăturilor* cu inscripţiile şi deci cu domnul ce apare ca autor[19].

Călugărul care lucra pentru domn - susţinea P. Ş. Năsturel - ştia foarte multă carte şi compila din Biblie şi din sfinţii părinţi toate textele pe care el le socotea folositoare creşterii odraslei domneşti. „Oare pe igumenul Mănăstirii Argeş, Iosif, patriarhul Teolipt al Constantinopolului şi Neagoe l-au ridicat la rangul de arhimandrit numai şi numai pentru că lăcaşul târnosit la 15 august 1517 era cel mai falnic din Ţara Românească? Mai curând am crede ca la o mănăstire împodobită cu o biserică ce întrecea în gândul contemporanilor templul lui Solomon de la Ierusalim şi biserica Sf. Sofia de la Constantinopol a lui Iustinian, a fost trimis să îi fie năstavnic un bărbat întru totul ales. În această privinţă amănuntul de la sfârşitul celei dintâi pisanii prin care se povăţuiesc egumenul şi monahii de la Argeş a nu primi în mănăstire averi străine pentru a le adăposti, dă şi el de gândit că a fost chibzuit de înţelepciunea egumenului de atunci al aşezământului de curând ridicat de către Neagoe Vodă Basarab. De altfel, cinstirea lui Iosif şi a mănăstirii sale cu treapta de arhimandrit şi de arhimandrie, aşa cum se întâmplase în veacul al XIV-lea cu Sfântul Nicodim şi cu Mănăstirea Tisman, dovedeşte acest lucru”[20].

Tot autorul acelor rânduri se întreba dacă nu cumva chipul călugărului zugrăvit în josul scării, pe faţada chivotului din portretul ctitorilor, poate să fie chiar egumenul mănăstirii, părintele Iosif [21].

Care va fi fost soarta înţeleptului egumen, după moartea lui Teodosie, este greu de spus, pentru că nu avem prea multe ştiri din această perioadă. Oricum, în fruntea obştii de vieţuitori de la Argeş figurează, pe rând, părintele Gherasim (3 februarie 1522)[22], apoi egumenul Gheorghe (22 august 1526)[23], Ilarion (15 aprilie 1533)[24] şi chir Paisie ieromonah (10 aprilie 1535)[25], viitorul domn al Ţării Româneşti,

---

[17] *DRH, B,* vol. I, doc. nr. 246 şi nr. 247/1494 martie 16, p. 400, 404.

[18] Petre Ş. Năsturel, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisaniilor de pe Biserica Mănăstirii de la Argeş*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XII, nr. 1-2, 1960, p. 12-23.

[19] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea originală.* Transcriere, traducere în limba română şi studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă, cu o prefaţă de Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1996, p. XC.

[20] Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 22-23.

[21] *Ibidem*, p. 19.

[22] *DRH, B,* vol. II, doc. nr. 211, p. 406.

[23] *DRH, B,* vol. III, doc. nr. 31, p. 54.

[24] *Ibidem,* doc. nr. 153, p. 245.

[25] *Ibidem,* doc. nr. 195, p. 327.

Radu Paisie voievod. Dar cum în actul său de donaţie, deja citat, monahia Magdalina îl arată a fi încă „egumen”, ne gândim că Iosif fusese adus în fruntea Mănăstirii Corbii de Piatră, ctitoria mătuşii sale, devenită aşezământ domnesc şi metoh al Mănăstirii Argeş.

Iată, pe scurt, povestea omului pe care renascentistul voievod Neagoe Basarab l-a respectat şi apreciat, deopotrivă, considerând că poate sta cu cinste în fruntea vestitei sale ctitorii, ale cărei destine le-a condus vreme de câţiva ani, în primii paşi din existenţa sa multiseculară, destul de zbuciumată. Omul acesta, întruchipându-l cumva pe înţeleptul monah al vremilor Renaşterii şi cu care domnul era văr prin alianţă, i-a fost adus aproape de ruda sa de sânge, călugăriţa Magdalina din Corbi, o demnă reprezentantă a stirpei Craioveştilor.

FEW NOTICES ABOUT THE ORIGIN AND THE ACTIVITY
OF THE ARCHIMANDRITE IOSIF – THE FIRST SUPERIOR
OF THE ARGEŞ MONASTERY

Abstract

The paper critically discusses a few 16-th century documents (1517-1535) which show the origin and the activity of the archimandrite Iosif, the first superior of the Argeş Monastery.

The learned monk was a relative of the voivode Neagoe Basarab and the co-worker of his writings as well as the secret herald of his son Theodosie. Thus the archimandrite Iosif appears to be a man of the Renaissance.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

SCURTĂ ISTORIE A UNUI ANTIMIS

IOAN OPRIŞ*

Grija pentru păstrarea în bune condiţii a bunurilor ecleziale a cunoscut, în timp, conotaţii diferite, fiind motivată diferenţiat de către deţinătorii direcţi şi de drept ai valorilor bisericeşti sau de către autorităţile specializate în ocrotirea patrimoniului cultural.

La 5 iulie 1921 Octavian Goga a aprobat membrilor Comisiunii Monumentelor Istorice o delegaţie permanentă prin care aceştia aveau dreptul de „a ridica din biserici şi mănăstiri în schimbul unei chitanţe, toate obiectele scoase din uz, aflate azi la voia întâmplării, spre a fi depuse în Muzeul C.M.I.“[1]. Comisiunea - sub semnăturile lui D. Onciul şi V. Drăghiceanu a trimis o circulară tuturor celor interesaţi.

Autorizarea în cauză era susţinută de numeroase probe ale lipsei de cunoaştere a celor mai elementare reguli de conservare. Ministrul-poet n-a fost singurul care a constatat asemenea deficienţe. Şi el şi cei care l-au urmat au căutat să consolideze sistemul de protejare a patrimoniului cultural religios, stându-le în sprijin prestigioasa Comisiune a Monumentelor Istorice. Acesteia i se datorează în bună măsură nu doar politica juridică şi domenială ci şi instalarea unor concepte şi practici autorizate prin puterea cu care a fost învestită şi prin calitatea de excepţie a membrilor săi. Comisia a creat un sistem de protecţie şi deopotrivă un climat pozitiv faţă de soarta avuţiei culturale[2].

La începutul anului 1938 C.M.I. l-a delegat pe Victor Brătulescu, secretarul Comisiunii, „cu adunarea şi clasarea obiectelor vechi scoase din uz, de la toate bisericile din ţară“. Măsura urmărea, pe de o parte, să mărească patrimoniul Muzeului de Artă Religioasă, iar pe de alta, să salveze obiecte neglijate de unii preoţi. Reacţia la această măsură însuşită şi de Ministerul Cultelor şi Artelor, dar care-l avea în fundal pe Nicolae Iorga, a fost de natură să ceară exceptare sau chiar să încurajeze muzeificarea unor valori bisericeşti. Astfel, Mitropolia Ungro-Vlahiei, prin semnătura Episcopului Veniamin a anunţat ministerul că „Arhiepiscopia noastră (a Bucureştilor, n.n.) îşi va înfiinţa un muzeu propriu de obiecte bisericeşti“, aşa născându-se colecţia muzeală de

* Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti.
[1] S-a răspuns astfel la nota C.M.I., nr. 404/28 VI 1921, A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 2/1921, f. 56.
[2] Ioan Opriş, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

la mănăstirea Antim[3]. Cât priveşte un muzeu naţional - vizat de Nicolae Iorga - al Bisericii Ortodoxe, decizia înfiinţării lui s-a amânat *sine die*.

Venerate şi conservate adeseori după metode empirice, multe icoane, veşminte, piese de mobilier de cult au fost transmise cu pioşenie demnă de recunoscut, dar în precare condiţii fizice. Radicalizarea concepţiilor de conservare ştiinţifică, ca şi instalarea - prin sisteme juridice - a unor autorităţi în domeniu au condus uneori la conflicte între deţinătorii legali şi stat.

Un astfel de moment conflictual l-a marcat cazul antimisului de la Brădetu-Argeş. Piesa în cauză a fost prezentată în şedinţa Academiei Române din 22 noiembrie 1935 de însuşi preşedintele Comisiunii Monumentelor Istorice, Nicolae Iorga. Valoarea piesei o sublinia apartenenţa la bunurile mitropolitului Luca şi datarea ei precisă la 1604. Antimisul fusese integrat „într-o sfântă *Evanghelie* tipărită la 1697 şi dăruită bisericii noastre de Ioasaf, episcopul Buzăului, cu o dedicaţie specială, care dedicaţie se termină cu următoarele cuvinte: «Cel ce va îndrăzni a înstreina această Sfântă *Evanghelie* de la mănăstirea Brădetu, să fie sub osânda Domnului nostru Isus Hristos»“[4].

Valoroasa piesă s-a păstrat într-un aşa-zis muzeu al aşezământului şi a impresionat pe toţi cunoscătorii care au avut prilejul să o vadă la faţa locului.

Ionel Brătianu, în 1912, l-a felicitat chiar pe parohul bisericii pentru că n-a cedat-o Muzeului de Artă Religioasă, dovedind „mare dragoste de a fi păstrătorul acestor valori istorice“ şi l-a încurajat „şi de aici înainte, fii tot aşa, iar urmaşilor transmite-le aceeaşi dragoste, spre a te imita“[5].

A văzut-o şi Episcopul Argeşului Calist, recomandând „să-l păstrezi cu cea mai mare sfinţenie şi să se simtă mândru de el atât el (preotul Victor Popescu, n.n.) cât şi sătenii, că sunt în posesia unor adevărate valori istorice“[6]. Iar urmaşul acestui ierarh, Episcopul Nechita le-a dat „sfaturi şi îndemnuri de felul cum trebuie să păstrăm, aceste valori“, asta în vara anului 1934 când preotul a participat la serbarea Ateneului „Stelian Popescu“[7]. La fel, I. D. Ştefănescu, cunoscut istoric de artă, „a rămas uimit când a văzut acest antimis“, considerându-l „a fi cel mai vechi din ţară, recomandându-ne să-l păstrăm cu cea mai mare îngrijire, fără a-l înstrăina, rămânând pentru totdeauna la locul unde de la început a fost sortit să stea, dându-ne sfaturi şi exemple în acest sens“[8].

Asemenea sugestii şi aprecieri - scria preotul - „au pătruns în sufletul nostru“ ca un blestem „aplicat nu numai pentru acea Sfântă *Evanghelie*, ci şi pentru toate obiectele ce le are biserica“[9].

Aşa că, atunci când N. Iorga l-a cercetat din nou, şi „a rămas încântat de felul cum se păstrează“, dar l-a cerut preotului motivând că „dacă nu-l am, nu pot scrie, nici

---

[3] Cf. adresa Mitropoliei Ungro-Vlahiei - Arhiepiscopia Bucureştilor, cu nr. 3045/23 III 1938, în A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 17/1938, f. 7.

[4] În răspunsul preotului parohiei Brădetul către Episcopia Argeşului, care a cerut date cu adresa nr. 204871/23262/1935, f. d., f. 1, în A.N.I.C., fond M.C.A., dosar 52/1936, f. 3v.

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

vorbi despre el, şi este expus să rămână ca un obiect fără nici o importanţă“[10], preotul l-a refuzat. A făcut-o deşi a recunoscut că „în parte, lucrurile chiar aşa s-au petrecut, căci până acum nu s-a vorbit decât prea puţin de el“[11]. Argumentele sale trebuie corect evaluate şi nu pot fi neluate în consideraţie: „pentru noi reprezintă o bogăţie istorică nepreţuită. E atracţia şi admiraţia tuturor vizitatorilor sfântului locaş“; „face parte din ultimele rămăşiţe de obiecte istorice din câte le-a avut mănăstirea Brădet“ căci celelalte fuseseră deja duse la Curtea de Argeş „dimpreună cu toate documentele, de unde, nu astăzi, ci încă de demult, nu se mai ştie de ele - nu se mai găsesc“[12].

Iată de ce, nu din îndărătnicie, nu din neascultare, ci din „adâncă smerenie, atât eu cât şi parohienii mei şi cerem iertare dacă nu îndrăsnim a deposeda sfânta biserică de un obiect cu aşa de mare valoare istorică“[13] parohul a hotărât să nu se supună. Celor care ca N. Iorga, doreau să cerceteze antimisul, preotul Victor Popescu le-a adresat invitaţia şi „deosebita cinste să vină la faţa locului, unde noi le vom pune toate la dispoziţie“[14].

La 31 decembrie 1935 Episcopia Argeşului a dat curs cererii parohului de la Brădet, trimiţând-o alături de intervenţia sa, la Ministerul Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor[15].

Tocmai eparhia a semnalat - evident, la cererea ministerului - prezenţa antimisului în muzeul bisericii, menţionând că se afla „în bună stare“. Pe această corespondenţă, ministrul Al. Lapedatu - atunci şi preşedinte al Academiei Române - a notat la 22 ianuarie 1936 lapidar: „Cred totuşi că e necesar să fie adus la Episcopie“[16]. Drept răspuns, ministerul a transmis Episcopiei Argeşului, la 30 ianuarie 1936 hotărârea ministrului: „crede că e mai bine să se ducă antimisul mitropolitului de la parohia Brădet, jud. Argeş, la acea Sfântă Episcopie, unde se va păstra cu mult mai bine decât în muzeul parohiei“[17].

Decizia luată atunci avea în calcul obligaţia fiecărei eparhii de a organiza colecţiile bisericeşti, într-un muzeu eparhial, evident mai bine făcut, protejat şi deschis intereselor de cercetare. Hotărârile respective au aparţinut Sinodului şi Adunării Bisericeşti, fiind încurajate de Patriarhul Miron Cristea, ca şi de istoricul Al. Lapedatu. Ele aparţineau unui proces de modernizare culturală, în cadrul căruia Biserica a jucat un rol deosebit de important.

Or, unde altundeva ca în Palatul Episcopal al Argeşului s-ar fi cuvenit să fie adunate cele mai de seamă mărturii care să pună în larg circuit public, tezele istoriei împreunate cu însemne ale credinţei!

[10] *Ibidem,* f. 3.
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem,* f. 3v.
[14] *Ibidem.*
[15] Cf. adresa nr. 8373/31 XII 1935 semnată de Episcopul Nechita, idem f. 2.
[16] *Ibidem.*
[17] Cf. adresa M.I.C.A. nr. 2336-237/30 I 1936; idem f. 2v.

SHORT HISTORY OF AN ANTIMIS

Abstract

As a consequence of the verdict from the 5-th of July 1921, all the objects which were out of usage of the churches and monasteries from all over the country had to be gathered by the delegates of the Historical Monuments Board and brought to the museum of the institution. Certain object generated some conflicts. Among these objects was the Antimis (cloth used for the altar's table) from the Brădet monastery (the Argeş County), dated 1604, which Nicolae Iorga asked for in order to be brought to the museum of the Board. The priest of the hermitage refused the proposal and thus a strong dispute regarding the place where the object was to be stored was created. Finally the chosen place was the Argeş Bishopric.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

MARIA A ROMÂNIEI, REGINA SOLDAT ŞI ARTIST

OCTAVIAN UNGUREANU*

Ne încumetăm să-i dedicăm Mariei a României câteva consideraţii în dorinţa de a arăta lumii o alcătuire de lumină, cum se vede şi azi dintr-un portret al lui Costin Petrescu, aflat în Muzeul de la Cotroceni, în ochi cu albastrul cerului, încununată cu aurul părului, iradiind inteligenţă, un suflet ales, blând şi învăluitor, o frumuseţe de poveste şi o inimă generoasă. Splendidă sinteză anglo-germano-rusă!

Darurile ursitoarelor i-au călăuzit trăirile spre pana scriitorului şi paleta pictorului. A fascinat Europa cu talentul şi farmecul fizic. S-a afirmat în diplomaţie, şi-a riscat viaţa în holera din campania 1913 şi-n tifosul exantematic din iarna şi primăvara de pomină 1916-1917, fiind cea dintâi soră de caritate în anii de zbucium şi glorie ai Războiului întregirii Neamului şi făuririi României Mari.

Maria a României, dincolo de succese literare şi picturale şi-n viaţa de zi cu zi cu balurile, seratele, recepţiile şi paradele strălucitoare, dincolo de onoruri fastuoase, de adulările de circumstanţă şi de jigniri brutale, de afronturi şi claustrări, s-a situat mereu în vârful piramidei intelectuale, ceea ce i-a îngăduit să-şi menţină tonusul şi să-şi îndeplinească îndatoririle şi demnităţile oficiale.

Povestea vieţii mele ni se relevă, în contextul arătat, ca o frescă a vieţii de la curţile britanică - de unde se trăgea - germană şi ţaristă, din România istorică şi pitorească; scriitoarea puncta chiar tiraniile unchiului Carol şi ale Carmen Sylvei, nehotărârile lui Ferdinand şi ipocriziile slujitorilor instituţiei monarhice. Exasperată de ranchiune şi perfidii, de care n-a scăpat niciodată, regina-scriitoare avea momente dezlănţuitoare de furtuni, de pe când era Principesă moştenitoare.

„Pentru că m-am săturat, am ajuns la capătul răbdării (şi) vreau să descurc o dată toate şi să spun tot ce am de spus. [...] N-aveţi nici unul din voi nici o milă, îi striga primului ministru Sturza, nu înţelegeţi că sunt un arbore transplantat, că mi s-au smuls rădăcinile din pământul de baştină; sunt singură împotriva tuturora, o străină în

---

* Piteşti.

ţară străină, fără apărare, dată pe mâna unei ţări în care am venit plină de încredere. […] Mereu trebuie să ascult cu inima sângerată acuzările ce mi le aduceţi sau bârfelile scornite pentru a-mi întuneca renumele şi nu se găseşte unul care să ridice glasul în apărarea mea; toţi urlă laolaltă ca lupii. Se aşteaptă de la mine să mă supun cu smerenie atâtor nedreptăţi, pentru cinstea ce mi-aţi făcut-o primindu-mă ca soţie a viitorului vostru rege, dar eu atâta vă spun, că despre partea mea socotesc că tot atâta cinstea v-am făcut eu".

Soarta care o aruncase aici era însă neîndurătoare. A adus şase copii în Casa regală, dintre care pe unul - Mircea - l-a îngropat doar cu câteva zile înainte de refugiu, din toamna de vifor 1916, la Iaşi.

Unul dintre neosteniţii pânditori şi denigratori ai Mariei a României a fost Constantin Argetoianu, politician oportunist, vârât în toate hăţişurile politicianiste cel care-l compromisese şi pe N. Iorga ca prim-ministru al Guvernului de Uniune Naţională din 1931-1932, cu păgubitoarea, cea de a treia curbă de sacrificiu, care lovise greu în soarta corpului didactic, cu deosebire. Ochiul său iscoditor nu pregeta să pătrundă prin găurile cheilor şi prin uşile întredeschise ale alcovului reginei, ca să dea interpretări veninoase şi să lanseze desconsiderări ale vieţii personale a reginei. N-au fost rare nici aprecierile laudative ale acestui boier oltean din neam în neam, Breasla Doljului duplicitar în rosturile lui politice dar cu rar talent de memorialist. Peste toate acestea, Maria este văzută de exegeţii literari şi cronicarii plastici din epocă drept mare creatoare de imagini artistice. S-a îndeletnicit, din adolescenţă, cu desenul şi pictura. Tematica de predilecţie a fost peisajul rustic şi florile, apusurile de soare care-i înlesneau mânuirea unei largi palete cromatice: „Dragostea mea pentru culoare şi un simţ înnăscut al liniei mi-au fost de mare ajutor (...)".

Împreună cu regina-poetă Carmen Sylva, Maria s-a apucat să ilustreze cărţi cu texte din cronici sau versuri rustice româneşti, ca apoi să picteze şi să scrie artistic cărţi bisericeşti. Aşa au izbutit cele două mari artiste ale cuvântului şi paletei să scrie şi să picteze, pe foi de pergament, celebra *Evanghelie*, operă grafică unică, împodobind şi azi Biserica Episcopală de la Curtea de Argeş.

Regina era prezentă la toate vernisajele expoziţiilor din saloanele Capitalei. Atracţia, ei neliniştită pentru vechea artă românească a făcut-o cunoscută în elita artistică de la noi. A girat cu prestigiul său întemeierea Societăţii „Tinerimea“ - sculptorie şi revista „Ileana“ publicaţie coordonată de Alexandru Bogdan-Piteşti, Luchian, Ştefan Popescu, Vermont, Verona, Steriadi, Artachino, Costin Petrescu, Spaethe şi mulţi alţii onorau această societate. În anii interbelici, când avangarda literar-artistică se afirma tot mai puternic, regina frecventa expoziţiile lui C. Petrescu, Teodorescu Sion şi Paul Molda; o încântau pânzele lui Molda, acest maestru al frescei şi şevaletului, şcolit la Veneţia, Florenţa, Ravena, Roma şi Palermo, reţinându-şi peisaje şi flori, chipuri de siciliene şi florărese bucureştene. Nu-i înţelegea însă pe unii creatori de la „Tinerimea“, care-i jigneau amorul artistic cu lucrările lor de o curioasă manieră: „Cu cea mai mare bunăvoinţă din lume, nu pot vedea lucrurile cum le văd ei; de ce trebuie să fie toate cât se poate de urâte şi să pară a fi desenate de un copil de trei ani? De ce trebuie vaca să fie albastră, de ce să aibă un portret atât de puţin relief încât să fie lipit de fundul tabloului, iar toate obrazurile să aibă culoarea kaki? De ce să pară casele că s-au îmbătat, iar lumea să aibă numai câte un ochi şi nas deloc? […] Îmi vine să cred, într-adevăr, că artiştii de azi încearcă să vadă până unde îşi pot bate joc de public fără ca el, publicul, să se răzvrătească“.

Cea dintâi carte a scriitoarei poartă delicata sintagmă: „De la inima mea la a lor“. S-a tipărit la Milano, în traducerea lui Nicolae Iorga, mentorul literar al reginei. Au urmat „Crinul vieţii“ şi „Ţara mea“. Capodopera Mariei rămâne însă „Povestea vieţii mele“. Aici se cuprind peste 40 de ani din viaţa scriitoarei (1875-1918), după care regina îşi opreşte condeiul. Treburile oficiale îi răpesc tot timpul. După moartea lui Ferdinand - 1927 - la scurt timp, devine regentă în locul lui Buzdugan, preşedinte Înaltei Curţi de Casaţie - decedat şi el. Conflictele din familie, destul de dese şi crâncene, îi scurtează însă viaţa.

Regina scriitoare şi artistă îşi dă sufletul în ceruri la numai 63 de ani, în 18 iulie 1938. Zbuciumul unei inimi mereu înflăcărate fusese întreţinut de adversarii neîndurători, între care şi fiul risipitor Carol II, cu veleităţile lui politice, cu amorurile lui scandaloase, cu pierderile spectaculoase de averi la jocurile de noroc. Se vorbea că pierduse într-o noapte toate milioanele destinate înzestrării armatei, bani strânşi cu greu de la românul contribuabil. Regina a lăsat cu limbă de moarte să-i fie dusă inima la Balcic, pe malurile însorite ale Mării Negre, pe Coasta de Argint, ca să vibreze necontenit la tălăzuirea valurilor înspumate. Balcicul era locul cel mai îndrăgit de regină şi cel mai nimerit spre a-i adăposti inima dăruitoare de nobile simţăminte. Până în ultima clipă, România i-a încântat fiinţa cu frumuseţile ei unice, cu oamenii ei de sorginte latină, cuviincioşi şi de mare delicateţe de spirit. „România era o ţară de legendă, scria regina, ţara făgăduinţei, o ţară de munţi înalţi, văi adânci şi câmpii întinse ca oceanul; o ţară plină de cântece şi poezie, de ţărani cu ochi mari, în port măiestrit, o ţară depărtată, aproape de Soare-Răsare“.

Se rezumă în frazele redate din *Povestea vieţii mele* tabloul de înaltă viziune al Ţării care-i dăruise coroana, îi fascinase existenţa şi-i înflăcărase închipuirea. Urmărea - în 1916-1918 - desfăşurarea tratativelor păcii de la Buftea-Bucureşti şi exclama cu inima sângerândă: „Fiecare zi e mai grozavă, în fiecare zi se mai strânge lanţul în jurul gâtului nostru“. Pe urmă, când a venit Al. Marghiloman la Iaşi ca să obţină iscălitura lui Ferdinand pe „Pacea ruşinoasă“, care ne lăsa fără Ardeal şi munţii

noştri, fără Dobrogea şi cu jugul economic pe grumaji pe 90 de ani, regina a intervenit numaidecât, şi Suveranul a respins cererea. Mai târziu, la 27 martie 1918, Regina nota: „Basarabia s-a declarat alipită la România; aceasta ne pricinuieşte o mare bucurie".

Când în 1940 Carol al II-lea ceda Cadrilaterul, prin iscălirea Protocolului româno-bulgar la Palatul Jean Mihail din Craiova, unde l-am văzut pe Suveran intrând, la 7 septembrie, un amic al meu, dascălul de ţară de mai târziu - Marin Mazilu din Lădeşti - Vâlcea avea onoarea, ca ofiţer concentrat, să comande grupa de gardă de onoare care aducea de la Balcic - după închiderea noii şi păgubitoarei frontiere cu Bulgaria cutia de argint conţinând inima Reginei, ca de aici de la Curtea de Argeş să fie dusă la Castelul Bran, unde deschisă de mai multe ori şi în contact cu aerul, să se micşoreze într-atât încât să nu mai rămână decât o fărâmă.

MARY OF ROMANIA, THE SOLDIER AND ARTIST QUEEN

Abstract

The author presents few features of the Queen Mary of Romania, who always remained on the top of the intellectual pyramid despite the successful artistic life, and the glamorous balls and parades, and the controversial image she had. Because all of these aspects, the queen succeeded in carrying out all her duties.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

DIN FAMILIA BRĂTIENILOR - SABINA CANTACUZINO

MARIA GEORGESCU*

Începând din secolul al XIX-lea, a apărut în societatea românească un spirit civic, ca urmare a experienţelor intelectuale şi sociale, uşurând ieşirea femeii din sfera privată, cea a casei şi trecerea ei treptat în sfera publică pe care femeia o va ocupa într-o măsură importantă, departe totuşi de a fi egală cu a bărbaţilor. Femeile au încercat să devanseze prin educaţie şi cultură, prin voinţă şi mentalitate, tiparul îngust în care societatea organizată de bărbaţi le-a încorsetat. Imaginea femeii în societatea românească este un domeniu ce s-ar cere mai mult abordat, mai ales că scormonind prin arhive şi prin publicaţii de epocă găsim destule surse de inspiraţie şi informaţie.

Un exemplu semnificativ - mai ales pentru aceste meleaguri argeşene - este Sabina Cantacuzino, una dintre fiicele ale familiei Ion şi Pia Brătianu - nume emblematic pentru construcţia României moderne, independente şi întregite.

Găsind întâmplător în fondurile de arhivă păstrate la Biblioteca Academiei Române paşaportul (Fig. 1) doamnei Sabina Cantacuzino[1], cu seria 302 884, eliberat în anii '30 de Ministerul de Interne, „în numele Majestăţii Sale Carol II, prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională Rege al României", act ce îi conferea dreptul de a călători în Europa, am considerat un prilej pentru evocarea acestei personalităţi feminine într-un lăcaş de cultură - Muzeul Judeţean Argeş - din apropierea „Floricăi" sale natale.

Privind fotografia acestei „frumoase bătrâne, cu capul amintind figuri din secolul al XVIII-lea francez"[2], după cum ne-o descria profesorul de istoria artei George Oprescu, descifrăm multe din trăsăturile comune celor din neamul Brătienilor, ochii vii şi inteligenţi, mândrie şi eleganţă, distincţie şi energie.

Sabina Cantacuzino - fiica cea mare (prima născută, Florica, a murit copil) a „Vizirului" - a fost mai bine de jumătate de secol o prezenţă constantă şi activă în viaţa culturală şi socială, iar indirect - prin tatăl şi fraţii săi - şi în viaţa politică a României, de la intrarea ţării ca actor distinct în sfera relaţiilor internaţionale (1878), la întregirea graniţelor ei (1918) şi apoi la răşluirea lor (1940). Cu nimic mai prejos ca intelect şi pregătire intelectuală decât iluştrii săi fraţi (Ionel, Vintilă şi Dinu), dovedind sentimente puternice de dragoste pentru ţară, de înţelegere a datoriei cetăţeneşti, apărând şi

---

* Universitatea din Piteşti.

[1] Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, A. 1226.

[2] *Două personalităţi. Sabina Cantacuzino, I. Niculescu Dorobanţu*, Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu, LXII, „Independenţa", 1945, p. 15-16.

aplicând principiile liberalismului, Sabina Cantacuzino a avut handicapul de a fi femeie şi a nu se putea implica direct în viaţa politică. Acest fapt nu a împiedicat-o să colaboreze de mică cu tatăl său. Având acces la dicţionarul personal cifrat al primului ministru, Sabina împreună cu Ionel descifrau în timpul Războiului de Independenţă telegramele importante la care nu avea acces nici şeful de cabinet al primului-ministru. De-a lungul vieţii, Sabina şi-a asumat cu mândrie şi responsabilitate rolul de sora cea mare a Brătienilor, fiind o sfătuitoare apropiată a fraţilor săi, inclusiv în probleme de interes politic şi a trăit cu maximă intensitate toate evenimentele istorice definitorii pentru ţară. Iată de pildă, într-o scrisoare către Ionel Brătianu din 8/21 noiembrie 1918, trimisă de la Bucureşti la Iaşi în efervescenţa creată de reintrarea României în război de partea Antantei, Sabina Cantacuzino surprindea cu emoţie nu numai clipa aceea ci şi amintirea altora la fel de emoţionante pentru întreaga familie şi pentru România: „Ce schimbări! O lume s-a prăbuşit şi vedem începutul uneia nouă. Îţi aduci aminte când ne-a anunţat mama declararea independenţei? Eram încă în pat dimineaţa. Fiecare se bucura după firea lui: eu că vom fi pe carta Europei de o culoare diferită de a Turciei; Vintilă zicea cu satisfacţie d-rei Marie: *Nous garderons nos argents!* – nu vom mai plăti tribut. Şi zilele trecute m-am surprins admirând pe cartă forma frumoasă a ţării întregite şi supărată de colţul ucrainean din nord. Multe am văzut chiar noi. Ce să mai zicem de mama? Ce viaţă frumoasă şi bucurii pe dânsa, nu numai ca româncă, dar şi ca mamă şi ca soţie”[3].

Fig. 1. Paşaportul Sabinei Cantacuzino.

[3] Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, S1(254)/CCCLXXII.

Sabina a fost căsătorită cu dr. Constantin Cantacuzino, alături de care a trecut cu demnitate şi curaj prin multe momente grele ale vieţii, îndeosebi cele din perioada ocupaţiei germane a Bucureştilor (1916-1918). Rudenia cu familia Brătianu le-a adus prejudicii grave, prin privare de libertate. Internată la Mânăstirea Pasărea timp de nouă luni, Sabina Cantacuzino şi-a păstrat încrederea şi energia, ieşind parcă mai întărită sufleteşte din această încercare, ce i se părea minoră faţă de dimensiunile nenorocirilor familiei sale şi ale întregii ţări. Acest episod din anii războiului de întregire, precum şi alte evenimente ale istoriei ţării până în ianuarie 1941, amintiri din copilărie legate de familie, precum şi de prietenii şi colaboratorii tatălui său, toate au fost adunate de Sabina Cantacuzino în două volume, intitulate *Din viaţa familiei Brătianu*, publicate în 1933 şi în 1937, la Editura Universul[4]. Aceste amintiri, scrise într-un stil alert şi îmbibate cu parfum de epocă, sunt încărcate de evenimente şi stări emoţionale pozitive sau negative, reflectând respect pentru tradiţia familiei şi încredere în forţele neamului. Memoriile Sabinei Cantacuzino se individualizează prin evidenţierea rolului familiei Brătianu în crearea şi consolidarea statului român modern. Firesc, aceste memorii au un puternic caracter subiectiv, fără a fi neapărat apologetic conţin totuşi unele aprecieri pătimaşe altele poate inexacte la adresa unor personalităţi ale vremii şi în redarea unor evenimente. Dincolo de aceste caracteristici, amintirile Sabinei Cantacuzino completează memorialistica unei epoci care mai aşteaptă să fie descifrată de cercetători în multe dintre faţetele sale. Pe de altă parte, aceste volume de memorii ne dezvăluie talentul de scriitoare al unei femei şlefuită prin cultură şi educaţie la început prin grija părinţilor, ulterior pe cale autodidactă prin lecturi din varii domenii şi prin contact permanent cu lumea artelor.

Conform uzanţelor epocii, Sabina a primit o educaţie temeinică, alături de fraţii şi surorile ei, la început acasă cu profesori particulari, dintre care multe nume de prestigiu precum Spiru Haret, dr. Grecescu, sculptorul Georgescu şi mulţi alţii, educaţie completată cu studii liceale. prin inteligenţă, muncă tenace, dorinţă de cunoaştere şi dragoste pentru artă, Pe lângă aprofundarea literaturii clasice şi cunoaşterea limbilor moderne (germana, franceza, engleza), Sabina a dobândit o cultură armonioasă prin inteligenţă, muncă tenace, dorinţă de cunoaştere şi dragoste pentru artă. Chiar dacă nu a beneficiat ca fraţii săi de frecventarea unor înalte şcoli în străinătate, desele călătorii în aproape întreg spaţiul european, efectuate încă din tinereţe, i-au întregit formaţia intelectuală.

A interesat-o arta sub toate aspectele ei. Lecţiile de muzică au fost completate cu audierea concertelor, familia Brătianu fiind printre primele abonate la concertele de la Ateneul de lângă Cişmigiu şi nescăpând nici un artist de seamă care a concertat la Bucureşti. Mai târziu Sabina Cantacuzino a fost o prezenţă statornică la Ateneul Român, având loc rezervat lângă loja Familiei Regale. Nu i-au scăpat nici spectacolele de teatru prezentate în Capitală, Teatrul Naţional, unde i-a văzut pe Rossi în toate spectacolele lui Shakespeare, pe bătrânul Millo sau pe tânărul Manolescu. În desele sale călătorii prin Europa, nu i-au scăpat nici marile muzee, nici importante concerte, nici opere literare recent publicate. În Franţa avea din vremea tinereţii legături durabile

[4] Vezi Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, *1821-1891*, Universul, Bucureşti, 1933; vol. II, Universul, Bucureşti, 1937; ediţia a doua a volumului II a fost publicată de Editura Albatros, 1996 de Elisabeta Simion, cu completări după manuscris, studiu introductiv şi note.

cu unii artişti şi colecţionari de artă. Casa sa din str. C. A. Rosetti, nr. 37, din Bucureşti era plină de obiecte cu valoare artistică. Spirit vioi şi activ, amabilă şi surâzătoare, Sabina Cantacuzino oferea adesea oaspeţilor şezători artistice şi serate muzicale, în care evoluau artişti de prestigiu. „Nimic nu era contrafăcut sau disonant, totul era armonios şi autentic”, nota profesorul Eugeniu Angelescu[5].

Crescută într-o atmosferă de respect pentru carte, muncă şi datorie, „Mica oltencă” – cum o numea tatăl ei – s-a dăruit cu încăpăţânare şi energie pentru dezvoltarea culturii şi a asistenţei publice în România, ducând la bun sfârşit tot ce începea. „Hărăzită de la Domnul cu cele mai înalte virtuţi, cu acele însuşiri de energie, de râvnă, de stăruinţă, care sunt apanajul şefilor născuţi; ajutată de o inteligenţă sclipitoare, de o memorie desăvârşită, de o vastă cultură generală şi mai presus de toate de un dinamism excepţional, Sabina Cantacuzino a trecut prin viaţă înfăptuind continuu şi fără preget alcătuiri care să înalţe spiritele sau să aline durerile”[6]. Aprecierea postumă a lui Radu Mandrea, membru al comitetului de conducere al „Universităţii Libere”, era pe deplin îndreptăţită, având în vedere instituţiile de binefacere, de asistenţă socială şi culturale pe care Sabina Cantacuzino le-a slujit sau le-a întemeiat şi dezvoltat.

Sabina Cantacuzino a lucrat la Aşezământul „Regina Elisabeta”, unde a îngrijit bătrâni şi săraci cu sacrificii personale, iar în anii primului Război Mondial a condus un spital de răniţi din Capitală cu dăruire şi responsabilitate.

În calitate de preşedintă a „Asociaţiei pentru profilaxia tuberculozei” s-a implicat în combaterea acestui teribil flagel ce secera anual zeci de vieţi. A început această activitate plecând de la trei barăci de lemn retrase de pe frontul din Bulgaria pe care le-a instalat în Capitală şi strângând bolnavii de pe străzi pentru a le da un minimum de îngrijire. Prin stăruinţa sa neîntreruptă, după 25 de ani de la înfiinţarea acestei societăţi, a obţinut o clădire proprie pentru un spital de tuberculoşi, construit şi utilat după cerinţele moderne, unde au fost spitalizaţi câteva mii de bolnavi, civili şi militari. La parastasul de 40 de zile, dr. Tătuşescu aducea un sincer omagiu pentru opera socială pe care a dezvoltat-o în mod solid şi modern şi totodată mulţumirile bolnavilor care au beneficiat de „duioşia sufletească a prezidentei societăţii”[7].

După 1918, Sabina Cantacuzino a înfiinţat şi condus Asociaţia „Universitatea Liberă”, instituţie culturală constituită sub patronajul Reginei Maria, cu scopul ridicării nivelului de cunoştinţe a celor care nu puteau să ajungă în învăţământul public universitar. Conform statutului de funcţionare, această societate „va organiza cursuri, conferinţe şi excursiuni; concerte şi reprezentaţiuni; va putea înfiinţa expoziţiuni şi biblioteci; va putea încuraja sau ajuta sub orice formă pe intelectuali meritoşi; va putea întreprinde orice lucrare de răspândire a culturii şi de întărire a solidarităţii intelectuale naţionale”[8].

„Universitatea Liberă” a fost opera Sabinei Cantacuzino. În calitate de preşedintă a contribuit la alcătuirea de programe pentru conferinţe bianuale ţinute în toată ţară de nume de prestigiu ale culturii române, cu subiecte literare, filosofice ori

---

[5] *Două personalităţi…,* p. 38.
[6] *Ibidem,* p. 22.
[7] *Ibidem,,* p. 20-21.
[8] *Ibidem,* p. 39.

privind istoria naţională şi idealurile românilor. Profesorul Ion Zamfirescu considera reuniunile de lucru ale membrilor colectivului de conducere, ce aveau loc în biroul Sabinei Cantacuzino, „adevărate mici Academii". Preşedinta îi solicita să alcătuiască teme „nu atât îndrăzneţe, cât de natură să ridice probleme, să solicite interesul publicului instruit, să marcheze puncte de orientare în haosul social sau în criza spirituală a vremii". În asemenea împrejurări, profesorul Ion Zamfirescu i-a putut remarca „vioiciunea de spirit, informaţia bogată în numeroase domenii ale culturii, curiozitatea intelectuală neobosită, intuiţia ascuţită cu privire la mersul evenimentelor, ironia fină şi mai presus de toate preţuirea hotărâtă a sensurilor şi valorilor cărturăreşti"[9]. La rândul său, un alt colaborator, Radu Mandrea, avea să sublinieze cu pietate la aceeaşi pomenire de 40 de zile: „Cei care am cunoscut-o nu puteam să nu admirăm autoritatea şi tactul cu care conducea dezbaterile pentru alegerea subiectelor şi a conferenţiarilor. Ea îndruma conferenţiarii, împăciuia neînţelegerile, însufleţea şovăielnicii, numai cu scopul ca programele alcătuite să fie cât mai perfecte şi cât mai frumos expuse de elita cărturarilor noştri"[10].

Membră în comitetul artistic al Muzeului „Toma Stelian", Sabina Cantacuzino a făcut cu câteva luni înaintea morţii o importantă donaţie de tablouri, desene, acvaforte şi stofe brodate, donaţie cu adânci semnificaţii nu numai pentru generozitatea de care dădea dovadă, dar mai ales pentru ceea ce sugera: atmosfera în care i-a plăcut să trăiască şi bunul său gust pentru frumos. Ţinea ca donaţia să-i facă onoare şi i-a îndemnat pe directorul muzeului, profesorul George Oprescu şi pe preşedintele consiliului artistic, Stelian Popescu, să aleagă din casa sa, fără restricţie, lucrările ce meritau a fi expuse într-un muzeu. O altă însemnată donaţie de tablouri, colecţii de artă, costume a făcut-o Muzeului Etnografic, păstrate azi la Muzeul Ţăranului Român.

Casele sale din str. C.A. Rosetti, nr. 37 le-a dăruit „Aşezământului I.C. Brătianu" pentru înfiinţarea unei fundaţii care să poarte numele ei şi al soţului ei, dr. Constantin Cantacuzino. Intenţia sa a fost de a întemeia un cămin pentru tinerii doctoranzi români care să găsească „un mediu prielnic pentru continuarea studiilor" şi un loc agreabil pentru întâlniri amicale şi ştiinţifice ale intelectualilor români şi străini ori pentru primirea unor mari artişti străini. Acest aşezământ era conceput după modelul „Fondation Thiers" din Paris, creat în 1893, unde s-au perindat mulţi dintre personalităţile de mai târziu ale Franţei.

Sabina Cantacuzino s-a stins din viaţă la 23 august 1944, într-un moment pe care l-a aşteptat şi pregătit alături de liderii opoziţiei democratice, printre care şi liberalii conduşi de fratele său mai mic, Dinu Brătianu. În anii dictaturii antonesciene în casa ei s-au ţinut mai multe consfătuiri ale grupării bătrânilor liberali ce urmăreau ieşirea ţării din Axă şi trecerea ei de partea Naţiunilor Unite. În aprilie 1944, a privit cu interes apelul intelectualilor către Ion Antonescu pentru ieşirea României din războiul contra URSS, SUA şi Marii Britanii. „Ştia ce cuprinde şi cine erau semnatarii lui. Îl aproba şi vedea în el preludiul unor dezlegări politice însemnate"[11]. Din păcate aceste „dezlegări politice însemnate" au condus la sovietizarea şi comunizarea României, deviată pentru o jumătate de secol de la un curs firesc spre democraţie.

---

[9] *Ibidem,* p. 32.
[10] *Ibidem,* p. 23.
[11] *Ibidem,* p. 33-34.

„Bătrîna doamnă” a murit la timp, acasă, cu speranţa în schimbarea în bine a României şi crezând în puterea ideilor sale. Moartea a scutit-o de a împărtăşi soarta fratelui său Dinu Brătianu, a nepotului său Gheorghe Brătianu şi a altor membri ai familiei ori a oamenilor politici are au sfârşit dramatic încarceraţi în închisorile comuniste sau nevoiţi să părăsească ţara.

FROM THE BRĂTIANU FAMILY – SABINA CANTACUZINO

Abstract

The author evokes the personality of Sabina Cantacuzino starting from a document (the Missis Cantacuzino’s passport). She was one of Ion and Pia Brătianu’s daughters and the wife of Doctor Constantin Cantacuzino. Her face reminds of many of the features of the Brătianu Family: the intelligent eyes, the pride and the elegance, and the distinction.

Sabina Cantacuzino was an active presence of the Romanian social and cultural life. She proved to be as intelligent and prepared as her brilliant brothers (Ionel, Vintilă and Dinu) due to her strong feelings and love for her country. Her cultural and charitable actions contributed to the development of the Romanian spirit.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

INTERIORUL LOCUINŢEI TRADIŢIONALE DIN MIOVENI-ARGEŞ

MIHAIL M. ROBEA*

Mioveniul este una dintre cele mai vechi aşezări ale judeţului, ale ţării, fiind atestat pentru prima dată indirect printr-un hrisov pierdut privind transferul unei moşii din localitate în vremea domniei lui Radu cel Frumos (1462-1475) şi direct printr-un alt act din 7 septembrie 1485 care menţionează pe cel precedent. Situată pe ultimele două terase vestice ale Piemontului Cândeşti, deci într-un cadru natural ospitalier evoluţiei omului, aşezarea a cunoscut în cursul existenţei sale istorice o ascensiune economică şi spirituală cu nimic mai prejos decât a celorlalte localităţi din zonă.

Interiorul locuinţelor, cu piesele şi organizarea lor funcţionale constituie un capitol important din istoria socială a localităţii Mioveni Argeş. Cum pe terenurile caselor tradiţionale demolate se ridică lunar noi blocuri cu P+4 nivele şi cum satul este înlocuit rapid cu oraşul, cercetarea componentelor interiorului şi a măiestriei organizării lor în microuniversul locuibil a devenit, spre a nu rămâne ignorate, mai mult decât stringentă.

Locuinţa este spaţiul în care membrii familiei îşi petrec o mare parte din existenţa lor. Aici se nasc, îşi trăiesc o mare parte din timp, se odihnesc, meditează şi îşi fac planuri de viitor. Tocmai de aceea, ei ca şi alţi locuitori din alte părţi - au căutat, potrivit mijloacelor materiale şi imaginaţiei lor, într-un context etnografic zonal larg, să-şi creeze un interior cât mai agreabil şi cât mai îmbietor.

Strâns legat de construcţia casei, interiorul este, evident, tot atât de vechi ca şi aceasta. Însă, din nefericire, nu-i putem urmări evoluţia, din lipsă de informaţii, mai vechi decât în epocile modernă şi contemporană, adică pe o durată de aproape 200 de ani. Mai multe documente de arhivă[1] , numeroase informaţii din teren[2] şi diverse materiale conservate încă, oferă o imagine concludentă a evoluţiei şi bogăţiei interi-orului locuinţelor pe timpul evocat.

În altă împrejurare, a fost investigată dezvoltarea gospodăriei ţărăneşti din Mioveni, inclusiv evoluţia construcţiilor de case[3], în epocile modernă şi contemporană.

---

* Piteşti.

[1] Documente din arhiva comunei Mioveni-Muscel, Arhivele Statului - Piteşti, Arhivele Naţionale - Bucureşti; Arhivele familiilor Ion C. Năstase, Mihail M. Robea.

[2] Informatori: Ion C. Năstase, 12 ani, Mioveni, 4 I 1954; Mariţa M. Robea, 87 de ani, Mioveni, 7 I 1960; Zina M. Robea, 60 de ani, Mioveni, 5 VIII 1971, 20 VII 1982; Stelica Nuţă, 79 de ani, Mioveni, 14 IX 1980; Nicolae Brutărea, 68 de ani, Mioveni, 31 XII 198; Culegător M. M. Robea.

[3] Mihail M. Robea, Gospodăria ţărănească din Mioveni-Argeş, comunicare pregătită pentru sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice a Complexului Muzeal Goleşti, noiembrie 1981.

În timpul respectiv, numărul locuinţelor a crescut enorm, de la 53 de case în 1774[4] la 337 de locuinţe (gospodării) în 1972[5], dată când s-a sistat construirea de case particulare în Mioveni, deci numărul acestora a crescut de 6,35 de ori. În evoluţia lor istorică, casele din Mioveni, ridicate din lemn în veacurile trecute şi cu cărămidă în secolul nostru, au cunoscut, datorită îmbunătăţirii relative a condiţiilor de viaţă şi a schimbării opticii sociale a oamenilor, precum şi sporirii numărului acestora, profunde modificări în planurile lor. Modificările structurale au generat, de la o perioadă la alta, mai multe tipuri de case. În cercetarea menţionată, au fost identificate şapte tipuri de case în ambele perioade - 5 tipuri în epoca modernă, fiind cele mai multe, şi 3 tipuri în epoca contemporană, însă prima categorie de tipuri a coexistat cu ultima în epoca contemporană, încât, la începutul anului 1980 se aflau, cu excepţia casei cu o cameră şi cu tindă, toate celelalte 7 tipuri, având o repartizare proporţionată. Concomitent cu dezvoltarea planurilor caselor, a evoluat şi interiorul lor, compus din sistemul de iluminare, de încălzire şi de pregătire a mâncării, din mobilier şi din piese de textile.

În epoca modernă, prin cele 5 tipuri, locuinţele din Mioveni ne apar destul de variate. La începutul secolului trecut se aflau deja în peisajul aşezării trei tipuri de case, care, în mod vădit, veneau din secolele anterioare.

Un prim tip era locuinţa monocelulară, cel mai vechi şi cel mai simplu tip de casă. El va rămâne în epoca contemporană la îndemâna femeilor sărace şi văduve. Într-o asemenea locuinţă, cu intrarea directă ori de pe prispă, structura interiorului o constituia: vatra, patul, masa, scaunele, dulapul, lada de zestre, textilele.

Vatra, una dintre cele mai importante componente ale interiorului, era situată într-o poziţie opusă uşii, în colţul nord-vest sau nord-est - depindea de aşezarea casei - format din cei doi pereţi corelaţi prin construcţie şi deseori de un al treilea perete, pe care se înălţa apoi coşul cu corlata. Vatra, căreia la nivel zonal i s-a atribuit termenul de cămin, avea trei funcţii: ilumina încăperea, o încălzea şi ajuta la pregătirea mâncării. Direct, în unghiul construit de primii doi pereţi, pe spaţiul lui pătrat, se făcea focul şi se pregătea mâncarea: mămăliga într-un tuci fixat în cârligul unui lanţ axial sau, mai târziu, pe pirostrii. Pe marginea focului se înşirau oalele cu ciorbă, varză, cartof ş.a. În continuare, pe spaţiul dintre foc (vatră) şi ultimul perete, al treilea care închidea vatra, se depozitau temporar vasele de ceramică (oale, ceanace de diferite mărimi etc.), uneori umplute cu alimente. Patul urma, de obicei, în continuarea sobei. Când erau două, într-o odaie mai mare (4 x 5 m), ultimul era aşezat lângă celălalt perete, într-o poziţie simetrică. El era lucrat foarte simplu, mai înainte, din 4 pari bine aleşi, câte 2 la fiecare capăt bătuţi adânc în pământ (podea), uniţi la cele două capete superioare cu o scândură solidă, peste care se aşezau scândurile late şi lungi, cât se dorise să fie patul. Spre sfârşitul perioadei interbelice, parii au fost înlocuiţi cu caprele, câte una pentru fiecare capăt. Deasupra blănurilor se aşezau, spre a se evita duritatea lor şi a se menţine căldura, mai rar rogojini, procurate din oraşele apropiate, şi îndeosebi fân şi paie sau foi de la ştiuletele de porumb. Acest material era învelit cu o pânză, chiar de sac, ori, deseori, cu un ţol subţire din cânepă, confecţionat în casă. La ultimul capăt al patului, se aşeza căpătâiul, o pernă lungă, cât lăţimea patului, confecţionată din: pânză de

[4] Florina Mohanu, Ion Hera-Bucur, Catografia judeţului Muscel din 1774, în „Revista Arhivelor“, an IXIX, vol. LIV, nr. 3, iun.-sept. 1992, p. 344-345.
[5] Arhiva primăriei oraşului Mioveni-Argeş. Recensământul din 1 ian. 1972.

cânepă sau bumbac şi umplută cu foi de porumb sau fulgi de pasăre. Evident, pe lângă perete se mai adăugau perne dreptunghiulare şi, mai rar, pătrate, decorate cu diverse motive, de obicei geometrice.

Masa era una joasă, rotundă, cu 3 picioare, din scândură de brad, lucrată de meşterii locali. Era însoţită de scaune joase, sferice, cu trei picioare, realizate de meşterii rudari din Mioveni sau din satele vecine. Numărul scaunelor era dictat de cel al membrilor familiei şi de necesităţi.

Când se servea masa, ea era poziţionată în centrul odăii, având scaunele în jurul ei. După luarea mesei, ea era aşezată într-una din laturile libere ale locuinţei, deseori lângă sobă, sau afară pe prispă. Scaunele, cu excepţia a 1-2 exemplare, se introduceau sub pat. Aspectul estetic al mesei şi al scaunelor se reducea la cioplitul pieselor cât mai performant şi la încheierea lor cât mai perfectă, în special a scaunelor rudăreşti, cu fundul semisferic.

Dulapul, introdus mai târziu, se aşeza la fereastra dinspre uliţă ori drum, lângă pat sau între cele două paturi. Era un tip de mobilier de masă-dulap, procurat de la meşterii rudari şi de la târgurile locale. Poseda două uşi şi cele trei laturi exterioare cu o frumoasă decoraţie scrijelită în forme perfecte geometrice (rozete, semirozete, pătrate, triunghiuri ş.a.). În interior se depozitau temporar vase cu sau fără alimente gătite.

O altă piesă distinctă o constituia lada de zestre, poziţionată deseori pe capătul unui pat, dar şi pe un spaţiu liber de lângă un perete şi procurată tot de la meşterii locali şi târgurile periodice. Nici lor nu le lipsea decoraţia geometrică şi uneori florală, obţinute tot prin scrijelire. În cazuri mai rare, lada de zestre provenea din atelierele talentaţilor meşteri braşoveni. În această ladă adusă de stăpâna casei se păstrau piese de îmbrăcăminte ale ei şi ale familiei.

La intrarea în odaie, lângă uşă, fixată pe suporturi de piatră ori de cărămidă, se întâlnea întotdeauna talpa - o scândură groasă şi scurtă (1 x 0,25 m) - pe care se înşirau vase mari (oale, vedre, găleţi) cu apă.

În fine, textilele, unele utilitare, iar altele strict decorative, se găseau în locuinţa monocelulară într-un număr mai restrâns, cu o cromatică limitată şi cu un repertoriu sărac de motive. Întrucât creşterea oilor în localitate era foarte limitată şi lâna nu se producea în gospodărie, ca în nordul Muscelului, ţesăturile din cânepă dominau. Pe pat se aşternea în cursul zilei un ţol simplu, relativ uşor, cu urzeala şi bătătura din fire subţiri de cânepă, ţesut în culori naturale mai închise (negru, maro ş.a.) şi cu un decor simplu, linear şi deschis la culoare. Pentru învelitul în timpul odihnei, exista un alt ţol, gros, ţesut cu urzeală de fire subţiri şi cu bătătura din fibre groase, din zgrebani de cânepă sau gate. Uneori, spre a proteja pereţii, a reţine căldura şi a conferi o anumită estetică interiorului, ţoalele în câte o lăţime de ţesătură, lucrate mai cu gust, deveneau păretare, fiind fixate pe peretele dinspre pat. Dulapul şi lada de zestre erau uneori acoperite cu ţesături denumite feţe de masă, lucrate de obicei în casă din fire mai subţiri de cânepă. Ornamentele, puţine, simple şi geometrice, ale feţelor de masă albe ori crem se alcătuiau din alesături. Practica decorării cu şervete a pereţilor acestui tip de locuinţă era, în prima jumătate a secolului trecut, sporadică. Se prindeau uneori, pe cei doi pereţi longitudinali câte un şervet de întindere mijlocie (1 m lungime şi 0,30 m lăţime), din cânepă şi mai rar din bumbac, de culoare albă sau cremă, cu dungi ori cu alesături, lucrate de femei şi de fete în familie. În jurul icoanei obişnuite, din carton şi lemn, se aşeza un alt şervet asemănător, dar cu dimensiuni reduse.

Fig. 1. Şervete de perete cu motive vegetale.

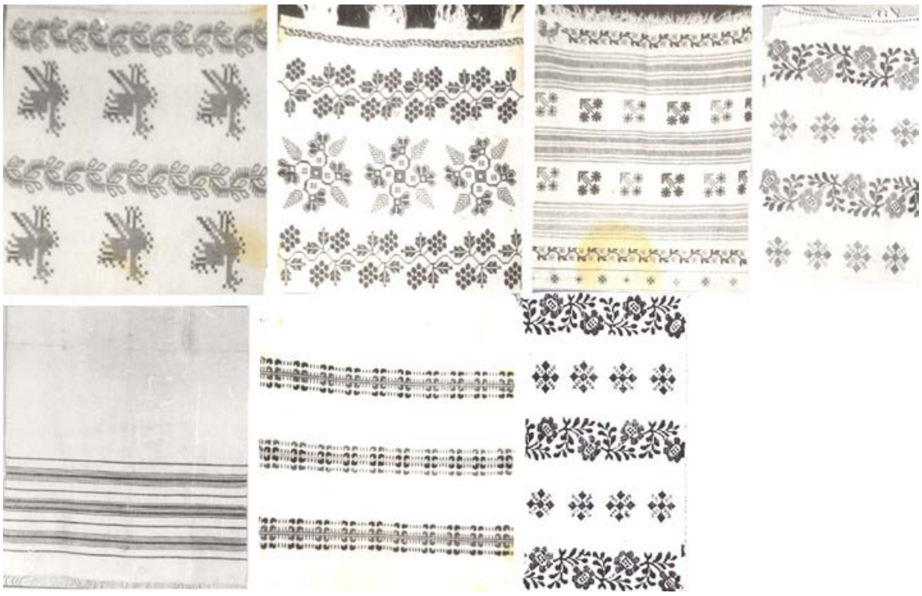

Fig. 2. Alte şervete de perete, cu motive vegetale şi geometrice.

Un al doilea tip, casa cu o cameră şi cu o tindă, frecvent în secolul trecut, apărut prin adăugarea unei încăperi relativ restrânse la casa monocelulară. La acest tip de casă, odaia era destinată locuirii, iar tinda - depozitării unor obiecte şi în unele cazuri, bucătăriei. În principiu, camera de locuit avea un interior cu structură similară locuinţei monocelulare: vatra cu coş în colţul din stânga, paturile aşezate paralel pe lângă pereţii longitudinali, cu masa-dulap între cele două paturi. Deosebirile dintre interiorul acestei locuinţe şi cel anterior sunt minime. Vatra cu coş, în câteva case, este transferată în tindă pe la mijlocul veacului trecut. Tot de atunci a fost introdusă soba

din cărămidă înaltă şi dreptunghiulară, dar în special pătrată, cu vatra direct în faţă. La acest tip de casă funcţiona soba oarbă, poziţionată în peretele despărţitor, spre a încălzi ambele încăperi. Tinda, încăpere importantă în ansamblul casei, îndeplinea funcţia unei cămări, în care se depozitau alimentele, recipientele, tronul cu mălai, lada de zestre, îmbrăcămintea ş.a.

Al treilea tip de casă, bicelular, cu camera de locuit şi camera bună (camera curată) sau cum i se mai zicea, dincolo, având fiecare intrarea separată de pe prispă. Acest tip de casă se dezvoltă aşa de mult în epoca modernă şi în perioada interbelică încât va domina celelalte tipuri şi va fi locuinţa caracteristică a ţăranilor săraci şi mijlocaşi. Ultimii săteni, pentru trebuinţa unei bucătării de vară sau pentru depozitarea unor obiecte, vor adăuga o polată în spatele casei. Interiorul acestui tip de casă, mai puţin exteriorul, a trecut prin profunde modificări. În secolul trecut, cele două camere erau în totalitate pe jos cu pământ bătut şi uns cu humă şi cu pereţii văruiţi în alb de câteva ori pe an, la marile sărbători. Varul îl procurau de la producătorii ambulanţi veniţi cu căruţele din satele de la munte.

Prima cameră a casei (4 x 4 m) era aşezată în prima ei parte, în interiorul curţii, ea îndeplinind funcţii multiple: de locuinţă şi de bucătărie. La începutul secolului al XX-lea continuau să coexiste unele inovaţii şi adăugiri: vatra în unghiul format de peretele median şi de cel longitudinal din spate, paturile, cu pari bătuţi în pământ sau cu capre, peste care se fixau scânduri de brad sau de fag şi apoi fân, paie sau rogojini; erau stabilite paralel, lângă pereţii longitudinali, având între ele masa-dulap, flancată de două scaune înalte „rudăreşti“ cu patru picioare şi speteze. Masa rotundă, dacă nu era aşezată pe prispă, ocupa una din laturile libere dintre vatră şi paturi ori dintre aceasta şi uşă. Scaunele se plasau după servirea mesei, lângă vatră ori sub paturi. Ca piese textile: ţoale subţiri şi trainice pe pat şi ţoale groase strânse sub formă de pachet la căpătâi; faţa de masă pe masa-dulap; perdele de bumbac sau de cânepă la ferestre; păretare dintr-o foaie de ţol subţire vărgat pe pereţii dinspre paturi; apoi şervetele din pânză de bumbac şi borangic decorate cu motive geometrice florale şi animaliere, executate ireproşabil de cusătoresele locale şi aşezate cu gust de gospodine în spaţiile libere de pe pereţi, uneori şi deasupra păretarelor în tehnica rândunicii. Toate pernele aveau tocul dintr-o pânză groasă, durabilă, de obicei de cânepă, iar feţele erau din pânză, decorate cu compoziţii florale între chenare. În casele multor ţărani-moşteni, îndeosebi după Primul Război Mondial, ţoalele de pe pereţi şi de învelit erau înlocuite cu ţesături din lână, velinţe şi plocade, iar cele de pe perete cu scoarţe şi chilimuri, fie lucrate în casă, fie cumpărate de la târgurile din Piteşti, Stâlpeni şi Câmpulung. Implicit, se înlocuia vatra cu soba cu plită - local, soba cu maşină - atât de necesară la gătirea alimentelor şi conservarea căldurii, în cealaltă jumătate a casei, în partea dinspre drum ori uliţă. Fiind destinată primirii unor oaspeţi deosebiţi şi unor adunări familiale mai importante, i se acorda calităţii componentelor şi esteticii arhitecturii lor o atenţie sporită. În general se aflau aceleaşi piese de mobilier şi de textile. În majoritatea camerelor, vatra lipsea. Pe unul sau pe ambii pereţi longitudinali se aşezau în mod corespunzător unul sau două paturi. Între paturi, la ferestrele dinspre drum, se fixa masa, înaltă şi dreptunghiulară închisă cu tăblii, flancată de cele două scaune cu spătare, de provenienţă locală ca şi masa - acestea toate lipsite de decorări. Lada de zestre se situa, de obicei, în locul vetrei, Aşternuturile erau în parte alcătuite din ţoale sau velinţe. Căpătâiele se îmbrăcau în ţesături mai groase, iar pernele în feţe (de perne) din bumbac ori cânepă, decorate cu

motive florale şi zoomorfe. Atât masa-dulap cât şi lada de zestre erau acoperite cu o pânză albă decorată pe laturile ei cu motive, confecţionată special şi numită faţă, dar şi faţă de masă. Cu astfel de faţă de masă se protejau de praf hainele aşezate în cuier.

Pereţii camerelor erau de asemenea decoraţi pe două registre; pereţii dinspre paturi: pe registrul de jos se fixau păretarul (ţol special ori covor), iar pe registrul superior se fixa un şervet lung şi decorat, în tehnica de fluture, încadrat de altele mai scurte sau de batiste cu motive vegetale şi geometrice de o mare frumuseţe, unele inscripţionate şi semnate în cusătură cu arnici, de culoare albastră, vişinie şi roşie. Aceşti doi pereţi prin organizarea decoraţiei şi policromia pieselor atrăgeau cel mai mult atenţia. Ceilalţi doi pereţi aveau o decoraţie mai sobră, adaptată la spaţiu, cu un singur registru organizat de obicei la linia mediană a spaţiului, cu textile aproape asemănătoare cu cele din al doilea registru de pe primii doi pereţi, nelipsind însă şervetele mari sub formă de fluture, cele mai mici fiind aplicate în figură dreptunghiulară, ori renumitele batiste pătrate, însă aşezate sub formă de romb. Deasupra icoanei şi oglinzii, poziţionate în partea dreaptă a intrării, se puneau şervete de lungime mijlocie, cu o ornamentaţie variată. În anumite camere nevestele împodobeau pereţii şi cu batiste de nuntă, tivite şi cu chenare din arnici şi cu flori în centru, organizate longitudinal sau în formă de romb. Astfel împodobit, interiorul atrăgea şi plăcea privirilor.

Fig. 3. Interiorul unei camere-dormitor (1960).

Însă, la începutul secolului trecut şi îndeosebi în perioada interbelică interiorul casei cu două camere trece prin profunde transformări, înnoiri, căci în camera obişnuită vatra se înlocuieşte de soba cu plită (soba cu maşină), paturile cu pari - cu capre şi ţoalele - cu pături din lână. În „camera bună“, în mod frecvent, se construieşte soba din cărămidă, se introduc paturile cu ramă şi paturile cu tăblii, având saltele de paie ori din fân în locul celor vechi, se aduc mese şi scaune lucrate mai cu gust şi se aşează o podea din scânduri. Pereţii continuă să fie decoraţi cu piese tradiţionale, însă de calitate superioară sub aspectul ţesăturii şi ornamentaţiei. Pe pereţi apar sporadic fotografiile înrămate ale familiei. Iluminatul încăperilor era produs numai de lampa cu petrol (gaz) procurat de la „găzarii“ ambulanţi şi magazinele locale. Interiorul a devenit astfel mai confortabil şi mai strălucitor.

Tipul al patrulea de casă se compunea din două camere şi o tindă la mijloc (2 x 3 m), din care se făcea intrarea prin câte-o uşă în cele două încăperi. Un tip de casă mai rar. Comparativ cu tipul precedent, avea în plus tinda de obicei fără fereastră, mobilată uneori cu un pat mai mic, o masă şi un cuier şi cu pereţii decoraţi discret cu şervete mijlocii. Încolo, camerele aveau aceleaşi dimensiuni, aceleaşi funcţii şi acelaşi interior cu odăile din tipul precedent.

Al cincilea tip de casă din Mioveni, complex, îl constituia casa cu două nivele (caturi) sau casa musceleană. Creată la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor, îndeosebi de către sătenii-moşneni, ea ajunsese înaintea începerii demolării (1972) la un număr de 30 de exemplare. Una dintre ele, a lui Niţă Năstase, demolată printre primele, era inscripţionată cu anul construcţiei: 1910. Casa musceleană tipică din Mioveni avea în planul ei, la fiecare nivel, câte două încăperi şi o sală din care se putea intra separat în acestea. Planul de la primul nivel era oarecum diferit de cel de al doilea, întrucât încorpora două încăperi: o cameră situată în partea dinspre drum sau uliţă destinată locuirii şi bucătăriei, având două paturi, o masă-dulap între ele, o masă rotundă cu scaune cu trei-patru picioare, un dulăpior pentru vase ce era fixat pe un perete şi o sobă cu plită şi cuptor; o altă cameră poziţionată în ultima parte a casei, cu ori fără o fereastră într-un zid lateral, denumită în mod curent beci, în care se păstra îmbrăcămintea mai groasă în cuiere şi se depozitau alimente, fructe, butoaie cu ţuică, mici unelte gospodăreşti etc. Catul al doilea reproducea, în fond, planul tipului de casă joasă cu două camere, posedând în plus o scară interioara spre sală din care se intra separat în fiecare cameră. Ca şi în cazul încăperilor din planul anterior, camera dinspre şosea ori uliţă era „camera bună“ destinată oaspeţilor sau unor membrii ai familiei aflaţi la studii, iar cealaltă cameră dinspre interiorul curţii era folosită ca dormitor. Evident, fiecare cameră dispunea de câte două rânduri de ferestre cu tot atâtea perdele albe şi înflorate, unul înspre şosea ori uliţă şi altul spre curte sau grădină, întotdeauna înspre sud, primind toată ziua lumină de la soare. Ca şi în cazul celorlalte tipuri de locuinţă, iluminatul era produs de lampă (cu gaz) şi, în fine, după introducerea curentului electric în localitate, de către becurile electrice. În cele trei camere, inventarul şi organizarea pieselor din interior suferise modificări restrânse. Într-adevăr, după Primul Război Mondial, în mare parte se înlocuiseră vechile piese - paturile pe capre fuseseră schimbate cu paturile cu tăblii, cumpărate de la Piteşti sau Câmpulung, ţoalele erau înlăturate pentru macaturi în carouri, având deseori cearceafuri albe sub ele, pernele mari şi mici începuseră să atragă atenţia prin feţele cu figuri de păsări şi animale. La sfârşitul perioadei postbelice, mesele dreptunghiulare şi cu scaune înalte pe

patru picioare, luaseră locul mesei rotunde şi scaunelor lor, achiziţionate de la meşterii locali sau din oraşele apropiate. Pe podeaua din scândură de brad, se aşezau deseori preşuri „ţărăneşti“, confecţionate în casă, cu urzeala din fire de cânepă şi cu bătătura din gâţe, aşezate de aşa natură încât să creeze o succesiune de dungi de felurite culori. Textilele aşezate pe pereţi se substituie cu unele piese înnoite: păretarul era preferat de unul mai mare şi în figuri geometrice cu o cromatică vie. Nu se renunţase la şervete în fluture; se introdusese frumoase batiste (30 x 30 cm; 40 x 40 cm) personalizate şi cu câte un scurt mesaj, în culori albastre, vişinii ş.a. încât ansamblul sporea curiozitatea şi admiraţia tuturor. În unele spaţii libere din, camera bună îşi făcuse loc tablouri familiale, dar şi unele provenite de la artiştii anonimi. Foarte rar se întâlnea în asemenea cameră pe vreun perete, câte o piesă ceramică sub formă de tablou excepţional. Mirosul de busuioc, produs prin frământarea frunzelor lui uscate arhaiza şi optimiza atmosfera din cameră. De altfel, legătura trainică a gospodarilor cu natura o sugera şi glastrele cu diferite flori instalate pe polimarul sălii şi pe suporturi anume din locuinţă.

Tipul al şaselea de locuinţă îl prezenta casa cu legătură, adică două construcţii apropiate „legate sau nu printr-un fel de pod“, de pasarelă. Astfel de construcţii erau rarităţi în Mioveni. În localitate în preajma declanşării demolării gospodăriilor, supravieţuiseră două astfel de tipuri: unul (familia Tonică Profir) cu o casă mare cu trei încăperi ce era legată printr-o scurtă pasarelă de altă casă, având o singură cameră (3 x 4 m) ce servea drept bucătărie, uneori şi ca dormitor, şi altul (familia Constantin C. Robea) cu corpurile a două case dezvoltate cu mai multe camere, fiecare în stil şi structuri moderne, erau foarte apropiate, chiar legate printr-un culoar. În privinţa interiorului şi organizării lui, prima casă cu legătură îşi conservase aspectele tradiţionale, dar la a doua casă aproape totul (paturile, mobilierul, textilele, iluminatul) era reînnoit cu piese moderne procurate de la oraş ori din magazinele locale de specialitate. Oricum în interioarele ultimei locuinţe, majoritatea textilelor de perete, în primul rând şervetele şi batistele, fusese abandonate în favoarea fotografiilor de familie şi desenelor sau picturilor înrămate.

Tipul al şaptelea cu trei camere figurează drept o casă nouă din cărămidă. Primii gospodari cu astfel de casă au fost, după 1955, familiile Ivaşcu şi Crăcănel. Treptat, ea s-a extins. Planul noii case consta din trei camere inegale şi cu jumătate de sală, cealaltă jumătate fiind inclusă în spaţiul locuinţei. În componenţa casei intrau obişnuit: camera mare („camera bună“) situată spre drum; camera mijlocie (dormitor) şi camera mică (bucătăria), cu destinaţie separată pentru prima dată. „Camera bună“ sau camera de „dincolo“ se bucura de o atentă îngrijire şi, decorare de mobilier nou, posedând în plus un şifonier şi o masă dreptunghiulară, precum şi unele piese de textile tradiţionale. De asemenea, nici dormitorului şi nici bucătăriei nu-i lipseau mobilierul nou şi, la ultima încăpere, vasele din metal, care înlocuiau ceramica tradiţională. Constatativ, tipul acesta de casă era una de tranziţie, de la casa tradiţională (2-3 camere) la cea modernă (cu 4-5 camere şi spaţii auxiliare).

Acestea sunt tipurile de casă tradiţională, destul de multe, construite iniţial din lemn, apoi din „vârghii“ şi, în fine, din cărămidă.

În toate tipurile de case, mai vechi ori mai noi, se întâlneşte un inventar utilitar de origine populară, procurat de la meşteri talentaţi locali ori străini. Dintre toate categoriile inventarului de interior, textilele constituie categoria de piese cu cea mai

impresionantă marcă locală, originală, ele fiind produse aproape în totalitate în locuinţele gospodinelor harnice. De altfel, statisticile, precum şi cea de la 1839, indică prezenţa în acelaşi timp a 3-4 „cusătorese“ profesioniste şi tot atâtea „torcătoare“ pricepute. Trebuie însă relevată în mod special Anica Mazilu din perioada interbelică, o cusătoreasă talentată, harnică şi o atentă deţinătoare a motivelor populare vechi. Deşi era uşor infirmă de un picior, a reuşit să adune un grup de fete în odaia ei din centrul comunei, să le iniţieze în arta cusutului în zilele de adevărate şezători şi să obţină anumite cusături frumoase şi surprinzătoare.

Şi atracţia artistică se exercita asupra privirilor chiar începând cu modalitatea de lucrare a ţoalelor (de pat, de învelit) şi a preşurilor din aceiaşi categorie - cu suprafeţele ritmate de „dungi“ subţiri, late, de diverse culori, în special în alb şi negru. Alternanţa motivelor lineare te întâmpina, de asemenea, pe velinţe, păretare, scoarţe, chilimuri ş.a. Piesele acestea ultime din interior, mai „groase“, erau decorate destul de frecvent cu motive geometrice (pătrat, romb, cerc, semicerc ş.a.) singular sau în benzi, în culori vii. Sub raportul artistic, şervetele şi batistele, poziţionate pe al doilea registru de pe pereţi, polarizau în cel mai înalt grad atenţia. Căci, ele cultivau şiruri de ornamente avimorfe şi fitomorfe, fie separat, fie în combinaţie, cu o policromie adecvată. Dintre ele, şirurile de frunze de viţă de vie şi cocoşei atingeau frecvenţele cele mai dese şi perfecţiunile ireproşabile într-o mulţime de şervete din colecţia noastră. Uneori, printre benzile cu motivele mărite erau înserate altele mai mici, configurând adevărate compoziţii surprinzătoare şi încărcate de simboluri. În decorarea pereţilor, nu lipseau nici batistele „cusute“. Un loc aparte îl ocupau „batistele de nuntă“ pregătite de fete pentru măritiş. Concepute compoziţional, aveau pe toate laturile) executate câte un şir de motive fitomorfe, apoi la colţuri o casetă în care se amintea de scopul confecţionării batistei („suvenire“) şi pe cele patru spaţii dintre casete semnătura „proprietarei“, ca pe acest exemplar: „Mă recomand/ Dommişoara/ Lenuţa/ Nole, an. 1925“. În Mioveni, poziţia batistelor este lineară, la rând cu şervetele, nu etajate, ca în nordul Argeşului.

Apropiate prin dimensiuni, erau feţele de pernă, având cusut un motiv central supradimensionat (animal, pasăre, floare etc.) înconjurat lateral de benzi cu motive reluate. Parţial, cusătura a fost înlocuită - în ultimii treizeci de ani - de broderie, introdusă aici şi în vecinătăţi de talentata brodăreasă Joiţa M. Anghel - Robea (n. 1936). Privit în ansamblu, interiorul tradiţional al locuinţelor din Mioveni se prezenta într-un tot unitar, armonios, policrom.

Îmbunătăţirea relativă a situaţiei materiale a sătenilor din Mioveni, produsă de veniturile din activitatea de pe platforma industrială locală şi din comercializarea propriilor zarzavaturi, ei au reuşit, în perioada postbelică, într-un procent de aproximativ 80%, să-şi reconstruiască casele într-un spirit modern cu 4-6 camere, cu grup sanitar, cu 1-2 balcoane etc. Introduseseră mobilă orăşenească şi creaseră un interior cu un aspect nou, fără prea multe textile tradiţionale, dar cu destule picturi şi tablouri de familie pe pereţi. Casele aveau planuri moderne diversificate, întrucât acum proprietarii locuinţelor se ambiţionaseră ca ele să nu se asemene cu altele.

Însă avântul construcţiilor atât de puternic a fost întrerupt brutal, nociv, de către hotărârea forurilor superioare pentru construirea oraşului actual.

THE INSIDE OF THE TRADITIONAL HOUSES FROM MIOVENI ARGEŞ

Abstract

In this paper the author presents the type of the houses built in the last 200 years and examines the evolution of the ensemble of the component parts of the hoses' inside, such as the lightning system, the furniture, and the textiles.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

ADDENDA

RĂSPUNS LA UN ALT MOD DE A ATACA TRATATUL DE ISTORIA ROMÂNILOR (DE DATA ACEASTA VOL. V) DIN 2003[*]

CONSTANTIN REZACHEVICI [**]

La rubrica *Addenda et corrigenda* din „SMIM“, XXIV (2006), p. 265-266, citesc, sub semnătura lui Ştefan Andreescu, materialul intitulat *Despre un mod de a scrie istoria,* în care nu doar că mi se răstălmăcesc unele spune, dar mi se atribuie ceva ce nu am susţinut şi chiar ce nu am scris în vol. V al tratatului de *Istoria românilor* (sec. XVII), apărut sub egida Academiei Române în 2003. Din capul locului observ că e vorba, în fapt, de încă *un atac împotriva amintitului tratat,* în cazul de faţă vol. V (dacă e vizat secretarul ştiinţific al acestuia, cel ce scrie aceste rânduri, cu atât mai bine), datorat cuiva care nu a dorit să participe la alcătuirea tratatului, dar care după apariţia acestuia a devenit se vede foarte critic, după o reţetă (se analizează un mic aspect, iar concluzia defavorabilă se generalizează la un întreg volum masiv) de-acum bine cunoscută! *Nihil novi sub sole.* Pe scurt, Şt. Andreescu pretinde că aş fi preluat interpretarea pe care a dat-o în 1983 unui *episod* din domnia lui Matei Basarab fără să înregistrez titlul „contribuţiei“ sale la bibliografia finală a capitolului respectiv; material care discută, în fapt, între altele, o mai veche „contribuţie“ *a mea* din 1978! Altfel zis, în 2003 mi-aş fi schimbat, chipurile, părerea din 1978, sub influenţa „operei“ sale. Apoi, în final, într-un limbaj care se vrea oarecum ironic, dar care, cinstit spus, poate fi calificat drept obraznic, autorul amintit afirmă, nici mai mult nici mai puţin, că asta ar reprezenta „doar nişte nevinovate (?!?) furtişaguri! Pe de altă parte, mă întreb: dacă şi restul textelor redactate de C. Rezachevici au fost concepute tot aşa, oare ce

[*] În chip firesc, această replică ar fi trebuit să apară în numărul următor, pe 2007, din „Studii şi Materiale de Istorie Medie“, pentru aceiaşi cititori ai materialului care a prilejuit-o. Numai că Şt. Andreescu, devenit redactor şef (în urma decesului lui Paul Cernovodeanu), chiar de la vol. XXIV (2006), în care şi-a introdus intervenţia respectivă, a refuzat publicarea dreptului meu la replică, ascunzându-se după colegiul de redacţie (dar membrii acestuia pe care i-am întrebat mi-au spus că nu ştiu nimic despre aceasta) şi sub pretextul evident - relatat doar la sesizarea mea de către secretarul de redacţie - că răspunsul meu ar fi, chipurile prea lung. De fapt, a procedat discreţionar, aşa cum făcea şi mai înainte de 1989 (dată după care a devenit cercetător), în calitate de redactor (cu legitimaţie de ziarist) la „Revue Roumaine d'Histoire“. Nu credeam că astfel de practici din perioada comunistă se mai aplică în mediul ştiinţific din 2007, discreditând şi colegiul de redacţie care le aprobă. Dacă se simţea lezat că nu i-am citi mica sa notă (pentru că nu m-am referit la tema acesteia!!!) în bibliografia vol. V al tratatului de *Istoria românilor*, de sub egida Academiei Române, normal şi cavaleresc ar fi fost să publice răspunsul meu şi apoi să poarte o polemică ştiinţifică atât cât ar fi necesar pentru lămurirea cititorilor. Cum nu a procedat astfel, mă văd silit să-mi public dreptul la replică, folosind unele formulări pe măsura celor întrebuinţate de Şt. Andreescu, în altă revistă.

[**] Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, Bucureşti.

temei ştiinţific se mai poate pune pe conţinutul celui de-al V-lea tom al tratatului îngrijit în ansamblu de domnia sa?" Aşadar, aici a vrut mai ales să ajungă Şt. Andreescu. Legându-se fără temei, repet, de unele afirmaţii, care în textul meu ocupă doar **câteva rânduri,** aruncă o pată asupra unui **întreg volum** din tratatul de *Istoria românilor.* Cum la acest al cincilea volum, cel mai întins dintre toate, însumând 1123 pag. + anexe, s-a lucrat din greu, cu preţul multor sacrificii; nu pot lăsa ca munca mea şi a celorlalţi autori să fie atacată de un autor vădit răuvoitor şi complexat, care îmi schimbă o frază… pentru a critica ceea ce a schimbat chiar el (!) şi mai ales confundă „episoadele" la care se referă cu atât aplomb! Ca atare, ştiind că cel ce răspunde unor calomnii e nevoit să consume mai mult spaţiu decât calomniatorul, fac următoarele precizări:

1. Şt. Andreescu se află într-o vădită confuzie, plecând de la o premiză falsă, astfel că întreaga sa „demonstraţie" este greşită. În fapt, intervine hodoronc-tronc acolo unde nu era cazul, astfel încât, grăbit să găsească pete în soare şi să lege cu orice preţ „contribuţia" sa de textul meu, *nu observă că se referă la o altă acţiune decât cea pe care o reconstituisem în 2003!* Pentru a clarifica lucrurile: în 1978 am atras atenţia, după un document din 10 <1646-1657>, asupra unei acţiuni militare anterioare a boierilor Catargii refugiaţi în Moldova şi reveniţi cu oaste de acolo şi cu tătari împotriva lui Matei Basarab, care i-a înfrânt şi alungat. Acest, să-l numesc *„episod al Catargiilor"*, l-am plasat în 1637 (*şi nu mi-am schimbat până astăzi părerea*, din motive asupra cărora stărui mai jos) în legătură cu expediţia lui Vasile Lupu din toamna aceluiaşi an pentru înlocuirea lui Matei Basarab cu Ion, fiul celui dintâi[1]. Alte datări ale *acestui episod* n-au întârziat să apară. În 1982-1983 N. Stoicescu a propus anul 1632[2], uitând că în 1971 optase pentru anul 1636[3], iar Şt. Andreescu s-a decis pentru 1635, chiar în materialul din 1983[4] pe care pretinde că ar fi trebuit să-l citez în bibliografia vol. V al tratatului de *Istoria românilor.* Însă tocmai pentru că datarea acestui episod s-a vădit controversată, o problemă ştiinţifică pe care nu era cazul să o dezbat într-o lucrare de sinteză, **nici nu am mai amintit episodul Catargiilor în tratat** (!), socotind că necesită o discuţie specială (cf. mai jos observaţia nr. 7). Altceva am afirmat la p. 112 a tratatului, unde m-am ocupat de poziţia boierimii muntene faţă de Matei Basarab, aşa că trebuia să menţionez şi atitudinea Catargiilor. Anume că: *„În 1637 Catargii fugiţi în Moldova, în frunte cu Necula vistier, au fost printre cei care l-au îndemnat pe Vasile Lupu ca să-l atace pe Matei Basarab, campanie care a avut loc în octombrie-noiembrie 1637, cu scopul de a-l instaura la Târgovişte pe Ion vodă, fiul domnului din Moldova"*. Unde ar putea vedea aici Şt. Andreescu atacul militar al Catargiilor asupra lui Matei Basarab, pe care el 1-a plasat în 1635, după care, chipurile, folosindu-i „opera", în 2003 l-aş fi plasat şi eu în 1635? E vorba doar de ipoteza foarte plauzibilă a unui *„îndemn"* adresat, între alţii, de Catargii lui Vasile Lupu de a-l ataca

[1] Constantin Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul al XVII-lea, Partea I,* în „SMIM", IX (1978), p. 77-78

[2] Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab (20 septembrie 1632 - 9 aprilie 1654),* Bucureşti 1982, p. 34-35; „SMIM", X (1983), p. 135.

[3] Idem, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV-XVII,* Bucureşti, 1971, p. 147.

[4] Ştefan Andreescu, *Un episod al relaţiilor moldo-muntene din timpul lui Matei Basarab, în* „AIIAI", XX (1983), p. 428-430 la rubrica Miscellanea.

pe Matei Basarab, şi acesta oricum *„în 1637“*, nicidecum la 1635! Atât şi nimic mai mult la p. 112 a tratatului[5]. De altfel, nefiind de acord, repet, nici măcar cu datarea în 1635 a episodului militar în care au fost implicaţi Catargii, ca atare, *de ce ar fi trebuit să citez „contribuţia“ din 1983 a lui Şt. Andreescu, pe care, ca atare, nu am utilizat-o?*

În primăvara 1635 am plasat o *altă acţiune* a lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab care nu e legată de amintitul episod al Catargiilor, aşa cum *îmi atribuie* Şt. Andreescu, Nu eu am „uitat ce am scris la distanţă de numai câteva pagini“, cum afirmă („observă în treacăt“) Şt. Andreescu, ci acesta a citit superficial şi cu idei preconcepute, pe care se străduie ulterior să le argumenteze, textul meu din tratat (2003), din care rezultă foarte clar că mă refer la două *evenimente diferite* ale raporturilor lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, plasate de mine la 1635, respectiv 1637!

2. În legătură cu evenimentul din primăvara 1635, subliniez încă odată pentru a fi bine înţeles, aici nu e vorba de *episodul Catargiilor,* aşa cum îmi pune în seamă Şt. Andreescu, pentru a afirma că în 2003 am replasat acest episod din 1637 în 1635 sub influenţa „contribuţiei“ sale din 1983, ci de o cu totul altă acţiune a lui Vasile Lupu ostilă lui Matei Basarab. Cum Şt. Andreescu nu reproduce textul meu respectiv, mă văd silit să menţionez că într-un alt subcapitol din vol. V al *Istoriei românilor,* cel dedicat politicii externe a lui Matei Basarab, prezentând relaţiile dintre acesta şi Vasile Lupu, încă dinainte de începutul domniei acestuia din urmă, am arătat în trei rânduri, în contexte diferite, că: (I) „... înlocuirea lui Moise Movilă, în primăvara 1634, prin Vasile Lupu, *care din 1635 chiar a încercat să-i ia scaunul lui Matei Basarab,* a compromis înţelegerea cu Moldova“ (p. 121-122); că (II) „Poarta nu cunoştea amploarea planurilor antiotomane ale domnului muntean, *care în 1635, ameninţat de Vasile Lupu, susţinut de turci,* ceruse chiar împăratului Ferdinand al II-lea un contingent de 3.000 de muşchetari şi o seamă de călăreţi unguri…“ (p. 122); în sfârşit, că: (III) „În acest context de rivalităţi şi «amestecături», Vasile Lupu a trecut cel dintâi la acţiune. Chiar la capătul primului an de domnie, în ciuda legăturii de prietenie încheiate cu Matei Basarab în primele luni de domnie, dublate însă de intrigi la paşa de Silistra, el a încercat să-l surprindă, în mai 1635, pe Matei, aflat dincolo de Olt, la curtea sa din Brâncoveni, dar cum acesta, aflând despre concentrarea de trupe moldovene, s-a întors la Bucureşti în iunie, acţiunea militară a lui Vasile Lupu a fost oprită“ (p. 124). Am folosit pentru aceste afirmaţii relatarea lui Miron Costin despre „amestecăturile“ lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab la paşa de Silistra[6], itinerarul lui Matei Basarab din mai-iunie 1635 după documentele sale[7], şi, desigur, lucrările lui Ion Sârbu despre politica externă a lui Matei Basarab[8] şi Vicior Motogna despre epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu[9], care amintesc încercarea de atac a lui Vasile Lupu împotriva lui Matei vodă din mai 1635, toate acestea fiind menţionate în bibliografia capitolului respectiv din tratat (p. 175-180). Acestea sunt mai mult decât suficiente pentru a

[5] Deşi textul de mai sus, care îmi aparţine, apare doar la p. 112, Şt. Andreescu pune trei puncte după acesta, citând şi p. 113, ca şi cum s-ar referi tot la Catargii; în realitate acolo fiind vorba de alţi boieri ai lui Matei Basarab, din Ţara Românească.

[6] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* în *Opere,* ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 112.

[7] *D.R.H.*, B, XXV, Bucureşti, 1985, p. 99-108.

[8] Ion Sârbu, *Relaţiile externe ale lui Matei vodă Basarab 1632-1654 (Cu privire la istoria Orientului European),* Timişoara, 1992, p. 41 şi nota 111, p. 187.

[9] Victor Motogna, *Epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu,* în CI, XIII-XVI (1940), nr. 1-2, p. 473.

documenta într-o *lucrare de sinteză* simplele mele menţiuni (totalizând cele câteva rânduri amintite mai sus) despre încercarea de acţiune militară a lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab din primăvara 1635, de altfel, cunoscută, cum vedem, şi istoriografiei mai vechi.

3. În plus, pentru ce să citez în bibliografia amintită „contribuţia" lui Şt. Andreescu din 1983, de vreme ce aceasta *bate la porţi deschise* în ceea ce priveşte documentarea acţiunii lui Vasile Lupu împotriva domnului muntean în primăvara 1635, motiv pentru care, desigur, nu e citată nici în alte lucrări de sinteză care înregistrează încercarea lui Vasile Lupu de a „acapara" tronul lui Matei Basarab la acea dată[10]. Iar „mica sa demonstraţie" din 1983, cum o numeşte acum Şt. Andreescu, „contribuţia" sa la reconstituirea acestui moment, care constă în atribuirea acţiunii nu lui Vasile Lupu, cum se socotea până atunci, ci Catargiilor, nu numai că nu m-a „convins" în 2003, cum susţine Şt. Andreescu, ca de altfel, nici în 1983 (din păcate nu i-am dat atunci replica), dar am găsit-o întotdeauna chiar ridicolă, ca să nu spun altfel. Aceasta deoarece primul izvor pe care în 1983 Şt. Andreescu îl invocă în sprijinul părerii sale, şi încă după ce i-a făcut mai întâi *„critica internă"* (?!), este, de fapt, cel mai puternic argument documentar **împotriva opiniei sale!** Citez chiar din lucrarea lui Şt. Andreescu din 1983 care reproduce, după Ion Sârbu şi în traducerea lui Victor Motogna, pasajul respectiv din memoriul solului muntean Sima vistier al doilea către Gheorghe Rákóczi I referitor la solia sa şi a marelui sluger Zaharia la principe, de la sfârşitul lui mai 1635 (data stabilită de Şt. Andreescu!): „Primăvara, când domnul nostru [Matei Basarab] ne trimisese la Măria Ta [Gheorghe Rákóczi I] pe mine şi pe slugerul Zaharia, iar Măria sa plecase în plimbare dincolo de Olt, Vasile vodă şi-a adunat în ascuns oaste, ca sa-i răpească tronul, precum bine ştii, căci Măria ta ne-ai spus acest lucru, fiind noi aici. Domnul nostru prinzând de veste, s-a întors repede şi s-a aşezat în scaun. Înţelegând Vasile vodă că planul lui a fost dat de gol, a trimis în solie pe Catargiul pentru împăcare. S-au şi împăcat, dar el a început alte uneltiri şi mai blestemate"[11].

Dar de aici oricine poate vedea, ca să nu spun că e la mintea cocoşului, de vreme ce în mai 1635 Vasile Lupu l-a trimis pe (Necula) „Catargiul" la Matei Basarab, cu care a negociat pacea între cei doi domni, evident că tot în aceiaşi lună nu putuse avea loc acţiunea militară condusă de acelaşi Necula Catargiul împotriva lui Matei vodă, cum afirmă (?!) Şt. Andreescu. Apoi din memoriul lui Sima vistierul rezultă limpede că în mai 1635 acţiunea lui *Vasile Lupu* (nu a Catargiilor!) în Ţara Românească *nu a mai avut loc,* după ce Matei Basarab a prins de veste şi s-a întors la reşedinţa domnească, în timp ce documentul din 10 <1646-1647> arată, dimpotrivă, că expediţia Catargiilor *a avut efectiv loc, „cu sabia şi cu oaste din ţara Moldovei şi cu tătari şi cu atâtea răutăţi aici în ţară",* adică în Ţara Românească, unde Matei Basarab mărturiseşte că *„au căzut sub picioarele domniei mele şi i-am scos domnia mea din ţară cu rea ruşine"*. Ba în actul său Matei vodă dă şi data când a avut loc aceasta: *„în cursul anilor 7145"* (1636-1637)[12].

---

[10] Cf. *Istoria militară a poporului român,* III, Bucureşti, 1987, p. 259 (episodul e documentat după lucrarea lui Victor Motogna, amintită în nota precedentă), iar bibliografia capitolului respectiv nu înregistrează „contribuţia" lui Şt. Andreescu din 1983.
[11] Ştefan Andreescu, *Un episod al relaţiilor moldo-muntene,* p. 428.
[12] *D.R.H.,* B, XXXI, Bucureşti, 2003, p. 14-16.

Aşadar, e vorba de două acţiuni diferite; pregătirea intervenţiei ratate a lui Vasile Lupu, în urma căreia a trimis la Matei Basarab pentru împăcare tocmai pe Necula Catargiul înainte de 24 mai st. v. 1635[13], şi expediţia Catargiilor în Ţara Românească înfrântă de Matei Basarab în 1637, despre care am amintit şi în 1978 şi va fi vorba şi mai jos. De aceea, repet, nefiind de acord cu contopirea celor două episoade sub data celui dintâi de către Şt. Andreescu (care mistifică adevărul închipuindu-şi că i-am preluat această părere, după mine greşită), este clar de ce nu am folosit „contribuţia" sa din 1983, şi nu aveam de ce să o citez în bibliografia capitolului respectiv din tratat.

4. În râvna sa de a ponegri cu orice preţ pe mine ca autor şi volumul V al tratatului de *Istoria românilor,* apărut sub egida Academiei Române, Şt. Andereescu nu se dă în lături de la un procedeu absolut reprobabil: **intervine în reproducerea unui text care îmi aparţine, modificându-i înţelesul, pentru ca să critice pe seama mea tocmai ceea ce a schimbat chiar el.** Ar putea fi o simplă inadvertenţă în cursul transcrierii, dacă paranteza pe care o introduce în textul meu nu i-ar trăda reaua credinţă.

Iată în paralel textul original şi modificarea şireată cu paranteza critică, accentuată chiar printr-un *sic!,* a acestuia:

C. Rezachevici în *Istoria românilor,* V, Bucureşti, 2003, p. 124:	Şt. Andreescu, *Despre un mod de a scrie istoria,* în „SMIM", XXIV (2006), p. 266:
„În acest context de rivalităţi şi «amestecături», Vasile Lupu a trecut cel dintâi la acţiune. Chiar la capătul primului an de domnie, în ciuda legăturii de prietenie încheiate cu Matei Basarab în primele luni de domnie, dublate însă de intrigi la paşa de Silistra, el a încercat să-l surprindă, în mai 1635, pe Matei,…".	„În acest context de rivalităţi şi «amestecături», Vasile Lupu a trecut cel dintâi la acţiune. Chiar la începutul primului an de domnie [*sic!* în realitate la sfârşitul primului an], în ciuda legăturii de prietenie încheiate cu Matei Basarab în primele luni de domnie, dublate însă de intrigi la paşa de Silistra, el a încercat să-l surprindă, în mai 1635, pe Matei,…".

Aşadar, în tratat am plasat corect acţiunea lui Vasile Lupu din mai 1635 la „căpătul", adică sfârşitul, primului an de domnie a acestuia, iar nu la „începutul" primului an, cum îmi atribuie, pentru a îndrepta, chipurile, eroarea mea, Şt. Andreescu. Mărturisesc că în peste 40 de ani de cercetare în domeniul istoriei nu am întâlnit un astfel de procedeu! Aplicând „reţeta" lui Şt. Andreescu ar trebui acum, citându-l, să întreb şi eu: dacă şi „restul textelor" redactate de acesta „au fost concepute tot aşa, oare ce temei ştiinţific se mai poate pune" în general pe afirmaţiile sale?

5. Mai ales în condiţiile de astăzi când există o întinsă literatură istorică parazită şi speculativă, care nu aduce nimic nou, bibliografia capitolelor de sinteză nu poate fi decât esenţială (fără a urmări erudiţia), înregistrând, desigur, şi contribuţiile mărunte atunci când au fost efectiv folosite, ceea ce nu e cazul comunicării, lui Şt. Andreescu, *Un episod al relaţiilor moldo-muntene în timpul lui Matei Basarab,* din

[13] Ştefan Andreescu, *loc. cit.*

„AIIAI“, XX (1983), p. 427-431, a cărei concluzie nu am împărtăşit-o încă de la apariţie şi deci nu avea cum să mă „covingă“ în 2003, cum crede autorul ei. De altfel, Şt. Andreescu pare urmărit de ideea de a fi citat cu orice preţ[14]. În cazul bibliografiei capitolelor din vol. V al tratatului de *Istoria românilor* (sec. XVII) în care m-am implicat ca autor şi secretar ştiinţific, el a fost citat începând cu capitolul II care îmi aparţine (p. 99, 773, 907). Însă Şt. Andreescu este autorul unor lucrări în general de amănunt dintre care doar unele se potrivesc cu tematica veacului XVII, într-o carte totuşi de sinteză, iar autorii vol. V au decis personal dacă şi ce să utilizeze şi să citeze dintre acestea.

În ceea ce mă priveşte, în ultimele patru decenii nimeni nu mi-a reproşat că n-aş fi citat vreo lucrare având o cât de mică legătură cu orice subiect tratat. Dimpotrivă, la fiecare subiect, aducând cu grijă bibliografia la zi, am fost „acuzat“ mai degrabă de exces de informaţie bibliografică. Ca atare, l-am citat şi pe Şt. Andreescu, *atunci când a fost cazul*. De pildă, în *Bibliografia selectivă* a volumului *Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în Evul Mediu,* Bucureşti, 1998 p. 479, am menţionat cinci lucrări ale acestuia, *efectiv utilizate*. Iar în *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324-1881,* I, Bucureşti, 2001, i-am amintit lucrările de nu mai puţin de 41 de ori![15]. În alte cazuri am mers până acolo încât am citat până şi informaţiile orale pe care mi le-au furnizat unii autori[16], ceea ce nu se prea obişnuieşte. Nu am cerut însă nimănui să mă citeze, mai degrabă s-au sesizat alţii când a fost cazul[17], mulţumindu-mă să protestez, şi asta doar în ultimul timp, la unele furturi şi plagiate grosolane din lucrările mele[18].

6. Să vedem însă cum citează uneori Şt. Andreescu lucrările mele. De pildă, în *Restitutio Daciae,* II, Bucureşti 1989, vorbind de Andronic Cantacuzino, se referă la actul locotenentei domneşti „din vara 1600“ de la 26 iunie, despre care la nota 61, p. 29, afirmă: „Act editat de C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nişcovului…*, p. 1156. Autorul îl confundă, însă, cu Andrei Călugărul, un boier ucis de Simion Movilă (Idem, *Poziţia marii boierimi…*, p. 61)“. Este aici o mostră de superficialitate şi de înţepătură răutăcioasă, eronată. Mai întâi că actul locotenentei nu este din „1600“ iunie 26, când oricine are noţiuni elementare despre domnia lui Mihai Viteazul ştie că aceasta era la apogeu, iar Mihai tocmai se intitulase domn al celor trei Ţări Române, şi nici vorbă de locotenenţă domnească. Eu am publicat actul sub anul corect „1601“ (C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nişcovului (august 1601). Contribuţii privind istoria Ţării Româneşti în epoca lui Mihai Viteazul şi activitatea militară a lui Radu Şerban înaintea domniei,* în „Studii“ XXIV (1971), nr. 6, p. 1150-1151, 1156), ceea ce este cu totul altceva. În al doilea rând, de unde scoate Şt. Andreescu că îl „confund“ pe

[14] Cf. discuţia pe această temă cu Cristian Luca din „SMIM“, XXII (2004), p. 275; XXIII (2005), p. 317-319.
[15] Cf. indicele, p. 810.
[16] Traian Ionescu-Nişcov, la C. Rezachevici, *Steagurile româneşti din oastea lui Jan Sobieski în campania pentru eliberarea Vienei (1683), după un nou izvor polon,* în „RdI“, XXXVI (1983), nr. 6, p. 616 nota 72, sau Minai Maxim, la idem, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324-1881,* I, Bucureşti, 2001, p. 319, 334, 355.
[17] Cf. mai nou, „SMIM“, XXIII (2005), p. 368-372; XXIV (2006), p. 312.
[18] Cf. *Note şi comentarii,* pe care le-am adăugat la ed. a II-a a *Istoriei românilor*, vol. V, de N. Iorga, Bucureşti, 1998, p. 393-394, nota 48, p. 397; *Plagiatul din nou în actualitate*, în „SMIM“, XX (2002), p. 417-429 (titlul nereprodus din vina responsabilului de volum).

Andronic vistier cu „Andrei Călugărul“? În studiul meu *Poziţia marii boierimi din Ţara Românească faţă de Mihai Viteazul şi Simion Movilă (noiembrie 1600 - august 1601),* în „Studii“, XXVI (1973), nr. 1 p. 61, vorbeam de cruzimea lui Simion Movilă, care a executat o seamă de boieri, „între care un document din 18 ianuarie 1618 aminteşte pe Andrei Călugărul, cunoscut din alte documente ca fost ban“. Iar în articolul precedent, *Bătălia de la Gura Nişcovului,* p. 1151, nota 51, citez chiar părerile lui I. Ionaşcu şi D. Gh. Ionescu despre identificarea sau nu a lui Andronic vistier cu Andronic Cantacuzino. Unde vede aici Şt. Andreescu o fantezistă confuzie a lui Andronic vistier cu un anume „Andrei Călugărul“? Pur şi simplu îmi atribuie ceva la care nici nu m-am gândit, inventează ceva pentru a critica ceea ce a inventat el însuşi!

Dar superficialitatea de care dă dovadă Şt. Andreescu în citarea lucrării mele (*Bătălia de la Gura Nişcovului*), în care am publicat documentul amintit din 26 iunie 1601, apare şi în vol. III din *Restitutio Daciae,* Bucureşti, 1997, p. 34, nota 78, în care *nici nu menţionează titlul articolului meu,* aceasta sunând ca atare: „Act editat de C. Rezachevici, în «Revista de istorie», tom. 24 (1971), nr. 6, p. 1156 (cu o reproducere foto în afară de text)“. Care reproducere nu este a documentului din 1601, cum se înţelege din context, ci a celui emis de Matei Basarab la 3 februarie 1645, ce menţionează bătălia de la Gura Nişcovului!

Încă şi mai răuvoitor şi lipsit de temei este felul în care Şt. Andreescu citează în *Restitutio Daciae,* II p. 13 şi nota 49, p. 27, studiul meu despre *Poziţia marii boierimi.* În text nu este de acord cu părerea lui Dan Zamfirescu din 1967 despre trădarea marilor dregători ai lui Mihai Viteazul, trecuţi de partea lui Simion Movilă, iar nota de trimitere bibliografică e formulată astfel: „Dan Zamfirescu, *Studii şi articole de literatură română veche,* Bucureşti, 1967, p. 288; punct de vedere însuşit - fără a-l cita pe Zamfirescu - de Constantin Rezachevici, *Poziţia marii boierimi din Ţara Românească faţă de Mihai Viteazul şi Simion Movilă* (*noiembrie 1600 - august 1601*), în «Studii» - Revistă de istorie, t. 26 (1973), nr. 1, p. 52-57“. Însă căutând pagina respectivă din cartea lui Dan Zamfirescu, surpriză, aceasta nu are decât 236 de pagini! Stăruind totuşi să caut, ceea ce un cititor obişnuit nu ar face, am aflat la p. 228 că Dan Zamfirescu motiva politic lipsa din cronica lui Mihai Viteazul (cuprinsă în cea a ţării) a ultimului an din domnia acestuia, prin faptul ca intervalul „priveşte *exact* epoca în care *toţi* boierii lui Mihai, inclusiv Buzeştii, îl trădaseră trecând de partea lui Simion Movilă“ (sublinierile lui D.Z.) Numai că eu nu am vorbit niciodată de trădarea *tuturor* boierilor faţă de Mihai Viteazul în 1600-1601. Şt. Andreescu ştie foarte bine că nu am susţinut aceasta, de vreme ce a citat studiile mele despre *Bătălia de la Gura Nişcovului* şi *Poziţia marii boierimi* (p. 52-62), la care se adaugă şi alte articole referitoare la pribegia şi împrejurările morţii lui Mihai Viteazul, apărute înaintea notei sale[19], în care am arătat limpede care boieri l-au însoţit pe Mihai Viteazul[20] şi care au rămas în Ţara

[19] Cf. Constantin Rezachevici, *Mihai Viteazul - de la Praga la Guruslău,* în vol. *Mihai Viteazul şi Sălajul - Guruslău 375 -* Zalău, 1977, p. 139; idem, *Tabăra de lângă Turda (pe Câmpia Turdei) şi sfârşitul lui Mihai Viteazul,* în *ibidem,* p. 455; idem, *Cine a adus la Târgovişte capul lui Mihai Viteazul?,* în MI, III (1969), nr. 6, p. 58-61; idem, *Glorioasa pribegie a lui Mihai Viteazul,* în MI, VI (1972), nr. 3 p. 58-59; idem, *Ultimele zile,* în MI, X (1976) nr. 8 p. 21.

[20] În *Restitutio Daciae,* II, p. 27, nota 48, Şt. Andreescu menţionează pe Mihalcea banul şi alţi boieri care l-au însoţit pe Mihai Viteazul la Viena şi Praga, deşi despre însoţitorii acestuia am scris încă din 1969 (C.

Românească, sub tot felul de motive (cele ale Buzeştilor sau Udrea Băleanu fiind consemnate în mărturii incontestabile)[21], trecând, pentru un timp sau nu, de partea lui Simion Movilă, în vreme ce „hiclenii“ (trădătorii) incontestabili ai lui Mihai fugiseră încă de câţiva ani buni în Moldova, aşadar, o situaţie foarte complexă[22], care nu se potriveşte cu afirmaţia atât de categorică, susţinută, am văzut în ce context, de Dan Zamfirescu. Şi totuşi Şt. Andreescu îmi reproşează că nu l-am citat pe acesta, deşi sumarul punct de vedere al lui Dan Zamfirescu, pe care chiar şi acesta îl propunea ca o „ipoteză de lucru“, nu se potrivea deloc cu afirmaţiile mele şi nu aveam de ce să-l preiau şi să-l citez. În plus, Şt. Andreescu dezinformează, cu sau fără voie (dacă e o greşeală de tipar necorectată) cititorii care ar fi avut curiozitatea să vadă ce spune Dan Zamfirescu la… inexistenta pagină 288!

Interesant este că tocmai Şt. Andreescu este cel care reia afirmaţia, fără nicio bază documentară despre „închinarea“ unor mari boieri şi căpitani ai lui Mihai faţă de Simion Movilă, „în temeiul unei înţelegeri cu autenticul lor stăpân, plecat după ajutoare la împăratul Rudolf II“[23], după ultimul ei susţinător, Manole Neagoe, a cărei lucrare din 1976 este, în orice caz, mult anterioară „contribuţiei“ sale, fără să sufle niciun cuvânt despre părerea acestuia[24] sau a altor predecesori! Realizez astfel încă odată cât adevăr cuprinde vechea zicală populară „*Cine spune ăla e!*“.

7. În sfârşit, revenind la datarea „episodului Catargiilor“ împotriva lui Matei Basarab, menţionat în documentul acestuia din urmă din 10 <1646-1647>, să vedem de ce, ipotetic, continui să îl datez tot în legătură cu expediţia lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab din toamna 1637:

- Pentru că însuşi Matei Basarab îl plasează „*în cursul anilor 7145*“, adică 1636-1637[25], şi e greu de crezut că Matei vodă, implicat în acest conflict, s-ar fi putut înşela la nici un deceniu de la eveniment, într-un document oficial de cancelarie.
- De altfel, tot la anul 1637, dar înainte de 20 februarie, trimite şi un alt document de danie pentru acelaşi beneficiar, în care Matei Basarab se referă tot la atacul Catargiilor, arătând că acesta a avut loc „*acum*“ („*Dar când au fost acum tot s-au sculat ei Catargieştii cu vrăjmaşii domnii mele…*“)[26].
- Evident, în lumina celor două documente de mai sus, atacul Catargiilor a avut loc înainte de 20 februarie 1637, şi este plasat mai aproape de campania lui Vasile Lupu din toamna aceluiaşi an, oprită de intervenţia Porţii, înainte de a se ajunge la o bătălie între cei doi domni[27], decât de încercarea de campanie nefinalizată a domnului

Rezachevici, *Cine a adus la Târgovişte capul lui Mihai Viteazul?*, p. 58; cf. şi idem, *Poziţia marii boierimi,* p. 56, şi celelalte articole de la nota precedentă.

[21] Constantin Rezachevici, *Poziţia marii boierimi,* p. 54-56. Pentru istoriografia problemei, p. 52, nota 20.

[22] Idem, *L'attitude des boyards valaques envers Michel le Brave et Simion Movilă en 1600-1601: nouvelles donnees concernant les boyards Rudeanu*, în „RRH“, XXXII (1993), nr. 3-4, p. 247-252.

[23] Ştefan Andreescu, *Restitutio Daciae,* II, Bucureşti, 1989, p. 13.

[24] Manole Neagoe, *Mihai Viteazul,* Craiova, 1976, p. 258: „În istoriografia noastră, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, N. Iorga, C. C. Giurescu, I. Ionaşcu, Al. Lapedatu şi atâţia alţii au susţinut ideea că Mihai a păstrat legătura cu boierii rămaşi în ţară şi a fost de acord cu o mascată colaborare a acestora cu Simion Movilă. Bunul simţ, logica şi faptele pledează în acest sens“.

[25] *D.R.H.*,B,XXXI. p. 14-16.

[26] Ştefan Andreescu, *Un episod*, p. 429, rezumatul unui act din 20 februarie 1637 pus la dispoziţie de Paul Cernovodeanu.

[27] Constantin Rezachevici, în *Istoria românilor,* V, p. 115.

Moldovei din primăvara 1635. De aceea am legat episodul Catargiilor de campania lui Vasile Lupu din 1637. Pentru cine cunoaşte sub aspect militar acest gen de acţiuni caracteristice pentru veacul XVII, de tipul confruntărilor dintre Radu Şerban şi Moise Secuiul sau Matei Basarab şi Vasile Lupu, nu e o surpriză trimiterea unor corpuri de oaste asupra inamicului din ţara vecină, cu multe luni înainte de desfăşurarea campaniei domneşti, aşa cum a fost şi cel condus de Necula Catargiu („*Catargieştii*"), care a fost înfrânt de Matei Basarab. Vasile Lupu a acţionat abia în octombrie-noiembrie 1637, de aceea nici nu e amintit în actele lui Matei Basarab referitoare la acţiunea Catargiilor, din 1637 şi 1646-1647, ultimul redactat în plină epocă de pace între cei doi domni. Catargii, refugiaţi în Moldova, nu au acţionat de capul lor. Nu există mişcări antidomneşti ale boierilor fără ca în spatele lor să nu se afle un pretendent ridicat din rândul sau din afara lor. La 1637 pretendentul era Ion, fiul lui Vasile Lupu, tatăl sprijinind întreaga acţiune, tot aşa cum la 1618 marea răscoală condusă de Lupu Mehedinţeanu împotriva lui Alexandru Iliaş urmărea readucerea în scaun a lui Radu Şerban[28] etc. Cât despre tătari, aceştia nu acţionau unitar şi nici Poarta nu-i putea struni întotdeauna[29], astfel că participarea lor în corpul de oaste moldo-tătară condus de Necula Catargiu, n-ar trebui să mire pe nimeni.

În lumina celor de mai sus, observ că procedeul lui St. Andreescu de a-mi atribui cu rea intenţie, dar şi cu o neaşteptată superficialitate, ceea ce *nu am susţinut*, modificându-mi într-un caz chiar textul, *pentru a critica ceea ce el însuşi mi-a atribuit*, este cu totul blamabil. Nu m-a „convins" în 2003 plasarea de către Şt. Andreescu, în 1983, a acţiunii „Catargiilor" împotriva lui Matei Basarab în cadrul încercării de expediţie a lui Vasile Lupu asupra Ţării Româneşti din primăvara 1635, aceasta din urmă binecunoscută istoriografiei româneşti, ba dimpotrivă, mi-a întărit părerea pe care am exprimat-o încă din 1978 că acest episod se leagă de pregătirea campaniei domnului Moldovei din 1637, aşa că în tratatul din 2003 nu i-am preluat ideea din 1983 fără să-i citez „opera" la bibliografia capitolului respectiv. Nici nu aveam cum, de vreme ce acţiunea Catargiilor menţionată în documentul din 1646-1647 nu am amintit-o în vol. V al tratatului de *Istoria românilor*!

Ca atare, nota lui Şt. Andreescu e, în realitate, fără obiect, menită printr-o nepermisă generalizare să atace întreg volumul V al tratatului de *Istoria românilor*, pornind de la o singură afirmaţie. „*Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose*". spune un proverb francez. Iar Şt. Andreescu nu e la prima încercare de a-mi atribui şi critica lucruri pe care nu le-am spus. Greşeala mea este că, în general, nu doar în cazul lui Şt. Andreescu, am aplicat prea multă vreme vorba lui Puşkin: „*Lauda şi bârfa priveşte-le cu indiferenţă şi nu-l contrazice pe prost*", astfel că nu am răspuns la vreme acuzaţiilor nefondate, care, de-a lungul timpului au fost însă destul de puţine. De acum însă voi răspunde prompt şi documentat, aşa cum merită, oricăror critici nefondate la adresa mea sau a tratatului de *Istoria românilor*, V, apărut sub egida Academiei Române, din partea oricui ar veni.

---

[28] Idem, *Fenomene de criză social-politică în Ţara Românească în veacul XVII*, I, p. 37-70.

[29] Chiar la începutul lui 1637 Poarta urmarea să-l înlocuiască pe hanul din Crimeea pentru a putea porni netulburată campania asupra Iranului (Ion Sârbu, *Relaţiile externe ale lui Matei vodă Basarab*, p. 58).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XVI**, 2007

RECENZIE

Neagu Djuvara, *Thocomerius - Negru Vodă. Un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti.* Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinainte de „descălecătoare” şi până la aşezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeş. Noi interpretări. Humanitas, Bucureşti, 2007, 231 p.

NICOLAE CONSTANTINESCU[*]

Există în istoriografia românească probleme controversate (stare nu chiar singulară în acest colţ al Europei, unde ghemul desfăşurărilor şi al faptelor petrecute cândva prezintă faţete încă obscure), acestea mai cu seamă încurajând opinii, ipoteze şi chiar curente istoriografice, prezentate adesea ca unice temeiuri ale discernerii trecutului nostru istoric. Altminteri, cum releva atât de pregnant N. Iorga, nu rareori se întâmplă ca un crâmpei informaţional, aparent neînsemnat, să aibă menirea de a răsturna cele mai cutezătoare eşafodaje în materie de interpretare istorică - şi poate tocmai în această privinţă e de amintit ce rol a avut, abia din 1920 încoace, descoperirea grafitului din Biserica Domnească a Argeşului, cu data morţii lui Basarab I , la leat „6860”/1351-52 (în lucrarea de care mă ocup aici, evident greşit: leat 6996!); reper cronologic care a schimbat radical tot ceea ce privea până atunci istoria Principatului muntean. Asupra începuturilor acestuia stăruie lucrarea, atât de incitantă prin ramificaţiile înfăţişate încă prin titlu, datorată dlui N. Djuvara. Să stărui la rându-mi începând chiar cu însuşi autorul.

D-sa, un respectabil nonagenar, se prezintă printr-un succint CV pe coperta ultimă, dar aici voi prelua deocamdată tot din propriile mărturii, publicate anterior, din care reies mai conturat tribulaţiile fostului licenţiat în litere – un sorbonard (1937) cu doctorat în drept (1940) - ajuns în diplomaţie şi decident încă din 1944 să ia calea exilului, în Apus, iar după 1961, timp de 23 de ani, ajuns în plin continent african, consilier prezidenţial în Niger! Un exil deloc aurit, mai ales că autorul se hotărăşte să se înscrie la aceeaşi Sorbonă pentru a obţine doctoratul de stat (sau docenţa noastră de odinioară), muncind din greu şi discontinuu la teza de filosofie a istoriei, definitivată în 1970 şi prezentată cunoscutului sociolog Raymond Aron, susţinută apoi în faţa unui juriu (1972) şi tipărită abia în 1975 /în treacăt fie spus, în afară de R. Aron, care, în vederea publicării, „îmi făgăduise că-mi va da o mână de ajutor, dar nu s-a ţinut de cuvânt”, cum notează N. Dj. – nici unul dintre membrii juriului nu figurează în acel *Dictionnaire des idées contemporaines*, sous la direction de Michel Mourre, Éditions

---

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

universitaires, Paris,1966/. „Îmi pusesem speranţe nebuneşti în acea împlinire – mai notează memorialistul nostru – şi vedeam acum că e o nimica toată, o fiţuică care (sic!) nu mă ducea nicăieri. La 50 de ani trecuţi, fără nici o carte publicată, izolat în acel pustiu african, orizontul îmi părea închis în toate părţile”. Era, putem zice, un nimeni în 1975, drept care N. Dj. continuă: „Eram descurajat, deprimat… Hotărâsem, de mult, ca după isprăvirea tezei de filozofie a istoriei, să mă apuc de istorie românească /…/ Îi destăinuisem lui Dupront (membru al juriului amintit, n. N.C.) proiectul – visul meu de a scrie despre procesul de occidentalizare a românilor *la cumpăna secolelor XVIII şi XIX* (subl. N.C.) /…/ Lecturile mele în domeniul istoriei noastre rămăseseră deci sporadice, răzleţe, dar ideea centrală, planul cărţii crescuseră încet în mintea mea, se plămădiseră pe nesimţite. Acum că isprăvisem teza, apoi o prezentasem la Sorbona, firesc era să mă înham cu nădejde la acest nou – şi totuşi vechi – proiect. Dar starea de deprimare în care mă aflam, chiar că nu-mi dădea aripi”, cf. N. Djuvara, *Amintiri din pribegie (1948-1990),* Albatros, Buc. 2002, p. 252, 357-58. Schimbarea salvatoare s-a ivit odată cu evenimentele din decembrie 1989, când îndelung-exilatul revine în ţară.

Într-adevăr, cum se zice pe malurile Senei, „l’appétit vient en mangeant, mais la soif s’en va en bouvant”: dl N. Djuvara devine dintr-odată nu doar filosof al istoriei, ci pur şi simplu istoric plurivalent. „Fiţuica” din 1975 e tradusă în româneşte (patru ediţii!, alte lucrări – despre Mircea cel Bătrân şi turcii, despre Vlad Ţepeş şi altele, inclusiv o istorie destinată tinerilor, toate acestea în zeci de ediţii!). O istorie „în spirit polemic” ne-a fost prezentată pe postul public de televiziune (prilej pentru N. Dj. să ajungă şi la Biserica Domnească din Curtea de Argeş - şi acolo, pe treptele de la intrare aşezat, să peroreze folosind cunoscutul clişeu desuet „Talabă-Toxabă - Basarabă”, prefaţând de pe atunci lucrarea de care mă ocup aici). În scurt, autorul nostru, ajuns în optica unora un nou dascăl al naţiunii – oricum, mai mare decât N. Iorga, a ştiut alături de mulţi alţii, inclusiv de pe tărâm academic! (deşi pentru N. Dj. cercetarea academică şi îndeosebi Instituţia însăşi sunt pur şi simplu *nomina odiosa,* de aceea şi evocate cu o ură viscerală,inclusiv casa editorială de profil, menţionată constant ca fiind „a R.S.R.”) să profite din plin în anii ’90 şi următori, când, sub pretextul reînnoirilor critice şi de regulă de pe poziţii neo-elitiste organizate în diverse ONG-uri (uneori şi cu afişări de *evghenie recentă*) se spulberau „mituri”, apăreau sumedenie de manuale „alternative”, se vânau oameni şi cărţi… Ecoul acestor stări de lucruri respiră din lucrarea recentă a dlui N. Djuvara, pe alocuri chiar la fiecare rând. Să vedem mai îndeaproape demersul său, ferindu-mă (deşi omeneşte îmi pare imposibil) să nu cad în mrejele pamfletului.

Subliniez de la început un fapt semnificativ, că autorul comite deliberat un fel de *pia fraus* sau fals aievea în plan istoriografic: coperta I ne înfăţişează binecunoscutul chip ctitoricesc din Biserica Domnească argeşeană, respectiv din scena *Deesis* pictată în luneta de deasupra intrării în naos; personaj asupra căruia, ca identitate, s-au pronunţat destui dintre cei avizaţi, mai ales după restaurările din anii 1911-20 (personal, cum am afirmat în repetate rânduri, îl văd acolo pe ctitorul principal, Vladislav I-Vlaicu Vodă). Dar dl Djuvara e părtaş cu ilustratorul de carte (menţionat la p. 4) de vreme ce pe amintita copertă se asociază reprezentarea picturală cu numele lui Thocomerius voivod (sic; de prisos îndemnul autorului de a respinge grafiile *voievod* sau *voevod*, atestate de majoritatea izvoarelor); anacronism în regulă, căci personajul princiar din *Deesis* poartă coroană cu flori de crin – de inspiraţie angevină neîndoielnic (Carol Robert preia tronul ungar abia în 1308), pe când Thocomerius al dlui Djuvara a

vieţuit mai ales pe vremea dinastiei arpadiene şi în plus – reper informaţional pe care venerabilul autor îl ignoră în mod strigător la cer, prin ceea ce se cheamă *discriminare prin omisiune* - sub locaşul păstrat astăzi se afla celălalt, mai vechi, din pragul veacului al XIII-lea (ignorat de V. Drăghiceanu dar intuit în chip remarcabil de regretatul A. Sacerdoţeanu şi cercetat/pus în valoare de subsemnatul)…

Spiritul înalt este înzestrat cu gust - scria G. Ibrăileanu despre statura şi rolul lui T. Maiorescu în cultura română - simţul ridicolului reprezentând alesătura gustului; iar faţeta cea mai ordinară a ridicolului fiind lipsa de măsură (*hybris*, sub pedeapsa zeilor în tragedia greacă…), aşadar lipsa discernământului. Se poate afirma în linişte că acest opuscul urzit de dl Djuvara, cu tot sprijinul masiv al celor invocaţi de d-sa (dar pe care îi mai şi recuză din când în când) se remarcă tocmai prin lipsa măsurii, ceea ce reiese limpede din economia lucrării în ansamblu, din sumarul prezentat şi îndeosebi din *tezismul înfăţişat,* punctual, în Introducere (p. 8-25),dezvoltat în cap. III (p. 55 şi urm.), presărat apoi pe parcurs (pe alocuri în mod obsesiv), autorul reluând - repet: fără discernământ - opinii exprimate în diverse straturi crono-istoriografice, unele interesate din alte raţiuni decât cele de ordin ştiinţific (cele provenind din istoriografia maghiară fiind peremptorii - şi e semnificativ că N. Dj. nu a auzit de un savant medievist de talia lui Gy. Görffy…); opinii care (nu toate!) absolutizează în plan istoric rolul pe care l-au avut cumanii, ca prezenţă reală în spaţiul medieval timpuriu românesc, respectiv prin aşa-numita „simbioză” cu elementul autohton. Ridicolul situaţiei (respectiv al textelor în cauză) constă în aceea că autorul, darnic în epitete şi reproşuri („aberaţii”,obsesia „continuităţii” /ghilimelele autorului/, „îi dă înainte” ş.a.), fără cunoştinţe în materie de limbi turanice (ca şi noi, de altfel) se încumetă în „analize” şi divagaţii de ordin geo-istoric/toponimie, antroponimie, „lieux-dits” cum îi place dlui Djuvara să amintească, întemeiat pe spusa altora – dar evident fără nici o legătură cu problema-Thocomerius, respectiv cu pretinsa origine cumană a acestuia. În scurt, aproape tot ceea ce încearcă să aducă în discuţie autorul s-a spus şi exprimat prin scris în istoriografie, astfel încât, chiar dacă dl. Djuvara procedează la modul *da, dar…*, în ansamblu, lucrarea d-sale este un fel de *puzzle*, adică un soi de talmeş-balmeş conţinând *ad libitum* un straniu şi incoerent amestec de fapte, constatări şi opinii, referinţe bibliografice, teme şi probleme etc. toate par aşezate cu furca şi „rezolvate” ad-hoc, cu varii interogaţii retorice şi dubii de circumstanţă… Din păcate şi cu voite omisiuni (lipsesc nume prestigioase de autori: Dinu C. Gurescu, R. Theodorescu, Şt. Pascu, V. Spinei ş.a.) dar mai ales, cum voi arăta imediat, cu o *condamnabilă lipsă de probitate ştiinţifică* (pe care doar cititorul neavizat nu o distinge…). Inevitabil, şi selectiv, sunt nevoit să intru în detalii.

Marşând pe pista turanică, dar mai ales pe considerentul că voievodul de neam cuman, a descălecat în finalul veacului XIII din Făgăraş, autorul nostru crede indubitabilă concluzia: nici vorbă de antroponimul de origine slavă *Tihomir* (redat Thocomerius, resp. la genitiv, în doc. lat. din 1332, cum voi preciza la rându-mi ceva mai departe şi cum, altminteri, deslușesc *in extenso* în articolul prezentat anume - v. în acest volum, *supra*, p. 1-24). „Când au luat cunoştinţă de acest document, toţi istoricii noştri - punctează cu ironie N. Dj. - l-au tradus îndată prin numele slavo-român Tihomir, întâlnit în numeroase documente de epocă. Patrioţii noştri răsuflau uşuraţi: dacă tatăl lui Basarabă purta un prenume slavo-român, sigur că el era de origine română şi doar întâmplător purta un nume împrumutat de la cumanii conlocuitori

(copilul unor cnezi sau voivozi slavo-români, creştini de veacuri, să-şi fi botezat copilul cu acest nume păgân?!). A trecut aproape o jumătate de veac de când marele nostru orientalist Aurel Decei şi, înaintea lui, şi Laszlo Rasonyi au semnalat că Thocomer aduce mai mult cu numele cuman Thoctomer, de la Toq-tamir sau Toq-timur „fier călit”. Iar forma Thocomerius sugerează mai curând varianta Thoctomieră sau Thoctomierŭ /…/, întâlnită la un prinţ din Cumania Albă, citat într-o cronică rusească. *Tatăl lui Basarabă Întemeietorul s-a numit Thoctomierŭ* şi putem presupune că *ie* este aici o diftongare rusească şi că la noi era Thoctomeru”. Şi îndată: „Cu toată elucidarea lui Decei, istoricii noştri, de zeci de ani, i-au dat înainte cu Tihomir (cel mult, unii - Maria Holban, Sergiu Iosipescu - au mai sugerat şi alte variante posibile, tot slavo-române, ca Tugomir sau Tatomir) şi în toate tratatele şi manualele noastre de istorie, chiar cele mai recente, găsim în continuare, ca fondator al dinastiei noastre, pe Tihomir. O atare perseverenţă era vrednică de o cauză mai bună. Gândul că prima noastră dinastie naţională ar fi putut fi de origine cumană înfiorează mai departe” etc. etc. (p. 110 şi urm., fiind vorba de cap. V, intitulat *Thocomer-Negru Vodă şi data probabilă a „descălecătoarei”*, reieşind că în demersul pe care şi l-a asumat N. Dj. d-sa a avut nevoie de peste o sută de pagini spre a intra în problema-cheie titrată în capul lucrării). Să mai notăm că autorul de azi ocoleşte faptul că orientalistul Aurel Decei a spulberat din istoriografie invenţia Bezaram-ban - Ilaut (cu variante, inspirate din scrierea lui Rashid-od Din), fiind vorba de castelanul de Sandomir, Brzesk, din Ţara Liovului… Altminteri, în materie de năvala tătarilor din 1241 cititorul poate renunţa la cap. I din lucrarea lui N. Dj (p 27 şi urm.), îndemnându-l să prefere demersul de înaltă ţinută al lui Victor Spinei (*Ist. Rom.*, III Genezele româneşti, Ed. Encicl., 2001; spre a nu reveni, menţionez că tot aici, la rându-mi, ofer o interpretare mai judicioasă a Diplomei ioaniţilor - 2 iun. 1247, decât încearcă, precar dar stufos în exprimare, dl Djuvara).

Numai că N. Dj. dovedeşte şi alte, chiar mai serioase lacune în plan informaţional – mai mult, trece intenţionat, vădind carenţe metodologice, peste faptul că în materie de nume personal precum *Tugomir/Thocomer* s-au exprimat istoricii noştri vechi – un Al. D. Xenopol, de pildă (menţionat de Dj. doar ca fiind de origine etnică străină, un „xenos” ce ascundea originea sa irlandeză…!, cf. p. 144), care în *Istoria* sa menţionează nu numai faptul că „Basarab care domnea în Muntenia în 1332 este dat într-o diplomă din acest an a regelui Carol Robert napolitanul ca fiul lui *Tugomir* (Thocomer)”, ci şi pe acela (deloc întâmplător, desigur) că prioritatea celui care a folosit mai întâi documentul respectiv aparţine lui B. P. Hasdeu – cf. Xenopol, II, ed. a III-a (I. Vlădescu), resp. ed. N. Stoicescu - Maria Simionescu, Ed. Şt. şi Encicl., Buc. 1986, p. 243; Hasdeu, Ist. critică…, I (1875) / resp. ed. Gr. Brâncuş, Minerva, Buc. 1984, p. 189; mai târziu, în 1899: „eu cel întâi am constatat numele tatălui lui Alexandru Basarab (*sic*; astfel considerau istorici vechi, n. N. C.), menţionat într-o diplomă din 1332…”, v. *Etymologicum*… IV, p. CLXX, citat ap. Xenopol, l.c./. Şi lui Dimitre Onciul i s-a părut că Thocomer(ius) din 1332 „aduce mai mult” cu Tugomir (în scrierile sale – *passim*), aici, spre exemplificare (în context fiind vorba de circumstanţele războiului din 1330, tratat într-o manieră mai mult decât discutabilă de senescentul autor de astăzi, v, cap. VI, p. 155 şi urm.) meritând a fi reproduse idei exprimate în text, precum şi în primele rânduri dintr-o notă de subsol şi unde savantul medievist aproape că îşi expune substanţa opiniilor. Astfel, scria Onciul, în 1301-1308, timpul interegnului ungar, „când trebuie să punem achiziţiile voievodului român în

confiniile regatului, încă nu domnea Basarab /…./. În acelaşi timp, tatăl lui Basarab, numit într-un document unguresc din 1332 „Thocomer", probabil şi predecesor în domnie, era pe atunci încă în amintire la curtea lui Carol Robert, poate în urma relaţiilor ce le va fi avut cu acesta după 1308, când voievodul transilvan, aliatul voievodului român, refuza până la 1310 să recunoască pe noul rege. Din aceste elemente de tradiţie şi de date istorice pare să rezulte că confiniile regatului cele revendicate în 1330 au fost ocupate de predecesorul lui Basarab, probabil tatăl său Thocomer". Iar mai departe – atenţie!: „Tradiţia cronicilor noastre înfăţişează «descălecatul» acestui Negru Vodă ca purces din Amlaş şi Făgăraş la Câmpulung, apoi la Argeş, unde el „şi-au pus scaunul de domnie". *În realitate, descălecatul atribuit predecesorului lui Basarab n-a putut să fie decât invers*: de la Argeş, capitala principatului, la Câmpulung (mai înainte sub stăpânire ungurească / mai degrabă săsească, n. N.C./), apoi la Făgăraş şi Amlaş, în ţara vlahilor din Transilvania /…/. *Această vagă amintire despre vechiul descălecat de peste munţi, păstrată în tradiţia întemeierii, s-a contopit apoi cu tradiţia despre faptul posterior al unirii părţilor de peste munţi cu nou înfiinţatul principat al Ţării Româneşti" /subl. N.C./.* – vezi, D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrân şi posesiunile lui* /1901-1903/, în Scrieri istorice, II, ed. A. Sacerdoţeanu, Buc. 1968, p. 102-103 (cu n. 178, opiniile lui Gr. G. Tocilescu din 1886 şi A. D. Xenopol din 1889, spre a împăca tradiţia cu istoria admit că Tugomir /Thocomer/ a luat în domnie numele de Radul Negru, şi-i atribuie „descălecatul din Amlaş şi Făgăraş. Această părere, sprijinită pe tradiţia cîmpulungeană, trebuie modificată în înţelesul arătat…"). Asemenea opinii, analizate cum trebuie, i-ar fi prins mai bine preopinentului nostru, care se străduie în van să mai discute – şi cum anume! - despre *Letopiseţul cantacuzinesc* şi explicaţia ciudăţeniilor din el, resp. în cap. IV, p. 83 şi urm…

/Adaos informaţional ignorat de N. Dj: *Tih*/din sl. „tih" - liniştit sau „tihy" - tăcut regăsit în „6. Tihomir zis şi Tugomir Wd., tatăl lui Basarab I (= *Tocomer* în doc. lat. ungare)", cf. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Ed. Academiei, 1963, p. 389). Mai nou, o exemplificare grăitoare din spaţiul moldovean: „seliştea lui *Tigomir* pe Bucovăţ" - menţiune în hotarnica pentru Oană vornic din 1420 (moşii ajunse curând în stăpânirea vechii m-ri Căpriana, de care m-am ocupat în 1996), v. Al. Gonţa, *DIR*, A, Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane, Ed. Academiei, 1995 /curavit I. Caproşu/, p. 665, s.v. *Tigomir* /.

În scurt, în onomastica medievală, inclusiv în Transilvania, în „ţările" sale au intervenit, inevitabil, la nivelul clasei stăpânitoare feudale (dar şi în popor) nume personale şi patronime împrumutate, de origine slavă, cumană, apoi şi maghiară etc., care nu dezvăluie neapărat că ele ascund şi etnicul respectiv, dovadă că Basarab, de origine „cumană" în viziunea lui N. Dj. (şi a istoriografiei maghiare, în general – cum reiese şi din ultimul *Magyar Nagylexikon* în 19 volume, unde, de pildă despre satul *Basarabasa* din Ţara Zarandului, menţionat în 1437-39 /v. Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, 216, 317/, se afirmă că fusese „întemeiat de cumani" - inf. în presă de V. Lechinţan, de la Arhivele Naţionale-Cluj, 8. III. 2008), era ştiut drept „olacus" în cancelaria angevină, cf. doc. din 26. XI. 1332).

Despre acest document m-am ocupat cu ani în urmă, semnalând faptul că menţionarea numelui lui Thocomerius alias Tugomir/ Tihomir se datorează absolut hazardului istoric: un dregător regal, judele Curţii lui Carol Robert, adresează împreună

cu fratele său rugămintea, ca regele să reunească cinci *litterae patentes* (emise între 22 iunie şi 17 august 1332, privind moşii şi dependinţe din Austria şi în care, evident, nici vorbă de războiul purtat de rege, de Basarab I şi de tatăl său!) în una privilegială (*litterae privilegiales*) - ceea regele concede, menţiunile atât de importante pentru istoria noastră aflându-se în redactarea propriu-zisă a actului privilegial, deci după transcrirea (= *transumptum*) celor cinci patente – v. reproducerea foto ca anexă la articolul subsemnatului, *supra*, fig. 1-2 (cf. *DRH*, D-I, nr. 25, p. 49-52, act publicat de G. Fejér, *Codex*…, VIII/3, 1832, 623-27). În lucrarea sa, dl Djuvara se dovedeşte absolut aerian, de vreme ce scrie: „Numele tatălui lui Basarab ne este cunoscut printr-un singur document: la 26 noiembrie 1332, regele Carol Robert îi dăruia o moşie lui Laurenţiu, etc.” (p. 111-112)! Cinci erau moşiile, în locuri diferite şi nu era vorba atunci, în toamna lui 1332, decât de un suveran *act de reconfirmare* din partea regelui, aspect scăpat din vedere juristului nostru de azi. Dacă judele amintit nu ar fi insistat cu demersul său pe lângă rege – nici astăzi nu am fi ştiut de numele tatălui lui Basarab I, căci menţiunea din toamna lui 1332 este absolut singulară! (Sub rezerva documentelor din arhivele ungare care mai stau, cert, dosite). Revine a spune, că hazardul i-a dat prilej şi dlui Djuvara de a se pronunţa despre un voievod de neam „cuman”…, dar fără a binevoi să fie şi prob în demersul său, acceptând contribuţia subsemnatului, inclusiv în plan arheologic.

Fapt este că autorul a avut sub ochi articolul meu din 1986, dovadă că i s-a năzărit şi d-sale să vorbească de Niccolo Luccari („star neutrale in quella guerra”, etc., fiind vorba de episodul 1330 - Velbujd…), urmându-l însă, privitor la invazia angevină, pe dl C. Rezachevici (în treacăt, căci nu voi reveni asupra momentului Iachint - 1359, tratat mai bine, socot, în articolul subsemnatului din „Argesis”, XI/2002, 137-42: N. Dj. trece sub tăcere localizarea lui Iachint la Câmpulung, potrivit ipotezei neaşteptate a celui abia menţionat); furt de-a binelea în materie de citare, de vreme ce la p. 167-68 dă impresia că d-sa defrişează împrejurările venirii la tron a lui Basarab I (în condiţiile inimiciţiei regelui angevin - episodul Mehadia, etc.), apoi în multe alte locuri, inclusiv referitor la menţiunea din *Chronicon pictum*, despre ultimele două zile ale războiului din 1330 - textual *feria sexta beati Martini et post in sequenti <feria secunda>*. (p. 188!). Or, formularea redată ca atare, respectiv adaosul în paranteze unghiulare, aparţine subsemnatului, fiind preluată din varianta publicată în „SRH“, I, p. 499 şi aflată întocmai în actul capitlului transilvan din 16. III. 1331 (*DRH*, D - I, nr. 19, p. 42), ceea ce N. Dj. nu catadicseşte să menţioneze, ignorând, ca jurist de formaţie, principiul străvechi - *suum cuique tribuere, neminem laedere*. Meteahnă greu vindecabilă, desigur, dar deloc scuzabilă la atâtea pretenţii afişate *urbi et orbi*.

În fine, un ultim aspect se cuvine relevat: lucrarea, prin autorul ei, ne îndeamnă să reţinem un dat istoric şi anume, că spre deosebire de vecini, care de timpuriu şi-au construit state puternice - românii, popor molatec, izbutesc abia către 1290, prin descălecatul din Făgăraş să simtă *mâna forte* a unui principe de neam „cuman”; mesaj subliminal transmis vremurilor în care ne aflăm…